

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

ВИТОКИ

педагогічної майстерності

Збірник наукових праць

Виходить двічі на рік

Заснований у травні 2007 року

Випуск 19

Серія «Педагогічні науки»

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Полтава
2017

THE SOURCES OF PEDAGOGICAL SKILLS

Founder and publisher:

POLTAVA NATIONAL V. G. KOROLENKO PEDAGOGICAL UNIVERSITY

The journal is published by the decision of Academic Council of Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University (Protocol No. 14 dated mai 04, 2017)

The journal is in the list of scientific professional publications of Ukraine in which the results of thesis may be published (Order of Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 15, 2016, No. 515).

The journal is indexed in IndexCopernicusMasterLsst

CHIEF EDITORIAL BOARD

Doctor of Philological Sciences, Professor **M.I. Stepanenko** (*Editor in Chief*)

Doctor of Pedagogical Sciences, professor, corresponding member of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine **A. M. Boiko**

Doctor of Pedagogical Sciences, professor, corresponding member of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine **M. V. Hryniowa**

Doctor of Historical Sciences, professor **A. M. Kyrydon**

Doctor of Philosophical Sciences, professor **P. A. Kravchenko**

Doctor of Pedagogical Sciences, professor **N. I. Shyian**

Doctor of Philological Sciences, professor **O. M. Nikolenko**

Doctor of Physical and Mathematical Sciences, professor, academician of The Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine **O.P. Rudenko**

ISSUE EDITORIAL BOARD

Doctor of Pedagogical Sciences, professor **B.V. Hod**

Doctor of Pedagogical Sciences, professor, corresponding member of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine **M. V. Hryniowa** (*Deputy Editor in Chief*)

PhD in Pedagogic Sciences, Associate Professor **O.H. Zhdanova-Nedilko**

President of International Makarenko's Society, professor of University «La Sapienza» (Italy, Rome) **Nicola Sicilliani De Cumis**

Doctor of Pedagogical Sciences, professor **A.V. Tkachenko**

Doctor of Pedagogical Sciences, professor **L.O. Khomych**

Doctor of Pedagogical Sciences, professor **N. I. Shyian**

Professor of the laboratory «Makarenko-report» (Marburg, Germany) **Goetz Hillig**

Managing Editor – PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor **O.H. Zhdanova-Nedilko**

The Sources of Pedagogical Skills: Collection of Scientific Works / Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University. – Poltava, 2017. Issue 19. – 404 p. – (Series «Pedagogical Sciences»).

This collection of scientific works includes research results of scientists and lecturers, scientific researches of doctoral and postgraduate students on the problems of future teachers training, improvement of teacher's professional skills in comprehensive and vocational schools in the context of national and international educational system.

Certificate of the state registration

Series KB No. 12668-1552P dated May 16, 2007

УДК 371.4.013.017(082)

ВИТОКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Засновник і видавець:

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

Друкується за ухвалою вченої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (протокол № 14 від 04 травня 2017 р.)

Збірник уходить до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт (Наказ Міністерства освіти і науки України від 15 травня 2016 р. № 515).
Індексується в IndexCopernicusMasterLsst

ГОЛОВНА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

доктор філологічних наук, проф. **М.І. Степаненко** (*головний редактор*)
доктор педагогічних наук, проф., член-кор. НАПН України **А. М. Бойко**
доктор педагогічних наук, проф., член-кор. НАПН України **М. В. Гриньова**
доктор історичних наук, проф. **А. М. Киридон**
доктор філософських наук, проф. **П. А. Кравченко**
доктор педагогічних наук, проф. **Н. І. Шиян**
доктор філологічних наук, проф. **О. М. Ніколенко**
доктор фізико-математичних наук, проф., акад. АН ВШ України **О. П. Руденко**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ

доктор педагогічних наук, проф. **Б.В. Год**
доктор педагогічних наук, проф., член-кор. НАПН України **М. В. Гриньова**
(*заступник головного редактора*)
кандидат педагогічних наук, доц. **О.Г. Жданова-Неділько**
президент Міжнародної макаренківської Асоціації, професор університету «Ла Сапієнца» (Італія, Рим) **Нікола Січліано де Куміс**
доктор педагогічних наук, проф. **А.В. Ткаченко**
доктор педагогічних наук, проф. **Л.О. Хомич**
доктор педагогічних наук, проф. **Н. І. Шиян**
професор лабораторії «Макаренко-реферат» (Марбург, Німеччина) **Гьотц Хілліг**

Відповідальний редактор – кандидат педагогічних наук, доц. **О.Г. Жданова-Неділько**

Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2017. Випуск 19. – 404 с. – (Серія «Педагогічні науки»).

Збірник наукових праць містить результати досліджень учених та викладачів, наукові пошуки докторантів, аспірантів із проблем підготовки майбутнього вчителя, удосконалення професійної майстерності викладача загальноосвітньої і професійної школи в контексті вітчизняного та світового освітнього простору.

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
Серія КВ № 12668-1552Р від 16 травня 2007 р.*

© Колектив авторів, 2017

© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017

РЕЦЕНЗЕНТИ

Бочарова Олена Анатоліївна, доктор габлітований, професор надзвичайний факультету психології і наук гуманітарних, Краківська Академія імені Анджея Фрича Моджевського, Краків, Польща

Єльнікова Галина Васиївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Української інженерно-педагогічної академії

Ільченко Віра Романівна, доктор педагогічних наук, професор, дійсний академік НАПН України, директор Науково-методичного центру інтеграції змісту освіти НАПН України, Київ

Лещенко Марія Петрівна, професор, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти Університету Яна Кохановського в Кельцах, Філії в Пьотркові Трибунальським, Польща

Фелхнер Анджей, професор звичайний, доктор габлітований, декан факультету соціальних дисциплін Університету Яна Кохановського в Кельцах, Філії в Пьотркові Трибунальським, Польща

Шпак Валентина Павлівна, доктор педагогічних наук, професор Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

REVIEWERS

Bocharova Olena Anatoliivna, Doctor Habil., Professor Nadzwyczajny of the Department of Psychology and Humanities, Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University, Poland

Yelnykova Halyna Vasylivna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, head of Management Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

Pchenko Vira Romanivna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Current Academician of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Director of Scientific and Methodological center of Educational Content Integration of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv

Leschenko Maria Petrivna, Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Head of Department of pre-school and primary education of Jan Kochanowski University of Kielce, Branch in Piotrków Trybunalski, Poland

Felchner Andrzej, Professor Nadzwyczajny, Doctor of Pedagogical Sciences, Dean of Faculty of Social Disciplines of Jan Kochanowski University of Kielce, Branch in Piotrków Trybunalski, Poland

Shpak Valentyna Pavlivna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

УДК 37.011.33

КВІТОСЛАВА АВРАМЕНКО

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються особливості підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності. Інноваційна підготовка визначається одночасно як складова професійної підготовки педагогів, з однієї сторони, та як самостійна динамічна система, з іншої. Обґрунтовано теоретичні підходи в організації процесу підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності. У межах історичного, системного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів проаналізовано особливості підготовки студентів до інноваційної діяльності у системі вищої педагогічної освіти.

***Ключові слова:** майбутні педагоги, інноваційна діяльність, професійна підготовка педагогів, підготовка майбутніх вчителів до інноваційної діяльності, вища педагогічна освіта.*

Постановка проблеми. Перехід України до високотехнологічного інформаційного суспільства зумовлює необхідність модернізації системи освіти, яка є основою розвитку країни, запорукою її майбутнього. Реформування системи освіти передбачає виведення її на світовий рівень, а тому стосується багатьох проблем, серед яких чільне місце займає професійна підготовка педагогів. Відповідно суттєво підвищуються вимоги до вчителя, що передбачає якісно інший рівень сформованості його професійних компетентностей, критичного мислення, інноваційної культури. Актуальність обраної теми посилюється з прийняттям таких важливих документів, як «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013 р.), Концепція «Нова українська школа» (2016 р.), в яких наголошується на необхідності підготовки майбутніх педагогів до інноваційної професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень дозволив встановити, що проблемам професійної підготовки педагогів у закладах вищої освіти свої роботи присвятили вітчизняні науковці: М. Артюшина, І. Бех, І. Богданова, В. Бондар, Л. Ващенко, І. Гавриш, Л. Даниленко, І. Дичківська, Г. Єльнікова, І. Зязюна, Л. Карамушка, І. Зязюн, О. Козлова, В. Кремень, О. Савченко, та інші.

Серед досліджень, присвячених проблемі підготовки вчителів до інноваційної діяльності, виділяємо роботи К. Ангеловськи, Б. Вульфсона, М. Кларіна, Б. Корольова, В. Лугового, С. Ляски, Н. Ничкало, Л. Подимової, А. Пригожина, Г. Селевка, В. Сластьоніна, В. Химинець, О. Хомерікі, Н. Шиян, Н. Юсуфбекової та інших вчених.

Мета статті – визначення науково-теоретичних підходів та рівнів інноваційно-творчої діяльності педагогів.

Виклад основного матеріалу. У педагогічній інтерпретації більшість вітчизняних та зарубіжних науковців одноставні у тому, що інновація – це нововведення у педагогічну діяльність: зміст, методи, форми, програми, технології організації спільної діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу, які поліпшують його хід і результати [3-5; 8].

Проте у визначенні інновацій можна виокремити два основні підходи: технологічний та особистісний. З позиції технологічного підходу інновації

розглядаються як розробка та запровадження нововведення, а інноваційний процес – як його масове розповсюдження (В. Сластьонін, Л. Подимова, Н. Юсуфбекова та ін.). При цьому мінімізовано „особистісний фактор”, а тому основними термінами виступають: «розробка нововведення», «сприйняття нового», «готовність до нововведення». Представниками особистісного підходу (К. Ангеловський, І. Богданова, І. Гавриш, А. Пригожин) інновація характеризує зміни особистості: суджень, мотивів, мислення, діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу, а тому – це керований процес створення, засвоєння та застосування нового.

Спільним в обох напрямках досліджень є те, що інноваційний процес виступає як комплексна діяльність по створенню, використанню та розповсюдженню нового, прогресивного, передового в закладах освіти різних рівнів та форм власності.

Таким чином, аналіз наукових напрацювань дозволяє стверджувати, що основу та зміст інноваційних освітніх процесів становить інноваційна діяльність, сутність якої полягає в оновленні педагогічного процесу, внесенні новостворень у традиційну систему. Синтез обох підходів дозволяє нам розглядати інноваційну діяльність як особливу педагогічну діяльність, яка спрямована на прогресивні зміни, розвиток й оновлення навчально-виховного процесу, забезпечує реалізацію якісно іншої педагогічної практики.

Проаналізуємо основні науково-теоретичні підходи у підготовці майбутніх педагогів до інноваційної діяльності.

Найбільш ефективним вважаємо використання у дослідженні історичного підходу, як конструктивного діалогу минулого із сучасністю, прогнозування подальшого розвитку підготовки майбутніх вчителів до інноваційної діяльності на основі історичних здобутків. Реалізація історичного підходу в організації навчально-виховного процесу сучасних вищих педагогічних навчальних закладів забезпечується тріадою: минуле – теперішнє – майбутнє.

В межах історичного підходу специфічною рисою інноваційної діяльності вважаємо ознайомлення та опору майбутніх учителів на вітчизняний та світовий педагогічний досвід.

Наступною важливою теоретичною основою здійснення дослідження вважаємо системний підхід. У педагогічній науці такий підхід спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення у них різноманітних взаємозв'язків та об'єднання їх в єдину теоретичну цілісність [6, с. 305; 8, с. 73].

Розглянемо окремі сучасні дослідження, присвячені підготовці майбутніх учителів до інноваційної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах з позицій системного підходу.

М. Артюшина ототожнює інноваційну діяльність з поняттям „вища освіта” та процесом професійної підготовки. В результаті цього майбутній учитель отримує певну кваліфікацію та готовність до реалізації професійної діяльності [2, с. 25].

У дослідженні Л. Гавриленко, підготовка до інноваційної діяльності розглядається як процес цілеспрямованої взаємодії всіх її учасників, який реалізується у змісті, формах та методах вузівського навчання [4, с. 15]. Результатом цього є готовність до виконання необхідних дій. Важливо, що у дослідженні автор також виокремлює принципи організації процесу формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: принципи викладання (персоніфікації, педагогічного керівництва, послідовності, проблематизації) та принципи навчальної діяльності (активності, самовизначення, трансляції культури, рефлексії власної діяльності) [там само, с. 16].

Таким чином, теоретичний аналіз сучасних досліджень дозволяє зробити нам висновок, що інноваційна підготовка є компонентом професійної підготовки педагогів та водночас виступає самостійною складною динамічною системою.

Наш висновок узгоджується із дослідженням І. Гавриш, в якому інноваційна підготовка майбутнього вчителя розглядається в контексті загальної професійної підготовки, яка, в свою чергу, підпорядковується загальним світовим і національним тенденціям розвитку професійної освіти. Система підготовки до інноваційної діяльності – це сукупність мети, завдань, засобів, суб'єктів впливу, а також єдність теорії та практики [5, с. 11].

Використання діяльнісного підходу у дослідженнях дозволяє обґрунтувати важливість діяльності у формуванні особистості майбутнього вчителя, надає можливість розкрити механізми засвоєння людиною суспільно-історичного досвіду. Його положення ми розглядаємо як теоретичну основу формування всіх компонентів готовності майбутнього вчителя до інноваційної професійної діяльності.

Порівняно із загальноприйнятим у психології розумінням діяльності як специфічного виду активності (І. Бех, С. Гончаренко, О. Киричук, В. Паламарчук та ін.), у тлумаченні сутності інноваційної діяльності переважає підхід виокремлення її структурних компонентів як відносно самостійних функціональних видів діяльності педагога [7; 8]. Це означає, що організацію навчально-виховного процесу можна розглядати як систему, що залучає до себе ієрархічно пов'язані підсистеми його функціонування та розвитку, а тому структуру інноваційної діяльності можна представити у вигляді ланцюжка таких компонентів: мотиви – мета – завдання – зміст – форми – методи – результати. Усі вони реалізуються в конкретних умовах (історичних, кадрових, матеріально-технічних, часових тощо), а тому вимагають постійної корекції. Суб'єктом інноваційної діяльності завжди виступає педагог-новатор.

Таким чином, інноваційну діяльність ми будемо розглядати як системний вид діяльності, спрямований на реалізацію нововведень на основі використання та впровадження нових наукових знань, ідей, парадигм, підходів; модернізації та трансформації відомих результатів наукових досліджень й практичних розробок у новий або «осучаснений» продукт.

З точки зору інноваційної педагогіки, новою якістю освіти є належна якість не лише навчання, а й виховання, ступінь розвиненості особистості людини, яка навчається, її підготовленості до продовження навчання, самостійного життя. А тому пошук нових знань, розвиток умінь самостійного здобуття інформації стали нагальною потребою сучасності. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема формування у майбутніх учителів у стінах вищого педагогічного навчального закладу мотивації до здійснення інноваційної діяльності, а також формування рефлексивних умінь: самопланування, самоорганізації, саморозвитку, самооцінки, самоконтролю, самокорекції та інших. Саме тому наступною специфічною рисою інноваційної діяльності вважаємо особливе мотиваційно-ціннісне ставлення майбутніх учителів до професійної діяльності.

Новий підхід до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів – за переконанням І. Богданової – повинен ґрунтуватися на створенні інтегрованого курсу педагогіки як синтезу трьох новоутворених дисциплін: педагогічної аксіології, педагогічної антропології та педагогічної технології, у побудові яких використано модульний принцип розробки структури та змісту [3, с. 177].

На думку І. Дичківської, успішність підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності передбачає, що педагог усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі освіти не тільки на професійному, а й на особистісному рівні [7, с. 86]. Саме тому ми можемо визначити особистісно орієнтований підхід у процесі підготовки педагогів взагалі, до інноваційної діяльності – зокрема.

На переконанням В. Сластьоніна і Л. Подимової потрібно діяльнісний та особистісно орієнтований підходи розглядати не окремо, а в єдності. Автори

переконують, що поєднання особистісного та діяльнісного аспектів є виключно важливим, оскільки в такий спосіб досягається необхідна цілісність образу вчителя-новатора [10].

Аналіз монографічних досліджень О. Козлової та С. Сисоєвої дозволяє визначити креативність та творчість важливими складовими професійної готовності педагогів до інноваційної діяльності [8; 9].

Важливим вважаємо звернення до компетентнісного підходу, оскільки саме компетентність є показником професійної підготовленості майбутнього вчителя та його здатність до здійснення педагогічної діяльності упродовж життя. Аналіз напрацювань вітчизняних учених (М. Гриньова, А. Нісімчук, О. Савченко, О. Хомич, Л. Хоружа) дозволяє нам визначити структурними компонентами професійної компетентності майбутніх педагогів: мотиви, системні знання, фахові вміння та професійно значущі якості особистості.

Аналіз підходів науковців до визначення специфіки інноваційного досвіду педагогів дозволяє назвати чотири основні рівні творчого стилю професійної діяльності: адаптивний, репродуктивний, евристичний, креативний. Їх характерні особливості можна представити наступним чином (табл. 1).

Таблиця 1.

Структура інноваційно-творчої діяльності вчителя

Рівень	Характеристика	Варіанти вияву інноваційної діяльності
Адаптивний	<p>Стандартність і традиційність поглядів та ідей</p> <p>Діяльність будується на відпрацьованій схемі, розробках методичної літератури, завданнях підручника</p> <p>Нестійкі відношення до педагогічної діяльності</p>	<p>Відсутність мотивації запровадження інноваційної діяльності</p> <p>Наявні зовнішні (об'єктивні: відсутність навчально-методичного забезпечення) та внутрішні (суб'єктивні: страх, невдачі, боротьба зі стереотипами, напрацюваннями) труднощі</p> <p>Невпевненість у своїй професійній компетентності</p>
Репродуктивний	<p>Відносно стійке відношення до новачій обмежується позитивним відношенням до творчої компетентності</p> <p>Діяльність будується на основі пошуку нових розв'язків у традиційно-стандартних умовах</p> <p>Бажання до вдосконалення «в перспективі» поєднується з традиційними підходами у практичній діяльності</p>	<p>Усвідомлена або вимушена готовність до копіювання творчого досвіду колег</p> <p>Імітація інноваційної діяльності відбувається лише зовнішньо та без розкриття її сутності і особливостей</p> <p>Необхідна умова – наявність відповідного навчально-методичного забезпечення, надання своєчасної допомоги вчителю, корекція його діяльності</p>

Евристичний	<p>Вчитель шукає шляхи особистісного зростання у професійній сфері</p> <p>Імпровізації в практичній діяльності сприяють перетворенню і переосмисленню набутого досвіду</p> <p>Бажання до творчості стимулює пошук нових способів та шляхів реалізації себе у професійній діяльності</p>	<p>Прийняття та реалізація вчителем нововведень (або їх окремих складових)</p> <p>Перехід від зовнішніх проявів новацій до розкриття внутрішніх зв'язків</p> <p>Мотивація до запровадження новацій викликає позитивні емоції, задоволення роботою, впевненість у собі</p>
Креативний	<p>Стілка спрямованість на творчу педагогічну діяльність</p> <p>Вибір способу розв'язку нетрадиційного про залежність від проектного результату</p> <p>Внутрішніми чинниками розвитку особистості педагога виступають активність, саморозвиток, самовдосконалення, самореалізація</p>	<p>Входження в інноваційний режим, який характеризується стійкою працездатністю у пошуках оптимальних варіантів розв'язку нестандартних ситуацій, наявністю власного позитивного потенціалу, об'єктивної позитивної зовнішньої оцінки діяльності вчителя (з боку колег, батьків, адміністрації)</p> <p>Можливий вихід на якісно новий не передбачений прогнозом рівень розвитку інноваційної діяльності</p>

Це означає, що пріоритетом вищого навчального закладу освіти є формування індивідуального стилю життя педагога, орієнтація на його особистісно ціннісний розвиток. За таких умов в основі оцінювання навчальних досягнень студентів мають виступати не результати поточних (семестрових) іспитів та підсумкової атестації, а й уміння критично мислити, творчо застосовувати теоретичні знання, запроваджувати у власну педагогічну діяльність альтернативні ідеї та погляди, авторські напрями розв'язання освітніх проблем.

Підсумовуючи результати аналізу науково-теоретичних підходів у підготовці майбутніх педагогів до інноваційної діяльності, ми можемо зробити такі **висновки**.

Інноваційна діяльність – це творча педагогічна діяльність, спрямована на прогресивні зміни, розвиток та оновлення навчально-виховного процесу, забезпечує реалізацію якісно іншої педагогічної практики на основі використання та впровадження нових наукових знань, ідей, парадигм, підходів.

Успішність підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності залежить від правильно обраних методологічних підходів, серед яких – історичний, системний, діяльнісний, особистісно орієнтований та компетентнісний.

Особливими рисами інноваційної діяльності є ознайомлення та опора майбутніх учителів на вітчизняний та світовий педагогічний досвід, мотиваційно-ціннісне ставлення до професійної діяльності, творчість і креативність.

Основними рівнями інноваційно-творчої діяльності вчителів визначаємо: адаптивний, репродуктивний, евристичний, креативний.

В цілому, підготовка майбутніх учителів до запровадження в навчально-виховний процес інновацій дозволить педагогічним працівникам не тільки успішно

реалізувати себе у професійній сфері, а й бути конкурентноспроможними фахівцями, займати важливе місце в інтелектуальному авангарді суспільства.

Список використаних джерел

1. Ангеловски К. Учителя и инновации: Книга для учителя: Пер. с макед. – М.: Просвещение, 1991. – 159 с.
2. Артюшина М.В. Психолого-педагогічні засади підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності: Автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 / Артюшина Марина Віталіївна. – К, 2011. – 44 с.
3. Богданова І.М. Оновлення професійно-педагогічної підготовки вчителя на основі застосування інноваційних технологій / І.М. Богданова // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 4. – С. 174-184.
4. Гавриленко Л.С. Формирование готовности студентов педагогического вуза к инновациям в педагогической деятельности: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Гавриленко Лариса Станиславовна. – Красноярск, 2008. – 24 с.
5. Гавриш І.В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : Автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 / Гавриш Ірина Володимирівна. – Харків, 2006. – 42 с.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
7. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології. Практикум: навчальний посібник / І. М. Дичківська. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2013. – 448 с.
8. Козлова О.Г. Сутнісні складові інноваційної діяльності вчителя / О.Г. Козлова. – Суми: ВВП ЛТД, 1999. – 92 с.
9. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С. О. Сисоєва. – К.: Поліграфкнига, 1996. – 406 с.
10. Слостенін В.А. Педагогіка: інноваційна діяльність / В.А. Слостенін, Л. С. Подымова. – М.: ИЧП „Издательство Магистр”, 1997. – 308 с.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2017 р.

АВРАМЕНКО К.

Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассматриваются особенности подготовки будущих учителей к инновационной деятельности. Инновационная подготовка определяется одновременно как составляющая профессиональной подготовки педагогов и как самостоятельная динамическая система. Обоснованы теоретические подходы в организации процесса подготовки будущих учителей к инновационной деятельности. В рамках исторического, системного, лично ориентированного, деятельностного и компетентностного подходов анализируются особенности подготовки студентов к инновационной деятельности в системе высшего педагогического образования.

Ключевые слова: *будущие педагоги, инновационная деятельность, профессиональная подготовка педагогов, подготовка будущих учителей к инновационной деятельности*

AVRAMENKO K.

V.Sukhomlynsky Mykolayiv National University, Ukraine

THE THEORETICAL ASPECTS IN FUTURE TEACHERS TRAINING TO INNOVATIVE ACTIVITY

The article deals with the peculiarities of preparing future teachers for innovative activities. Innovative training is defined simultaneously as component vocational teacher training and as an independent dynamic system. Theoretical approaches to the organization of the process of preparing future teachers for innovative activities are grounded. Within the framework of historical,

systemic, personality-oriented, activity-oriented and competence-based approaches, students are analyzed about the preparation of students for innovative activities in the system of higher pedagogical education. Conclusions are drawn that the training of future teachers for the introduction of innovations in the educational process will enable teachers not only to successfully realize their potential in the professional sphere, but also make them competitive specialists, will take an important place in the intellectual vanguard of society.

Key words: *future teachers, innovative activity, professional training of teachers, training future teachers for innovative activities*

УДК 371.113.08

МИХАЙЛО АРТЮХ

Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Ушинського

ПРОБЛЕМИ ВІДБОРУ У РЕЗЕРВ КЕРІВНИХ КАДРІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

У статті проаналізовано стан підготовки резерву керівників загальноосвітнього навчального закладу, вимоги до формування резерву керівних кадрів, визначено проблеми педагогічної теорії і практики.

Ключові слова: *резерв керівних кадрів, вимоги до формування резерву, проблеми підготовки резерву, керівник навчального закладу*

Постанова проблеми. Сучасне реформування вітчизняної освітньої системи визначається розвитком і функціонуванням державного управління, економічними та соціальними процесами в суспільстві та пов'язане з такими факторами, як інтеграція України в Європейський і світовий простір, демократизація, гуманізація, відкритість, децентралізація органів управління.

За таких умов актуальною стає підготовка резерву керівних кадрів загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) до управлінської діяльності в закладах післядипломної педагогічної освіти. Така підготовка потребує чіткого усвідомлення необхідності неперервного професійного зростання, якісного оволодіння новітніми теоретичними знаннями та навичками в галузі освітнього менеджменту, практичного освоєння нових реформ і методів управління у сфері шкільної освіти. Особливо гостро постає питання підготовленого резерву в найближчий час, вже зараз кожен п'ятий керівник пенсіонер.

Відповідно до цих вимог, управління навчальним закладом потребує чіткого усвідомлення керівником необхідності неперервного професійного розвитку як менеджера навчального закладу, як професіонала у сфері суспільно значущої управлінської діяльності, як компетентної особистості у справі реалізації цілей і завдань управління навчальним закладом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми розвитку професіоналізму та формуванню управлінської компетентності керівників ЗНЗ в системі післядипломної освіти присвячені наукові праці Л. Даниленко, О. Зайченко, Г. Єльнікової, В. Олійника, Т. Сорочан, В. Маслова, В. Мельника, Г. Тимошко, Є. Хрикова, А. Чміля та інші.

Однак на сьогодні в теорії управління ЗНЗ відсутній єдиний підхід до означеної проблеми. Різні вчені висловлюють своє розуміння управлінської діяльності та

компетентності керівників ЗНЗ, що свідчить про наявність певних протиріч та динаміки наукових поглядів в умовах випереджального професійного розвитку педагогічних та керівних кадрів навчальних закладів у системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації[1;3;4;5;6;7].

Мета статті – виокремити головні чинники, що обумовлюють проблему формування професіоналізму та управлінської компетентності керівника ЗНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення ефективності управління загальноосвітнім навчальним закладом було і залишається одним із пріоритетів та стратегічних напрямів в освіті України. Рівень управлінської діяльності в навчальному закладі безпосередньо впливає на якість практичного вирішення всіх педагогічних проблем у колективі вчителів та учнів.

Зі свого боку, якість управління та вирішення завдань, що стоять перед загальноосвітнім навчальним закладом, безпосередньо залежить від особливості та професійно посадової компетентності його керівника.

Сучасні наукові підходи концентруються навколо трьох провідних складових компетентності керівників шкіл: світоглядність, теоретичність та процесуально-технологічність, тобто безпосередній та практичній діяльності, що і становить основу ефективного професійного менеджменту у будь-якій сфері і є суб'єктивно необхідною основою для здійснення компетентного менеджменту керівниками шкіл в сучасних умовах.

Вибудовуючи стратегію фінансово-економічної самостійності в умовах проведення децентралізації, організації позабюджетної освітньої діяльності, перехід на нові державні освітні стандарти, розвиток системи підтримки талановитих дітей, вдосконалення учительського корпусу, зміни шкільної інфраструктури, збереження та зміцнення здоров'я школярів – це невеликий перелік завдань, які постають перед сучасним керівником освітньої установи і які вимагають нових міжпредметних знань та нових професійних компетентностей, в умовах старіння керівних кадрів освіти.

Склад резерву керівників загальноосвітніх закладів різних типів Чернігівської області становить 690 чоловік і охоплює всі райони та міста, в тому числі, і об'єднані територіальні громади. За статтю – жінок 556 чоловік або 80,6%, а чоловіків 134 чоловіки або 19,4%.

За віком: до 30 років – 56 чол. або 8,1%; від 31 до 35 років – 57 чол. або 8,3%; від 36 до 40 років - 142 чол. або 20,6%; від 41 до 45 років - 204 чол. або 29,6%; від 46 до 50 років - 162 чол. або 23,5%; від 51 до 55 років - 58 чол. або 8,4%; понад 55 років - 9 чол. або 1,3%. Якщо врахувати вікові періоди кар'єри педагогічних працівників, то 67 чол. або 9,7% перебувають в періоді спочивання.

Ми вважаємо, що для перебування в резерві повинні існувати вікові обмеження, а саме – 40 років. Це зумовлено тим, що жоден резервіст не в змозі з першого дня в повній мірі виконувати свої функціональні обов'язки. Йому потрібний певний час для входження на займану посаду, який може тривати декілька років. А щоб досягнути вершин професіоналізму, в силу об'єктивних чи суб'єктивних причин, не вистачить часу.

Наявність великої кількості керівників-пенсіонерів, що становить 20,8%, а в найближчі п'ять років 14,3% досягнуть пенсійного віку, відсутність конкретних зобов'язань, підвищення вимог до керівників, стан здоров'я, набуте право виходу на пенсію за вислугою років, можуть зумовити управлінський кризис. В зв'язку з цим виникла гостра потреба в підготовці резерву керівних кадрів всіх рівнів управління.

Швидке входження в управлінську діяльність, здатність оперативно та творчо вирішувати різноманітні завдання, з якими директору-початківцю прийдеться мати справу в професійній діяльності, набуття особистих якостей майбутнього

керівника, орієнтація на успіх забезпечуються підготовкою резерву керівних кадрів. Грамотний відбір педагогічних кадрів для управлінської діяльності, наявність у них професійних управлінських компетенцій – запорука успіху інновацій в освіті.

Ми вважаємо, що кадровий резерв – це вмотивована, соціально активна група працівників, підібрана за певними критеріями професійної діяльності і після відповідної підготовки здатна творчо виконувати посадові обов'язки керівника в повному обсязі.

Сучасний керівник повинен володіти рядом найважливіших компетентностей щодо управління освітніми закладами: фахово-управлінською, методологічною, технологічною та менеджерською – які можуть бути сформовані в процесі спеціальної підготовки резерву керівних кадрів в закладах післядипломної освіти, мати відповідну магістратську освіту з управління.

Аналіз формування резерву керівних кадрів Чернігівської області, проведений в рамках нашого дослідження, виявив цілий ряд проблем.

Створення нормативно-правової основи для формування резерву керівних кадрів. Зараз освітяни користуються «Положенням про порядок добору управлінських кадрів загальної середньої освіти», затвердженим Наказом МОУ від 24.02.99 р. № 50, яке потрібно привести до сучасних вимог [8].

Відсутність цільового замовлення на підготовку резерву керівних кадрів. При обласному інституті післядипломної педагогічної освіти діє дворічна «школа резерву», в якій навчається 25 чоловік, хоча по області щорічно замінюється 30-40 керівників, що свідчить про відсутність ціленаправленої системи підготовки резерву на найближчу перспективу. Підтвердженням цьому є відсутність системи заходів по відбору та формуванню резерву керівних кадрів та критеріїв і показників подання кандидатур в резерв керівних кадрів.

Потребують розробки сучасних додаткових професійних освітніх програм, методичних і дидактичних матеріалів для підготовки резерву керівних кадрів, здатних забезпечити функціонування школи в умовах її реформування.

Створення системи моніторингу персональної успішності кожного резервіста та бази професійних досягнень.

Стихійність та позаплановість призначень на керівні посади є основною причиною відмови від перебування в кадровому резерві.

Тривале перебування в резерві в тому числі і випускників «Школи резерву», відсутній методичний супровід входження в керівну посаду та стажування, за винятком проходження при інституті післядипломної освіти курсів «новопризначених» директорів.

Потребує створення на базі загальноосвітніх шкіл базових майданчиків для стажування новопризначених директорів, слід відродити систему наставництва для молодих керівників.

Дослідження показало, що до формування резерву керівних кадрів навчальні заклади та відділи освіти відносяться формально, тим більше, що не передбачена відповідальність за висунуті кандидатури.

Часто до резерву попадають вчителі передпенсійного віку (по області 1.3%), які не володіють необхідними особистісними якостями і базовими професійними компетентностями в галузі освіти.

Під час кадрових перестановок та призначень список резерву керівників, в переважній більшості, при заповненні управлінських вакансій не враховується.

Відсутність замовлення закладам післядипломної освіти на формування та підготовку резерву керівних кадрів, з боку відділів освіти, унеможлиблює цілеспрямовану та систематичну роботу з резервом.

«Не аналізується» діючий управлінський склад з позиції прогнозу вакансій на наступний рік, що не дозволяє визначити реальну потребу в резерві керівних кадрів по посадовому складу та визначити потребу на його підготовку.

Більшість керівників загальноосвітніх навчальних закладів не створюють організаційні умови для формування управлінських компетентностей всередині навчального закладу. В першу чергу це пов'язано з боязною конкуренцією більш підготовлених, професійних та адаптованих до сучасних умов кадрів, а по-друге, відсутністю у керівників необхідних теоретичних знань і досвіду стратегічного управління трудовими ресурсами.

Відсутність системи відбору та підготовки резерву керівних кадрів в закладах післядипломної освіти, в світлі сучасних вимог до управлінців, зумовлює формування складу резерву керівних кадрів виключно адміністративним шляхом.

Перш ніж зайнятися формуванням резерву керівних кадрів, потрібно:

1. Зробити аналіз резерву керівних кадрів та визначити поточну та перспективну потребу в резерві. Для визначення оптимальної чисельності резерву керівних кадрів необхідно встановити:

- потреби регіону в кадрах управління на поточну (1 рік), середньострокову (до 5 років) та довгострокову перспективу (до 10 років);
- фактичну чисельність підготовленого резерву;
- провести перереєстрацію списочного резерву, виключивши з списку тих, хто по різноманітним причинам вибув;
- число наявних керівників, які вивільнились внаслідок оптимізації мережі навчальних закладів чи децентралізації органів місцевого самоврядування;
- педагогічних працівників, які навчаються в «Школі резерву».

2. Провести відбір претендентів до кадрового резерву керівних кадрів з урахуванням наступних умов:

- перспективність кандидата (освіта, вік, стан здоров'я, суспільна та громадянська активність, стаж роботи і т.д.);
- яку форму підготовки застосувати до кожного кандидата з урахуванням його індивідуальних особливостей та перспективи використання на керівній посаді;
- мотивація – здатність працювати творчо, прагнення до розширення кругозору, готовність розв'язувати соціальні конфлікти, орієнтованість на успіх і досягнення;
- успішність в займаній педагогічній посаді, самостійність в прийнятті рішень та умінні їх реалізовувати, умінні вести перемовини, аргументувати свою позицію, відстоювати її та інтереси колективу;
- високий ступінь інтелігентності, уважність, гнучкість, доступність, авторитетність, фактичність, комунікабельність, нервово-психічна та емоційна стійкість[2].

Висновки. Без створення системи підготовки резерву керівних кадрів в закладах післядипломної освіти з урахуванням сучасних вимог до керівника-управлінця призначення на посади керівників буде здійснюватись виключно адміністративним шляхом, тоді як формування кадрового резерву повинно відбуватись на конкурсній основі. Саме таку тенденцію слід розвивати.

Список використаних джерел

1. Боднар О.С. Управління аналітико-експертною діяльністю сфері загальної середньої освіти: Теоретико-прикладний аспект / О.С. Боднар. – Тернопіль: Крок, 2013. – 544с.
2. Бускина Е.В. Формирование профессиональных компетентностей в процессе подготовки резерва руководящих кадров // Актуальные проблемы неформального повышения квалификации педагогов и руководителей

- образовательных учреждений: тезисы докладов всероссийской научн.-практической коннф. –Новокузнецк: МАОУ ДПО ИПК, 2012. –С.11–13.
3. Драч І.І. Компетентнісно орієнтоване управління навчальним закладом : навч.-метод. посібн. / І.І.Драч: НАПН України. ДВНЗ «Університет меседж. освіти». – К, 2015. - 260с.
  4. Маслов В.І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами: навч. посіб./ В.І.Маслов. – Тернопіль: Астон, 2007. – 150с.
  5. Пастовенський О.В. Наукові основи громадсько-державного управління загальною середньою освітою в регіоні: монографія / О.В.Пастовенський. – Житомир: ПП «Рута», 2014. – 385с.
  6. Сорочан Т.М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія і практика: [монографія]/ Т.М.Сорочан. – Луганськ: Знання, 2005. – 384 с.
  7. Тимошко Г.М. Організаційна культура керівника загальноосвітнього навчального закладу: теорія і практика: монографія/ Г.М.Тимошко. – К, 2014. – 596 с.
  8. Положення про порядок добору управлінських кадрів загальної середньої освіти. Наказ Міністерства освіти України 24.02.99 N 50. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0159-99>.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2017 р.

АРТЮХ М.

Черниговский областной институт последипломного педагогического образования имени К. Ушинского, Украина.

**ПРОБЛЕМЫ ОТБОРА В РЕЗЕРВ РУКОВОДЯЩИХ КАДРОВ
ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ РУКОВОДЩИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ**

В статье проанализировано состояние подготовки резерва руководящих кадров общеобразовательных учебных заведений, определены проблемы педагогической теории и практики, требования к формированию резерва руководящих кадров.

Ключевые слова: резерв руководящих кадров, руководитель учебного заведения, проблемы подготовки резерва, требования к формированию руководящих кадров

ARTIUKH M.

Chernihiv regional institute of postgraduate pedagogical education named after K. Ushinsky, Ukraine

**PROBLEMS OF SELECTION IN RESERVE OF LEADING SHOTS FOR FORMING
OF ADMINISTRATIVE COMPETENCE**

The article analyzed Leadership region, including the dominance of retired executives and human resources predicted for the next 5-10 years.

During the study found that the average age of reserve management personnel is 42 years. The large number of reservists before retirement age, and a high average age of reserve personnel evidence of formal work with reserve cadres. Analysis of the formation of reserve cadres revealed a number of problems: lack of modernized regulatory framework; no order for the target reserve of cadres and criteria and indicators presenting candidates to the reserve cadres; lack of action on the selection and provisioning of preparation and the short-term and middle term; no additional professional educational programs, teaching and instructional materials; lack of monitoring of personal success and the formation of the personal achievements, methodological support joining the leading position of trainees and basic secondary schools for training young executives, mentoring.

To reserve formation Leadership is not the case administratively, pay attention to the analysis of reserve cadres and in terms of the selection of the personnel reserve cadres secondary schools of various types.

Keywords: reserve cadres, the requirements for the formation of the reserve, the problem of training provision, the head of the institution

УДК 37.091.26 – 057.875: 378.4.011.3 – 051

НІНА АТАМАНЧУК

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

РЕЙТИНГОВЕ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ВИКЛАДАЧАМИ ПЕДАГОГІЧНОГО ВИШУ

Розглянуто теоретичні та методичні аспекти оцінювання навчальних досягнень студентів. Встановлено, що найважливішими з функцій оцінювання, на думку викладачів, є стимулюючо-мотиваційна та контролююча, вони дозволяють стимулювати бажання студентів поліпшувати результати, самореалізовуватися у навчанні, а також цілеспрямовано керувати процесом навчання, отримувати інформацію про хід пізнавальної діяльності студентів. Виявлено позитивне сприйняття студентами системи рейтингового оцінювання їх роботи викладачами, цілком своєчасне і достатньо інформативне висвітлення ними змісту, вимог і критеріїв оцінювання різних форм роботи. Підкреслено, що рейтингова система оцінювання навчальної діяльності студентів – важливий крок до оптимізації навчально-виховного процесу у вищій школі – потребує від науково-педагогічних працівників належної психолого-педагогічної підготовки, перебудови організаційних і методичних аспектів навчально-виховного процесу.

***Ключові слова:** педагогічний виш, рейтингова система, контроль, оцінювання навчальних досягнень студентів, функції оцінювання, система оцінювання, інформованість.*

Постановка проблеми. Вхідження України до європейського освітнього простору, передбачає підвищення якості підготовки фахівців, які будуть відповідати європейському ринку праці. Створення системи контролю та оцінки навчальних досягнень студентів є необхідною умовою роботи якісної підготовки спеціалістів у вищому навчальному закладі. Навчальний процес повинен бути організований так, щоб студент прагнув до самостійного оволодіння знаннями, вибору тем і визначення рівня засвоєння знань.

Саме тому, **метою** дослідження є вивчення рейтингового оцінювання досягнень студентів педагогічного вишу, яке функціонує в межах кредитно-модульної системи навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми. Проблема рейтингу розглядається в працях таких вітчизняних й зарубіжних авторів, як А. Алексюк, В. Бондар, Л. Булонський, А. Фурман, В. Боднар, Н. Васил'єв, В. Гарєєв, В. Гольдшміт, В. Груцяк, О. Калугін, В. Каспаров, Е. Лузик, В. Малишенко, Ю. Моїсєєв, І. Прокопенко, Дж. Рассел, Е. Сергєєва, Сікорський, І. Чегель, Н. Шиян та інших.

Важливим фактором, що впливає на хід навчального процесу, є система оцінювання студентів («рейтинг»). Рейтинг (англ. rating – оцінка, порядок, класифікація) – термін, який означає суб'єктивну оцінку явища за заданою шкалою. Рейтингова система передбачає визначення рівня оволодіння студентами змістом навчального матеріалу модуля, цілісного курсу, сформованості умінь і навичок.

А.М. Алексюк у монографії «Педагогіка вищої освіти України» подає правила запровадження модульно-рейтингової системи (МРС) оцінювання навчальної діяльності студентів [1].

Рейтингова система в вищій школі являє собою кількісну характеристику якості навчальної діяльності, котра виражена в балах і спрямована на стимулювання ритмічної, зацікавленої, активної роботи студентів. Це індивідуальний сумарний показник рівня навчальних досягнень студента та його ставлення до процесу навчання, що встановлюється на кожному етапі поточного, періодичного й підсумкового контролю знань.

Рейтингова система дозволяє викладачу й студенту ефективно керувати навчальною діяльністю, регулювати її. Це виявляється в накопиченні балів студентом. Знаючи необхідний підсумковий бал, студент може обирати види навчальної діяльності, контролювати час виконання того чи іншого виду роботи. Для викладача це керування навчальним процесом через динаміку балів, що дозволяє стимулювати активність студентів. Рейтинговий контроль знань студентів дозволяє оцінити результати й можливі пропуски в знаннях.

У рейтинговій системі значною мірою (порівняно з традиційною заліковою системою) виявляється відповідальність студента за самостійне визначення кроків в навчанні, що відображається в ритмах його навчання, в накопиченні ним балів. У зв'язку з тим, що студенти самі визначають види діяльності, в яких вони можуть найбільш повно реалізувати себе в оволодінні дисципліни, що вивчається (в цьому випадку виявляється їх самостійність), вони більш активні й відповідальні за свої дії [2, с.78].

Отже, основною метою рейтингової системи є підвищення якості підготовки спеціаліста. Серед головних задач рейтингової системи можна назвати стимулювання пізнавальної діяльності, регулярної самостійної навчальної роботи студентів протягом усього семестру; підвищення їх мотивації оволодіння освітніх програм; формування позитивного досвіду самоосвіти та самовиховання; підвищення рівня організації освітнього процесу в ВНЗ.

Усе це вимагає від викладача ВНЗ ґрунтовних знань, умінь і компетентності в організації своєї діяльності за кредитно-модульною системою навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилося у 2015-2016 роках на базі ПНПУ імені В. Г. Короленка. У ньому брали участь 120 студентів першого курсу (факультетів технологій та дизайну, історичного, природничого).

Вивчення оцінювання студентів I курсів викладачами здійснювався за такими напрямками:

- аналіз навчально-методичного забезпечення курсів на предмет наявності критеріїв оцінювання навчальних досягнень студентів та їх змісту (навчальних програм, робочих навчальних програм, методичних рекомендацій до практичних, лабораторних занять, самостійної та індивідуальної роботи студентів);
- опитування викладачів спрямоване на виявлення ставлення до процесу оцінювання та проблем, які виникають.
- анкетування студентів щодо питання оцінювання.

Аналіз навчально-методичного забезпечення курсів на предмет наявності критеріїв оцінювання навчальних досягнень студентів та їх змісту показав, що до навчальних дисциплін викладачами розроблено навчальні програми, робочі навчальні програми, плани практичних занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів. У робочих навчальних програмах наявні змістовні критерії та шкала оцінювання рівня засвоєння змісту навчальної дисципліни. Враховуються різні форми роботи при визначенні критеріальних параметрів оцінювання роботи студентів.

Встановлено, що оцінювання знань, умінь, навичок студентів охоплює весь навчальний процес і відбувається на лекційних, лабораторно-практичних заняттях, при виконанні самостійної, індивідуальної роботи студентами.

Оцінювання навчальних досягнень студентів першого курсу здійснюється згідно з «Положенням про КМСОНП». Академічні успіхи студента визначаються за

допомогою 100-бальної системи оцінювання з обов'язковим переведенням оцінок до національної шкали.

Викладачами використовуються всі види оцінювання попереднє, поточне, тематичне, підсумкове. Оцінювання студентів передбачає визначення й вираження в умовних одиницях (балах), а також в оцінних судженнях викладачів знань, умінь, навичок студентів відповідно до вимог навчальних програм.

На початку вивчення курсу студент отримує інформацію щодо КМСОНП, форм, видів і термінів контролю, критеріїв оцінювання. Викладач визначає види та форми контролю знань, умінь і навичок студентів; інформує студентів про результати контрольних заходів.

Опитування викладачів показало, що найважливішими з функцій оцінювання, на їхню думку, є стимулюючо-мотиваційна та контролююча, що дозволяє, перш за все, стимулювати бажання студентів поліпшувати свої результати, самореалізовуватися у навчанні, а також цілеспрямовано керувати процесом навчання, отримувати інформацію про хід пізнавальної діяльності студентів. Третє місце за значимістю належить діагностико-керуючій функції, що допомагає виявити причини труднощів, прогалини у знаннях і вміннях, визначити конкретні шляхи усунення недоліків. Далі йдуть навчальна, розвивальна та виховна функції.

Опитування дало можливість виокремити ряд проблем, з якими стикаються викладачі у процесі оцінювання навчальних досягнень студентів. Зокрема викладачі зазначають, що в умовах кредитно-модульної системи: 1. Важко оцінити усні відповіді менш активних студентів, оскільки більш активні постійно доповнюють відповіді інших, намагаються висловитися на кожному занятті. Їх треба підтримати, а з іншого боку – якщо студент не активний, це ще не означає, що він не знає матеріалу. 2. На підрахунок балів йде велика кількість часу. 3. Важко здійснювати оцінювання у групах, де велика кількість студентів.

Для з'ясування оцінного ставлення студентів до впровадженної викладачами системи оцінювання навчальних досягнень студентів та виокремлення можливих проблемних моментів у її розумінні нами було проведено опитування у формі анкетування. При розробці анкети ми враховували, з одного боку, різні форми роботи студентів, що навчаються за кредитно-модульною системою, а з іншого – існуючі вимоги до оцінювання якості знань, зафіксовані в Положеннях про вищу школу.

Нас цікавили джерела інформування студентів про особливості оцінювання знань при вивченні дисциплін, його своєчасність, зрозумілість змістовних критеріїв, які використовуються викладачами для оцінювання різних форм роботи студентів, об'єктивність, обґрунтованість, диференційованість оцінювання, відкритість і доступність поточної інформації про індивідуальні результати накопичення рейтингових балів, рівень гласності в її обговоренні, етичні форми її повідомлення тощо. Окрім того, ми з'ясували інформованість студентів про можливі додаткові форми роботи для покращення результативності рейтингового статусу на етапі ПЗК (особливо для студентів із низькою ефективністю навчальної діяльності, а також тих, хто вмотивований на підвищення підсумкових результатів по закінченню вивчення навчальної дисципліни).

Опитування студентів показало, що: 97% досліджуваних інформовані про специфіку оцінювання їхньої роботи безпосередньо від викладача, який викладає предмет і 3% – із методичних матеріалів. Серед них 9,5% вказали на додаткове інформування від куратора і 15% відзначили, що уточнювали цю інформацію в однокурсників. Лише два студенти зазначили, що не володіють такою інформацією.

З'ясування часу інформування студентів про систему оцінювання виявило такий розподіл результатів: 34,5% студентів зазначили, що інформовані на початку вивчення навчальної дисципліни; 60,9% – у процесі її вивчення і 4,6% – на етапі

модульного контролю. Два студенти відповіли, що не отримували такої інформації (що не може виступати показовим, оскільки не виключена специфіка цих студентів у ставленні до навчання).

Ми просили студентів оцінити зрозумілість критеріїв оцінювання різних форм їхньої роботи і ступеню активності – на лекціях, практичних заняттях, під час виконання самостійної та індивідуальної роботи, на етапі модульного контролю та етапі ПЗК. Розподіл середніх оцінок має такий вигляд: лекційні заняття – 2,7; практичні заняття – 4,4; самостійна робота – 3,8; індивідуальна робота – 3,7; тестовий поточний контроль – 3,8; модульний контроль – 4.

Ми усвідомлювали, що цей показник (лекційний) не може бути достатньо інформативним для всієї вибірки, оскільки нарахування балів за відвідування лекції (чи наявність конспекту лекції) міг не передбачатися для оцінювання у розробленій викладачем системі, що і підтвердилося опитуванням.

Добру інформованість про можливі додаткові форми роботи, які б дозволяли покращувати рейтинговий статус у процесі вивчення дисципліни, на етапі модульного контролю і ПЗК, відмітили 29,3% студентів; 42,4% вказали на слабку зорієнтованість у цьому питанні; 15,5% зазначили, що не мають ніякого уявлення про такі можливості. Відсоток студентів, які утрималися від відповіді склав 12,8% від усіх опитаних.

При цьому розподіл відповідей щодо джерел такого інформування має такий вигляд: 69% відмічають, що їх про це інформує викладач, 1,3% – куратор, 9,5% студентів дізнаються про це від однокурсників, а для 8,1% таким джерелом виступають методичні матеріали до вивчення дисципліни.

Ставлення студентів до окремих змістовних аспектів системи оцінювання викладачем їхньої роботи виражено в таких середніх оцінках: об'єктивність – 4; обґрунтованість – 4; гласність – 4; диференційованість – 3,7; етичність – 4; відкритість і доступність – 4,5.

В якості можливих труднощів студентів у процесі рейтингового накопичення балів нами передбачались: слабкий рівень їх підготовки; відсутність навичок самоорганізації діяльності; незрозумілість системи накопичення балів; відсутність методичних матеріалів; відсутність інтересу до навчання; лінощі, а також можливі інші труднощі (свій варіант). Отримана нами інформація має такий вигляд (проценти виражають частоту відповідей із загальних відповідей по виборці): слабкий рівень підготовки студентів – 24 %; відсутність навичок самоорганізації – 18%; незрозумілість системи накопичення балів – 5 %; відсутність методичних матеріалів – 5 %; відсутність інтересу – 10 %; лінощі – 24 %; інші причини – 12 % (без вказівки, що саме).

Як показують дані самооцінювання студентів, вони усвідомлюють, що не дуже старанно ставляться до своїх навчальних обов'язків і часто мають проблеми з накопиченням балів через власні лінощі. Досить великий відсоток відповідей (18 %) стосується невміння продуктивно організувати власну діяльність. Ця інформація може бути врахована при плануванні роботи кураторів, які можуть надати певну інформаційну, консультативну допомогу студентам.

За даними опитування можна говорити, що студенти досить високо оцінюють етичність коментуючих їх успіхи суджень викладачів. Найбільшу частоту за результатами опитування мають схвалення і моральна підтримка студентів, увага та попередження. Іронія, натяк, осуд, як можливі оцінні судження, зустрічаються у одиничних випадках.

На основі цих результатів, можна говорити в цілому, про позитивне сприйняття студентами системи рейтингового оцінювання їх роботи викладачами, цілком

своєчасне і достатньо інформативне висвітлення ними змісту, вимог і критеріїв оцінювання різних форм роботи.

Як бачимо рейтингове оцінювання навчальної діяльності студентів – це важливий крок у напрямку оптимізації навчально-виховного процесу у вищій школі. Але воно потребує від науково-педагогічних працівників належної психолого-педагогічної підготовки, перебудови організаційних і методичних аспектів навчально-виховного процесу.

Висновки. Таким чином рейтингове оцінювання навчальних досягнень студентів першого курсу має переваги як для самих студентів так і для викладачів.

Для студентів ці переваги полягають у тому, що: рейтинг активізує самостійну роботу студентів, робить її систематичною впродовж семестру; формується позитивна мотивація навчальної діяльності; стимулюється самостійність, ініціативність, відповідальність, творчість; студент зорієнтований на самостійний науковий пошук, що сприяє інтелектуальному розвитку особистості; підвищується об'єктивність оцінювання навчальних досягнень; зменшується навантаження під час екзаменів та заліків; здобуті знання більш глибокі і міцні; отримується особисте задоволення від процесу учіння.

Для викладачів є можливість: індивідуалізації навчання та диференційованого підходу; допомогти студентам рівномірно розподілити навчальне навантаження протягом семестру; уникнути конфліктів, які часто виникають у результаті підсумкової перевірки знань на екзамені.

Отже, рейтингове оцінювання досягнень є суттєвим фактором стимулювання пізнавальної діяльності студентів та формування професійної компетентності майбутнього спеціаліста.

Результати нашого дослідження не вичерпують усіх аспектів проблеми. У подальшому варто вивчити питання про розроблення і застосування інноваційних методів навчання студентів, що забезпечить підвищення рівня якості освіти і конкурентоспроможності фахівців, випускників педагогічного вишу.

Список використаних джерел

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія /А. М. Алексюк. – К. Либідь, 1998.– 558 с.
2. Сергеева Е.В. Оценка учебных достижений студентов в контексте Болонского процесса: рейтинговая система / Е.В. Сергеева // Управление качеством профессиональной подготовки специалистов в условиях перехода на многоуровневое образование. Сборник научных статей по итогам всероссийской научно-практической конференции.– Волгоград, 22-25 сентября 2008 г.– Ч. 1. – Волгоград: Изд-во ВГПУ «Перемена», 2008. – 268 с.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2017 р.

АТАМАНЧУК Н.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленко, Україна

РЕЙТИНГОВОЕ ОЦЕНИВАНИЕ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ СТУДЕНТОВ ПЕРВОГО КУРСА ПРЕПОДАВАТЕЛЯМИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА

Рассмотрены теоретические и методические аспекты оценивания учебных достижений студентов. Установлено, что важнейшими из функций оценивания, по мнению преподавателей, есть стимулирующе-мотивационная и контролирующая, они позволяют стимулировать желание студентов улучшать результаты, самореализоваться в учебе, а также целеустремленно руководить процессом учебы, получать информацию о ходе познавательной деятельности студентов. Обнаружено позитивное восприятие студентами

системы рейтингового оценивания их работы преподавателями, полностью своевременное и достаточно информативное освещение ими содержания, требований и критериев оценивания разных форм работы. Подчеркнуто, что рейтинговая система оценивания учебной деятельности студентов – это важный шаг в направлении оптимизации учебно-воспитательного процесса в высшей школе, требующий от научно педагогических работников надлежащей психолого-педагогической подготовки, перестройки организационных и методических аспектов учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: педагогический вуз, рейтинговая система, контроль, оценивание учебных достижений студентов, функции оценивания, система оценивания, информированность.

ATAMANCHUK N.

Poltava V. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

RATING OF THE FIRST-YEAR STUDENTS SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS BY THE TEACHERS OF PEDAGOGICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

There were regarded the theoretical and methodical aspects of grade of students educational achievements. It was revealed, that the most important functions of grade, to teachers mind, are: stimulation, motivation and control. They stimulate desires of students to improve their results, self-educate, get the information about process of the informative activity of students, and also to manage the process of education purposefully. It was noticed, that students reacted positively to the rating system of their work by teachers, quite timely and informative elucidation of the content, requirements and grade standards of different kinds of work. There were marked the problems of rating system of educational achievements, which appear in the first-year students. It is noticed, that rating system of educational students activity is important step to optimize the scientific and educational process at high school. But it requires all scientific and pedagogical workers to be prepared psychologically and pedagogically well. It also demands a reconstruction of organizational and methodical aspects of the educational process.

Keywords: pedagogical institution of higher education, rating system, control, students scientific achievements rating, functions of grade, grade system, informing.

УДК159. 614

ВАЛЕНТИНА БАЛАХТАР

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича

КРИЗОВІ СТАНИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті висвітлено сутність поняття «криза», види життєвих криз упродовж життєвого шляху особистості, окремі аспекти проблеми кризових станів у процесі професійного становлення фахівця соціальної роботи. Розглянуто основні підходи до досліджень кризових станів, їх типологій та проаналізовано особливості професійних криз фахівців соціальної роботи.

***Ключові слова:** соціальна робота, кризи, кризовий стан, кризова ситуація (становлення, здоров'я, термінальна, значущих стосунків, особистої автономії, самореалізації), особистісна криза, професійна криза, типологія криз.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток соціальної роботи в сучасному українському суспільстві характеризується не тільки кризовими станами, але й значними реформами, змінами як на рівні системи соціально-політичних відносин, так і на рівні окремих людей, спільнот. У процесі професійного становлення, життєдіяльності фахівець соціальної роботи може перебувати в різних кризових станах, які негативно впливають на його можливості, погіршують працездатність, слугують причиною виникнення різних порушень. Тому фахівець соціальної роботи має бути поінформований щодо розуміння кризових ситуацій, їх різновидів і причин виникнення, вміти правильно оцінювати свої переживання та знаходити вивірені рішення, забезпечуючи свій саморозвиток і самовдосконалення. За період професіоналізації соціальної роботи накопичено чималий досвід, теоретичні знання, вміння і навички конструктивного упередження розвитку скрутних життєвих ситуацій, впливу аномальних, екстремальних, катастрофічних чинників, що виснажують особистість, викликають страх, безпорадність, спустошеність, що зумовлюють зміни в образі власного «Я», руйнацію сформованих соціальних ролей і появу гострих кризових станів загалом.

У контексті цих положень особливо гостро постає проблема певних професійних протиріч, неврахування яких передбачає виникнення таких специфічних характеристик становлення майбутнього фахівця соціальної роботи, як: професійна криза, особистісна криза, професійна деформація тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовне вивчення наукової літератури засвідчило суспільну значимість досліджуваної проблеми, уможливило узагальнення досвіду, поглиблення теоретичних уявлень, розробку практичних рекомендацій щодо попередження і подолання кризових станів у процесі професійного становлення особистості фахівця соціальної роботи.

Дослідженню особливостей саморозвитку і функціонування особистості, незалежно від причин, що зумовлюють різного роду особистісні та психологічні порушення, присвячено праці А. Адлера, Р. Ассаджолі, А. Маслоу, Ф. Перлза, В. Франка та ін.

У роботах дослідників висвітлено періодизацію зрілості особистості за фазами (7-10 років), кожна з яких завершує нормативна криза розвитку (Б. Ананьєв,

Д. Бромлей, Ш. Бюллер, Д. Вейлант, Р. Гаулд, Д. Левінсон, Е. Еріксон та ін.), психологічні кризи (Б. Лівехуд, Д. Сьюпер), психологічні особливості криз професійного становлення (Е. Зеер, Е. Пряжнікова, Н. Пряжников та ін.); проблеми деформації особистості (В. Подвойський, Е. Руденський, Д. Трунов), професійної діяльності (О. Деркач, А. Маркова); руйнівні впливи на всі сторони особистості професіонала (М. Борисова, Н. Водоп'янова, В. Орел); особливості поведінки у стресових ситуаціях, міжособистісних стосунках (В. Бодров, А. Вейн, Л. Китаєв-Смик, Л. Куликов, К. Судаков, Ю. Щербатих та ін.) тощо.

Вагомий доробок у вивчення проблеми синдрому «професійного вигорання», його змісту і структури внесли як зарубіжні (Ж. Годфруа, Л. Джоуел, І. Кон, К. Маслач, Х. Фрейденберг та ін.), так і вітчизняні вчені (Г. Абрамова, Б. Волков, Л. Карамушка, Л. Сердюк, М. Пірен, С. Рубінштейн, С. Максименко, К. Судаков та ін.).

Вітчизняні науковці зробили значний внесок у дослідження питань психологічних труднощів у розвитку особистості упродовж професійної діяльності (О. Бондарчук, Ф. Василюк, Н. Воляннюк, З. Кісарчук, С. Максименко, В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева). Адже, як стверджують науковці, розвиток і професійне становлення особистості складається з періодів стабільності, гармонії та гострих переживань, труднощів, і проблем.

Аналіз сучасних наукових досліджень та стану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери у вищих закладах освіти дозволяє зробити висновок, про те, що питання вивчення проблеми кризових станів у процесі професійного становлення фахівця соціальної роботи набуває все більшої актуальності, оскільки передбачає ґрунтовне дослідження рушійних сил розвитку особистості, розуміння конструктивних і деструктивних аспектів критичних ситуацій, формування вмінь щодо діагностики і спрямування кризових станів у позитивне русло.

Мета і завдання статті передбачають науковий аналіз стану проблеми вивчення феномену кризових станів у процесі професійного становлення фахівця соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення наукової літератури засвідчило суспільну значимість проблеми, що розглядається, уможливило узагальнення досвіду, поглиблення теоретичних уявлень, пошук психологічних механізмів, закономірностей щодо збереження і розвитку високого рівня професіоналізму і гармонійної особистості фахівця та профілактики, попередження й подолання кризових станів.

Аналіз змісту проблеми кризових станів потребує розкриття його основних теоретичних положень, наукового контексту, які дають змогу осмислити феномен цього явища та неоднозначність його тлумачення. У літературі як тотожні вживаються поняття «вікові кризи», «критичні періоди», «кризи психічного розвитку», «критичні ситуації», «кризові стани особистості», однак вони не мають загального положення, визначення і трактування, а це, у свою чергу, ускладнює класифікацію криз і обмежує розуміння їхньої природи [1, с. 2]. Саме поняття «криза» (від гр. crisis – рішення, поворотний пункт, вихід) породжується проблемою, яка постала перед індивідом і якої він не може уникнути та розв'язати за короткий час і звичним способом [7].

Науковці трактують кризу як «тривалий внутрішній конфлікт з приводу життя в цілому, його сенсу, головних цілей та шляхів їх досягнення (Т. Титаренко) [11, с.245]; «реконструкцію життєвого шляху, коли напруженість внутрішньоособистісних суперечностей, хвороби, побутові неприємності, депресії роблять волю людини безсилою» [2]; ситуацію емоційного та розумового стресу, що вимагає значної зміни уявлень про світ та себе за короткий проміжок часу [6, с.215].

Упродовж життєвого шляху особистість переживає появу різних криз: кризи психічного розвитку, вікові кризи, кризи невротичного характеру, професійні кризи, критично-сміслові кризи, життєві кризи. Кожна з названих криз по різному впливає на поведінку особистості фахівця, взаємини з оточенням, колегами тощо. Психологи виокремлюють три ступені кризового стану: поверхову, поглиблену, глибинну [3].

На думку Т.Титаренко, усі існуючі підходи в дослідженнях кризових станів поділяють на дві великі підгрупи – нормальні (прогресивні) або аномальні (регресивні) кризи. Нормальна криза – це перехід від одного вікового етапу до іншого. Такі кризи називають нормальними, нормативними, оскільки «немає людини, яка б не переживала такої кризи протягом життя, яка була б позбавлена необхідності дорослішати, зростати, старіти, наближуватись до життєвого фіналу» [6, с.216]. Такі кризи є короткочасними, непатологічного характеру і можуть супроводжуватись станом напруженості, тривоги або депресивними симптомами [11].

Аномальна криза не пов'язана із завершенням певного етапу психічного розвитку, певною стадією життєвого шляху і виникає у складних життєвих умовах, коли людина переживає події, що раптово змінюють її долю, й зумовлені соціально-економічними, побутовими, просторовими факторами в житті людини. Такі кризи називають життєвими, але вони не пов'язані з віком, а характеризують значну тривалість та психологічні труднощі в перебудові свідомості і поведінки особистості (закінчення ВНЗ, працевлаштування, одруження, народження дитини, зміна місця проживання, вихід на пенсію тощо) [6, с.216].

Науковець Л. Шнейдер всі кризи особистості поділив на внутрішні та зовнішні [12]. Внутрішні (внутрішньоособистісні) кризи – це вікові, життєві та екзистенціальні (тобто кризи, причиною яких є природний розвиток особистості). Щодо зовнішніх криз, то в них як стресор виступають зовнішні травматичні події: екстремальні кризові ситуації, що володіють могутніми негативними наслідками, ситуації загрози життю самої людини чи значущих близьких.

Цікавою в контексті досліджуваної проблеми є запропонована П. Горностай типологія криз, що, з одного боку, дає змогу фахівцю соціальної роботи орієнтуватися в актуальній проблематиці клієнта, водночас оцінюючи і середовище, й умови, за яких відбувається взаємодія з клієнтом (за принципом – «тут» і «тепер»). А з іншого, – визначення типу кризи допомагає фахівцю зрозуміти якої допомоги і послуг потребує клієнт найгостріше, в якій формі та якої інтенсивності. Науковець класифікує типи криз за критерієм щодо життєвих проблем та дисгармонії зміни життєвих ролей і з точки зору часових орієнтацій. Зокрема, за критерієм щодо життєвих проблем та дисгармонії зміни життєвих ролей дослідник виокремив сім груп кризових ситуацій:

- кризи становлення особистості (вікові кризи – нормативні);
- кризи здоров'я (зумовлені проблемами зі здоров'ям;
- термінальні кризи (термінальні цінності);
- кризи значущих стосунків (втрата або поява близьких людей);
- кризи особистої автономії (обмеження особистісної свободи);
- кризи самореалізації особистості.

З точки зору часових орієнтацій виокремлено три типи криз:

- кризи з орієнтацією в майбутнє;
- кризи з орієнтацією в минуле;
- кризи без чітко вираженої часової орієнтації [13].

Наявність особистісної кризи може впливати на стан появи і перебігу професійної кризи, сутність якої науковці також визначають по-різному. Зокрема, Н. Пилипенко під схильністю до переживання професійної кризи розуміє психічний

стан людини, який характеризують суб'єктивні (внутрішні) переживання, неможливість реалізації двох професійно важливих мотивів – мотиву досягнення і потреби в досягненнях. Мотивація впливає на переживання професійної кризи у процесі самореалізації так само, як і схожі переживання зумовлюють зміни професійної мотивації [8, с.72-79].

Кризи професійного становлення виявляються у зміні темпу та вектору професійного розвитку особистості, зумовлюють перебудову психологічної структури особистості, зміну соціально-професійної спрямованості [5]. Кризи професійного становлення фахівця соціальної роботи являють собою особливу групу психологічних криз, що виникають на різних етапах професійного шляху особистості соціального працівника. Професійна криза – це завжди відкидання старих неадекватних засобів і способів професійної активності, бо соціальну допомогу надають різним людям при різних обставинах. Кризові явища – невід'ємний атрибут динамічного процесу становлення особистості фахівця соціальної сфери. Ступінь усвідомлення особистістю криз є індивідуальним і залежить від способу перебігу кризової ситуації, оскільки при сприятливому її вирішенні людина рідко усвідомлює дане явище як кризу; може відбуватись короткочасно, бурхливо (поступово), без яскраво виражених змін професійної поведінки [5, с. 226-227], а може призводити до деструкцій, деформацій структури особистості фахівця соціальної роботи [4, с.210-219].

Професійну кризу характеризує: усвідомлення власної неповноцінності у побутовій і професійній діяльності, низька самооцінка, втрата перспектив у професійному зростанні, нездатність до самореалізації у професії. У процесі професійного становлення упродовж життя фахівець соціальної роботи може зазнавати наступних криз: навчально-професійної орієнтації та професійного вибору; професійної адаптації; професійного зростання (незадоволеність посадою, зарплатою та ін.); професійної кар'єри (неможливість самореалізації, корекція Я-концепції, професійні деформації); втрати професійної діяльності [10].

З метою попередження різного роду професійних кризових станів фахівцю соціальної роботи варто знизити рівень невротизації, депресивності, тривожності, дратівливості, безнадійності, безпорадності. Працівниками соціальних служб рекомендовано підвищувати адаптаційні ресурси, активізувати професійні зусилля, вдосконалювати і підвищувати кваліфікацію, можна засвоїти нову спеціальність, перейти на інноваційний рівень виконання діяльності відповідно до проблеми особистості та суспільства.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, на основі здійсненого аналізу можна зробити висновок, що кризові стани у процесі професійного становлення фахівця соціальної роботи можуть бути зумовлені як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Криза може мати не лише деструктивне вирішення, що блокує цілеспрямовану життєдіяльність фахівця, а й конструктивне, що сприятиме позитивним змінам в особистому й професійному зростанні, переході на новий щабель розвитку, формуванню вмінь щодо діагностики і спрямування кризових станів у позитивне русло.

Подальшого розгляду потребує пошук психологічних, профілактичних та економічних ресурсів для збереження й розвитку високого рівня професіоналізму і гармонійної особистості, підвищення рівня творчого потенціалу й працездатності людини протягом всього її свідомого життя. Фахівцю соціальної роботи важливо бути обізнаним стосовно механізмів, закономірностей та особливостей перебігу кризових станів, чинників їх появи що дозволить конструктивно їх долати самостійно, а також використовувати у професійній діяльності у роботі з кризовими особистостями.

Список використаних джерел

1. Бурлачук Л. Ф. Психология жизненных ситуаций : учеб. пособие / Л. Ф. Бурлачук, Е. Ю. Коржова. – М. : Российское педагогическое агентство, 1998. – 263 с.
2. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф. Е. Василюк. – М. : Издательство Московского университета, 1984. – 200 с.
3. Варій М. Й. Основи психології і педагогіки: навч. посіб. / М. Й. Варій, В. Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літ., 2007. – 376 с.
4. Голиков Н. А. Социально-психологическое сопровождение деятельности педагога: условия, способы, технологии реализации / Н. А. Голиков // Вестник ТюмГУ. – 2004. – № 2. – С. 210-219.
5. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития : учебн. пособие. – 2-е изд. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 240 с.
6. Кривоконь Н. І. Кризові ситуації особистості: підходи до типологізації та значення в аспекті розвитку соціальних послуг / Н. І. Кривоконь // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2013. – № 1065. – Вип. 52. – С. 215-219.
7. Основи практичної психології: підручник / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К. : Либідь, 1999. – 536 с
8. Пилипенко Н. Психологічні особливості самореалізації особистості в умовах професійної кризи / Н. Пилипенко // Соціальна психологія. – 2005. – № 3. – С. 72-79.
9. Поваренков Ю. П. Системогенетическая концепция профессионального становления человека // Идея системности в современной психологии / под ред. В. А. Барабанщикова. – М. : Институт психологии РАН, 2005. – С. 360-384.
10. Сыманюк Э. Э. Психология профессионально-обусловленных кризисов / Э. Э. Сыманюк. – М. – Воронеж : Модэк, 2004. – 320 с.
11. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
12. Шнейдер Л. Кризисные состояния у детей и подростков: направления работы школьного психолога. Курс лекций / Л. Шнейдер // Школьный психолог. – 2009. – №22 [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://psy.1september.ru/index.php?year=2009&num=22>].
13. Gornostaj P. P. Teorija i praktika psihologicheskogo konsul'tirovanija: Problemnyj podhod / Gornostaj P. P., Vas'kovskaja S. V. – Kiev: Naukova dumka, 1995. – 128 s.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2017 р.

БАЛАХТАР В.

Черновицкий национальный университет имени Ю. Федьковича, Украина

КРИЗИСНЫЕ СОСТОЯНИЯ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ СПЕЦИАЛИСТА СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

В статье освещены сущность понятия «кризис», виды жизненных кризисов на протяжении жизненного пути личности, отдельные аспекты проблемы кризисных состояний в процессе профессионального становления специалиста социальной работы. Рассмотрены основные подходы к исследованиям кризисных состояний, их типологий. Проанализированы особенности профессиональных кризисов специалистов социальной работы.

Ключевые слова: социальная работа, кризис, кризисное состояние, кризисная ситуация (становление, здоровья, терминальная, значимых отношений, личной автономии, самореализации), личностный кризис, профессиональный кризис, типология кризисов.

BALAKHTAR V.

Chetnivtsi national university named after Yuriy Fedkovich, Ukraine

CRISIS CONDITIONS IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF SOCIAL WORK SPECIALIST

The article highlights the essence of the concept of "crisis", the types of life crises over the life course personality. There were considered the main research approaches to crisis conditions: normal (regulatory) and abnormal (non-normative) internal and external crisis. The knowledge of the typology of crises on various criteria (regarding life's problems and disharmony changing life roles, time orientation, etc.) will allow the specialist of social work to understand him/herself, to orientate in the current issue of the client, to determine the type of crisis, to understand what benefits and services require client most acute, in which form and intensity.

The peculiarities of professional crisis were described that can be caused by both external and internal factors. The crisis may have not only destructive solution that blocks targeted livelihoods of professional and constructive that promote positive changes in his/her personal and professional growth, on the transition to a new stage of development, the formation of skills on diagnosis and directing a crisis situation in a positive direction

Keywords: *social work, crisis, crisis state crisis situation (health development, , terminal, meaningful relationships, personal autonomy, self-realization), personal crisis, professional crisis, typology of crises.*

УДК 37.015.31:17.023.32-057.876

АЛЛА БАРБІНОВА

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД ДО ВИХОВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто особистісний підхід до виховання сімейних цінностей учнів професійно-технічних навчальних закладів. Проаналізовано принцип гуманізму як підґрунтя особистісного підходу. Наведено визначальні характеристики особистісного підходу. Уточнено суть особистісного підходу як педагогічної умови виховання сімейних цінностей учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Ключові слова: *особистісний підхід, виховання, гуманізм, учні професійно-технічних навчальних закладів.*

Постановка проблеми. Реалії українського суспільства, неоднозначність підходів до створення сім'ї та її розвитку, переорієнтація поглядів сучасної молоді на цінності сім'ї зумовлюють проблему формування готовності молодого покоління до створення сім'ї та формування установок на відповідальне батьківство. Основні підходи щодо необхідності формування у молоді установок на сім'ю як передумови їх підготовки до сімейного життя обґрунтовані державних документах директивного та регулюючого характеру, зокрема, у Конституції України; Сімейному та Цивільному кодексах України; законах України – "Про охорону дитинства", "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування", "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" тощо.

Встановлено, що навчання учнів у професійно-технічному навчальному закладі є сензитивним періодом для навчання статево-рольовій та соціальній поведінці особистості в сім'ї. Ефективність процесу формування готовності учнів до створення сім'ї може бути забезпечена створенням у професійно-технічному навчальному закладі таких умов, в основу яких покладаються основні положення гуманістичної парадигми освіти.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Багатоаспектність цієї проблеми спричинює увагу представників дослідників різних галузей – соціологів, філософів, психологів, педагогів тощо.

Морально-педагогічним аспектам підготовки учнів до сімейного життя присвячено праці В. Бойко, Л. Верб, М. Вовчик-Блакитної, З. Зайцевої, Є. Ільїної, Р. Лемехової, В. Сухомлинського. На індивідуальний та диференційований підхід до особистості учня у підготовці майбутнього сім'янина звертали увагу Т. Абаєва, В. Вечер, І. Овчиннікова, Н. Пономаренко, М. Феоктистова. Певний доробок у дослідженні різних аспектів виховання особистості й організації виховної діяльності у навчальних закладах здійснили вчені А. Бойко, Г. Васянович, С. Вітвицька, Т. Дем'янчук, С. Карпенчук, О. Романовський, Г. Шевченко.

Розкриття особливостей сучасного гуманістичного підходу знаходимо у працях І. Зязюна, С. Подмазіна, А. Маслоу та ін.; певний доробок по забезпеченню сприятливих умов формування людини як унікальної особистості здійснили Г. Балл, І. Бех, О. Киричук, О. Кононенко, М. Левківський, В. Сухомлинський та ін.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні особистісного підходу як педагогічної умови виховання сімейних цінностей учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виховний процес у професійно-технічному навчальному закладі має бути спрямований на виховання цілісної особистості громадянина України – фахівця-професіонала своєї справи, широкого ерудита, наділеного рисами високої культури та духовності, що є основою у формуванні установок на сім'ю.

Одним з основних завдань методології виховного процесу є обґрунтування ефективності та доцільності особистісного підходу виховання особистості як педагогічної умови виховання сімейних цінностей учнів професійно-технічних навчальних закладів.

В "Українському педагогічному словнику" особистісний підхід визначається як послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії. Особистісний підхід передбачає допомогу вихованцю в усвідомленні себе особистістю, у виявленні, розкритті його можливостей, становленні самосвідомості, у здійсненні особистісно значущих і суспільно прийнятих норм самовизначення, самореалізації та самоутвердження [3].

Аналіз праць науковців, які досліджують виховання особистості дозволяє стверджувати, що основою особистісного підходу виступають ідеї гуманізму, а гуманістичний підхід є теоретичним підґрунтям особистісного підходу.

Суть сучасного гуманізму полягає у визнанні людини найвищою цінністю, в піднесенні її особистої гідності, турботі про людину й дотриманні її прав на свободу, щастя та прояв власних здібностей, «... на вільну й відповідальну участь у житті світу й суспільства» [2].

Визначальними характеристиками педагогічного гуманізму К. Роджерс вважає [6]: спрямованість навчання й освітнього процесу в цілому до учня;

створення максимально сприятливих умов для оволодіння дітьми соціально накопиченого досвіду, опанування обраною професією, розвитку і прояву творчої

індивідуальності, високих громадянських, моральних, інтелектуальних якостей, які можуть забезпечити особистості соціальну захищеність і гідне існування;

визнання цінностей дитини як особистості, її прав і свобод, вільний розвиток, повага до себе, партнерів, толерантність, діалог культур.

ціль гуманних викладачів – розвивати внутрішню дисципліну учнів.

Реалізація концепції гуманізації навчально-виховного процесу, визначена в офіційних нормативно-правових державних документах України, зумовлює потребу у осмисленні принципу педагогічного гуманізму у вихованні.

Практика підтверджує, що принцип педагогічного гуманізму передбачає повагу до позиції вихованця навіть тоді, коли він відмовляється виконувати висунуті вимоги. Якщо педагог не поважає вихованця через те, що він має власну позицію, то тим самим не визнає індивідуального буття особистості, її краси, своєрідності й чарівності. Крім того, цей принцип вимагає визнання права особистості на повну відмову від формування тих якостей, які за будь-яких причин суперечать її переконанням (гуманність, релігійність). Важливим елементом принципу педагогічного гуманізму є розвиток у вчителів і учнів позитивної установки на особистість один одного. Суб'єкт-суб'єктний характер організації навчання і виховання скеровує установку вчителя й учня на активний пошук готовності взаєморозуміння, проникнення у світ почуттів і переживань. За таких умов і відбувається спрямованість людини на людину. Наприклад, учень, у якого діє установка «вчитель – особистість», буде впевнений у тому, що у складній, можливо, екстремальній ситуації, в якій опинився учень, такий учитель захистить його від несправедливих звинувачень, підозр, здійснить об'єктивну моральну оцінку. Водночас, установка педагога на учня як особистість створює момент істини – момент позитивного очікування: учень не схибить, зможе морально вистояти, виявить моральну стійкість і надійність.

Ми погоджуємося з думкою Г.О. Балла. [1], який до принципів гуманізму відносить наступні: конструктивізму і реалізму, толерантності, діалогізму, медіаційності, орієнтованості на культуру, особистісної орієнтації, моральності і гармонійності.

Принципи педагогічного гуманізму доповнюють педагогічні ідеї А.С. Макаренка. Він вважав, що рівень вимог до людини має відповідати рівневі поваги до неї з боку вчителя. Моральна вимогливість педагога до учня має стати засобом духовного становлення особистості учня, формування її моральної позиції, орієнтації на позитивну моральну діяльність. Здатність педагога сформулювати моральні вимоги забезпечує сприйняття та усвідомлення їх дитиною.

А.С. Макаренко приділяв значну увагу вихованню особистості. Навчання і виховання вважав послідовним і нерозривним процесом впливу на дитину, а тому закликав дотримуватись індивідуального підходу у вихованні, уникати шаблонів і стереотипів. Він стверджував, що значний виховний потенціал криється у атмосфері колективу, в якому перебуває вихованець. Атмосфера повинна бути доброзичливою, спокійною та життєрадісною. Значне місце у створенні такої атмосфери займає вихователь, який виступає як член колективу, застосовує демократичний стиль педагогічного керівництва, є для вихованців другом і наставником, має з ними спільні інтереси і знаходиться у постійному творчому пошуку нових методів педагогічного впливу на вихованців.

Нині педагогічна практика спирається на ідеї гуманістичного виховання В. О. Сухомлинського, який у своїх працях узагальнив, систематизував, розширив та наповнив новим змістом ідеї попередників-гуманістів. В.О.Сухомлинський вказував на суб'єкт-суб'єктний характер організації навчання і виховання. Основою педагогічної концепції, яку сформулював видатний педагог, є довіра і повага до

учня, визнання її унікальності та усвідомлення права на власний моральний вибір. У своїй педагогічній практиці В. Сухомлинський відстоював головну філософську ідею свого життя: гуманне суспільство можуть створювати лише мудрі, гуманні люди, а таких людей може виховати лише гуманізм. В. Сухомлинський у багатьох своїх працях зазначав, що у виконанні складних завдань навчання і виховання значна роль належить вчителю. Він стверджував: "...необхідно, щоб особистість вчителя здійснювала найбільш яскравий, діяльнісний і благодіючий вплив на особистість учня." [7].

Гуманістична педагогіка В. Сухомлинського ґрунтувалася на загальнолюдських і національно-духовних моральних цінностях, народній мудрості. Провідна ідея педагогічної системи великого гуманіста у тому, що кожна дитина, кожна людина заслуговує бути щасливою, і тому завданням школи визначав створення педагогічних умов для всебічного гармонійного розвитку дитини, які б надали їй можливості максимально розкрити свої природні здібності і проявити свої гуманістичні особистісні якості. Така ідея може бути реалізована на практиці при застосуванні особистісного підходу у вихованні.

Як важливий психолого-педагогічний принцип особистісно-орієнтований підхід представлений у монографії С.О. Сисоевої. Основу такого принципу складає сукупність вихідних теоретичних положень про особистість та практичних методичних засобів, що сприяють її цілісному розумінню, вивченню та гармонійному розвитку [4]. Це певний методологічний інструментарій, що спирається на синтез видобутих психологічною та педагогічною наукою закономірностей побудови, функціонування та розвитку особистості.

В.В. Рибалка виокремлює обов'язкові компоненти, завдяки яким реалізується особистісний підхід, а саме:

базування особистісного підходу на цілісному, системному уявленні про особистість з певною структурою психічних якостей особи;

розробка та використання особистісно-орієнтованого комплексу методів вивчення (психодіагностики), стимуляції, розвитку та реалізації творчого потенціалу людини;

опера на цілісне уявлення про життєвий шлях особистості, охоплення найбільш важливих, довготривалих, ключових періодів її становлення з урахуванням "ліній розвитку", процесу накопичення, збагачення і трансформації притаманних особистості якостей та їх втілення у процесі та продуктах діяльності та поведінки;

забезпечення такого визначення індивідуально - та соціально-психологічних особливостей людини, яке б давало змогу прогнозувати, попереджати, виявляти і розв'язувати гострі особистісні проблеми людини і завдяки цьому запобігати втратам її творчого потенціалу, надавати їй адекватну допомогу у компенсації відхилень від норми, у становленні здорового способу життя, у здійсненні творчого розвитку та плідної діяльності й поведінки;

представлення та реалізація особистісного підходу у цілях, змісті й методах навчально-виховної роботи [5].

Таким чином, беручи за основу компоненти особистісно-орієнтованого підходу, запропоновані Рибалко В.В., ми розуміємо особистісний підхід у вихованні сімейних цінностей учнів ПТНЗ як концептуальну позицію підґрунтям якої виступає гуманістичний підхід, а особистісно-орієнтований підхід – як педагогічну умову, що виступає методологічним інструментарієм власної педагогічної діяльності з організації виховної діяльності майстрів виробничого навчання, викладачів та вихователів професійно-технічних навчальних закладів, який дозволяє за допомогою опори на систему взаємозв'язаних понять, ідей і способів дій, що є базовими для особистісно орієнтованої освіти, забезпечити і підтримати процеси

виховання сімейних цінностей, формування відповідального ставлення до батьківства, самопізнання, самореалізації і саморегуляції особистості учнів навчально-виховному процесі професійно-технічних навчальних закладів.

Ефективність реалізації педагогічним працівником особистісного підходу у вихованні сімейних цінностей в учнів ПТНЗ залежить від таких факторів: знання індивідуальних особливостей особистості учня, постійне вивчення інтересів, звичок, поглядів тощо; діагностика рівня сформованості особистісних якостей та їх моніторинг; місце сімейних цінностей у контексті системи життєвих цінностей; зміни тактики впливу і взаємодії педагогічного працівника і учня у відповідності до обставин і виховуючих ситуацій; створення середовища для саморозвитку і самовиховання особистості учня; формування самостійності, ініціативи, результативної творчої діяльності; гуманістична спрямованість, висока моральність, духовність і культурність особистості педагога, рівень педагогічної майстерності.

Висновки. Таким чином, особистісний підхід у взаємодії учня і педагогічного працівника під час виховного процесу створює сприятливі педагогічні умови для виховання сімейних цінностей, формування відповідального батьківства та особистісного зростання учнів у навчально-виховному процесі професійно-технічного навчального закладу, а також ефективного забезпечення гуманних відносин у навчально-виховному середовищі закладу освіти.

Список використаної літератури

1. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах): наук. вид. / Г. О. Балл; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, Всеукр. громад. орг. «Асоц. гуманіст. психології». – 2-ге вид., доповн. – Житомир: Волинь: Рута, 2008. – 232 с.
2. Борзенко И. М. Основы современного гуманизма: Учебное пособие для вузов / Борзенко И. М., Кувакин В. А., Кудишина А. А.– М.: Российское гуманистическое общество. – 2002. – 389 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко; голов. ред. С.В. Головка. –К.: Либідь, 1997. –375 с.
4. Педагогічні технології у неперервній педагогічній освіті: Монографія / За ред. С.О. Сисоевої. – Київ: Віпол, 2001. – 502 с.
5. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології. – К.: Ніка-Центр, 2003. – 204 с.
6. Роджерс К. Свобода учитися / К. Роджерс, Д. Фрейберг – М.: Смысл, 2002. – 527 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т./В.О. Сухомлинський.–Т.2.–К.:Рад.школа,1976.– 521с.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2017 р.

БАРБИНОВА А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко, Україна

ЛИЧНОСТНЫЙ ПОДХОД К ВОСПИТАНИЮ СЕМЕЙНЫХ ЦЕННОСТЕЙ У УЧЕНИКОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье рассмотрен личностный подход к воспитанию семейных ценностей учеников профессионально-технических учебных заведений. Проанализирован принцип гуманизма как основа личностного подхода. Приведены определяющие характеристики личностного подхода. Уточнена сущность личностного подхода как педагогического условия воспитания семейных ценностей учеников профессионально-технических учебных заведений.

Ключевые слова: личностный подход, воспитание, гуманизм, ученики профессионально-технических учебных заведений

BARBINOVA A.

Poltava National Pedagogical University named after V. Korolenko, Ukraine

A PERSONAL APPROACH TO FAMILY VALUES EDUCATION AMONG STUDENTS OF VOCATIONAL EDUCATIONAL SCHOOL

The article considers the personal approach education family values of students of vocational educational institutions. Analyzed the principle of humanism as the basis of a personal approach. Given the defining characteristics of a personal approach. Clarifies the essence of personality-oriented approach as a pedagogical conditions of education of the family values of students of vocational educational institutions.

Thus, a personal approach in the interaction of a student and a pedagogical worker during the educational process creates favorable pedagogical conditions for the education of family values, the formation of responsible parenting and personal growth of students in the educational process of the vocational education institution, as well as the effective provision of humane relations in the educational -the educational environment of the institution of education.

Key words: *personal approach, education, humanism, students of vocational educational institutions*

УДК 37.018.1:377

АНДРІЙ БАРДІНОВ

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ПІДГОТОВКА (ПЕРЕПІДГОТОВКА) ФАХІВЦІВ З ПРОФЕСІЇ ГУВЕРНЕР В УМОВАХ ІНСТИТУТУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті йдеться про програмне забезпечення підготовки (перепідготовки) фахівців з професії гувернер в умовах інституту післядипломної педагогічної освіти. Пропонований варіант програми їхньої підготовки (перепідготовки) фахівців з професії гувернера в умовах інституту післядипломної педагогічної є педагогічно доцільним, оскільки сприяє знаходженню нових орієнтирів у проблемі, що обговорюється.

Ключові слова: *гувернер, інститут гувернерства, блочно-модульна структура навчання, педагогічні технології гувернерської системи виховання й навчання, формування гувернерських професійно-педагогічних компетенцій.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення в суспільному житті незалежної України спричинили відродження інституту гувернерства як суспільно необхідного соціально-педагогічного явища. Виняткового значення в цьому плані набуває професія гувернера, гувернантки, діяльність яких розглядається нами як різновид педагогічної діяльності вчителя [3, с.100]. Потреба сучасного суспільства у гувернерських кадрах зумовила уряд визначити юридичний статус та легалізувати професію «гувернер», що знайшло відображення у державному документі «Класифікатор професій...» [2]. Ці обставини спричинили створення освітніх інституцій різного типу, рівня і форми власності з підготовки фахівців гувернерської сфери. Відомо, що сучасна державна педагогічна система готує гувернерські кадри у педвузах, педучилищах, педагогічних коледжах [3]. Крім того, цю проблему намагаються також вирішити приватні освітні заклади, такі як:

центр «Бізнес-Консультант», асоціація «Афіна», «школи-екстерни» та інші інституції. І навіть батьки, чії діти з багатьох причин не відвідують навчально-виховні заклади, насамперед, це діти, які з труднощами долають напружений режим певного освітньо-виховного закладу.

Як бачимо, існує досить чітка різномірівна система підготовки гувернерських кадрів, яку можна умовно представити, як довузівську, вузівську та післявузівську підготовку майбутніх фахівців гувернерської сфери. Однак сучасного досвіду підготовки гувернерських кадрів ще недостатньо, оскільки «це ще не стало гарантією вибору слухачами у майбутньому саме професії гувернера. Це пояснюється тим, що ринок попиту на гувернерські послуги специфічні. Причини замовлення тієї чи іншої сім'ї на гувернерські послуги теж різні. Проте їх єднає одна мета: чимало родин хочуть бачити біля своєї дитини кваліфікованого спеціаліста, який відповідає як їхнім вимогам, так і потребам дитини» [1].

Одним із шляхів вирішення даної проблеми ми вбачаємо підготовку (перепідготовку) фахівців з професії «гувернер» в різних організаційних структурах після вузівського етапу. Зокрема, це інститут післядипломної педагогічної освіти; обласний центр зайнятості; інституції сімейного типу; сім'ї різного типу; соціальні установи; реабілітаційні центри. Такий підхід до вибору організаційних форм (структур) підготовки (перепідготовки) фахівців з професії гувернера нами умотивовується тим, що перші дві структури мають юридичне право на державному рівні здійснювати підготовку (перепідготовку) фахівців гувернерської сфери. Тому підтвердженням є Закон України «Про освіту», Закон України «Про зайнятість населення», «Типовий навчальний план та програма для професійного навчання незайнятого населення (перепідготовка): Професія «гувернер». (Код 5131) [7], в останньому з яких чітко простежуються стратегічні напрями підготовки та перепідготовки безробітних фахівців з вищою базовою освітою з професії гувернера.

Інші організаційні форми (структури) – передбачають професійну самореалізацію гувернера-вихователя. У педагогічному сенсі варто підкреслити, що виокремлені організаційні структури взаємопов'язані, хоча кожна з них має свою мету, виходячи із специфічних особливостей кожної з них.

Так, метою інституту післядипломної педагогічної освіти є підготовка або перепідготовка фахівців за спеціальністю «гувернер». (Код 5131). Мета обласного центру зайнятості передбачає підготовку фахівців гувернерської сфери в організаційних структурах різного типу, рівня та форм власності.

Мета інших організаційних форм (структур), зокрема, інституцій сімейного типу, різних типів сімей, соціальних установ та реабілітаційних центрів надають можливість практичній професійно-педагогічній самореалізації майбутнього домашнього гувернера-вихователя.

Вважаємо, що це найбільш небезпечний період становлення гувернера-вихователя як фахівця, оскільки він є стартовим періодом його професійної педагогічної діяльності взагалі і має багатоаспектний характер. Насамперед це взаємодія його з певною соціальною установою та працівниками даної установи. Тут мова йде про власні проблеми соціалізації гувернера-вихователя. Зокрема, це: узгодження власних інтересів, потреб, світогляду з алгоритмом соціально-виробничого середовища, в якому розпочинає власну педагогічну діяльність гувернер-вихователь. Певну роль у цьому процесі відіграватимуть стимули та мотиви, його самоналаштованість на педагогічну діяльність, самоорганізація і навіть характер зустрічі його з працівниками даної установи. Тут головне – зрозуміти факт можливого розчарування не стільки у самій професії гувернера-вихователя, скільки у незадовільному рівні її організації. Доречним є додавання ще

й факту отримання задоволення від власної професійної педагогічної діяльності в якості домашнього гувернера-вихователя. Адже атмосфера взаємовідносин гувернера-вихователя з дитиною безпосередньо в сім'ї, як соціальної установи, є визначальним фактором у формуванні початкових професійно-педагогічних умінь, навичок, від яких згодом значною мірою буде залежати власне професіоналізм домашнього гувернера-вихователя.

Проте не можна стверджувати, яка із зазначених організаційних структур є більш дієвою у становленні гувернера як фахівця. Не можна не тому, що вони не рівнозначні по ефективності, а тому, що в кожному конкретному випадку їх роль та значимість буває неоднаковою. Так, наприклад, підготовку (перепідготовку) фахівців з професії «гувернер» є найбільш педагогічно-доцільним здійснювати у перших двох структурах. При цьому, бажано організовувати підготовку в районних та обласних центрах, оскільки тут гостріше відчувається потреба фахівців зазначеної професії. За таких умов, хоча б частково, можна задовольнити освітні й виховні потреби суспільства на гувернерство в цілому. Утім підкреслимо, що задіяння гувернерів у зазначених структурах не виключає за діяння їх в інші організаційні структури.

Отже, об'єктивна потреба сучасного суспільства у фахівцях гувернерської сфери та недостатній рівень розробки питань післявузівського етапу підготовки (перепідготовки) фахівців з професії «гувернер» викликали необхідність виділення зазначеної проблеми як самостійної, вивчення її в конкретних проявах як специфічного наукового феномену.

Аналіз досліджень і публікацій. Останні десятиріччя характеризуються зосередженням уваги дослідників на процесах підготовки вчителя до різних видів педагогічної діяльності (у нашому випадку – це підготовка вчителя до гувернерської педагогічної діяльності, яка розглядається нами як різновид педагогічної діяльності вчителя).

Так, концептуально-методологічні засади знайшли відображення у працях А. Бойко, Н. Дем'яненко, І. Зязюна, С. Золотухіної, О. Любара, О. Савченко, Д. Федоренка, Л. Хомич та інших науковців. Генеза гувернерської освіти стала предметом уваги наукових досліджень М. Барни, І. Воробець, О. Корх-Черби, О. Любара, В. Омельчука, О. Перетятко, Н. Побірченко, С. Попиченко, С. Сірополка, Б. Ступарика, Є. Сарапулової, Т. Сухенко, О. Сухомлинської та інших авторів. Науково-педагогічну та творчу спадщину окремих персоналій, які у своїх працях висловлюють цінні положення щодо розвитку гувернерства, висвітлюють дослідники Л. Голубнича, Л. Журенко та ін. Зародження й розвиток гувернерства в надрах родинного виховання досліджують М. Романюк, Є. Сарапулова, М. Стельмахович, В. Чепурко та інші вчені. Особливостям жіночої освіти в Україні другої половини XIX – початку XX століття присвятили свої дисертаційні дослідження Л. Применко, Т. Сухенко, Н. Щербак.

Утім, незважаючи на те, що в останні роки помітно зростає інтерес науковців до проблеми гувернерства, пов'язаних з новими соціально-економічними реаліями, які відбуваються сьогодні в Україні (входження України до європейського та світового співтовариства, що зумовили потребу у підготовці кваліфікованих фахівців для всіх сфер життя, в тому числі й гувернерської), саме проблемі підготовки фахівців гувернерської галузі не приділено в сучасних умовах достатньої уваги. Майже не отримала втілення в практиці проблема розробки і запровадження сучасних вітчизняних інноваційних проектів з підготовки (перепідготовки) фахівців з професії гувернера в умовах інституту післядипломної педагогічної освіти.

Враховуючи це, метою публікації є визначення сутності підготовки (перепідготовки) фахівців з професії «гувернер» в умовах інституту післядипломної педагогічної освіти, як важливого структурного компоненту післявузівського етапу.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації поставленої мети нами розроблено курс «Професійно-педагогічна підготовка (перепідготовка) фахівців з професії гувернера: післявузівський етап» та програму даного курсу відповідно до: «Типового навчального плану та програми для професійного навчання незайнятого населення (перепідготовка): Професія «гувернер». (Код 5131) [7]; гувернерської системи індивідуального виховання й навчання дітей в домашніх умовах [6], а також професійно-кваліфікаційної характеристики гувернера [5].

Метою пропонованої програми курсу є: трансформована подача майбутнім фахівцям з професії гувернер блоко-модульного навчального матеріалу щодо специфіки педагогічної діяльності домашнього гувернера-вихователя; надання інтегрованих знань з багатьох галузей наук, необхідних для здійснення гувернерської навчально-виховної діяльності. У відповідності до мети нами визначені наступні завдання:

висвітлити питання відродження й розвитку гувернерської освіти в Україні: минуле і сучасність;

визначити правовий статус домашнього гувернера-вихователя в сучасному суспільстві, в системі освіти, в різних типах сімей, у різних інституціях сімейного типу; соціальних установах та реабілітаційних центрах;

характеризувати особливості педагогічної діяльності домашнього гувернера-вихователя в різних інституціях сімейного типу;

сприяти оволодінню майбутніми гувернерами-вихователями педагогічними технологіями гувернерської системи індивідуальної роботи з різним контингентом дітей у домашніх умовах, реабілітаційних центрах чи соціальних службах;

з'ясувати педагогічні технології гувернерської системи у роботі з батьками-вихователями різних інституцій сімейного типу;

сприяти формуванню компетенцій з гувернерської педагогічної діяльності.

Програма курсу передбачає блоко-модульну організацію вивчення початкового матеріалу. Це дозволяє збереження наскрізної ідеї, пов'язаної з професійно-педагогічною підготовкою гувернерських кадрів на довузівському та вузівському етапах; виділення кожного блоку та змістових модулів з певною тематикою теоретичного матеріалу, що характеризують зміст педагогічної діяльності домашнього гувернера-вихователя.

Зважаючи на те, що педагогічна діяльність гувернера-вихователя розглядається нами як різновид педагогічної діяльності вчителя, програма курсу передбачає формування професійно-педагогічної компетентності, яка інтегрує у собі сформовані компетенції, зокрема:

соціальна компетенція – здатність гувернера до професійного та педагогічного спілкування, здібність до співробітництва з дітьми, колегами, батьками, громадськістю тощо;

психолого-педагогічна компетенція розкриває підготовленість та можливість гувернера-вихователя до самостійного і творчого здійснення навчально-виховного процесу з урахуванням індивідуальних психологічних здібностей та вікових особливостей дітей;

персональна компетенція – характеризує спроможність гувернера використовувати власні професійно-педагогічні здібності та можливості у педагогічній діяльності, готовність до постійного самовдосконалення, самомотивування та рефлексії.

Зазначені компетенції узгоджуються з кваліфікаційною характеристикою гувернера [5]; психолого-педагогічними особливостями навчально-виховної діяльності гувернера [6]. А головне – співвідносяться з ключовими

компетентностями, що визначені міжнародною комісією Ради Європи та положеннями вітчизняних педагогів щодо ключових компетентностей вчителя.

Таким чином, увесь курс складається зі змістових модулів з певною тематикою теоретичного матеріалу, самостійною роботою, індивідуальними творчими завданнями, завданнями для контролю і самоконтролю знань, переліку літературних джерел та представлений у вигляді п'яти блоків:

1. Соціально-реабілітаційний блок «Вступ до спеціальності».

2. Психолого-фізіологічний блок «Актуальні питання вікової педагогічної психології та фізіології дитини».

3. Культурологічний блок «Дитина у довкіллі».

4. Методичний блок «Підготовка гувернера-вихователя до впровадження педагогічних технологій гувернерської системи особистісної готовності дитини до навчання в школі».

5. Адаптаційний блок «Стажування майбутнього гувернера-вихователя в різних Інституціях сімейного типу».

Зазначимо, що кожен блок програми має свою мету, зміст і тематичну спрямованість. Тому модулі та тематика навчального матеріалу добираються відповідно до тематичної основи блоку.

Пропонована програма курсу розрахована на 216 годин на рік. З них – 80 год. теоретичних занять; 36 – практичних занять; 30 год. – індивідуальної роботи; 58 год. – самостійної роботи; 12 год. – залікові години.

Навчально-тематичний план курсу (орієнтовний)

Найменування блоків, модулів, тем	Кількість годин і форми навчання					
	Усього годин	Теоретичне заняття	Практичне заняття	Індивідуальна робота	Самостійна робота	Залік
I. СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ БЛОК «ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ»						
Модуль 1. Гувернерство як необхідне суспільно-педагогічне явище і різновид педагогічної діяльності вчителя						
Тема 1. Історичні корені розвитку гувернерства в Україні.	2	2				
Тема 2. Відродження інституту гувернерства як суспільно необхідного соціально-педагогічного явища.	2	2				
Тема 3. Правовий статус гувернера-вихователя у сучасному суспільстві, в системі освіти, інституціях сімейного	2	2				

типу.						
Тема 4. Організація педагогічної діяльності гувернера-вихователя в різних інституціях сімейного типу, соціальних установах та реабілітаційних центрах.	2	2			2	
Тема 5. Соціальна і юридична відповідальність домашнього гувернера-вихователя за безпеку життєдіяльності дитини.	2	2				
Тема 6. Соціально-реабілітаційні заходи щодо безпеки життєдіяльності та охорони дитини в різних інституціях сімейного типу.	10	2	4	2		
Підсумкове заняття. Завдання для самоконтролю знань. Залік.	2					2
Разом годин за модуль:	22	12	4	2	2	2
II. ПСИХОЛОГО-ФІЗІОЛОГІЧНИЙ БЛОК «АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІКОВОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ФІЗІОЛОГІЇ ДИТИНИ»						
Модуль 1. Союз лікаря, педагога, дієтолога та психолога у вихованні та збереженні здоров'я дітей						
Тема 1. Психолого-фізіологічні особливості дітей різного віку та статі.	4	4				
Тема 2. Мікроклімат сім'ї як основа формування й розвитку особистості дитини.	2	2				
Тема 3. Діти «ризик» в сім'ї як соціальна та психолого-педагогічна проблема.	6	4	2			
Тема 4. Педагогічні технології в індивідуальній роботі гувернера-вихователя з різним контингентом дітей.	16	4	4	4	4	
Тема 5. Педагогічні технології у роботі з батьками-вихователями різних інституцій сімейного типу.	2	2				

Тема 6. Статус губернатора-вихователя в сім'ях різного типу.	2	2				
Підсумкове заняття. Завдання для самоконтролю знань. Залік.	2					2
Разом годин за модуль:	34	18	6	4	4	2
ІІІ. КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ БЛОК «ДИТИНА У ДОВКІЛЛІ»						
Модуль 1. Дитина у культурному довкіллі						
Тема 1. Культурне довкілля як один із головних засобів пізнання дитиною навколишнього світу.	2	2				
Тема 2. Культурне буття дитини в соціальному середовищі.	2	2				
Тема 3. Гра як найважливіший засіб буття дитини у довкіллі.	2	2				
Тема 4. Класифікація ігор та їх вплив на розвиток дитини.	6	4	2			
Тема 5. Ігр-забави, рольові ігри та їх роль у дитині.	16	4	6	4	2	
Тема 6. Ігри-задачі, математичні казки та їх роль у розумовому розвитку й вихованні дитини.	12	4	2	4	2	
Тема 7. Дидактичні ігри, їх типи та виховне значення.	12	2	4	6		
Тема 8. Комп'ютерні ігри, їх позитивний та негативний вплив на дитину.	10	2	4	2	2	
Підсумкове заняття. Завдання для самоконтролю знань. Залік.	2					2
Разом годин за модуль:	64	22	18	16	6	2
ІV. МЕТОДИЧНИЙ БЛОК «ГУВЕРНЕРСЬКІ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ ТА НАВЧАННЯ В ДІЇ»						

Модуль 1. «Школа радості» у мріях дитини						
Тема 1. Провідні напрями готовності дитини до навчання в школі. Загальна, психологічна та фізична готовність дитини до навчання в школі.	2	2				
Тема 2. Особистісна готовність дитини до навчання в школі (мотиваційна, комунікативна, вольова, емоційно-моральна, розвиток самосвідомості).	12	12				
Тема 3. Інтелектуальна готовність дитини до навчання в школі.	2	2				
Тема 4. Фізична готовність дитини до навчання в школі.	2	2				
Тема 5. Загальна обізнаність дитини з навколишнім світом. Завдання для самоконтролю знань.	2	2				
Разом годин за модуль:	20	20				
Модуль 2. Адаптаційні заходи готовності дитини до навчання в школі						
Тема 1. Ознайомлення дитини з природою.	6	2	2	2		
Тема 2. Формування у дитини елементарних математичних уявлень	4	2	2			
Тема 3. Готовність дитини до письма.	6	2	2	2		
Тема 4. Вироблення у дитини навичок фізичної готовності до навчання в школі.	6	2	2	2		
Підсумкове заняття. Завдання для самоконтролю знань.	4			2	2	
Залік.	2					2
Разом годин за модуль:	28	8	8	8	2	2
Разом годин за два модулі:	48	28	8	8	2	2
V. АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК «СТАЖУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ГУВЕРНЕРА В РІЗНИХ ІНСТИТУЦІЯХ СІМЕЙНОГО						

ТИПУ»						
Модуль 1. Краса праці домашнього гувернера-вихователя: розуміння, терпіння, чуйність, милосердя, допомога, вимогливість і повага до дитини						
Тема 1. Стажування гувернера-вихователя в різних типах сімей.	20	20				
Тема 2. Стажування гувернера-вихователя в різних інституціях сімейного типу.	20		20			
Підсумкова конференція за результатами стажування.	4	2	2			
Підсумкове заняття. Завдання для самоконтролю знань. Залік.	4					4
Разом годин за модуль:	48	22	22		4	
Разом годин за два модулі:	216	80	36	30	58	12

Як результат навчання, слухачі **отримують знання з:**
 психолого-педагогічних та спеціальних дисциплін;
 теорії та практики педагогічної діяльності домашнього гувернера-вихователя;
 педагогічних технологій гувернерської системи індивідуальної роботи з різним контингентом дітей;
 педагогічних технологій у роботі з батьками-вихователями різних інституцій сімейного типу;

сформують уміння:

моделювати навчально-виховний процес в різних освітніх інституціях сімейного типу (визначити цілі, завдання тощо);

моделювати індивідуальну роботу в освітньо-виховних структурах різної складності;

застосовувати базові професійні знання, уміння, навички для здійснення гувернерської навчально-виховної діяльності;

сформують професійно-педагогічну компетентність, складниками якої є соціальна, психолого-педагогічна та персональна компетенції.

За результатами навчання особам, які закінчили курс навчання успішно, склали кваліфікаційний іспит отримують звання на посаду гувернера-вихователя зафіксованого в певному документі. Це дає право випускникам працювати на посаді домашнього гувернера-вихователя в різних інституціях сімейного типу, реабілітаційних центрах чи соціальних службах.

Висновки. Пропонований у статті варіант програми підготовки (перепідготовки) фахівців з професії гувернера в умовах інституту післядипломної педагогічної освіти вважаємо педагогічно доцільним, оскільки хоча б частково відповідає викликам часу й потребам суспільства, сприяє знаходженню нових орієнтирів у підготовці (перепідготовці) гувернерських кадрів, а отже, є перспективним.

Список використаних джерел

1. Бардінов А.В. Професійно-педагогічна підготовка гувернерів в Україні: минуле і сучасність : монографія / А.В. Бардінов. – Полтава, 2013. – 268 с.
2. Класифікатор професій (із змінами та доповненнями) / Держ. ком. Стандартизації України (чинний від 01.01.96). – К.: Соцінформ, 2001. – 584 с.
3. Педагогічний словник для молодих батьків / Держ. центр. соц. служб для молоді // АПН України: Ін-т проблеми виховання АПН України. – К.: ДЦССМ, 2003. – 348 с.
4. Побірченко Н. Диплом для гувернантки / Н. Побірченко, С. Попиченко // Освіта. – 2000. – №44 (4-11 жовт.). – С.3.
5. Робота з клієнтами соціальних служб / упоряд. З.Г. Зайцева. – К.: Етносфера, 1994. – 118 с.
6. Сарапулова Є.Г. Гувернерство // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України: головн. ред. В.Г. Кремень. – К., 2008. – С. 154–155.
7. Типовий навчальний план та програма для професійного навчання незайнятого населення (перепідготовка): Професія «гувернер». Код 5131. – К., 2000. – 62 с.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2017 р.

БАРДИНОВ А.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко

ПОДГОТОВКА (ПЕРЕПОДГОТОВКА) СПЕЦИАЛИСТОВ ПРОФЕСИИ ГУВЕРНЕР В УСЛОВИЯХ ИНСТИТУТА ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье говорится о программном обеспечении подготовки (переподготовки) специалистов профессии гувернер в условиях института последипломного педагогического образования. Предложенный в статье вариант программы их подготовки (переподготовки) является педагогически целесообразным, поскольку способствует открытию новых ориентиров в обсуждаемой проблеме.

Ключевые слова: гувернер, институт гувернерства, блочно-модульная структура обучения, педагогические технологии гувернерской системы воспитания и обучения, формирование гувернерских профессионально-педагогических компетенций.

BARDINOV A.

Poltava National Pedagogical University named after V. Korolenko

PREPARATION (RETRAINING) OF SPECIALISTS ON PROFESSION OF GOVERNER IN CONDITIONS OF INSTITUTE OF POSTGRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION

The article deals with the software of training (retraining) of specialists in the profession of a tutor in the conditions of the institute of postgraduate pedagogical education.

The program of the course involves a block-modular organization studying the initial material. This allows for the preservation of a cross-cutting idea related to the vocational and pedagogical training of tutor staff at pre-university and university stages; allocation of each block and content modules with a certain theme of the theoretical material, characterizing the content of the pedagogical activity of the home tutor tutor.

The proposed version of the program of training (retraining) of specialists in the profession of tutor in the conditions of the Institute of postgraduate pedagogical education is considered pedagogically expedient, since at least partly answers the challenges of time and needs of society, promotes the finding of new landmarks in the preparation (retraining) of tutor staff, and therefore, there is promising.

Key words: tutor, tutor institute, block-modular structure of teaching, pedagogical technologies of tutor system of education and training, formation of professional and pedagogical competencies for their formation in future tutor-educators.

УДК 378.22:796.011.3:[796.5]

ОЛЕКСІЙ БАРДІНОВ

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

КРЕДИТНО-МОДУЛЬНА СИСТЕМА ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНКИ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTI КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З МЕНЕДЖМЕНТУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті обґрунтовується доцільність використання кредитно-модульної системи (КСМ) для аналізу і оцінки рівня сформованості ключових компетентностей з менеджменту туристичної діяльності у майбутніх фахівців фізичної культури.

***Ключові слова:** кредитно-модульна система, туристичний менеджмент, менеджмент туристичної діяльності, ключові компетентності, ключові компетентності з менеджменту туристичної діяльності.*

Постановка проблеми. Новий етап у розвитку освіти в Україні, пов'язаний з Болонським процесом, елементом якого є контроль і оцінка знань за кредитно-модульною системою (КСМ), – це «своєрідний рух освітніх національних систем до єдиних критеріїв і стандартів, які узгоджуються в Європі. Головна його мета – консолідувати зусилля наукової та освітньої громадськості й урядів для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти і науки у світовому вимірі, а також для підвищення цієї системи у соціальних перетвореннях» [2, с.62]. Це зумовило необхідність пошуку шляхів, спрямованих на підвищення якості освіти. Як перспективний шлях у цьому плані науковці називають упровадження в навчально-виховний процес вищів компетентнісного підходу, який передбачає обов'язкове прогнозування результативної складової змісту освіти, що вимагає адекватних змін у системі оцінювання навчальних досягнень студентів.

Компетентнісний підхід у цьому плані дозволив представити ключові компетентності з менеджменту туристичної діяльності майбутніх фахівців фізичної культури як сукупність певних компетенцій, які формуються, активізуються в діяльності в міру виникнення важливих проблем.

Значущість проблеми підсилюється також протиріччям між об'єктивною потребою сучасного суспільства у кваліфікованих фахівцях туристської галузі та недостатньою готовністю майбутніх фахівців фізичної культури до діяльності з туристичного менеджменту, який є порівняно новим напрямком у вітчизняній професійній освіті, поняття якого трактується вченими як «управління туристською діяльністю з надання різноманітних туристських послуг», спрямованих на задоволення потреб туристів [7, с.9]. Ключові компетентності є складником професійної компетентності майбутнього фахівця фізичної культури, що виконує інтеграційні функції, служить сполучною ланкою загальнопедагогічних і спеціальних знань і умінь. До того ж, на думку ряду дослідників, (О. Овчарук, Н. Самсутіної, С. Бурдинської та ін.) ключові компетентності за своїм характером є наскрізними і їх слід досягати в процесі навчання через усі без винятку предмети та виховні заходи.

Це підтверджується тим, що ключові компетентності як багатовимірне утворення, що належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів та є спеціально структурованим комплексом якостей особистості, які дають змогу ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах, роблять внесок у розвиток якості суспільства та особистісного успіху, що можуть бути застосованими в багатьох життєвих сферах, зокрема – у туристичній сфері.

Таким чином, проблема оцінювання рівня сформованості ключових компетентностей саме з менеджменту туристичної діяльності у майбутніх фахівців фізичної культури усе наполегливо викликається до життя соціально-економічними та педагогічними факторами і зростаючим рівнем знань.

Виходячи з розуміння того, що ключові компетентності є постійно змінною величиною, то ключові компетентності з менеджменту туристичної діяльності майбутніх фахівців фізичної культури виступають як набутої характеристики особистості, що включають знання, вміння, навички, здатності, цінності, якими слід оволодіти у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців фізичної культури. Як критерій оцінювання результатів їхніх досягнень у цьому напрямі можна прийняти як новизну і актуальність – кредитно-модульну систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На необхідність упровадження кредитно-модульної системи в оцінюванні рівня сформованості ключових компетентностей у майбутніх фахівців різних галузей наук долучалися Б. Клименко, Ю. Колос, Є. Сокол, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ та ін. дослідники зазначеної проблеми. Так, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Б. Клименко, Є. Сокол акцентували увагу на моніторингу рівнів досягнень компетентностей фахівців у сучасній освіті [5, с.25, 27, 75]. Ю. Колос сфокусувала увагу на критеріях оцінювання інформаційно-технологічних компетентностей майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки [4, с.144-148]. Як бачимо, оцінки рівня сформованості ключових компетентностей можуть змінюватися у відповідності до змісту об'єкта впровадження. Підтвердженням тому є дослідження Т. Барно, Л. Дудорової, О. Свєртнєва, П. Хоменка, І. Шапаренко та ін. вчених, предметом дослідження яких стала оцінка рівня сформованості ключових компетентностей у майбутніх фахівців фізичної культури. Зокрема, дослідження П. Хоменка [6, с.289-291] спрямоване на визначення критеріїв оцінювання за допомогою КМС знань студентів з курсу «Біологічні методи досліджень у фізичній культурі і спорті» у процесі підготовки майбутніх фахівців фізичної культури. Особливостям застосування рейтингового контролю навчальних досягнень студентів – майбутніх фахівців фізичної культури, у вивченні ними дисциплін з туризму приділила увагу Л. Дудорова [3, с.118-121].

О. Свєртнєв за допомогою КМС здійснює оцінку рівня сформованості основних компетентностей майбутнього учителя фізичної культури як фахівця з шкільного футболу.

Однак, ми поділяємо позицію і зміст тих вітчизняних і зарубіжних досліджень, що базуються на розумінні упровадження кредитно-модульної системи оцінки рівня сформованості ключових компетентностей як ефективної форми оцінювання, яка сприяє формуванню ключових компетентностей і створює можливості для градації значущості балів, які отримують студенти за виконання різних видів робіт [1, с.30].

Мета статті полягає у з'ясуванні суті і доцільності використання кредитно-модульної системи як важливого інструментарію в оцінки рівня сформованості ключових компетентностей з менеджменту туристичної діяльності у майбутніх фахівців фізичної культури.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетом в оцінюванні досягнень студентів у навчально-виховній діяльності вченими визначена кредитно-модульна система (КМС) [5, с. 27]. При цьому ними підкреслюються, що Європейська система переведення і накопичення кредитів (ECTS) – це система, яка розроблена в інтересах студентів і базується на визначенні навантаження студентів, необхідних для досягнення цілей освітньої програми. А саме система кредитів (ECTS) – це систематичний спосіб опису освітньої програми, за допомогою якої здійснюється присвоєння кредитів кожному її компоненту.

Шкала ECTS-оцінок передбачає:

- A Відмінно – відмінна робота з однією незначною помилкою.
- B Дуже добре – вище за середнє, але з декількома помилками.
- C Добре – звичайна робота з декількома значними помилками.
- D Задовільно – посередньо, зі значними недоліками.
- E Достатньо – виконання задовольняє мінімуму критеріїв оцінки.
- F Не здано – для одержання кредиту потрібна деяка доробка.
- F Не здано – для одержання кредиту потрібна значна доробка.
- X

Оцінна шкала ECTS ранжирує студентів на статистичній основі. Розподіл оцінок між студентами, що одержали з певного курсу оцінку вище незадовільної, виглядає таким чином:

- A – кращі 10%
- B – наступні за ними 25%
- C – наступні за ними 30%
- D – наступні за ними 25%
- E – наступні за ними 10%.

Для неуспішних студентів ставляться оцінки FX і F. Між ними існує різниця, яка полягає в тому, що FX означає: «не виконав якусь частину роботи, необхідної для здобуття оцінки вище незадовільної», а F: «не виконав усю необхідну роботу».

Згідно з цією технологією, ми поділили навчальний курс «Менеджмент у туристичній діяльності» на завершені змістові назви модулів зазначеного курсу та визначили кількість балів за кожен вид діяльності, що виконується студентом під час вивчення даного курсу. Такий підхід до процесу організації навчання умотивовується тим, що студенти звикли до запропонованої системи оцінювання рівня навчальних досягнень студентів після вивчення ними певної дисципліни. Тому, почувалися більш вільно і розкуто у процесі вивчення зазначеного курсу. Це дозволило також наповнити змістову складову навчальних дисциплін, які вивчаються майбутніми фахівцями фізичної культури одночасно із вивченням даного курсу, елементами змісту теоретичного матеріалу дисципліни «Менеджмент у туристичній діяльності», тим самим створити єдине предметне середовище для вивчення цих дисциплін, що зробило процес навчання більш прозорим та врегульованим. При цьому перед вивченням певної дисципліни студент отримував інструктивний матеріал, що включав: назву курсу; прізвище, ім'я, по батькові викладача та інформацію для контакту з ним за потреби (e-mail, № аудиторії, телефон); розклад консультацій викладача; опис курсу: розподіл за формами занять та годинами, форма підсумкового контролю, мета та завдання курсу; список рекомендованої літератури; критерії оцінювання та розподіл балів за формами навчальної роботи, умови складання заліку; опис завдання для проекту та строк

його виконання; теми занять із зазначенням матеріалу для самостійної роботи з посиланнями на літературу; до деяких тем додаються ще й кейси для вивчення з переліком запитань; в кінці кожної теми подається перелік результатів виконання семінарських та самостійних робіт, які повинні бути занесені до портфоліо студента (це застосування, нагромадження й оцінки індивідуальних досягнень студента у певний період його освітньої діяльності) [4, с.156]. Використаний у цьому контексті саме метод портфоліо, суть якого – показати все, на що здібний, здатний студент, дозволило зміщення акценту з незнання студентів на індивідуальне досягнення, їхню активну участь у накопиченні різних видів робіт, які засвідчують рух в індивідуальному розвитку, інтеграцію кількісних і якісних оцінок, підвищення ролі самооцінки, сформованості рівня ключових компетентностей з менеджменту туристичної діяльності.

У кінці кожної теми подається список компетенцій, якими повинен був оволодіти студент у процесі вивчення теми у формі тверджень «Я можу ...», «Я знаю ...». Поряд із твердженнями, по мірі навчання, студент ставить галочку у випадку, якщо вказана компетенція у нього сформована. Таким чином, студент рефлексує з приводу власного рівня сформованості ключових компетентностей з менеджменту туристичної діяльності і прагне його підвищити.

При визначенні рейтингу студента за кожен модуль ми враховували такі види діяльності, як: аудиторну роботу (робота на лекціях-бесідах (присутність, активність, правильність відповідей; діяльність під час семінарських занять); самостійну роботу (опрацювання літератури, кейсів; науково-дослідну роботу); індивідуальну роботу (підготовку проекту); портфоліо з виконаними завданнями за модуль; модульну контрольну роботу; проект; залік.

Основа оцінювання становить 4-бальна шкала оцінок 2, 3, 4 або 5.

Процес оцінювання здійснювався за допомогою трьох видів контролю: поточного, модульного та підсумкового. Види та форми організації контролю, які використовувалися в експериментальній кредитно-модульній системі оцінювання КМСО, подано у таблиці 1.

Таблиця 1

**Види та форми організації контролю в експериментальній КМСО
(за кредитно-модульною системою оцінки)**

Поточний контроль		Модульний контроль		Підсумковий контроль	
Аудиторна робота	Самостійна робота	Портфоліо	МКР	Проект	Залік

Поточний контроль складають оцінки за кожен вид аудиторної та самостійної роботи, які виставляються за 4-бальною шкалою від 2 до 5.

Видами модульного контролю слугувала модульна (тестова) контрольна робота. Кожен студент працює за індивідуальною тестовою карткою, яка містить запитання чотирьох рівнів складності, інструкцією до виконання та бланк відповідей, що полегшує тестову перевірку. Крім того, за цим видом контролю також передбачено оцінювання портфоліо за модуль та обрахування середнього показника поточного контролю.

Оцінка за модульну контрольну роботу виставлялася нами за 4-бальною системою.

Оцінка за портфоліо передбачала наступне: Порт. залежить від наявності всіх робіт та їхньої якості:

Порт. = $\sum$ оц/п,

де $\sum$ оц – сума оцінок за кожний наявний в портфоліо результат (за 4-бальною шкалою), п – кількість результатів, які повинні бути наявні.

Поточний рейтинг (ПР) визначався нами сумою середніх арифметичних оцінок за аудиторну та самостійну роботу, причому оцінкою за відсутність на занятті або невиконання завдання самостійної роботи вважається нуль:

$ПР = АР_{сер} + СР_{сер}$.

При обрахуванні модульного рейтингу (МР) додаються: поточний рейтинг, оцінка за портфоліо, поділена на 2 та подвоєна оцінка за модульну контрольну:

$МР = ПР + Порт./2 + МКР*2$.

Видами підсумкового контролю було оцінювання проекту, обрахування семестрового рейтингу та залік. Проект та залік оцінюються за шкалою від 2 до 5. Отже, підсумкова оцінка складається з усіх балів, отриманих студентами під час поточного й модульного видів контролю, а також оцінки, отриманої за виконання підсумкового індивідуального навчально-дослідного завдання.

Таким чином, якщо студент набрав достатню кількість балів (понад 50% усіх можливих), то він здає залік без опитування, автоматично. Якщо ж студент не добрав балів, він має змогу покращити свій рейтинг на заліку. Бали, одержані за залік, додаються до загального рейтингу, і визначається нова рейтингова оцінка студента.

Висновки. Зі сказаного вище можна стверджувати, що застосування в комплексі кредитно-модульної системи оцінки рівня сформованості ключових компетентностей з менеджменту туристичної діяльності у майбутніх фахівців фізичної культури в процесі їхньої фахової підготовки сприяє не тільки підвищенню мотивації до навчання студентів, підвищенню міцності їхніх знань, але й сприяє професійному зростанню викладачів, тобто фактично КМС є саморозвиваючою системою, що гарантує безперервне підвищення якості освіти.

Список використаних джерел

1. Бардінов О.В. Методичні рекомендації та завдання для самостійної роботи студентів з курсу «Менеджмент у туристичній діяльності»: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. – Полтава: Видавництво «Сімон», 2016. – 118 с.
2. Барно Т.О. Особливості впровадження модульно-рейтингової системи у вищій школі / Т.О. Барно // Імідж сучасного педагога. – 2005. – №9-10. – С.62-64.
3. Дудорова Л.Ю. Особливості застосування педагогічних технологій у викладанні туризму / Л.Ю. Дудорова // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – Вип. №3. – 2012. – С.118-123.
4. Колос Ю.З. Формування інформаційно-технологічних компетентностей майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Колос Юлія Зіновіївна. – К., 2010. – 230 с.
5. Товажнянський Л.Л. Болонський процес: цикли, ступені, кредити / Л.Л. Товажнянський, Є.І. Сокол, Б.В. Клименко. – Х., 2002. – С.25.
6. Хоменко П.В. Критерії оцінювання знань студентів з курсу «Біологічні методи досліджень у фізичній культурі та спорті» у процесі підготовки майбутніх фахівців фізичної культури / П.В. Хоменко / Природничонаукова підготовка фахівця фізичної культури: монографія. – Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2012. – 380 с.
7. Школа І.М. [та ін.] Менеджмент туристичної індустрії: навч. посіб. / За ред. проф. І.М. Школи. – Чернівці, 2003. – 596 с.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2017 р.

БАРДИНОВ А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко, Україна

**КРЕДИТНО-МОДУЛЬНА СИСТЕМА ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТАРИЙ
ОЦЕНКИ УРОВНЯ СФОРМІРОВАНОСТІ КЛЮЧЕВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
МЕНЕДЖМЕНТА ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У БУДУЩИХ
СПЕЦИАЛИСТОВ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ**

В статті обґрунтовується цілесобразність використання кредитно-модульної системи (КМС) для аналізу і оцінки рівня сформованості ключевих компетентностей менеджмента туристической діяльності у майбутніх спеціалістів фізической культури. Обґрунтовано мнєніє, що КМС, фактично, являється саморозвиваючою системою, гарантуючою неперервне підвищення якості освіти.

Ключевые слова: кредитно-модульная система, туристический менеджмент, менеджмент туристической деятельности, ключевые компетентности, ключевые компетентности в менеджменте туристической деятельности

BARDINOV A.

Poltava National Pedagogical University of V.G. Korolenko, Ukraine

**CREDIT-MODULE SYSTEM AS IMPORTANT TOOL FOR ESTIMATION OF LEVEL
OF FORMATION OF KEY COMPETENCIES OF TOURISM ACTIVITY MANAGEMENT
FOR FUTURE PHYSICAL CULTURAL SPECIALISTS**

The article proves the expediency of using the credit-modular system (CMS) for analyzing and assessing the level of the formation of key competencies in the management of tourism in future specialists in physical culture.

The applied competence approach allowed to present key competences for tourism management of future specialists of physical culture as a set of certain competencies that are formed, become active in the course of the occurrence of important problems.

It is argued that application in the complex of a credit-module system for assessing the level of formation of key competences in tourism management for future specialists in the field of physical education in the process of their professional training contributes not only to increasing the motivation to study students, improving the strength of their knowledge, but also contributes to the professional growth of teachers, is a self-evolving system that guarantees continuous improvement of the quality of education.

Key words: credit-modular system, tourist management, management of tourist activity, key competences, key competence of management of tourist activity.

УДК 342.725.3: 37.025+37.011

ОЛЕНА БАРИЛО

Лицей «Інтелект», м. Київ

РОЗВИТОК ІДЕЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У ПРАЦЯХ С.РУСОВОЇ ТА К.УШИНСЬКОГО

У статті розглядається процес розвитку свідомості української культури наступними засобами: вперше заявлено про науково-педагогічну категорію свідомості української культури та показано її взаємозв'язок з мовною свідомістю; здійснено ґрунтовний порівняльний аналіз педагогічних поглядів К.Ушинського та С.Русової у взаємозв'язку з явищем мовної свідомості; визначенні актуальні питання сучасного стану розвитку свідомості української культури в сфері освіти.

***Ключові слова:** свідомість, мовна свідомість, українська культура, свідомість української культури.*

Актуальність теми. У світлі останніх подій, пов'язаних з євроінтеграційними процесами в Україні, і в сфері освіти зокрема, актуальності набуває здійснення досліджень порівняльного характеру в контексті акмеологічного підходу до вивчення історико-педагогічної спадщини як основи визначального чинника української культури.

Аналіз публікацій та досліджень. Протягом 25 років української самостійності на європейській арені сузір'ям українських освітян-науковців відроджене ім'я Софії Русової, засновниці дошкільної галузі в Україні, повернуто її науково-педагогічну спадщину в теорію і практику сучасної освіти. Поряд з цим іменем варто згадати й ім'я Костянтина Ушинського, відомого серед представників наукового і культурно-просвітницького кола. Спадщина вказаних педагогів є одним з ідейно-багатих джерел розвитку сучасної педагогічної думки. Про це свідчать й історико-педагогічні дослідження науковців останніх 20 років. Так, у роботах І.В.Зайченко, Є.І.Коваленко, О.В.Проскури, О.М.Таран та ін. розглядаються теоретичні питання психолого-педагогічного спрямування у творах С.Ф.Русової; в дисертаційному дослідженні В.М.Довбні «Проблема людини у філософській антропології Костянтина Ушинського» (Чернігів, 2003), здійснено теоретико-методологічний аналіз філософського аспекту творчості К.Д.Ушинського. Дослідження порівняльного характеру щодо педагогічної спадщини С.Русової та К.Ушинського поки що відсутні. Поряд з цим, проблеми сучасного стану розвитку мовної свідомості в Україні [4], спонукають до вивчення проблеми свідомості української культури. Цих проблем безпосередньо стосуються педагогічні твори згаданих педагогів, вони залишаються сьогодні одними з найбільш актуальних питань в науково-педагогічній теорії і практиці. Чи уникнемо ми на початку ХХІ століття повтору зросійщення і русифікації українського населення, а особливо ростучої учнівської та студентської молоді? Передусім, на нашу думку, це буде залежати від небайдужих освітян закладів освіти різних рівнів. Тому метою даної публікації стало з'ясувати історико-педагогічне підґрунтя розвитку ідеї свідомості української культури на зразках робіт прибічників української національної ідеї в освіті – К.Ушинського та С.Русової.

Основна частина. Для початку, згадаємо про те, що свідомість української культури поняття синтетичне (про що мова піде в окремій публікації), яке тісно

пов'язане з дефініцією «культура». Врахуємо, що культура – це «сфера людської діяльності, пов'язана з самовираженням (культ, наслідування) людини, проявом її суб'єктивності: характеру навичок, уміння і знань; сукупність загальнозначущих духовних і матеріальних цінностей, тобто життєвих смислів людини» [7, с.8].

«Україна як «букет», чи «віночок» квітів рясніє багатими, субетнічними культурами, – зазначає майстер філософської думки В.Личковах [1]. – Полісся і Поділля, Слобожанщина і Галичина, Покуття й Центр, Крим і Закарпаття, Донеччина і Придністров'я з давніх-давен мали самобутні риси культурної історії, які сьогодні складають неповторне слов'янське обличчя «соборної» України. Тільки у взаємодії й взаємовпливах регіональних культур вимальовується духовний портрет українського народу, що моделюється спільною мовою, ментальністю, міфологічними, моральними та художньо-естетичними цінностями» [1, с.3-4]. Дійсно, мова є ознакою, невід'ємною частиною (духовною цінністю) будь-якої культури і, навіть, культуротворчим об'єднуючим джерелом, тому логічно випливає її взаємозв'язок з поняттям «мовна свідомість».

Так, одним з перших, поняття «Мовна свідомість» розкрив П. Селігей: «є психічним утворенням, належним ідеальній сфері...», «це небайдуже, ціннісне ставлення до мови. Вона обіймає знання, почуття, оцінки щодо мови, а також мотиви й настанови мовної поведінки» [4, с.116]. Отже, звернемо увагу на розвиток свідомості української культури саме мовними засобами у роботах С.Русової і К.Ушинського.

Маловідомим джерелом для педагогічного загалу є рукопис Софії Русової «Історія педагогіки у зв'язку з розвитком культури». У тій частині рукопису, де авторка висвітлює один з періодів розвитку (називаючи його періодом Визволення) української культури на національному ґрунті шляхом розвитку українських закладів освіти простежується її прихильне ставлення до педагогічних поглядів Костянтина Ушинського.

У висвітленні важливих думок педагога та фактів його громадсько-педагогічної діяльності Авторка зазначає про факт відкриття Костянтином Ушинським «в рідному селі на Київщині» народної школи на національному ґрунті, з робочою мовою – українською. При цьому вона констатує і те, що місцева адміністрація через деякий час заборонила це. Далі, аналізуючи чітку орієнтацію К.Ушинського на національну школу, Софія Русова вбачає вплив на формування поглядів відомого засновника педагогічної антропології німецького представника філософської ланки в освіті – Ф.Фіхте.

Український педагог подає основні важливі, з її точки зору, думки К. Ушинського з його публікації «Про народність у громадському вихованні»: «Якщо історичне життя народа ще не утворило певної національної освітньої системи, то її органом мусить бути самостійна незалежна педагогічна література, її завданням – виробити і направити громадську думку на педагогічні питання» [3, с.110]. Вона вбачає в цих думках вплив «тогочасної європейської педагогії, яка змагалася як можна ближче з'єднати громадянство зі школою» [3, с.110].

Педагогічну антропологію К. Ушинського Софія Русова називає першим заклик до педагогів пізнавати дітей, першим попитом обґрунтовувати педагогіку біологічними і психологічними основами.

Вагомим фактом в аналізованому рукописі є те, що роботу К.Ушинського «Рідне слово» Софія Русова визначає однією з найкращих читанок всієї європейської літератури серед початкових підручників. З прикрістю щодо російськомовного викладу українська просвітителька зауважує на насиченості згаданої книги українським етнографічним матеріалом, народною поезією. Її чітка переконаність у прихильності Костянтина Ушинського до україномовного навчання та розвитку

вільної української школи відображається в наступній констатації фрагменту історії розвитку української освіти: «Можна бути певним, зазначає авторка, - якби не заборона уряду, він склав би своє Рідне Слово для українських шкіл українською мовою, бо в російській літературі не було другого такого прихильника національної школи і разом з тим такого палкого оборонця навчання рідною мовою» [3, С.110].

Подаючи уривок з «Рідного слова» щодо значення рідної мови у житті людини й безпосередньо в справі освіти (навчання і виховання) український педагог висловлює також і свої хвилювання щодо минулих історичних подій, пов'язаних із фактами, що постійно повторюються, тобто фактами здійснення тиску з боку Росії щодо розвитку і набуття самостійності української культури освітніми засобами. «Ці палкі слова, ці раціональні думки були занадто поодинокі на тлі російського централізму і урядового і громадянського, щоб мати який-небудь вплив, і на цілій великій території Росії не було ніякої національної школи окрім школи пануючої великоруської нації» [3, с.110-111].

Дійсно в словах Костянтина Ушинського вміщено не лише педагогічний погляд видатного науковця, в якому відображається педагогічний принцип природовідповідності освіти, а й більш глибоке сприйняття розгляду мовних питань як культури творчих і морально-духовних. Оскільки «Рідне слово» Костянтина Ушинського, як і інші його роботи психолого-педагогічного напрямку, протягом минулих століть зацікавлювали освітян закордону і були перекладені на різні іноземні мови (фінську, болгарську та інші), то можна стверджувати що його надбання, як і напрацювання Софії Русової, належать сьогодні до світової науково-педагогічної спадщини. Але сакральне значення цієї роботи, стає зрозумілим лише для свідомих українців, та україномислячих представників науково-педагогічної громадськості, котрі сприяють збереженню і якісному розвитку української культури своєю науково-освітньою практичною діяльністю. Це дуже яскраво передано в україномовному перекладі авторки (до речі одному з перших професійних перекладів) уривку зі згаданої роботи: «У своїй мові одухотворяється весь народ, увесь рідний край і перетворюється творчою силою народнього духа в думку, в малюнок, в згук, перетворюється само небо рідного краю, його повітря, поля, гори й долини, його гаї й річки, його бурі та грози, переливається увесь повний почуття й думки голос рідної природи, що так промовляє до серця, повного любови до рідного краю. Та й не тільки зовнішня природа відбивається в мові, а й уся історія духовного життя народа. В скарбницю рідного слова одне покоління за другим складає плоди своїх глибоких переживань, історичних подій, вірувань, поглядів, сліди пережитих страждань і радощів, усе своє духовне життя народ обережно складає в своєму рідному слові. Мова є найживіший, найміцніший зв'язок, що сполучає колишні вмерлі покоління з сучасно живими і з майбутніми в одне щось велике, живе, суцільне (підкресл.О.Баріло). Мова не є лише вираз життя – вона є само життя. Зникне мова – то й народа не буде» [3, с.111].

Відомо, що Софія Русова, на відміну від Костянтина Ушинського, за розвиток української культури шляхом поширення україномовної літератури та побудови міцної україномовної освіти (як дітей так і дорослих) зазнала переслідувань і штучних звинувачень у «націоналізмі» і «буржуазності». В архівній справі за свій високий рівень сформованої мовної свідомості вона так і визначена «буржуазна націоналістка». Можливо через тогочасні політичні утиски свідомих українців, які належали до культурно-просвітницьких верств населення її цитована в даній публікації робота так і не вийшла з друку. Та все ж таки, як і роботи Костянтина Ушинського (окремі з яких також не вийшли з друку і їх доля до сьогодні остаточно не відома), так і ненадрукована робота Софії Русової «Історія педагогіки у зв'язку з розвитком культури» мають важливе значення для сучасного періоду становлення

української державності, котра перебуває у тісному взаємозв'язку з культуротворчими процесами. Згадане джерело свідчить і про чітку переконаність Софії Русової у національному характері школи і про свідомих українських освітян, котрі розуміли думку висловлену у цитаті Костянтина Ушинського, досягали результатів у своїй науковій теоретичній і практичній діяльності.

Так, наприклад, обґрунтовуючи свою думку, щодо інтерпретації частини періоду часів Костянтина Ушинського як «Епохи Визволення» Софія Русова наводить коментарі щодо діяльності російського педагога, лікаря-хірурга Михайла Пирогова, котрий певний період перебував на посаді попечителя Київського навчального округу. Вона зазначала на тих же ситуаціях гальмування розвитку української культури шляхом політичного втручання в сферу освіти, що і у випадку з відкриттям україномовних шкіл Костянтином Ушинським. З метою уникнення зайвих перекручень наведемо дослівну цитату з вагомого історико-педагогічного джерела: «Під час його урядування на Київщині, Полтавщині, Чернігівщині українська мова була дозволена у початкових школах. Вперше / на цілу Росію / на Україні з ініціативи Пирогова були організовані недільні школи для дорослих, в яких провадилася навчання українською мовою. Відкрито було кілька шкіл в Києві, по різних містах Полтавщини і Чернігівщини. Працювала по цих школах переважно українська молодь, якій Пирогов цілком довіряв цю живу справу, навіть сам до неї закликав студентів і дівчат з різних пансіонів. Працював у них і відомий у майбутньому молодий Михайло Драгоманов, студент Київського університету» [3, с.111-112]. Далі Софія Русова зазначала на тому, що це були школи, довкола яких згуртувалась українська інтелігенція, для якої Петербурзькою редакцією видавалися книги українського журналу «Основа». Традиційною гальмівною подією стало тогочасне рішення російського уряду про закриття шкіл, що відбулось і на діяльності Пирогова, котрий був змушений залишити посаду.

Таким чином, наявність раритетних друкованих робіт і збережених в архівних справах матеріалів свідчать сьогодні про систематичне втручання політичних сфер в освіту, що століттями негативно впливало на розвиток самостійності української культури на якому ґрунтується і становлення української свідомості, міцності і самостійності державництва. Оскільки свідомими українцями сьогодні є ті представники суспільства, які не лише зовні формально належать до українців, а й постійно працюють над власними внутрішніми перетвореннями, то для сучасних представників науково-освітньої сфери одними з найактуальніших сьогодні мають стати завдання-запитання щодо самовдосконалення і саморозвитку на зразок наступних «А як я вдосконалюю свої мовно-комунікативні навички?», «Наскільки в мене розвинена звукова культура мовлення?», «Яка у мене якість культури мово мислення?», «На скільки у мене стійка україномовна свідомість?». Україномовна освіта в наш час, у багатьох випадках є формальною, оскільки, на нашу думку, якісний рівень результатів освіти можна вважати не лише набуття книжних знань тими хто навчається, а й отримання міцної україномовної свідомості, котра перш за все, будується на міцності і стійкості україномовної думки. Тому сьогодні, важливим є питання не лише вивчення різноманітних предметів, а й формування стійкої україномовної свідомості як дітей і молоді, так і вчителів і викладачів, які працюють в різних освітніх установах.

Поряд з цим важливо також зазначити на тому, що в своїх психолого-педагогічних думках Костянтин Ушинський також говорить про основи формування свідомості. У роботі «Людина як предмет виховання спроба педагогічної антропології», досліджуючи свідомість як ознаку сфери біо-психічного, він подає різницю між індукцією і дедукцією. На його думку джерелом індукції є свідомість як спільна властивість людини і тварини, а джерелом дедукції –

самосвідомість, як виключно людська властивість. При цьому свідомість у Костянтина Ушинського трактується як властивість самостійної істоти. Говорячи про самостійного українця, в наш час можна замислитись: так самостійний чи залежний? Теоретичні концепції в психології у наші дні твердо переконують у тому що слухове і зорове сприйняття слів сприймаються свідомими та підсвідомими рівнями. Так поняття самостійний і незалежний у філологічному тлумаченні будуть мати синонімічні значення, а в психологічному аналізі, на нашу думку, самостійність ототожнюється із самістю, а незалежність на глибокому підсвідомому - без частки не - ототожнюється із залежністю, що спричиняє відповідний емоційний фон, і відповідні стимули до свідомих дій.

У зв'язку з цим, важливо згадати і вислів відомого українського діяча В.Короленка, який зазначаючи на важливості вербальних і візуальних мовних творів наголошував: «Слово, мистецтво, література допомагають людству в його русі від минулого до майбутнього» (вислів викарбовано на оздоблювальній дошці Чернігівської обласної універсальної бібліотеки імені В.Г.Короленка). Тому різні питання пов'язані з мовними проблемами сьогодні, як і за часів Київської Русі, коли книжні знання почали приходити до нас шляхом перекладу в основному з грекомовних джерел на виникаючу в той період старослов'янську мову, постійно перебувають у центрі уваги, і становлять переконливу основу в організації навчального процесу в освітніх закладах.

Захоплення вивченням іноземних мов у сучасних школах також має бути обґрунтованим, а не стихійним. Бо від цього буде залежати і результат того вивчення мови. Так, знову звертаючись до аналізу науково-педагогічної спадщини Костянтина Ушинського, вміщеної в науково-педагогічній літературі, зазначимо на важливості і актуальності думок, висловлених ним у «Рідному слові» щодо вивчення іноземних мов. Перше, на чому наголошує автор у своїй роботі, це важливість усвідомлення мети з якою має вивчатися іноземна мова: «Мета, з якою ми вивчаємо ту чи іншу іноземну мову, дуже важлива, бо вона визначає самий метод вивчення. Коли іноземну мову вивчають як ключ до її літератури, тоді й головну увагу звернено на читання письменників. Коли мова вивчається як розумова гімнастика, тоді того, хто вивчає її вводять переважно в логіку мови і примушують вправляти розум в наслідуванні великих зразків літератури. Коли мова вивчається для практичного володіння нею, тоді всю увагу звернено на практичну навичку, на правильність вимови, на граматичну правильність, влучність і загальнозживаність фрази, а не зміст її» [6, С.129-130]. Далі Костянтин Ушинський зазначає на тому, що і вибір вчителя і підручника, і навіть віку з якого варто починати вивчення з дитиною іноземної мови залежать від мети. При цьому, домінуючою метою він вважає обізнаність з літературою, а вже потім розумову гімнастику та практичне володіння мовою. Враховуючи ці думки автора «Рідного слова», як одного з провідних засновників наукової педагогіки, зауважимо, що в наш час у руслі євроінтеграційних процесів знання іноземної мови сприяє ефективності розвитку міжкультурної комунікації. Але в умовах сучасності, коли майбутнє дитини у період дошкільного та молодшого шкільного віку ще багато в чому залежить від свідомого ставлення батьків до вивчення перш за все рідної, а потім уже іноземної мови, важливим є ознайомлення з казками як народними, котрі зберігають етнографічний характер так і з творами зарубіжних авторів-казкарів. Що варто враховувати у роботі працівників ДНЗ та вчителів початкової школи, особливо у їх роботі з батьками.

Щодо важливості першопочаткової мети становлення чіткої мовної свідомості тієї країни, яку вважають рідною батьки, у згаданій роботі зазначено: «Вивчення іноземних мов не повинно ніколи починатися надто рано і аж ніяк не раніше того,

поки не буде помітно, що рідна мова пустила глибоке коріння в духовну природу дитини» [6, с.132].

Ураховуючи володіння Костянтином Ушинським декількома мовами, варто зазначити на його спостереженнях щодо впливу вивчення різних мов на розвиток дитини. Так, у ході вивчення іноземних мов розумовою гімнастикою, засобом логічного розвитку розуму він вважає мови Греції, Риму та латину. Поряд з цим, вивчення мов Англії і Німеччини він пов'язує з цікавістю до ознайомлення з багатством літератури західних народів.

Важливим в умовах сучасного полікультурного середовища в Україні є і питання вдосконалення і розвитку якісних характеристик особистості, навіть профілактичного впливу на негативні характеристики менталітету засобами вивчення мови, з урахуванням сакрального її сприйняття. Це дуже влучно відображено в наступних словах Костянтина Ушинського: «Легка, щебетлива, гостра, весела, чемна до зухвалості, пухаючи, як метелик, мова француза; важка, туманна, заглиблена сама в себе, розрахована мова німця; ясна, стисла, уникаюча всякої неточності, безпосередньо прямуюча до діла, практична мова британця; співуча, блискотлива, барвіста, образна мова італійця; нескінченно струмуюча, схвильована внутрішнім почуттям піднесення і зрідка переривана гучними сплесками мова слов'янина, – краще всіх можливих характеристик, краще самої історії, в якій іноді народ мало бере участі, знайомлять нас з характерами народів, що створили ці мови. Ось чому кращий і навіть єдино правильний спосіб проникнути в характер народу – засвоїти його мову, і чим глибше ввійшли ми в мову народу, тим глибше ввійшли в його характер» [6, с.125].

Висновки. Ураховуючи, що українська мова є мовою слов'янською, але по змісту велика кількість сучасних слів є похідними від грецької, оскільки в сучасній літературній мові і особливо науково-педагогічній термінології найуживаніші терміни та поняття становлять слова іншомовного походження – латини і грецької, то в даній історико-педагогічній науковій розвідці ми можемо зробити припущення про спільність логіко-розвивального характеру української та згаданих мов протягом останніх IV століть. Імовірно, для майбутніх досліджень історико-педагогічного та психолого-педагогічного напрямів пов'язаних з особливостями розвитку української культури засобами освіти це могло б стати одним з перспективних напрямків досліджень, зокрема впливу вивчення різних іноземних мов на зміни ментальності як окремої людини, так і змін ментальності в історико-педагогічній ретроспективі з метою випрацювання майбутніх програм розвитку.

Оскільки слово «ментальний» перекладається з латинської як «розумовий» і означає напрям (склад) думок, сукупність навичок і настанов, які притаманні окремій людині або суспільній групі, народів [5], то можливість в сучасних державних і приватних навчально-виховних установах вибору вивчення іноземної мови сьогодні забезпечує самостійність координації майбутнього дітей разом з батьками.

Список використаних джерел

1. Личковах В.А. Чернігово-Сіверська культурологічна регіоніка / В.А. Личковах / Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2011. – 168 с.
2. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори: У 4 кн. Кн.3 / С.Ф.Русова / За загальною редакцією Є.І Коваленко, О.М.Таран. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2008. – 240 с.
3. Русова С. Історія педагогіки у зв'язку з розвитком культури / С.Русова. – ЦДАВОВУ – ф.3889. С.2. - С.110.

4. Селігей П.О. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання / П.О.Селігей / НАН України. Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні. – К.: Виддідм «Києво-Могилянська академія», 2012. – 118 с.
5. Україна: повна енциклопедія / Авт.- упорядники В.М.Скляренко, Т.В.Іовлева, В.В.Мирошнікова, М.О.Панкова. – Харків: Фоліо, 2007. 463с.
6. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори: В 2-х томах. Т.І. Теоретичні проблеми педагогіки / К.Ушинський. – Київ. «Радянська школа». Перекл. З рос. А. С. Василенко. – 1983. – 488 с.
7. Цветков О.П. Культура і релігія: навч.посіб. / О.П.Цветков. – К.: Академвидав, 2011. – 192 с.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2017 р.

БАРИЛО Е.

Лицей «Интеллект», г. Киев, Украина

**РАЗВИТИЕ ИДЕИ СОЗНАНИЯ УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУРЫ В РОБОТАХ
К.УШИНСКОГО И С.РУСОВОЙ**

В статье рассматривается процесс развития сознания украинской культуры следующими средствами: впервые заявлено о научно-педагогической категории сознания украинской культуры и показана её взаимосвязь с языковым сознанием; произведен сравнительный анализ педагогических взглядов К.Ушинского и С.Русовой во взаимосвязи с явлением языкового сознания; определены актуальные вопросы современного состояния развития сознания украинской культуры в сфере образования.

Ключевые слова: сознание, языковое сознание, украинская культура, сознание украинской культуры

BARYLO H.

Lyceum «Intellect», Kyiv, Ukraine

**THE DEVELOPMENT OF IDEA OF CONSCIOUSNESS OF UKRAINIAN CULTURE
IN WORK OF K.USHINSKYI AND S.RUSOVA**

The article concerns the process of the Ukrainian culture consciousness through the following means: it was first announced about the educational and research category 'the Ukrainian culture consciousness'. It features the relationship of the proposed category with the definition of language awareness; a detailed comparative analysis of some educational views of K. Ushynsky and S. Rusova in conjunction with the phenomenon of linguistic consciousness; the important issues of the current Ukrainian culture in education; the issues of language consciousness development among educators.

In the given publication the author analyzes the pedagogical views of the founder of preschool education in Ukraine Sophia Rusova, which were set out in her unpublished work "History of education in connection with the development of culture", some excerpts from which have been offered for publication.

Key words: consciousness, linguistic consciousness, Ukrainian culture, consciousness of Ukrainian culture awareness

УДК 378.14.015.62+371.31

НАТАЛІЯ БЕЛЯЄВА

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА В КОНТЕКСТІ СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНОГО НАВЧАННЯ

Представлено методичні аспекти формування компетентностей майбутнього менеджера в контексті студентоцентрованого навчання. Презентовано досвід формування компетентностей майбутніх фахівців-магістрів зі спеціальності 073 «Менеджмент» (спеціалізація «Управління навчальним закладом») під час вивчення курсу «Управлінська майстерність керівника закладу освіти». Окреслено змістовні модулі курсу, результати навчання, загальні компетентності фахівця галузі «людина-людина» та специфічні (предметні) компетентності, необхідні для успішної управлінсько-педагогічної діяльності керівника освітньої установи.

***Ключові слова:** компетентності, компетентнісний підхід, студентоцентроване навчання, результати навчання, майбутні менеджери*

В умовах динамічних трансформацій сучасної соціально-економічної сфери актуалізуються питання професійної компетентності фахівця. Тому у системі освіти наразі є важливою проблема підготовки конкурентоспроможних кадрів для різних галузей і, зокрема, представників професій типу «людина-людина», здатних реалізувати себе як активні суб'єкти в складному процесі перетворень та відповідно до нових вимог.

У контексті нашого дослідження звертають увагу праці провідних вітчизняних і зарубіжних теоретиків та практиків із питань менеджменту, особистості менеджера: Пітера Ф. Друкера, Дж. Кейнса, Е. Мейо, Лі Якокки, М. Беседіна, Є. Ходаківського, Ф. Хміля та ін.

Л. Даниленко, Л. Карамушка, Г. Єльнікова, О. Зайченко, В. Маслов, О. Боднар та ін. розглядають структуру та зміст професійної компетентності керівників навчальних закладів; О. Булаченко, Н. Кузьміна, А. Маркова та ін. розкривають складові професійної компетентності педагогічних та науково-педагогічних працівників; В. Байденко, Я. Кузьминов, Н. Селезньова, А. Талалаєнко, Д. Пузанков, В. Шадриков та ін. досліджують компетентності випускників вищих навчальних закладів.

Дослідженню компетентнісного підходу приділено чимало уваги вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких: Н. Бібік, І. Єрмаков, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко; Е. Зеєр, Е. Симанюк, І. Зимня, О. Таїзова, А. Хуторський; М. Армстронг, Р. Бойцис, Ч. Вудруф, Дж. Равен, Лайл М. Спенсер, Сайн М. Спенсер та ін. Багато наукових робіт присвячено проблемам формування та розвитку професійної компетентності фахівців.

Нині питання студентоцентризму активно досліджуються європейськими (А. Флауерс, Р. Кресінслі) та українськими (В. Захарченко, В. Луговий, Н. Подольчак, Ю. Рашкевич, Ю. Стародуб, Ж. Таланова) науковцями.

В основу студентоцентрованого навчання покладено ідею максимального забезпечення майбутніми фахівцями їх шансів отримати перше місце на ринку праці, підвищення їхньої «вартості» у працедавців, задоволення тим самим актуальних потреб останніх. В умовах надзвичайно динамічного ринку праці,

викликаного технологічним вибухом у кінці минулого століття, співпраця освітян та працедавців у створенні та реалізації освітніх програм набуває особливої ваги та має забезпечити підготовку конкурентоспроможних фахівців [4, с. 15].

Конкурентоспроможність персоналу – це складна економічна категорія, сутність якої розкривають такі концептуальні підходи до її визначення:

1) це здатність керівників, професіоналів і фахівців генерувати ідеї з використанням усіх можливостей, що виникають у зовнішньому та внутрішньому середовищі; своєчасно виявляти загрози для діяльності підприємства; вирішувати проблеми; винаходити й швидше за конкурентів впроваджувати нововведення на всіх стадіях життєвого циклу товару; забезпечувати досягнення поставлених цілей та виконання підприємством своєї місії;

2) це вміння ефективно виконувати управлінські функції та своєчасно приймати кваліфіковані рішення з метою розробки, виробництва та реалізації високоякісної з особливими споживчими властивостями продукції (послуг) за максимально ефективного використання ресурсів;

3) це здатність повніше порівняно з іншими кандидатами на вакантні посади задовольняти вимоги роботодавців за рівнем знань, вмінь і навичок;

4) це вміння проявити свої особистісні, професійні та ділові якості, швидше і краще за інших працівників реалізувати власний потенціал за конкретних умов, які склались на підприємстві, що дає можливість отримувати відповідну винагороду, досягти відповідного соціального статусу та забезпечити службово-професійне зростання [6, с. 6].

Конкурентоспроможність менеджера – перевага менеджера щодо іншого менеджера, що характеризується умінням розробити систему забезпечення конкурентоспроможності даного об'єкта, управляти колективом для досягнення цілей системи [2, с. 490].

Формування активного професіонала, на нашу думку, можливе лише через організацію активного суб'єкт-суб'єктного освітнього процесу підготовки та забезпечення студентоцентрованої моделі навчання.

Витоки студентоцентрованого навчання сягають середини ХХ ст. у розробках американських учених J. Watson, B. Skin, R. Mager. Саме в США початково розвинута Концепція студентоцентрованого навчання, в основу якої покладені результати навчання. Протягом 1960–1970 рр. лідером цього напрямку був R. Mager, який висунув концепцію застосування спеціальних формулювань (instructional goals) для результатів, які спостерігалися в процесі навчання. У сучасній постановці концепція результатів навчання сформована і застосована у Великобританії, Австралії, Новій Зеландії та Південній Африці в 90-х роках минулого століття. У подальшому вона поширилася на інші країни Європи – Данію, Швецію, Ірландію [5, с. 5].

У просторі сучасної вищої освіти студентоцентрований підхід передбачає реалізацію освітніх програм, які зосереджуються на результатах навчання, ураховують особливості пріоритетів особи, що навчається, ґрунтуються на реалістичності запланованого навчального навантаження, яке узгоджується із тривалістю освітньої програми. При цьому студенту надаються більші можливості щодо вибору змісту, темпу, способу та місця навчання [3, с. 62].

Основними категоріями студентоцентрованого навчання є компетентності та результати навчання. Ці два терміни на сьогодні є ключовими у Європейському просторі вищої освіти та динамічно впроваджуються й адаптуються до нашої системи освіти.

Згідно з методологією Тьюнінг, результати навчання є формулюванням того, що, як очікується, що повинен знати, розуміти, бути здатним продемонструвати студент після завершення навчання. Можуть відноситися до окремого модуля або також до періоду та визначають вимоги до присудження кредитів [5, с. 7].

У свою чергу, компетентності являють собою динамічне поєднання знань, розуміння, навичок, умінь і здатностей [5, с. 8].

У Національному освітньому глосарії вищої освіти знаходимо тлумачення цієї категорії: компетентність / компетентності (Competence, competency / competences, competencies) – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [3, с. 28-29].

Компетентності лежать в основі кваліфікації випускника. Компетентність (компетентності) як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності не слід плутати з компетенцією (компетенціями) як наданими особою повноваженнями [3, с. 29]. Розвиток компетентностей є метою освітніх програм [5, с. 8].

Освітня програма підготовки фахівців-магістрів зі спеціальності 073 «Менеджмент», спеціалізація «Управління навчальним закладом» передбачає вивчення курсу «Управлінська майстерність керівника закладу освіти».

Реалізація мети указаної нормативної дисципліни здійснюється у ході вивчення змістовних модулів курсу. Усього програмою передбачено 2 змістовних модуля («Особливості професійної управлінської майстерності керівника закладу освіти» та «Професійний імідж і стиль управління керівника-майстра»), на вивчення яких відведено 6 кредитів.

Змістовий модуль 1 «Особливості професійної управлінської майстерності керівника закладу освіти» розкривається через вивчення таких тем: «Сутність і характер управлінської діяльності керівника-майстра освітнього закладу», «Управлінська майстерність керівника закладу освіти у контексті акмеологічного підходу», «Особистісно орієнтований управлінський процес як вияв управлінської майстерності керівника закладу освіти», «Управлінська майстерність як компонент управлінської культури керівника освітнього закладу»

Змістовим модулем 2 «Професійний імідж та стиль управління керівника-майстра» передбачено вивчення таких тем: «Формування ефективного стилю управління керівника освітнього закладу як складової його управлінської майстерності», «Імідж сучасного керівника у системі управлінської діяльності», «Професійна етика керівника освітнього закладу як компонент його управлінської майстерності», «Майстерність комунікативного впливу у діяльності педагога та менеджера освіти», «Управлінська валеологія та методики запобігання синдрому емоційного вигорання керівника-майстра» [1, с. 10-11].

У процесі реалізації програми дисципліни формуються такі загальні компетентності фахівця галузі «людина-людина»:

1. Інструментальні компетентності: здатність до аналізу і синтезу; здатність до організації і планування; базові загальні знання; засвоєння основ базових знань з професії; навички управління інформацією (уміння знаходити та аналізувати інформацію з різних джерел); розв'язання проблем; прийняття рішень.

2. Міжособистісні компетентності: здатність до критики та самокритики; взаємодія (робота в команді); міжособистісні навички та вміння; здатність працювати в міждисциплінарній команді; етичні зобов'язання.

3. Системні компетентності: здатність застосовувати знання на практиці; дослідницькі навички і уміння; здатність до навчання; здатність пристосовуватись до нових ситуацій; лідерські якості; розуміння культури та звичаїв інших країн; здатність працювати самостійно; ініціативність і дух підприємництва; турбота про якість; бажання досягти успіху.

Своєрідність управлінсько-педагогічної діяльності керівника освітньої установи, пов'язана з багатофункціональністю та спрямованістю на розвиток особистості, її

творчої індивідуальності, на підготовку молодого покоління до життя, зумовлює необхідність поєднання у роботі менеджера визначальних професійних компетентностей та загальних норм гуманістично зорієнтованої поведінки. Саме тому до специфічних (фахових, предметних) компетентностей, визначених відповідно до класифікації проекту Тюнінг, відносимо здатність розробляти та управляти проектами; здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети; здатність спілкуватися з нефаківцями своєї галузі; здатність працювати в команді; здатність приймати обґрунтовані рішення; здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми; здатність генерувати нові ідеї (креативність); визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків.

У процесі опанування курсом «Управлінська майстерність керівника закладу освіти» очікуються такі результати навчання за різними сторонами майбутньої професійної діяльності управлінця, сформульовані відповідно до вимог студентоцентрованого навчання.

У знаннєвій сфері – визначити зміст і значення управлінської майстерності для здійснення ефективного управління закладами освіти; Описати особливості менеджменту як рефлексивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії; принципи, способи, методи, типи та стилі інноваційної управлінської діяльності менеджера освіти у взаємодії з підлеглими; Упорядкувати комплекс компетентностей менеджера освіти у системі управлінської культури.

Серед розуміння – класифікувати стратегії посилення згуртованості, підвищення ефективності освітньої організації; виділити ефективні теорії мотивації персоналу; побудувати ієрархію цілей у організації управлінського процесу керівником-майстром.

У контексті застосування знань – застосувати способи та засоби самоменеджменту в управлінській діяльності; організувати власну життєдіяльність, виробляти навички планомірної систематичної роботи та самовдосконалення; планувати зміст формування індивідуального стилю інноваційної управлінської діяльності.

Із-поміж навичок аналізу – ілюструвати ключові компетентності інноваційного менеджера в процесі професійної діяльності; виділити механізми управління організацією на засадах професійної етики; класифікувати професійно-етичні якості за напрямками управлінської діяльності.

Із-поміж навичок синтезу – сформулювати особливості менеджменту як рефлексивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії; установити зв'язок із принципами, способами, методами, типами та стилями інноваційної управлінської діяльності менеджера у взаємодії з підлеглими та мікрокліматом у колективі; поєднати функції управління та відповідні їм компетенції менеджера.

У процесі оцінювання – пояснити роль інноваційної діяльності освітньої організації (вдосконалення моделей корпоративного управління, нових технологій, стилів управління, створення ситуацій успіху); співвіднести формування іміджу сучасного керівника освіти та корпоративного іміджу закладу; передбачити ефективну траєкторію професійного росту керівника закладу освіти.

Висновок. Орієнтація на такі результати навчання у майбутніх менеджерів-магістрів та логіка організації навчально-виховного процесу забезпечує усвідомлення майбутніми керівниками освіти сутності ефективної управлінської діяльності менеджера; розширення професійного та культурного кругозору; поглиблення знань про принципи, способи, методи, типи, стилі інноваційної управлінської та проектної діяльності менеджера; оволодіння управлінськими та проектними компетенціями; вироблення самодисципліни, організованості, навичок планомірної систематичної роботи; вироблення індивідуального стилю інноваційної управлінської діяльності; ознайомлення студентів магістратури із сутністю та особливостями розвитку професійно-етичних якостей, допомогу

майбутнім керівникам оволодіти стратегією та тактикою управління організацією на засадах професійної етики; збагачення уявлення та розвинути навички саморегуляції, самоменеджменту, самовдосконалення у майбутніх магістрів; сприяння виробленню індивідуального гуманістично орієнтованого стилю управлінської діяльності майбутнього менеджера; розвитку інноваційності та ініціативності як ключових якостей фахівця нової генерації.

Список використаних джерел

1. Беляєва Н.В. Формування керівника-професіонала у ході опанування курсом «Управлінська майстерність керівника закладу освіти» // Матер. XVI Міжнар. наук.-практ. конф. «Макаренкознавчий вимір актуальних питань соціальної адаптації особистості» та Всеукр. наук.-практ. сем. «Управлінська майстерність керівника навчального закладу», «Управління проектами у сфері науки освіти, інновацій та інформатизації», «Управління інноваційною діяльністю в освіті та у виробництві» (м. Полтава, 13-14 березня 2017 р.) / За ред. проф. М.В. Гриньової. – Полтава, 2017. – С. 8-11.
2. Виноградський М.Д, Виноградська А.М., Шапова О.М. Менеджмент в організації. - К.: «КОНДОР». - 2002. - 654 с.
3. Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / авт.-уклад.: В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий та ін. / За ред. В.Г. Кременя. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 100 с.
4. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія / Ю. М. Рашкевич. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 168 с.
5. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / Авт.: В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / За ред. В.Г. Кременя. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. – 120 с.
6. Цимбалюк С.О. Конкурентоспроможність управлінського персоналу підприємств: методологія і методика оцінювання / Автореф. дис. ... к-та екон. наук: 08.06.01. - К.: ІВЦ Т-во «Знання». – 2000. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 24.04. 2017 р.

БЕЛЯЕВА Н.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО МЕНЕДЖЕРА В КОНТЕКСТЕ СТУДЕНТОЦЕНТРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ

В статье представлены методические аспекты формирования компетентностей будущего менеджера в контексте студентоцентрированного обучения. Описан опыт формирования компетентностей будущих специалистов-магистров по специальности 073 «Менеджмент» (специализация «Управление учебным заведением») во время изучения курса «Управленческое мастерство руководителя учебного заведения». Определены содержательные модули курса, результаты обучения, общие компетентности специалиста отрасли «человек-человек» и специфические (предметные) компетентности, необходимые для успешной управленческо-педагогической деятельности руководителя образовательного учреждения.

Ключевые слова: компетентности, компетентностный подход, студентоцентрированное обучения, результаты обучения, будущие менеджеры

BELYAEVA N.

Poltava national pedagogical University named after V. Korolenko, Ukraine

THE FORMATION OF FUTURE MANAGERS' COMPETENCE BASED ON STUDENT-CENTERED APPROACH

The methodological aspects of formation of future managers' competence based on student-centered approach are presents in the article. The experience of forming competences of masters in the field 073 "Management" (specialization "Management of the institution") during the study

course "Management skills of the Head of Education" is described. The content modules of the course, learning outcomes, general professional competence of "human-human" field and specific (subject) competencies are disclosed in an article. The logic of the organization of the educational process is described, which provides understanding of the future managers of the essence of the effective managerial activity of the manager; expanding professional and cultural outlook; deepening of knowledge about principles, methods, types, styles of managerial innovation management and project activity; mastering managerial and project competencies; development of self-discipline, organization, skills of systematic work; development of individual style of innovative management activity; acquaintance of the students of the magistracy with the essence and peculiarities of the development of professional and ethical qualities; help future managers to master the strategy and tactics of managing the organization on the basis of professional ethics; enriching the presentation and developing self-regulation skills, self-management, self-improvement in future masters; assistance in the development of an individual humanist oriented style of managerial activity of the future manager; the development of innovation and initiative as the key qualities of a new generation specialist.

Keywords: *competences, competence-based approach, student-centered approach, learning outcomes, future managers.*

УДК [027.7]:004.77

ВАЛЕНТИНА БІЛОУС

НАТАЛІЯ ЛАЗАРЕНКО

АЛЛА КОЛОМІЄЦЬ

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

УНІВЕРСИТЕТСКА НАУКА У МІЖНАРОДНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Відображено інноваційні форми діяльності Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, питання розвитку вищого навчального закладу в цифровому медіапросторі. Показано активізацію діяльності науково-педагогічних працівників університету до реалій цифрового простору. Акцентовано увагу на досвіді роботи університетської бібліотеки, як активного партнера на стадіях життєвого циклу наукових досліджень вчених університету. Відмічено роль бібліотеки у процесах збільшення представництва університетської спільноти в глобальному просторі наукових комунікацій, впровадженні наукометричних методів.

Ключові слова: *інновації в університеті, електронні ресурси, електронна бібліотека, інформаційні комунікації, соціальні мережі, цифровий простір, наукометричні методи, бібліометрика, бібліотека Вінницького педуніверситету*

Актуальність дослідження. Нові освітні стандарти визначають перехід на компетентнісну парадигму діяльності вищого навчального закладу, що ставить високі вимоги перед сучасним вищим навчальним закладом, вимагає відповідності міжнародним стандартам та впровадження якісних змін у всі сфери її діяльності. Одним із національних імперативів України є необхідність збільшення рівня

присутності науки держави у глобальному науково-інформаційному просторі та підвищення рівня її впливовості у світі. Адаптація навчальних закладів до цифрового медіасередовища стає необхідністю, яку потрібно якісно і оперативно реалізувати, керуючись не лише технологічною та економічною доцільністю, але і соціальною значимістю освітянської сфери діяльності в умовах розширення інформаційного простору.

Стрімкий розвиток та глобалізація інформаційно-комунікаційних технологій, трансформація вищої освіти зумовлюють необхідність зміщення акцентів у функціонуванні університетської книгозбірні, ставлять високі вимоги перед бібліотекою, як однією із інфраструктурних інформаційно-комунікаційних складових. Сьогодні актуальним є питання збільшення внеску бібліотек вищої школи у розвиток інституціональних місій і цілей, впровадження нового спектра послуг, спрямованих на підтримку фахової комунікації, моніторинг, аналіз та інтеграцію результатів досліджень до світового наукового простору формування позитивного іміджу установи у країні та світі [9, с.15].

Мета статті – показати активізацію діяльності щодо адаптації науково-педагогічних працівників університету до реалій цифрового простору, зокрема, відмітити новизну та роль бібліотеки у процесах збільшення представництва університетської спільноти в глобальному просторі наукових комунікацій.

Аналіз досліджень. Адаптації університетської науки у міжнародний інформаційний простір та ролі бібліотеки щодо вирішення цього питання присвячено чимало робіт, дана тема активно розглядається на наукових конференціях, семінарах, круглих столах, висвітлюється на сторінках фахових видань. Особливого значення для осмислення важливості інформаційно-аналітичного моніторингу та бібліометричного аналізу документальних комунікацій, питання відображення наукових публікацій в структурі сучасних інформаційних комунікацій набувають дослідження зарубіжних та вітчизняних вчених. Окремі аспекти з даної проблематики розглядали Колесникова Т., Головаха С., Назаровець С., Бондаренко Т., Бруй О., Матвеева О., Соколова І., Шрайберг Я., Ярошенко Т. та багато інших. Вітчизняні вчені-бібліотекознавці [4] у своїх дослідженнях доводять необхідність впровадження у бібліотеках ВНЗ України нових цифрових послуг із супроводження університетської науки.

Виклад основного матеріалу. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського відзначається своїми науковими здобутками та потужним науково-педагогічним потенціалом. Ефективно працюють наукові школи, які започатковані корифеями національної науки, щорічно захищаються докторські і кандидатські дисертації, публікуються монографії та наукові статті, зареєстровані і виходять фахові збірники наукових праць. Щорічно на базі університету проводяться міжнародні конгреси, наукові конференції та семінари.

Впроваджуючи в роботу нові форми і методи, поєднуючи традиційні та електронні ресурси, індивідуальні та корпоративні методи роботи, університетська бібліотека здійснила масштабне коло завдань з інформаційного забезпечення наукових працівників, провела цикл заходів, спрямованих на допомогу науково-дослідній діяльності університету. Питання забезпечення вчених необхідними потужними вітчизняними та світовими інформаційними ресурсами, інтеграції наукових публікацій та збільшення рівня представництва університетської науки у міжнародному інформаційному просторі становить стратегічно важливий напрям діяльності бібліотеки вищого навчального закладу.

Надаючи інформаційну підтримку навчальній, науковій та виховній діяльності бібліотека прагне бути активним партнером на всіх стадіях життєвого циклу наукових досліджень вчених ВНЗ [3].

Активне зростання затребуваності бібліотеки як інформаційного посередника між користувачем та безмежним світом інформації обумовлено багатьма факторами, серед яких можна виділити наступні: розвиток інтеграційних процесів національної освіти у європейське і світове освітнє товариство; запобігання інформаційній ізолюваності учених та прискорення їх інтеграції до світової наукової спільноти. Бібліотеки швидкими кроками просуваються до того, щоб рівень наданих нею послуг відповідав європейським стандартам, активно розвивають новий напрям діяльності, беруть на себе відповідальність за поширення результатів наукових досліджень учених інституції, адаптують університетську науку у світовий інформаційний простір. Якісні зміни, які на часі відбуваються у бібліотечно-інформаційному середовищі, характеризуються загальними тенденціями, пов'язаними з: широким розповсюдженням електронних ресурсів; впровадженням та розвитком нових інформаційних технологій, які забезпечують процеси створення електронних ресурсів, цифрового збереження та доступу до бібліографічної, текстової, візуальної та іншої інформації; тенденцією збільшення віддалених користувачів; підвищенням вимог до послуг, які надаються бібліотеками та потреб персоналу у постійному оновленні фахових знань для забезпечення професійного рівня обслуговування користувачів [7].

У сучасних умовах інформатизації суспільства та масової інтеграції в мережу Інтернет освітянські бібліотеки широко застосовують інформаційно-комунікаційні технології і докладають певних зусиль для забезпечення користувачам вільного та оперативного доступу до ресурсів [10, с. 39]. Акценти університетської бібліотеки спрямовуються на формування електронних ресурсів, популяризацію ідей відкритого доступу, побудову загальнодоступних архівів наукової інформації, підвищення вебметричного рейтингу університету. Робота бібліотеки щодо інформаційного забезпечення наукових досліджень університету направлена на формування відкритого інформаційного простору, можливість доступу до інформації на різних типах носіїв та їх комплексне поєднання, сприяє створенню гнучкої інфраструктури інформаційного забезпечення та успішному задоволенню інформаційних потреб та запитів користувачів, розширенню спектра послуг бібліотеки. Це супроводжується впровадженням нових сервісів, які найбільш затребувані користувачами у ході наукових досліджень.

У бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського започатковано комплекс електронних послуг, спрямованих на забезпечення інформаційних потреб наукових співробітників, аспірантів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів, впроваджуються нові цифрові послуги із супроводу університетської науки: організація інституційних репозитаріїв; бібліотечне видавництво; інтеграція наукових публікацій до міжнародного наукового інфопростору; вимірювання впливу та видимості результатів наукових досліджень ВНЗ.

З метою повноцінного забезпечення фахових потреб студентів та наукових працівників освітянської галузі здійснюється доступ до всіх бібліотечно-інформаційних ресурсів як власного виробництва, так і придбаних, бібліотека застосовує сучасні досягнення в галузі інформаційних, комунікаційних і мультимедійних технологій, активно впроваджує їх в бібліотечні процеси. Велика увага акцентується на напрямках наукової комунікації в електронному середовищі, що базується на феномені «відкритого контенту». Тенденцією просування бібліотеки у цифровому середовищі є створення цифрових колекцій, формування

контент-стратегії бібліотеки [6, с.9]. Створення та використання якісного контенту є одним із важливих аспектів діяльності бібліотеки. Інноваційні перетворення у змісті, формах та методах діяльності бібліотеки впливають на покращення навчально-виховного процесу та наукової діяльності навчального закладу, приносять помітні соціально значимі результати [2].

Одним з ефективних шляхів підвищення міжнародного рейтингу університету (науковців) є розміщення наукового доробку вчених та молодих науковців в Інституційному репозитарії, який є джерелом забезпечення вільного доступу до публікацій наукових працівників університету. Інституційний депозитарій надає вільний доступ до повних (або поданих в скороченні) електронних документів з фондів електронних видань бібліотеки. Інституційний репозитарій університету формується виключно на базі відкритого програмного забезпечення Dspace, що дозволяє збирати, зберігати і поширювати контент. За своєю суттю Dspace – це електронна бібліотека, перевагою якого відкрита ліцензія, кросплатформенність та повнотекстовий пошук.

Вагомим джерелом інформації в сучасному інформаційному просторі виступає сайт власне бібліотеки, який є інтерактивним інструментом з надання інформаційних послуг користувачам, багатофункціональним інструментом для просування електронних ресурсів, організації доступу до них, наданні різних продуктів та послуг. Основними серед них є: інформаційно-бібліографічний сервіс «Віртуальна довідка»; «Джерела наукової інформації», «Наукові реферативні огляди». Структуру розділу «Сайти для науковців» обладнано меню навігації: наукометрія; відкритий доступ (Інституційні репозитарії); спеціальні архіви дисертацій та авторефератів; інтелектуальна власність; портали наукової періодики; перевірка на плагіат. У свою чергу, на допомогу науковцям на сайті бібліотеки розміщено презентацію версію у вигляді google-презентації «Індекс цитування. Імпакт-фактор. Наукометричні БД. Міжнародний науковий рейтинг ВНЗ та шляхи його підвищення». Огляд включає розділи: наукометричні показники; рейтинги; наукометричні бази даних; міжнародний науковий рейтинг та шляхи його підвищення [1].

Продовжується участь у зведеному ІРБІС-каталозі «Бібліотеки України». На сайті ресурсу (www.e-catalog.name) сформовано коротку довідку з правил формування пошукових запитів, та вибору форматів відображення знайдених результатів.

Рівень комфортності доступу до інформації, незалежно від її формату, виступає важливим показником діяльності бібліотеки і однією з умов успіху впровадження інноваційних освітніх технологій в університеті: функціонують дві електронні зали на 80 ПК, діє безкоштовна зона Wi-Fi. Інтернет-простір розширено за рахунок використання хмарних технологій, зокрема Google+. Використання у роботі web-технологій надає користувачам різнопланову інформацію на основі бази даних електронного каталогу (БД ЕК), активно пропагуються фонди за допомогою віртуальних сервісів.

Здійснюються заходи щодо поліпшення забезпечення доступу до національних і міжнародних електронних ресурсів навчальної та наукової інформації, запроваджуються нові інноваційні послуги. Бібліотека організовує та здійснює інформування про індивідуальні та групові безоплатні тестові доступи до комерційних електронних ресурсів, у т. ч. до повнотекстових електронних наукових журналів. Періодично організовується тестовий доступ до EBSCOhost), що надає можливість забезпечувати пошук повнотекстових, рецензованих статей наукових журналів, довідників та інших публікацій з різних наукових дисциплін іноземною мовою.

Підвищення рейтингу університету спонукає до зміни принципових підходів у висвітленні результатів наукових досліджень, адже саме через публікації наукові розробки та дослідження можуть стати відомими у світі, зацікавити світову наукову спільноту, відкрити шлях до отримання грантів.

Сьогодні науковець усвідомлює, що наукові публікації є не тільки формальною вимогою для отримання наукових ступенів та вчених звань, а базовим показником, що відображає наукову діяльність кожного науково-педагогічного працівника. Наукові публікації мають бути помітними, а отже цитованими. А для цього важливими є якість публікації, актуальність тематики, а також рейтинг видання, в якому вона надрукована. Тому найпростішим шляхом є розміщення наукових публікацій у міжнародних авторитетних виданнях, що входять до наукометричних баз. Підвищення якості наукових публікацій та відображення їх у міжнародних наукометричних БД – вимога часу. Серйозні вимоги до фахових видань відповідно до Могиланського протоколу. Редакційна політика спрямована на підвищення авторитетності фахових збірників, піднесення їх рівня до відповідних наукових світових стандартів. А це, насамперед, академічна чесність авторів публікацій, залучення до рецензування широкого кола фахових рецензентів не лише України, але і зарубіжних.

Час вимагає від наукових працівників не лише друкованих видань, а відображення своїх публікацій у відкритому просторі, доступність та цитованість наукових публікацій, впровадження досліджень та використання цих досліджень, про що свідчить індекс цитування публікацій. На формування наукового рейтингу вченого впливає: загальна кількість публікацій; індекс цитування праць; індекс Гірше; імпаکت-фактор журналу, в якому роботи опубліковані; кількість отриманих грантів, стипендій, премій; участь у міжнародній співпраці; участь у редколегіях наукових журналів; вебметричний рейтинг.

Дуже важливо, щоб видання було помітним і популярним серед науковців. Для цього у планах університету створення сайтів кожного наукового збірника, оптимізація розміщення на сайті інформації про публікації таким чином, щоб вони стали легкодоступними для пошукових систем Інтернету та могли бути прочитані, а, отже, і процитовані широким колом як українських, так і зарубіжних науковців. Першочергове завдання вбачаємо в тому, щоб фахові збірники увійшли до якомога ширшого кола реферативних та наукометричних баз наукової літератури, а у перспективі – до бази Scopus.

Необхідно активізувати наукові зв'язки та залучити до рецензування наукових статей вчених з країн далекого зарубіжжя. Широка географія рецензентів наукових видань є не лише умовою забезпечення високої якості публікацій. Такі зв'язки сприятимуть налагодженню міжнародної наукової співпраці з перспективою спільних наукових досліджень на грантовій основі та забезпечать нашому університету гідне місце у світовому співтоваристві.

Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, надаючи інформаційну підтримку навчальній, науковій та виховній діяльності, прагне бути активним партнером на всіх стадіях життєвого циклу наукових досліджень вчених університету.

На черговому засіданні вченої ради було піднято питання актуалізації оприлюднення результатів науково-дослідної роботи викладачів університету. Ухвалою Вченої ради на бібліотеку покладено завдання: організувати спеціальні тренінги, семінари за участю провідних спеціалістів, інформувати науковців університету з питань міжнародної наукометрії з метою підвищення рейтингу викладачів через електронні ресурси індексування. Бібліотека взяла на себе відповідальність за поширення результатів наукових досліджень вчених

університету у світовому інфопросторі. Перебудовуючи власну діяльність на максимальний розвиток сервісів із підтримки наукових публікацій, освітянська книгозбірня надає допомогу з інтегрування публікацій у світові БД, інформує про умови публікацій, про систему наукометричних показників тощо.

Для наукових працівників університету спільно зі студентським науковим товариством для усіх інститутів, факультетів університету проведено міні семінари-тренінги з базових питань інформетрії, зокрема бібліометрії. Створення та підтримка в активному стані наукових профілів в онлайн мережі – запорука зростання наукової впливовості.

Працівники бібліотеки проводять індивідуальні та групові заняття з інформаційної культури та надають консультації з культури публікації (оформлення наукових статей, списків літератури), консультації щодо реєстрації та практично допомагають зареєструватися у наукометричних БД (Googl Scholar, Scopus) та міжнародній наукометричній БД даних «Index Copernicus», створити профіль вченого, профіль установи та наукового фахового видання у «Бібліометриці української науки», надсилають списки щодо активізації авторських профілів та їх корегування, створюють відео ролики, презентації з бібліографічної культури, бібліометрики, знайомлять вчених університету з особливостями інтеграційних процесів з метою покращення розвитку публікаційної активності та цитування наукових публікацій. Бібліотека сприяє підвищенню рейтингу вищого навчального закладу та формуванню бренду вченого.

Публікаційна політика університету орієнтована на: публікації в індексованих наукових журналах; публікації в електронних наукових журналах (науко метричних БД); публікації в Інституційному репозитарії; реєстрація Інституційного депозитарію в OPEN DOAR або ROAR; реєстрація в ORCID (установи та науковці) в DOAJ (наукові збірники).

Висновок. Підвищення якості наукових публікацій та відображення їх у міжнародних наукометричних БД, ефективність висвітлення результатів наукових пошуків – вимога сьогодення. Науковці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського значно активізували роботу щодо відображення своєї діяльності у наукометричних БД та зареєструвалися в інформаційно-аналітичній системі («Бібліометрика української науки» в середовищі Google Академія), що містить інформацію про публікаційну активність і цитованість їхніх праць, активно публікуються в наукометричній БД Scopus.

На перспективу концепція діяльності бібліотеки ВНЗ вбачається у напрямі інформаційно-аналітичного моніторингу та бібліометричного аналізу системи документальних комунікацій університету, створення передумов для представлення науковців у міжнародних реферативних базах і пошукових системах (Scopus, Web of Science, Google Scholar та ін.), сприяння впровадженню наукових періодичних видань до міжнародних баз даних тощо [8, с. 24].

Список використаних джерел

1. Білоус В. С. Адаптація бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського до реалій цифрового простору / В.С.Білоус // Бібліотека університету на новому етапі розвитку соціальних комунікацій: Міжнародна науково-практична конференція, 1-2 грудня 2016 р., Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. – С. 13-18.
2. Головаха С. Наукова бібліотека в соціальних мережах / Сергій Головаха // Бібліотечний вісник. – 2012. – № 3. – С.29-32.
3. Колесникова Т. Бібліотека ВНЗ: відповідальність за поширення результатів наукових досліджень / Тетяна Колесникова // Вища школа. – 2014. – № 4 (118). –

- С. 7–26. – Режим доступу: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/2416> (дата звернення 30.06.2015).
4. Колесникова Т. О. Цифрові сервіси бібліотек ВНЗ із забезпечення розвитку науки / Т. О. Колесникова // Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., Ів.-Франківськ, 16-19 червня 2015 р. – Івано-Франківськ : НТБ ІФНТУНГ, 2015. – С. 147–160. – Режим доступу: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/3907>. (дата звернення 30.06.2015)].
  5. Колесникова Т. О. Університетська наука: бібліометричні дослідження [Електронний ресурс] / Т. О. Колесникова, О. В. Матвеева // Сучасні проблеми діяльності бібліотек в умовах інформаційного суспільства : матеріали міжнар. наук.-практ. конференції, 10-11 вересня 2015 р., Львів. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015.
  6. Мар'їна О. Контент-стратегія бібліотек у цифровому середовищі / Олена Мар'їна // Бібліотечний вісник. – 2016. – № 4. – С.8-12.
  7. Міжнародна наукова конференція "Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору". – Режим доступу: <http://www.nauka-online.org/content/mizhnarodna-naukova-konferenciya-biblioteka-nauka-komunikaciya-formuvannya-nacionalnogo>
  8. Назаровець М. Служба інформаційного моніторингу як структурний підрозділ сучасної академічної бібліотеки / М. Назаровець // Вісник Книжкової палати. – 2016. – № 8. – С.24-26.
  9. Сербін О. Аспекти формування та вдосконалення сучасної бібліотечної освіти / О.Сербін, Т. Ярошенко // Вісник Книжкової палати. – 2016. – № 8. – С. 12-15.
  10. Хемчян І. Освітнянські бібліотеки України в соціальних мережах / І. Хемчян, Н. Соколовська // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 8. – С.39-4.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2017 р.

БЕЛОУС В., ЛАЗАРЕНКО Н., КОЛОМИЕЦ А.

Винницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Україна

УНИВЕРСИТЕТСКАЯ НАУКА В МЕЖДУНАРОДНОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Статья отражает инновационные формы деятельности Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского, вопросы развития высшего учебного заведения в цифровом медиапространстве. Показана активизация деятельности научно-педагогических работников университета в реалиях цифрового пространства. Акцентируется внимание на опыте работы университетской библиотеки как активного партнера на стадиях жизненного цикла научных исследований ученых университета. Отмечена роль библиотеки в процессах увеличения представительства университетского сообщества в глобальном пространстве научных коммуникаций, внедрении наукометрических методов.

Ключевые слова: инновации в университете, электронные ресурсы, электронная библиотека, информационные коммуникации, социальные сети, цифровое пространство, наукометрические методы, библиометрика, библиотека Винницкого педуниверситета

BILOUS V., LAZARENKO N., KOLOMIETS A.

Vinnitsia State M. Kotsiubynskyi Pedagogical University, Ukraine

UNIVERSITY SCIENCE IN THE INTERNATIONAL INFORMATION SPACE

The article reflects the innovative forms of activity of the Vinnitsia State Mikhailo Kotsiubynskyi Pedagogical University, the question of a higher education institution in the digital

media space. Displaying revitalization of scientific and pedagogical workers in the digital space. The attention is focused on the experience of the University Library, as an active partner in the life cycle of research scientists of the University. The novelty and the role of libraries are noted in the process of increasing the representation of the university community in the global space of scientific communication, the introduction of scientometric methods in university and library.

Keywords: *innovation in the university, electronic resources, electronic library, information communication, social networking, digital space, scientometric methods, bibliometrics, library of Vinnitsa Pedagogical University*

УДК: 378.147+614.253.4

ТЕТЯНА ВЕПРИК

ДВНЗ «Івано-Франківський національний медичний університет»

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – ІНТЕГРАЛЬНО ЗНАЧУЩА ЯКІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ

У статті проаналізовані основні комунікативні компетентності майбутніх лікарів на кафедрі дитячих інфекційних хвороб. Розглянуте одне із практичних занять зі студентами-медиками 6 курсу, запропоновано інтерактивний метод навчання – «рольова гра». Висвітлено одну із актуальних та реальних проблем сьогодення – низький рівень вакцинації, через недовіру батьків щодо необхідності проведення щеплень у дітей.

Доводиться думка, що нтерактивні методи навчання формують у студентів здатність до клінічного та критичного мислення, здатності комплексно та багаторівнево бачити проблему, взаємодіяти з людьми, формувати власну точку зору для прийняття рішень.

Ключові слова: *компетентність, компетентнісний підхід, комунікативна компетентність, студент-медик, практичне заняття.*

Сучасна освіта розглядається в усьому світі як важливий чинник становлення й розвитку особистості, що породжує нові вимоги до випускників вищих навчальних закладів. Традиційно мета медичної освіти визначалася набором знань, умінь і практичних навичок, якими має оволодіти студент. Сьогодні соціуму потрібні випускники, готові змінюватись та пристосовуватись до нових потреб життя, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя. Це більшою мірою залежить не від отриманих знань, умінь і практичних навичок, а від якостей, для оцінки яких використовується поняття компетентність, що відповідає сучасному розумінню мети освіти [7].

Слово «компетентність» походить від латинського «competens» і в перекладі означає належний, здібний. Тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В.Т. Бусела розглядає компетентність «як певну суму знань у особи, яка дозволяє їй судити про що-небудь, висловлювати переконливу, авторитетну думку». Компетентний – це той, хто знає, обізнаний у певній галузі; має право за своїми знаннями або повноваженнями робити або вирішувати що-небудь, судити про що-небудь. Діяльність людини, зокрема засвоєння будь-яких знань, умінь і навичок, складається з конкретних дій, операцій, які виконує людина. Виконуючи ці дії, розмірковуючи над їх виконанням, усвідомлюючи потребу в них та оцінюючи їх важливість для себе та для суспільства, людина розвиває компетентність у тій чи іншій життєвій сфері [3].

Нерідко виникає питання, чи потрібно взагалі займатися вивченням психології спілкування з пацієнтом, адже серед лікарів трапляються дійсні майстри своєї справи, які не вивчали ніколи психології. Дійсно, серед лікарів є вроджені психологи, що стали головним чином інтуїтивно, завдяки своїм особистим морально-етичним якостям. Однак з цього аж ніяк не випливає, що для спілкування з хворими досить володіти тільки інтуїцією або досвідом. Окрім того, лікареві потрібна ще й спеціальна підготовка. Відомо, що професія лікаря має певні психологічні особливості. Лікар не може догматично дотримуватися визначених постулатів і вказівок, не тільки з погляду на характер перебігу захворювання, а й з погляду психологічних та інших факторів і причин його виникнення. Перед лікарем щораз виникає багато нетипових завдань, для рішення яких необхідне самостійне мислення й уміння передбачати наслідки своїх дій [2].

Комунікативна компетентність лікаря ґрунтується на знаннях та чуттєвому досвіді, здатності орієнтуватися в ситуаціях професійного спілкування, розумінні мотивів, інтенції, стратегії поведінки, фрустрації як своїх власних, так і партнерів по спілкуванню, рівні освоєння технології та психології спілкування [2]. Лікарю потрібно не тільки вміти дотримуватися таких етичних категорій, як обов'язок, совість, справедливість, емпатія, а й мати знання в галузі психології [5]. Без цього не може бути і мови про ефективність деонтологічного впливу на пацієнта. Безпомилково можна сказати, що серед всіх лікарів найскладнішими є проблеми етики і деонтології у спеціалістів педіатричного профілю. Обумовлено насамперед це тим, що лікар працює не тільки зі своїми маленькими пацієнтами але і з їхніми батьками. На кафедрі дитячих інфекційних хвороб ми робимо акцент на практичних заняттях із студентами на основних комунікативних вміннях та навичках необхідних в практичній діяльності лікаря:

- вміння проводити бесіду з пацієнтом;

- вміння керувати своїми психічними станами і переборювати психологічні бар'єри, тобто бути толерантним;

- достатнє розуміння індивідуально-психологічних особливостей пацієнтів і вміння їх враховувати;

- вміння проникати у внутрішній світ пацієнта;

- вміння проявляти співчуття пацієнтові щодо його захворювання;

- вміння вислухати і дати пораду пацієнту;

- вміння аналізувати усі компоненти своєї діяльності і себе як об'єктів та індивідуальність.

Сутність комунікативної толерантності полягає в умінні лікаря переносити суб'єктивно небажані, неприйнятні для нього індивідуальні особливості пацієнтів, негативні якості. У лікаря хворий може викликати різні відчуття, подобатися або не подобатися, може бути приємний або неприємний, але у будь-якому випадку психологічна підготовка лікаря повинна допомогти справитися з ситуацією, запобігти конфлікту або виникненню неформальних відносин, коли замість рольової структури «лікар-хворий» виникають відносини дружби, психологічної близькості, залежності. Тобто лікар повинен вибудовувати таку суб'єктивну взаємодію з пацієнтом, яка б дозволила вести з ним продуктивний діалог, що виступає засобом упорядкування інформації [1].

Не менш важливо під час спілкування з хворим та його родичами дотримуватись емоційної стабільності. Під емоційною стабільністю розуміємо врівноваженість за відсутності імпульсивної, надмірної емоційної експресивності, із збереженням контролю над емоційними реакціями і поведінкою в цілому. Важливо при цьому володіти сенситивністю як психодинамічною властивістю, що характеризує її чутливість. Сенситивність відіграє велику роль у формуванні професійних

здібностей, сприйманні іншої людини. У професійній діяльності лікаря важливо володіти сенситивністю до відторгнення, тобто здатністю не сприймати негативних проявів у пацієнтів, які можуть виникати на певних етапах лікування; володіти відповідним рівнем довіри, усувати перешкоди при спілкуванні і одночасно бути доброзичливим [2].

Спостережливість є важливою якістю лікаря, яка забезпечує можливість пізнання індивідуальності пацієнта. Вона активізує сприймання, увагу, пам'ять, мислення, необхідні для фіксації та інтерпретації індивідуальних проявів у хворого, є дієвим підґрунтям для розкриття процесу розвитку особистісної характеристики майбутнього лікаря. Лікар, спостерігаючи за зовнішніми проявами пацієнтів, у змозі робити судження щодо оцінки їх стану [1].

Наступною важливою якістю особистості лікаря є емпатія, яка забезпечує конструктивну взаємодію між лікарем та пацієнтом, сприяє позитивним змінам у їх взаємодії. За даними ряду дослідників (К.Платонов, К.Роджерс, Х.Когут), людина краще та легше піддається лікуванню, якщо лікар є достатньо емпатійним.

Гуманістичний процес надання медичної допомоги базується на довірі і доброзичливості. Довіра лікаря до хворого передбачає віру в те, що пацієнт цілком самостійно зможе вирішити свою проблему, якщо йому допомогти усвідомити її і разом з ним знайти спосіб вирішення. Довіра також означає готовність лікаря розділити думку хворого і прийняти її, відмовившись від власної, якщо, звичайно, пацієнт правий. Обов'язок лікаря полягає у створенні сприятливої атмосфери для лікування та завоювання довіри пацієнта. Доброзичливість – це добре, емоційно-позитивне ставлення до пацієнта, особиста зацікавленість і участь у вирішенні його проблем.

Особливістю професійної діяльності лікаря є те, що він вступає у прямий контакт з пацієнтом, при якому обидва учасники безпосередньо сприймають один одного, тобто створюється середовище для об'єктивного виявлення симпатії чи антипатії. У низці наукових праць зустрічаються поняття "психологічний контакт" (Р.Джордж, Т.Кристіане, К.Роджерс, Р.Кочюнас та ін.), "комунікативний контакт" (К.Станіславський, М.Єнікеєв, А.Дулов та ін.), "психотерапевтичний контакт" (В.Ташликов) та ін. Таким чином проаналізовано основні комунікативні компетентності майбутніх лікарів на кафедрі дитячих інфекційних хвороб. Звичайно, вони потребують постійного удосконалення. На нашу думку, частково можна вирішити це шляхом запровадження певних рольових методик та елементів психологічного тренінгу, що допоможе студенту відпрацювати навички спілкування з пацієнтами та їх батьками різних психотипів, а також сприятиме уникненню конфліктів, які виникають в умовах стаціонарного лікування дітей з інфекційною патологією. Застосування інтерактивних методів навчання, зокрема, «рольова гра» формують у студентів здатність до клінічного та критичного мислення, здатності комплексно та багаторівнево бачити проблему, взаємодіяти з людьми, формувати власну точку зору для прийняття рішень [7].

Для прикладу беремо ситуацію, яка склалась навколо вакцинації в Україні за останні декілька років (даний варіант часто використовуємо для відпрацювання та удосконалення комунікативної компетенції у студентів-медиків 5-6 курсів). Поширена серед батьків думка про шкідливість та небезпечність щеплень сприяла різкому збільшенню кількості нещеплених або неправильно імунізованих проти різних інфекційних хвороб дітей. Незважаючи на те, що вакцинації більш 200 років, на сьогоднішній день вона залишається найбільш ефективним методом профілактики інфекційних хвороб в усьому світі. Проте у багатьох людей вона продовжує викликати серйозні побоювання, пов'язані з втручанням в життєдіяльність здорового організму вакцинальних препаратів, тоді як у випадку

захворювання лікувальні заходи, навіть більш небезпечні, таких страхів не викликають.

На сьогоднішній день статистичні дані щодо охоплення вакцинацією дітей в Україні не втішні. Серед дітей першого року життя, які отримали щеплення проти туберкульозу – лише 11,5%, поліомієліту – 39%, кашлюку, дифтерії, правця – менше 2%, інфекцій, обумовлених гемофільною паличкою, – 4%. Проблема зараз не лише в забезпеченні вакцинами, а у тому, що дітей не вакцинують, у той час, коли рівень охоплення щепленнями дітей має становити до 95% [6].

Перед студентом стоїть складне завдання: вміти переконати батьків на користь вакцинації. Існує ряд міфів щодо вакцинації, які потрібно обов'язково розвіяти. Наводимо основні приклади.

Міф 1. Вакцини викликають тяжкі захворювання – цукровий діабет, бронхіальну астму, розсіяний склероз, рак, тиреоїдит – через багато років після введення.

Реальність: наукові дослідження спростовують зв'язок між вакцинацією та вище зазначеними захворюваннями. Наприклад, з'явилася підозра, нібито вакцина проти гепатиту В збільшує ризик захворювання щитоподібної залози згідно результатів спеціального дослідження (Pharmacoepidemiol Drug Safety, 2007. Jul;16(7):736–45). Дані дослідження не виявили збільшення ризику розвитку захворювань щитоподібної залози, а саме хвороби Грейвса чи тиреоїдиту Хашімото після введення вакцини проти гепатиту В.

Міф 2. Моя дитина нещеплена, відвідує дитячий садок і не хворіє.

Реальність. Відсутність інфекційного захворювання у такої дитини тимчасова і забезпечується рівнем колективного імунітету дітей, з якими вона контактує. Збільшення кількості нещеплених дітей сприятиме зменшенню імунного прошарку в організованих колективах, що призведе до розвитку не тільки до спалахів та групових випадків захворювань але й епідемічному поширенню таких керованих інфекцій як дифтерія, кір, паротит, кашлюк.

Міф 3. Вакцини викликають аутизм.

Реальність: інформація про те, що вакцинація призводить до аутизму, не відповідає дійсності. Так, у 1998 році у відомому британському медичному журналі була опублікована стаття про зв'язок між вакциною проти кору, краснухи, паротиту та аутизмом. Пізніше з'ясувалося, що автор статті – лікар Ендрю Вейкфілд – сфальшував усі факти. Його визнали винним у порушенні професійної етики та виключили з медичного реєстру Великобританії. Дослідження, проведені після цієї публікації Центром контролю та профілактики захворювань у США, медичним інститутом Національної академії наук Великобританії і британською Національною службою охорони здоров'я, спростували будь-який зв'язок між вакциною і виникненням аутизму. Проведено понад десятьок досліджень, результати яких заперечують зв'язок між вакцинацією і розвитком аутизму.

Міф 4. Дітям з хронічними захворюваннями вакцинацію проводити не можна.

Реальність: дітям із хронічними захворюваннями можна і потрібно робити щеплення. Такі діти вразливі до інфекційних захворювань, котрі протікають у них значно тяжче і призводять до ускладнень. Тому ці діти потребують вакцинації з метою захисту від інфекцій. Більше того, такі діти потребують також вакцинації від інфекцій, що не входять у перелік 10-ти, включених до календаря щеплень України. Наприклад, дітей з бронхіальною астмою і цукровим діабетом необхідно вакцинувати проти пневмококової інфекції і грипу. Діти з хронічними захворюваннями печінки потребують додаткової вакцинації від гепатиту А.

Міф 5. При вакцинації перевантажується імунна система дитини.

Реальність: вакцинація не може перевантажити імунну систему. При захворюванні навантаження на імунітет у кількості разів вище, ніж при вакцинації.

Навіть якщо одночасно ввести вакцини проти 10 інфекційних захворювань, залучається в імунну відповідь тільки 0,1% імунної системи дитини, тоді як при інфекційному захворюванні навантаження на імунну систему буде у кількості разів вищим. Необхідно також пам'ятати, що наша імунна система пристосована до контактів з величезною кількістю мікроорганізмів. Наприклад, дитина у момент народження переходить від стерильних умов життя в організмі матері до існування у світі, населеному мікроорганізмами, контакт із багатьма з яких відбувається вже у перші години життя.

Міф 6. Вагітним жінкам вакцинуватися не можна.

Реальність: вакцинація під час вагітності можлива, а часом навіть необхідна. Наприклад, грип може бути смертельно небезпечним для вагітної жінки. Саме тому вагітні потребують захисту від грипу і можуть при необхідності отримувати щеплення у II і III триместрі вагітності. У США, Канаді, Росії та багатьох інших країнах Європи й Південної Америки вагітних вакцинують проти грипу. В деяких країнах роблять вагітним щеплення проти дифтерії та правця. Вакцинацію вагітних жінок рекомендується проводити інактивованими вакцинами.

Міф 7. Краще перехворіти природним шляхом, ніж зробити щеплення.

Реальність: вакцинація – завжди кращий варіант, оскільки вона або попереджує захворювання взагалі, або не допускає тяжкого перебігу хвороби і появи ускладнень інфекційних хвороб. Якщо ваша дитина заразиться і перехворіє інфекційним захворюванням, у неї сформується імунітет проти цього захворювання, однак ризику розвитку ускладнень неможливо уникнути. Інфекційні захворювання можуть викликати ускладнення: параліч при поліомієліті, ураження серця при дифтерії, рак печінки при гепатитах В і С, енцефаліт внаслідок кору. Ризик таких ускладнень після інфекційної хвороби набагато вищий, а ніж ризик небажаних проявів після вакцинації.

Отже, майбутня професія лікаря ставить підвищені вимоги не тільки до його компетентності, але і особистості. Спілкування з хворими вимагає особливого терпіння, ввічливості, співчуття. Пацієнт потребує поваги, турботливого ставлення до себе. Уміння підтримати хворого морально, піклуватися про його здоров'я, вкладаючи душу у свою роботу – моральна норма і громадянський обов'язок лікаря. Таким чином, комунікативна компетентність виступає інтегрально значущою якістю майбутнього лікаря, яку можна і необхідно розвивати у студента-медика, що сприятиме професійному становленню та удосконаленню, запобіганню емоційному вигоранню, гармонійному функціонуванню у соціумі.

Список використаних джерел

1. Алгоритми спілкування студентів (лікарів) з пацієнтами (методичні рекомендації) /Л.Я. Ковальчук, І.Р. Мисула, Р.Є. Лісничук [та ін.]. – Тернопіль: ТДМУ, 2009. – 40 с.
2. Бобров А.Е. Программа обучения врачей первичной медицинской помощи коммуникативным навыкам и элементам психокоррекции / А.Е. Бобров, Е.Г. Старостина, М.В. Соломатин - М.: ООО «ИПУЗ». – 2009. – 48 с.
3. Вербицкий А.А. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции / А.А. Вербицкий, О.Г. Ларионова. – М.: Логос, 2009. – 336 с.
4. Гризодуб Т. Застосування компетентнісного підходу до організації уроків інформатики / Т. Гризодуб : матеріали XXII Міжнародної науково-практичної «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» [Переяслав-Хмельницький, 30-31 січня 2016 р.] – Переяслав-Хмельницький, 2016. – С.139-141.

5. Етика спілкування з пацієнтами через все навчання в інтернатурі / Н.В. Нагорна, С.С. Острополец, Г. І. Баєшко [та ін.] // Здоровье ребенка. – 2011. – №4 (31). – С. 110-112.
6. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.moz.gov.ua
7. Філоненко М.М. Методика викладання у вищій медичній школі на засадах компетентнісного підходу: методичні рекомендації для викладачів та здобувачів наукового ступеню доктора філософії (PhD) ВМ(Ф)НЗ України. / М.М. Філоненко – К. :«Центр учбової літератури», 2016. – 88 с.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2017 р.

ВЕПРЫК Т.

ГВУУ «Івано-Франковский национальный медицинский университет», Украина

КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ – ИНТЕГРАЛЬНО ЗНАЧИМОЕ КАЧЕСТВО БУДУЩЕГО ВРАЧА

В статье проанализированы основные коммуникативные компетентности будущих врачей на кафедре детских инфекционных болезней. Рассмотрен один из практических занятий со студентами-медиками 6 курса, предложен интерактивный метод обучения – «ролевая игра». Освещена одна из актуальных и реальных проблем современности - низкий уровень вакцинации, из-за недоверия родителей относительно необходимости проведения прививок у детей.

Интерактивные методы обучения формируют у студентов способность к клиническому и критическому мышлению, способности комплексно и многоуровнево видеть проблему, взаимодействовать с людьми, формировать собственную точку зрения для принятия решений.

Ключевые слова: компетентность, компетентностный подход, коммуникативная компетентность, студент-медик, практическое занятие.

VEPRYK T.

SHHE "Ivano-Frankivsk National Medical University", Ukraine

COMMUNICATIVE COMPETENCE - QUALITY INTEGRATED SIGNIFICANT FUTURE DOCTOR

The article shed the light to the basic communicative competence of the future doctors at the Department of Pediatric Infectious Diseases. One of the practical training with 6th year medical students was held and an interactive method of teaching - "Role Play" was proposed. Today's one of the urgent and real problems is the low vaccination rate, due to the fact that parents mistrust the necessity of vaccination in their children. Medical student, applying their communicative competence, has improved communication skills with patients and their parents. The main challenge is to dispel myths about vaccination and convince parents that it is necessary. Interactive teaching methods form the students' ability to clinical and critical thinking, the ability to see complex and multilevel issues, to interact with people and to form their point of view for decision making.

Key words: competence competentive approach, communicative competence, a medical student, practical classes.

УДК 378.016:81'243

АНАСТАСІЯ ГАВРИЛЕНКО

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м.Миколаїв

**МОТИВАЦІЯ ЯК ДИДАКТИЧНА УМОВА ПІДВИЩЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

У статті розглянута проблема мотивації навчання студентів, зокрема мотивації навчання іноземної мови у ВНЗ. Визначається поняття мотивації з точки зору різних вчених, розглянуті види мотивації, види та техніки мотивів, а також подані поради щодо підвищення мотивації студентів при вивченні іноземної мови для підвищення професійної компетентності студентів-філологів.

Ключові слова: мотивація, мотив, внутрішня мотивація, професійна компетентність

Постановка проблеми. Процес модернізації та європеїзації сучасної освіти України впливає на підготовки майбутніх висококваліфікованих фахівців. Сучасне суспільство висуває випускнику університетів високі вимоги, серед яких важливе місце займають професіоналізм, соціальна активність і творчий підхід до виконання робочих завдань. Одним із провідних факторів процесу вдосконалення підготовки майбутніх спеціалістів є мотивація навчальної діяльності студентів. В умовах модернізації освітньої системи підвищуються вимоги до вчителя - педагога, його професіоналізму і особистісних якостей, які базуються на індивідуальних особливостях [3, с.35]. Сьогодні стає очевидним, що розвиток конкурентоздатної особистості в освітніх закладах різного типу неможливий без підвищення професійної компетентності вчителів-педагогів. Також, на сучасному етапі розвитку суспільства, під час глобалізації усіх сфер освітнього простору зосереджується підвищення уваги до вивчення іноземної мови, і проблема мотивації в навчанні іноземної мови стає досить актуальною. Процес глобалізації освіти означає, що все більшого значення набуває роль особистих контактів людей, а відповідно, і вербальної комунікації, у тому числі й міжнаціональної, яка базується на знаннях іноземної мови. Сучасна освіта в умовах тяжіння до європейського освітнього простору передбачає володіння іноземною мовою та навичками міжкультурної комунікації, а особливо у професійній сфері. Особливості професійної діяльності значною мірою зумовлюють структуру, цілі, зміст і характер навчально-виховного процесу, мотиваційні механізми, сприятливі педагогічні та дидактичні умови забезпечення професійної підготовки майбутнього фахівця, її рівень і якість, що слугує поштовхом формування ефективної мотивації студентів до вивчення іноземної мови [1, с. 122]. Саме мотиваційний аспект вивчення іноземної мови стає провідним фактором підвищення розвитку професійної компетентності студентів філологічних спеціальностей.

Аналіз досліджень та публікацій. Актуальним питанням сьогодення в освітньому українському просторі є питання розвитку мотивації навчання студентів, що ґрунтується на теоретичних здобутках психології, педагогіки та дидактики. Вивчення наукових джерел визначило значну увагу науковців до проблеми формування мотивації у навчально-виховному процесі. У руслі психологічних дослідженнях мотиваціюдосліджували Л. Божович, Є. Ільїн, Г.Костюк,

О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, П. Якобсон, а також Л. Божович, О. Леонтьєв, А. Маркова, Г. Щукіна розглянули загальну картину вікової динаміки мотивів навчання [6,7].

Мотиваційну складову навчальної діяльності студентів досліджували Т. Дубовицька, Н. Токар, Н. Яковлєва; особистісні особливості викладачів та студентів – В. Кан-Калик, Н. Лейтес, В. Мерлін, Н. Давидов, А. Маркова, Ю. Орлов присвятили свої дослідження навчальній мотивації. Науковці Л. Ітельсон, А. Петровський досліджували джерела мотивації. Вчені Т. Дубовицька та Н. Токар зосереджували значну увагу на динаміці розвитку мотивації у процесі професійної підготовки студентів та дослідженням діагностики рівнів їхньої професійної спрямованості. С. Кожушко, О. Тарнопольський досліджували формування мотивації у навчанні студентів ВНЗ на засадах особистісного підходу. Проблема мотивації при вивченні іноземної мови, основним критерієм її формування та впливу на навчальний процес присвячена велика кількість досліджень (С. Гончаренко, Н. Аристова, Є. Пассова та ін.).

Метою статті є розкриття та визначення поняття «мотивація», її складових та ролі, яку вона відіграє в підвищенні професійної компетентності студентів філологічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на теоретичну базу трактування мотивації, слід звернути увагу на визначення С. Гончаренка, де мотивація - це "система мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки". На його думку, "як мотиви можуть виступати: уявлення й ідеї, почуття й переживання, що виражають матеріальні або духовні потреби людини. Одна й та сама діяльність може здійснюватись з різних мотивів". Також мотивація визначається як психологічна якість, що веде людину до здійснення цілі [2,с.97]. Перші витоки розуміння про мотивацію беруть свій початок з теорій О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, Д. Узнадзе [7, 8]. Так, О. Леонтьєв визначає, що мотив є не переживанням потреби, але тим об'єктивним, у чому ця потреба конкретизується за таких умов і на що направлена діяльність. Він розрізняє поняття мотиву і мети. Мета – це заздалегідний результат, що уявляє людина. Мотив – спонука для досягнення мети [7, с. 67]. С. Рубінштейн вважає, що предмети і явища зовнішнього світу виступають не тільки об'єктами пізнання, а й своєрідними двигунами поведінки, переможцями, що народжують у людині певні спонуки до дії. Д. Узнадзе визнає, що мотив замінює один характер поведінки на інший: менш прийнятий на більш прийнятий – і таким чином створює можливість здійснення певної діяльності [8, с.405].

Мотивація є однією з категорій дидактики, що являє собою систему мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Звідси випливає, що шлях до ефективної організації процесу підвищення професійної компетентності майбутнього педагога лежить через розуміння мотивів його діяльності. Тільки розуміючи, що рухає людину, що стимулює її, які мотиви лежать в основі його дій, можна націлитися на розробку ефективної системи впливу на процес зростання професійної компетентності [4, с.73].

Досконале оволодіння іноземною мовою є обов'язковим компонентом професійної компетентності студентів філологічних спеціальностей. Професійну компетентність студентів-філологів розглядають як єдність теоретичної та практичної підготовки до здійснення педагогічної діяльності. Дослідник, І. Зязюн підкреслює у професійній компетентності знання предмета, методики його викладання, педагогіки і психології, а разом із цим рівень розвитку професійної самосвідомості, індивідуально типові особливості й професійно значущі якості [9, с.123]. Н. Кузьміна складниками професійної компетентності вважає спеціальну компетентність у галузі дисципліни, що викладається; методичну компетентність у

галузі формування знань, умінь та навичок; психологічну компетентність у галузі мотивів, здібностей, спроможності; аутопсихологічну компетентність – рефлексію педагогічної діяльності [6, с. 56]. Специфіка професійної компетентності філолога полягає в тісному переплетінні педагогічної компетентності й ключових компетентностей. Підсумовуючи, можна відмітити, що майбутній вчитель-філолог як фахівець має вміння аналізувати й готувати навчальний матеріал, який потребує від нього лінгвістичної компетентності (формування знань про лінгвістику як науку, загальних відомостей про мову тощо); культурологічної компетентності, що включає відомості про мову як національно-культурний феномен; педагогічної компетентності (усвідомлення ролі вчителя, конструювання власного педагогічного досвіду); психологічної компетентності, яка охоплює вміння оцінювати здібності, можливості, психологічні особливості; комунікативної компетентності (вміння правильно користуватися вербальними й невербальними засобами в процесі спілкування); методичної компетентності (володіння дидактичними методами й прийомами та вміння застосовувати їх у процесі навчання); інформаційної компетентності (робота з інформацією в професійно-педагогічній діяльності) [11]. Звідси, з психологічної точки зору та опираючись на індивідуальний підхід до навчання іноземної мови, можна зрозуміти, що без опанування мотиваційного процесу не можливе доцільне та досконале оволодіння всіма компетентностями, що забезпечують належний рівень професійно-спроможності. Розуміючи провідну роль мотивації в навчанні іноземної мови студентів ВНЗ, викладачеві необхідно чітко уявляти собі способи і прийоми її формування в умовах ВНЗ. Доцільно приділити значну увагу мотивам, тому що, формування мотивів – це, насамперед, створення умов для прояву внутрішніх спонукань до навчання, усвідомлення їх самими студентами та подальшого саморозвитку мотиваційно-ціннісної сфери студентів. Та насамперед, при оволодінні іншомовною культурою, цікаво з'ясувати, які саме мотиви спонукають студента до здійснення діяльності [10]. Вивчення будь-якого предмета зачіпає проблеми мотивації, але особливого значення мотивація має при вивченні іноземної мови, оскільки від студента вимагається наявність певної бази і спеціальних комунікативних здібностей. Багато студентів мають труднощі в цьому питанні і відбувається зменшення мотивації, тож слід підкреслити, що мотивація є однією з найважливіших рухомих сил у вивченні іноземної мови, а також, слід відмітити, що мотиви відносяться до внутрішньої сфери особистості і визначаються її внутрішніми спонуканнями. Звідси всі труднощі щодо виклику мотивації ззовні, адже людина буде в змозі вивчити іноземну мову лише за умови, що сама відчуватиме необхідність у цьому, або, інакше кажучи, буде змотивована [1, с. 124].

Для того, щоб підвищити навчальну мотивацію доцільно зупинитися звернутися до різновидів. Як відомо, мотивація (від lat. «*movere*») – спонукання до дії, динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, який керує поведінкою людини, визначає його спрямованість, організованість, активність та усталеність; здібність людини задовольняти свої потреби у дії. На думку І. А. Зимньої, мотив - це те, що пояснює характер даної мовленнєвої дії, тоді як комунікативний намір висловлює те, яку комунікативну ціль переслідує той, хто говорить, плануючи ту чи іншу форму впливу на того, хто слухає. На мотиваційну сферу особистості можуть впливати соціальні мотиви, які визначаються потребами суспільства. Вони складають у своїй сукупності зовнішню мотивацію, яка існує у двох різновидах: як широка соціальна і вузькоособистісна мотивація [5, 78]. Також, мотиваційно-спонукальну сферу людини може впливати і характер діяльності. Це так звана внутрішня мотивація, і її підвидом є мотивація успішності. Як зазначалося раніше, що саме внутрішні мотиви є спонуканнями для позитивного оволодіння іноземною

мовою студентами філологічних спеціальностей. Існує декілька різновидів внутрішньої мотивації: комунікативний різновид внутрішньої мотивації прийнято вважати за основний, тому що комунікативність – це перша і природна потреба людини, яка вивчає іноземну мову. Студенти формулюють свої потреби як суто комунікативні, а саме: говорити на іноземній мові з колегами, друзями, вміти читати з метою розширення кругозору, як з професійною ціллю, так і для власного задоволення, писати на іноземній мові друзям, колегам. Однак саме цей тип мотивації є найскладнішим для збереження, оскільки під час оволодіння іноземною мовою в атмосфері рідної іноземна мова з'являється як штучний засіб спілкування. Розіграння ситуацій, що використовуються під час навчання, мають, по суті, штучний характер. Тому, якщо робити ставку лише на природню комунікацію іноземною мовою, навряд чи вдасться зберегти мотивацію тому слід пам'ятати, що комунікація має лише умовний характер. Передумови для виникнення комунікативної мотивації можуть бути створені при постановці задач заняття, його відповідному змісті і організаційних формах; лінгвопізнавальний різновид внутрішньої мотивації полягає в позитивному ставленні студентів до самої «мовної матерії», до вивчення основних якостей мовних знаків. Можливі два шляхи її формування: опосередкований, тобто через комунікативну мотивацію, і безпосередній, шляхом стимулювання пошукової діяльності студентів у мовному матеріалі; інструментальний різновид внутрішньої мотивації, тобто мотивація, яка впливає з позитивного ставлення студентів до певних видів роботи, що залежить здебільшого від власної активності студента та від засвоєння прийомів самостійного оволодіння іноземною мовою. звідси опираючися на вмотивованість студентів до самостійної роботи, значну роль відіграє і сам викладач, який спрямовує та організовує навчальну діяльність [4, с. 77].

Професіоналізм викладача досить часто також є мотивуючим механізмом у вивченні студентами іноземної мови, що полягає у володінні індивідуальних здібностей. Слід підкреслити, що роль професійно-педагогічних якостей викладача сприяють підвищенню мотивації студента при вивченні іноземної мови і наявність яких забезпечує оптимальні можливості для управління якістю навчального процесу та підвищення професійної компетентності студентів. Також, використання викладачем індивідуального підходу створює своєрідний механізм когнітивного резонансу, який істотно посилює мотиви вивчення студентом іноземної мови й додає впевненості у своїх силах, можливостях і здібностях [3, с.38]. Кожен студент повинен розуміти, що навчання іноземній мові є сукупністю рівнозначних процесів, що визначаються результатами його власними зусиллями та прагненнями до оволодіння професійною компетентністю.

Висновки. Дослідивши проблему мотивації до навчання та професійного розвитку студентів філологічних спеціальностей, можна відмітити що існує багато способів, можливостей та технологій для підвищення мотивації. Саме внутрішня мотивація, тобто формування внутрішніх мотивів дозволяє повноцінно підвищувати професійну компетентність, що в свою чергу залежить від низки критеріїв. Викладач ВНЗ повинен розвивати у студентів відчуття впевненості та успішності, встановлювати важкі, але досяжні цілі, створювати атмосферу конкурентності, регулювати підбір завдань так, щоб постійно підтримувати оптимальну мотивацію до використання свого потенціалу в області спонукання студентів до навчання. Успішність досягнення якісного володіння іноземною мовою полягає в необхідності забезпечення безперервного навчання англійській мові професійного спілкування у вищому навчальному закладі. Отже, однією із важливих функцій викладача є стимулювання позитивної мотивації кожного студента в процесі організації різноманітних видів діяльності. Позитивною мотивацією навчальної діяльності студентів може бути створення викладачем проблемної ситуації, що спонукає

студентів до пошуку рішення проблеми, крок за кроком підводячи їх до мети, використовуючи індивідуальний підхід до кожного студента.

Список використаних джерел

1. Готлиб Р. А. Социальная востребованность знания иностранного языка / Р. А. Готлиб // Социологические исследования. – 2009. – № 2. – С. 122–127.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Гришкова Р.О. Психолого-педагогічні умови особистісно орієнтованого вивчення іноземної мови // Наук. записки КМА. –Т. 18. –К., 2000. – с. 35-39.
4. Дубовицька Т.Д. До проблеми діагностики навчальної мотивації / Т.Д. Дубовицька // Питання психології. – 2005. – №1. – С. 73-78
5. Зимняя И. А. Педагогическая психология / Зимняя И. А. – М. : Логос, 2004. – 384 с.
6. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 119 с.
7. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2 т. - М.: Педагогика. - Т. 2. – 1983. - 320 с
8. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования. – М.: Наука. – 1966. –С. 404-407
9. Педагогічна майстерність : підруч. / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К. : СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
10. Малінка О. О. Психологічні проблеми мотивації навчально-професійної діяльності студентів у сучасних умовах / О. О. Малінка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.psyh.kiev.ua.
11. Dornyei Z. Motivation and Motivating in the Foreign Language Classroom / Z. Dornyei // The Modern Language Journal. – 1994. – № 3. – P. 273–284.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2017 р.

ГАВРИЛЕНКО А.

Черноморський національний університет імені Петра Могили, г. Николаев, Україна

МОТИВАЦИЯ КАК ДИДАКТИЧЕСКОЕ УСЛОВИЕ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

В статье рассмотрена проблема мотивации обучения студентов, а особенно мотивации изучения иностранного языка в вузе. Определяется понятие мотивации с точки зрения разных ученых, рассмотрены виды мотивации, виды и техники мотивов, а также даны рекомендации относительно повышения мотивации студентов при изучении иностранного языка для повышения профессиональной компетентности студентов-филологов.

Ключевые слова: мотивация, мотив, внутренняя мотивация, профессиональная компетентность

HAVRYLENKO A.

Black Sea National University named after Petro Mohyla, Mykolajiv, Ukraine

MOTIVATION AS A DIDACTIC CONDITION TO INCREASE THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF STUDENTS OF PHILOLOGICAL SPECIALTIES

In this article is considered the problem of motivation of students studies, in particular motivations of foreign language studies in University of higher education. The main kinds of motivation, its structure and role in the process of higher school foreign language teaching have been described and generalized. The concept of motivation is determined from point of view different scientists, the types of motivation are considered for students, kinds and technicians of reasons, and also there are some advices in relation to the increasing of students motivation at the study of foreign language for improving and rising professional competence of students of philological department. In the study of academic motivation in a language-learning setting, motivation has traditionally been considered an independent variable. The present study treats it as

both a dependent function of classroom activities and an independent predictor of study time. Motivation about the language is found to be of particular importance in predicting outcomes, along with fun activities and activities that promote language use about students' own lives and interests.

Key words: *motivation, motive, inner motivation, professional competence.*

УДК 378.016: 81'276.6

МАРИНА ГРИНЬОВА

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

АНАІТ ВАРДАНЯН

Вищий державний навчальний заклад України «Українська медична стоматологічна академія», м. Полтава

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Визначено, що професійно-мовленнева компетентність студента – це професійна якість, яка формується в процесі навчання мови. Для її формування в процесі навчання актуальні підходи: системний, проектний, компетентнісний, діяльнісний, міждисциплінарний, індивідуальний, творчий. Окреслені підходи відповідають основним вимогам педагогічного процесу, сприяють успішному формуванню та досягненню позитивного результату в процесі формування професійно-мовленневої компетентності студентів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: *підхід, навчання, студент, вищий навчальний заклад, професійно-мовленнева компетентність, формування професійно-мовленневої компетентності, комунікативність*

Професійно-мовленнева компетентність студента – це професійна якість, яка формується в процесі навчання мови. Для досягнення сформованості професійно-мовленневої компетентності студентів вищих навчальних закладів визначені такі завдання:

навчити студентів розв'язувати комунікативні задачі та орієнтуватися в нестандартних ситуаціях;

сприяти засвоєнню категорій та одиниць мови, функцій, осягнення закономірностей та правил її функціонування, наукових знань про особливості та специфіку конструювання професійного висловлювання майбутнього фахівця;

забезпечити оволодіння студентами провідними навичками та вміннями професійно-мовленневої діяльності.

У контексті завдань дослідження виділено системний, проектний, компетентнісний, діяльнісний, міждисциплінарний, індивідуальний, творчий підходи до процесу формування професійно-мовленневої компетентності студентів вищих навчальних закладів. Їхнє дотримання сприяє досягненню позитивного результату в процесі формування професійно-мовленневої компетентності.

Термін «підхід до навчання» був введений у 1963 році англійським методистом А. Ентоні. Це визначення застосовувалося, щоб дати опис уже існуючим точкам зору щодо особливостей навчання мов [10].

Системний підхід, на думку Ю. Шабанової, – напрям методологічних досліджень, який базується на вивченні об'єкта як цілісної множини явищ у сукупності відношень і зв'язків, тобто розгляд об'єкта як цілісної системи. Системний підхід має відповідати таким вимогам як поділ складних явищ систем на частини або елементи, вивчення способів організації окремих частин та елементів системи в єдине ціле, дослідження взаємовпливу процесів функціонування системи, її підсистем і елементів один на одного) [9].

Як стверджує Г. Кирилова, розгляд заняття як цілісної системи дає можливість всебічно розкрити теорію і практику під час навчання. У результаті цього виникає нова, не притаманна її окремим компонентам, якість. Наприклад, такою інтегративною якістю є вільне володіння мовою, яке можна забезпечити тільки всією системою, а не окремими її компонентами [2].

Проектний підхід – спосіб досягнення дидактичної мети через детальне опрацювання проблеми, яка повинна завершитися реальним практичним результатом. Проекти постають з питань, які виникають у студентів і розвиваються відповідно до конкретних інтересів. Дослідження проекту сприяє глибокому розумінню й охоплює широке коло відповідних підтем. Проектні роботи надають багато можливостей, у результаті яких ідеї будуть оцінені, творчість заохочена, а інтереси враховані [11]. Проектний підхід – це реалізація провідної стратегії навчання, яка є основою організації процесу освіти, в якому всі учасники, будучи суб'єктами пізнавального процесу, здійснюють самостійний цілеспрямований, продуктивний пошук, переробку та актуалізацію знань [1].

Якість і ефективність підготовки майбутнього фахівця визначається сформованістю компетентностей, у тому числі гуманітарних, які можуть бути забезпечені наявністю мовних, професійних, культурологічних, країнознавчих знань на основі компетентнісного підходу в навчанні. Компетентнісний підхід, який став основоположним в освітній системі, зосереджує увагу на результатах освітньої діяльності і передбачає формування професійно-мовленнєвої компетентності як однієї з ключових. Особливою його рисою є те, що в якості результату визначається не кількість отриманої і засвоєної інформації, а спроможність майбутнього фахівця застосовувати цю інформацію і діяти в різних проблемних ситуаціях [8].

Одним із головних завдань навчання мови, зазначених у Концепції мовної освіти, є «вдосконалення і формування вмінь і навичок спілкування, вільного вираження думок і почуттів у різних сферах суспільного життя; оволодіння культурою мовлення» [3, с. 58]. Компетентнісний підхід вимагає системного формування комплексу мовних, мовленнєвих, комунікативних умінь і навичок студентів, пов'язаних із аудіюванням, усвідомленням, запам'ятовуванням і продукуванням текстів. Цей аспект утілюється за рахунок комбінованих вправ і завдань – мовних, мовленнєвих, комунікативних, стилістичних, проблемних, інноваційних та ін.

Компетентнісний підхід у цьому контексті нерозривно пов'язаний із діяльнісним підходом, адже студент може проявити власну професійно-мовленнєву компетентність.

Діяльнісний підхід – це єдність особистості та діяльності, процес спрямований на становлення свідомості людини і її особистості в цілому. В умовах діяльнісного підходу людина виступає як активне творче начало. Взаємодіючи зі світом, людина вчиться будувати самого себе. Саме через діяльність і в процесі діяльності людина стає сама собою, відбувається саморозвиток і самоактуалізація особистості [4]. Основний акцент при діяльнісному підході приділяється соціальній сутності особистості. Іншими словами, особистість розглядається як сукупність соціальних характеристик (властивостей, якостей), які людина набуває під час предметної діяльності. Підхід ґрунтується на взаємодії діяльності викладача і студента. Дії

викладача спрямовані не на процес засвоєння знань, умінь і навичок, а на організацію діяльності студентів [7].

Професійні якості викладача впливають на навчальну, пізнавальну діяльність студента, а також на результати педагогічно-навчальної діяльності, яка забезпечує розвиток особистісних рис і якостей майбутнього фахівця, формує ставлення, інтереси, професійні, ціннісні орієнтації. Зазначений підхід має на меті вироблення у студентів умінь ставити перед собою мету, планувати, організовувати, здійснювати самоосвітню діяльність, контролювати, аналізувати й оцінювати її результати.

Міждисциплінарний підхід – метод пізнання, що виникає на межі різних наукових дисциплін. Такий підхід притаманний сучасним науковим дослідженням. Він відображає інтегративні тенденції в розвитку науки. Міждисциплінарний підхід до навчання є одним із найбільш ефективних способів підвищення якості підготовки студентів, пов'язаними зі здатністю цільового осмисленого застосування комплексу знань, умінь і способів діяльності щодо певного кола питань. Загальна спрямованість міждисциплінарного підходу в освіті полягає в тому, що він дозволяє сформувати культуру цілісного світогляду. «Міждисциплінарний метод навчання – це інтеграція навчальних дисциплін з метою багатостороннього розгляду окремо взятої теми, поняття, проблеми» [5]. Міждисциплінарний підхід до навчання максимально сприяє розвитку не тільки загальнопредметних, але й ключових компетентностей, оскільки з точки зору вимог до рівня підготовки випускників освітні компетентності являють собою інтегральні характеристики якості підготовки майбутніх фахівців, пов'язані зі здатністю цільового осмисленого застосування комплексу знань, умінь і способів діяльності щодо певного міждисциплінарного кола питань.

Індивідуальний підхід – система педагогічних дій з урахуванням індивідуальних особливостей студентів у навчальному процесі з метою активного управління ходом розвитку розумових і фізичних можливостей. Індивідуальний підхід передбачає всебічне вивчення майбутніх фахівців і розробку відповідних заходів педагогічного впливу з урахуванням виявлених особливостей [6].

При індивідуальному підході викладач враховує такі особливості студента як увага, сприйняття, мислення, пам'ять, уява, особливості мови, особливості емоційної сфери, особливості поведінки, стиль навчання, фізичні особливості, працездатність, темп діяльності, загальні здібності, схильності, інтереси, спрямованість особистості, рівень успішності з предмету. При врахуванні всіх цих особливостей можливе виховання цілісної, гармонійно розвиненої індивідуальності та повноцінної особистості.

Творчий підхід має на меті стимулювання студентів до творчості в пізнавальній діяльності. Творчість у професії викладача займає дуже важливе, провідне місце. Творчість є невід'ємним компонентом взаємодії викладача і студента, починаючи від безпосереднього процесу навчання під час заняття, закінчуючи позакласним спілкуванням. Педагогічна творчість сприяє створенню атмосфери глибокого взаєморозуміння, доброзичливості, поваги, співпраці між студентом і викладачем. Творчий підхід в навчанні плідно впливає на особистість фахівця, надаючи можливість для всебічного особистісного, а в подальшому і професійного розвитку.

Творчий підхід значно розвиває уяву студентів, спостережливість, образне і критичне мислення. Нестандартний, креативний підхід педагога стимулює активність, викликає бажання самостійно і плідно працювати, що і є головною гарантією високого рівня особистісного розвитку й загальної успішності під час занять.

Отже, визначені системний, проектний, компетентнісний, діяльнісний, міждисциплінарний, індивідуальний, творчий підходи відповідають основним

вимогам педагогічного процесу, сприяють успішному формуванню та досягненню позитивного результату в процесі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів вищих навчальних закладів.

Список використаних джерел

1. Веселова В. Г. Проектная деятельность как средство формирования профессиональной компетентности будущего учителя в условиях широкой социальной конкуренции : дис. ...канд. пед. Наук : 13.00.08 / В. Г. Веселова. – Армавир, 2001. – 177 с.
2. Кириллова Г. Д. Теория и практика урока в условиях развивающего обучения: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Г. Д. Кириллова. – М., Просвещение. 1980. – 159 с.
3. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 58.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. А. Леонтьев. – М. : Полигдат. – 1975. – 304 с.
5. Максимова В. Н. Межпредметные связи в процессе обучения [Текст] / В.Н. Максимова. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
6. Обучение и воспитание детей во вспомогательной школе: Пособие для учителей и студентов дефектолог. ф-тов пед. ин-тов/ Под ред. В. В. Воронковой – М. : Школа-Пресс, 1994. – 416 с.
7. Родигіна І. В. Діяльнісний підхід до формування базових компетентностей учнів / І. Родигіна // Біологія і хімія в школі. – 2005. – № 1. – С. 34-36.
8. Слюсаренко О. Кваліфікаційна критеріальність компетентності : понятійно-методологічні аспекти / О. Слюсаренко // Філософія освіти. – 2009. – №1-2. – С. 287-299.
9. Шабанова Ю. О. Системний підхід у вищій школі: підруч. для студ. магістратури / Ю. О. Шабанова. – Д. : НГУ, 2014. – 120 с.
10. Anthony E. M. Approach, Method and Technique / E. M. Anthony // English Language Teaching. – London, 1963. – Vol. 17. – P. 63-67.
11. Chard S. The Project Approach to Teaching and Learning [Електронний ресурс] / Chard. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.communityplaythings.com/resources/articles/2013/the-project-approach-to-teaching-and-learning>

Стаття надійшла до редакції 28.04.2017 р.

ГРИНЁВА М.

Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко, Украина

ВАРДАНЯН А.

Высшее государственное учебное заведение Украины «Украинская медицинская стоматологическая академия», Полтава, Украина

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье исследуются подходы в процессе формирования профессионально-речевой компетентности студентов высших учебных заведений. Определено, что профессионально-речевая компетентность студента – это профессиональное качество, которое формируется в процессе обучения языку. Для достижения сформированности профессионально-речевой компетентности в процессе обучения выделены следующие подходы: системный, проектный, компетентностный, деятельностный, междисциплинарный, индивидуальный, творческий. Обозначенные подходы соответствуют основным требованиям педагогического процесса, способствуют успешному формированию и достижению положительного результата в процессе формирования профессионально-речевой компетентности студентов высших учебных заведений.

Ключевые слова: *подход, обучение, студент, высшее учебное заведение, профессионально-речевая компетентность, формирование профессионально-речевой компетентности, коммуникативность*

HRYNIOVA M.

Poltava National V. Korolenko Pedagogical University, Ukraine

VARDANIAN A.

Higher State Educational Establishment of Ukraine "Ukrainian Medical Stomatological Academy",
Poltava, Ukraine

MODERN APPROACHES TO FORMATION OF PROFESSIONAL-SPEECH COMPETENCE IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article investigates approaches in the formation of professional and speech competence in students of Higher Educational Establishment. It has been determined that the professional and speech competence of student is a professional quality, which is formed in the process of language learning. To achieve the formation of professional and speech competence in learning the following approaches have been identified: system, project, competence-based, activity, interdisciplinary, individual, creative. The system approach is a direction in methodological research based on studying the subject as a whole set of phenomena. Project approach is the implementation teaching strategies, which is the basis of the organization of the educational process in which all participants carry out independent purposeful, efficient research, knowledge processing and updating. Competence approach focuses on the results of educational activities. A special feature of this approach is that as a result is not determined by the amount of received and assimilated information but by the ability of the future expert to use this information and act in various problem situations. Activity approach is a unity of personality and activity, a process aimed at developing human consciousness and its identity as a whole. In terms of activity approach a person acts as an active creativity. Interdisciplinary approach involves the use and integration of analytical methods and structures with more than one scientific discipline for the purpose of in-depth study of a topic or issue. Individual approach is a system of educational actions based on individual characteristics of students in the learning process in order to control the course of mental and physical capabilities. Creative approach aims to stimulate students' creativity in the cognitive activity. It considerably develops the imagination of students, their observation, creative and critical thinking.

Specified approaches meet the essential requirements of educational process, contribute to the successful formation and achievement of positive results in the formation of professional and speech competence in students of Higher Educational Establishment.

Keywords: *approach, teaching, student, higher educational establishment, professional-speech competence, formation of professional- speech competence, communicativeness*

УДК 378.14: 372. 857

НАТАЛІЯ ГРИЦАЙ

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ
У ФРАНКОМОВНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ БЕЛЬГІЇ**

У статті визначено особливості системи вищої освіти Бельгії. Розкрито зміст професійної підготовки майбутніх учителів біології у франкомовних університетах Бельгії. Проаналізовано навчальні плани підготовки майбутніх бакалаврів та магістрів-біологів Льєзького університету, Намюрського університету, Лувенського католицького університету. Схарактеризовано обов'язкові та вибіркові дисципліни циклів загальної підготовки, природничих дисциплін та дисциплін дидактичного спрямування. Акцентовано на методичній підготовці майбутніх учителів біології та її змістовому забезпеченні. Визначено переваги бельгійської вищої педагогічної освіти порівняно з освітою в українських вищих навчальних закладах.

***Ключові слова:** освіта Бельгії, підготовка вчителів біології, педагогічні дисципліни, бакалавр, магістр, методична підготовка, дидактика біології*

Постановка проблеми. Реформування освітньої галузі України передбачає ґрунтовний аналіз досвіду провідних країн світу та впровадження кращих досягнень у навчальних закладах нашої держави. Особливо потребує модернізації природнича освіта, оскільки її престижність в нашій країні останнім часом зменшується.

За словами Ю. Закаулової, країною-новатором з питань модернізації системи професійної освіти на усіх її рівнях вважають Бельгію [2]. Крім того, за останніми даними Міжнародної програми з оцінювання освітніх досягнень учнів PISA (англ. Programme for International Student Assessment), Бельгія займає 19 місце в рейтингу знань у галузі природничих наук [7]. У контексті євроінтеграційних прагнень України особливо важливо дослідити досвід реформування та здобутки Бельгії, оскільки саме її столиця Брюссель є центром Європи, місцем розташування штаб-квартири ЄС, НАТО та багатьох міжнародних організацій.

Аналіз останніх досліджень. Бельгійській вищій освіті присвячено низку наукових праць українських учених. Так, А. Ржевська вивчала особливості сучасної університетської освіти Бельгії, Т. Кучай розглядала професійну освіту Бельгії в умовах євроінтеграції, а Ю. Закаулова досліджувала підготовку педагогічних працівників у системі вищої професійної й академічної освіти Бельгії [2]. У дисертації Є. Процько ґрунтовно проаналізовано проблему підготовки учителів англійської мови в Бельгії [4]. Є. Захаріна вивчала бельгійський досвід професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи [3].

Різні аспекти підготовки вчителів біології висвітлено у працях Л. Барни, М. Гриньової, Л. Міронець, Н. Міщук, І. Мороза, В. Оніпко, А. Степанюк, О. Цуруль, Ю. Шапрана, В. Шулдика та ін. Зарубіжний досвід підготовки вчителів біології схарактеризовано у публікаціях Є. Боркача, Ш. Гала, М. Скиби, М. Туленкової. У попередніх наших дослідженнях визначено особливості методичної підготовки

вчителів біології в Польщі, Чехії, Словаччині, Словенії, Угорщині, Болгарії, Румунії, Франції, Німеччині [1]. Проте підготовка майбутніх учителів біології у вищих навчальних закладах Бельгії на сьогодні не була предметом спеціальних наукових пошуків.

Мета статті: розглянути особливості підготовки майбутніх учителів біології у Бельгії (на прикладі франкомовних університетів).

Завдання: визначити ВНЗ Бельгії, в яких здійснюється підготовка учителів біології середньої школи, проаналізувати навчальні плани підготовки бакалаврів і магістрів біології франкомовних університетів, схарактеризувати дидактичну підготовку майбутніх учителів біології в університетах Бельгії.

Виклад основного матеріалу. У Королівстві Бельгії вищу професійну освіту забезпечують вищі навчальні заклади неуніверситетського типу (вищі школи, університетські коледжі, інститути), а вищу професійну освіту академічного рівня – університети. За культурно-мовними ознаками Бельгія поділена на фламандську, французьку та німецьку спільноти (громади). Система вищої освіти організована переважно фламандською і французькою спільнотами, кожна з яких має свої навчальні заклади [4].

Стандарти бельгійської освіти є одними з найвищих у світі. Оскільки, Бельгія бере активну участь у Болонському процесі, з 2004 року у вищих навчальних закладах запроваджено трирівневу систему вищої освіти: бакалаврат, магістратура, докторантура. Вища освіта франкомовної спільноти забезпечується трьома типами закладів: університетами, вищими школами та коледжами [5]. Вищу педагогічну освіту можна отримати в університетах або в педагогічних навчальних закладах неуніверситетського типу (вищі професійні школи, університетські коледжі) [6].

Хоча вища педагогічна освіта франкомовної Бельгії подібна до вищої освіти Франції за типами ВНЗ, проте в Бельгії біологія є окремими предметом в середній школі, і тому, на відміну від Франції, необхідно готувати окремо вчителів біології, а не вчителів природничих наук [1]. У Бельгії є такі франкомовні університети: Льєзький університет (ULg – Université de Liège), Лувенський католицький університет (UCL – Université catholique de Louvain), Брюссельський вільний університет (ULB – Université libre de Bruxelles), Намюрський університет (UNamur – Université de Namur), Монський університет (UMons – Université de Mons) та Університет Сент-Луї в Брюсселі (Université Saint-Louis). Учителів біології для старшої середньої школи (учнів 15–18 років [6]) готують у перших 5-и названих університетах.

Згідно зі ст. 16 так званого «Болонського декрету» («Décret de la communauté française du 31 mars 2004 définissant l'enseignement supérieur, favorisant son intégration à l'espace européen de l'enseignement supérieur et finançant les universités» – Постанови французької спільноти Бельгії від 31 березня 2004 щодо визначення вищої освіти, сприяння її інтеграції в європейський простір вищої освіти та рефінансування університетів), довготривале навчання для здобуття вищої освіти складається з двох циклів: перший цикл триває 3 роки (180 кредитів) з отриманням академічного ступеня бакалавра, на другому циклі здобувають академічний ступінь магістра впродовж 1–2 років (60–120 кредитів) [5].

У ст. 14 названого Положення вказано, що вчителем старших класів середньої школи може бути лише магістр, який опанував 30 кредитів педагогічної підготовки [5] (програма «Agrégation de l'enseignement secondaire supérieur – AESS»). Отже, для того, щоб стати вчителем біології, спочатку потрібно пройти програму бакалавра біологічних наук, а потім закінчити магістратуру, опанувавши 30 кредитів дидактичного спрямування.

Розглянемо особливості підготовки майбутніх учителів біології на природничих факультетах трьох франкомовних університетів Бельгії.

Льєзький університет (Université de Liège). Для бакалаврів біологічних наук (Bachelier en sciences biologiques) природничого факультету передбачено вивчення циклу обов'язкових та вибіркових дисциплін [9].

До обов'язкових курсів належать:

блок 1 – математика, фізика, хімія, біологія, біологія тварин, біологія рослин, англійська мова, фізика часткова, хімія часткова (60 кредитів);

блок 2 – фізика загальна, основи кристалографії, геологія з основами палеонтології, органічна та аналітична хімія, генетика, фізіологія клітин і тканин, фізіологія рослинних клітин, біохімія та термодинаміка біологічних систем, вступ до ембріології тварин, вступ до інформатики, біорізноманіття та екологія (з польовою практикою), англійська мова (60 кредитів);

блок 3 – загальна статистика, обробка та комп'ютерний аналіз біологічних даних, етологія та психологія тварин, мікробіологія (альгологія, мікологія, бактеріологія), вірусологія, фізіологія тварин, фізіологія рослин, імунологія, філософія та біоетика, навчання використовувати інформаційні ресурси, англійська мова (39 кредитів).

Варто звернути увагу на дисципліну «Навчання використовувати інформаційні ресурси» яка передбачає розвиток студентської автономії і критичного мислення в процесі набуття та оновлення наукових знань. Студенти вивчають, як користуватися інформаційними ресурсами, проводити пошук літератури на комп'ютері, знаходити документи в бібліотеці або в Інтернеті, писати стандартні бібліографічні посилання, ознайомлюються з науметричними базами даних, особливостями дистанційного навчання тощо).

Курси за вибором (21 кредит) поєднано за двома напрямками – «Біохімія, молекулярна та клітинна біологія» і «Біологія організмів та екологія».

До першої групи належать такі дисципліни: молекулярна біологія, хімія біологічних макромолекул, вступ до ензимології, молекулярна фізіологія клітини, семінари, навчання в науковій комунікації.

Ті студенти, які обрали напрям «Біологія організмів та екологія», опановують такі дисципліни: генетика та молекулярна біологія, хімія макромолекул, заходи збереження біорізноманіття, біорізноманіття: вступ до еволюційної біології та систематики рослин, екологія і мікробіологія ґрунту, екологія прісних водойм, навчання в науковій комунікації.

Під час семінарів студенти ознайомлюються з реаліями індустріального світу, професійним досвідом фахівців в галузі біохімії, молекулярної та клітинної біології, організують екскурсії на виробництво.

Цікавим є курс «Навчання в науковій комунікації», який розглядають як важливий крок на завершенні наукового дослідження: передачі даних до зовнішнього світу. Студенти вивчають основні принципи для представлення результатів дослідження. На основі власного дослідження майбутні фахівці готують презентацію доповіді і її резюме у вигляді плаката (стенда).

Факультативний курс «Вивчення океанів і управління прибережною зоною» (4 кредити) дає студентам уявлення про тектоніку плит, біогеохімічні цикли, океанічні течії, морські організми і екосистеми, зв'язок між океанами і зміною клімату. Міждисциплінарний підхід (фізика, хімія, біологія, географія, геологія) дає змогу з'ясувати роль науки в захисті і управлінні прибережною зоною, вивчити різноманітність морського середовища (морських ссавців, риб, бентосу), встановити основні проблеми (забруднення довкілля, токсичні відходи, рибацтво і виснаження рибних запасів тощо).

У магістратурі студенти навчаються за такими спеціальностями: біохімія, молекулярна та клітинна біологія; біологія організмів та екологія; біоінформатика та моделювання; океанографія та ін.

Студенти, які мають бажання працювати вчителями, повинні опанувати 30 кредитів циклу психолого-педагогічної та методичної підготовки. У цьому циклі навчальним планом передбачено такі дисципліни: спеціальна дидактика біології (курс лекцій та вправи); практика з дидактики біології (пасивна практика – спостереження за уроками, активна практика, рефлексивна практика); загальна дидактика (курс лекцій, вправи, спостереження, рефлексивна практика); аналіз діяльності освітнього закладу та політика в галузі освіти; основи соціології освіти; медіаосвіта; міждисциплінарний семінар; професійна етика та формування громадянськості; психологія навчання підлітків і молоді та ін.

Навчальна дисципліна «Спеціальна дидактика біології» (автор – Marie-Noëlle Hindryckx) передбачає обговорення таких ключових моментів для підготовки вчителя в галузі біологічних наук: «Як учити?», «Що таке навчання?», «Які активні методи навчання застосовують сьогодні?», «Як навчатися в мультидисциплінарних групах?», «Як встановити контакти та обмін досвідом з колегами?» тощо. Ці питання розглядають у реальних ситуаціях, під час виконання вправ.

У результаті вивчення курсу студенти мають засвоїти стандарти, необхідні для забезпечення відповідної біологічної освіти з урахуванням вікових особливостей учнів, вміння організувати навчальний процес з біології та керувати ним у класі, розвивати професійну рефлексію та творчу індивідуальність учителя.

Під час практичних занять з дидактики біології студенти планують і проводять уроки біології (зокрема інтегровані) та відвідують уроки інших, вирішують конкретні ситуації, організують дискусії, роботу в групах, екскурсії, польові спостереження й досліди з біології та ін. [9].

У Намюрському університеті (Université de Namur) ступінь бакалавра в галузі біологічних наук пропонує ранню спеціалізацію в галузі біології, забезпечуючи хорошу загальну освіту і знання природничих наук [8]. Ще під час бакалаврату студенти вибирають дисципліни з трьох напрямів: 1) біологія організмів та екологія; 2) клітинна та молекулярна біологія людини; 3) прикладна біологія тварин.

До обов'язкових біологічних дисциплін належать: загальна біологія, різноманітність та еволюція рослин, різноманітність та еволюція тварин, актуальні проблеми біології, загальна біохімія, генетика, фізіологія рослин, загальна екологія, фізіологія тварин, гістологія, біологія клітини (цитологія), гістологія систем (органів), біохімічні методи дослідження, порівняльна фізіологія тварин, мікробіологія і вірусологія, імунологія, індивідуальна інтегрована (міждисциплінарна) робота.

Крім цього, студенти вивчають загальні природничі науки (основи геології, математику, фізику, загальну хімію, органічну хімію, біофізику, біостатистику та біоінформатику), інформатику (вступ до інформатики та комунікацій), гуманітарні науки (проблеми філософії, проблеми релігії, історію науки, логіку, психологію, філософію науки, біоетику), англійську мову, а також проводять соціально-професійне дослідження (тварини, медицина, ветеринарія, суспільство), міждисциплінарні семінари (охорона здоров'я, прикладна етологія, етика, економіка сільського господарства).

Після бакалаврату студенти вступають на магістерську програму (другий цикл), завданням якої є формування спеціальних компетентностей, характерних для майбутньої професійної діяльності. Бакалаврам у галузі біологічних наук пропонують обрати такі магістерські програми: магістр біохімії та молекулярної та

клітинної біології (120 кредитів); магістр біології організмів та екології (120 кредитів); магістр біологічних наук (60 кредитів).

Зокрема, для третьої програми заплановано такі дисципліни: обов'язкові (еволюція, еволюційна та адаптивна фізіологія, екотоксикологія, комунікаційні технології, еволюційна геноміка, передові технології в клітинній та молекулярній біології) та вибіркові (будова та функції протеїнів, біологія бактеріальної клітини, глікобіологія, бактеріальна генетика, комплексна біологія захворювань метаболізму, молекулярна діагностика та ін.).

Після того, як студент опанує основний університетський курс, він має можливість збагатити свою освіту за допомогою магістерської спеціалізації з тих галузей, у яких університет має досвід і особливе визнання (нанотехнології, транспорт і логістика, педагогіка вищої школи та вища освіта). Крім цього, в університеті є відділення освіти та технологій, на якому навчаються майбутні вчителі середньої школи та викладачі ВНЗ.

Студентам, які мають бажання обрати професію учителя біології середньої школи навчальним планом передбачено дисципліни, структуровані за трьома напрямками: 1) освітні науки – психопедагогіка (теорія та робота в педагогічних майстернях, робота в групах, проблемне навчання, виконання проектів, рольові ігри); освіта в школі та суспільстві; 2) дидактика біології; 3) активна діяльність – практичні курси та семінари, які дають можливість робити рефлексивний аналіз проблем шкільної практики, використання ІКТ, практики наставництва, відкритого та кооперативного навчання.

Основною методичною дисципліною у підготовці майбутніх учителів біології є «Дидактика та епістемологія біології» (автор – Vervoort Arnaud). Завдання курсу – підготовка студентів до організації навчання біології в середній школі, аналіз методик навчання біології, встановлення основних труднощів, з якими стикаються студенти в біологічній освіті для прийняття відповідних дидактичних рішень. Під час вивчення цього курсу студенти аналізують зміст шкільних програм та підручників з біології, виконують лабораторні роботи, розробляють дидактичний матеріал до уроків, вивчають стратегії навчання біології, можливості використання ІКТ в біологічній освіті.

Опанування дисципліни відбувається із застосуванням різноманітних форм та методів навчання, як-от: лекції, групова робота, презентації студентів, лабораторні роботи, майстерні професійного навчання (Atelier de formation professionnelle). Навчання ґрунтується переважно на взаємодії між студентами, тому для забезпечення якості професійної підготовки необхідно, щоб студенти систематично відвідували заняття [8].

У Католицькому університеті Лувена (Université catholique de Louvain) програма підготовки бакалавра біологічних наук передбачає такі дисципліни: 1) дисципліни базової природничої підготовки (математика, статистика в природничих науках, біометрія, фізика, біофізика, хімія загальна, хімія органічна, біохімія, вступ до наук про Землю, генетика); 2) гуманітарні дисципліни (основи філософії, релігієзнавство); 3) спецкурси з біології (біологія рослин і тварин, екологія, молекулярна генетика, біохімія, фізіологія тварин, гістологія і т.д.); 4) лабораторні експерименти, виконання вправ, інтегровані семінари, групові проекти, індивідуальна робота; 5) вибіркові дисципліни.

До вибірових дисциплін (30 кредитів) належать:

1) модуль «Молекули в організмі» («Біологія моря», «Кровообіг, дихання, травлення та виведення», «Інтегровані заняття з біохімії та молекулярної біології», «Нейро-гуморальна регуляція», «Функціональна біохімія», «Ембріологія тварин»,

«Морфогенез рослин», «Порівняльна фізіологія тварин», «Імунологія», практичні роботи з фізіології, гістології та біохімії тварин;

2) модуль «Організм в екосистемі» («Біологія моря», «Різноманітність і філогенія життя», «Екологія особин та популяцій», «Біогеографія», «Генетика популяцій», «Ембріологія тварин», «Розвиток і морфогенез рослин», «Порівняльна фізіологія тварин», практичні роботи з біогеографії).

Спеціальності магістратури аналогічні, як в Намюрському університеті.

Аби випускники змогли працювати вчителями біології в школі, вони мають опанувати впродовж 1 року 30 кредитів дидактичного спрямування. Програма вчителя біології середньої школи складається з трьох модулів. Модуль проектування, планування та оцінювання практики навчання: загальна дидактика і міждисциплінарна освіта; дидактика і епістемологія природничих наук; дидактика і епістемологія біології; навчальний курс біології. Модуль аналізу діяльності шкільного закладу: основи нейтралітету; спостереження і аналіз діяльності навчального закладу (зокрема спостереження за педагогічною практикою). Модуль керування групою та роботою в команді: розуміння підлітків у шкільних ситуаціях; керування міжособистісними стосунками та активізація групової роботи в класі. До додаткових навчальних дисциплін віднесено науково-дослідний семінар з дидактики природничих наук, мікронавчання, використання нових технологій навчання [10].

Курс дидактики і епістемології біології (автор – Muriam De Kesel) становить 2 кредити. Тема занять стосується навчання біології в середній школі (основні труднощі, пов'язані з викладанням біології, формування інтересу до дослідницької діяльності з біології, реалізація перспективного досвіду в галузі біології). У результаті вивчення курсу студент зможе застосовувати дидактику та епістемологію біології в майбутній педагогічній діяльності, вирішувати конкретні навчально-методичні ситуації, впроваджувати сучасні підходи до навчання, реалізовувати міжпредметні зв'язки, проектувати та проводити експериментальні дослідження в галузі дидактики біології, здійснювати рефлексію власної методичної діяльності.

Навчальні заняття орієнтовані на групову роботу студентів, виконання практичних завдань, використання інтерактивних технологій навчання [10].

Висновки. Підготовка майбутніх учителів біології у Бельгії має низку переваг порівняно з Україною: 1) зміст біологічних дисциплін більш сучасний, ніж в Україні, відповідає розвитку біологічної науки; 2) наявність актуальних спеціалізацій у магістратурі та вибіркових дисциплін у програмі бакалавра; 3) виокремлення спеціального модулю (циклу) дисциплін дидактичного спрямування (30 кредитів) для майбутніх учителів середньої школи; 4) переважання практичних занять, виконання вправ та лабораторних робіт над теоретичним навчанням; 5) надання пріоритету груповій роботі студентів, використанню інноваційних технологій навчання (педагогічних майстерень).

Варто також зазначити, що в Бельгії важливе значення надають формуванню дослідницької компетентності студентів (вивчення спеціальних дисциплін, виконання проектів, індивідуальних інтегрованих робіт, проведення семінарів), на відміну від України, де у більшості ВНЗ передбачено вивчення лише однієї навчальної дисципліни наукового спрямування («Основи наукових досліджень» або «Методологія наукових досліджень»).

Таким чином, необхідно врахувати позитивний досвід вищої педагогічної освіти Бельгії під час реформування освітньої галузі України, зокрема в розробленні Концепції розвитку педагогічної освіти та інших нормативних документів щодо підготовки вчителів Нової української школи.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні досвіду підготовки майбутніх учителів біології в інших країнах (США, Канаді, Швейцарії, Нідерландах, Австрії, Фінляндії та ін.).

Список використаних джерел

1. Грицай Н. Б. Теорія і практика методичної підготовки майбутніх учителів біології : монографія / Н. Б. Грицай. – Рівне : О. Зень, 2016. – 440 с.
2. Закаулова Ю. В. Особливості підготовки педагогічних працівників у системі вищої професійної й академічної освіти Бельгії / Ю. В. Закаулова // Сборник научных трудов SWorld. – Вып. 3. – Т. 14. – Одесса : Куприенко, 2012. – С. 14–21.
3. Захаріна Є. А. Бельгійський досвід професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи / Є. А. Захаріна // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – 2012. – № 3. – С. 56–61.
4. Процько Є. С. Професійна підготовка вчителів англійської мови в Бельгії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Є. С. Процько. – Кіровоград, 2016. – 20 с.
5. Décret définissant l'enseignement supérieur, favorisant son intégration dans l'espace européen de l'enseignement supérieur et finançant les universités (31 mars 2004) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.galilex.cfwb.be/document/pdf/28769_000.pdf
6. Dehalu P. Structure et évolution de la formation des maîtres en Communauté Française de Belgique / Pierre Dehalu // Actes du séminaire international. – 2002. – № 1. – P. 23–38.
7. Programme for International Student Assessment [Electronic resource]. – Mode of access : <https://en.wikipedia.org/wiki/>
8. Université de Namur [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.unamur.be/>
9. Université de Liège [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.ulg.ac.be/cms/c_5000/fr/accueil
10. Université catholique de Louvain [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.uclouvain.be/index.html>

Стаття надійшла до редакції 04.03.2017 р.

ГРИЦАЙ Н.

Ровенский государственный гуманитарный университет, г. Ровно, Украина

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ В ФРАНКОЯЗЫЧНЫХ УНИВЕРСИТЕТАХ БЕЛЬГИИ

В статье определены особенности системы высшего образования Бельгии. Раскрыто содержание профессиональной подготовки будущих учителей биологии в франкоязычных университетах Бельгии. Проанализированы учебные планы подготовки будущих бакалавров и магистров-биологов Льежского университета, Университета г. Намюр, Лувенского католического университета. Указаны обязательные и выборочные дисциплины циклов общей подготовки, естественных дисциплин и дисциплин дидактического направления. Акцентировано на сущности методической подготовки будущих учителей биологии и ее содержательном обеспечении. Определены преимущества бельгийского высшего педагогического образования по сравнению с образованием в украинских вузах.

Ключевые слова: образование Бельгии, подготовка учителей биологии, педагогические дисциплины, бакалавр, магистр, методическая подготовка, дидактика биологии

HRYTSAI N.

Rivne State University of Humanities, Ukraine

TRAINING THE FUTURE TEACHERS OF BIOLOGY IN THE FRENCH-SPEAKING BELGIAN UNIVERSITIES

In the article the features of Higher Education of the Kingdom of Belgium has been opened. The Francophone Universities where in the natural faculties trains the teachers of biology for secondary schools were described. It was found out the content of training the future teachers of biology in the French-speaking Universities of Belgium. The curricula of training future bachelors and masters of biology in the University of Liege, University of Namur, Catholic University of Louvain has been analyzed. The author determined the cycles of compulsory and optional courses of general training, natural and teaching areas. The author has been determined the subjects that are not in the curriculum of Ukrainian Universities and analyzed their contents. The attention to the essence of methodical preparation of future teachers of biology and its semantic software has been paid. The content of the subject «Didactics of biology» («Didactics and epistemology of biology») is opened. The comparative analysis of methodical preparation in France and Belgian of methodical preparation of future teachers of biology has been made. The advantages of the Belgian system of education degree in comparison with Ukrainian high school is found. The suggestions for improving the training of future teachers of biology in higher educational institutions of Ukraine are made.

Keywords: *Belgium education, biology teachers training, teaching discipline, bachelor, master, the methodical training, didactics of biology*

УДК 378.4 (477):376-056.24-057.875

ОЛЬГА ГРИШКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ЛЕСЯ КЛЕВАКА

Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

СУПРОВІД НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Проаналізовано досвід здійснення різних видів супроводу навчання студентів з особливими освітніми потребами у вищому навчальному закладі «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»: технічний, педагогічний, психологічний, медико-реабілітаційний, фізкультурно-спортивний, соціальний, професійно-адаптаційний. Наведено конкретні шляхи розв'язання означеної проблеми та подальші кроки з впровадження відповідних сучасних технологій навчання.

Ключові слова: *інклюзія, інтегроване освітнє середовище, супровід, студент з особливими освітніми потребами, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Полтавський інститут економіки і права*

Постановка проблеми. Процес навчання людей з особливими освітніми потребами тісно пов'язаний з процесом їх соціалізації упродовж усього життя. Саме тому інтеграція таких людей у навчальний процес вишусуттєво полегшує їх подальшу інтеграцію у суспільство, оскільки передбачає спільне навчання людей із інвалідністю з іншими особами. Але інтеграція людей із різним станом здоров'я в

освітнє середовище ще не гарантує її учасникам рівного доступу до навчання, оскільки у деяких із них можуть бути специфічні освітні потреби. Для подолання цього недоліку необхідно запровадити комплекс заходів, що забезпечують повноцінну інклюзію осіб з інвалідністю у навчально-виховний процес вишу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки з дослідження проблеми інклюзії вищої освіти засвідчили, що науковці активно працюють над розробкою теоретико-організаційних засад впровадження інклюзивної моделі навчання, створення інтеграційного освітнього середовища (Н. Бастун, І. Деревко, О. Єрмоєнко, С. Когут, О. Марінушкіна, О. Хоротайло та ін.), описують ефективний досвід здійснення інклюзивної вищої освіти в Україні (О. Бацман, С. Глоба, І. Іванова, К. Кольченко, Н. Мякушко, Г. Нікуліна, П. Таланчук, Л. Тюття та ін.), вивчають закордонний досвід застосування різних видів супроводу студентів з особливими освітніми потребами (Ю. Богінська, А. Кравцова та ін.).

Мета статті – проаналізувати досвід здійснення різних видів супроводу навчання студентів з особливими освітніми потребами у вищому навчальному закладі «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна».

Виклад основного матеріалу. Інклюзія – процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, у першу чергу тих, хто має обмежені фізичні або інші можливості. Він передбачає розробку і застосування таких конкретних рішень, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті.

Отримати вищу освіту люди з особливими потребами можуть вступивши до звичайних вишів, у яких процес інклюзії може здійснюватися шляхом створення спеціальних або інклюзивних груп, та спеціальних закладів освіти. Так, навчання студентів у вишах спеціального типу передбачає формування контингенту студентів із людей однієї нозології, що значно полегшує організацію підтримки їх навчання, але призводить до їх сегрегації. У деяких вишах класичного типу на виконання державного замовлення також можуть формуватися окремі академічні групи спеціального типу зі студентів однієї нозології, при цьому за межами навчального процесу студенти знаходяться у звичайному студентському середовищі, в яке можуть інтегруватись. У вишах, котрі мають групи інклюзивного навчання, передбачається спільне навчання студентів, які мають функціональні обмеження, з іншими здобувачами вищої освіти. Така форма навчання визнає за людьми з інвалідністю рівні права на отримання освіти і потребує здійснення політики рівних можливостей. Навчання та виховання студентів із інвалідністю здійснюються в інтегрованих групах, які можуть розглядатися як мікро модель соціального середовища.

Особливістю навчання студентів із інвалідністю в інтегрованому освітньому середовищі є те, що, сприймаючи їх як рівних, до них висувають такі ж вимоги з боку вишу, як і до інших студентів. В інтегрованій групі не можна, наприклад, на потребу студента з інвалідністю уповільнювати темп лекції, зменшувати кількість пар та їх тривалість, спростувати чи скорочувати обсяг навчального матеріалу, так як це знижує якість фахової підготовки. Саме тому на перших етапах інтеграція студентів із інвалідністю носить стихійний характер. Тільки одиниці можуть подолати всі труднощі навчання самостійно або за допомогою батьків і друзів. Це і пояснює необхідність супроводу студентів з особливими освітніми потребами у виші [2].

Зі створенням Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» – університету нового, інтегрованого типу, в основу якого було закладено ідею забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти всім бажаючим, незалежно від стану їхнього здоров'я, матеріального становища чи місця

проживання, розпочався етап системної розбудови в Україні інтегрованого освітнього середовища з подальшим переходом до організації інклюзивного навчання.

В інтегрованому освітньому середовищі Університету «Україна» передбачено компенсувати функціональні обмеження, що впливають на якість навчання студентів із інвалідністю, і надати їм необхідну підтримку шляхом організації супроводу процесу навчання[2].

Супровід навчання студентів із інвалідністю – це система заходів, що мають забезпечити рівний доступ до навчання, тобто знищити або принаймні мінімізувати проблеми студентів з особливими потребами у навчанні[6].

При впровадженні системи супроводу навчання студентів із особливими потребами виш має враховувати психофізичні особливості та проблеми навчання студентів різних нозологій, їх потреби у компенсації сенсорних вад, що заважають сприймати навчальний матеріал, соціально-психологічні фактори, що ускладнюють інтеграцію здобувачів у виші, потреби у фізичній реабілітації та багато інших[3].

Супровід навчання студентів із особливими потребами в Університеті «Україна» здійснюється за такими напрямками: технічний, педагогічний, психологічний, медико-реабілітаційний, фізкультурно-спортивний, соціальний, професійно-адаптаційний. Супровід розпочинається з моменту звернення студента з особливими потребами до університету й охоплює процеси підготовки до вступу, вступ та навчання у виші, передбачає підтримку зв'язків із випускниками. Усі перелічені складові системи супроводу вступають у дію поступово і можуть діяти одночасно, доповнюючи одна одну.

Найпершою запорукою успішного навчання студентів із інвалідністю є спеціалізований технічний супровід навчання, метою якого є забезпечення таких студентів адаптивними технічними засобами та спеціальними технологіями навчання. Технічний супровід має компенсувати функціональні обмеження студентів і забезпечити принцип доступності до якісної вищої освіти всім здобувачам незалежно від виду нозології та ступеня важкості захворювання. На всіх етапах технічного супроводу передбачається індивідуальний (тьюторський) супровід студентів із особливими потребами з метою допомоги у розв'язанні індивідуальних проблем опанування навчальних дисциплін. Технічний супровід здійснюється відділом спеціальних технологій навчання, фахівцями технічної служби і студентами Університету «Україна».

Педагогічний супровід навчання передбачає оптимізацію викладання навчального матеріалу студентам із інвалідністю у максимально сприйнятливій для них формі, впровадження сучасних педагогічних технологій навчання, забезпечення навчально-методичними матеріалами. Такий вид супроводу здійснюють кафедри за підтримки відділу спеціальних технологій навчання та фахівців із методичної роботи. Цей блок повністю залежить від підготовленості викладачів до роботи в інтегрованій групі та від їхньої педагогічної майстерності.

Психологічний супровід спрямований на з'ясування психологічних особливостей кожного студента, зміцнення та збереження його психологічного здоров'я, надання йому необхідної допомоги з адаптації в інтегроване освітнє середовище, сприяння особистісному розвитку[1].

Медико-реабілітаційний супровід – це комплекс заходів, спрямованих на підтримку, збереження та відновлення фізичного здоров'я студентів. Його складовими є невідкладна медична допомога, консультативно-профілактична та реабілітаційно-відновлювальна підтримка.

Соціальний супровід навчання включає заходи, спрямовані на забезпечення соціалізації студентів із особливими потребами, зокрема їх соціально-побутової,

соціально-культурної та соціально-трудової адаптації. Основною функцією цього блоку є подолання соціальної ізоляції інвалідів, сприяння збереженню і підвищенню їх соціального статусу, залучення до всіх сфер суспільного життя.

Фізкультурно-спортивний супровід заохочує студентів до активних занять фізичною культурою та окремими видами спорту, участі у змаганнях різного рівня та паралімпійському русі, зміцнює мотивацію до здорового способу життя, передбачає поліпшення психофізичного стану студентів і підвищення їх інтелектуальної працездатності.

Професійна адаптація та реабілітація студентів із особливими потребами здійснюється шляхом надання їм робітничої спеціальності в межах фахової підготовки, залучення до роботи у студентських навчально-науково-виробничих підрозділах, студентському науковому товаристві, наукових гуртках, проходження виробничої практики, навчання студентів у центрі розвитку кар'єри та підприємництва, надання таким студентам допомоги у працевлаштуванні. Цей супровід здійснює випускова кафедра, Центр планування та розвитку кар'єри, відділ практики та працевлаштування, відділ виховної роботи Університету «Україна» [6].

Як зазначено у доповіді радника ректора Університету «Україна» з питань інклюзивної освіти, важливим є не стільки зміст процесу освіти, скільки створення певних психолого-педагогічних умов, які полегшують процес навчання здобувачів з особливими освітніми потребами, тобто:

- забезпечення особливого підходу до студентів, який повинен урахувати специфіку хвороби, вади, патологічний стан, психологічні чи соціальні проблеми, з якими може зустрітись людина у повсякденному житті; темп викладання дисциплін має бути гнучким, пристосованим до потреб; навчальне навантаження повинно регулюватись залежно від ступеня інвалідності;

- процес виховання потребує більшої уваги, відповідальності, розуміння й освіченості. Студенти повинні бути оточені любов'ю і турботою, навчені жити з вадою і розумінням, що вони – такі ж самі, як інші студенти;

- забезпечення рівних можливостей для участі в загальноуніверситетських заходах (забезпечення транспортом, допоміжними засобами, волонтерами); підвищення загального культурного рівня звичайного студентства у напрямі виховання толерантного ставлення до здобувачів із особливими потребами, розуміння їхніх життєвих проблем;

- не нагадувати й не акцентувати увагу на функціональних обмеженнях, зрозуміти внутрішній світ студента [5].

Зауважимо, що вирішальна роль в університеті відводиться особистості викладача. Успіхи студентів із інвалідністю залежать від розуміння їхніх потреб, надання кваліфікованої допомоги, доброзичливості, людяності та чуйності викладачів. Проблемою університету є те, що не усі викладачі профільних дисциплін мають достатній рівень дефектологічної і психологічної підготовки, а технології викладання навчальних дисциплін у такому виші суттєво відрізняються відповідно до особливостей сприймання студентами навчального матеріалу. Тому важливою запорукою успішної інклюзії студентів із інвалідністю є спеціальна підготовка викладачів до роботи в інтегрованих групах, яка передбачає ознайомлення з функціональними відмінностями, особливостями розвитку студентів різних нозологій та сприйняття ними навчального матеріалу, методиками викладання їм навчальних дисциплін та кращим світовим досвідом інклюзії таких студентів. Тобто для забезпечення ефективної роботи викладачів в інтегрованих групах в університеті організують постійно діючі семінари для підвищення їх кваліфікації[2].

У Полтавському інституті економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (відокремлений структурний підрозділ Університету «Україна») поряд із здоровими студентами отримують освіту 56 здобувачів із такими категоріями порушень: 30 з порушенням слуху (11 – глухі та оглухлі, 19 – зі зниженим слухом), 6 з порушенням зору (зі зниженим зором), 6 з порушенням опорно-рухового апарату, 4 з ДЦП, 3 із захворюваннями нервової системи, 7 студентів мають інвалідність із загальних захворювань. Серед означених студентів 2 – мають інвалідність з дитинства, 6 – інвалідність I групи, 11 – II групи, 37 – III групи.

Для забезпечення інклюзії студента з інвалідністю у навчально-виховний процес педагоги інституту враховують особливості і максимально компенсують труднощі сприйняття навчального матеріалу особами із сенсорними вадами. При цьому в сприйнятті індивідуальному випадку викладачу дуже важливо чітко уявляти, яким чином студенту зручніше сприймати цей матеріал: візуально, на слух, тактильно. Відповідним чином готується методичне і дидактичне забезпечення навчального процесу. Наприклад, конспекти лекцій, вказівки до виконання семінарських, практичних і лабораторних робіт, самостійної та індивідуальної науково-дослідної роботи, тестові завдання мають бути підготовлені у паперовому, аудіо- та електронному форматах. Одночасно студенти використовують індивідуальні технічні засоби, зокрема, диктофони, слухові апарати, ноутбуки тощо [2; 3; 4]. Студенти з вадами слуху забезпечуються на навчальних заняттях сурдоперекладачем. Окреслена робота викладачів Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна» сприяє ефективному впровадженню інклюзії на теренах Полтавщині.

Висновки. Інклюзивна модель освіти запроваджується в окремих вишах України, прикладом цього і є діяльність Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна». Досвід роботи університету зі студентами з інвалідністю доводить, що люди, які мають особливі потреби, не відчують себе неповноцінними, а, навпаки, в умовах вищої освіти найкращим чином розкриваються як особистості. З-поміж них багато творчих людей, зрілих, здатних зрозуміти інших, і вони швидко знаходять собі друзів. Забезпечення супроводу навчання студентів із інвалідністю дозволяє їм діяти на рівних із іншими студентами і не є перевагою по відношенню до інших студентів.

Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на дослідження ефективності впровадження сучасних технічних засобів в роботі зі студентами з інвалідністю (портативний збільшувач, Брайлівський принтер, збільшувальна лупа на підставці, «розумні» рукавички, розпізнавання жестів для глухих за допомогою Kinect та ін.).

Список використаних джерел

1. Дроботун О.С. Психологічний супровід навчання у ВНЗ осіб із обмеженими можливостями [Електронний ресурс] / О.С. Дроботун. – Режим доступу: [http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=Психологічний супровід](http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=Психологічний%20супровід)
2. Забезпечення інклюзії студентів шляхом розбудови безбар'єрного освітнього середовища [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=інклюзія та інтеграція](http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=інклюзія%20та%20інтеграція)
3. Кольченко К. Вища освіта в Україні: від інтеграції до інклюзії / К. Кольченко, Г. Нікуліна // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. праць. – №4 (6). – К.: Університет «Україна», 2007. – С.9
4. Кольченко К. Забезпечення рівних можливостей для навчання студентів з інвалідністю: метод. пос. / К. Кольченко, Ш. Равер-Лампман, Г. Нікуліна та ін. – К.: Університет «Україна», 2005. – 120 с.

5. Про впровадження нових технологій інклюзії в Університету «Україна» [Електронний ресурс] / К.О. Кольченко. – Режим доступу: <http://www.vmurol.com.ua>
6. Що таке супровід навчання студентів із особливими потребами у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=що таке супровід](http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=що_таке_супровід)

Стаття надійшла до редакції 04.03.2017 р.

ГРИШКО О.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, г. Полтава, Украина

КЛЕВАКА Л.

Полтавский институт экономики и права Университета «Украина», г. Полтава, Украина

СОПРОВОЖДЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Проанализирован опыт осуществления различных видов сопровождения обучения студентов с особыми образовательными потребностями в высшем учебном заведении «Открытый международный университет развития человека «Украина»: технический, педагогический, психологический, медико-реабилитационный, физкультурно-спортивный, социальный, профессионально-адаптационный. Описаны конкретные пути решения этой проблемы и дальнейшие шаги по внедрению соответствующих современных технологий обучения.

***Ключевые слова:** инклюзия, интегрированная образовательная среда, сопровождение, студент с особыми образовательными потребностями, Открытый международный университет развития человека «Украина», Полтавский институт экономики и права.*

GRISHKO O.

Poltava National Pedagogical University named after V. Korolenko, Ukraine

KLEVAKA L.

Poltava Institute of Trades and Law University «Ukraine», Ukraine

SUPPORT TRAINING OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATION ALNEEDS IN HIGHER EDUCATION

The article deals with the concept of "inclusion", "support students with special needs." These benefits create an integrated educational space, which can be considered as micromodel of social environment for people with disabilities on the territory of Ukraine Higher Education. The experience of the various types of support for teaching students with special educational needs in higher educational establishment "Open International University of Human Development" Ukraine "and its separate structural unit – Poltava Institute of Trades and Law: technical, pedagogical, psychological, medical rehabilitation, physical culture and sports, social and professional adaptation. Author determined psycho-pedagogical conditions that facilitate the learning process of students with disabilities. The attention is focused on raising the level of mental retardation and psychological training of teachers, special techniques of teaching in inclusive groups, including nosology seekers of higher education, especially the use of individual technical training, including voice recorders, hearing aids, laptops and more. In article achievements of students with disability in the paraolympic Movement are described. Concrete solutions of this problem and further steps on introduction of the appropriate modern technologies of training are given.

***Keywords:** inclusion, integrated learning environment, support, students with special educational needs, Open International University of Human Development «Ukraine», Poltava Institute of Trades and Law.*

УДК 378.22.4:61(477)

ОЛЬГА ГУМЕНЮК, ВАСИЛЬ ГУМЕНЮК

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

СВІТЛАНА ЦЮРА

Львівський національний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ У ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ: НАСКРІЗНА ПІДГОТОВКА

Охарактеризовано основні зміни в організації навчання у вищих медичних навчальних закладах України, що відбулися під впливом євроінтеграційних процесів. Проаналізовано інновації, що стосувалися стандартизації змісту освіти, навчальних планів, реорганізації навчального процесу та систем оцінювання. Узагальнено, що реформування змісту медичної освіти у 2015-16 рр. спрямоване на впровадження інтегративних курсів та наскрізних програм, об'єднання змісту дисциплін різних циклів у контексті профілю підготовки. Зроблено висновок, що підготовка магістра медицини (фармації) зі ступеневої на основі спеціалітету, яка проходила у системі післядипломної освіти і була за часом та спеціалізацією синхронізованою з інтернатурою з 2016-2017 навчального року, стала наскрізною та перейшла у систему додипломної медичної освіти.

***Ключові слова:** вища медична освіта, магістр медицини (фармації), євроінтеграція в освіті; реформи медичної освіти*

Постановка проблеми. Підготовка магістра у вищих медичних навчальних закладах (далі ВМНЗ) України – актуальна для педагогічного аналізу проблема. Її важливість визначається низкою особливостей організації процесу здобуття студентами вищої медичної освіти: характерної специфіки додипломної та післядипломної системи освіти та наявністю двох центральних органів управління ВМНЗ – Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я (далі МОЗ) України. Українські ВМНЗ мають єдині стандарти професійної підготовки майбутніх лікарів та фармацевтів, навчальні плани та програми, рекомендовану МОЗ для всіх ВМНЗ процедуру поточного й підсумкового оцінювання. Тож у студентів, що отримують вищу медичну освіту в Україні, є сприятливі умови для академічної мобільності у межах країни. Однак, зміст освіти в українських ВМНЗ не є інтегрованим, проблемно-орієнтованим як у навчальних закладах Євросоюзу, США та Канади, що ускладнює реалізацію європейських стандартів медичної освіти та, відповідно, академічну мобільність.

Важливим кроком у реформуванні змісту професійної підготовки у ВМНЗ стала діяльність МОЗ України з узгодження змісту медичної освіти із міжнародними стандартами та термінологією з метою стандартизації документів про освіту. Суттєві зміни в організацію навчального процесу для медичних фахівців було запроваджено відповідно до навчальних планів спеціальностей «Лікувальна справа», «Педіатрія», «Медико-профілактична справа», «Стоматологія», «Фармація» (1996 р.). Відповідно до них навчання (5–6 років) завершувалося тим, що студенти отримували диплом спеціаліста відповідного фаху, а магістерський освітньо-науковий рівень можна було здобути у системі післядипломної освіти. Наступний

етап важливих змін у змісті викладання почався у 2009 році. Профільне міністерство, за участі провідних університетів, розробило і затвердило нові навчальні плани на всі спеціальності. Ці навчальні плани включали два етапи підготовки лікаря: доклінічний I – II-III курси (залежно від спеціальності); клінічний (III-IV – V-VI курси). Магістерська підготовка знову залишилася на рівні післядипломної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шляхи вдосконалення вищої медичної освіти в Україні та розвиток її змісту, професійних стандартів, системи організації в Україні і за кордоном розглянуто у наукових дослідженнях І. О. Геленко, Б. Криштопи, Л. Ковальчука, І. В. Радзівєвської, Я. Цехмістера; особливості реформування системи оцінювання якості знань студентів вищих медичних навчальних закладів аналізували І. Булах, О. Волосовець, М. Мруга; підготовку майбутніх медиків, фундаментальні питання та технології професійної підготовки М. Гжегоцький, Т. Волосовець, В. Вороненко, Б. Зіменковський, Ю. П'ятницький. Складова професійної підготовки якості та цінності майбутніх лікарів як основну складову їхньої професійної придатності та медичного професіоналізму вивчали О. Андрійчук, П. Бабенко, Н. Жуковська, К. Куренкова, С. Пудова.

Питання реформування вищої медичної освіти розглянуто на конференціях «Шляхи удосконалення навчального процесу і необхідність впровадження нових підходів у роботі кафедр медичного університету в сучасних умовах» (Вінниця, 2014); «Проблеми та перспективи вищої медичної школи у розробці та реалізації національної стратегії побудови нової системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2025 рр.» (Вінниця, 2015); «Актуальні питання якості медичної освіти» (Тернопіль, 2016).

Безпосередньо питання підготовки магістрів медичного профілю у педагогічних дослідженнях не розглядалося.

Метою статі є проаналізувати особливості підготовки магістрів у медичних університетах України з 1993 по 2017 рік у загальному контексті євроінтеграційних процесів та переходу від паралельної до наскрізної системи їх підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи особливості організації освітньо-наукової програми для магістрів медицини (фармації) в Україні, доцільно, насамперед, звернути увагу на те, що їх підготовка відбувалася у системі післядипломної освіти паралельно з інтернатурою. Вона розпочалася у листопаді 1993 року, відповідно до Наказу МОЗ України № 157, процедуру вступу у магістратуру регулювали «Тимчасові правила про порядок підготовки магістрів медицини (фармації) у вищому медичному (фармацевтичному) закладі освіти IV рівня акредитації» та доповнень, внесених Наказом МОЗ № 295 від 24.09.93 р. Відповідно до наказу, «Магістр медицини (фармації) – це завершений освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, на основі отриманої кваліфікації лікаря(провізора) – спеціаліста здобув поглиблені спеціальні вміння та знання, має досвід їх застосування у певній галузі медицини (фармації) та захистив на вченій раді вищого закладу освіти (факультету) магістерську роботу» [2].

Набір у магістратуру (на підставі вступних іспитів) проводився відповідно до кількості місць визначених МОЗ на конкурсній основі з числа випускників ВМНЗ України, які закінчили їх з відзнакою і були рекомендовані вченими радами до вступу у магістратуру.

Уточнимо, що, на відміну від всіх інших напрямів підготовки магістрів в Україні, підготовка магістра медицини (фармації) трактувалася як така, що відбувається на основі спеціалітету, а не бакалаврату і проводиться одночасно з підготовкою фахівців з визначеної лікарської (провізорської) спеціальності в інтернатурі і була спрямованою на поглиблену спеціальну, науково-практичну, педагогічну та дослідницьку підготовку фахівця з цієї ж спеціальності. Тривалість навчання у

магістратурі визначалася тривалістю навчання у інтернатурі, тобто в залежності від спеціальності могла тривати від 1 до 3 років.

Друга істотна відмінність підготовки магістрів медицини полягала у тому, що кожному інтерну, одночасно з його зарахуванням до магістратури, наказом ректора на весь термін навчання призначався науковий керівник з числа докторів (кандидатів) наук – співробітників кафедри, де лікар навчався в інтернатурі. Лікар-інтерн навчався в магістратурі за індивідуальним навчальним планом, що затверджувався на початку занять науковим керівником і ректором закладу освіти. На закінчення навчання інтерн проходив атестацію науковим керівником, звітував про виконання індивідуального навчального плану на засіданні кафедри і лише тоді подавав магістерську роботу до захисту, проходив процедуру захисту та отримував диплом магістра.

За період навчання лікарі-інтерни, що вступили у магістратуру були зобов'язані: «виконати індивідуальний навчальний план та програму; оволодіти методиками проведення основних науково-практичних досліджень; оволодіти основами педагогічної майстерності та проведення навчально-методичної роботи; систематично звітувати про хід виконання плану підготовки магістра медицини (фармації) на засіданні кафедри вищого закладу освіти (вченій раді факультету); виконати і захистити магістерську роботу; виконувати правила внутрішнього розпорядку вищого закладу освіти; виконати програму інтернатури за обраним фахом і пройти атестацію для визначення знань і практичних навиків з присвоєнням звання лікаря (провізора) – спеціаліста з обраної спеціальності» [2].

Таким чином, такий підхід до організації підготовки магістрів медицини, що діяв з 1993 по 2016 рік, забезпечував освоєння освітньо-наукової програми як післядипломної освіти для незначної кількості лікарів-інтернів, тих, що отримали рекомендації вчених рад ВМНЗ лише IV рівня акредитації.

Переваги рівневої підготовки магістрів медицини (фармації) полягали у тому, що: освітньо-наукову програму підготовки обирали лише вмотивовані фахівці, студенти, що закінчили навчання у медичному університеті, визначилися із вибором спеціалізації. Програма підготовки магістра давала можливість проводити наукові дослідження відповідно до сфери професійної діяльності у інтернатурі, організовувати науково-дослідну діяльність у контексті лікарської практики.

Суттєві зміни у підготовці медичних фахівців, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014) відбулися у 2015-2016 роках. У 2015-2016 навчальному році введено новий скоректований навчальний план (лист МОЗ України від 24.03.2015 року № 08.01-47/7130) [1]. Основні принципи побудови навчальних планів спеціальностей та організації навчального процесу будуються на основі Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи. Стандартизовано обсяг одного кредиту – для всіх спеціальностей він складає 30 годин, навчальний рік – 60 кредитів. Кредит, на відміну від немедичних спеціальностей включає більше видів робіт студента – аудиторну роботу, самостійну роботу, виробничу практику, виконання курсових робіт (фармація) підготовку до державної атестації, складання ліцензійних інтегрованих іспитів «Крок – 1» і «Крок – 2», практично-орієнтованого іспиту. Навчальне навантаження основних спеціальностей зменшено, незначно зросла кількість часу відведеного на вивчення дисциплін вибіркового компоненту [1].

Навчальне навантаження, відведене на гуманітарну та соціально-економічну підготовку також зменшено і становить однакову кількість годин для всіх спеціальностей. Так, у інваріантній складовій змісту освіти залишилися всього п'ять дисциплін – «Українська мова (за професійним спрямуванням)»; «Філософія»; «Іноземна мова»; «Історія України та української культури». «Іноземна мова (за

професійним спрямування)» була переведена у зміст природничо-наукової підготовки. Такі дисципліни, як правознавство, основи економічних теорій, соціологія та медична соціологія були виведені у перелік вибіркових.

Станом на 2016 рік, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 року № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» змінилася освітня галузь, замість назви «Медицина» і «Фармація» впроваджено термін галузь знань – 22 «Охорона здоров'я». З метою реалізації Постанови було розроблено Проекти Стандартів вищої освіти другого (магістерського) рівня підготовки здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «Магістр», відповідно до галузі знань. Також, у контексті євроінтеграції освіти, було змінено шифри спеціальностей і введено освітні кваліфікації Магістр стоматології (221 Стоматологія), Магістр медицини (222 Медицина), Магістр фармації (226 Фармація), а також 223 Медсестринство, 224 Технології медичної діагностики та лікування, Медична та психологічна реабілітація, 227 Фізична реабілітація.

Таким чином, у медичній освіті підготовка фахівця розглядається на сьогодні як наскрізна, а не ступенева на основі бакалаврату, як це відбувається у немедичних спеціальностях.

Нові значимі зміни змісту освіти і навчальних планів пройшли у 2016 році (див. табл. 1). Вони, у цілому, продовжують реорганізацію стандартів вищої медичної освіти у контексті євроінтеграційних процесів, спрямовані на дотримання світових стандартів у галузі медичної освіти.

Таблиця 1

**Розподіл навчального навантаження основних спеціальностей
медичного університету, 2016 р. [3]**

	Гуманітарна та соціально- економічна	Природничо- наукова підготовка	Професій- на підготовка	Практична підготовка (виробни- ча практика)	Курси за вибором (курси та спеціалізація за вибором – фармація)
Лікувальна справа – 222	360	2490	7020	300	630
Стомато- логія – 221	360	1830	5540	630	570
Фармація – 226	360	2220	3960	1800	630

Основні зміни змісту можна охарактеризувати як такі, що спрямовані на інтеграцію змісту дисциплін. У гуманітарному циклі, а саме, для всіх спеціальностей залишилися всього чотири дисципліни – «Українська мова (за професійним спрямуванням)»; «Філософія»; «Іноземна мова»; «Історія України та української культури». Частина з дисциплін, що були у цьому циклі переведені у блок вибіркових шляхом інтегрування їх змісту із природничо-науковими та профільними дисциплінами. Так, для спеціальності 222 «Медицина» викладається інтегрована дисципліна «Безпека життєдіяльності: основи біоетики та біобезпеки» (обсяг 3 кредити).

Найбільш суттєва інтеграція змісту відбулася у циклі професійної підготовки. Дисципліни «Ендокринологія», «Медична генетика», «Клінічна фармакологія»,

«Клінічна алергологія та імунологія» та «Професійні хвороби» входять у зміст освіти дисципліни «Внутрішня медицина», загальним обсягом 32,5 кредити (660 аудиторних годин).

Навчальний предмет «Медичне право України» включений до складу дисципліни «Судова медицина. Медичне право України». За цим же підходом «Радіаційна медицина» увійшла у склад дисципліни «Онкологія та радіаційна медицина».

До інтегрованих тепер відносяться дисципліни «Хірургія, у тому числі дитяча хірургія, нейрохірургія», «Педіатрія з дитячими інфекційними хворобами».

Важливо, що частина змісту освіти вивчається через, так звані, наскрізні програми. Зміст цих програм (частинами) включається до змісту дисциплін професійної підготовки на III–VI курсах. Такими наскрізними програмами є «Профілактика ВІЛ-інфікування, попередження передачі від матері і дитини, діагностика, лікування ВІЛ-інфікованих та соціально-психологічна підтримка дітей, що живуть з ВІЛ», «Послідовне вивчення основ трансплантології», «Наскрізна програма підготовки студентів медичних факультетів вищих медичних навчальних закладів IV рівня акредитації та лікарів-інтернів для оволодіння практичними навичками та методиками, необхідними для роботи на посадах лікарів за спеціальністю «Загальна практика – сімейна медицина», «Паліативна та хоспісна медицина».

Важливі і нелогічні, з огляду на освітньо-наукову програму «Магістр», зміни були введені у навчальні плани спеціальності Фармація. Цикл природничо-наукової підготовки зменшився на 800 год, а виробнича практика збільшилася майже на 900 годин.

Вибірковий компонент на кожному курсі пропонує для вибору студентам від 16 до 26 вибірових дисциплін серед яких: «Європейський стандарт комп'ютерної грамотності», «Світова цивілізація», «Медицина та художня культура», «Етичні проблеми у медицині», «Доказова медицина», «Організаційні основи сімейної медицини», «Основи трансплантології», «Клінічна паразитологія та тропічна медицина», «Організаційні засади паліативної та хоспісної медицини», «Немедикаментозні методи лікування та реабілітації».

Проекти Стандартів вищої освіти другого (магістерського) рівня підготовки здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «Магістр», відповідно до освітніх кваліфікацій «Магістр стоматології», «Магістр медицини», «Магістр фармації», «Медсестринство», «Технології медичної діагностики та лікування», «Медична та психологічна реабілітація», «Фізична реабілітація» не затверджено, однак у 2016-2017 навчальному році приступили до навчання за новими наскрізними магістерськими програмами. Таким чином, магістерська підготовка стала наскрізною і перейшла із рівня післядипломної на рівень додипломної медичної освіти.

Висновки. Важливі зміни в організації навчання у ВМНЗ України відбулися під впливом євроінтеграційних процесів. Основні інновації стосувалися стандартизації змісту освіти, навчальних планів, реорганізації навчального процесу та систем оцінювання у ВМНЗ. Реформування змісту медичної освіти у 2015-16 рр. спрямоване на впровадження інтегративних курсів та наскрізних програм, об'єднання змісту дисциплін різних циклів у контексті профілю підготовки. Підготовка магістра медицини (фармації) зі ступеневої на основі спеціалітету, що проходила у системі післядипломної освіти і була за часом та спеціалізацією синхронізованою з інтернатурою. З 2016-2017 навчального року підготовка магістра стала наскрізною та перейшла у систему додипломної медичної освіти, однак необхідні зміни щодо організації у рамках навчального процесу для виконання

науково-дослідної роботи магістрантів поки що не відображено у навчальних планах. Переваги наскрізної підготовки магістра медицини (фармації) полягають у тому, що науково-дослідна робота стане частиною навчального процесу протягом усього періоду додипломної медичної освіти. Така підготовка є традиційною для сучасного дослідного університету Німеччини, Великобританії, США.

Список використаних джерел

1. Лист МОЗ України ректорам вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів МОЗ України № 08.01 -47/7130 від 24.03.2015 р.
2. Наказ МОЗ України «Про впровадження підготовки магістрів медицини у медичних вищих навчальних закладах» № 157 від 09.07.1993. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0092-93>.
3. Примірний навчальний план підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я» у вищих навчальних закладах МОЗ України за спеціальністю 222 «Медицина», кваліфікації освітньої «магістр медицини», кваліфікації професійної «Лікар», від 26.07.2016 р.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2017 р.

ГУМЕНЮК О., ГУМЕНЮК В.

Львовский национальный медицинский университет имени Даниила Галицкого, Украина

ЦЮРА С.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ МАГИСТРОВ В ВЫСШИХ МЕДИЦИНСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ УКРАИНЫ: СКВОЗНАЯ ПОДГОТОВКА

В статье охарактеризованы главные изменения в организации обучения в высших учебных заведениях Украины, произошедших под влиянием евроинтеграционных процессов. Проанализированы инновации, касающиеся стандартизации содержания образования, учебных планов, реорганизации учебного процесса и систем оценивания. Определено, что реформирование содержания медицинского образования в 2015-2016 гг. направлено на внедрение интегративных курсов и сквозных программ, объединение содержания образования разных циклов в контексте профиля подготовки. Сделан вывод, что подготовка магистров медицины (фармации) с многоступенчатой на основе специалитета, которая проходила в системе последипломного образования и была по времени и специализации синхронизированной с интернатурой с 2016-2017 учебного года, была преобразована в сквозную и перешла в систему додипломного медицинского образования.

***Ключевые слова:** высшее медицинское образование, магистр медицины (фармации), евроинтеграция в образовании; реформы медицинского образования.*

HUMENYUK O., HUMENYUK V.

Lviv National Medical University named after Danylo Halytskyy, Ukraine

TSYURA S.

Lviv National University named after Ivan Franko, Ukraine

FEATURES OF MASTERS TRAINING IN HIGHER MEDICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE: PASS-THROUGH TRAINING

The article characterizes the main changes in the organization of training in higher medical educational institutions of Ukraine that took place under the influence of European integration processes. It was analyzed innovations concerning standardization of educational content, curriculums, reorganization of educational process and ranking systems. There was summarized that reforming the content of medical education in the years 2015-16 is aimed at implementing integrative courses and pass-through programs, combining disciplines content of various cycles in the context of the student preparation profile.

It is found that training Master of Medicine (Pharmacy) from 1993 to 2016 took place in the system of postgraduate medical education and was based on the program of education and research training, constructed on the basis of educational content and the diploma "Specialist" (training period 5-6 years). Admission in the Master training programs happened on a competitive basis on the recommendations of the Academic Council of the University and the results of entrance exams. Duration of Masters training and specialization were synchronized with the internship that was held simultaneously at the same period. Scientific advisor supervised Master's research work during all term of training. Masters training completed with certification, master's report about the executed work at the department meeting and defending the master's work. Graduation of magistracy was a necessary condition for admission to postgraduate study after completing the full period of internship. The advantages of leveled training of Masters of medicine (pharmacy) consisted at the following: education and scientific training program were elected only by motivated professionals, students that graduated Medical University and certainly decided the specialization. Master training Programme provided the opportunity to perform a scientific research in accordance with the scope of professional activity at internship, ability to organize research activities in the context of medical practice.

Since the 2016-2017 academic year training a Master of medicine (pharmacy) became a pass-through and moved at undergraduate medical education system. The benefits of continuous training of Master of Medicine (pharmacy) lies in the fact that the research work will be part of the learning process throughout the period of undergraduate medical education. Such training is traditional for modern research university in Germany, UK, USA. However, the necessary changes in the organization at the training process for the implementation of research work of undergraduates, not yet reflected in the curriculum.

Keywords: *higher medical education, master of medicine (pharmacy), European integration in education; reforms of medical education*

УДК 37.018.3.015.31:17.023.32

ОЛЬГА ГУРСЬКА

ЛЕОНІД МИРОНЕНКО

Полтавська спеціалізована школа-інтернат №1 I-III ступенів
Полтавської обласної ради

ОСОБЛИВОСТІ РОДИННО-СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ

Визначено, що навчання та виховання учнів як свідомих громадян, активних та небайдужих до суспільних процесів і проблем, відбувається в стінах навчального закладу. Досліджено школу-інтернат як один із компонентів системи закладів освіти в Україні, що характеризується цілодобовим перебуванням учнів у її стінах та створена з метою виховання дітей, формування у них навичок самостійного життя і всестороннього розвитку творчих здібностей. Окреслено складові системи родинно-сімейного виховання в умовах школи-інтернату.

Ключові слова: *школа-інтернат, сім'я, виховання, навчання, вчитель, вихователь*

Постановка проблеми. Становлення учня як свідомого громадянина, активного та небайдужого до суспільних процесів і проблем відбувається в навчальному закладі, у стінах якого дитина проводить значну частину свого часу. Школа є

фундаментом для формування стійкої громадянської позиції особистості, її поглядів та переконань. Саме у шкільному середовищі активно відбувається не лише інтелектуальне зростання школяра, а й засвоєння ним моральних норм і формування моделей поведінки. «Виховання дитини – це не мила забава, а справа, в яку слід вкласти зусилля безсонних ночей, капітал тяжких переживань і багато думок...» (Я. Корчак).

В Україні існує розгалужена мережа освітніх установ, серед яких вагоме місце належить закладам інтернатного типу. Школи-інтернати переживають нелегкий період реформування й перебудови. Дискусії щодо виховної системи цих закладів, їх переваг та недоліків не вщухають до сьогоднішнього дня. Вони є специфічною формою суспільного виховання дітей. Для учнів інтернат є домівкою, а колектив педагогів – великою родиною. Внутрішня атмосфера та навчальне середовище, що панує у школі, впливає не лише на якість освітнього процесу, а й на здатність майбутнього випускника розв'язувати життєві проблеми в дорослому житті.

В інтернатних закладах виховуються різні категорії дітей. Окремі заклади інтернатного типу працюють з обдарованими дітьми, наприклад, зі спортсменами. Полтавська спеціалізована школа-інтернат № 1 і є яскравим прикладом того, що інтернат може працювати по-новому, враховуючи вимоги часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий вклад у розробку теоретичних основ взаємодії школи і сім'ї здійснили П. Блонський, Н. Крупська, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький. Так, А. Макаренко вважав, що всі зусилля родини мають бути спрямовані на створення сприятливої емоційної атмосфери, яка забезпечить успіх виховання. А наріжним каменем успішного виховання особистості С. Шацький вбачав у продуктивній взаємодії школи і родини.

Проблема підготовки учнів інтернатних закладів до самостійного дорослого життя знайшла відображення в працях вчених-педагогів О. Лавриновича, В. Мухіної, А. Наточія, С. Свириденко, Л. Шелег. Питання організації виховної роботи в школах-інтернатах відображені у дослідженнях О. Бернацької, І. Бойко, Л. Канішевської, Л. Карпушевської, І. Козубовської, Л. Кузьменко, О. Ляшук, В. Марущак, Т. Малихіної, П. Степанова, М. Фіцули та інших. Дослідження В. Вінс, Г. Волкової, Л. Канішевської, Б. Кобзаря, Л. Кузьменко, Л. Куторжевської, І. Михайлицької, Н. Огренич, А. Полянничко та інших присвячені питанням виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Не до кінця вирішеним залишається питання доцільності інтернатних закладів в умовах сьогодення. Адже для нинішньої ситуації в Україні характерним є співіснування двох протилежних поглядів. Випускник навчального закладу інтернатного типу є непідготовленим до самостійного життя. Таким є аргумент противників інтернатних установ. Інша думка, радикально протилежна, вбачає в школах-інтернатах перспективу у вихованні свідомих особистостей з глибоко сформованими соціальними компетентностями. Так, у країнах Західної Європи інтернати є потужними освітніми установами, навчатися у яких є престижно.

Метою статті є обґрунтування ефективності родинно-сімейного виховання в умовах школи-інтернату як вагомого інструменту виховання «нового» випускника з глибоко сформованими ключовими компетентностями.

Вклад основного матеріалу. Школа-інтернат – загальноосвітній заклад з цілодобовим перебуванням учнів, створений з метою виховання дітей, формування у них навичок самостійного життя і різнобічного розвитку творчих здібностей. Саме поняття «школа», на думку В. Сухомлинського, є тонким і чутливим музичним інструментом, який творить мелодію людської гармонії, що впливає на душу

кожного вихованця, але творить лише тоді, коли цей інструмент добре настроєний, а настроє його особистість педагога, вихователя [3, с. 142].

Слово «інтернат» походить від латинського «internus», що в перекладі означає внутрішній. Інтернатами за радянських часів називали гуртожитки для учнів, які створювалися при початкових, семирічних і середніх школах з метою успішного здійснення загального обов'язкового навчання дітей [4, с. 38]. «Школа-інтернат» за педагогічним словником С. Гончаренка визначається «як загальноосвітня школа, в якій діти навчаються і живуть». Навчання там проводиться за планами й програмами середньої школи. Крім учителів, у школі-інтернаті працює штат вихователів. Поряд з навчальною проводиться клубно-гурткова, суспільно-корисна, трудова, ігрова й спортивна робота [2, с. 366]. Саме в такому розумінні цього поняття, починаючи з 1956 року, в Україні приступили до створення загальноосвітніх шкіл-інтернатів як навчально-виховних закладів нового типу та розпочалося масове будівництво нових шкільних приміщень за типовими проектами.

Сьогодні у системі освіти України досить скромне місце за чисельністю (близько 700) і дуже важливе за значенням займають загальноосвітні школи-інтернати різних типів: загальноосвітня школа-інтернат, спеціальна загальноосвітня школа-інтернат, загальноосвітня санаторна школа-інтернат, спеціалізована школа-інтернат [7].

Досліджуючи особливості виховної роботи в подібних установах, А. Наточій виділяє наступне [5, с. 37]:

- школа-інтернат – це закритий (напівзакритий) заклад, в якому специфічно організуються життя й побут вихованців, складається своєрідний мікроклімат, формуються міжособистісні взаємини, особливою є сфера спілкування й діяльності;
- постійне перебування вихованців у школі-інтернаті протягом доби, тижня, місяця, навчального року дає змогу педагогічному колективу створити систему навчально-виховної роботи та забезпечити єдність педагогічного процесу і впливу на вихованців як в урочний, так і в позаурочний час;
- найголовніша особливість, що відрізняє ці заклади, зумовлюється специфічним складом вихованців.

Особливість шкіл-інтернатів не вичерпується спільним навчанням, проживанням та харчуванням, а характеризується особливою атмосферою, що, принаймні, повинна вирізняти ці заклади серед інших. Але цей фактор також слід урахувати в роботі з вихованцями даних закладів. Так, дані анкетування учнів Полтавської школи-інтернату №1 свідчать, що 52% респондентів перебувають у стінах школи 5 днів на тиждень, а 30 % – майже цілодобово (окрім канікул). Ураховуючи такі дані, слід окреслити, що система родинно-сімейного виховання інтернатних закладів поєднує батьків як найрідніших людей і педагогів. Адже родина – це колектив, де люди живуть разом, приймають спільні рішення, підтримують одне одного, виховують підрастаюче покоління.

Слушною є думка грузинського педагога Ш. Амонашвілі, який говорив, що в основі поняття «виховання» (краще в російському варіанті «воспитание») лежить потреба в багаторазовому «харчуванні розуму, душі та тіла», що відбувається у процесі їх праці. Як фізичне тіло просить їжі матеріальної, так душа прагне духовної, а розум – інтелектуальної [1, с. 9]. Саме про це Й. Песталоцці говорив наступне: «Око хоче дивитись, вухо – слухати, нога – ходити, а рука – хапати. Але також і серце хоче вірити та любити, а розум – мислити» [6, с. 15].

«Правильне виховання – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це наші сльози, це наша провина перед іншими людьми, перед усією країною». Ці слова А. Макаренка підкреслюють особливу відповідальність педагогічного колективу закладів інтернатного типу за долю стількох їхніх

випускників. Найважливішими завданнями у процесі виховання учнів шкіл-інтернатів є створення умов, які б забезпечили їм повноцінну участь у всіх сферах соціальних відносин, формування соціальних умінь, допомога в особистісному та професійному самовизначенні, підготовка вихованців до самостійного суспільного життя, формування сімейних цінностей.

Родинне виховання – це перевірений віками досвід громадянського виховання дітей, що є могутнім джерелом формування світогляду, національного духу, високої моральності, трудової підготовки, глибоких людських почуттів, любові до матері та батька, шанобливого ставлення до роду, рідної мови, історії, культури [9, с. 14].

В умовах школи-інтернату важливу роль у реалізації успішного навчально-виховного процесу відіграє співдружність навчального закладу і сім'ї. У концепції Нової української школи відзначено, що сучасний навчальний заклад повинен діяти у тісній співпраці з батьками. Однією із дев'яти складових формули «нової школи» є саме педагогіка партнерства. Учень та його сім'я виступають у ролі замовника, а школа – практичного виконавця комплексу навчальних і виховних послуг. Освітній заклад організовує педагогічно-просвітницьку діяльність серед батьків, надає їм консультації з питань педагогіки, культури, освіти. Влучно про педагогіку партнерства говорив В. Сухомлинський. Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло.

Сучасна школа-інтернат повинна забезпечувати партнерство вчителів, вихователів, учнів та громадськості, створюючи єдиний культурно-освітній простір. Єдність вимог як зі сторони батьків, так і зі сторони педагогічних працівників (вчителів, вихователів) забезпечує якісне зростання рівня знань учнів, їхній душевний і психологічний комфорт, розвиток природних обдарувань, формування особистості, здатної творити себе і своє життя. Комплексна співпраця школи і батьків є необхідною умовою гармонійного розвитку дитини, формування соціальної активності, мотивації до здорового способу життя.

Для підвищення ефективності навчання і виховання дітей дуже важливо забезпечити активну участь кожного з батьків у роботі школи-інтернату. Поряд із цим, саме на вчителів, вихователів та класного керівника лягає подвійна відповідальність. Діти, що проживають у стінах школи 5-7 днів на тиждень, відчувають нестачу уваги, любові, турботи. Вони відірвані від батьків, і якщо педагогічні працівники не створюють дітям родинну атмосферу, учні замикаються в собі, в них розвивається ряд комплексів, погіршується поведінка, виробляється споживацьке ставлення до оточуючого середовища.

У Полтавській школі-інтернаті №1 займаються підтримкою та розвитком дітей, які бажать досягти життєвого успіху, реалізувати свої природні здібності та весь свій потенціал. Також в освітньому закладі створені сприятливі умови для занять фізичною культурою та спортом. Усі учні залучені до роботи в різних спортивних секціях, клубах, гуртках. Все це стає невід'ємною частиною їхнього життя, що надає життєвих сил, натхнення та віри в перспективне майбутнє.

Структуру родинно-сімейного виховання в умовах школи інтернату можна зобразити у вигляді схеми, що включає:

Класного керівника як однієї з найважливіших постатей у школі, від якого залежить бажання або небажання дітей вчитися, їхні успіхи в навчанні, відносини з однокласниками, вчителями, вихователями.

Вчителів як мудрих наставників, що «виросчують, оберігають і виховують майбутнє людства в обличчі своїх учнів» [8, с. 69].

Вихователів як провідників дитячої душі, організаторів дозвіллевої діяльності учнів.

Рис. 1. Структура родинно-сімейного виховання в умовах школи-інтернату (на прикладі Полтавської школи-інтернату № 1)

Батьків як головних природних вихователів дитини.

Самих учнів як активних учасників освітнього процесу.

Тренерів (ураховуючи наявність спортивного профілю у школі).

Висновки. На основі аналізу специфіки інтернатних закладів окреслено складові системи родинно-сімейного виховання, що включає не лише батьків як найрідніших людей, а й педагогічний колектив (вчителів, вихователів, класного керівника, адміністрацію). З'ясовано, що для уникнення розбіжностей у вимогах щодо виховання дитини, найважливішим є об'єднання двох могутніх інститутів, таких як сім'я і школа. Їхня тісна співпраця є необхідною умовою гармонійного розвитку дитини, що матиме всі шанси досягти успіху у реалізації поставлених цілей.

Наші дослідження підтвердили, що, принаймні, спеціалізовані школи-інтернати мають суттєві внутрішні резерви, які дозволяють підвищити якість виховної роботи у школі. Вивчення системи родинно-сімейного виховання не вичерпує усіх аспектів проблеми та вказує на перспективність подальшого наукового пошуку і практичної реалізації механізмів підвищення ефективності виховної системи закладів інтернатного типу.

Список використаних джерел

1. Глазиріна В.М. Педагогіка сучасної школи / В.М. Глазиріна. – Донецьк : Норд-прес, 2006. – 220 с.

2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Устинович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Гриньова М.В. Виховання: теорія і практика : навчально-методичний комплекс для студентів і магістрантів / Гриньова М.В., Малаканова Л.В., Сорокіна Г.Ю. – Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2011. – 216 с.
4. Мироненко Л.Л. Роль педагога в адаптації учнів до умов навчання в школі-інтернаті / Л.Л. Мироненко // Становлення і розвиток особистості в умовах освітнього простору : теорія і практика : м-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (14–15 травня 2015 р., м. Полтава). – Полтава : Друкарська майстерня, 2015. – С. 37–41.
5. Наточій А.М. Виховання підлітків у загальноосвітніх школах-інтернатах України: теорія і практика : монографія / А.М. Наточій. – Миколаїв : Іліон, 2012. – 460 с.
6. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий. – К. : Видавничий дім «Слово», 2004. – 616 с.
7. Положення про загальноосвітній інтернатний заклад : Наказ Міністерства освіти України № 138 від 13.05.1993 року.
8. Чтобы дети были счастливы. Сборник статей посвященный 80-летию Ш.А. Амонашвили / Международный Центр Гуманной педагогики. – Москва, 2011. – 96 с.
9. Шрамко Л. Моделювання виховної системи класу-родини / Любов Шрамко // Завуч. – 2015. – № 8. – С.14–18.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2017 р.

ГУРСКАЯ О., МИРОНЕНКО Л.

Полтавская специализированная школа-интернат №1 I-III ступеней Полтавского областного совета, Украина

ОСОБЕННОСТИ РОДСТВЕННО-СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ В УСЛОВИЯХ ШКОЛЫ-ИНТЕРНАТА

Определено, что обучение и воспитание учащихся как сознательных граждан, активных и равнодушных к общественным процессам и проблемам, происходит в стенах учебного заведения. Исследована школа-интернат как один из компонентов системы учреждений образования в Украине, характеризующаяся круглосуточным пребыванием учащихся в ее стенах и созданная с целью воспитания детей, формирования у них навыков самостоятельной жизни и всестороннего развития творческих способностей. Определены составляющие системы родственно-семейного воспитания в условиях школы-интерната.

Ключевые слова: школа-интернат, семья, воспитание, обучение, учитель, воспитатель.

HURSKA O., MYRONENKO L.

Poltava specialized boarding school №1 I-III of the Poltava Regional Council, Ukraine

FEATURES FAMILY EDUCATION IN CONDITIONS OF BOARDING SCHOOLS

Determined that the training and education of students as responsible citizens, active and indifferent to social problems and processes happening within the walls of the institution. Investigated boarding school as one of the components of the educational institutions in Ukraine, which is characterized by non-stop stay of students in its walls and set up to educate children, forming their independent living skills and comprehensive development of creative abilities. Its outlined the components of the system family education in boarding schools.

The study confirmed that specialized boarding schools have substantial domestic reserves that will improve the quality of educational work in school. Study of family and family education does not cover all aspects of the problem and points to the prospects of further scientific research and practical implementation of mechanisms to improve the efficiency of the educational system of residential care facilities.

Key words: boarding school, family, education, training, teacher, teacher.

УДК 378.22:796.011.3

ОКСАНА ДАНИСКО

ОЛЕКСАНДР СВЕРТНЄВ

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка,

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ПЕРЕДУМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Теоретично обґрунтовано необхідність формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх учителів фізичної культури як передумови підвищення якості вищої освіти. Представлено приклад практичної реалізації рекомендацій ЮНЕСКО щодо формування інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів фізичної культури як здатності і готовності кваліфіковано використовувати інструментально-програмні засоби та предметно орієнтовані інформаційні системи і технології у професійній діяльності.

***Ключові слова:** інформаційно-комунікаційна компетентність, майбутні вчителі фізичної культури, рекомендації ЮНЕСКО, якість освіти*

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Інтеграція вітчизняної системи освіти у світовий та європейський освітній простір потребує реформування процесу підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. Це актуалізує проблему розроблення нових стандартів та впровадження інноваційних технологій, вивчення передового вітчизняного та зарубіжного досвіду професійної підготовки педагогічних кадрів на засадах компетентісного підходу як визначального чинника підвищення мобільності й конкурентноспроможності спеціалістів в умовах зростання вимог ринку праці до якості освітніх послуг. Зокрема, в «Концепції нової української школи» наголошується, що наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі та управлінні закладами освіти і системою освіти має стати інструментом забезпечення успіху нової української школи. Запровадження інформаційно-комунікативних технологій (далі – ІКТ) в освітній галузі має перейти від одноразових проєктів у системний процес, який охоплює всі види діяльності. ІКТ суттєво розширяють можливості педагога, оптимізують управлінські процеси, таким чином формуючи в учня важливі для нашого сторіччя технологічні компетентності [4, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми. Питання формування інформаційно-комунікаційних компетентностей майбутніх педагогів у контексті євроінтеграційних процесів створення інформаційного освітнього простору досліджували О. Білоус, І. Малицька, Н. Морзе, Д. Рождественська, А. Яцишин, А. Штиров та ін. Окремі аспекти використання інформаційних технологій у вищих навчальних закладах фізкультурного профілю представлено в дослідженнях зарубіжних (Т. Петров, С. Хазова, М. Nelson, К. Petry та ін.) і вітчизняних (В. Ашанін, С. Єрмаков, В. Кашуба та ін.) науковців.

Теоретико-методичні засади інформаційно-комунікативної компетентності як показника сформованості медіа-освітньої культури майбутніх вчителів фізичної культури висвітлено в дослідженнях І. Володька, І. Іванія, П. Петрова, Б. Шияна та ін.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема формування інформаційно-комунікативної компетенції майбутніх педагогів переважно знаходить відображення в контексті підготовки вчителів з таких освітніх галузей, затверджених Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, як «Мови і літератури», «Математика», «Природознавство», «Технології». Зважаючи на специфіку змісту та методики навчання шкільного предмету «Фізична культура» (галузь «Здоров'я і фізична культура»), питання підготовки майбутніх учителів означеного навчального предмету до використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування фізичної культури учнівської молоді потребує ґрунтовної розробки.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні необхідності формування інформаційно-комунікаційної компетентності (далі – ІК-компетентності) майбутніх учителів фізичної культури як передумови підвищення якості вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Основоположним концептом сучасної вітчизняної освіти є компетентнісний підхід. У його основі – процес професійно-орієнтованої підготовки фахівця, здатного кваліфіковано здійснювати фахову діяльність та швидко адаптуватись до умов праці, що змінюються. Так, у Законі України «Про вищу освіту» поняття «компетентність» визначається як «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [1]. Документом визначено, що результатом сформованості компетентностей і водночас критерієм якості вищої освіти є рівень здобутих особою знань, умінь і навичок. Традиційним підходом до розробки стандартів вищої освіти нового покоління є використання таксономії Б. Блума та її модифікацій з поділом компетентностей на дві групи: 1) загальні компетентності (generic competences, transferable skills); 2) предметно-спеціальні (фахові) компетентності (subject specific competences) [2, с. 128]. Отже, результатом здобуття певного рівня вищої освіти має бути сформованість у студента не лише сукупності особистісних та фахово-орієнтованих (методологічних, предметних, функціональних тощо) знань, умінь і навичок, а й здатності їх застосовувати в робочих чи навчальних ситуаціях з метою подальшого професійного й особистісного розвитку.

За відсутності Державного стандарту підготовки фахівців спеціальності 014 «Середня освіта (фізичне виховання)» у науковій літературі не існує усталеної класифікації компетентностей вчителя фізичної культури.

Зокрема, дослідник І. Іваній [3] виділяє такі основні характеристики професійної компетентності вчителя фізичної культури: здатність до системного бачення педагогічної реальності у сфері фізичної культури й системних дій у професійно-педагогічній ситуації; володіння сучасними педагогічними методиками (технологіями), пов'язаними з культурою комунікації, взаємодії з інформацією та її передачі учням; здатність до інтеграції вітчизняного, зарубіжного, історичного й сучасного інноваційного фізкультурно-оздоровчого досвіду; креативність у професійній сфері; наявність рефлексивної культури.

На думку Б. Шияна [8], формування професійної компетенції вчителя фізичної культури полягає в оволодінні ним теорією навчання і виховання, знання предметів медико-біологічного циклу, теорії і методики фізичного виховання, методики застосування технічних засобів навчання, комп'ютерних технологій.

Автори проекту Державного стандарту вищої професійної освіти зі спеціальності 014-7 Середня освіта (фізична культура) Н. Пангелова, Л. Іванова, Ж. Козіна та інші з-поміж фахових компетенцій майбутніх вчителів означеної спеціальності визначають такі: здатність до володіння педагогічними, медико-біологічними,

інформаційними технологіями для формування здорового способу життя, розвитку рухових умінь і навичок; самостійної розробки методик і технологій для інтегрального гармонійного розвитку людини; здатність до аналізу, систематизації та оцінки педагогічного досвіду, здатність здійснювати пошук, аналіз і оцінку інформації, необхідної для постановки і вирішення професійних завдань, професійного та особистісного розвитку; здатність використовувати інформаційно-комунікаційні технології для вдосконалення професійної діяльності; здатність застосовувати методи теоретичного та експериментального дослідження в професійній діяльності; здатність організовувати власну діяльність, визначати методи вирішення професійних завдань, оцінювати їх ефективність і якість.

Аналіз напрацювань учених засвідчує: сучасні дослідники одноставні в думці щодо необхідності формування в майбутніх вчителів фізичного виховання так званої інформаційно-комунікаційної (або інформаційно-цифрової) компетентності, що полягає в оволодінні новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями, спроможності ефективно використовувати програмні інструменти, веб- та цифрові ресурси в процесі розв'язання професійних завдань формування фізичної культури дітей та молоді.

Науковці [5; 6] виокремлюють такі базові елементи ІК-компетенції сучасного педагога: уміння застосовувати інформаційні технології для реєстрації, накопичення, збереження та, обробки інформації про досліджувані об'єкти, явища, процеси, уміння використовувати інформаційні технології для демонстрації друкованих графічних документів, аудио- і відеоматеріалів на уроці; уміння створювати презентації; уміння систематизувати і обробляти дані за допомогою таблиць, технологічних карт; уміння будувати порівняльні таблиці і виявляти закономірності за допомогою комп'ютера; уміння застосовувати інформаційні технології для моделювання процесів і об'єктів, виконання ескізів; уміння використовувати автоматизований контроль (самоконтроль) результатів навчальної діяльності; уміння використовувати веб-ресурси для вирішення педагогічних питань, збору інформації, доступу до наукових, педагогічних, методичних даних, участі в конференціях тощо. Вищенаведене стосується і вчителя фізичної культури.

Важливим у реалізації означеного процесу є вивчення рекомендацій ЮНЕСКО щодо формування інформаційно-комунікаційної технологічної компетенції сучасних вчителів у контексті підвищення якості освіти, її мобільності та доступності – «Структура ІКТ-компетентності учителів» (ICT Competency Framework for Teachers, або ICT-CFT [7]. Документ фіксує вимоги до такої компетентності, визначає етапи її формування (використання ІКТ в освітньому процесі, освоєння знань з ІКТ, продукування нових знань) та основні компоненти діяльності педагога (розуміння ролі ІКТ в освіті, вибір навчальної програми та інструментів оцінювання, практичне використання форм, методів, засобів навчання (педагогічні практики), вибір технічних і програмних засобів ІКТ, організація і управління освітнім процесом, професійний розвиток). Наведемо приклад практичної реалізації означеного підходу, запропонований авторами рекомендацій та дещо розширений нами (Таблиця 1).

З метою реалізації означених положень на факультеті фізичного виховання Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка реалізується експериментальне навчання студентів третього курсу з елементами дистанційної освіти. Воно полягає в залученні майбутніх вчителів фізичної культури до роботи у віртуальному класі (Google Classroom – Гугл Клас) у процесі викладання дисципліни за вибором «Інноваційні технології у фізичному вихованні». Курс вивчається в VI семестрі.

У рамках експериментального навчання з використанням хмарного сервісу Гугл Клас завдання для студентів були адаптовані для поглиблення теоретичного матеріалу, а також для самостійної й індивідуальної роботи.

Таблиця 1

Приклад практичної реалізації рекомендацій ЮНЕСКО щодо формування ІК-компетентності вчителів фізичної культури

Розуміння ролі ІКТ в освіті	<p>Учитель стурбований тим, що багато учнів не хочуть виконувати фізичні вправи, не розуміють важливості фізичної культури для здорового способу життя. Учитель переконаний, що за допомогою ІКТ він зуміє змінити ставлення школярів до занять, що сприятиме покращенню їхнього здоров'я та ініціює впровадження засобів ІКТ на уроках фізкультури.</p>
Вибір навчальної програми та інструментів оцінювання	<p>Учитель фізкультури використовує засоби ІКТ з метою унаочнення, урізноманітнення, поглиблення навчального матеріалу та активізації пізнавальної діяльності школярів. Наприклад, він включив в матеріал уроку відомості про фізіологію людини з використанням комп'ютерної моделі фізіологічних процесів, що відбуваються в організмі людини під впливом фізичних навантажень. У результаті учні отримали більш глибокі знання з предмету.</p> <p>За допомогою цифрової камери вчитель фіксує, як учні виконують фізичні вправи в спортивному залі. Демонструючи учням відеозапис, вчитель допомагає їм навчитися керувати своїм тілом. Школярі, які раніше не розуміли, що деякі рухи вони виконують невірно, відразу бачать свої помилки.</p>
Практичне використання форм, методів, засобів навчання (педагогічні практики)	<p>Раніше вчитель міг лише розповідати учням про переваги здорового способу життя. Тепер можна демонструвати цікаві уривки з фільмів, спортивних змагань і музично-танцювальних відеозаписів, де показані знамениті атлети і заняття фітнесом.</p> <p>Педагог може організувати проектні групи і запропонувати учням оцінювати свій фізичний стан на заняттях з фізкультури (наприклад, заміряти час стабілізації пульсу після вправ). Школярі аналізують свої показники, і кожен з них готує відповідні рекомендації для одного з членів своєї групи.</p> <p>Учні вводять дані про свої успіхи в електронну таблицю і спостерігають за своїм фізичним розвитком упродовж місяця / чверті / року. Вони обговорюють успіхи своїх однокласників у блозі вчителя або у соціальній мережі.</p>
Вибір технічних та програмних засобів ІКТ	<p>Учитель використовує:</p> <p>ноутбук і проектор, щоб весь клас міг бачити, що він показує на екрані; програмне забезпечення для розробки тестів, мультимедійних посібників, відеоматеріалів, комп'ютерного моделювання; веб-ресурси (пошукові, поштові, хмарні, картографічні, вікі-), медіаресурси з проблем фізичної культури і спорту; моделі та анімації, що демонструють фізіологічні процеси в організмі людини та/або технічні аспекти виконання фізичних вправ; датчики для збору даних про стан організму (наприклад,</p>

	<p>про частоту пульсу), які передають дані відразу на комп'ютер; тренажери-симулятори для вдосконалення рухових навичок та розвитку фізичних якостей учнів; електронні таблиці, щоб зберігати результати виконання завдань з фізкультури за тиждень; цифрову відеокамеру, щоб фіксувати, як школярі виконують вправи в залі; засоби презентаційної графіки для підготовки та показу; флеш-ігри, кросворди, вікторини в режимі он-лайн; соціальні мережі та месінджери для групових проєктів, наприклад, з олімпійської тематики чи здорового способу життя і важливості рухової активності тощо;</p> <p>Школярі користуються комп'ютером (ноутбук, планшет, смартфон) в школі і вдома, щоб отримати доступ до електронної таблиці, соціальних мереж та іншого веб-контенту, запропонованого вчителем, його опрацювання та обговорення.</p>
<p>Організація і управління освітнім процесом</p>	<p>Учитель фізкультури використовує встановлені в спортивному залі ноутбук і проектор, щоб демонструвати відеоматеріали. Школярі допомагають йому записувати на відео, як їх товариші виконують фізичні вправи. В результаті кожен учень може не менше одного разу за урок побачити себе в записі.</p> <p>Учитель виставляє оцінки учням в електронний журнал шкільної мережі; використовує ноутбук (планшет, смартфон), щоб знайомитися з даними, які учні заносять в електронну таблицю, а учні можуть переглядати свої щотижневі оцінки з фізкультури.</p> <p>Учитель також бере активну участь в житті соціальної мережі (або активно розвиває свій блог чи персональний сайт), коментуючи і пропонуючи додаткову інформацію щодо занять фізичною культурою, організації активного дозвілля, здорового способу життя за допомогою веб-сервісів.</p>
<p>Професійний розвиток</p>	<p>Педагог регулярно відвідує інтернет-форуми та спільноти, онлайн-курси, створює власні електронні освітні ресурси, у тому числі, в мережі; може радитися з колегами щодо тих чи інших питань, ділитися власним досвідом та вивчати напрацювання інших учителів. Такі форми спілкування є корисним джерелом нових ідей щодо того, як зацікавлювати учнів фізичною культурою, популяризувати здоровий спосіб життя.</p>

Так, самостійна робота передбачала: поглиблене вивчення інтернет-ресурсів (монографій, підручників, статей), дібраних у процесі самосійного пошуку з тем, запропонованих викладачем; написання есе щодо виокремленої проблеми (наприклад, узагальнення сучасних освітніх трендів; визначення напрямів використання інноваційних технологій фізичного виховання у навчально-виховному процесі); представлення текстового матеріалу в графічному вигляді (схема, таблиця); перегляд тематичних відео у сервісі Ютуб; групова робота з укладання словника до кожної з тем у Гул-документі зі спільним доступом. Для індивідуальної роботи студентам запропоновано створити персональний сайт вчителя фізичної культури за

допомогою Гугл-сервісу та наповнити його матеріалом. Зокрема, дати опис і розгорнуту характеристику (в тому числі й з допомогою веб-ресурсів) однієї з інноваційних технологій фізичного виховання, що вивчаються (на вибір) – профілактичні (здоров'язберігальні), фізкультурно- та спортивно-оздоровчі (спортивно орієнтоване фізичне виховання; особистісно орієнтоване фізичне виховання; професійно орієнтоване фізичне виховання; олімпійська освіта; моніторинг фізичного здоров'я і розвитку, фізичної підготовленості дітей та підлітків), терапевтичні (здоров'явідновлювальні). У контексті обраної технології за наданим шаблоном студенти також мають розробити інтерактивні завдання для учнів з проблем фізичного виховання і спорту (кросворди, вікторини, флеш-ігри, навчальні квести), навчитися створювати електронний журнал для оцінювання навчальних досягнень учнів; розробити анкету для батьків щодо рівня їх обізнаності з питань формування фізичної культури і/або здорового способу життя учнівської молоді та розмістити ці елементи на власному сайті, а також стати учасником спільноти за інтересами у соціальних мережах (зокрема, Google+) для презентації, обговорення та популяризації власних проєктів.

Передбачається, що результатом проходження курсу буде набуття студентами не лише теоретичних знань про типи й види ноологій у фізичному вихованні дітей та учнівської молоді, а й сформованість практичних умінь і навичок їх реалізації у професійній діяльності шляхом налагодження конструктивної взаємодії з учасниками освітнього процесу, відходу від жорсткої регламентації занять, підвищення їх емоційної насиченості засобами інноваційних інформаційно-комунікативних, зокрема, цифрових та хмарних технологій.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок із напрямку. Таким чином, інформаційно-комунікаційну компетентність майбутнього вчителя фізичної культури ми розглядатимемо як його здатність і готовність кваліфіковано використовувати інструментально-програмні засоби та предметно-орієнтовані інформаційні системи і цифрові технології у професійній діяльності. Встановлено, що структура ІК-компетентності вчителя фізичної культури містить такі уміння: виділяти в навчальному плані ключові поняття і процеси, які бажано вивчати з використанням ІКТ (це стосується не лише формування знань, але також навичок, процедур, цінностей і відносин); співвідносити освітні стандарти з конкретними програмними засобами; допомогти учням здобути уміння та навички використання засобів ІКТ у межах свого навчального предмета; використовувати цифрові та веб-ресурси для навчання; застосовувати засоби ІКТ в якості додаткових дидактичних інструментів у процесі організації індивідуальної та групової роботи учнів як в урочній, так і в позаурочній діяльності; послуговуватися засобами ІКТ для підвищення продуктивності своєї праці та як інструменту набуття методичних і фахових знань. Забезпечення відповідної професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, унормування показників їх інформаційно-комунікаційної компетентності, інформатизація навчального процесу в умовах реформування вітчизняної системи освіти є нагальним завданням вищих навчальних закладів України.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на вивчення шляхів упровадження інформаційно-комунікативних технологій у практику навчання майбутніх учителів фізичної культури як пріоритетного напрямку забезпечення сталого розвитку вітчизняної системи освіти.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вищу освіту»: документ 1556-18, чинний в ред. від 05.03.2017 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України: офіційний веб-сайт. – Реж. доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

2. Іваницький О.І. Теоретико-методичні засади розробки стандарту професійної підготовки майбутнього вчителя фізики [Електронний ресурс] / О.І. Іваницький // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2016. – Вип. 48. – С. 123-129. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_48_18
3. Іваній І. Компетентнісний підхід до професійної підготовки вчителя фізичної культури [Електронний ресурс] / Ігор Іваній. – Режим доступу: <http://esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/2674/1/Ivanij.pdf>
4. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>. – Заголовок з екрану.
5. Пензій Л. Інформаційна компетентність як вагома складова фахової компетентності вчителя [Електронний ресурс] / Л.І. Пензій. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/32355/
6. Роберт И. Информационные технологии в науке и образовании / И. Роберт, П. Самойленко. – М.: Школа-Пресс, 1998. – 178 с.
7. Структура ИКТ-компетентности учителей. Рекомендации ЮНЕСКО. Редакция 2.0. [Электронный ресурс]. – Реж. доступа: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214694.pdf>. – Название с экрана.
8. Шиян Б.М. Підготовка вчителя фізичної культури третього тисячоліття / Б.М. Шиян // 36. наук. праць «Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні» – Рівне: Принт Хауз, 2001. – Вип. 2. – С. 371–374.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2017 р.

ДАНИСКО О., СВЕРТНЕВ А.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ КАК ПРЕДПОСЫЛКИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Теоретически обоснована необходимость формирования информационно-коммуникативной компетентности будущих учителей физической культуры как предпосылки повышения качества высшего образования. Представлены примеры практической реализации рекомендаций ЮНЕСКО по формированию информационно-коммуникативной компетентности учителей физической культуры как способности и готовности квалифицированно использовать инструментально-программные средства, предметно-ориентированные информационные системы и технологии в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: информационно-коммуникативная компетентность, будущие учителя физической культуры, рекомендаций ЮНЕСКО, качество образования

DANYSKO O., SVERTNYV A.

Poltava National Pedagogical University named after V. Korolenko, Ukraine

INFORMATIONAL-COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION OF FUTURE PHYSICAL CULTURE TEACHERS AS PRECONDITIONS OF EDUCATION QUALITY REFINEMENT

In the article the necessity of informational-communicative competence formation of future physical culture teachers as preconditions of education quality refinement is grounded in theory.

The informational-digital competence of future physical culture teacher is examined as ability and willingness to use efficiently the software tool facilities and subject-oriented information systems and digital technologies in professional activity.

The structure of informational-digital competence of physical culture teacher contains such abilities: to distinguish in a curriculum key concepts and processes which are desirable to study with the use of informational-communicative technologies; to correlate educational standards with

concrete software facilities; to form students' knowledge, abilities and skills of the use of informational-communicative technologies facilities within the framework of the educational subject; to use digital and web-resources in education, and also to apply facilities of informational-communicative technologies as additional educational materials in the process of organization of individual and group students' work both at the fixed and extracurricular activity; to use informational and digital facilities as an instrument of professional knowledge increase.

The examples of practical realization of UNESCO recommendations on informational-communicative competence formation of physical culture teachers as ability and willingness to use efficiently the innovative software tool facilities and subject-oriented information systems and technologies (including digital and cloud) in professional activity are analysed and presented.

Ключевые слова: *informational-communicative competence, future physical culture teachers, UNESCO, recommendations, the quality of education.*

УДК 58:069.029: [378.4 (477.53)]

ТЕТЯНА ДЕРЕВ'ЯНКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

РОЛЬ «ПАРКУ АГРОБІОСТАНЦІЇ ПОЛТАВСЬКОГО ПЕДУНІВЕРСИТЕТУ» В ЕКОЛОГО-ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Розглянуто загальні тенденції розвитку еколого-естетичного виховання студентів природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка та її актуалізація у навчально-виховному процесі на природно-заповідній території «Парку агробіостанції педуніверситету». Розкрито пріоритетні напрямки екологічної освіти і виховання студентської молоді, форми та методи навчально-виховного процесу, які спрямовані на розвиток у молодого покоління еколого-естетичних ідеалів і цінностей.

Ключові слова: *еколого-естетичне виховання, парк агробіостанції Полтавського педуніверситету, студентська молодь, природничий факультет.*

Постановка проблеми. Підвищення екологічної грамотності та формування екологічної культури у широких верств населення є загальновизнаною домінантою в сучасному екологічному русі різних країн. У зв'язку з цим, особливого значення набувають духовно-моральні імперативи, покликані здійснювати облагороджуючий вплив на людину, виховувати її в дусі гуманістичних ідеалів і цінностей, прищеплювати почуття відповідальності за прийняті рішення щодо довкілля.

Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту. Проблема екологічного безпечного розвитку, фізичного та морального здоров'я суспільства – це, насамперед, проблема індивідуальної та колективної свідомості, формування якої є пріоритетом системи освіти. Сьогодні якісно нова система національної екологічної освіти має забезпечити підготовку молодого покоління, спроможного вийти зі стану екологічної кризи, подолати споживацьке ставлення до природи. Формування екологічної культури неминуче переплітається з естетичним вихованням особистості [1, 5, 6, 7]. Естетичне виховання – організований, активний, цілеспрямований процес. Його складовими елементами є розвиток інтересу і любові до природи, прищеплення умінь і навичок помічати

красиве, милуватися ним, здатність виявляти почуття прекрасного у процесі сприймання явищ природи. Однією з важливих умов багатства естетичних потреб, почуттів, переживань є глибокий інтелектуальний розвиток людини. Тому мета естетичного виховання – широко ознайомлювати молодь з досягненнями світової культури, з культурними цінностями людства. Найважливіше завдання естетичного виховання – навчити особистість бачити в красі навколишнього світу духовне благородство, доброту, сердечність і на основі цього утверджувати прекрасне в собі [6, 7, 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання екологічного, еколого-естетичного виховання у формуванні в молодого покоління гуманістичних ідеалів і цінностей має давню традицію і знаходило відображення у філософських та педагогічних концепціях багатьох мислителів різних історичних епох і народів. На важливість екологічного виховання звертали увагу як вітчизняні, так і зарубіжні педагоги: О.Леопольд, Дж. Сван, В. Степп, П. Іванов, Г. Пономарьова, І.Суравегіна, В.Червонецький, Г. Шевченко, І. Зверев, А. Захлебний, В. Бойко, Н. Єфименко, Я. Славська, Л. Курняк, В. Мазурок та ін. [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7]. Їх погляди мали значний вплив на формування еколого-естетичного виховання як нового напрямку педагогічної теорії і практики.

Різні дослідники підходили по-своєму щодо трактування поняття «еколого-естетичне виховання». Зокрема, за Г. Філіпчуком, еколого-естетичне виховання передбачає: виховання потреби свідомо дотримуватись екологічних норм і правил у власній поведінці; формування навичок екологічної діяльності, які виявляються в діях, що проявляються в захисті, догляді й покращанні природного оточення, в пропаганді екологічних знань; формування системи наукових знань, ціннісних орієнтацій, поглядів і переконань, що забезпечують формування і необхідне ставлення до оточуючого світу на основі принципів моралі та сталого розвитку; нетерпимість до проявів безвідповідального ставлення до навколишнього світу [6, 7].

І. Фролов у своїх працях вказував, що еколого-естетичне виховання людини ґрунтується на формуванні у неї певних норм поведінки щодо природного середовища, прагнення гармонії з ним, до оптимізації біосфери на благо людини [7].

Об'єкт дослідження становить теорія і практика еколого-естетичного виховання. Предметом дослідження є загальні тенденції розвитку еколого-естетичного виховання студентів природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (далі – ПНПУ) та їх актуалізація у навчально-виховному процесі на природно-заповідній території «Парку агробіостанції ПНПУ».

Мета статті: проаналізувати стан і визначити загальні тенденції розвитку еколого-естетичного виховання студентів природничого факультету на базі парку агробіостанції ПНПУ.

Виклад основного матеріалу. Еколого-естетичне виховання як процес, спрямований на формування і розвиток естетичного смаку засобами природи, розуміння її естетичної цінності, готовності зберігати її від руйнування та знищення тісно пов'язується з усіма аспектами і процесами, що впливають на життя людей (політичними, економічними, культурними тощо). Взаємозумовлений зв'язок почуттєвого і соціального в естетиці багато в чому визначається необхідним процесом соціалізації особистості, де естетичні цінності виступають поведінковою нормою, моделлю поведінки людини в суспільстві. Неможливо розглядати естетичні цінності окремо від цінностей екологічних.

Еколого-естетичне виховання – це комплексне поняття, що містить у собі всі складові елементи екології та естетики. Естетика – явище внутрішнє (почуттєве), з погляду психології школяра й образу сприйняття ним навколишнього світу, а

екологія – явище практичне, що виявляється вже у ставленні школяра до навколишнього середовища (людей, суспільства, природи), його культурі. Структуру екологічної культури особистості складають «знання, почуття, відношення, поведінка». Тому змістом виховної роботи педагога по становленню екологічної культури вихованців є формування у них «системи екологічних знань, почуттів, ставлень, а також екологічної поведінки» [1, 2]. Сформованістю ціннісно-естетичного ставлення до природи визначаються сутнісні характеристики екологічної культури людини, яка виражається у духовно-моральному, відповідальному ставленні до Землі як універсального феномену, у піклуванні про підтримання рівноваги екосистем, засвоєнні природних естетичних цінностей [6, 7].

Значну роль в еколого-естетичному вихованні студентської молоді Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка засобами природи відіграє парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Парк агробіостанції Полтавського педуніверситету», перед яким постає завдання – послідовно, систематично, цілеспрямовано розвивати і вдосконалювати естетичні смаки, екологічну культуру, свідомість тощо. Адже, естетичним вихованням повинні займатися не тільки викладачі образотворчого мистецтва, музики, літератури. Потенційні виховні можливості в розвитку естетичних почуттів закладені у змісті навчальних дисциплін природничого факультету як ботаніка, зоологія, екологія, сільське господарство та ін. Живе спілкування з природою стимулює інтерес до її вивчення, сприяє естетичному, моральному та трудовому вихованню. Саме майбутні вчителі-біологи відіграють неабияку роль у подальшій екологічній освіті і вихованні учнів, формування в них екологічної культури, взаємозв'язку екологічних знань та практичної діяльності учнів, що наближає нас до розуміння кінцевої мети еколого-естетичного виховання.

Парк агробіостанції — науково-дослідницький і культурно-просвітницький заклад, в якому проводиться накопичення колекцій флори з метою її вивчення, збереження, культивування й акліматизації; пошук і добір рослин, перспективних для створення зелених насаджень і здійснення інших видів господарської діяльності; робота щодо збереження генофонду рослинного світу. Це база для формування екологічної свідомості у студентської молоді, де розкриваються зв'язки «людина – природа», забезпечується засвоєння норм і правил екологічної поведінки в довіллі, а через екологічне сприйняття оточуючого середовища формується відповідальне ставлення до природи.

Об'єкт природно-заповідного фонду «Парк агробіостанції» організовано з метою збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціальних умовах представників рідкісних видів місцевої та світової флори, ведення наукової, навчальної та еколого-просвітницької роботи. Територія природно-заповідного об'єкту має площу 5,25 га, на якій розташовані: приміщення навчального закладу (природничого факультету), дендрарій, розарій, фруктовий сад, колекційна ділянка квіткових рослин, ділянка лікарських рослин, навчально-дослідні ділянки. Його пріоритетні напрямки екологічної освіти і виховання студентської молоді:

природоохоронний: створення та збереження колекцій рослин місцевої та світової флори; формування в студентської молоді екологічної свідомості, естетичних смаків; залучення студентів до міжнародних, всеукраїнських та регіональних природоохоронних акцій;

науково-дослідницький: розробка оптимальних методик культивування рідкісних видів рослин; вивчення біологічних особливостей рослин, оптимальних способів їх розмноження, проведення фенологічних досліджень;

навчально-виховний: розвиток системи інтелектуальних та практичних умінь і навичок, пов'язаних з вивченням, оцінюванням та збереженням навколишнього середовища та власного здоров'я; залучення студентів до суспільно-корисної праці;

просвітницький: організація оглядових і тематичних екскурсій, виставок, природоохоронних акцій, масових заходів екологічного спрямування; поширення екологічних знань та виховання бережливого ставлення до природи як національного надбання країни; інформаційна діяльність, пропаганда природоохоронних знань; популяризація змістовного екологічно грамотного дозвілля в природі.

Пізнання навколишнього світу розпочинається з накопичення чуттєвого досвіду, фактичного матеріалу, який осмислюється з метою засвоєння системи знань, адекватної навколишній природі з її зв'язками і залежностями [7, 8]. Одним із методів забезпечення наочно-чуттєвої основи засвоєння знань є спостереження. Це цілеспрямоване, планомірне сприймання об'єктів навколишньої дійсності. Воно підпорядковане конкретно визначеним цілям і вимагає вольових зусиль.

Іншим методом є навчальний дослід який як і спостереження, є одним із важливих методів пізнання природи, накопичення чуттєвого досвіду. Інформація, здобута таким шляхом, є основою певних теоретичних висновків, узагальнень, встановлення закономірностей або підтвердження вже засвоєних. Дослід дає змогу відтворити явище або процес у спеціально створених умовах, простежити за його ходом, побачити ті ознаки, які у природі сприйняти безпосередньо неможливо. Специфіка дослідження полягає в тому, що він дозволяє отримати явище в «чистому вигляді», уникнути впливу побічних факторів.

Ще одним розповсюдженим методом є практична робота. Це навчально-пізнавальна діяльність, у процесі якої студенти виконують практичні дії з об'єктами в матеріальній або матеріалізованій формі. Їх основною метою є формування практичних умінь і навичок. Засобом організації практичної роботи є практичне завдання.

Чимало науково-дослідних спостережень, дослідів, практичних робіт студенти проводять на базі парку агробіостанції під час навчальних занять та польових практик з ботаніки, фізіології рослин, основ сільського господарства, квітництва, генетики, ґрунтознавства, зоології, дендрології, екології рослин, біоіндикації, лікарські рослини, інтродукції та акліматизації рослин та ін. Зміст навчальних програм багатьох біологічних курсів спрямований на спонукання студентів до активного екологічного мислення за допомогою завдань і запитань, в яких певною мірою виявляються пізнавальні потреби, духовні запити, нахили і здібності.

Вагому роль у еколого-естетичній освіті та вихованні студентської молоді природничого факультету ПНПУ, поряд із використанням існуючих традиційних підходів (аудиторної роботи), відведено залученню їх до різноманітної творчої екологічної діяльності на базі парку агробіостанції. Це організація екологічної освіти та виховання в процесі проведення екскурсій до окремих відділів заповідної території, практичної діяльності на навчально-дослідних ділянках, проведення трудового десанту щодо облаштування території парку агробіостанції чи проведення заходів реконструкції існуючих колекційних ділянок тощо. Студенти доглядають за закріпленою ділянкою парку, проводять її санітарне прибирання, висаджують саджанці, розсаду квіткових рослин, прополують молоді посадки, виготовляють шпаківні і синичники, збирають насіння дерев і кущів, лікарську сировину, врожай зернових, технічних та овочевих культур тощо. Таким чином вони практично включаються в суспільно-корисну діяльність щодо охорони природи, беруть участь в очищенні криниці, охороняють дерева-довгожителі, які

зростають в парку, проводять заходи щодо подальшого озеленення території, складають списки тварин, займаються поширенням екологічної інформації.

Результат еколого-естетичного виховання можна виявити за сформованістю компонентів екологічної вихованості студента: ціннісно-мотиваційного, пізнавально-аналітичного, діяльнісного. Одним із провідних показників екологічної вихованості є здатність студента до самовдосконалення. Показниками професійного самовдосконалення особистості студента виступають: спрямованість та активність особистості на отримання знань, мотивація еколого-професійного самовдосконалення, упевненість у своїх силах, позитивний настрій, адекватність самооцінки тощо [3, 4, 6]. Однією з форм еколого-естетичного виховання, спрямованого на пізнання природи і розуміння її законів, є організація еколого-естетичної стежки, екологічні екскурсії, робота в оранжереї, догляд за територією парку тощо.

Організація еколого-естетичної стежки на території парку агробіостанції створює умови для виконання системи завдань, які спрямовують діяльність студентів у природному оточенні. Під час проведення дослідницької роботи на екскурсійних маршрутах екологічної стежини, студенти вивчають об'єкти і явища в самій природі, визначають види рослин і тварин, з'ясовують шляхи впливу людини на довкілля, дізнаються про види природокористування, накопичують досвід оцінювання характеру і результатів взаємодії людини і природи, оволодівають навичками екологічно грамотної поведінки в природному середовищі, розвивають уміння пропагувати ідеї охорони природи серед однолітків та населення, розширюють свій кругозір щодо сучасних природоохоронних проблем і шляхів їх розв'язання. Розроблена викладачами кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології така екологічна стежка починається з доступних, естетично виразних і привабливих ландшафтів місцевості, де природні об'єкти характеризуються найбільшою інформаційною насиченістю. Екологічна стежка допомагає ефективно реалізувати цілий ряд завдань комплексного виховання. Вона дає змогу поглиблено вивчити програмний матеріал з багатьох природничих дисциплін, є місцем проведення екскурсій, передбачених програмою, формує в студентів ініціативу і творчість, виховує доброту, відвертість, любов до ближнього, чуйність. Екостежка є місцем проведення екологічних акцій. Усі знання, навички, уміння, почуття, переконання, які формуються під час занять на навчальній екологічній стежці, спрямовані на вирішення одного з найгуманніших завдань сучасності – збереження довкілля, у якому живе людина.

Дієвою формою організації екологічного виховання студентів є екскурсії, під час яких у них формуються позитивні установки, навички спостережливості. Екологічні екскурсії визначаються в педагогіці як форма і метод навчально-виховної роботи, що дозволяють організувати спостереження і вивчення різноманітних предметів і явищ у природних умовах. Студенти ознайомлюються з явищами природи в їх природних взаємозв'язках, з рослинами і тваринами в середовищі їх існування, з руйнівним впливом людини на природу, збирають природний матеріал для колекцій, гербаріїв, композицій. На екскурсіях студент збагачує свої екологічні знання, розкриває своє серце красі довкілля, привчається до культури поведінки.

За результатами проведених наукових досліджень на території парку агробіостанції ПНПУ студенти беруть активну участь в еколого-натуралістичних масових акціях «Зелена стежина», «Первоцвіти рідного краю», «Зробимо місто чистим», «Малим річкам – чисті береги», «Парки – легені міст і сіл», де вони поглиблюють знання про природу, екологічні проблеми даної місцевості, проводять роботу з охорони рідкісних видів рослин, розчищенні річок від сміттєзвалищ та благоустрою зони відпочинку населення. Виступи учасників акцій

в засобах масової інформації (телебачення, радіо, преса) сприяють прищепленню культури поведінки в природі та бережливому ставленню до неї.

Розвиток еколого-естетичної культури, відчуттів прекрасного відбувається під час аудиторної роботи в «Зеленому класі» навчальної лабораторії парку агробіостанції при вивченні навчального курсу «Інтродукція та акліматизація рослин». Студенти вчать застосовувати методику проведення психолого-естетичної та географо-естетичної оцінки ландшафту парку агробіостанції. Зокрема, студент демонструє навички щодо визначення естетичної цінності окремих колекційних ділянок парку, рослин, долини малої річки тощо. Адже важливими у будь-якому парку є декоративно-естетичні характеристики, що впливають на емоційне сприйняття людиною його ландшафтів. Проведення емоційно-естетичної оцінки дає можливість виділити зразкові паркові композиції, що характеризуються високими показниками естетичної цінності. Емоційна шкала є комплексною, оскільки оцінюються не тільки естетично-декоративні показники (фактура дерева, модуляція виду, колорит насаджень, розчленування деревостану), а й узяті до уваги ботанічні параметри насаджень (продуктивність деревостану, ярусність, підріст, трав'яний покрив, зімкнутість пологую) та наявність різних архітектурних структур.

Отже, у формуванні еколого-естетичної культури особистості під час аудиторних і позааудиторних занять на території парку агробіостанції ПНПУ вбачається можливість подолання екологічної кризи, вирішення екологічних проблем довкілля.

Список використаних джерел

1. Бойко В.О. Екологічне виховання учнів і студентів: [Екол. виховання студентів] / В.О. Бойко // ПостМетодика. – 2005. – № 4-5. – С. 19–22.
2. Екологічна культура: поняття і реальність / Л. Курняк // Вища освіта України. – 2006. – № 3. – С. 32-37.
3. Єфіменко Н.П. Особливості формування екологічної культури студентів вищих технічних закладів освіти : Дис. ... канд.пед.наук : 13.00.04 – Х, 2000. – 137 с.
4. Курняк Л.М. Формування екологічної культури студентської молоді у умовах системних трансформацій у сучасній Україні : Автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10. – Київ, 2007. – 17 с.
5. Мазурок В.Г. Формування системи понять еколого-економічного змісту в процесі професійної підготовки студентів технічного коледжу : Дис. ... канд.пед.наук : 13.00.04. – Житомир, 2007. – 250 с.
6. Славська Я.А. Еколого-естетичне виховання в контексті ідей сталого розвитку / О.В. Шевяков, О.Е. Капоровський, Я.А. Славська // Екологія і природокористування : Зб. наук. праць Інституту проблем природокористування та екології НАН України. – Випуск 17. – Дніпропетровськ, 2013. – С. 245-250.
7. Славська Я.А. Еколого-естетичне виховання у загальноосвітніх школах Донбасу (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : Дис. ... канд.пед.наук : 13.00.01. – Київ, 2015. – 310 с.
8. Славська Я.А. Естетика поведінки: теорія, методологія, практика : [монографія] / В.В. Сізов, Я.А.Славська. – Дніпропетровськ, 2013. – 235 с.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2017 р.

ДЕРЕВ'ЯНКО Т.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко, Україна

РОЛЬ «ПАРКА АГРОБІОСТАНЦІЇ ПОЛТАВСЬКОГО ПЕДУНІВЕРСИТЕТА» В ЕКОЛОГО-ЕСТЕТИЧЕСЬКОМУ ВОСПИТАННІ СТУДЕНЧЕСЬКОЇ МОЛОДЕЖІ

Рассмотрены общие тенденции развития эколого-эстетического воспитания студентов естественного факультета Полтавского национального педагогического университета имени В.Г. Короленко и ее актуализация в учебно-воспитательном процессе на природно-заповедной территории «Парка агробіостанції педуниверситета». Раскрыты приоритетные направления экологического образования и воспитания студенческой молодежи, формы и

методи учебно-воспитательного процесса, которые направлены на развитие у молодого поколения эколого-эстетических идеалов и ценностей.

Ключевые слова: *эколого-эстетическое воспитание, парк агробиостанции Полтавского педуниверситета, студенческая молодежь, естественный факультет*

DEREVYANKO T.

Poltava National Pedagogical University named after V. Korolenko, Ukraine

THE ROLE OF «PARK OF AGROBIOSTATION OF POLTAVA PEDAGOGICAL UNIVERSITY» IN ECOLOGICAL AND AESTHETIC EDUCATION OF STUDENT YOUTH

The article discusses general trends of ecological and aesthetic education of students of the faculty of natural sciences of Poltava National Pedagogical University named after VG Korolenko and its actualization in the educational process on the territory of the park of agrobiostation of PNP. A significant role in ecological and aesthetic education of students of Poltava National Pedagogical University with means of nature plays the park-landmark of landscape art of local importance «Park of agrobiostation of Poltava Pedagogical University», which goal is to consistently, systematically, purposefully develop and improve the aesthetic tastes, environmental culture, consciousness etc. The priority areas of environmental education of student youth, forms and methods of educational process aimed at developing ecological and aesthetic ideals and values of the young generation were revealed. It was found that on the territory of the park of agrobiostation students are actively involved in environmental and naturalistic mass actions where they deepen their knowledge of nature and environmental issues of the area. The development of ecological and aesthetic culture, feelings of beauty is taken place during the classroom work in the «Green Classroom» of educational laboratory of the park of agrobiostation while studying courses of ecology and botany.

Keywords: *ecological and aesthetic education, park of agrobiostation of Poltava Pedagogical University, student youth, faculty of natural sciences.*

УДК 378.147.227 377.112.4

ТЕТЯНА ДЕРКАЧ

МАРИНА ІЛЬЧУК

Відокремлений структурний підрозділ Агротехнічний коледж Уманського національного університету садівництва

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО КОНТРОЛЮ РІВНЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖУ ПРИ ВИВЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Стаття присвячується питанням удосконалення організації контролю навчальних досягнень майбутніх економістів при вивченні фахових дисциплін відповідно до сучасних умов розвитку освіти. Акцентовано увагу на необхідності використання комбінованого контролю рівня та якості знань.

Ключові слова: *контроль, комбінований контроль, економічні дисципліни, навчально-пізнавальна діяльність, якість підготовки, перевірка, оцінювання*

Необхідною передумовою якісної підготовки висококваліфікованого спеціаліста у вищій школі є організація такої технології навчання, яка б

забезпечувала всеохоплююче та якісне засвоєння системи знань, вмінь і навиків майбутньої професійної діяльності. У сукупності засобів, що забезпечують функціонування системи управління якістю підготовки фахівців, важлива роль належить науково обґрунтованому, ретельно спланованому й раціонально організованому контролю кількісних і якісних параметрів технології навчання.

В умовах перенесення акцентів на самостійне оволодіння знаннями великого значення набуває вивчення ролі контролю у формуванні мотивації учіння студентів, розвитку їх пізнавальної самостійності та самоконтролю. Незважаючи на велику кількість робіт щодо обґрунтування та організації компонентів процесу діагностування навчальних досягнень студентів, залишається ще ряд питань, що потребують подальшого теоретичного вивчення та практичного удосконалення. Тому, пошук ефективної методики контролю навчальних досягнень студентів є однією з актуальних проблем сучасної педагогічної науки.

Удосконаленню системи контролю навчальних досягнень студентів присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема С. Архангельського, В. Аванесова, Ю.Бабанського, І. Волощука, С. Гончаренка, М.Євтуха, І.Зязюна, О.Киричука, В.Корнеєва, Е.Лузік, В.Маслова, Н. Ничкало, О. Савченко, В.Сидоренка, А.Степанюк, Н.Тализіної та ін. Розглянуті наукові праці свідчать про певні надбання у розкритті досліджуваної проблеми, проте у більшості робіт питання організації та методології контролю розглядаються в загальному аспекті, не враховуючи особливостей кожної окремої навчальної дисципліни та напряму професійної підготовки студентів, які її вивчають.

Метою даної статті є обґрунтування методики комплексного контролю навчальних досягнень студентів коледжу під час вивчення економічних дисциплін.

Будь-яка система організації навчального процесу повинна підвищувати мотивацію студентів щодо навчання через постійний контроль їхніх знань і вмінь. Важливо, щоб активізація роботи студентів була постійною (а не лише в кінці семестру) змушувала їх працювати систематично і самостійно, розширювала можливості для всебічного розкриття здібностей студентів, розвивала їхнє творче мислення, розширювала межі самостійної роботи і докорінно удосконалювала відносини в ланці "викладач - студент", створюючи атмосферу співробітництва.

Контроль за своєю сутністю – це встановлення зворотного зв'язку між викладачем та студентом. Тобто, в процесі контрольних заходів викладач має змогу отримати інформацію про результати навчальної діяльності студента (як аудиторної так і самостійної) проаналізувати її та прийняти рішення про форми і методи наступної навчальної діяльності. Контроль пізнавальної діяльності для викладача є своєрідним показником його власної педагогічної майстерності, а для студента результати вказують на успіхи або недоліки у власній роботі. Постійний, раціонально спланований контроль дисциплінує, розвиває вольові якості як викладача, так і студента.

Форми контролю навчальних досягнень повинні бути різноманітними. Підлягати перевірці мають не тільки запам'ятовування, але і здатність студентів користуватися своїми знаннями. При викладанні економічних дисциплін перевірка знань і умінь студентів повинна мати комплексний, заснований на певній системі підхід. Тобто не просто визначати фактичний рівень знань теоретичного матеріалу, а й охоплювати уміння студентів використовувати ці знання на практиці. Таким чином, викладач має використовувати декілька методів контролю одного і того ж навчального матеріалу, рис 1.

Викладач економічних дисциплін повинен нести відповідальність за якість своєї педагогічної діяльності, обов'язково аналізувати як прочитані лекції і проведені практичні заняття відклалися у пам'яті студента. Дуже часто педагогів

цікавить тільки сам процес проведення контролю, а не перевірка власного досвіду і методики викладання, спроможності ефективно впливати на формування знань, вмінь, навичок, а також розвиток творчих здібностей студентів. Ми глибоко переконані, що контроль навчальних досягнень студентів повинен бути однією з можливостей удосконалювати форми, методи і засоби власної педагогічної майстерності.

Ефективність контролю навчальних досягнень студентів коледжу з економічних дисциплін залежить від наступних факторів:

- обраної форми та виду контролю;
- рівня складності навчального матеріалу;
- частоти контролю;
- структурування навчального матеріалу;
- можливості комп'ютеризації контрольних завдань.

Відповідно, об'єктом контролю є обсяг засвоєння теоретичного матеріалу і навички його практичного застосування, що визначаються відповідними навчальними програмами. В цілому, об'єкти контролю можна розділити на два рівні:

I – вміння студента самостійно виконувати завдання. На цьому рівні контролюється репродуктивна діяльність, здатність повторити вже знайомий, раніше почутий матеріал.

II – вміння студента вирішувати ситуативні завдання, тобто аналізувати нову інформацію та приймати відповідні рішення. На цьому рівні оцінюється продуктивна діяльність – це творча діяльність, яка полягає у трансформації раніше одержаних знань.

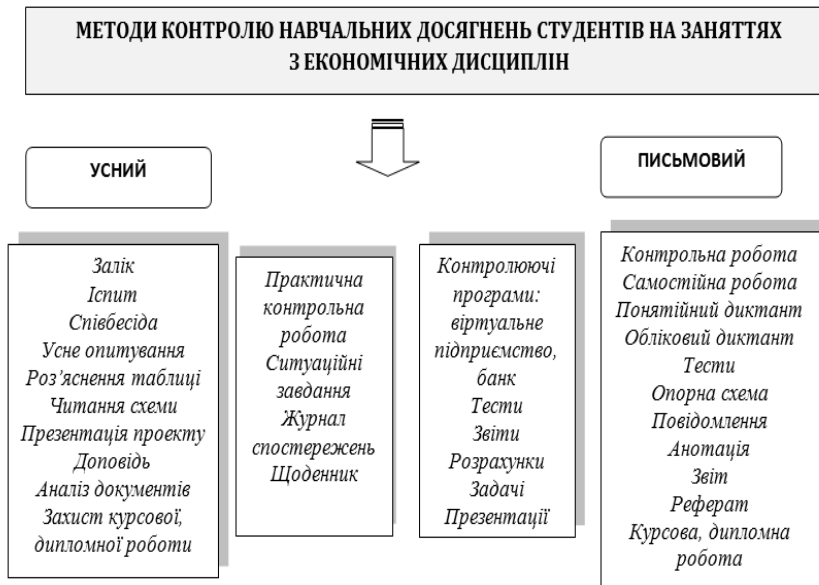

Рис. 1 Методи контролю навчальних досягнень студентів на заняттях з економічних дисциплін

Для виявлення рівня навчальних досягнень з економічних дисциплін викладачами коледжу використовуються найрізноманітніші форми, методи та способи контролю

поєднанні із засобами навчання або без них. Зазначимо, що всі вони підпорядковуються цілям навчання взагалі та перевірки зокрема, а також розрізняються за видами. Проте, спираючись на практичний досвід викладання економічних дисциплін, можна стверджувати, що раціональним є комбінування 2 - 4 методів контролю на одному занятті. Це дає змогу, з одного боку, уникнути одноманітності, а з іншого – не створювати на занятті калейдоскопу дрібних видів діяльності та не розпорошувати увагу студентів. Деякі приклади таких комбінацій наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Модель організації оцінки навчальних досягнень студентів на заняттях з економічних дисциплін

Тема заняття	Кошторис бюджетної установи	Порядок обчислення ПДВ та складання відповідної податкової звітності	Необхідність, сутність та функції кредиту
Час перевірки	15-20 хв.	70-80 хв.	70-80 хв.
Вид заняття	Комбіноване заняття	Практичне заняття	Семинар
Комплекс методів і прийомів контролю	Письмове фронтальне опитування (тести)	Усне фронтальне опитування	Письмове фронтальне опитування (Понятійний диктант)
	Зробити висновки про розподіл бюджетних коштів до ситуаційного завдання (складання кошторису бюджетної установи)	Перевірка домашнього завдання (вибіркове усне індивідуальне опитування біля дошки)	2.Вибіркове індивідуальне опитування (тести «знайди відповідність»)
	Робота у малих групах: складання опорної схеми проектування та затвердження кошторису бюджетної установи	Письмове завдання: вирішення ситуаційних завдань з операцій купівлі - продажу товарів, робіт чи послуг	Обговорення проблемних питань, бесіда: Передумови виникнення кредиту Чинники необхідності кредиту Ознаки кредиту
		Робота з документами: складання податкової декларації з ПДВ	4.Презентація роботи малих груп (принципи кредитування)
	4.Відповіді на запитання студентів	5.Відповіді на запитання студентів	5.Відповіді на запитання студентів

Крім того, викладачами коледжу активно практикується комбінування різних методів контролю навчальних досягнень на бінарних заняттях. Як приклад, можна відзначити заняття з дисциплін «Податкова система» та «Облік і звітність бюджетних установ» на тему «Податки - головне джерело надходжень до бюджету».

Заняття передбачає проведення тематичного контролю з дисципліни «Податкова система» та поточного контролю з теми «Доходи бюджету» дисципліни «Облік і звітність бюджетних установ», див. табл.2.

Таблиця 2

Форми та методи контролю бінарного практичного заняття «Податки - головне джерело надходжень до бюджету» з дисциплін «Податкова система» та «Облік і звітність в бюджетних установах»

Етап заняття	Форми та методи контролю навчальних досягнень
Підготовчий етап	
Контроль вихідного рівня знань за темою заняття	Усний контроль. Фронтальне опитування. Міні - вікторина
Основний етап	
Контроль рівня професійних вмінь та навичок за темою заняття	Письмовий контроль. Тест «Знайди відповідність» Самоконтроль. Перевірка виконання тесту
Самостійна робота студентів	Практичний індивідуальний контроль. Розв'язування ситуаційних вправ
Робота у команді	Груповий контроль. Міні дослідження. Проект «Мій податок»
Заключний етап	
Корекція рівня професійних вмінь і навичок	Співбесіда зі студентами. Відповіді на запитання

Найдавнішою та найпоширенішою формою вимірювання знань є усне опитування. Дуже часто його називають традиційним контролем. Беззаперечна користь цього методу, на нашу думку, полягає в тому, що він дає змогу студентам удосконалити мовну практику, набуті навички і уміння мислити, грамотно і логічно аргументувати та викладати свої думки, відстоювати свою точку зору, дискутувати. Найрозповсюдженішим методом усного опитування є бесіда, що часто набуває форми діалогу зразка «питання - відповідь». Якість її проведення залежить від характеру й системи запитань, за допомогою яких викладач керує розумовою діяльністю студентів.

Та варто зауважити, що усне опитування має й свої недоліки:

по-перше, під час опитування можуть піддаватися сумніву об'єктивність і надійність оцінювання. Відповідь одного і того ж студента різні викладачі можуть оцінити по-різному, тому тут важливо мати чітко визначені критерії оцінювання, що технічно не завжди є можливим (практично не можливо стандартизувати обсяг охопленого матеріалу, постановку питання, рівень підготовки студента, складність питання і т. д.);

по-друге усне опитування може займати більшу частину заняття, не залишаючи достатнього часу для інших видів діяльності. Особливо якщо студенти не дуже добре володіють матеріалом, не охоче відповідають або мають проблеми із формулюванням власної точки зору.

Тому, одним із методів удосконалення усного опитування можна запропонувати використання міні-вікторини. Вона займає відносно не багато часу на занятті, має елементи змагання та є досить ефективним способом активізації роботи студентів. Діяльність викладача в першу чергу, спрямована на таке формулювання запитань, які б сприяли глибокому з'ясуванню рівня засвоєння навчального матеріалу студентами. Перед тим як скласти запитання для вікторини, викладачу варто врахувати передбачувані результати, яких ми прагнемо досягти під час здійснення перевірки знань. Головними типами таких результатів є:

- запам'ятовування фактичного матеріалу;
- уміння поєднати між собою матеріал, пройдений у різний час чи пов'язаний з різними темами;

- здатність застосовувати свої знання у нових виробничих умовах.

Для проведення такого опитування викладач складає добірку запитань із теми заняття, при чому варто уникати об'ємних, складних, неоднозначних формулювань. Запитання повинно бути коротким, змістовним та передбачати відповідь від одного до трьох речень.

Технологія проведення міні-вікторини наступна: викладач формулює запитання, студент, який першим підняв руку – відповідає. Правильна відповідь оцінюється в один бал. Якщо відповідь не вірна, право дати відповідь отримують інші студенти. В результаті вікторини студенти накопичують бали, які в комплексі будуть визначати оцінку, отриману на занятті.

Письмовий контроль на заняттях з економічних дисциплін об'єднує письмові, розрахункові та графічні роботи, понятійні диктанти, реферати, повідомлення, перевірку складених тез та опорних конспектів самостійного вивчення, звітів-щоденників з практичних занять. Методи письмового контролю дають змогу одночасно охопити всіх або певну частину студентів і перевірити їх відповідно до поставленого завдання. В результаті порівняння виконаних робіт викладач з'ясовує ступінь засвоєння знань, виявляє найбільш характерні помилки й основні труднощі в оволодінні навчальним матеріалом, вивчає причини їхньої появи і визначає способи їхнього усунення.

Серед сучасних та об'єктивних методів для вимірювання та оцінювання рівня знань, умінь і навичок студентів широкого використання набув тестовий контроль, який дає змогу забезпечити:

- об'єктивність і справедливість оцінки знань;
- відсутність емоційних стресів і перевантажень, психологічного впливу на студентів;
- прозорість і гласність результатів контролю;
- розвиток індивідуально-диференційованої роботи студентів;
- можливість одночасного контролю великої аудиторії за умов відносно невеликих затрат часу на його проведення.

Традиційне тестування можна урізноманітнити, запропонувавши тест за формою «знайди відповідність». Він включає набір характеристик для визначеного поняття, та відповідно самі поняття, які вони повинні сумістити у правильному порядку, наприклад, табл.3.

Для студентів старших курсів, такий тест можна ускладнити, додавши помилкові характеристики чи помилкове поняття. Так у табл.3 подана назва не існуючого податку (податок з власників свійської худоби) і відповідні йому елементи. При чому викладач може як повідомити про помилки, допущені в тесті, так і приховати це. Студентів, які помітили і виправили помилку заохочують у вигляді додаткових балів. Такі, на перший погляд прості прийоми додають цікавості опитуванню, активізують та концентрують увагу студентів при виконанні завдання.

Таблиця 3

Тест «Знайди відповідність» із дисципліни «Податкова система»

Назва податку	Основні елементи податку
А. Податок на додану вартість	1. Відемне значення податку – означає бюджетне відшкодування з Державного бюджету України.
	2. Адвалорні, специфічні, адвалерні та специфічні одночасно.
	3. 18%.
Б. Податок на доходи фізичних осіб	4. Фізичні та юридичні особи, які є власниками житлової та /або нежитлової нерухомості.
	5. Податкова соціальна пільга становить 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи.
	6. Будь-яка особа, в якій за останні 12 календарних місяців загальна сума від здійснення операцій з постачання товарів/послуг сукупно перевищує 1 млн. грн.
	7. Спирт, алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти, транспортні засоби.
	8. Фізичні особи – резиденти та нерезиденти, які отримують доходи на території України.
	9. Ставка не повинна перевищувати 3% розміру мінімальної заробітної плати
В. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	10. Податок сплачується виключно через електронний рахунок, відкритий платнику Казначейством.
	11. 20%, 7%, 0%.
	12. Особа, яка виробляє підакцизні товари на території України.
	13. Загальний місячний оподатковуваний дохід.
Г. Акцизний податок	14. Постачання товарів, робіт і послуг на території України, експортні та імпорتنі операції.
	15. Ставка 10% ринкової вартості тварини.
	16. Сплачується один або два рази в місяць, в момент отримання коштів на виплату заробітної плати.
	17. Фізичною особою сплачується протягом 60 календарних днів з дня вручення податкового повідомлення-рішення.
	18. 20%, 18%.
	19. Виробники продуктів харчування тваринного походження
	20. Власники свійської худоби, обсяг якої перевищує 10 голів
Д. Податок із власників свійської худоби	

Важливо також використовувати елементи самоконтролю на заняттях з економічних дисциплін. Викладач може запропонувати студентам обмінятися своїми варіантами відповідей із колегою по парті, а потім продемонструвати правильний варіант вирішення завдання.

Звірявши відповіді зі зразком студенти оцінюють роботу. Можна звичайно, залишити відповіді у їх авторів, але на нашу думку в такому випадку може постати під сумнівом об'єктивність оцінки роботи. Адже не можна виключати ситуації, коли

студенти, побачивши правильну відповідь, не втримаються від спокуси підправити власну.

Отже, на етапі реформації та удосконалення вітчизняної системи освіти важливим є введення до практики вищої школи нової системи оцінювання знань, нових підходів до організації контролю, результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів. На нашу думку, викладач повинен вдумливо і творчо підходити до використання критеріїв і норм оцінювання навчальних досягнень студентів. Він має керуватися науковими основами організації навчального процесу, уважно ставитись до кожного студента, враховуючи його нахили, інтереси і прагнення, виявляти високу принциповість і такт. Комбінування різних методів контролю навчальних досягнень студентів з економічних дисциплін передбачає можливість поєднати в собі всі переваги традиційних способів контролю та ефективно запроваджувати інтерактивні та інноваційні підходи; дає змогу не тільки встановити рівень і якість засвоєння знань, а також здійснити їх корекцію, оцінити хід і результати навчально-пізнавальної діяльності студентів, визначити шляхи її вдосконалення, що, в свою чергу, суттєво підвищуватиме ефективність навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Васюк О. Організація контролю навчання студентів / О. Васюк, Н. Майданюк. – К: Вісник книжкової палати, 2009. – 50 с.
2. Войтків Г. В. Контроль знань – інформація про ефективність вивчення предмета. / Г. В. Войтків. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – 2010. – №77. – 50 с.
3. Драч І. І. Організація навчального процесу з розвитку творчого потенціалу студентів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації: автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І. І. Драч. – К., 2005. – 20 с.
4. Кравченко О.В. Концепція підготовки фахівців з обліку та аудиту в контексті інтеграційних і глобалізаційних процесів / О.В. Кравченко // Междисциплинарные исследования в науке и образовании. – 2012. – № 1К. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mino.esrae.ru/158-1167>.
5. Кривов'язюк І.В. Нові підходи до оцінки рівня знань студентів у контексті Болонського процесу / І.В. Кривов'язюк // Тези доповідей науково-методичної конференції “Кредитно-модульна система підготовки фахівців у контексті Болонської декларації”, м. Луцьк, травень 2005 р. – Луцьк: ЛДТУ, 2005. – С. 48-49.
6. Ромашенко І. Контроль знань, умінь і навичок студентів у вищому навчальному закладі як засіб управління процесом навчання // Молоді і ринок. – 2012. – № 2 (85). – С. 90–93.
7. Смалій Т. М. Теоретичні основи комплексного підходу до процесу вивчення економічних дисциплін студентами вищих навчальних закладів / Т. М. Смалій. // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2013. – №1. – С. 209–213.
8. Станкевичус Л. В. Інтегрований підхід у процесі вивчення фахових дисциплін майбутніми бухгалтерами у ВНЗ I-II рівня акредитації / Л. В. Станкевичус // Теорія та методика управління освітою. – 2010. – № 4. – С. 46–52.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2017 р.

ДЕРКАЧ Т., ИЛЬЧУК М.

Обособленное структурное подразделение Агротехнический колледж Уманского национального университета садоводства, Украина

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К КОНТРОЛЮ УРОВНЯ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Статья посвящается вопросам совершенствования организации контроля знаний будущих экономистов при изучении специальных дисциплин в соответствии с современными условиями развития образования. Акцентируется внимание на необходимости использовании комбинированного контроля уровня и качества знаний.

***Ключевые слова:** контроль, комбинированный контроль, экономические дисциплины, учебно-познавательная деятельность, качество подготовки, проверка, оценка.*

DERKACH T., ILCHUK M.

Separate structural division of Agronomy College Uman National University of Horticulture, Ukraine

CURRENT APPROACHES TO CONTROLLING THE LEVEL OF EDUCATIONAL ACHIEVEMENTS OF COLLEGE STUDENTS IN THE STUDY OF ECONOMIC DISCIPLINES

This article is devoted to improving the organization of the control of knowledge of the future economists in the study of special disciplines, in accordance with modern conditions of development of education. It stressed the need to use combined level of control and quality of knowledge.

Discusses the idea that during the reformation and improvement of the national education system is an important introduction to the practice of high school new system of assessment, new approaches to monitoring the results of teaching and learning of students. In our opinion, the teacher should thoughtfully and creatively to the use of criteria and standards of evaluation of educational achievements of students. He has guided the scientific principles of the educational process, attentive to each student, given his inclinations, interests and aspirations, identify high integrity and tact. The combination of different methods of control of educational achievements of students of economic disciplines provides an opportunity to combine the advantages of traditional methods of control and effectively implement interactive and innovative approaches; allows not only to establish the level and quality of learning, as well as to their correction, assess progress and results of teaching and learning of students identify ways to improve it, which, in turn, significantly raise the effectiveness of the educational process.

***Keywords:** control, combined control, economic discipline, educational and cognitive activity, quality of training, testing, testing*

УДК [005.336.2:167]:378

ЄВГЕНІЯ ДІДЕНКО

Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка

ДОСЛІДНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ТОВАРОЗНАВЦЯ-ЕКСПЕРТА: АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ

У статті розкрито зміст поняття «дослідницька компетентність», висвітлено особливості організації науково-дослідної роботи та її роль у процесі формування дослідницької компетентності у практиці професійної підготовки майбутніх товарознавців-експертів. Також розглянуті погляди науковців на процес формування дослідницької компетентності.

***Ключові слова:** науково-дослідна робота, професійна діяльність, дослідницька компетентність, майбутні товарознавці-експерти.*

Постановка проблеми. За останні роки система вищої освіти України зазнала значних трансформацій, що були спричинені інтенсивним розвитком інформаційного суспільства і стрімкими змінами соціально-економічної ситуації у країні та світі. Упровадження інноваційних технологій у навчальний процес вищої школи все більше привертає увагу науковців до проблеми фахової підготовки майбутніх фахівців, що є однією з передумов інтеграції України в європейське співтовариство. Процес реформування вищої освіти включає комплекс нововведень, необхідних для оновлення змісту навчання, спрямованого на розвиток ключових компетентностей майбутніх фахівців, оволодіння якими матиме вирішальне значення при розв'язанні можливих проблем у ситуаціях подальшої професійної діяльності, соціального та повсякденного життя.

Питанню підготовки висококваліфікованого фахівця науковці надають все більш вагомого значення. Пріоритетним у процесі підготовки спеціаліста, що володіє набором необхідних професійних компетентностей, є його зорієнтованість на фундаментальні знання, тісний зв'язок теорії з практикою, прагнення до професійного саморозвитку та самореалізації, вміння творчо мислити й володіти методами дослідницької діяльності. Реалізація цих положень можлива за умов підвищення рівня наукової підготовки студентів, оскільки ґрунтовні знання та дослідницькі вміння забезпечують формування цілісної особистості, творчої індивідуальності майбутнього фахівця з широким світоглядом, власною точкою зору та низкою необхідних професійних якостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до переліку ключових компетентностей як освітнього результату, що було визначено під час симпозиуму Ради Європи, названі дослідницькі, як необхідні складові професійної діяльності в сучасному суспільстві. На даному етапі розвитку педагогічної науки все більше науковців цікавляться питанням вивчення процесу формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців.

Методологія і методи формування дослідницької компетентності охарактеризовані в роботах С. Білих, Е. Бережної, В. Богословського, Н. Гафурова, В. Загвязінського, Н. Ільїної, В. Краєвського, О. Новикова, Т. Сальникової, А. Шаповалова, Е. Шашенкової, Т. Шипілової та ін. Проблема формування готовності студентів до дослідницької діяльності вивчали А. Кірсанов, І. Лернер, Р. Низамов, Н. Нікандров, Я. Пономарьов, Н. Посталюк, Ф. Ратнер, А. Савенков, А. Третьякова, Т. Шамова та ін. Психолого-педагогічні основи дослідницької діяльності студентів

розкриті в працях С. Архангельського, В. Андреева, Ю. Бабанського, Е. Бершадської, М. Бершадського, Н. Важевського, В. Давидова, В. Розумовського, В. Синенко, Е. Титова, М. Фірсова, А. Хуторського, І. Чечель та інших. Теоретичні ідеї організації дослідницької діяльності студентів представлені в роботах Р. Атаханова, Ю. Бабанського, Е. Бережної, Н. Гафурової, Р. Гільмеевої, Л. Горбунової, В. Загвязінського, Н. Ільїної, В. Краєвського, А. Леонтович, А. Новикова, А. Обухів, А. Піскунова, В. Полонського та ін.

Серед дисертаційних досліджень можна виокремити роботи, у яких акцентовано увагу на ролі дослідницької компетентності в професійній підготовці педагога (О. Лекашевич, С. Маркова, З. Обліцова та ін.), формуванні науково-дослідницької компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у вищих військових навчальних закладах (І. Бец); формуванні дослідницької компетентності бакалаврів педагогічної освіти в умовах інформаційно-комунікаційного середовища (Г. Скорнякова). Окрім того, науковці у своїх дослідженнях торкалися проблем формування педагогічної дослідницької компетентності магістрантів (В. Климентьева); розвитку дослідницької компетентності студентів ВНЗ в умовах ступеневої освіти (С. Лукашенко); формуванні дослідницької компетентності студентів в умовах проектного навчання (А. Губайдуллин); формуванні дослідницької компетентності майбутнього вчителя хімії (О. Бабенко, Н. Буринська, Л. Бурчак, Л. Величко, Н. Лукашова, О. Максимов, П. Самойленко, В. Староста, С. Стрижак, Н. Чайченко, Н. Шиян, О. Ярошенко та ін.).

Ряд дисертаційних робіт присвячено удосконаленню підготовки фахівців у галузі товарознавства та комерційної діяльності (В. Апопій, Г. Багрій, Л. Карташова, С. Кожушко, Т. Крамаренко, О. Куклін, С. Мороз, Е. Морозова, Н. Ніколкіна, Ф. Панкратов, Ф. Половцева, Т. Русецька, С. Симчук, Р. Хайруллин, Р. Хизрич).

Водночас, аналіз наукової літератури показав, що питання формування дослідницької компетентності майбутніх товарознавців-експертів не було предметом окремого дослідження і залишається неопрацьованими як в теоретичному, так і практичному аспектах.

Мета статті – з'ясувати особливості формування дослідницької компетентності у процесі професійної підготовки студентів на прикладі майбутніх товарознавців-експертів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах навчання у вищій школі необхідність поєднання навчального процесу з дослідницькою діяльністю студентів є важливим фактором у процесі професійної підготовки висококваліфікованого фахівця з широким світоглядом. За словами В. Брюховецького, лише в університеті можливо створити такі умови, в яких людина збагне свій талант і самореалізується як особистість [1, с. 2]. Під час здійснення науково-дослідної діяльності відбувається активізація процесів самореалізації, що позитивно впливає на процес формування особистості дослідника.

Для нашого дослідження це завдання набуває важливого значення, адже залучення майбутніх товарознавців-експертів до наукових досліджень під час професійної підготовки має позитивний результат у процесі становлення фахівців зі сформованою дослідницькою компетентністю, яка забезпечить їм значні переваги та успіх у обраній професії.

Переходячи до аналізу змісту поняття «дослідницька компетентність майбутніх товарознавців-експертів», на нашу думку, перш за все слід дослідити базові дефініції: «діяльність», «дослідницькі вміння», «дослідницька діяльність», «дослідницька компетентність».

Прийнято вважати, що дослідницька діяльність є діяльність, яка характеризується спрямованістю на отримання нових знань. Вона служить способом активного пошуку,

побудови знань, формування нового досвіду. Дослідницьку діяльність диференціюють на науково-дослідну та навчально-дослідну: науково-дослідна діяльність характеризується об'єктивною новизною знань; навчально-дослідна діяльність організовується педагогом, новизна знань тут суб'єктивна (А. Леонтович). З метою розвитку діяльнісного підходу, сучасні науковці (І. Зимня, В. Краєвський, А. Хуторський) звертаються до його інтеграції з компетентнісним підходом. Це зумовлено тим, що компетентнісний підхід більшою мірою направлений на конструювання надпредметного змісту, формування діяльності, у тому числі дослідницької; і в меншій – на засвоєння знань з предмета. Суть цієї інтеграції, згідно концепції А. Леонтьєва: індивідуальна практика – компетентність.

Чимало науковців (А. Вербицький, І. Зимня, А. Маркова та ін.) вважають, що люба компетентність перебуває у взаємозв'язку з діяльністю і проявляється через набуття практичного досвіду у цьому виді діяльності.

Питання діяльності є важливою проблемою психолого-педагогічних досліджень і вивчається значним колом наук (філософія, фізіологія, соціологія, психологія тощо). У переважній більшості термін «діяльність» визначають як працю, роботу, активність і поведінку. Із позицій С. Рубінштейна, діяльність насамперед характеризується такими особливостями: виконувати діяльність притаманно виключно суб'єкту (тобто людині, а не тварині і не машині), точніше, суб'єктам, що здійснюють спільну діяльність [6, с. 41]. Відомий науковець О. Рогозіна у своєму дослідженні поняття «діяльності» розкриває як сукупність дій об'єкта, які спрямовані на зміну навколишнього світу та виробництво об'єктивного продукту матеріальної та духовної культури. Вона наголошує на тому, що спочатку діяльність є практичною та матеріальною, а вже у процесі розвитку перетворюється на теоретичну [5, с. 33].

Переважає більшість науковців вважає, що дослідницька діяльність є особливим видом діяльності особистості (стосовно нашого проблемного питання – видом діяльності товарознавця-експерта). Особливий інтерес для нас представляє поняття дослідницької діяльності, запропоноване І. Зимньою, як специфічна діяльність людини, що регулюється свідомістю особистості, її активною позицією, направленою на задоволення інтелектуальних потреб, продуктом якої є нові знання, які відповідають поставленій меті.

Важливою для нас є думка Н. Гловин, яка розглядає дослідницьку діяльність як один з основних шляхів забезпечення високого рівня підготовки студентів до подальшої професійної діяльності. Вона вважає, що принцип інтеграції наукової праці з навчальною в умовах нового інформаційного суспільства та науково-технічної революції стає важливим фактором формування майбутнього фахівця. Причому, аналіз нормативних документів вказує на те, що на сьогодні навчально-дослідницька та науково-дослідницька діяльність не є засобом всебічного розвитку окремої передової ланки студентської молоді, а є засобом підвищення якості підготовки всіх студентів до подальшої успішної професійної діяльності. [2, с. 89].

Чимало діячів науки у своїх дослідженнях доводять, що такий підхід до організації навчального процесу має позитивні результати при формуванні самостійності, творчого мислення студентів, позитивно впливає на розвиток дослідницьких умінь, дає можливість майбутнім фахівцям проявити себе у навчальній, науковій, а далі – й у професійній діяльності. Окрім того, організація дослідницької діяльності позитивно впливає на індивідуальний розвиток студента через більш якісне спілкування з викладачем.

Чимало дослідників звертають увагу на характеристики, через які проявляється суть дослідницької діяльності: мотивованість, ціленаправленість, предметність, змістовність, активність креативність. (І. Зимня, В. Краєвський, Т. Сальникова та ін.)

Не менш важливим етапом роботи є визначення сутності поняття «дослідження» (досить часто його вживають у рамках таких словосполучень, як «наукове дослідження» і «педагогічне дослідження»). Більшість науковців під цим поняттям розуміють процес і результат наукової (науково-дослідницької) діяльності. Під дослідженням у галузі педагогіки прийнято вважати процес і результат наукової діяльності, спрямованої на отримання нових знань і закономірностей процесів навчання та виховання, їх структури і механізмів, теорії й методики організації навчально-виховного процесу, його змісту, організаційних методів та прийомів.

Основним завданням дослідницької діяльності студентів у процесі навчання є формування логічного мислення, опанування принципами й методиками наукових досліджень, умінь самостійно проводити експериментальні роботи, працювати з контрольно-вимірними, приладами застосовувати набуту інформацію для розв'язання наукових та виробничих завдань, формування та розвиток ціннісного ставлення до цього виду діяльності.

Участь студентів у науково-дослідній роботі є необхідною умовою для формування висококваліфікованого фахівця. На результати дослідницької діяльності певною мірою впливають особистісні схильності, які базуються на інтересах студента, що в свою чергу продукують активне, творче ставлення до майбутньої професії, спонукають до самовдосконалення і саморозвитку. За відсутності інтересу до професії та фахових дисциплін зменшується зацікавленість до навчання, що в свою чергу призводить до зупинки дослідницької діяльності. Тому цей факт повинен бути врахований задля проведення продуктивної дослідницької діяльності й отримання ґрунтовних результатів.

Різноманітна науково-дослідницька діяльність сприяє збільшенню обсягу практичних знань студентів, розвитку умінь і навичок сприймати, пізнавати, аналізувати, зіставляти, оцінювати, підвищує рівень сформованості дослідницьких умінь.

Низка педагогів-дослідників займалася вивченням даного питання. Так, дослідницькі вміння розглядають як уміння використовувати різні прийоми наукового методу задля вирішення навчальних проблем при виконанні різноманітних навчально-дослідних завдань. Розвиток дослідницьких умінь дає можливість студенту не лише відтворювати зміст вивченого матеріалу, але й мислити індивідуально, усвідомлюючи закономірності та логічні зв'язки раніше вивченого навчального матеріалу.

В. Кулешова дослідницькі вміння розглядає як застосування на практиці отриманих знань у формі дій для вирішення завдань дослідного характеру. На її думку у процесі підготовки висококваліфікованого фахівця необхідно приділяти увагу формуванню інтегративних пошуково-дослідницьких умінь, які є синтезом пошукових та дослідницьких умінь.[3, с.36].

На думку Н. Недодатко основою для формування дослідницьких умінь є інтелектуальні вміння, що мають більш високий творчий рівень розвитку загальнонавчальних умінь особистості. Дослідницькі вміння науковець розглядає як складне психічне утворення, що розвивається в процесі навчально-дослідної роботи особистості на основі її готовності до навчально-пошукової діяльності. [4, с. 163].

При цьому формується уміння особистості вирішувати різноманітні проблемні ситуації. Дана якість містить у собі необхідний комплекс знань, умінь, навичок, прийомів, методів наукового дослідження, для ґрунтовного засвоєння навчальних дисциплін. Рівень сформованості дослідницької компетентності майбутніх фахівців має пряму вплив на продуктивність їх майбутньої професійної діяльності.

Отже, зміст формування дослідницької компетентності майбутнього товарознавця-експерта можна представити як складний соціально-педагогічний феномен, що

складається з декількох взаємопов'язаних компонентів (грунтовні знання, дослідницькі вміння, які реалізуються при певних умовах і залежать від зовнішніх умов та внутрішніх чинників, навички проводити експериментальне дослідження).

Слід зазначити, що серед учених існують різні підходи щодо трактування поняття «дослідницька компетентність». Науковці розглядають дослідницьку компетентність як результат грамотно спланованої дослідницької діяльності (написання дослідницької роботи, постановка й аналіз результатів експерименту тощо).

У своєму дослідженні О. Ушаков визначає дослідницьку компетентність як інтегральну властивість особистості, яка проявляється в готовності та здатності до самостійної діяльності у процесі розв'язання поставлених дослідницьких задач, творчого перетворення дійсності на основі сукупності особистісно усвідомлених знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень [7, с. 124].

Є. Феськова визначає дослідницьку компетентність як усвідомлену готовність своїми силами рухатися вперед у процесі засвоєння і побудови системи нових знань, переживаючи акти розуміння, смислотворчості і саморозвитку [8, с. 53]. Процес розвитку дослідницької компетентності студентів у професійній підготовці орієнтований на реалізацію їх дослідного й особистісного потенціалу, становлення готовності до активної творчої професійної діяльності. Дослідницька компетентність є не тільки продуктом навчання, а й наслідком саморозвитку студента, його особистісного зростання.

Основна мета технології формування дослідницької компетентності майбутнього фахівця – сформувати здатність розв'язувати різнопланові професійні дослідницькі завдання.

Процес формування дослідницької компетентності майбутнього фахівця має бути націлений не лише на озброєння їх глибокими дослідницькими знаннями, опанування дослідницькими вміннями й навичками, але й на формування їхнього особистісного ставлення до дослідницької діяльності, здатності передбачити і врахувати її важливість та наслідки у навчальному процесі.

Автори по-різному визначають місце дослідницької компетентності в різних класифікаціях ключових компетентностей. І. Зимня подає таку класифікацію дослідницької компетентності як «компетентність, що відноситься до діяльності людини». У класифікації А. Бараннікова дослідницькій компетентності відводиться самостійна роль поряд з навчальною, соціально-особистісною, комунікативною, особистісно-адаптивною та компетентністю в галузі організаторської діяльності й співпраці. Дослідницька компетентність за А. Хуторським розглядається як складова частина пізнавальної компетентності, яка включає «елементи методологічної, надпредметної, логічної діяльності, способи організації цілепокладання, планування, аналізу, рефлексії». Вона також служить компонентом компетентності особистого самовдосконалення, спрямованої на освоєння способів інтелектуального і духовного саморозвитку [12, с. 58].

Поділяємо думку В. Краєвського та А. Хуторського, які розглядають кожен компетентність, в тому числі дослідницьку, як єдність трьох складових: когнітивної, або змістової, технологічної, або процесуальної, й особистісної. Згідно авторів, під дослідницькою компетентністю слід розуміти знання як результат пізнавальної діяльності людини в певній галузі науки, методи, методики дослідження, якими він повинен опанувати, щоб здійснювати дослідницьку діяльність, а також мотивацію і позицію дослідника, його ціннісні орієнтації.

Висновки з дослідження й перспективи подальших розвідок із напрямку. Отже, важливою складовою навчально-пізнавальної діяльності студентів є формування у них вміння самостійно працювати, здобувати знання з різних

інформаційних джерел та використовувати їх на практиці, що матиме ефективний вплив на процес формування дослідницької компетентності.

На нашу думку, дослідницька компетентність майбутнього товарознавця-експерта – це інтегративне утворення, що визначає здатність особистості повноцінно реалізувати свій потенціал у ході професійної діяльності (знання, вміння, досвід, особистісні якості) для досягнення позитивних результатів у вирішенні специфічних завдань, пов'язаних із особливостями роботи, усвідомлювати її значимість для суспільства й особисту відповідальність за результати цієї діяльності та необхідність її постійного вдосконалювання.

Перспективи подальших розвідок із напряму дослідження вбачаємо у створенні і обґрунтуванні технології формування дослідницької компетентності майбутніх товарознавців-експертів, а також у розробці методичного забезпечення щодо використання даної технології у процесі фахової підготовки.

Список використаних джерел

1. Брюховецький В. Велика книга пам'яті народу / В.Брюховецький // Діаріуш президента НАУКМА. – 2002. – № 2. – С. 2.
2. Гловин Н.М. Формування дослідницьких умінь з дисциплін природничо-математичного циклу в студентів агротехнічного інституту в процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. / Надія Миронівна Гловин. — К., 2007. – 202 с.
3. Кулешова В. В. Формування пошуково-дослідницьких умінь майбутніх інженерів-педагогів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / Вікторія Володимирівна Кулешова - Харків, 2007. - 249 с.
4. Недодатко Н.Г. Формування рис творчої діяльності майбутніх спеціалістів у школах нового типу / Н.Г. Недодатко // Допрофесійна педагогічна підготовка учнівської молоді в контексті реалізації цільової комплексної програми «Вчитель» : зб. наук.-практ. матер. Всеукраїнської конференції. – Кривий Ріг, 1998. – С. 162-165
5. Рогозіна О.В. Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів трудового навчання [Текст] : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02 / Ольга Василівна Рогозіна. – К., 2007 – 215с.
6. Рубинштейн С.Л. Избранные философско-психологические труды. Основы онтологии, логики и психологии / С.Л.Рубинштейн. – Москва,1997. – 463 с
7. Ушаков А. А. Развитие исследовательской компетентности учащихся профильной школы как личностно-осмысленного опыта осуществления учебно-исследовательской деятельности /А. А. Ушаков // Вестник Адыгейского государственного университета. – Майкоп : Изд-во АГУ, 2008. – С. 123 – 126.
8. Феськова Е. В. Составляющие элементы исследовательской компетентности [Електронний ресурс] / Е. В.Феськова. ☒ Режим доступу: http://gdt.k26.ru/gnpk/index.php?option=com_content.
9. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 55 – 61.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2017 р.

ДИДЕНКО Е.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленко, Україна

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩЕГО ТОВАРОВЕДА-ЭКСПЕРТА: АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ

В статье раскрыто содержание понятия «исследовательская компетентность», отражены особенности организации научно-исследовательской работы и ее роль в процессе формирования исследовательской компетентности в практике профессиональной подготовки будущих товароведов-экспертов. Также рассмотрены взгляды ученых на процесс формирования исследовательской компетентности.

Ключевые слова: научно-исследовательская работа, профессиональная деятельность, исследовательская компетентность, будущие товароведы-эксперты.

DIDENKO E.

Poltava national pedagogical University named after V. G. Korolenko, Ukraine

RESEARCH COMPETENCE OF THE FUTURE EXPERT'S PRODUCT: ASPECTS OF FORMATION

The article highlights the urgent issues of preparation of highly qualified specialists who have a set of key competences, mastering which will be essential at solving possible problems in the future professional work situations, social and daily life.

Introduction of innovative technologies in the educational process of higher school are increasingly attracted the attention of scientists to the problem of professional training future professionals is a prerequisite for the integration of Ukraine into the European community. The process of reforming of higher education includes a complex of innovation needed for update the content of education directed on development of future specialists necessary qualities to make a successful professional activity in the future.

The issue of training highly qualified specialists, scientists believe increasingly important. A priority in the process of specialist training that has a set of necessary professional competencies is its orientation to the fundamental knowledge, the close connection theory with practice, the desire for occupational self-development and self-actualization, the ability to think creatively and own by methods of scientific research. Implementation of these provisions is possible under conditions of increasing the level of scientific training of students.

As a result of comprehensive analysis of scientific research described the main components of the research competence of students. The attention is focused on the need to involve students of research activities. The article describes the concept of «research competence», the specific features of the organization the research work and its role in forming research competence in the practice of professional training of future commodity researchers.

Key words: research work, professional activity, research competence, future commodity experts.

УДК: 378.147:573:611+612.1/8:61: 377.112.4

НАТЕЛА ДОВЖУК

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ МЕДИКО-БІОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПРОЦЕСІ МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті висвітлено експериментальне дослідження професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі магістерської підготовки. Визначено організацію, етапи та здійснено емпіричне дослідження професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі магістерської підготовки. За результатами емпіричного дослідження виявлено позитивну динаміку професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі магістерської підготовки.

***Ключові слова;** професійна адаптація, магістерська підготовка, медико-біологічні дисципліни, вищі навчальні заклади.*

Постановка проблеми. Успішна професійна адаптація у сучасному суспільстві є визначальним фактором соціальної самореалізації особистості, її працевлаштування, реалізації особистісної потреби у здійсненні професійної діяльності, задоволення потреб суспільства та її соціального визнання, як компетентного фахівця, що має також державне значення. Успішну професійну адаптацію забезпечує належна професійна підготовка до здійснення певної професійної діяльності, отже професійна придатність, яка формується в процесі навчання у вищому навчальному закладі, тому для майбутнього викладача вищого навчального закладу визначальним є етап магістерської підготовки та ефективна її організація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку О. Харсун, психологічна адаптація молодих фахівців передбачає: наявність психологічно комфортних умов для професійної діяльності педагога; надання молодому спеціалісту ненав'язливої психологічної допомоги при вирішенні питань, що виникають у процесі роботи; психологічне забезпечення умов для формування та розвитку професійної компетентності в інтересах школи і запитів, інтересів, потреб самого молодого фахівця.

Адаптація молодого фахівця в освітньому закладі включає в себе: актуалізацію «сильних сторін» діяльності педагога і спокійне подолання «проблемних ситуацій», що виникають в його професійній діяльності; анонімність процесів вирішення «проблемних ситуацій», що виникають у професійній діяльності молодого фахівця, непублічному характері вирішення проблем та публічному характері похвали досягнень; створення умов для як найповнішої реалізації педагогом його професійних можливостей, створення сприятливих умов для професійного удосконалення [10].

Аналізуючи акценти необхідності у навчально-виховному процесі, зокрема у ВНЗ, педагогічного супроводу професійної адаптації, до головних функцій якого відносять: пізнавальну, яка є джерелом знань у всіх сферах життєдіяльності та

культури; емоційно-ціннісну, що дає змогу студентам вибрати і закріпити основні цінності та смисли життя і є джерелом емоційних переживань, сприяє оволодінню відповідним духовним і професійним досвідом; функцію самовизначення – соціального, життєвого, професійного, особистісного; духовно-практичну – з метою оволодіння багатоманітним досвідом практичної діяльності та соціально значущої, С. Вдович доходить висновку, що професійна адаптація молодого викладача до педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах є важливим етапом його становлення як фахівця, сприяє творчій самореалізації та самовдосконаленню особистості. До подальших напрямів дослідження вважає за доцільне віднести аналіз компонентів та чинників професійної адаптації молодих викладачів ВНЗ до педагогічної діяльності [5].

Професійна адаптація як складний феномен традиційно розглядається науковцями водночас як процес і результат цього процесу. При розгляді професійної адаптації як процесу визначаються його часові характеристики, стадії та їх тривалість. За визначенням І. Облес професійна адаптація педагога вищої школи – це процес активної взаємодії особистості і професійного середовища, що забезпечує ефективність професійно-педагогічної діяльності викладача і виступає основою його професійного саморозвитку і самовдосконалення. Результативний аспект професійної адаптації викладача ВНЗ розглядається як основний елемент при оцінці успішності адаптаційних процесів особистості. Критеріями успішності можуть бути показники двох видів: зовнішні (об'єктивні) і внутрішні (суб'єктивні) [8].

Феномен професійної адаптації викладача вищого навчального закладу, може розглядатися як фундаментальна основа для розвитку його професійної компетентності, яка, в свою чергу певною мірою є новоутворенням успішності протікання адаптаційних процесів у професійному середовищі, проте, це потребує подальшого експериментального підтвердження [8].

С. Барвик узагальнює, що, професійна адаптація – завершальний етап професійного самовизначення (професіоналізації) людини. Професійна адаптація робить можливою професійну діяльність. Специфіка професійної адаптації вчителя визначається тим, що її результати вимірюються опосередковано тими соціальними явищами, які формує вчитель. Чим вищий рівень професійної адаптації вчителя, тим швидше зростає його педагогічна майстерність та вміння, тим повніша його віддача і вплив на особистість, яка формується. Результат такої адаптації пов'язаний з реалізацією мети діяльності – набуття педагогічної майстерності, виробленням стійкого позитивного відношення до професії, особистісній самореалізації і зрілістю молодого вчителя, ціннісно-орієнтаційною єдністю з навчальним та педагогічним колективом [1].

Загалом, узагальнення поглядів учених на сутність професійної адаптації дає підстави стверджувати, що ця дефініція трактується в педагогічній науці в різних сенсах, а саме як складний процес переходу від кількісних змін (поглиблення знань, оволодіння засобами та прийомами реагування, зростання впевненості у своїх можливостях, формування позитивного ставлення до нових завдань і умов діяльності) до якісних змін особистості, що дозволяє людині ефективно реалізувати нові види діяльності. Професійна адаптація - це також процес взаємодії особистості та соціального середовища з метою досягнення таких стосунків між ними, котрі забезпечують ефективність професійної діяльності; процес повного освоєння професії, пристосування спеціаліста до професійного середовища, до вимог, цінностей, норм професійної діяльності, формування професійно значущих якостей особистості. Даний процес має етапний характер і передбачає досягнення певного рівня професійної адаптованості особистості. Процес професійної адаптації є педагогічно керованим і має здійснюватися шляхом збагачення професійного

середовища певними педагогічними адаптаційними засобами, що мотивують фахівця до самозростання, самовдосконалення, самоосвіти [9].

Мета статті. Висвітлення експериментального дослідження професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі магістерської підготовки.

Завдання дослідження:

обґрунтувати організацію та визначити етапи експериментального дослідження професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі магістерської підготовки;

здійснити емпіричні дослідження професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі магістерської підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вагомими чинниками успішної професійної адаптації є психолого-педагогічна підтримка та педагогічний супровід. Г. Васянович визначає такі види педагогічного супроводу студентів в процесі адаптації до освітньо-виховного процесу: індивідуальний, груповий, соціальний. Індивідуальний супровід здійснюється переважно у сфері особистісної адаптації шляхом набуття досвіду емоційно-ціннісних відносин, що для педагога означає вияв труднощів і проблем, визначення індивідуальних способів допомоги, залучення кожного в роботу щодо самопізнання відповідно до Я-концепції, розв'язання внутрішньо-особистісних суперечностей у прогнозуванні індивідуальної траєкторії особистісного розвитку. Груповий супровід професійної адаптації студентів реалізується в ситуації взаємодії індивіда з іншими, яка здійснюється в сім'ї, групі неформального спілкування і в освітній установі, передбачає діагностику й узгодження впливів на кожну групу, формування сприятливого психологічного клімату й міжособистісного спілкування, активність рефератних груп і колективів за участю в соціально значущих видах діяльності, корекцію внутрішньо групових відносин, залучення особистості в життєдіяльність цих груп і колективів, допомогу в розв'язанні сімейних проблем і подоланні конфліктів, що виникають. Соціальний супровід здійснюється в соціальному середовищі, полягає в тому, щоб студент успішно адаптувався до умов сучасного суспільства [3, с. 25–26].

Узагальнене визначення соціальної адаптації як цілісного процесу поєднує: фізіологічні зміни (швидкість психологічних реакцій тощо); психологічний розвиток (здібностей мислення, уваги і т. д.); навички, поведінкові норми і т. п.; трансформацію системи цінностей індивіда; активний вплив суб'єкта адаптації на себе і середовище (осмислення ситуації, постановка завдань, цілеспрямована діяльність). Найчастішою причиною неуспішності студентів є недостатня адаптованість до умов навчально-виховного процесу та відсутність педагогічної підтримки [4].

Педагогічний супровід (підтримка, допомога, забезпечення і захист) необхідний суб'єктові навчання не лише для професійної адаптації, але і для вибору оптимальних рішень у різноманітних ситуаціях, пов'язаних з особистісним, життєвим і професійним самовизначенням. Педагогічний захист необхідний і для фізичного, психологічного і морально-ціннісного забезпечення безпеки студентів у освітньому процесі, створення матеріальних та інших умов їхньої успішної професійної адаптації в майбутньому [5 с. 76].

Процес адаптації сприятливо діє на розвиток різноманітних сторін особистості. Пристосування до основної ситуації, своєрідність нових соціальних характеристик, набуття нових умінь і досвіду – усе це викликає якісні зміни, перебудову самої особистості, її професійний розвиток [5, с. 175].

Експериментальне дослідження професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі магістерської підготовки здійснено у ході формувального експерименту у два етапи: пропедевтично-організаційний та професійно-адаптаційний.

На пропедевтично-організаційному етапі студенти V курсів визначалися з вибором навчальних дисциплін поглибленого вивчення для ефективною адаптації у здійсненні науково-педагогічної діяльності, проходили тренінги професійної адаптації до здійснення науково-педагогічної діяльності.

На професійно-адаптаційному етапі студенти V–VI курсів проходили навчальний курс «Основи професійної адаптації майбутнього викладача вищого навчального закладу» (2-й семестр магістерської підготовки) та в процесі проходження практики на провідних кафедрах здійснювали науково-педагогічну діяльність за вибором навчальних дисциплін, розробляли й впроваджували власні методичні розробки викладання лекційного курсу, практичних і лабораторних занять, методик проведення семінарів медико-біологічних навчальних дисциплін.

Емпіричні дослідження професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі магістерської підготовки здійснено з використанням кваліметричних анкет професійної адаптації. Встановлено, що за результатами формувального експерименту 24% респондентів мають початковий рівень професійної адаптації; 37 % – функціональний; 25% – достатній; 14% – творчий (високий) рівень. Виявлено позитивну динаміку професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі магістерської підготовки, яку представлено у діаграмі на рис. 1.

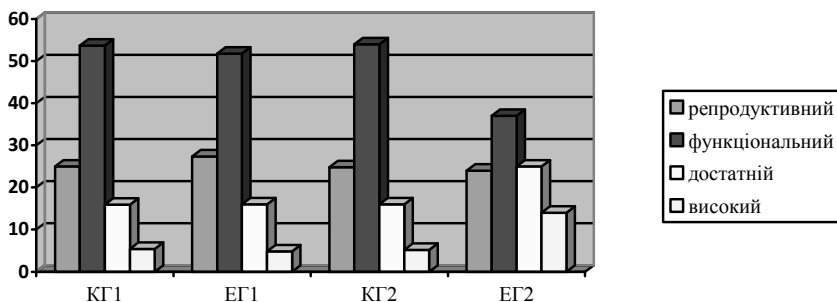

Рис. 1. Динаміка професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі магістерської підготовки

Висновки. За результатами проведеного дослідження встановлено, що 24% респондентів мають початковий рівень професійної адаптації; 37 % – функціональний; 25% – достатній; 14% – творчий (високий) рівень. Виявлено позитивну динаміку професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі магістерської підготовки.

Перспективами подальшого розвитку наряду дослідження є обґрунтування дизайну та здійснення завершального етапу формувального експерименту дослідження професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів.

Список використаних джерел

1. Барвік С.Г. Педагогічні умови адаптації викладача-початківця до професійно-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі / С.Г. Барвік // Молодь і ринок. – 2009. – № 12. – С.12–18.
2. Васильєв В.В. Соціальна адаптація особистості до професійної діяльності / В.В. Васильєв // Вісник Дніпропетровського університету. – 2006. – Вип. 14. – С. 215 – 221.
3. Васянович Г. П. Психолого-педагогічні основи професійної адаптації майбутніх фахівців: монографія / Григорій Петрович Васянович (ред.). – Л.: СПОЛОМ, 2008. – 464 с.
4. Васянович Г. П. Методологічні аспекти професійної адаптації учнівської молоді у ПТНЗ // Теоретичні основи професійної адаптації: Зб. наук. пр. / За ред. Г.П. Васяновича. – Львів, 2007. – С. 11–29.
5. Вдович С. Професійна адаптація викладача до педагогічної діяльності у ВНЗ / Світлана Вдович // Вісник Львів. ун-ту. Серія: Педагогіка. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 3. – С. 70–78.
6. Грибок О. П. Основні тенденції та умови успішної адаптації викладача-початківця до навчально-виховного процесу вищого навчального закладу. / О. П. Грибок // Збірн. наук. пр. Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – Вип 45 (30). – С. 173–177.
7. Либин А. В., Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций Текст. М: Смысл; Изд. Центр «Академия», 2004. – 527 с.
8. Облес І. І. Концептуальні засади дослідження особливостей професійної адаптації викладача вищого навчального закладу [Електронний ресурс] / І.І. Облес // – Доступ з екрана: <http://studentam.net.ua/content/view/7653/97/>
9. Стаднік О. В. Професійна адаптація як психолого-педагогічна проблема. / О.В.Стаднік // Теорія та методика навчання та виховання. – 2013. – Вип. 33. – С. 194–201.
10. Харсун О. Адаптація молодого викладача в системі вищої школи. [Електронний ресурс] / Олександра Харсун // Матеріали науково-практичних конференцій. – Доступ з екрана: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1351>

Стаття надійшла до редакції 04.02.2017 р.

ДОВЖУК Н.

Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца, г. Киев, Украина

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ МЕДИКО-БИОЛОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ МАГИСТЕРСКОЙ ПОДГОТОВКИ

В статье освещено экспериментальное исследование профессиональной адаптации будущих преподавателей медико-биологических дисциплин высших учебных заведений в процессе магистерской подготовки. Определены организация, этапы, осуществлено эмпирическое исследование профессиональной адаптации будущих преподавателей медико-биологических дисциплин высших учебных заведений в процессе магистерской подготовки. По результатам эмпирического исследования выявлена положительная динамика профессиональной адаптации будущих преподавателей медико-биологических дисциплин высших учебных заведений в процессе магистерской подготовки.

Ключевые слова: профессиональная адаптация, магистерская подготовка, медико-биологические дисциплины, высшие учебные заведения

DOVZHUK N.

National Medical University named after A. Bogomolets, Kiev, Ukraine

EXPERIMENTAL STUDY OF FUTURE TEACHER'S PROFESSIONAL ADAPTATION OF MEDICAL AND BIOLOGICAL DISCIPLINES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE PREPARATION OF MASTER

In the article, the experimental study of future teachers professional adaptation biomedical disciplines of higher education institutions in the preparation of the master. Theoretically proved that successful professional adaptation provides proper training to exercise certain professional activities, so professional competence, which is formed in the course of training in high school, so the teacher of the future of higher education is a determining stage Master training and her effective organization. Determined organization stages and conducted an empirical study of professional adaptation of future teacher's biomedical disciplines of higher education institutions in the preparation of the master. The results of empirical research revealed positive dynamics of future teacher's professional adaptation biomedical disciplines of higher education institutions in the preparation of the master.

Keywords; professional adaptation, master training, medical and biological disciplines higher education.

УДК 371.14 : 378.147

ЛЮДМИЛА ДРОЖИК

Національний фармацевтичний університет

УПРОВАДЖЕННЯ ДІЛОВОЇ ГРИ ЯК АКТИВНОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Висвітлено проблему впровадження активних методів навчання у підготовку майбутніх фахівців охорони здоров'я. Обґрунтовано ігрові методи, як один з ефективних методів формування емоційно-особистісного сприйняття фахової діяльності та професійної компетентності майбутніх фахівців охорони здоров'я. Наголошено на впровадженні ділових ігор з метою підвищення мотивації та якості навчання студентів, для розвитку їх творчих здібностей, ініціативності, самокритичності і можливості до самореалізації.

Ключові слова: активні методи навчання, Україна ділова гра, працівники охорони здоров'я.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Інноваційні процеси, що відбуваються у медичній та фармацевтичній освіті, найбільш гостро ставлять питання про пошук сучасних освітніх форм та методів навчання. Проблема пошуку нових, більш ефективних форм та технологій існувала завжди, але не дивлячись на свій «вік», ця проблема залишається актуальною і в наш час.

На сьогодні очевидним є той факт, що нову якість освіти неможливо отримати, вирішуючи педагогічні проблеми застарілими методами. Саме життя показує, що можливості авторитарної школи з жорсткою дисципліною, з імітацією гуманістичних відносин викладача та студента, з добре відпрацьованою методикою страху, тиску та заборон – вичерпані. Потрібна інша стратегія вищої школи, стратегія, яка співзвучна з нашим часом.

Зараз робляться спроби по перебудові навчального процесу у вищій школі для підвищення з однієї сторони самостійної роботи студентів, а з іншої різних способів інтенсифікації навчально-виховного процесу на практичних заняттях. Ці процеси потребують активних методів навчання [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії та практиці педагогіки вищої школи накопичений досвід використання активних методів у навчанні майбутніх фахівців медичних та фармацевтичних спеціальностей. Мають певний інтерес дослідження, де відмічається, що активні методи забезпечують вирішення освітніх завдань в різних аспектах.

Наприклад, Г. М. Коджаспірова наголошує на тому, що активні методи навчання підвищують пізнавальну активність майбутніх фахівців [5].

Н. В. Шварп вважає, що використання активних методів навчання сприяє подоланню бар'єрів для прояву і розвитку творчого потенціалу особистості, формуванню навичок та вмінь управління творчим процесом [8].

Зокрема, Л. Г. Кайдалова зазначає, що в процесі використання активних та інтерактивних методів навчання, при вивченні дисциплін фармацевтичного та медичного профілю, відбувається розвиток комунікативно-емоційної сфери особистості [3].

Так, відомий вчений, В. І. Лозова має на увазі розкриття особистісно-індивідуальних можливостей кожного майбутнього фахівця та визначення умов для їх прояву та розвитку [6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на дослідження, питання впровадження активних методів навчання у підготовку фахівців з охорони здоров'я залишається актуальним. Активні методи навчання сприяють більш ефективному сприйманню навчального матеріалу, формуванню та розвитку загальних та професійних компетенцій.

Метою статті є розкриття на прикладі ділової гри теоретичних основ впровадження активних методів навчання у підготовку майбутніх фахівців медичних та фармацевтичних спеціальностей. Завданням статті є доведення доцільності використання ділових ігор під час підготовки майбутніх фахівців охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із стратегічних завдань підготовки медичних та фармацевтичних фахівців у вищих навчальних закладах є формування компетентностей та якостей забезпечення умов професійної підготовки.

Сучасний конкурентоспроможний фахівець в охороні здоров'я – це працівник, здатний швидко адаптуватися до мінливих обставин, швидко приймати рішення, постійно нарощувати свій інтелектуальний потенціал, бути схильним до пошуку нестандартних рішень різноманітних життєвих і професійних проблем. Тому специфіка підготовки майбутніх медичних та фармацевтичних фахівців у сучасних умовах висуває особливі вимоги до освітнього процесу. У результаті навчання студенти мають отримати не просто найсучасніші теоретичні знання, а знання, які допоможуть розвинути творчі здібності, ініціативність, самокритичність і можливість до самореалізації. Отже, успішне розв'язання цих проблем залежить від готовності саме педагогічного колективу до впровадження в навчальний процес методів активного навчання. Викладач повинен сформулювати зміст навчання таким чином, щоб воно сприймалось майбутнім фахівцем як особистісно-значуще для нього [4].

До методів активного навчання вчені відносять методи, при застосуванні яких студент змушений активно здобувати, переробляти й реалізовувати навчальну інформацію, подану в такій дидактичній формі, яка забезпечує об'єктивно й

значно вищі, порівняно з традиційними способами, результати навчання практичної діяльності.

Саме в цьому напрямі працюють викладачі вищої школи для підготовки майбутніх фахівців медичних та фармацевтичних спеціальностей.

Серед багатьох видів методів активного навчання на заняттях із дисциплін гуманітарного циклу особлива увага приділяється ігровим методам, покликаним активізувати процес навчання і наблизити його до реальної професійної діяльності, адже використання гри в навчальному процесі – це допомога у самовдосконаленні, подоланні внутрішнього конфлікту, стимулюванні піднесеного настрою, активній мобілізації студентів [1].

Ігрові методи є ефективними і характеризуються наявністю ігрових моделей об'єкта, процесу або діяльності; активізацією мислення й поведінки студента; високим ступенем задіяності у навчальному процесі; обов'язковістю взаємодії студентів між собою та викладачем; емоційністю і творчим характером заняття; самостійністю студентів у прийнятті рішення; їх бажанням набутти умінь і навичок за відносно короткий термін.

Як зазначає М. М. Фіцула, головною метою навчальних ігор є формування в майбутніх фахівців умінь поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю. Оволодіти необхідними фаховими вміннями і навичками студент зможе лише тоді, коли сам достатньою мірою виявлятиме до них інтерес і докладатиме певних зусиль, тобто поєднуючи теоретичні знання, здобуті на лекціях, семінарах, самостійно, з розв'язанням конкретних виробничих задач і з'ясуванням виробничих ситуацій [7].

Вивчаючи досвід практичної підготовки лікарів можна зазначити, що на практичних заняттях студенти навчаються: виявляти симптоматику захворювань, засвоювати алгоритми проведення діагностично-лікувальних процедур та особливості підготовки пацієнтів до них, принципам лікування та догляду за пацієнтами, профілактики загострень та ускладнень хвороб, особливостям надання невідкладної допомоги. Отже, майже всі медичні дисципліни входять до числа тих дисциплін, які найбільшою мірою формують у студента клінічне мислення, яке так необхідне для ефективної роботи медичного працівника у сучасних умовах життя.

Підготовка фармацевтичного фахівця передбачає такі форми організації навчальної діяльності студентів, які дозволяли б їм опанувати певні моделі професійної поведінки в ситуаціях, максимально наближених до умов реальної діяльності фахівців фармацевтичної галузі. Вона має бути повністю адекватна тим практичним завданням та функціям, які студенти будуть реалізовувати у своїй професійній роботі в майбутньому, сприяти формуванню в них позитивного емоційно-особистісного сприйняття фахової діяльності [9].

У зв'язку з цим на перший план виходить здатність викладача належно мотивувати студента до отримання знань. Разом із тим, як показує викладацька практика, мотивації оцінками зазвичай недостатньо, її ефективність різко зростає лише наприкінці семестру. Ця обставина стимулює педагогів до пошуку інших дієвих способів активізації пізнавальної діяльності студентів.

Ми пропонуємо у підготовці фахівців охорони здоров'я використовувати ділові ігри.

Саме моделювання професійної діяльності в умовах ділових ігор, які є «навчальним полігоном» для відпрацювання практичних умінь і навичок, надасть змогу наперед, ще до безпосередньої практики в лікувальних закладах, трансформувати отримані знання під час вивчення окремих дисциплін у системний комплекс професійних дій, з якими майбутній фахівець може приступати до професійної діяльності, удосконалюватися, професійно зростати, а

не навчатися азам професіоналізму методом спроб і помилок на реальному робочому місці.

Зазвичай абсолютне наближення дій студента в навчальній аудиторії до реальної професійної діяльності має характер певної умовності, що є характерною ознакою ігрових дій. Таке моделювання професійно-орієнтованої поведінки в умовах навчання відбувається завдяки розробці комплексу різноманітних ігрових ситуацій, вибір яких детермінується реальними професійними потребами майбутніх фахівців та симулюється реальними професійними умовами. Роль викладача полягає в тому, щоб запропонувати такі навчальні ситуації, які є професійно цінними для студента, оскільки мають професійне спрямування, задовольняють пізнавальний інтерес студента й водночас надають йому змогу розкрити і реалізувати їхню професійну компетентність.

Саме в таких ігрових ситуаціях студенти можуть асоціювати себе з певною особою, роль якої вони виконують, поставити себе на місце цієї особи в певних обставинах, що збагатить їхній життєвий досвід, допоможе набутти практичних навичок з фаху, які стимулювали б студентів до усвідомленого засвоєння знань та творчого застосування набутих умінь і навичок. Це уможлиблюється саме при моделюванні віртуально-професійних ситуацій у фаховій підготовці.

Можна запропонувати ділову гру у формі аукціону педагогічних ідей під назвою «Використання активних методів навчання». Студентам пропонується провести аукціон, де товар буде продаватись з використанням торгів у присутності багатьох покупців. Обирається ведучий, аукціоніст та аукціонери. Аукціонери мають право ознайомитися та придбати той чи інший лот, який їх зацікавить.

Обираються декілька студентів, які будуть презентувати активні методи навчання. Вони повинні дати повну характеристику одного з методів, вказати на переваги використання цього методу на заняттях. Аукціонери мають право придбати той чи інший лот, а саме, методичну розробку заняття з використанням одного з активних методів навчання. Він залишиться тому, хто назве найвищу ціну.

По закінченню проводиться порівняльний аналіз активних методів навчання. Кожен обирає той варіант, який йому більше сподобався.

Для майбутніх працівників охорони здоров'я дуже важливу роль грає спілкування. Тому під час вивчення дисципліни «Психологія спілкування» можна використати елементи ділової гри на тему «Моя проблема у спілкуванні». Для цього на окремих аркушах паперу студенти в лаконічній формі пишуть відповідь на запитання: «У чому ви вважаєте свою головну проблему під час спілкування?». Аркуші не підписуються. Вони звертаються і кладуться до однієї купи. Після цього кожен учасник витягає будь-який аркуш, читає його і намагається знайти спосіб, за допомогою якого він зміг би вирішити цю проблему. Група слухає та оцінює його пропозицію, чи дійсно цей спосіб здатний вирішити цю проблему.

Ділова гра спонукає студента бути ініціатором, генерувати нові ідеї і постійно пристосовуватись до різноманітних впливів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Завдяки ігровій діяльності краще розвиваються індивідуальні здібності студентів, оскільки вони не відчувають психологічного тиску відповідальності, який властивий звичайній навчальній діяльності. У процесі гри відбувається навчання дії за допомогою самої дії. Засвоєння знань здійснюється в контексті певної діяльності, що створює ситуацію необхідності знання. Гра дає змогу позбутися шаблонів і стереотипів, здатна змінити ставлення студентів до будь-якого явища, факту, проблеми. Вона стимулює інтелектуальну діяльність студентів, вчить прогнозувати, досліджувати та перевіряти правильність прийнятих рішень і

гіпотез, виховує культуру спілкування, формує вміння працювати в колективі та з колективом.

Ігровий підхід не є визначальним способом засвоєння навчального матеріалу, але він значно збагачує педагогічну практику і розширює можливості студентів.

Список використаних джерел

1. Андрейко С.С. Застосування методів активного навчання у викладанні дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки / С.С. Андрейко, Н.В. Сизоненко // Удосконалення якості підготовки лікарів у сучасних умовах : Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (24 березня 2016 року). - Полтава, 2016. - С. 9-10
2. Иванова Т. В. Формирование у будущих учителей иностранного языка умений использования активных форм обучения : дисс. ... канд. пед. наук. 13.00.08 / Т. В. Иванова. - Уфа, 2000. - 197 с.
3. Кайдалова Л. Г. Інтерактивні технології як засіб формування професійної та комунікативної компетентності майбутніх фахівців охорони здоров'я / Л. Г. Кайдалова // The unity of science. – Prague, 2016. – June. – С. 30-33
4. Кайдалова Л. Г. Застосування педагогічних технологій у викладанні психолого-педагогічних дисциплін / Л. Г. Кайдалова // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Я. Франка. – Житомир, 2008. – № 40. – С. 69-72
5. Коджаспирова, Г. М. Педагогика / Г. М. Коджаспирова. - М. : ВЛАДОС, 2004. — 352 с.
6. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посібник для пед. навч. закладів. / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. — 2-е вид., випр. і доп. — Харків : Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди ; "ОВС", 2002. — 400 с.
7. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 352 с.
8. Шварп Н. В. Розвиток творчого потенціалу майбутніх викладачів вищих навчальних закладів засобами тренінгового навчання / Н. В. Шварп // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. - Харків : Видавець Рожко С. Г., 2016. - вип. 53. - С. 264-274
9. Шварп Н. В. Упровадження інтерактивних методів навчання у підготовку майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі / Н. В. Шварп // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. ст. Серія «Педагогіка і психологія». – Ялта : РВВ КГУ, 2013. – Вип. 40, ч. 2. – С. 266-272

Стаття надійшла до редакції 09.02.2017 р.

ДРОЖИК Л.

Национальный фармацевтический университет, г. Харьков, Украина

ВНЕДРЕНИЕ ДЕЛОВОЙ ИГРЫ КАК АКТИВНОГО МЕТОДА ОБУЧЕНИЯ В ПОДГОТОВКУ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

В статье освещена проблема внедрения активных методов обучения в подготовку будущих специалистов здравоохранения. Обоснованы игровые методы, как один из эффективных методов формирования эмоционально-личностного восприятия профессиональной деятельности и профессиональной компетентности будущих специалистов здравоохранения. Отмечено внедрение деловых игр с целью повышения мотивации и качества обучения студентов, для развития их творческих способностей, инициативности, самокритичности и возможности к самореализации.

Ключевые слова: активные методы обучения, деловая игра, работники здравоохранения.

DROZHNIK L.

National pharmaceutical University, Kharkiv, Ukraine

INTRODUCTION OF BUSINESS GAME AS ACTIVE METHOD OF TRAINING IN TRAINING OF FUTURE EXPERTS OF HEALTH CARE

In article the problem of search of new, more effective forms and methods of training is covered. The emphasis is placed on introduction of active methods of training in training of future experts of health care for increase, on the one hand, of independent work of students, and with another, various ways of an intensification of teaching and educational process on a practical training. Game methods as one of effective methods of formation of emotional and personal perception of professional activity and professional competence of future experts of health care are proved. Use of business games for the purpose of increase of motivation and quality of training of students, for development of their creative abilities, initiative, self-criticism and opportunity to self-realization is noted. It is revealed that business games intensify process of training and approach it to real professional activity that helps future worker of health protection to learn to make independently decisions in difficult situations and to gain skills and abilities for rather short term.

Keywords: active methods of training, *business game*, workers of health care.

УДК 378.22.016:502/504:[613/614]

МАРИНА ДЯЧЕНКО-БОГУН

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЧЕРЕЗ ПЕДАГОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглядаються питання класифікації а також визначення основних принципів побудови концепції професійної підготовки майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у навчальних закладах. Удосконалення підготовки майбутніх учителів біології дозволить сформувати нову генерацію педагогів, здатних забезпечити формування та збереження здоров'я підростаючого покоління, ефективно впровадження в процес життєдіяльності кожної особистості принципів здорового способу життя.

Ключові слова: *здоров'я, здоров'язбережувальних технологій, концепція професійної підготовки майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій.*

Актуальність проблеми. Україна спрямовує всі свої зусилля на входження в європейський суспільно-економічний та культурно-освітній простір, де особливого значення набувають зусилля по визначенню національних освітніх пріоритетів і робота над створенням модернізованої моделі вищої освіти європейського зразка. Новітні умови входження України у європейський освітній простір вимагають також кардинальних змін до вирішення проблеми підвищення рівня здоров'я учнівської і студентської молоді у закладах освіти. Ці завдання передбачають пошук шляхів вдосконалення процесу формування, зміцнення і збереження здоров'я підростаючого покоління і їх ефективного впровадження в процес життєдіяльності

кожної особистості. Пріоритетність формування відповідального ставлення до здоров'я як вищої індивідуальної і суспільної цінності акцентовано відображається в Конституції України, Законі України «Про освіту», концепції національної безпеки України. Підтвердженням цього є найважливіші стратегічні завдання, які визначені національними програмами «Освіта (Україна XXI століття)» і «Діти України», Національною доктриною розвитку освіти і програмою «Здоров'я нації».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження багатьох науковців, проведені у вищих навчальних педагогічних закладах, зокрема В. Горашука вказують на те, що «випускники педагогічних навчальних закладів не завжди володіють необхідним обсягом знань про здоров'я, не одержують у студентських аудиторіях і на практиці достатню підготовку з організації й методики культурологічного навчання й виховання з питань здоров'я школярів» [3, с. 42]. Фахівець вважає, що майбутні вчителі «недостатньо інформовані в елементарних питаннях культурології, психології, фізіології й анатомії з урахуванням необхідності формування культури здоров'я дітей і молоді. Вони не мають виразного уявлення про стан здоров'я учнів і чинники, що впливають на його порушення, не знають заходів профілактики психічних відхилень; у них немає чітких уявлень про формування духовного аспекту здоров'я особистості школяра; вони погано уявляють собі завдання формування культури здоров'я». На думку автора, «навчальні плани, за якими готують учителів фізики, хімії, біології й інших предметів, не містять дисциплін, вивчення яких орієнтувало б майбутніх учителів на формування в школярів культури здоров'я» [3, с. 43].

Дослідження, які були проведені такими вченими як В. Г. Алексеєва, Н. А. Безруких, І. Г. Берднікова, І. В. Бордовских, А. С. Васильєва, М. В. Гриньова, І. В. Журавльова, С. А. Закопайло, А. А. Реан, В. М. Розіна, Ф. Г. Філатова, К. С. Хруцький, вказують на те, що підготовка майбутніх учителів біології, до реалізації здоров'язбережувальних технологій в навчальних закладах, повинна відповідати сучасним принципам оновлення вищої освіти. Перспективним вектором створення, реформування освітнього простору в найближчі роки є забезпечення якості, мобільності, відкритості, багатогранності, гуманізації, стандартизації, багаторівневості, комп'ютеризації, інформатизації, безперервності, що можливо досягти завдяки використанню загальнонаукових, дидактичних і специфічних принципів підготовки майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у навчальних закладах освіти [1, с. 182].

З огляду на це, проблема виділення і аналіз основних педагогічних принципів підготовки майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій в навчальних закладах є актуальною і має незаперечне теоретичне і практичне значення.

Ці проблеми і зумовили мету статті, суть якої полягає у визначенні основних принципів побудови концепції професійної підготовки майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій в навчальних закладах. Необхідно зазначити, що теоретико-методологічною основою підготовки майбутніх учителів біології служать, саме загальнонаукові, дидактичні і специфічні педагогічні принципи побудови концепції професійної підготовки майбутніх учителів біології, як базового підґрунтя, для формування готовності до здійснення саме практичної здоров'язбережувальної діяльності у закладах освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах постіндустріального суспільства людина, її здоров'я і життя складають високі цінності, адже саме вони є базовим показником всіх сфер її діяльності. Аналіз основних принципів підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до реалізації здоров'язбережувальних технологій в навчальних закладах, передбачає пошук нових шляхів вдосконалення

процесу формування, зміцнення і збереження здоров'я підростаючого покоління і їх ефективного впровадження в процес життєдіяльності кожної особистості.

Реалізація підвищення рівня якості навчання можлива завдяки принципам фундаменталізації і диференціації, безперервності підготовки майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій в навчальних закладах. Формування відповідних принципів можна забезпечити завдяки індивідуалізації і багатоваріативності підготовки майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій в навчальних закладах. Відкритість як головний принцип функціонування громадянського суспільства гарантується завдяки принципам: стандартизації (реалізується в умовах кредитно-модульної системи), інформатизації (підвищується за рахунок доступності освіти), гуманізації (досягається завдяки технологіям особистісно-орієнтованого навчання), пов'язаних з природничо-науковою освітою і людино-центрованою спрямованістю у навчанні.

Відповідно з концептуальними підходами до підготовки майбутніх учителів до реалізації здоров'язбережувальних технологій в навчальних закладах гуманізація освітнього процесу відбувається за рахунок орієнтації на становлення і розвиток відносин, що базуються на засадах взаємної поваги між студентами і викладачами, на зміцненні та збереженні здоров'я і почуття власної гідності, направленої на розвиток особистісного потенціалу, на поширення в змісті навчання біологічних дисциплін, питань соціального здоров'я, формування навичок соціальної взаємодії, толерантності. Реалізація процесу гуманізації освіти найбільш ефективна в курсах «Валеологія», «Вікова фізіологія», «Охорона здоров'я дітей та підлітків», «Методика викладання основ здорового способу життя в загальноосвітніх навчальних закладах».

У традиційному визначенні гуманітаризація розглядається як процес, спрямований на засвоєння особистістю гуманітарного знання, на привласнення особистістю загальнозначущих цінностей із кожної галузі знань. Цей напрямок має високу важливість для України, як країни, де проживають представники різних етносів і конфесій, які мають особливі звичаї по культурі здоров'я, харчування, шлюбу, статевих відносин. Відповідно до принципів гуманітаризації в підготовці майбутніх вчителів до реалізації здоров'язберігаючих технологій в навчальних закладах особлива увага приділяється розгляду питань міжнародного та національного законодавства щодо здоров'я та освіти, формування толерантного ставлення до окремих груп школярів. Прикладом гуманітаризації змісту підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до реалізації здоров'язберігаючих технологій в навчальних закладах є введення питань, пов'язаних з особливостями харчування народів України, ставленням до наркозалежних та ВІЛ-інфікованих [1, с. 189-191].

Фундаменталізація передбачає посилення взаємозв'язку теоретичної і практичної підготовки особистості до життєдіяльності в сучасних умовах. Особлива увага приділяється глибокого і системного засвоєнню науково-теоретичних знань з усіх дисциплін навчального плану, формування міжпредметних зв'язків окремих природничих дисциплін, розвитку навичок роботи зі словниками, енциклопедіями, монографіями, дисертаціями [2, с. 173].

Диференціація – з одного боку, це орієнтація всіх учасників освітнього процесу на задоволення і розвиток своїх інтересів, нахилів та здібностей, сприяння розвитку індивідуальності майбутнього вчителя, з іншого, організація навчання на основі індивідуально-типологічних особливостей студентів. В ході навчання в умовах природничих факультетів цей процес може здійснюватися різними способами, наприклад, через вибір завдань за індивідуальними проектами, самостійну роботу, поділ змістовних модулів на обов'язкові та за вибором [4, с. 17].

Безперервність означає спрямованість підготовки майбутніх учителів біології до постійної освіти протягом усього життя, готовність до продовження навчання в дистанційній формі, до самоосвіти та самовдосконалення. Сприяння розвитку здібностей майбутніх вчителів до самоосвіти і навчання протягом усього життя йде через формування інтересу до професії, до кар'єрного росту, до самореалізації в житті і професійній діяльності. Розвитку готовності майбутнього вчителя до самоосвіти і навчання протягом усього життя сприяє самостійна робота з навчальними завданнями, участь в проектній діяльності, педагогічна діяльність на практиці в школі [5, с. 40].

Загальні педагогічні принципи підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до реалізації здоров'язберігаючих технологій в навчальних закладах стосуються принципів оволодіння студентами навчальної інформації, заснованих на положеннях педагогіки та педагогічної психології:

- Цілісності;
- Природовідповідності;
- Культуросоответствія;
- Логічності;
- Послідовності;
- Відповідності змісту навчальної інформації і технологій викладання;
- Характеру практичної діяльності;
- Необхідності врахування закономірностей пізнавальної діяльності;
- Оптимізації обсягу навчальної інформації;
- Пріоритетності активних методів навчання [2, с. 165-166].

До дидактичних принципів підготовки майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій в навчальних закладах віднесено принципи науковості, систематичності і послідовності, зв'язку освіти з життям, єдності навчання, виховання і розвитку, зв'язку теорії з практикою, використання міжпредметних зв'язків, доступності, знаково контекстного навчання, що спрямовані на формування змісту підготовки та організації навчально-виховного процесу [2, с. 171].

Важливо, що зміст професійної підготовки по реалізації здоров'язбережувальних технологій у вищих навчальних закладах має постійно змінюватись і оновлюватись в напрямках:

- Урахування регіональних особливостей інтегративності знань і пріоритетів осучаснення навчального матеріалу;
- Відбору змісту відповідно до потреб ринку праці, безперервності професійної підготовки майбутніх фахівців а також конкурентоспроможних учителів природничих дисциплін з високим рівнем цільової установки, готовності до професійної здоров'язбережувальних діяльності;
- Підвищення мотивації, планування змісту навчання природничих дисциплін в оволодінні новими знаннями, навичками, вміннями професійної підготовки майбутніх учителів біології;
- Направленню змісту на активізацію до самореалізації, прагнення, до самовираження і самоствердження, пізнавального, творчого, інтелектуального розвитку їх особистості; таких видів діяльності студентів, що забезпечують формування у них критичного стилю мислення, особливо в питаннях збереження та зміцнення здоров'я;
- Організації предметності змісту навчальних дисциплін, перерозподілу навчального матеріалу у відповідності на самоконтроль а також самонавчання, на розкриття професійно-діяльнісного спрямування особистості;
- Спрямування змісту освіти відповідно до розвитку якостей на розкриття індивідуалізації та диференціації, професійної підготовки особистості майбутніх

учителів біології, сприяння зміцнення їх професійного здоров'я та довголіття покладаючись при цьому на індивідуальні ресурсні можливості здоров'я.

Відбір складових компонентів наповнення системи професійної підготовки майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у вищих навчальних закладах ґрунтується на принципах:

Міждисциплінарності та інтегрованості навчання особистості в системі широко відомих, взаємопов'язаних контекстах: соціальному, психологічному і фізіологічному;

Інноваційності, переорієнтації освіти на пріоритетність використання вивчення цілісної картини світу відповідно до нового принципу навчання, технології і предметно-змістовного наповнення базових дисциплін;

Багаторівневості навчання, орієнтованого на розвиток особистості, поглиблення знань стосовно здоров'язбереження і реалізації здоров'язбережувальних технологій в умовах загальноосвітнього навчального закладу [5, с. 39].

Таким чином, використання розглянутих принципів дозволить створити не тільки цілісну концепцію професійної підготовки майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій в навчальних закладах, але і поглибити поєднання таких основних положень:

1. Формування а також удосконалення підготовки нового покоління педагогів, майбутніх учителів біології готових до реалізації здоров'язбережувальних технологій та вирішення пріоритетних завдань здоров'язбереження в загальноосвітніх навчальних закладах.

2. З урахуванням тенденцій до інтеграції України в європейський освітній простір формування конкурентоспроможного майбутнього фахівця, підготовка якого повинна сприяти розвитку його особистісних якостей, самореалізації, навчанню протягом усього життя, мобільності а також розвитку творчих аспектів у професійній сфері.

3. Розкриття теоретико-методологічної основи підготовки майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій, на основі принципів гуманізації, диференціації, стандартизації, багаторівневості, індивідуалізації а також безперервності. Крім того спрямування змісту освіти і перерозподілу навчального матеріалу у відповідності до принципів науковості, систематичності і послідовності, а також зв'язку освіти з вихованням, навчанням, яке спрямоване на реалізацію здоров'язбережувальної педагогіки.

4. Диверсифікацією змісту навчання у відповідності до системності та інтегративності знань, до збільшення частки на самонавчання, самоконтроль і тенденцією на організацію модульності змісту навчального процесу.

5. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників навчального процесу, яка є основою підготовки майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій, застосування викладачами актуалізації змісту природничих дисциплін, спрямованості на здоров'язбережувальну діяльність в закладах освіти.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку... Проведене дослідження не вичерпує всіх сторін аналізованої проблеми і актуалізує необхідність посиленої уваги стосовно подальших ґрунтовних теоретичних напрацювань і вдосконалення практики впровадження розглянутих принципів, які дозволять якісно модернізувати концепцію підготовки майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій в навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Реан А.А. Психологія і педагогіка / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. І. Розум. - СПб. : Пітер, 2002. - 432 с.

2. Слостенін В. А. Педагогіка: [навчальний посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів] / [В. А. Слостенін, І. Ф. Ісаєв, Е. Н. Шиянов; під ред. В. А. Слостеніна]. - М.: Видавничий центр "Академія", 2007. – 576 с.
3. Горашук В. П. Теоретичні і методологічні засади формування культури здоров'я школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / В. П. Горашук. – Харків, 2004. – 58 с.
4. Гладошук О. Г. Педагогічні умови вдосконалення культури зміцнення здоров'я студентів в системі фізичного виховання у вищому навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 „Теорія і методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)” / О.Г. Гладошук.–К., 2008.–20 с.
5. Гончаренко М. С. Валеологічні аспекти формування здоров'я у сучасному освітньому процесі / М. С. Гончаренко, В. Є. Новикова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2006. – № 12. – С. 39–43.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2017 р.

ДЬЯЧЕНКО-БОГУН М.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленко, Україна

РЕАЛИЗАЦИЯ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИХ ТЕХНОЛОГИЙ ЧЕРЕЗ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ЕСТЕСТВЕННЫХ ДИСЦИПЛИН В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье рассматриваются вопросы определения и классификации основных принципов построения концепции профессиональной подготовки будущих учителей естественных дисциплин к реализации здоровьесберегающих технологий в учебных заведениях. Теоретико-методологической основой подготовки будущих учителей естественных дисциплин служат общенаучные, дидактические и специфические принципы. Совершенствование подготовки будущих учителей естественных дисциплин позволит сформировать новую генерацию педагогов, способных обеспечить формирование и сохранение здоровья подрастающего поколения, эффективное внедрение в процесс жизнедеятельности каждой личности принципов здорового образа жизни.

Ключевые слова: *здоровье, здоровьесберегающие технологии, концепция профессиональной подготовки будущих учителей естественных дисциплин к реализации здоровьесберегающих технологий.*

DYACHENKO-BOGUN M.

Poltava National Pedagogical University. VG Korolenko, Poltava, Ukraine

REALIZATION HEALTH THROUGH TECHNOLOGY PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF TRAINING FUTURE TEACHERS OF NATURAL SCIENCES IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT TEACHER TRAINING INSTITUTIONS

This article discusses the definition and classification of the main principles of the concept of training future teachers of natural sciences to the implementation of technology in health-education institutions. Theoretical and methodological basis of preparation future teachers of natural sciences are the general scientific, didactic and specific principles. Improving the training of future teachers of natural disciplines will form a new generation of teachers, capable of forming and maintaining the health of the younger generation, the efficient implementation during the life of each individual of the principles of a healthy lifestyle. Given the trend towards integration of Ukraine into the European educational space specified training should promote lifelong learning, the formation of the mobility and competitiveness of future specialist of his personal qualities, to provide fulfillment and creative work in the profession. Theoretical and methodological bases for training of teachers of natural sciences to the implementation of healthy technology in educational institutions is updating the content of Natural Sciences, its focus on the future of healthy activities, subject-subject

interaction in the learning process, teachers use in a credit-module of modern interactive training, information, design, media-educational and social technologies.

Keywords: *health, health-saving technologies, the concept of training future teachers of natural sciences to the implementation of health-technology*

УДК 37.02:343.162–027.561

ЛАРИСА ЗУЄВА

Одеський національний політехнічний університет

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ І.А. ЗЯЗЮНА – ПІДҐРУНТЯ ПСИХОПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СУДДІ

У статті доведена теза про те, що педагогічна майстерність І.А. Зязюна виступає підґрунтям психопедагогічного супроводу особистісно-професійного самовдосконалення судді. Пояснено, що суддівська освіта має свої унікальні особливості, адже саме судді навчають суддів. Доведено, що розвиток педагогічної майстерності суддів, має відбуватися шляхом впровадження відповідних психолого-педагогічних технологій і методик, які допоможуть вдосконалити освітній процес у відповідності до Концепції національних стандартів суддівської освіти.

Ключові слова: *педагогічна майстерність І.А. Зязюна, психолого-педагогічні техніки, судді-викладачі.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими теоретичними чи практичними завданнями. Суддя – одна із найскладніших юридичних професій. У діяльності професійних суддів реалізується значна кількість якостей і навичок, що органічно входять до структури особистості судді, визначають його творчий потенціал та індивідуальний стиль діяльності.

Європейська хартія про статус суддів, визначаючи очевидність зв'язку між незалежністю суддів та їхньою підготовкою, виголосила принцип, що відповідати за підготовку має “незалежний орган”, який при нагляді за якістю навчальних програм не залежатиме ані від законодавчого органу, ані від виконавчої влади, і принаймні половину складу якого становитимуть судді. Цим документом також передбачено, що склад зазначеного органу повинен забезпечити належні навчальні програми та організації, які їх впроваджують, у світлі вимог щодо неупередженості, компетентності та об'єктивності, пов'язаних із виконанням професійних обов'язків судді. Пункт 15 Висновку № 4 Консультативної ради європейських суддів наголошує на тому, що: “повинна бути збережена незалежність установи, відповідальної за розробку програм та прийняття рішень стосовно того, яким має бути навчання”. У цьому пункті також стверджується, що обов'язки щодо організації та нагляду за навчанням у кожній країні покладаються лише на судові органи або будь-який інший незалежний орган. Саме тому в Україні, як і в інших країнах, суддівська освіта має свої унікальні особливості.

Процес формування високопрофесійного суддівського корпусу для здійснення справедливого правосуддя передбачає забезпечення суддівської освіти науково-педагогічними кадрами із самих же суддів, оскільки саме судді навчають суддів.

Відповідно до міжнародних стандартів, зокрема п.37 ч.1 Рекомендацій №4 Комітету Міністрів Ради Європи рекомендується, щоб «підвищення кваліфікації суддів переважно базувалося на добровільній участі суддів». Однак, враховуючи вимоги Закону України № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016р., судді в Україні зобов'язані в обов'язковому порядку проходити підготовку в Національній школі суддів України, а рівень їх кваліфікації і відповідності займаній посаді визначається за результатами кваліфікаційного оцінювання. Зміна вимог до змісту суддівської освіти та обов'язок ефективного виконання нових завдань зумовлює нагальну потребу у проведенні структурних змін у педагогічних підходах навчання суддів у Національній школі суддів України.

Чинний Закон «Про судоустрій і статус суддів» вперше на законодавчому рівні закріпив базові стандарти підготовки професійних суддів та відкрив широкі можливості для участі суддівської спільноти у створенні власного науково-методичного центру. Такі стандарти закріплені у наступних положеннях: 1) Національна школа суддів України (НШСУ) створена при Вищій кваліфікаційній комісії суддів України і здійснює свою діяльність відповідно до Закону та статуту, що затверджується Вищою кваліфікаційною комісією суддів України; 2) на НШСУ не поширюється законодавство про вищу освіту; 3) НШСУ є державною установою зі спеціальним статусом, що забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів для судової системи та здійснює науково-дослідну діяльність. Безсумнівна роль НШСУ – готувати якісно нове покоління кадрів для суддівського корпусу та створювати дієву та високоефективну систему подальшого підвищення їх професійної кваліфікації.

В основу концепції підготовки майбутніх професійних суддів закладено принципи практичної спрямованості та орієнтованості на глибоке оволодіння кандидатом уміннями і навичками, необхідними при здійсненні правосуддя – засади, які визнані та широко використовуються у міжнародній практиці. Основною метою підготовки визначено, передусім, навчання кандидата на посаду судді фаховим умінням і навичкам, необхідним для повного та всебічного оволодіння професією судді, формування у нього високої моральності та професійної культури як запоруки неупередженості та незалежності у майбутньому. Серед першочергових заходів, які реалізуються НШСУ у цьому аспекті, насамперед, слід відзначити:

- формування інституційного потенціалу НШСУ як єдиного та провідного науково-методичного центру, здатного у повній мірі задовольнити потреби суддів у підготовці та підвищенні кваліфікації на основі використання сучасних психолого-педагогічних технологій та методик;

- удосконалення системи підготовки кандидатів на посаду судді, яка б забезпечувала судову систему України високопрофесійними фахівцями, кандидатами на посаду судді з об'єктивно оціненим рівнем особистих і моральних якостей, здатними чесно, неупереджено та об'єктивно здійснювати у майбутньому судочинство;

- становлення НШСУ як науково-педагогічного осередку у системі суддівської освіти;

- побудову ефективної моделі співпраці НШСУ та усього суддівського корпусу, залучення найкращих та найдосвідченіших суддів до викладання, що володіють педагогічними навичками, педагогічною майстерністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Поняття «професійна майстерність судді» є соціально значущим, оскільки до її складу входить ціла низка спеціальних характеристик, часто заснованих на культурних цінностях і традиціях суспільства.

Судді-викладачі, орієнтуючись на професіоналізм, прагнуть досягти багатобічної ерудиції, оволодіти теоретичними і практичними психологічними та педагогічними знаннями, вміннями і навичками, спираючись на моральні основи і норми поведінки у суспільстві, освітній установі.

Наразі, проблема педагогічної майстерності посідає одне з провідних місць у наукових психолого-педагогічних дослідженнях. Теорія фундатора педагогічної майстерності І.А. Зязюна не має аналогів у світі, її інноваційність, педагогічна ефективність та вагомість результатів впровадження зумовили її швидке поширення у вітчизняній і зарубіжній педагогічній освіті (Білорусь, Канада, Китай, Польща, Франція, Японія, Росія та інші країни) У майже всіх відомих нам роботах І.А. Зязюна ([2], [3], [4] та ін.) він зазначав, ЩО є справжньою освітою і якою є роль Педагога – Майстра та його учня у цьому процесі. Ключовою ідеєю педагогічної майстерності І.А. Зязюна, є те що серед всього іншого, система педагогічної підготовки є “виключно опочуттєвленою діяльністю планування майбутнього світу людства” [3]. У межах даної концепції І.А. Зязюна педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, який забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [4, С. 25], що обумовлює ефективність поступу сучасної української освіти і держави, за рахунок “опочуттєвлення”, “олюднення” професійних знань і вмінь саме завдяки діям Педагога [6].

Формування цілей статті (постановка завдання). Пояснити тезу про те, що педагогічна майстерність І.А. Зязюна є підґрунтям психопедагогічного супроводу особистісно-професійного самовдосконалення судді.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний суддя має володіти сукупністю таких складників: професійною компетентністю – знаннями права, спроможністю проводити судові засідання, спроможністю писати вмотивовані рішення; особистою компетентністю – спроможністю управлятися з обсягом роботи, приймати рішення, бути відкритим до нових технологій; соціальною компетентністю – спроможністю бути посередником у спорах, проявляти повагу до сторін, здатністю до лідерства, коли цього вимагає посада. Суддя повинен бути принциповим, мати високий рівень відповідальності за власну діяльність, прийняті рішення, а також мати витримку й неупередженість.

Законом визначено два види оцінювання роботи судді – кваліфікаційне, яке запроваджується в кадровій системі, що пов'язана із кар'єрою судді, тобто можливості піднятися по професійних сходах, і первинне кваліфікаційне оцінювання, що свого роду є одноразовою формою, засобом визначити можливість суддями здійснювати правосуддя саме зараз, на цьому етапі, у тих судах, в яких вони працюють.

Кваліфікаційне оцінювання включає такі етапи як: складання іспиту, дослідження досьє та проведення співбесіди. Критеріями кваліфікаційного оцінювання є компетентність (професійна, особиста, соціальна), професійна етика та доброчесність.

Відповідність судді критерію особистої компетентності оцінюється (встановлюється) зокрема за такими показниками як когнітивні якості особистості, емотивні якості особистості та мотиваційно-вольові якості особистості. Ці показники визначаються за допомогою відповідних тестувань особистих морально-психологічних якостей та загальних здібностей і оцінюються на підставі висновку про підсумки таких тестувань та за результатами дослідження інформації, яка міститься у суддівському досьє.

Зрозуміло, що уникнути стресових ситуацій під час періоду оцінювання суддям, напевно не вдасться, але зменшити психологічну напругу – можливо. Це завдання успішно можна вирішити завдяки підготовці суддів до використання психолого-педагогічних технік розвитку навичок саморегуляції під час проходження кваліфікаційного оцінювання та для профілактики емоційного вигорання у професійній діяльності суддів.

Задля успішного розв'язання потенціальних проблем, як у період проходження кваліфікаційного оцінювання так і професійної діяльності суддів, саме й існує нагальна потреба у підготовці суддів до використання психолого-педагогічних технік розвитку навичок саморегуляції і профілактики таких станів у професійній діяльності, опанування педагогічною майстерністю судді-викладача.

Розвиток педагогічної майстерності суддів, відбуватиметься шляхом впровадження відповідних психолого-педагогічних технологій і методик, які допоможуть вдосконалити освітній процес у відповідності до Концепції національних стандартів суддівської освіти.

Особливого значення для психолого-педагогічної підготовки професійних суддів набуває моральна орієнтація, яку справедливо називають вищим видом орієнтації, тому що це – ставлення до іншої людини як до особистості, як до власного Я. "Мораль як вища форма суб'єкт-суб'єктних стосунків починається там, де є хоч проблиск такого ставлення до людини, коли починають добровільно зважати на чийсь цілі і бажання, окрім своїх власних... Важливою умовою моральності є визначення за іншими людьми права на самостійність, повагу до їх волі і неповторності, здатність доброзичливо зрозуміти і добровільно прийняти їх власні цілі..." [5, С. 22]. Одержуючи юридичну освіту майбутній суддя вивчає багато дисциплін, лише занять з духовності і моральності не відвідує, бо їх у програмі немає. Але чи означає це, що кожне заняття несе моральний заряд з плюсом чи мінусом, позитивом чи негативом? Переживаний момент допомагає заново осмислити, здавалося б, непохитний постулат, зокрема й пов'язаний з підготовкою професійних суддів. Без довір'я, порядності, професіоналізму і патріотизму – у їх природному синтезі, – вибудувати сучасну суддівську освіту неможливо. Ось чому розбудова суддівської освіти наразі має розпочатися з пошуку в загальнодержавному масштабі талановитих суддів, спроможних до викладацької діяльності.

Соціальна позиція судді-викладача, зумовлена ставленням до нього у професійному середовищі взагалі і кожного його представника зокрема. Це, власне, є його (судді-викладача) соціальний статус як судді-наставника, який виникає не стихійно, не автоматично і залежить не лише від власного бажання, а й від професійно-особистісних можливостей розвивати власні педагогічні здібності.

Пристаючи до цільової програми діагностики професійно-педагогічного відбору суддів для викладання, стало необхідним [1] :

- визначення сутнісних характеристик судді-викладача, що відповідали б запитам соціуму в часовому просторі;
- обґрунтувати закономірності формування і розвитку педагогічної майстерності суддів-викладачів;
- розробити науково-обґрунтовану програму вдосконалення їхньої педагогічної майстерності;
- перевірити дослідним шляхом науково-практичне обґрунтування необхідності навчальної програми "Основи педагогічної майстерності" для суддів-викладачів.

Адже за результатами проведених занять суддя-викладач заповнює анкету оцінювання щодо кожного судді, яка включається до суддівського дос'є та містить: оцінку: оволодіння суддею відповідними знаннями, вміннями, навичками за

результатами занять, а також рекомендації для судді щодо напрямів самовдосконалення або проходження додаткового навчання.

Необхідність супроводу психологічного здоров'я професійних суддів ґрунтується на методологічних підставах, передумовах і специфіці сутності науково-методичного психопедагогічного супроводу. Наразі, поняття «психопедагогічний супровід» використовується досить широко щодо сфери освіти дорослих, проблем організації навчання і виховання в контексті модернізації освіти. Все більшого значення набувають уявлення про психопедагогічний супровід як систему професійної діяльності соціальних психологів та педагогів, яка спрямовується на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку людини в ситуаціях взаємодії.

Психолого-педагогічний супровід особистісно-професійного самовдосконалення судді – це особливий вид допомоги професійним суддям, призначений для сприяння вирішенню проблем професійно-особистісної гармонізації, або в їх попередженні, в межах якого здійснюється діагностика, психопедагогічне консультування та розвиток особистісно-професійних компетентностей судді.

Зрозуміло, не кожен суддя-викладач зможе легко заглиблюватися у спеціальні методики психолого-педагогічного і соціологічного дослідження, присвяченого проблемі гармонійного становлення особистості професійного судді і закономірностям її формування. Саме тому проектування цілісної програми професійно-педагогічного відбору та підготовки суддів до викладання потребує вирішення в теоретичному і практично-педагогічному цілепокладанні таких питань:

- вивчення психологічного портрету судді-слухача і судді-викладача;
- визначення шляхів і засобів формування педагогічних умінь та навичок викладання та оцінювання у суддів-викладачів;
- усвідомлення ролі загальнодидактичних і часткових інтерактивних методик у формуванні та розвитку особистості суддів, їх єдність і взаємозв'язок;
- вивчення передового педагогічного досвіду і його запровадження у практичній викладацькій діяльності суддів-викладачів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Взагалі, діяльність судді-викладача характеризується педагогічною доцільністю за спрямованістю, індивідуально-творчим характером за змістом і оптимальністю за вибором засобів. У викладацькій діяльності розвивається і реалізується педагогічна майстерність судді, яку структурно визначають такі складові: педагогічна спрямованість особистості, професійні знання, здібності до педагогічної діяльності, педагогічна техніка.

Відтак, методики діагностики професійно-педагогічного відбору суддів для викладання, мають ґрунтуватися на концепції педагогічної майстерності І.А. Зязюна. При визначенні критеріїв професійної майстерності суддів у системі суддівської освіти, украй необхідно спиратися на методологію педагогічної майстерності. Така майстерність судді, у структурі особистості, постає як система, що здатна до самоорганізації, де системоутворюючим фактором є морально-гуманістична спрямованість.

Список використаних джерел

1. Зуєва Л. Є. Критерії педагогічної майстерності І.А. Зязюна – підґрунтя психолого-педагогічної підготовки професійних суддів в Україні / Л. Є. Зуєва // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. О.Г. Романовський. – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – Вип. 45 (49) : матер. 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. : "Ідеї академіка Івана Зязюна у працях його учнів і соратників", 25-26 травня 2016 р. – Ч. 2. – С. 122-134.

2. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : Наук.-метод. посіб. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.
3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / Іван Андрійович Зязюн. – Київ : [б. в.]; Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – 608 с.
4. Педагогічна майстерність : підручник / За ред. І. А. Зязюна. – 3-є вид., допов. і переробл. – К. : Богданова А.М., 2008. – 376 с.
5. Сагатовський В. Н. Весы Фемиды и суд совести [Текст] : Популярные очерки об этике и этикете / В. Н. Сагатовский. – М. : Мол. гвардия, 1982. – 206 с.
6. Семенова А. В. Педагогічна майстерність І. А. Зязюна – маяк для педагогів за покликанням. / Алла Василівна Семенова / Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти зб. наук. пр. / ред. О.Г. Романовський. – Харків : НТУ "ХПІ", 2015. – Випуск 42 (46). матер. 1-ї міжнар. наук.-практ. конф. : "Ідеї академіка Івана Зязюна у працях його учнів і соратників" травень 2015 р. – Ч. 1. – С. 56—65.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2017 р.

ЗУЕВА Л.

Одесский политехнический институт, Украина

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО И.А. ЗЯЗЮНА - ОСНОВА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМОУСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СУДЬИ

В статье доказан тезис о том, что педагогическое мастерство И.А. Зязюна выступает основой психопедагогического сопровождения лично-профессионального самосовершенствования судьи. Объяснено, что судебское образование имеет свои уникальные особенности, ведь именно судьи обучают судей. Доказано, что развитие педагогического мастерства судей должно происходить путем внедрения соответствующих психолого-педагогических технологий и методик, которые помогут усовершенствовать образовательный процесс в соответствии с Концепцией национальных стандартов судебного образования.

Ключевые слова: педагогическое мастерство И.А. Зязюна, психолого-педагогические техники, судьи-преподаватели

ZUEVA L.

Odessa Polytechnic Institute, Ukraine

PEDAGOGICAL WORKSHOP IA ZIZUUNA - THE BASIS OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPLY OF THE PERSONAL AND PROFESSIONAL SELF-ADMINISTRATION OF THE COURT

The article proves the thesis that the pedagogical skill of IA Zyazyun acts as the basis for the psycho-pedagogical support of the personally-professional self-improvement of the judge. It is explained that judicial education has its own unique features, since it is judges who train judges. It has been proved that the development of pedagogical skills of judges should take place through the introduction of appropriate psychological and pedagogical technologies and techniques that will help improve the educational process in accordance with the Concept of National Standards for Judicial Education. In determining the criteria for judges professional craftsmanship in the system of judicial education, it is extremely necessary to rely on the methodology of pedagogical skill. This skill of a judge, in the structure of personality, appears as a system capable of self-organization, where the system-forming factor is a moral-humanist orientation.

Key words: pedagogical skill I. Zyazyun, psychological and pedagogical techniques, judge-teachers

УДК 378.4.034

ТЕТЯНА ІСАЄНКО

ВОЛОДИМИР МАРТИНЮК

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

**МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ
ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ**

У статті подано організаційно-функціональну, змістову модель виховання моральної культури майбутніх офіцерів у педагогічному процесі вищих військових навчальних закладів. Обґрунтовується твердження, що модельний підхід до вивчення явищ дійсності дозволяє висвітлити їх глибину, сутність, розкрити динаміку взаємозв'язку складових елементів, виявити шляхи, що характеризуються оптимізуючим впливом на процес функціонування даного явища.

Ключові слова: модель, виховний процес, моральна культура, військово-педагогічна діяльність

Постановка проблеми. Проблема виховання моральної культури майбутнього офіцера може успішно вирішуватися за умови науково обґрунтованої теоретичної моделі, відповідно до якої організовується весь експериментальний навчально-виховний процес у вищому військовому навчальному закладі. Метод моделювання обраний через те, що модель представляє собою теоретично і практично створену структуру, яка відтворює ту чи іншу частину дійсності у схематизованій і наочній формі. Саме модельний підхід до вивчення явищ дійсності дозволяє висвітлити їх глибину, сутність, розкрити динаміку взаємозв'язку складових елементів, виявити шляхи, що характеризуються оптимізуючим впливом на процес функціонування даного явища.

Аналіз досліджень та публікацій. У наукових розвідках багатьох учених знайшли відображення проблеми моделювання діяльності в навчальному процесі. Так, О.В.Бернацька досліджує теоретичні основи моделювання педагогічних ситуацій у процесі навчання англійської мови, О.М.Борисова, Л.А.Карасьова – моделювання діяльності викладача вузу, О.С.Ткачова – методику розробки професійної діяльності в процесі навчання, Є.О.Лодатко – особливості моделювання в педагогіці в контексті розвитку інформаційних відносин. О.С.Пономарьов і С.О.Заветний аналізують соціальну складову в моделюванні діяльності фахівця. Інші аспекти проблеми моделювання професійної діяльності спеціалістів висвітлюються в наукових працях А.А.Вербицького, Л.Г.Семушиної, А.Н.Дахіна, В.І.Загвязинського, В.В.Корнещук та ін.

Отже, у педагогічній літературі увага вчених зосереджується на визначенні сутності та структурних компонентів моделювання, проте методика реалізації та засоби впровадження моделювання в навчальний процес розроблені недостатньо і потребують подальшого дослідження.

Мета статті. Подання організаційно-функціональної, змістової моделі виховання моральної культури майбутніх офіцерів.

Виклад основного матеріалу. Новий тлумачний словник української мови поняття «модель» дає як «зразок якого-небудь нового виробу, взірцевий примірник чогось, взірець» [7, 667]. «Наукова модель, – дає пояснення М.М.Фіцула, – смислово представлена і матеріально реалізована система, яка адекватно відображає предмет

дослідження (наприклад моделює оптимізацію структури навчального процесу, управління навчально-виховним процесом тощо)» [4, 39]. О. Рудницька розуміє модель як штучну систему, яка відображає з певною точністю властивості об'єкта, що досліджується [3, 212]

Розвиток цього поняття знаходимо в працях В.В. Ягупова. «Для того, щоб виховний процес зрозуміти як систему, – зазначає він, – необхідно розглянути та проаналізувати його складові. Компоненти процесу виховання об'єднуються запитаннями: «З чого складається цей процес?», а функції – «Для чого існує цей процес?» Цілеспрямовано організовану та струнку систему цих компонентів визначають як структуру, або модель виховного процесу» [6, 443].

Моделювання трактують як репродукування характеристики певного об'єкта на інший об'єкт, що є моделлю, спеціально створеною для їх вивчення і базується на аналогії функцій, які здійснюються об'єктами різної природи [5, 289]. М. Ярмаченко, підкреслюючи важливість поняття, вважає, що на ідеї моделювання ґрунтується будь-який метод наукового дослідження – як теоретичний, при якому використовуються різноманітні знакові, абстрактні моделі, так і експериментальний, що використовує предметні моделі [2, 323].

За С.І. Архангельським, побудова моделі будь-якої системи навчального процесу вищої школи починається з визначення майбутньої діяльності фахівця на характерному для нього виробництві. Майбутня діяльність спеціаліста при цьому розглядається як певна гіпотетична система, функціонування якої забезпечується цією діяльністю [1, 168]. Саме тому розробку моделі виховання моральної культури курсантів вищих навчальних закладів розпочинаємо з визначення відповідної педагогічної системи. Згаданий же підхід до формування системи забезпечує можливість оцінки будь-яких передбачуваних даних, пов'язаних зі здійсненням відповідних дій у визначеному професійному середовищі й на певному визначеному об'єкті діяльності, у тому числі й таких складових, як адекватна наукова інформація і наукові знання. Таким чином, стає можливим моделювання знань, необхідних для успішної виробничої діяльності фахівця. Суттєво важливим при цьому є визначення змісту підготовки спеціаліста через раціональне співвідношення предметів і видів навчання.

Проаналізувавши визначення С.І. Архангельського, Т.О. Ільїної, І.П. Підласого, М.М. Фіцули, В.В. Ягупова, В.І. Яременка та інших, ми дійшли висновку, що така модель має передбачити підготовку не лише офіцера-фахівця, а передусім, що найголовніше з погляду дослідника, виховання людини, всебічно і гармонійно розвиненої, носія високої моральної культури. Формуванню такої особистості майбутнього офіцера підпорядковуються всі види цілісної військово-педагогічної діяльності, яка являє собою єдність спеціально організованої, цілеспрямованої військово-професійної, психолого-педагогічної, соціально-гуманітарної аудиторної й позааудиторної навчальної й виховної професійних систем, що мають саморозвивальні і взаєморозвивальні властивості, містять суб'єкт-суб'єктний, цільовий, мотиваційний, змістовий і процесуальний компоненти. Тобто цілісна військово-педагогічна діяльність складається з окремих професійно об'єднаних процесів, видів і форм діяльності, кожен із яких має свою специфіку, але спрямований до єдиної мети – забезпечення особистісно-соціальної парадигми педагогічного процесу, в даному випадку, для виховання моральної культури курсанта.

Проведені нами дослідження дозволили зробити висновок про те, що традиційний навчально-виховний процес у сучасних військових закладах освіти не сприяє моральному вдосконаленню особистості курсанта. При цьому слід зазначити, що запропонована нами система виховання моральної культури

особистості майбутнього офіцера не заперечує й не виключає змісту традиційного навчально-виховного процесу у військовому інституті. У ній конкретизовано роботу командування і науково-педагогічного складу, визначено шляхи й засоби активізації виховної роботи у досліджуваному нами напрямі.

З метою удосконалення виховання моральної культури нами створена особистісно й професійно орієнтована цільова програма. Вона являє собою взаємозв'язок структурних і функціональних елементів, підпорядкованих формуванню у майбутніх офіцерів готовності й здатності до самостійного, відповідального і продуктивного вирішення службово-бойових завдань з урахуванням високого рівня моральної культури і має на меті спрямувати педагогічний процес навчального закладу на виховання моральної культури курсантів, скоординувати роботу командного та науково-педагогічного складу на досягнення високої моральної культури майбутніх офіцерів на основі особистісного підходу, що вимагає визнання курсанта як продукту суспільно-історичного розвитку, носія культури, його унікальності, інтелектуальної й моральної свободи, права на повагу і передбачає опору у вихованні на процес саморозвитку здібностей, творчого потенціалу, самовизначення, самореалізацію, самоутвердження.

Створюючи особистісно й професійно орієнтовану програму, ми ставили перед собою мету, яка передбачає:

- розробку програмної документації з навчальних предметів, що забезпечить максимальну можливість виховання і підвищення рівня моральної культури курсантів через певний предмет;
- створення виховного середовища, у тому числі навчально-матеріальної бази, яка сприятиме ефективності виховання моральної культури курсантів;
- організацію в інституті системи позааудиторної роботи по виявленню в курсантів інтересу до моральної культури та її самовдосконалення;
- організацію цілеспрямованого підвищення рівня професійної майстерності викладачів і командирів (через самоосвіту, постійно діючі науково-методичні семінари, спецкурси і т. д.);
- формування самосвідомості курсантів (самоорганізація, самоосвіта, самоконтроль).

На основі особистісно й професійно орієнтованої цільової програми нами розроблена організаційно-функціональна, змістова модель виховання моральної культури майбутніх офіцерів, яка характеризується динамічністю, взаємоузгодженістю структурних компонентів і функцій, поетапним переходом з одного стану в інший, адекватністю у змісті військово-професійної діяльності професійно-етичним нормам офіцера Збройних сил України і провідним принципам молоді Української держави. До її структури були введені такі компоненти: мету, що передбачає виховання майбутнього офіцера з високим рівнем особистісних і професійних поведінкових стандартів і мотивів; організаційні форми і види діяльності; функції суб'єктів діяльності; змістові напрями діяльності; сукупність внутрішніх (суб'єктивних) і зовнішніх (об'єктивних) педагогічних умов, що передбачають засвоєння і впровадження сукупності морально-етичних норм і цінностей, які входять до Кодексу честі офіцерського корпусу Збройних сил України; забезпечення у вищих військових закладах суб'єкт-суб'єктних відносин співробітництва і співтворчості; використання й розвиток у педагогічному процесі вітчизняних національно-культурних традицій і бойового досвіду видатних воєначальників; конструювання виховного середовища з метою ефективного виховання моральної культури майбутніх офіцерів; науково-методичну систему засобів, що поєднує використання методів, форм, видів діяльності, спрямованих на виховання моральної культури курсантів (рис. 1.1).

Рисунок 1.1. Організаційно-функціональна, змістова модель виховання моральної культури курсантів

На основі організаційно-функціональної, змістової моделі розроблено процес виховання моральної культури курсантів, який передбачає три послідовних етапи. Кожний етап процесу має свою мету, зміст, у якому виявлені провідні напрями виховання на основі наскрізного плану цілісної педагогічної діяльності та особистісно й професійно спрямованої цільової програми виховання моральної культури курсантів вищих військових закладів освіти.

Етап «становлення» проходить на першому курсі навчання в інституті і забезпечує поступове нескладне введення курсантів у процес виховання моральної культури шляхом формування початкового уявлення про службу в Збройних силах України, набуття первинних знань і навичок основ моральної культури майбутніх офіцерів, виховання позитивного ставлення до професії офіцера. Пріоритетним напрямом експериментальної роботи на першому етапі ми обрали формування емоційного компонента. Саме на цьому етапі відбувається виокремлення первинних установок особистості і адаптація курсантів до умов життєдіяльності підрозділу, вибір варіантів морального обґрунтування своєї поведінки, прагнення утвердити звичні їм норми моралі. Цьому сприяли система занять та виховних заходів, які проводились відповідно до особистісно й професійно орієнтованої цільової програми виховання моральної культури курсантів.

Другий – «індивідуально-корекційний» етап проходить на другому й третьому курсах навчання у військовому закладі освіти й передбачає накопичення й поглиблення знань курсантів про моральну культуру військовослужбовця, набуття та закріплення практичних умінь і навичок моральної поведінки шляхом оптимізації навчально-виховного процесу інституту, активізації діяльності курсантів, залучення їх до всіх навчально-виховних заходів, передбачених цільовою програмою виховання моральної культури майбутніх офіцерів. Цей етап був орієнтований на формування інтелектуального та практично-поведінкового компонента моральної культури. На цьому етапі відбувається комплексне усвідомлення майбутньої багатогранної діяльності офіцера, активізація самовиховання, більш повне виявлення почуттів особистої гідності, офіцерської честі, що лежить в основі вірності традиціям.

На третьому – «само розвивальному» етапі, який проходить на випускному курсі навчання в інституті, відбувається систематизація знань курсантів про моральну культуру, практична перевірка набутих умінь і навичок моральної поведінки шляхом широкого залучення курсантів до проведення навчально-виховних заходів на різних курсах та загальноосвітніх школах. Метою цього етапу було утримання досягнутих результатів роботи по вихованню моральної культури, мобілізація й активізація самовиховання, створення умов для самовдосконалення, розширення вмінь курсантів у сфері самовиховання, а основним змістом – поглиблення досвіду моральної діяльності, набуття стійких навичок поведінки, умінь приймати правильні рішення у складних ситуаціях, самовдосконалення особистісних і професійних якостей. На кожному з етапів ми дотримувалися визначених зовнішніх (програмних, професійних та культурологічних) і внутрішніх (когнітивних, емоційно-вольових та поведінкових) умов виховання моральної культури майбутніх офіцерів.

Науково-педагогічний склад допомагає курсантам одержати духовно-моральні знання основ загальнолюдських цінностей.

За доведення до курсантів духовно-моральних основ загальнолюдських цінностей у навчальному процесі відповідають: навчальний відділ, науково-педагогічний склад кафедри суспільних наук, а також викладачі інших кафедр інституту, які включають духовно-моральні знання в плани своїх занять.

Духовність курсанта і знання основ загальнолюдських цінностей, одержані в процесі виховання й закріплені в повсякденній життєдіяльності, спонукають його до самовиховання.

Духовно-моральні основи загальнолюдських цінностей, набуті курсантами самостійно й застосовані в процесі повсякденної життєдіяльності, підвищують духовність його особистості.

Офіцери і службовці відділу з гуманітарних питань організують, спрямовують і контролюють роботу в підрозділах по вихованню моральної культури курсантів.

Таким чином, весь складний механізм вищого військового закладу задіяний і спрямований на виконання одного з найважливіших завдань навчально-виховного процесу – підготовку високоморальних фахівців.

Вивчення даної проблеми, створена модель та узагальнення практичного досвіду її застосування у вищих військових навчальних закладах дали можливість розробити методіку проведення експериментального дослідження. Розв'язання завдань експериментальної роботи здійснювалось послідовно і включало три етапи.

У ході першого етапу вивчалися наукові джерела, визначались і уточнювались показники та критерії оцінювання рівня моральної культури курсантів, здійснювались організаційні заходи щодо добору та вивчення складу контрольних і експериментальних груп, проводилось навчання та інструктаж усіх учасників

експерименту, перевірявся фактичний стан навчально-виховного процесу підготовки курсантів до професійної діяльності, рівень їх моральної підготовки і культури. У підрозділах, на кафедрах інституту за допомогою анкетного опитування та інтерв'ю вивчалась думка курсантів, командирів, викладачів про чинну систему виховання моральної культури і необхідність удосконалення шляхів та умов морального розвитку особистості курсантів і офіцерів. Проводилось вивчення та узагальнення пропозицій і практичних рекомендацій, які містяться у тих відгуках на випускників інституту, що надходять із військ.

На другому етапі здійснювалася безпосередньо експериментальна частина дослідження. Для нього характерне: вивчення рівнів вихованості моральної культури в курсантів експериментальної та контрольної груп; розробка і забезпечення комплексу виховних заходів з метою підвищення рівня моральної культури курсантів; створення теоретичної моделі процесу формування моральної культури в курсантів протягом їх навчання в інституті.

Констатуючий експеримент, проведений на другому етапі дослідження, дозволив визначити початковий рівень сформованості моральної культури курсантів експериментальної та контрольної груп. У ході різних видів діяльності курсантів було здійснено декілька зрізів. На основі систематизації та обробки одержаної інформації та її кореляції зі змістом регламентуючих діяльність навчального закладу документів і з їх вимогами до педагогічного процесу по вихованню в курсантів моральної культури визначався середній рівень розвитку готовності курсантів до професійної діяльності. У процесі експерименту використовувались методи самооцінки, опитування, спостереження і бесіди.

Результати констатуючого експерименту показують, що рівні готовності курсантів контрольної та експериментальної груп до професійної діяльності відносно близькі, що є свідченням достатньої однорідності за основними критеріями курсантських груп, що беруть участь в експерименті.

Одержані дані були обговорені з викладачами, командирами й курсантами. Матеріали констатуючого експерименту стали основою для підготовки програми й методики проведення формуючого експерименту, метою якого було підтвердження чи заперечення гіпотези дослідження.

Програма формуючого експерименту включала в себе:

- уточнення мети морального виховання у військовому закладі освіти;
- визначення умов і засобів формування моральної культури курсантів у педагогічному процесі у військовому навчальному закладі;
- виявлення змісту загального педагогічного впливу на курсантів, учасників експерименту, з метою підвищення їх готовності до професійної діяльності;
- вироблення основних організаційних заходів і засобів підвищення ефективності процесу виховання в курсантів моральної культури, високого рівня професійної готовності у ході формуючого експерименту;
- надання безпосередньої допомоги експериментальним групам та створення умов для самовиховання й самовдосконалення в моральному відношенні.

Третій етап передбачав всебічну перевірку, опрацювання й узагальнення результатів експерименту, формулювання висновків і пропозицій, виявлення загальних тенденцій педагогічного процесу у вищих військових навчальних закладах.

Висновок. Узагальнюючи сказане, ми дійшли висновку, що ефективно виховання моральної культури курсантів у педагогічному процесі вищих військових навчальних закладів можливе за умови створення теоретично обґрунтованої та експериментально перевіреної організаційно-функціональної, змістової моделі.

Список використаних джерел

1. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы: учеб.-метод. пособие / С.И. Архангельский – М.: Высшая школа, 1980. – 368с.
2. Педагогічний словник / За ред. М.Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 363 с.
3. Рудницька О.П. Педагогіка загальна та мистецька: навч. посібн. / О.П. Рудницька – К.: ТОВ «Інтерпроф», 2002. – 270 с.
4. Фіцула М.Н. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М.Н. Фіцула – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 544 с.
5. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К.: Абрикос, 2002. – 392 с.
6. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посібн. / В.В. Ягупов – К.: Либідь, 2003. – 560 с.
7. Яременко В.І. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. – К.: Аконіст, 1999. – Т. 1. – 926 с; Т. 4. – 941 с.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2017 р.

ИСАЕНКО Т., МАРТЫНИУК В.

Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка, Украина

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ВОСПИТАНИЯ НРАВСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ

В статье представлена организационно-функциональная, содержательная модель воспитания нравственной культуры будущих офицеров в педагогическом процессе высших военных учебных заведений. Модельный подход к изучению явлений действительности рассматривается как позволяющий осветить их глубину, сущность, раскрыть динамику взаимосвязи составляющих элементов, выявить пути оптимизации данного явления.

Ключевые слова: модель, воспитательный процесс, нравственная культура, военно-педагогическая деятельность.

ISAENKO T., MARTYNIUK V.

Poltava national technical university named after Jury Kondratyuk, Ukraine

MODELING OF PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE PROCESS OF THE PERSONAL MORAL CULTURE EDUCATION

The article analyzes the development of the concept of "model" based on scientific research and approaches to its organization.

Educational system was formed and it enables knowledge modeling required for successful production activities of a specialist.

The content of specialist's training was determined through the rational ratio of subjects and types of training.

Individual and professional oriented purpose program, which is a relationship of structural and functional elements, subordinated to the formation of future officers' readiness to perform duty assignment and combat missions considering the high level of moral culture, was created.

Organizational and functional conceptual model of future officers' moral culture education, which is characterized by dynamism, coherence between structural components and functions, was developed.

The process of cadets' moral culture education, which provides three consecutive stages – "formation", "individual correction" and "self-development", was identified.

It is experimentally proved that the effective cadets' moral culture education in the educational process of higher military educational institutions is only possible through the establishment of theoretically grounded and experimentally proven organizational and functional and meaningful model.

Key words: model, process of education, moral culture, military pedagogical activity

УДК 005.5:174

ВОЛОДИМИР ІЩЕНКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

САМОМЕНЕДЖМЕНТ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЛОВОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКА

У статті розкривається значення управління власними ресурсами, застосування концепції економії часу, самовдосконалення культури управління керівника. Автором доведена ефективність зазначеної системи роботи з використанням прийомів для управління власними ресурсами та економії часу для вдосконалення ділової культури викладача. Наведені базові положення концепції самоменеджменту для ефективного вдосконалення ділової культури людини в рамках економії власного часу.

***Ключові слова:** самоменеджмент, ділова культура керівника, економія часу, управління ресурсами, самовдосконалення, система освіти, ефективність роботи*

Загальна постановка проблеми. XXI століття – час для змін в усіх сферах життєдіяльності людини. Перехід до інформаційного суспільства, глобалізація, зміна технологій потребує радикальної модернізації освітньої галузі. Оновлення системи освіти передбачає перехід до безперервної освіти, провідним напрямком якої стає компетентнісний підхід для підвищення рівня професійної конкурентоспроможності фахівців.

Суспільство поступово приходять до розуміння того, що знання – це незмінний стратегічний ресурс. Для того, щоб підвищити власну конкурентоспроможність, людина як спеціаліст у певній галузі повинна підвищувати особисту професійну кваліфікацію та майстерність.

Наразі перед суспільством стоїть проблема в підготовці фахівців з високим рівнем професійної компетентності, відповідальності, мобільності, творчості та самостійності. Адже модернізація системи освіти нерозривно пов'язана з оновленням управлінської діяльності. Якісні професійні зміни в особі керівника, його здатності розв'язувати актуальні проблеми, звільнення від стереотипів, вміння бачити перспективи та планувати подальшу роботу стануть підґрунтям для ефективної управлінської діяльності.

Аналіз попередніх досліджень. Про час, його роль і місце в житті кожної людини на Землі сказано і написано дуже багато. Л. Зайверт у своїй популярній праці «Ваш час у ваших руках» зумів узагальнити багато розробок, запропонувати рекомендації, апробовані на практиці. Н. Енкельман, М. Біркенбиль – фахівці з управлінського консультування – у книзі «Досягати успіху з радістю...» розробили рекомендації успішної діяльності, обґрунтували принципи розкриття особистості, програмування підсвідомості (перетворення песимістичних установок на оптимістичні). Концепція А.Т. Хроленка – підвищення особистої культури ділового життя.

Проблему професійної компетентності керівника досліджували вітчизняні й зарубіжні вчені в різні періоди функціонування системи освіти: В. Бондар, Т. Браже, І. Жерносек, Л. Калініна, Л. Карамушка, Е. Коротков, Дж. Равен, А. Хуторський, Р. Шакуров та ін.

Е. Коротков, дослідник якості освіти, вважає, що роль професіоналізму управління виявляється в орієнтації на найбільш актуальні, важливі та

перспективні проблеми розвитку. Професіоналізація управління – одна з помітних і важливих тенденцій розвитку сучасного управління.

Мета статті – розкрити та проаналізувати систему роботи керівника щодо якісного покращення професійної діяльності, використання ефективних прийомів управління власними ресурсами та економії часу.

Виклад основного матеріалу. Перед часом усі рівні. Час – єдиний ресурс, яким володіють усі люди без винятку. Кожен з нас має 24 години на добу. Але це той ресурс, який неможливо ні зупинити, ні накопичити, ні отримати в подарунок. Багато талановитих, розумних людей не змогли реалізувати свої ідеї через нерациональне відношення до часу.

Час, а точніше його нестача, інтенсивний ритм життя – чи не найбільша на сьогодні проблема, яку обговорюють люди різних спеціальностей, напрямів діяльності, фаху, віку. Ефективне управління часом допомагає позбутися відчуття суєти та постійного напруження, страху і занепокоєння не встигнути щось зробити. Із управлінням часом людина стає цілеспрямованою та дисциплінованою, підвищує результативність своєї праці.

На сьогодні ключовим словом стосовно часу стало слово «ефективність». Щодо цього поняття слід розрізняти ефективну роботу й ефективне виконання роботи. Ефективність виконання роботи знаходить своє відображення в її результатах, тоді як ефективність самої роботи визначена ступенем наближення людини до поставленої мети [2].

Самоменеджмент – це самоуправління людиною своєю життєдіяльністю та працею для досягнення поставлених цілей. Під самоуправлінням розуміють системну діяльність із самоорганізації людиною своїх життєвих функцій, що забезпечують реалізацію внутрішніх мотивів, спрямованих на досягнення певного результату за оптимального використання її внутрішніх ресурсів з урахуванням зовнішніх чинників.

Отже, самоменеджмент – це засіб успішної діяльності, ефективний ресурс підвищення ефективності керування. Він базується на розумінні того факту, що головне в управлінні не система знань, а рівень культури, здатність до ефективної діяльності в нестандартних ситуаціях

Культура управління є важливою сферою впливу на свідомість, вчинки колег, їхні помисли і бажання; одним із найважливіших чинників успіху в управлінні. Справжня висока культура управління, як і культура особистості – це гармонія знань і морально-етичних якостей, які залежать від інтелектуально-культурних якостей особистості управлінця. Культуру управління освітнім процесом можна трактувати як сукупність таких елементів, як особиста культура управлінських кадрів, якість керування процесом та умовами праці, культуру роботи з документами та інформацією.

Для органічного поєднання та залежності всіх елементів визначальною є особистісна культура управлінців, яка має такі складові, як рівень загальної культури, наявність моральних, ділових та особистих якостей, знання передової практики управління, вміння застосовувати управлінську техніку та технологію.

«Культурно працювати» – це значить уміти правильно розставити кадри на вирішальних ланках, працювати творчо, з перспективою, завжди бачити кінцеву мету та вибирати найбільш раціональні методи її досягнень. Менеджерська культура керівника характеризується наявністю знань і вмінь з основ управління, різноманітних форм методичної роботи з педагогічними кадрами; принципів підбору, навчання, підготовки та підвищення кваліфікації кадрів; змісту і технології атестації педагогічних кадрів; форм і методів формування, розвитку та організації роботи педагогічного колективу. Цей вид культури вимагає наявності в керівника

таких умінь, як встановлювати рівень педагогічної майстерності викладачів, здійснювати диференційований підхід до оцінки роботи кадрів, прогнозувати та здійснювати підготовку авторів кращого педагогічного досвіду, застосовувати форми внутрішньовузівського керівництва колективом, володіти методами діагностики, регулювати діяльність колективу, здійснювати його розвиток, раціонально здійснювати підбір і розподіл кадрів, стимулювати професійну діяльність педагогів, запроваджувати інноваційні процеси у діяльності [4].

Мотиви та цінності управлінської діяльності тут полягають у можливості допомагати в розвитку творчого потенціалу педагогічних кадрів, здійснювати підбір і розподіл кадрів, керувати навчально-виховним процесом. Особливостями менеджерської культури є наявність таких якостей, як: творчість, єдність слова та діла, здатність до ризику.

Головним в культурі управління є те, щоб кожен виконував свою роботу. Це повинно стосуватися всіх членів педагогічного колективу. Успішною є та людина, яка вміє розпоряджатися часом. Успішний той, хто встигає. Встигати – значить робити все вчасно. Для ефективного вдосконалення ділової культури будь-якої людини варто навчитися користуватися базовими положеннями концепції самоменеджменту заради економії власного часу.

Обов'язковою складовою умовою успішності планування власного часу є складання плану на робочий день (письмово). За необхідності, можна вказувати приблизний час виконання запланованої справи. Так можливо не тільки фіксувати важливі справи, а й контролювати їх виконання (бо від тих планів, що намічаються «в голові», дуже легко відмовитися, якщо виникли певні перешкоди). Якщо робота виконана – ставити відмітку про це У кінці дня обов'язково аналізувати виконання запланованої роботи.

Для того, щоб краще орієнтуватися в тижневому робочому графіку варто скласти розклад вирішення власних завдань за днями тижня. Записувати, в який день тижня необхідно здати списки кількості дипломів для випускників факультету, а в який день відвідати заняття, коли зробити таблицю заміни занять, а коли провести нараду тощо. Можна цей план писати ручкою, але для більшої мобільності краще користуватися олівцем, щоб робити виправлення в разі непередбачених ситуацій. Для запису такого розкладу краще користуватися не блокнотом, а щоденником. Його використання спрощує запис такого розкладу: чітко видно, що немає накладок у графіку відвідування занять або якихось інших справ, а в суботу записувати ті справи, які можна зробити протягом тижня.

Для більш ефективної працездатності і з метою меншої втомлюваності на протязі дня варто періодично переключатися на інші види діяльності. Психологи довели, що людський мозок може концентруватися протягом 25 хвилин, потім йому необхідний відпочинок. Періодична зміна занять позитивно впливає на психологічний комфорт людини, заспокоює її, бо складається враження, що вона не стоїть на місці. Після 25-30 хвилин роботи потрібно переключатися на іншу роботу [3].

Корисним є використовувати час повністю. Кожен з нас помічав, що проміжки часу, які ми витрачаємо даремно (стоїмо в черзі, прийшли до колеги, а він зайнятий, чекаємо людину, що спізнюється тощо), можна використовувати більш ефективно: брати з собою не дуже «капризну», але приємну роботу, носити з собою цікаву книжку невеликого розміру.

Важливо звертати увагу на дрібниці, бо їх накопичення чи поява в найбільш непередбачуваний момент може вибити з запланованого графіку. Життя проходить серед людей і обставин, які дуже часто впливають на хід певної події. Перешкоди на шляху іноді складно подолати, тому краще їх обійти. Варто розробити для себе певні правила стосовно цього пункту, наприклад: звечора обов'язково готувати речі

на наступний день, перевіряти вміст портфеля: ключі від кабінету, деяка документація, також у сумці чи портфелі повинен бути блокнот (щоденник) і ручка, щоб записати потрібну інформацію, завжди мати з собою розклад занять на той випадок, якщо потрібна термінова заміна. Як часто в найвідповідальнішу хвилину в нас немає номеру телефону потрібної людини? Тому потрібно взяти за правило – коли на роботу в колектив приходить новий викладач, обов'язково давати йому свій номер телефону і попросити його заповнити картку з контактними даними [1].

Організувати своє робоче місце. Безлад по своїй суті пригнічує, відволікає від виконання завдань, займає час на пошук необхідних паперів. Наприкінці робочого дня обов'язково потрібно знаходити декілька хвилин на організацію робочого столу. Порядок на столі – порядок у голові. Також періодично чистити в комп'ютері папки з документами, листи на електронній пошті, список недавніх контактів у телефоні тощо.

Щоб даремно не гаяти часу або не вирішувати якихось непотрібних завдань чи проблем інших людей, тільки тому, що в іншого не вистачає часу для вирішення власного ж завдання чи проблеми варто вчитися казати «ні». Коли на даний момент людина завантажена своєю роботою і не впевнена, що зможе зробити завдання вчасно, то людям краще почути від неї «ні». Так вона дає їм можливість знайти інший спосіб вирішення своїх задач.

Для ефективної економії часу варто обмежувати телефонні розмови. Це найбільший «поглинач» нашого часу. Серед 15 причин втрати часу керівника на першому місці стоять телефонні розмови (20-30% баласту). Потрібно вчитися культурі роботи з телефоном: дублювати номери телефонів колег та адміністрації вдома і на роботі (із повними іменами та по батькові); перед важливою розмовою робити на листочку помітки, щоб не забути запитати певну інформацію; одразу переносити до записника новий номер телефону; заводячи нову телефонну книжку, не викидати стару; пам'ятати, що норма розмови по телефону – 3 хвилини [5].

В будь-якому випадку і на будь-якій роботі варто створювати собі стимул, те, що буде підштовхувати йти вперед із задоволенням і до нових перемог як в роботі, так і над особистісними прорахунками.

Робота керівника не завжди радісна й приємна. Ми стикаємося з багатьма рутинними та монотонними, але необхідними моментами. Щоб не втрачати натхнення та позитив, треба за вчасно та якісно виконану роботу обіцяти собі винагороду (почитати цікаву книгу, змістовно відпочити, сходити з колегами чи друзями на каву чи в інше цікаве місце...). Для кожного всі ці речі індивідуальні, але вони є ефективними в боротьбі з власними лінощами чи іншими моментами, які є перешкодою для досягнення певних цілей [4].

П'ятниця – це день для підбиття підсумків. Треба виділяти час для аналізу виконання завдань за тиждень. Позитивні результати надихають... Таким чином, щоб навчитися ефективно витратити свій час для того, щоб у житті залишалося місце не тільки на роботу, а й на родину, відпочинок, заняття спортом, хобі, необхідно вчитися ставити й досягати цілі, правильно визначати пріоритети, управляти власними ресурсами.

Висновки. Успішна людина – це людина, яка вміє розпоряджатися часом, правильно планує свою діяльність, розставляє пріоритети, ставить перед собою цілі та досягає їх, розподіляє своє робоче навантаження (знаходить час і для роботи, і для відпочинку).

Дані навички допоможуть навчитися раціонально використовувати ресурс часу, ефективно діяти та домагатися успіху. Вище зазначені напрямки роботи щодо якісного покращення професійної діяльності, практичного застосування концепції

економії часу створюють передумови для ефективного управління власними ресурсами та вдосконалення ділової культури керівника.

Використання концепції тайм-менеджменту, технології само-менеджменту керівника та саморозвитку становить основу для якісного покращення професійної діяльності. Це означає, що можна навчитися «відчувати» слушний момент для реалізації своїх ідей, вміти вчасно перебудовуватися при зміні обставин, бачити та використовувати можливості, що відкриваються.

Список використаних джерел

1. Єльнікова Г. Управлінська компетентність / Г. Єльнікова. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.
2. Колпаков В.М. Самоменеджмент / В.М. Колпакова. – Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. – 528 с.
3. Іщенко В.І. Самоменеджмент і його роль у досягненні цілей людини / – В.І. Іщенко // Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. – Полтава, 2016. Випуск. – (Серія «Педагогічні науки»). С. 141-146.
4. Коротков Е.М. Концепція якості освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/school/method/1342/>
5. Національна доктрина розвитку освіти. П.23. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2017 р.

ИЩЕНКО В.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Украина

САМОМЕНЕДЖМЕНТ КАК ТЕХНОЛОГИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДЕЛОВОЙ КУЛЬТУРЫ РУКОВОДИТЕЛЯ

В статье раскрывается значение управления собственными ресурсами, применение концепции экономии времени, самосовершенствования культуры управления руководителя. Автором доказана эффективность указанной системы работы с использованием приемов для управления собственными ресурсами и экономии времени для совершенствования деловой культуры преподавателя. Приведены базовые положения концепции самоменеджмента для эффективного совершенствования деловой культуры человека в рамках экономии собственного времени.

Ключевые слова: самоменеджмент, деловая культура руководителя, экономия времени, управление ресурсами, самосовершенствование, система образования, эффективность работы

ISCHENKO V.

Poltava National Pedagogical University named after VG Korolenko Poltava, Ukraine

SELF-MANAGEMENT AS A TECHNOLOGY FOR IMPROVING THE BUSINESS CULTURE OF A MANAGER

The article reveals the essence and functions of self-management educational institution and leader in forming competence through self-management education manager. The basic concept of self-management, these professional competence, resulting self-management.

Substantiated urgency of improving the efficiency of the management of the head in terms of modernizing changes in the educational sector, revealed the need for the introduction of self-management technologies in it. It describes the theoretical principles of self-management, modern scientific views on its problems. It reveals the author's view on the use of technology as time management direction based on self-management system approach to business manager.

It turns out value control their own resources, the concept of time-saving, self-management culture manager. The author proved the effectiveness of the system of using techniques to manage their own resources and time saving for improving business culture teacher.

These basic provisions for effective self-management concept of improving business culture human economy within their own time. It reveals the impact of the modernization of the education system need to update the management of the head.

The author proved feasibility activation towards managers use in practice the basic rules and methods of self-management as a set of measures and policies aimed at improving and developing professional and personal human potential, increase its efficiency

Keywords: *self-management, business leader's culture, time saving, resource management, self-improvement, education system, work efficiency*

УДК 159.923.2-053.5

ЮЛІЯ КАЛЮЖНА

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ПІДЛІТКІВ ТА СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті розглядається проблема розвитку пізнавальних інтересів шкільної молоді у контексті її вікового розвитку з урахуванням структури пізнавальної мотивації у цілому. Аналізуються результати емпіричного дослідження структури інтересів учнівської молоді, їх взаємозв'язку з навчальною мотивацією та окреслюються методичні засоби розвитку прагнення до засвоєння знань у підлітковому та старшому шкільному віці.

Ключові слова: *особистість, потреби, мотивація, пізнавальний інтерес, структура інтересів, методичні засоби розвитку інтересів, активні методи навчання*

Постановка проблеми. В умовах зростаючого оновлення суспільства і переходу до ринкових відносин у сфері зайнятості реалізуватися нині може, насамперед, людина, яка швидко перебудовує своє мислення, оволодіває знаннями з суміжних галузей наук, здатна проявляти творчий підхід до діяльності. Така поведінка, безумовно, неможлива без розвитку широкого комплексу пізнавальних інтересів особистості, який забезпечив би її активну життєву позицію у контексті уявлень про цілісну картину світу та місце людини у ній. Особливої актуальності ця проблема набуває у підлітковому та старшому шкільному віці, коли відбуваються складні процеси особистісного зростання, які є запорукою подальшої самореалізації людини на життєвому шляху.

У психолого-педагогічній літературі широко представлені дослідження мотиваційних чинників навчання та поведінки у цілому у підлітків і старшокласників [1, 4. 5. 6,]. Проте сьогодні ще недостатньо уваги приділено вивченню специфіки цілісної структури інтересів школярів цих вікових категорій та особливостей застосування взаємозв'язків між цими спонуканнями для оптимізації процесу цілеспрямованого формування пізнавальних мотивів поведінки. Аналізуючи змістовний бік сфери інтересів школярів, ми виходимо з відомих досліджень вікових особливостей підлітків та старшокласників, які є передумовою її розвитку.

У підлітковому віці з'являються нові пізнавальні мотиви, які обумовлені формуванням життєвої перспективи та професійного самовизначення. Базуючись

на навчальній мотивації, вони можуть виходити далеко за межі шкільної програми та набувати ознак самоосвіти, причому пізнавальні спонукання можуть бути привабливішими, ніж прагнення добре навчатися [4,5].

У старшому шкільному віці відбувається становлення світогляду юнака, адекватного, систематизованого світосприймання, що впливає на розвиток різнобічності та гармонійності його пізнавальних інтересів, які формуються під впливом вікових особливостей розвитку і навчально-виховного процесу. На фоні бурхливого особистісного розвитку змінюється мотиваційний комплекс і компоненти, які до нього входять: інтереси, потреби, ідеали. У цьому віці людина узагальнює цілі, які перед собою ставить, ієрархізує мотиви діяльності, що складає ядро ціннісних орієнтацій. Саме у юнацькому віці змінюється структура інтересів, старшокласника, яка формується на все життя. Ці зміни вивчалися багатьма психологами, а саме В. Хеннінгом, В. Г. Асєєвим, Г. І. Щукіною та ін. [1, 7, 10]. Вони визначили вплив даної структури на формування поглядів, ціннісних орієнтацій людини, її світогляду на вибір майбутніх перспектив.

Проте у сучасній психолого-педагогічній літературі недостатньо розглядаються теоретичні і практичні проблеми цілеспрямованого формування пізнавальних інтересів як основи самопізнання і саморозвитку підлітків та старшокласників. Особливої важливості при цьому набуває урахування тих мотиваційних утворень, які вже сформувалися на певному віковому етапі та утворили тісні взаємозв'язки, використовуючи які можна оптимізувати процес розвитку інтересів до певних галузей знань.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Аналіз психологічної літератури з питань системного підходу до вивчення реальних процесів поведінки людини вказує на те, що особистість характеризується активністю, діяльністю сутністю, яку обумовлюють її мотиви. Вони пронизують всі структурні новоутворення особистості, особливо її спрямованість, характер, емоції, здібності, психічні процеси. В свою чергу, саме особистісні новоутворення є втіленням деяких характеристик мотиваційної сфери, наприклад, динамічних якостей. Мотивація є вираженням сутності особистості і забезпечує взаємодію її з навколишнім середовищем і соціальними умовами.

Про вплив мотивації на діяльність говорять дослідження В. Г. Асєєва, Є. П. Ільїна, В. А. Семиченко та ін. [1, 6, 9]. Вони стверджують, що мотивація забезпечує вибірковість активності і спрямованість діяльності. Пізнавальна діяльність людини є певним сплавом інформаційних процесів і мотивації. Можна сказати, що мотивація виступає тим складним механізмом, який співвідносить вплив зовнішніх для особистості факторів активності з внутрішніми якостями і можливостями людини. У вітчизняній психології мотиваційна сфера особистості трактується як ієрархізована динамічна система потреб, мотивів, відношень, інтересів, структурованих на основі ядра провідних мотивів і обумовлених ними [4].

Особливе місце у цій системі займають інтереси, оскільки завдяки їм реалізується вибіркоче ставлення особистості до об'єкта пізнання. Це обумовлюється такими суттєвими характеристиками цього мотиваційного утворення, як його життєве значення та емоційна привабливість для людини [1, 6, 10]. Пізнавальні інтереси, таким чином, є не лише спонуками особистості до діяльності, а й важливою умовою її саморозвитку та самовдосконалення, оскільки саме вони забезпечують перехід від цікавості, обумовленої новизною предмета чи явища, до допитливості, а від неї – до заглиблення у сутність явища і, зрештою, до розв'язання проблеми [9].

У психолого – педагогічній літературі сьогодні широко і всебічно розглядається проблема сутності пізнавального інтересу (роботи Б. Г. Ананьєва, В. Г. Асєєва,

В.І.Ковальова та ін.). Питання розвитку пізнавальних інтересів у процесі навчання шкільної молоді та студентства досліджували М. І. Алексеева, А. К. Маркова, Г. І. Щукіна, В. М. Вергасов, Є. П. Ільїн та ін. Ними окреслюються такі основні шляхи розвитку мотивації.

Перший з них полягає у прямому впливі викладача на мотиваційну сферу учнів з метою подальшої зміни їх поведінки [1]. Цей вплив може втілюватися у формі лекцій та бесід, пояснень чи розповідей. При цьому спричиняється вплив переважно на когнітивну сферу школярів, залишаючи поза увагою сферу безпосередніх практичних зусиль. Результатом у цьому випадку є прояви у учнів так званих « знаних » мотивів, які, проте, відіграють незначну активізуючу роль. Розуміючи суть тієї чи іншої сфери знань і її значущість, школярі, проте, не відчують її привабливості чи життєвої необхідності.

Тому з точки зору теорії мотивації навчання дітей та дорослих, попередній шлях слід органічно поєднувати з методами та прийомами, які забезпечують включення підлітків та старшокласників у такі різновиди спеціально організованої навчально-виховної діяльності, які б створювали умови для формування пізнавальної мотивації. Значну роль при цьому відіграє інтерактивне навчання. Воно базується на принципі взаємодії у процесі пізнання і є потужним засобом активізації пізнавальних інтересів молоді.

Основними характеристиками інтерактивного навчання є те, що воно передбачає роботу викладача не з окремим індивідом, а з групою взаємодіючих особистостей, які стимулюють і активізують мисленнєву діяльність один одного. Це – модель спілкування особистостей у реальній спільній творчій діяльності, спрямованій на розв'язання завдань пошукового, проблемного характеру (досить часто у ситуаціях змагання, суперництва тощо). Цей шлях може реалізуватися у вигляді ділових та рольових ігор, дискусій, конференцій, тренінгів [1,2,3,8]. Такі форми спричиняють потужний вплив водночас на свідомість особистості, її емоційну та практичну сферу, сприяючи формуванню дієвих мотивів освоєння знань.

Жоден з цих шляхів неможливо абсолютизувати. Їх поєднання при оптимальній організації навчального процесу дозволяє добитися розвитку інтересу до певної галузі знань, використовуючи складну цілісну структуру пізнавальної мотивації особистості.

Метою статті стало вивчення особливостей структури пізнавальних інтересів у підлітковому та старшому шкільному віці, їх типових взаємозв'язків з навчальною мотивацією та окреслення шляхів розвитку пізнавального інтересу до психології у школярів на основі їх активної взаємодії у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вивчення особливостей пізнавальних інтересів у підлітковому та старшому шкільному віці нами було досліджено вибірку із 202 осіб ряду шкіл м. Полтави віком 14 – 17 років. Методика дослідження структури пізнавальних інтересів, запропонована В. Хеннігом, мала метою виявити особливості головних і другорядних пізнавальних інтересів молоді серед 17 напрямків знань та їх типових для певної вікової категорії взаємозв'язків [7]. Методика дослідження структури мотивів навчальної діяльності (В. А. Семиченко) та анкетування учнів дозволили виявити специфіку суб'єктивної значущості для підлітків і старшокласників їх пізнавальних спонукань, які формуються безпосередньо у навчальному процесі.

Отримані результати дозволили виявити особливості сфери пізнавальних інтересів підлітків та старшокласників. Для цього ми можемо порівняти позиції провідних інтересів у досліджуваних нами вибірках. Для учнів обох вікових категорій характерний Інтерес до подорожей (його обрали відповідно 38 %

підлітків та 35 % старшокласників). У дівчат обох вікових груп цей інтерес насамперед пов'язаний з танцями, біологією, мораллю, географією, а у хлопців з фізикою, спортом, технікою і також мораллю і психологією. Інтерес до питань моралі присутній у всіх групах. У дівчат він є провідним і у 14–15 років, і у 17–18 років (відповідно 38% та 36 % виборів). Центральне положення у структурі інтересів хлопців, він займає лише у 17–18 років (у 32 % виборів), що свідчить про зростання їх тенденції до самостійності. Варто зазначити, що з віком зростання зв'язків важливого для юнацтва інтересу до моралі сприяє підвищенню уваги молоді до моральної сторони різних сфер життя. У той же час, інтерес до моди є головним інтересом дівчат в обох вікових групах, а для всіх хлопців без виключення він є слабким. Інтерес до техніки тісно пов'язаний у молоді із статевою належністю. Таким чином, результати, отримані за допомогою методики В. Хенніга, дозволяють нам зробити глибокий якісний аналіз структури пізнавальних інтересів різних вікових груп. Так, кількість значущих, провідних для школярів інтересів дещо менша у юнаків (особливо у дівчат), ніж у підлітків. Це свідчить про тенденцію до певної « кристалізації» сфери інтересів старшокласників, тоді як підлітки схильні до розширення кола захоплень, часто ситуативних. Разом з тим спостерігається тенденція до збільшення взаємозв'язків провідних інтересів юнацтва з другорядними пізнавальними мотивами порівняно з учнями підліткового віку. Це означає, що старшокласники намагаються прослідкувати цікаві для них явища у різних ситуаціях, умовах, знайти їх витоки та пояснення різноманітності їх проявів у природі чи суспільстві.

Особливої уваги заслуговує інтерес до психології, оскільки саме він відкриває широкі можливості до самопізнання та саморегуляції поведінки школярів. Він є провідним у дівчат 9 і 11 класів і у хлопців 11 класу. З віком зростають зв'язки цього інтересу з іншими у загальній структурі. Так, у дівчат-підлітків інтерес до психології пов'язаний з подорожами, кіно, літературою і модою, а у старшокласниць з біологією, мораллю, модою, літературою, і інтересом до теорії пізнання. Розширюється кількість подібних взаємозв'язків і у хлопців. У підлітковому віці їх інтерес до психології пов'язаний лише з технікою, мораллю і подорожами, а у юнаків ми бачимо відповідно 6 зв'язків, три з яких мають новий напрямок (географія, біологія, література, техніка, подорожі, мораль). Ці взаємозв'язки можна реалізувати у навчально- виховному процесі при цілеспрямованому розвитку спонукань до освоєння психологічних знань. Так, наприклад, у хлопців і дівчат 14–15 років є сильними зв'язки інтересу до психології та подорожей. З метою підвищення інтересу до психології доцільно включати молодь у пізнавальну діяльність, спрямовану на вивчення психологічних характеристик різних народів, великих етнічних груп, основ національних традицій, обрядів, тощо. При цьому суттєвим фактором є залучення підлітків до вікторин та читацьких конференцій, що передбачають знайомство з етнопсихологічними дослідженнями та іншою спеціальною літературою. Окрім цього, для дівчат та хлопців - підлітків суттєвими є мотиви навчальної діяльності, які уже склалися протягом їх попереднього вікового розвитку. Це, насамперед, комунікативні та позиційні мотиви, а також спонукання, пов'язані з загальносоціальними цінностями. Отже, при організації виховних заходів вищевказаного змісту для хлопців – підлітків варто підкреслювати значущість взаємозв'язку їх провідних інтересів з реалізацією можливостей оптимізації різнопланового спілкування підлітків з оточуючими. Так, наприклад, розвиваючи тематику на основі зв'язку інтересу до психології та моралі, доцільно обирати проблеми для обговорення та ділових ігор, які б стосувалися типових для підлітків комунікативних ситуацій (наприклад, етичні аспекти подолання міжособистісних конфліктів або дотримання правил поведінки

у значущих для школярів умовах та обставинах). Для дівчат цього – ж віку при огляді проблем взаємозв'язку інтересів до психології та моди у ході виховного процесу варто наголошувати на можливостях моди для забезпечення перцептивної сторони взаємодії спілкування, тощо.

Пізнавальні інтереси шкільної молоді не можна розглядати окремо від типової для учнів кожної вікової категорії мотивації навчання. Так, для учнів – підлітків превалюючими мотивами навчальної діяльності виявилися комунікативні та позиційні (відповідно у 51% та 47 % досліджуваних), а також навчально-пізнавальні (у 38 % випадків) спонукання. Окрім цього, досить суттєвими для них є мотиви ситуативні (уникнення неприємностей) та соціально-ціннісні. Для старшокласників більш значущими є професійно- ціннісні мотиви навчальної діяльності (у 62 % опитуваних), мотивація самовиховання (49 %). Позиційні та навчально-пізнавальні мотиви залишаються для них не менш важливими, ніж у підлітковому віці. Тому при розвитку їх інтересу до психології можна використати професійну мотивацію навчання у поєднанні з взаємозв'язком пізнавальних спонукань до освоєння психологічних знань та техніки. Наприклад, у виховній роботі з юнаками важливо розкривати такі аспекти технічної діяльності, як загальну психологічну характеристику професій технономічного типу, психологічну характеристику типу діяльності людини у системі "людина" – "машина"; зв'язок конструювання технічних новинок з психологічними можливостями людини та інше.

Отже, при цілеспрямованому формуванні інтересів до окремих галузей знань, зокрема до психології, необхідно акцентувати увагу школярів різних вікових категорій на тих аспектах мотивів, які є найсуттєвішими для них внаслідок особливостей вікового розвитку.

Перспективи подальших розвідок. Аналіз проблеми свідчить про важливість застосування інтерактивних методів у навчальній та виховній роботі з підлітками і старшокласниками для формування такої пізнавальної мотивації школярів, яка забезпечувала б ефективність їх особистісного та професійного зростання. Саме навчальна діяльність з застосуванням інтерактивних методів дозволяє залучити шкільну молодь до взаємодії у розв'язанні життєво та професійно значущих ситуацій, створює умови не лише для підвищення мисленнєвої активності кожного, а й сприяє формуванню їх орієнтації на досягнення колективного результату. При цьому слід зважати на те, що активізація пізнавальної мотивації у сфері психологічних знань, актуальних для соціалізації молоді, може бути суттєво підвищена завдяки врахуванню інших, уже сформованих інтересів школярів. Подальший пошук можливостей застосування інтерактивних методів у ході організації навчальної та виховної роботи на основі взаємозв'язку значущих для учнів різних вікових категорій мотиваційних утворень може стати запорукою підвищення їх інтересу до певної галузі знань та усвідомлення її необхідності для подальшого саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности / В.Г.Асеев. – М.: Мысль,1976. – 158с.
2. Бадмаев Б.Ц. Методика преподавания психологии / Борис Циренович Бадмаев. – М.: Владос, 1999. – 304 с.
3. Балаев А.А. Активные методы обучения / А. А. Балаев . – М.: Профиздат,1996 – 96 с.
4. Божович Л.И. Избранные психологические труды : Проблемы формирования личности / Лидия Ильинична Божович. – М. : МПА, 1995. – 212 с.
5. Забродський М.М. Вікова психологія / М.М. Забродський – К. : МАУП, 1998. – 92 с.

6. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П.Ильин. – СПб: Питер, 2003. – 512 с.
7. Исследование проблем молодежи в ГДР / [ред.А.В. Северцев]. – М.: Прогресс, 1976. – С.405 – 444.
8. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання/ Олена Пометун . – К.: Шкільний світ, 2007. – 112 с. (Б – ка « Шк. світу»).
9. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека /Валентина Анатольевна Семиченко. – К.: Миллениум, 2004. – 521 с.
10. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования интересов учащихся / Галина Ивановна Щукина. – М. : Педагогика, 1988. –203 с.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2017 р.

КАЛЮЖНАЯ Ю.

Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко, Украина

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ ПОДРОСТКОВ И СТАРШЕКЛАСНИКОВ

В статье рассматривается проблема развития познавательных интересов школьной молодежи в контексте возрастного развития с учетом структуры познавательной мотивации в целом. Анализируются результаты эмпирического исследования структуры интересов учащейся молодежи, их взаимосвязи с учебной мотивацией и указываются методические средства развития стремления к усвоению знаний в подростковом и старшем школьном возрасте.

Ключевые слова: личность, потребности, мотивация, познавательный интерес, структура интересов, методические средства развития интересов, активные методы обучения

KALIUZHNA YU.

Poltava National Pedagogical University named after V. H. Korolenko, Ukraine

PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF TEENAGERS' AND SENIOR SCHOOL PUPILS' COGNITIVE INTERESTS

The problem of personality socialization is getting more urgent in terms of increasing society modernization and market economy growth. Only the person able to transform his / her thinking and master easily the other fields of knowledge can get employed in case of growing competition. Such behavior is possible only with the wide range of personality's cognitive interests, providing active life attitude.

The given article considers the problem of the development of schoolchildren's interests in different spheres in terms of their age development and cognitive motivation structure in general. The main differences of teenagers' and senior school pupils' cognitive urges are studied. This trend concerns the reduction of leading interests and the growth of their correlation with the other ones. It indicates the determination of the cognition priorities and their integration into the creation of the integral world picture by the senior pupils. The results of the empirical studies of the school youth interest structure, its correlation with training motivation are analysed. Methodical means of the development of their urge towards knowledge acquisition by teenagers and senior pupils are outlined. The opportunities for interactive training application are stressed. The uses of these means are considered by the example of the direct development of the interest in psychological knowledge at teenagers and senior pupils.

Keywords: personality, needs, motivation, cognitive interest, interest structure, methodical means of interest development, active training methods.

УДК 316.752(477)

АНДРІЙ КАМБУР

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ НА ПРОЦЕСИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Автор з'ясовує ціннісні параметри соціальної адаптації особистості до змін і доводить важливість аксіологічного підходу до постановки і розв'язання проблеми. За переконаннями дослідника, зміна соціальних умов, суспільних ціннісних орієнтирів призводить до того, що механізм відтворення останніх перестає бути провідним, він поступається місцем адаптаційним механізмам.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтири, ціннісні пріоритети, соціальна адаптація особистості, перехідне суспільство

Постановка проблеми. Сьогодні у вітчизняній соціо-гуманітарній науці значна увага приділяється аналізу процесу соціальної адаптації в умовах перехідного суспільства. Незважаючи на те, що за останні роки соціальна адаптація стрімко змістилася з периферії до центру інтересів наукового гуманітарного співтовариства (Л.В.Корель навіть виокремлює нову галузь соціологічного знання – соціологію адаптацій) [1], багато хто з науковців переконаний, і автор повністю їх підтримує, що над розв'язанням цієї проблеми буде працювати ще не одне покоління дослідників, адже мова йде про поведінкове та психологічне засвоєння індивідами того соціального простору, який реально формується сьогодні.

Соціальна практика останніх десятиліть, дає нам змогу зрозуміти, що традиційна стратегія соціальної адаптації, заснована на силових методах пристосування людей, на придушенні незалежних адаптивних інститутів, (а також усі насильницькі зразки антигуманної за природою “колективізації” та “демократизації” – ХХ ст.) безнадійно застаріла. В сучасній ситуації вона вступила у гострий конфлікт із справжніми потребами гуманістичного реформування українського соціуму. Слід наголосити, що розв'язання кризи глобального адаптивного процесу в Україні можливе лише шляхом відмови від старої та напрацювання нової – гуманістичної, особистісно спрямованої стратегії соціальної адаптації.

Особливий інтерес соціологів до вищезазначеної проблематики можна пояснити тим, що сьогодні надало дослідникам можливість бути свідками різких і часто непередбачуваних змін суспільних відносин, й тому величезна кількість людей змушена так або так реагувати на ці нововведення. Специфічною особливістю реформ в Україні є те, що надто велика кількість змін у соціальному житті населення здійснюється в історично короткий відрізок часу. Швидкість змін в оточуючому середовищі (не лише соціальному, але й природному), їхня багаточисельність, на погляд автора, вже зараз перевищує адаптаційні можливості людини. Тому важливого значення набуває дослідження механізмів пристосування особистості до нових соціально-економічних умов життя. Проблема ускладнюється відсутністю чіткої політичної програми трансформації суспільства, яка б однозначно спиралася на певні ціннісні пріоритети, адже в умовах невизначеності нівелюється, спотворюється зміст самого поняття адаптації.

Мета, яку автор поставив перед собою, полягає в тому, щоб з'ясувати ціннісні параметри соціальної адаптації особистості до змін і довести важливість аксіологічного підходу до постановки і розв'язання проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні засади дослідження адаптаційних процесів були закладені у працях Г.Спенсера, М.Вебера, Г.Тарда, Л.Бристола, Г.Четтертон-Хілла, Дж.Томсона, М.Торпа, У.Томаса, Ф.Знанецького. На сучасному етапі в царині цієї проблематики плідно працюють як російські (П.Великий, Л.Гордон, Л.Бабаєва, А.Ніконов, В.Рукавішников, М.Шабанова, Т.Заславская, Л.Корель, М.Ромм), так і українські вчені (М.Лукашевич, В.Волович, О.Злобіна, В.Тихонович, Е.Донченко, А.Лобанова та інші) [2; 3].

Для дослідження ціннісних параметрів соціальної адаптації особистості прислужилися концепції визначення інтересу відповідно до потреби, мотиву, цілі, норми та цінності (Л.Арутюнян, Л.Дробіжева, Д.Кикнадзе, А.Леонт'єв, А.Уледов, Т.Шибутані, П.Сорокин, А.Ручка), а також теорія цінностей (Ф.Адлер, Р.Інглехарт, Т.Парсонс).

Зокрема, Л.В. Корель, працюючи над створенням науки "соціології адаптацій" в центр уваги поставила загальні закономірності, а також характер, зміст, типи, форми, види взаємного пристосування суб'єкта (індивіда, соціальної групи, організації, інституту) до зовнішнього середовища. Важливе місце в предметному полі даної науки займають питання про соціальні регулятори та соціальні механізми, а також про критерії адаптації [1, с. 17-18].

На часі побачила світ монографія М.В. Ромма "Адаптация личности в социуме: Теоретико-методологический аспект". Аналізуючи проблему соціальної адаптації автор зазначає, що в літературі домінує структурно-функціональне розуміння сутності названого процесу стосовно особистості як об'єкта соціально-філософського аналізу, а його вивчення здійснюється з позицій нормативного (структурно-функціонального) підходу. Він також звертає увагу на те, що немає ясності стосовно відповідних парадигмальних, теоретико-методологічних основ аналізу соціальної адаптації особистості в соціумі, її соціальної та інформаційної специфіки, змісту, структури та місця адаптаційних процесів у життєдіяльності індивіда. Не визначені також субординація та характер взаємодії процесів соціальної адаптації та соціалізації, проглядається розмитість у розумінні різнорівневих стратегій та бар'єрів адаптації особистості в соціумі. Водночас автор впевнений у тому, що пізнання різних аспектів соціальної адаптації особистості вимагає застосування інтегрованого, міждисциплінарного наукового підходу, здатного забезпечити цілісне, системне обрахування усього комплексу соціокультурних, економічних, політичних, та психологічних факторів і впливів на статистику і динаміку соціальної адаптації особистості [4].

Виклад основного матеріалу. Відомо, що трансформації, суспільні зміни і перебудови спричиняють порушення структурно-функціональної системи суспільства, кардинально змінюють, а часом повністю руйнують повсякденний світ особистості, тобто її усталену систему соціальних статусів, ролей і норм. Вони порушують ціннісно-символічні підстави, що пов'язуються з усвідомленням людьми соціальних норм, з наданням соціальній ролі того чи іншого оцінного судження та інструментального значення. Вони руйнують межі, у яких існувала впорядкована система соціальних зв'язків і ціннісних уявлень. Суспільство на деякий час втрачає свою солідарність стосовно загальноновизнаної системи цінностей, набуваючи, за визначенням Е.Дюркгейма, аномічного стану. До того ж, обмеження матеріальних благ, престижних соціальних позицій у політичній та економічній структурах суспільства посилює конкуренцію між людьми за їх завоювання. Усе це уможливорює, перш за все, соціальне розшарування, сутність якого можна пов'язати з ієрархічним розподілом соціокультурних благ. Суспільство, у залежності від участі і позиції людей у відтворенні (відновленні) соціально-

статусної ієрархії та ціннісно-нормативної системи, сучасні дослідники “розшаровують” на декілька умовних груп:

тих, хто займає активну позицію. Це люди, які “беруть ситуацію в свої руки”, ініціюючи та здійснюючи зміни. Вони не задовольняються “тим, що мають” і прагнуть за будь-яку ціну досягти “більшого” – бажаного соціального статусу, достатку, влади;

тих, хто займає скоріше активну, ніж пасивну позицію. Вони не спроможні “взяти ситуацію в свої руки”, але стають прибічниками і помічниками тих, хто це може зробити, намагаються утримати “те, що мають” і сподіваються на якісь дивіденди (соціальні чи матеріальні) за свою відданість;

тих, хто займає скоріше пасивну, ніж активну позицію. Вони не підтримують тих, хто “бере ситуацію в свої руки”, але й не виступають проти них. Вони намагаються утримати “те, що мають”, вичікуючи “свого часу”;

тих, хто займає пасивну позицію. Цих людей можна назвати байдужими до змін. У них не вистачає ні індивідуальних якостей, ні особливого бажання утримувати “те, що вони мають”, щось змінювати, досягати чогось “більшого”, вони “живуть, як прийдеться”;

тих, хто активно і відкрито виступає проти змін (особливий прошарок “контрреволюціонерів”). Вони намагаються утримати “все те, що мають” і залишити “все так, як було” [3, с. 115-116].

У кожній з цих умовних соціальних груп формується своя ціннісно-нормативна система, яка породжує відповідну ієрархію соціальних статусів, ролей та адекватну їй систему мотивацій і очікувань, тобто в умовах трансформацій у суспільстві виникає поліфуркація ціннісно-нормативних систем.

Говорячи про труднощі адаптаційного періоду трансформаційного суспільства, є потреба у визначенні того оптимального шляху, рухаючись яким суспільство могло би значно скоротити названий адаптаційний період, розв’язуючи при цьому важливі проблеми свого існування та успішного розвитку. На думку автора, такий шлях і спосіб слідування по ньому – у поєднанні адаптаційних процесів з активною діяльністю соціально цінного характеру при адекватному управлінні на всіх рівнях – від нижчих до вищих. Це, у свою чергу, сприятиме формуванню в свідомості й практичній діяльності людей довіри до існуючої (у даному випадку, в сучасній Україні) соціально-політичної системи. За нинішніх умов довіра, упевненість у завтрашньому дні, готовність до активної діяльності заради сьогоденного й майбутнього, соціальна активність є важливими цінностями суб’єктивного порядку, без яких неможливі й інші цінності. Звідси можна вивести принцип адаптації через соціальну активність і діяльність, у процесі яких створюються життєво важливі цінності.

Найважливішими ознаками соціальної активності особистості (на протидію пасивності, інертності) є стійке, а не ситуативне, прагнення впливати на соціальні процеси та реальна участь у громадських справах позитивного характеру. Саме аналіз її зв’язку з соціальністю дає змогу виявити типи соціальної активності. Виходячи з особливостей цього зв’язку, можна виділити три основні критерії соціальної активності:

спрямованість на певні інтереси, потреби, цінності;

характер і рівень прийняття інтересів, потреб, цінностей;

особливості реалізації інтересів, потреб, цінностей [5, с. 124-125].

Справжня активність, яка робить реальний вплив на життя країни, може виникнути лише у діяльності вільних (у тому числі й від матеріальної залежності) людей. Щоб стати громадянином, бути дійсно соціально активним індивідом, людина повинна розуміти певні абстрактні істини щодо самої себе, своїх здібностей і можливостей. Тому вкрай важливий нині вихід зі стану “здичавіння свідомості”, за

словами Мураба Мамардашвілі [6, с. 10], бо лише цей шлях здатний привести до якісного оновлення життя суспільства на всіх його рівнях.

Відомо, що пасивність, інфантильність, соціальна нейтральність прирікають мислення та почуття людини на бездіяльність. А “мовчання” духовного світу людини – запорука безкарного розгулу у його просторі чужих істин, принципів, думок та ідеалів. Сьогодні досить актуальним є феномен “втечі від свободи”, який визначається якісними змінами у суспільстві. Сприймаючи їх, індивід оцінює ситуацію емоційно чи раціонально. Причому раціональну позицію займає значно менша частина населення. Для більшості стан адаптації пов'язаний з особистими переживаннями, які заважають їм упевнено оцінити свої можливості. Така невпевненість може дорого коштувати тій людині, яка вагаючись, не робить свого вибору, а лише чекає допомоги з боку інших людей (у тому числі й від держави). У наукових дослідженнях цей факт оцінюється як дезадаптація населення, тобто відсутність у багатьох специфічних адаптивних механізмів, ціннісних орієнтирів, які забезпечували би внутрішню стабільність людей за умов трансформації соціального середовища. Це – одна з найважливіших причин внутрішньо суб'єктивного порядку повільної адаптації українських громадян до нових умов свого існування.

Незаперечним залишається той факт, що пристосування людини до соціуму передбачає обов'язковість з'ясування нею його легітимно-домінуючої ціннісно-нормативної системи через її сприйняття. Адаптація за таких умов може бути як складною, так і досить легкою, а іноді навіть безпроблемною, адже збіг ціннісних орієнтацій адаптанта та соціуму уможливує прискорення процесу інтеграції. Такий тип адаптації доцільно називати соціально-адекватним. Якщо ж особистість не сприймає легітимно-домінуючу ціннісно-нормативну систему соціуму, до якого вона прагне інтегруватися, то процес пристосування адаптанта значно ускладнюється. За словами А.Лобанової, він може здійснюватися:

соціально-неадекватним, неприхованим протиставленням особистісної системи ціннісних орієнтацій соціальної;

мімікрійним, маскуванню особистісної нормативно-ціннісної системи під соціальною, тобто прихованим протиставленням особистісних ціннісних орієнтацій соціальною [3, с. 31-32].

Звернімо увагу на одну із форм соціально-психологічної адаптації особистості до дійсності, а саме на мімікрію, тобто корекцію поглядів, ціннісних орієнтацій, норм поведінки і т.ін. згідно із стандартами нових взаємовідношень. Нерідко це пристосування виражається в амбівалентності моральних поглядів – у неузгодженості між ідеями, що проповідуються, та принципами моралі, з одного боку, і реальним рівнем моральних вимог до себе та оточуючих – з іншого. Такі явища, як крутість, безпринципність, продажність та інші антиподи моралі все частіше сприймаються в буденній свідомості не як аномалія, а як досить виправданий варіант взаємних стосунків в побуті, в політичній діяльності, бізнесі та ін. Однак разом із зниканням до вищезазначених явищ, зростання аморальності та правового нігілізму викликає у більшості соціальних суб'єктів зростаючу турботу. У цьому процесі люди резонно вбачають підрип загальнолюдських принципів моральних взаємин, який створює загрозу як їхньому особистому існуванню, так і життєздатності усього соціуму.

У цій ситуації чітко вимальовується й прагнення повернутися до основ національної духовності, національних традицій в культурі і освіті, бо “вперше за сторіччя цілеспрямованого чужинницького руйнування і нищення української національної духовності і моральності, мови, освіти й науки, національно-української християнської церкви перед українською державою і всією спільнотою

відкрились реальні можливості і умови для відродження і ефективного використання практично невичерпного потенціалу гуманістичних духовних засад і особливо морально-етичних принципів християнства у вихованні української молоді. Українська національна наука і освіта всіх рівнів, вся система державних і суспільно-громадських інституцій, вся українська спільнота і найперше - держава при подоланні комплексу, успадкованого від минулого, сповна збанкрутілого атеїзму, при внесенні певних, цілком очевидно необхідних корективів у законодавство в царині релігійної політики, зокрема, взаємин між церквою, державою і школою, може і повинна сповна використати морально-етичний потенціал християнства в національно-державному відродженні України, в багатогранному процесі її новітнього духовного і морального ренесансу” [7, с. 15].

Часу у нас обмаль, у суспільстві вкрай погіршився морально-психологічний клімат. Люди змушені діяти не за моральними нормами, а виходячи з уявлення про економічну доцільність, їхня ціннісна орієнтація викривлена ринковим імперативом – ставити гроші вище за все, діяти як вимагає того ринкове середовище. Людину розірвали навпіл – вона розуміє значення та зміст суспільних цінностей, але змушена діяти навпаки, так як вимагають ринкові правила. Домінуючою мотивацією поведінки є економічні цілі та вигоди, натомість людські якості нехтуються. Проявами морального регресу є потворні форми поведінки заради наживи. Люди дивляться один на одного як на жертву, за рахунок якої можна пожитися. Суспільство стало на шлях відчуження, віддалення від людських якостей, руйнування цілісності особистості.

Отже з'ясовуючи ціннісні параметри соціальної адаптації особистості автор звернув увагу на взаємозв'язок рівня соціальної адаптації та цілого спектру ціннісних орієнтирів й поведінкових установок. Таких, наприклад, як сприйняття чи не сприйняття особистістю суспільних трансформацій в Україні, прихильність чи не прихильність особистості до ліберальних свобод, слідування самостійним чи орієнтованим на патерналізм стратегіям економічної поведінки, оптимістичному чи песимістичному сприйняттю свого недалекого чи віддаленого майбутнього.

Автор стикнувся із фактом існуючого розриву між цінностями та поведінкою особистості, який полягає в тому, що особистість може декларувати будь-які позитивні цінності і при цьому поводитися зовсім по іншому.

Зміна соціальних умов, суспільних ціннісних орієнтирів призводить до того, що механізм відтворення останніх перестає бути провідним, він поступається місцем адаптаційним механізмам. Динаміку цього процесу можна прослідкувати через аналіз індивідуальної ціннісної системи особистості:

збереження попередньої ціннісної системи суб'єкта, не дивлячись на суспільні зміни, що відбуваються. Сформована в процесі минулого досвіду індивідуальна система ціннісних орієнтацій слугує своєрідним фільтром для ціннісної інформації, яка надходить ззовні;

розлад індивідуальної ціннісної системи. Стан, який означає індивідуальний ціннісний вакуум, відчуження і самовідчуження;

розвиток – така зміна в ціннісно-орієнтаційній системі особистості, коли збагачується внутрішній зміст ціннісних орієнтирів за допомогою механізму адаптації до соціокультурного середовища, що змінюється.

Ціннісний вибір можна охарактеризувати як діяльність свідомості, що є спрямованою на прийняття певної системи цінностей та норм поведінки. В умовах кардинальних інституціональних зрушень, детрадиціоналізації соціальних зв'язків та відносин, послаблення зовнішньої детермінації поведінки духовний світ особистості набуває характеру відносно самостійної системи, якій властива здатність визначати вибір подальших сценаріїв соціального розвитку.

Як зазначає ідеолог постмодернізму З.Бауман, сучасна людина, в основному, не зв'язана фіксованими соціальними нормами та цілями; навпаки, норми та цілі є об'єктом її цілеспрямованого вибору, закликаною вирішувати проблеми, що виникають в її житті.

Висновки. Пропонується звернути увагу на те, що особистість наслідує ціннісні орієнтири в своїй поведінці, якщо вони цілком відповідають її реальним можливостям, і вона практично не наслідує їх, якщо вони виконують функцію смислової компенсації відсутніх можливостей та поведінки, що реально склалася.

Насамкінець слід зазначити, що трансформаційні процеси в сучасній Україні пов'язані з виникненням адаптивних асиметрій, а саме неузгодженості між свідомістю та поведінкою. Поведінкові стереотипи зазвичай перебудовуються швидше, ніж свідомість. Натомість у суспільствах з еволюційним типом розвитку послідовність інша: спочатку змінюються ціннісні пріоритети, а потім поведінка. Довготривалі адаптивні асиметрії призводять до зростання внутрішньої напруги та виникнення фрустрацій в адаптанта, що переростають у кінцевому підсумку в різноманітні соціальні патології.

На думку автора, в українському суспільстві нині переважають вимушені адаптації. Найчастіше використовуються їхні підвиди – захисні адаптації. Вони спрямовані на самозбереження адаптанта – підтримку всіма можливими засобами status quo – та пов'язані з обов'язковою зміною способів взаємодії з оточенням, але при збереженні в цілому старих, традиційних цілей та цінностей.

Список використаних джерел

1. Корель Л.В. Социология адаптаций: вопросы теории, методологии и методики / Л.В. Корель. – ИЭОПП СОРАН. – Новосибирск: Наука, 2005. – 423 с.
2. Донченко Е., Овчаров А. Адаптационный невроз социума как следствие управленческого кризиса / Е.Донченко, А.Овчаров // Социология: теория, методы, маркетинг. – 1999. – № 1. – С. 173-190.
3. Лобанова А.С. Феномен соціальної мімікрії / А.С.Лобанова. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2004. – 300 с.
4. Ромм М.В. Адаптация личности в социуме: Теоретико-методологический аспект / М.В.Ромм. – Новосибирск: "Наука", 2002. – 274 с.
5. Маковецький А.М. Індивідуальна активність як спосіб реалізації життєвих планів людини / А.М.Маковецький // Вісник Черкаського університету. Філософія. Вип. 51. – Черкаси, 2003. – С. 124-129.
6. Мамардашвили М.К. Философия – это сознание вслух / М.К.Мамардашвили // Юность – 1988 – № 12. – С. 8-15.
7. Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України: Наукові записки. – Острог: Острозька Академія, 2000. – Т.ІІІ. – 640 с.
8. Камбур А.В. Зміна ціннісних пріоритетів у суспільстві перехідного типу в контексті соціальної адаптації особистості / А.В.Камбур. – Чернівці: Рута, 2009. – 209 с.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2017 р.

КАМБУР А.

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Украина

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ НА ПРОЦЕССЫ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ ЛИЧНОСТИ

Автор пытается исследовать ценностные параметры социальной адаптации личности в изменяющемся обществе и доказывает важность аксиологического подхода в постановке и решении проблемы. В статье акцентируется внимание на изменениях социальных условий, на

изменениях общественных ценностных ориентиров и на том, что механизм воспроизведения последних перестает быть ведущим, он уступает место адаптационным механизмам.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентиры, ценностные приоритеты, социальная адаптация личности, изменяющееся общество.

KAMBUR A.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi national University, Ukraine

THE IMPACT OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CONDITIONS ON PROCESSES OF SOCIAL ADAPTATION OF A PERSONALITY

It is emphasized that traditional strategy of social adaptation of a personality based on coercive methods of people adaptation, suppression of independent adaptive institutions is hopelessly outdated. Nowadays, it is in a conflict with real needs of humanistic reformation of Ukrainian society. It is highlighted that the isolation of a global adaptive process crisis is possible only by rejection from the old and elaboration of a new humanistic, person oriented strategy of social adaptation. It is found out the value parameters of personality social adaptation to the changes and proves the importance of value approach to raising and solving of the problem. The article emphasizes that the change of social conditions, public value orientations results in that the mechanism of recreation of the latter stops being the leading, it yields to the adaptation mechanisms. It is also stated that transformational processes in modern Ukraine are connected with the emerging of adaptive asymmetries, i.e. unconformity between consciousness and behavior. Longterm adaptive asymmetries lead to the growth of internal tension and emergence of adaptant's frustrations that as a result develop into various social pathologies.

The article states that forced adaptation prevail in the Ukrainian society. Most of its subtypes are directed to adaptants self-protection and mandatory change of interaction with the environment.

Keywords: system of the value priorities, social adaptation, value approach, social conditions, value orientations, adaptation mechanisms, society of transitive type

УДК 371.315:8111.112.2

ТЕТЯНА КОРОЛЬ

Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ В МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЧИТАННІ

У статті розглянуто специфіку організації та реалізації контролю англомовної компетентності в читанні у загальному процесі підготовки майбутніх філологів-перекладачів з позицій особистісно-діяльнісного підходу та з урахуванням ролі читання як одного із ключових видів мовленнєвої діяльності, необхідних для здійснення письмового, зорово-усного та усного перекладу з аркуша.

Ключові слова: англомовна компетентність у читанні, майбутні перекладачі, контроль, сприйняття тексту, розуміння тексту, інтерпретація тексту, перекладацький аналіз тексту, письмовий переклад, усний переклад з аркуша

Підготовка висококваліфікованих філологів-перекладачів як надійних посередників в умовах різнопланової міжкультурної комунікації є одним із пріоритетних напрямків роботи вітчизняних вищих навчальних закладів на даному

етапі розвитку глобалізованого суспільства. Це, з одного боку, пояснюється зростанням попиту на фахівців у галузі перекладу на сучасному ринку праці, а з іншого – спричиняє суттєве підвищення вимог до якості їхньої професійної підготовки з огляду на наростання конкуренції серед колег та варіювання запитів як безпосередніх, так і опосередкованих замовників перекладацьких послуг. Загальновідомо, що підготовка будь-якого фахівця, у тому числі й майбутнього перекладача, має базуватися на науково обґрунтованому та ретельно розробленому методичному забезпеченні.

У зв'язку з цим методика викладання перекладу як спеціальності на разі переживає своє бурхливе становлення та розвиток, про що переконливо свідчить значна кількість вітчизняних і зарубіжних наукових розвідок у цьому напрямку. На наш погляд, усі ці дослідження умовно розподіляються на три основні групи: 1) власне праці з методики навчання перекладу та його окремих видів / аспектів (А.І. Алешина, Д.А. Алферова, Н.М. Гавриленко, Т.В. Ганічева, Ю.В. Гоман, Р.С. Дорохов, Ж.В. Живова, В.Д. Ігнатенко, Т.Г. Кириченко, Є.В. Красільнікова, Л.К. Латишев, Л.О. Максименко, О.М. Матвєєва, Л.Л. Нелюбін, А.С. Ольховська, Т.Д. Пасічник, О.Р. Поршнева, М.І. Прозорова, Я.Г. Фабрична, В.С. Ходирєв, Л.В. Циган, Є.О. Червінко, Л.М. Черноватий, К.О. Шевелько та ін.); 2) методичні пошуки як супутній компонент перекладознавчих студій (роботи І.С. Алексєєвої, В.І. Карабана, В.Н. Комісарова, І.В. Корунця, Л.К. Латишева, З.Д. Львовської, В.І. Провоторова, Я.Й. Рецкера, А.Л. Семенова, І.І. Халєєвої та ін.); 3) розробка методик формування у майбутніх перекладачів тих чи тих компонентів іншомовної комунікативної компетентності з урахуванням специфіки їхньої майбутньої професійної діяльності.

Слід зауважити, що саме останній напрямок представлений найменшою кількістю праць. Так, Т.П. Василенко, Н.С. Казанцева та І.І. Данилова, Е.А. Горбач займаються проблемами формування лексичної й граматичної компетентностей майбутніх перекладачів відповідно. Тоді як Я.А. Крапчатова запропонувала методику само- й взаємоконтролю рівня сформованості у студентів-філологів англомовної компетентності в аудіюванні. Такий вибір предмету дослідження видається цілком виправданим, адже мовні лексична та граматична компетентності перекладача мають певну специфіку формування, є універсальними й вихідними для реалізації будь-якого виду перекладу й так чи інакше функціонують на різних етапах його реалізації, тоді як належний рівень сформованості мовленнєвої компетентності в аудіюванні є необхідною передумовою належного виконання усного послідовного чи синхронного перекладу.

Відповідно, методика формування мовленнєвої компетентності у читанні також має становити неабиякий інтерес з точки зору якісної професійної підготовки майбутніх перекладачів, оскільки, як слушно зауважив Л.Л. Нелюбін [3, с. 149], переклад є вторинним явищем, що базується на сформованості рецептивних та репродуктивних видів мовленнєвої діяльності, зокрема – читанні. Попри чималу кількість праць, присвячених розробці методик навчання іншомовного читання студентів різних немовних спеціальностей (Барабанова Г. В., Буран А. Л., Григоренко І. М., Гутарева Н. Ю., Мерцалова С. Л., Романова Н. Ю., Серова Т. С., Філімонова Л. М., Циммерман Г. О., Романюк Ю. В., Малюга О. С., Douglas D.) та вчителів іноземних мов (Герасименко М. Д., Корейба І. В., Британ Ю. В.), питання формування англомовної компетентності в читанні у майбутніх перекладачів все ще залишається відкритим.

Аналогічна ситуація тим паче спостерігається стосовно методик організації контролю рівня сформованості у цього контингенту як перекладацької компетентності загалом (виняток складають лише окремі праці: Л.В. Циган,

Floros G., Liu M., Bühler H. та деякі інші), так і компетентності в англомовному читанні зокрема. Тож саме аналіз особливостей організації та реалізації контролю рівня сформованості у майбутніх перекладачів англомовної компетентності в читанні з урахуванням умов навчання в сучасному ВНЗ та специфіки подальшого функціонування цього виду мовленнєвої діяльності у процесі розв'язання перекладацьких завдань і видається досить актуальним та становить мету цієї публікації.

Перш за все, маємо визначити роль та місце англомовного читання у структурі перекладацької діяльності, що дозволить з'ясувати ті специфічні особливості, які мають враховуватися в процесі його формування й контролю у ВНЗ. Під перекладом розуміємо особливий вид когнітивно-креативної діяльності, що ґрунтується на аудіюванні чи читанні, з одного боку, та говорінні й письмі – з другого, є ситуативно зумовленим і передбачає переключення з одного мовного коду на інший з метою реалізації посередництва між автором іншомовного повідомлення та його орієнтовним одержувачем. Очевидним є те, що функціонування перекладацької діяльності, крім застосування власне перекладацьких навичок, умінь та стратегій, спирається на сформованість відповідних компонентів білінгвальної комунікативної компетентності, а успішність її перебігу так чи інакше детермінується індивідуальними особливостями розвитку уваги, пам'яті, мислення, творчих здібностей, особистісних якостей та рівнем ерудованості перекладача. Процес перекладу є безперервним чергуванням автоматизованих та усвідомлених дій [5, с. 75], що розгортаються у такій послідовності: 1) розуміння думок, представлених за допомогою засобів мови оригіналу (МО); 2) переключення мислення перекладача з МО на мову перекладу (МП); 3) висловлення думок, вилучених з тексту оригіналу (ТО), засобами МП [2, с. 46–50]. Отже, у загальному вигляді діяльність перекладача передбачає реалізацію таких етапів: 1) професійно-орієнтувального (одержання тексту для перекладу, підготовка до перекладу); 2) аналітичного (розуміння, інтерпретація ТО та вибір релевантної перекладацької стратегії); 3) синтезувального (пошук відповідників, передача ТО засобами МП); 4) коригувального (корекція й редагування ТП, його здача замовнику) [1, с. 75]. З позицій особистісно-діяльнісного підходу всі ці етапи мають знайти своє відображення у процесі навчання перекладу під час організації викладання відповідних перекладацьких дисциплін у ВНЗ.

Оскільки повне, точне і глибоке розуміння ТО є надзвичайно важливим для виконання будь-якого якісного перекладу, формуванню відповідних специфічних навичок і вмінь аудіювання чи читання має бути відведене особливе місце у рамках професійної перекладацької підготовки. Цілком очевидно, що реалізація аналітичного етапу будь-якого письмового перекладу, а також зорово-усного та усного перекладу з аркуша практично безпосередньо залежить від ефективності читацької діяльності. Адже саме комплексне функціонування читацьких навичок і вмінь в МО, умінь переключення мислення з МО на МП, та навичок й умінь говоріння МП спостерігається під час здійснення зорово-усного та усного перекладу з аркуша. У той час як комбінація читацьких навичок і вмінь в МО, умінь переключення мислення з МО на МП, та навичок й умінь писемного мовлення МП забезпечує виконання будь-яких видів письмового перекладу (повного, вибіркового, реферативного, анотативного) [2, с. 45–47]. Загалом розуміння ТО перекладачем досягається за рахунок єдності процесів його сприйняття, розуміння та інтерпретації з опорою на дискурсивний аналіз тексту та інформаційно-довідковий пошук [1, с. 45–46].

Отже, метою формування англомовної читацької компетентності у підготовці майбутніх перекладачів має бути досягнення такого рівня сформованості

читацьких навичок і вмінь, які б забезпечували максимально автоматизоване досягнення сприйняття й розуміння ТО, сприяючи його адекватній інтерпретації. На думку І.І.Халєєвої [4, с.38-40], інтерпретація ТО спирається на володіння перекладачем різноплановими фоновими /експертними, екстралінгвістичними, соціокультурними, історичними, ситуативними знаннями, знаннями про характеристики автора ТО та потенційного реципієнта ТП, специфіку логіко-сислової організації ТО, які фактично є невичерпними, тож мають поповнюватися за кожної ліпшої нагоди в процесі навчання, у тому числі й за рахунок інтенсивного читання різноманітних за своїми жанрово-стилістичними особливостями англомовних текстів.

На відміну від аудіювання, під час читання перекладач відірваний від безпосередньої ситуації спілкування, він не має змоги орієнтуватися на міміку, жести мовця, тощо. Проте, у цьому випадку він має змогу контролювати темп надходження інформації, повертатися до незрозумілих і складних фрагментів, користуватися словниками, довідниками, консультуватися з експертами чи навіть носіями мови. При цьому інтерпретація ТО повинна керуватися принципом об'єктивності, уникати будь-яких проявів суб'єктивізму з боку перекладача, бути максимально нейтральною. Тож уміння формувати особистісне ставлення, критично оцінювати подану інформацію є не лише необов'язковими, а й небажаними для перекладацької практики, на відміну від умінь застосовувати предметні / експертні знання та власний попередній досвід.

Основною відмінністю англомовного читання як окремого виду мовленнєвої діяльності та читання як проміжної ланки перекладацької діяльності є його спрямованість. У першому випадку, розуміння тексту англомовного повідомлення є провідною метою такої діяльності, тоді ж як у випадку перекладу – лише засобом досягнення основної цілі, орієнтовною основою дії, ніби умовою математичної задачі, без точного розуміння якої правильне здійснення розрахунків є вочевидь неможливим. Крім цього, перекладацьке розуміння та інтерпретація тексту полягає в органічній єдності вмінь вилучати інформацію з огляду на конкретну комунікативну ситуацію та вмінь максимально повно фіксувати мовну форму висловлювання думок автором, інтерпретувати її семантичні, синтаксичні та прагматичні особливості з позицій носія мови для створення справді еквівалентного й адекватного ТП.

Основною проблемою навчання й контролю перекладу є його комплексність та не членованість в умовах реальної діяльності, адже всі його вищезазначені етапи реалізуються взаємопов'язано й не мають чітких меж в умовах реального посередництва. це змушує вибудовувати широко розгалужену систему вправ для його навчання на основі принципу концентричності, а отже, й ускладнює процес контролю за його опануванням та відстеження рівня сформованості окремих його компонентів. Адже розвиток умінь окремих мовленнєвих видів діяльності може цілком успішно поєднуватися із формуванням власне перекладацьких навичок і вмінь, і навпаки – опосередковано сприяти їх вдосконаленню у процесі навчання.

На основі вищевикладеного маємо можливість виокремити такі особливості організації та реалізації контролю рівня сформованості у майбутніх перекладачів англомовної компетентності в читанні:

1. Скрізний та міждисциплінарний характер контролю. В умовах сучасного ВНЗ перекладачів навчають ніби двох різних видів читання: як самодостатнього виду мовленнєвої діяльності та як компонента перекладацької діяльності, що забезпечує реалізацію її аналітичного етапу та ніби надбудовується над попереднім баченням кінцевої мети читання. Тож базові читацькі навички й уміння формуються й контролюються під час викладання практики усного та писемного мовлення

студентам, а вже згодом підлягають кристалізації та трансформації з акцентом на специфічні читацькі навички й уміння, необхідні для перекладацької інтерпретації ТО в умовах виконання конкретного виду перекладу під час викладання практичних перекладацьких дисциплін. Тож подібні навчання та контроль мають бути обов'язково ретельно спланованими та максимально погодженими між собою з урахуванням міждисциплінарних зв'язків, принципів системності та наступності.

2. Вкладеність, згорнутість та дискретність об'єктів контролю. Під час викладання практики усного та писемного мовлення конкретні рецептивні навички та мовленнєві вміння читання мають поступово укрупнюватися, упорядковуючись в погоджену систему взаємовкладених компонентів. Як наслідок, в межах практики перекладу в якості об'єктів контролю мають точково розглядатися лише специфічні рецептивні навички та вміння читання, необхідні для належної інтерпретації та перекладацького аналізу ТО, подекуди навіть синтезуючись з первинними перекладацькими навичками й уміннями.

3. Необхідність залучення контролю розуміння ТО як важливого кроку аналізу джерел виникнення та профілактики перекладацьких помилок на початкових етапах навчання перекладу. У такий спосіб контроль читацьких навичок і вмінь опосередковано дозволяє звузити коло причин виникнення перекладацьких невдач та сприяє підвищенню якості перекладу, знімаючи можливі труднощі, пов'язані з хибною інтерпретацією ТО на аналітичному етапі, тим самим дозволяючи сконцентруватися на власне перекладацьких навичках й уміннях під час як навчання, так і контролю за його результатами.

4. Спрямованість на формування навичок і вмінь самоконтролю перекладацької діяльності як глобальної мети. Систематичне здійснення контролю за розумінням писемного тексту в процесі читання має спонукати студентів до засвоєння та автоматизації певної логічної ієрархії дій самоконтролю у процесі перекладу, озброїти їх дієвими засобами її реалізації, сприяти підвищенню якості інтерпретації ТО.

5. Різноманітність залучених засобів контролю рівня сформованості англомовної компетентності в читанні. Для кожного окремого випадку контролю мають бути відібрані релевантні засоби. Для практики усного й писемного мовлення альтернативний контроль пропонує безліч варіантів: починаючи від банальної відповіді на запитання за змістом прочитаного, закінчуючи складними проектами та власне випереджувальними завданнями на переклад. Тоді ж як контроль розуміння ТО в межах практичних перекладацьких дисциплін передбачає розробку тестових завдань відповідного типу й виду, написання анотацій, рефератів, укладення схем тощо.

6. Необхідність розробки та реалізації контролю рівня сформованості англомовної компетентності у читанні майбутніми перекладачами як невід'ємного компонента письмового, усно-зорового та усного перекладу з аркуша.

Безперечно, наступним важливим кроком є визначення змісту контролю, а саме органічний розподіл його об'єктів поміж кількома навчальними дисциплінами, з'ясування переліку рецептивних навичок і вмінь, властивих для здійснення окремих видів перекладу, установлення їхніх взаємозв'язків з власне перекладацькими навичками й уміннями та визначення адекватних їм засобів контролю, у чому й вбачаємо перспективу подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Гавриленко Н. Н. Понять, чтобы перевести. Перевод в сфере профессиональной коммуникации. Книга 2 / Н. Н. Гавриленко. - М.: НТО имени С. И. Вавилова, 2010. - 206 с.

2. Нелюбин Л. Л. Переводоведческая лингводидактика : учеб.- метод. пособие / Л. Л. Нелюбин, Е. Г. Князева. - 3-е изд., перераб. и доп. / Л. Л. Нелюбин. - М.: Издательство «Флинта», 2009. - 319 с.
3. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин. - М.: Издательство «Флинта», Издательство «Наука», 2003. - 317 с.
4. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи / И. И. Халеева. - М.: Высш. шк., 1989. - 246 с.
5. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад» / Л. М. Черноватий. - Вінниця : Нова книга, 2013. - 376 с. - (Серія «UTTA Series»).

Стаття надійшла до редакції 15.03.2017 р.

КОРОЛЬ Т.

Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли», Украина

ОСОБЕННОСТИ КОНТРОЛЯ УРОВНЯ СФОРМИРОВАННОСТИ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ЧТЕНИИ У БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ

В статье рассмотрена специфика организации и реализации контроля англоязычной компетентности в чтении в общем процессе подготовки будущих филологов-переводчиков с позиций личностно-деятельностного подхода и учетом роли чтения как одного из ключевых видов речевой деятельности, необходимой для осуществления письменного, зрительно-устного и устного перевода с листа.

Ключевые слова: англоязычная компетентность в чтении, будущие переводчики, контроль, восприятие текста, понимание текста, интерпретация текста, переводческий анализ текста, письменный перевод, устный перевод с листа

KOROL T.

Higher Educational Institution of Ukoopspilka "Poltava University of Economics and Trade", Poltava, Ukraine

PECULIARITIES OF ASSESSMENT OF FUTURE TRANSLATORS' AND INTERPRETERS' ENGLISH READING COMPETENCE LEVEL

The given article is devoted to the up-to-date problem of the enhancement of future interpreters' and translators' training in modern higher educational establishments. It is aimed at the studies of the peculiarities of planning and implementation of the efficient assessment of English reading competence taking into account the peculiarities of interpreters' and translators' training at higher school and the role of reading in the translation / interpretation process. The main research results in this sphere have been grouped and analysed.

Translation / interpretation has been defined as the cognitive and creative process based on the bilingual competences in reading or listening on the one hand and writing or speaking on the other, involving interlingual switching to provide cross-cultural intermediation. The main components of translation / interpretation process have been examined and the place of reading in it has been singled out. The peculiarities of reading a source text at the analytical stage of translation or sight interpretation have been commented on. The necessity of continual assessment of English reading competence during translators' and interpreters' training at the lessons of English practice and Translation and Interpretation practice has been proved and its particular features distinguished.

Keywords: English reading competence, future translators and interpreters, assessment, text perception, text comprehension, text content interpretation, translation text analysis, translation, sight translation

УДК 38.4:314.151.3–054.73–057.875

ЮРІЙ КРАЩЕНКО

ЮЛІЯ ДЕМЧЕНКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

СТВОРЕННЯ ОПТИМАЛЬНИХ УМОВ ДЛЯ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

:У статті проаналізовано особливості адаптації вимушених студентів-переселенців до нових соціальних умов. Визначено основні проблеми переселенців, які виникають при адаптації. Розроблено рекомендації викладачам і студентам, котрі допоможуть створити сприятливий мікроклімат в університеті для успішної адаптації студентів-переселенців.

***Ключові слова:** адаптація, внутрішньо переміщені особи, студентське самоврядування*

Актуальність теми. Вищі навчальні заклади щороку приймають студентів переселенців, які змушені мігрувати з окупованих територій Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим, з метою забезпечення від негативних наслідків збройного конфлікту та пошуку прийнятних умов для навчання, проживання. Допомогти таким студентам може адміністрація, викладачі та студенти вищого навчального закладу, створивши сприятливі умови для адаптації внутрішніх переселенців.

Адаптація – це процес встановлення оптимальної відповідності особистості і навколишнього середовища в ході здійснення властивої людині діяльності, який (процес) дозволяє індивідууму (особистості) задовольняти актуальні потреби і реалізовувати пов'язані з ними значимі цілі, забезпечуючи в той же час відповідність максимальної діяльності людини, його поведіння, вимогам середовища [8, с.241].

Адаптація як соціальне явище – це процес включення особистості в нове для неї соціальне середовище, зокрема в колектив, становлення її діячем, активною функціонуючою частиною, об'єктом і суб'єктом відносин цього середовища, перетворення нового середовища найближчого оточення в засіб життєдіяльності [4].

Коли зміни в житті людини ініціюються іншими особами (групами) (депортація, вимушена міграція), які не відповідають бажанням та потребам особистості, як наслідок виникають різні проблеми [2, с.34]. Подолання психологічних проблем та стресового стану студента, вирішення матеріальних проблем, відновлення навчання, віра в світле майбутнє – це основні, пріоритетні напрями успішної адаптації студентів переселенців в кожному вищому навчальному закладі України.

Аналіз наукових джерел. Питанням переміщених осіб, переселенців, біженців надано велику увагу з боку науковців, проведено багато досліджень. О.Балакірева, Т. Доронюк, О. Міхеєва, Ю. Муромцева, У. Садова, В. Серета, Т. Старинська, А. Солодько та ін.

Фундаментальні питання психологічної адаптації особистості висвітлені в працях вітчизняних дослідників: О. Балл, Ф. Березін, Л. Божович, Г. Костюк, О. Леонтьєв, В. Андреева, С. Гапонова, Р. Нізамов, привертають пильну увагу періоду адаптації студентів до умов навчання у вищому навчальному закладі. Загальнотеоретичні проблеми соціальної роботи з такою категорією населення відображено у роботах Л. Тютті, І. Іванова, М. Лукашевич, І. Мигович та інших.

Посттравматичні стресові розлади досліджують П. Волошин, Л. Шестопалова, В. Підкоритов. Науковці розробили методичні рекомендації у наданні допомоги мігрантам, переселенцям та людям, які потребують лікування та професійної допомоги спеціалістів. Ліббі Тата Арсел, Вера Фолнегович-Шмалц, Драгіца Козарич-Ковачич дослідили проблему вимушених переселенців, людей, які постраждали на війні, розробили рекомендації щодо психосоціальної допомоги жертвам військової агресії: біженцям і членам їх родин.

Станом на 10 квітня 2017 року, за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, взято на облік 1 586 724 переселенці або 1 276 120 сімей з Донбасу і Криму [1]. За даними Департаменту соціального захисту населення Полтавської обласної державної адміністрації і відповідно до вимог постанови Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 №509 «Про облік», в т.ч.: 5748 дітей, 1539 інвалідів, 12190 пенсіонерів. Найбільше осіб даної категорії у Полтаві (понад 12 тисяч), Горішніх Плавнях (1239), Миргороді (2920), Лубнах внутрішньо переміщених осіб, станом на 1 жовтня 2016 року в Єдиній інформаційній базі внутрішньо переміщених осіб в Полтавській області зареєстровано 29496 осіб, четверта частина з яких студенти [10] (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Студенти з числа внутрішньо переміщених осіб у навчальних закладах
Полтавщини**

№	НАЗВА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	АР КРИМ	АТО	Переселенці які вступили до ВНЗ
1	Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського	6	11	4
2	Кременчуцький педагогічний коледж імені А.С.Макаренка		1	
3	Кременчуцький коледж транспортної інфраструктури		1	1
4	Лохвицьке медичне училище			1
5	Лубенське медичне училище			1
6	Полтавський будівельний технікум транспортного будівництва		2	
7	Полтавський коледж харчових технологій		1	
8	Полтавський базовий медичний коледж	1		
9	Полтавська державна аграрна академія	4	20	13
10	Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка	18	2	
11	Українська медична стоматологічна академія	17	147	

Свідченням усвідомлення соціально-економічних проблем внутрішньо-переміщених осіб, на державному рівні є доволі активна законодавчо-нормативна робота. Зокрема, з метою визначення правового статусу ВПО та створення правової основи для розробки механізму захисту прав і свобод Верховною Радою прийнято два Закони України – «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» і «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантії дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Кабінет Міністрів України розробив і прийняв 11 постанов і розпоряджень щодо порядку реєстрації та організації обліку, надання грошової допомоги переселенцям тощо. У грудні 2015 р. було схвалено комплексну державну програму щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 р. Проте, враховуючи масштаби явища та непросту соціально-економічну та політичну ситуацію в Україні, звісно проблеми залишаються і потребують відповідного обговорення та осмислення [5, с.5].

Мета нашої статті – проаналізувати проблеми студентів переселенців та на основі отриманих даних розробити рекомендації щодо створення оптимальних умов для адаптації переміщених осіб, викладачами та студентами у вищих закладах освіти.

Виклад основного матеріалу. Адаптація — це процес пристосування до мінливих умов зовнішнього середовища або зміна чутливості під впливом постійного подразника, що проявляється у зниженні або підвищенні порогів.

Соціальна адаптація – це процес пристосування людини до соціальних умов його існування, до конкретної соціальної ситуації. Соціальна адаптація має психосоціальне з залученням до цього процесу комплексу заходів соціально-економічного, соціокультурного, психолого-педагогічного та медико-соціального характеру [7, с.43].

Запорукою успішної соціальної адаптації є творча діяльність, безперервна взаємодія, взаємообмін із соціальним середовищем, суспільством загалом. Саме тому, в університеті мають бути створені відповідні умови, де готують не лише майбутніх кваліфікованих фахівців, а й соціально активних зі стійкою громадянською позицією студентів, які здатні адаптуватися до швидко змінюваних суспільних умов.

Для того, щоб створити відповідні умови для успішної адаптації, ми пропонуємо дослідити особливості пристосування студентів до умов вищої школи, у процесі якої студент-переселенець знову буде навчатися в динамічному ритмі, налагодить систему роботи з професійної самоосвіти й самовиховання.

Для ефективності, в дослідженні ми використали опитування та анкетування 29-студентів вищих навчальних закладів Полтавщини (Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, Українська медична стоматологічна академія, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка, Полтавська державна аграрна академія). Ці дані дали змогу виявити найбільш поширені проблеми, що виникають під час адаптації студентів-переселенців, які репрезентовано в таблиці 2.

Для того, щоб краще зрозуміти проблеми студентів-переселенців із Східної України та Криму, нам потрібна була їхня допомога, яка полягала у відповідях на запитання анкети. В анкеті не було правильних або неправильних відповідей, нас цікавила особиста думка щодо предмету анкетування. Проаналізувавши результати анкетування ми виокремили дві основні групи труднощів які виникають у студентів-переселенців.

Таблиця 2

Результати соціологічного опитування студентів-переселенців

Запитання до студента-переселенця	Так	Ні
Чи мали Ви труднощі в переведенні?	57 %	43%
Чи склалися стосунки з новими одногрупниками?	85%	15%
Чи відчували Ви психологічний дискомфорт?	57%	43%
Чи довго Ви звикали до нових умов проживання?	42%	58%
Чи підтримали Вас викладачі у період адаптації?	58%	42%
Чи допомогло Вам студентське самоврядування?	14%	86%
Чи отримували Ви стипендію??	70%	30%
Чи отримали Ви кімнату у гуртожитку?	84%	16%

Перша група – це складнощі, які виникають в навчально-виховному процесі: незнання свої прав; пропуски занять у ВНЗ; вирішення економічних, побутових проблем; проблеми з поселенням в гуртожитки; ліквідації академічної різниці; неможливість отримання документів з попереднього місця навчання.

Друга група складнощів – це психологічні труднощі: постійна тривожність за близьких та рідних; зниження комунікабельності; почуття ізольованості в стосунках із одногрупниками, викладачами; закритість; зниження успішності; відсутність мотивації до навчання; проблеми із сном, тощо.

Переконані, що важливу роль у адаптації студентів-переселенців відіграє студентський та науково-педагогічний колектив вищого закладу освіти. Адже, студенти-переселенці – це особлива вікова і соціальна категорія, що характеризується цілим спектром специфічних проблем: зміна соціального статусу і оточення, входження в нове соціокультурне середовище та освітнє, особисті та матеріальні проблеми, страх відчуження, тощо. Саме викладачі та студенти на засадах гуманістичного партнерства можуть вирішити вище перераховані проблеми.

Пропонуємо рекомендації, які умовно можна поділити на два блоки, тому, що допомога в професійній адаптації до умов та організації навчання, вирішення матеріальних проблем, здача академічної різниці, надання психологічної допомоги, залучення практичних психологів, соціальних педагогів, тощо – це компетентність викладацького складу вишів нашої країни. Що стосується пристосування до нового колективу, допомога у навчанні, створення сприятливого соціально-психологічного клімату в академічних групах, залучення до роботи в студентському самоврядуванні, то в даній ситуації допомогти можуть студенти.

Відтак, перший блок має назву «Рекомендації психолого-педагогічної підтримки студентів-переселенців з боку студентського самоврядування», які включають в себе наступне: екскурсія містом; ознайомлення із університетом; екскурсія по території студентського містечка; знайомство із факультетом, кафедрами, куратором, тощо; допомога здачі академічної різниці; створення сприятливого соціально-психологічного клімату в навчальному закладі й академічних групах; надання психологічної підтримки; залучення до роботи в студентському самоврядуванні; залучення у заходах університету, у діяльності творчих колективів.

Другий блок містить рекомендації психолого-педагогічної підтримки студентів-переселенців з боку викладачів:

забезпечення умов для оптимального розвитку, можливостей для розкриття здібностей студента; створення сприятливого соціально-психологічного клімату в навчальному закладі та оптимізація змісту і форм психологічної просвіти педагогічних працівників; залучення до надання психологічної допомоги

висококваліфікованих фахівців, практичних психологів, соціальних педагогів; залучення студентів-переселенців до участі в діяльності навчальних закладів з метою створення умов для їхньої самореалізації та проведення діагностичної і корекційно-відновлювальної роботи з ними; залучення студентів зазначених категорій до активної виховної і навчальної діяльності у вільний від занять час; зарахування тимчасово переміщених осіб на вільні бюджетні місця (якщо є можливість); допомога в складанні академічної різниці (непоодинокі випадки, коли при однаковій назві предмету, але розбіжностях у декілька аудиторних годин, предмет записувався як такий, що підлягає вивченню та перескладанню); перезарахування раніше складених предметів (у зв'язку із відсутністю завірених копій, ВНЗ часто відмовляють студентам у перезарахуванні раніше складених предметів, що спричиняє заборгованість); надання стипендії; надання кімнат у гуртожитках, за правом виплат помісячно, адже всю суму виплатити мають можливість не всі.

Більш детально звертаємо увагу на створення соціально-психологічного клімату. Адже він відображає рівень комфортності існування особистості студента-переселенця в спільній діяльності, у груповій взаємодії і впливає не тільки на ефективність діяльності, поведінку, а й взагалі на психічне здоров'я людини. Це особливо важливо враховувати керівникам вищих закладів освіти.

Залучення до роботи в студентському самоврядуванні – ефективний чинник для успішної адаптації.

На думку Ю.П. Краценка, система студентського самоврядування – це цілісний структурований механізм, який дає змогу студентам через самоорганізовану діяльність брати участь у керівництві справами свого колективу у взаємодії зі всіма органами управління вищим навчальним закладом, захищати власні права та інтереси, сприяє гармонійному розвитку особистості майбутнього фахівця, виховуючи лідерські якості, соціальну активність [6, с.12].

Яскравим прикладом успішної адаптації студентів переселенців до навчання є Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. У роботі зі студентами викладацький склад та студентська рада ефективно застосовують педагогічні, психологічні методи подолання проблем, з якими стикаються студенти-переселенці під час адаптації, залучення до суспільно-корисної та цікавої роботи за інтересами. Так, студентською радою вишу постійно проводяться лекції та тренінги по командотворенню (team-building), тайм-менеджменту (time-management), лекції «Поспішай творити добро», «Як правильно вести дискусію», тренінги та майстер-класи, які допомагають розвинути чи відкрити в собі певні здібності, таланти. Адміністрація вишу, в свою чергу, активно підтримує та долучається до проведення подібних заходів, часто виступає в ролі координатора та порадирика.

Особистісно-зорієнтоване навчання та постійна робота університетської команди полегшують процес їх інтеграції до нового середовища, вирішення проблем, з якими вони стикаються сьогодні.

Особлива роль у формуванні патріотичної свідомості в нашому місті належить Школі місцевого та студентського самоврядування «Лідер майбутнього», співзасновником якої є Ю.П. Краценко. Той факт, що студентська рада ПНПУ імені В.Г. Короленка виступає співорганізатором та учасником цієї Школи, говорить про високий рівень свідомості та культури у наших студентів, високий патріотичний дух, який вони наповнюють та розширюють.

Яскравим прикладом професіоналізму та людської небайдужості є ініціатива викладачів ПНПУ та студентської ради щодо проведення зустрічі з представником відділу юстиції Полтавської обласної державної адміністрації та студентами задля роз'яснення та вирішення цілої низки питань, що стосуються зміни місця

проживання, місця навчання та відновлення своїх прав як громадян України на новому місці. Для студентів-переселенців ця зустріч була надзвичайно корисною, цікавою та дозволила відчути свою значущість в університетському середовищі, зблизила з іншими студентами та викладачами [3, с.17-22].

У зв'язку з вимушеним масовим переведенням студентів з вищих закладів освіти окупованих територій необхідно професійне розуміння екстремального стану і депресії, в якій опинилися тисячі переселенців. Пропонуємо деякі аспекти першої психологічної допомоги в умовах навчального закладу: ненав'язливе надання практичної допомоги та підтримки; оцінювання потреб і проблем; надання допомоги в задоволенні нагальних потреб; уміння вислуховувати студентів, але не примушуючи їх говорити; уміння втішити і допомогти студенту заспокоїтися; надання допомоги в отриманні інформації, установленні зв'язку з відповідними службами і структурами соціальної підтримки; захист від подальшої шкоди [9].

Висновки. Успішна адаптація студентів-переселенців до університетського середовища – це складний, довготривалий процес, який можливий за умови встановлення дружніх стосунків з оточуючими студентами, викладачами та адміністрацією навчального закладу. Тому потрібно створити максимально сприятливе поле для розвитку конструктивних стосунків між студентами-переселенцями та академічною спільнотою вищих освітніх закладів.

Список використаних джерел

1. Внутрішньо переміщені особи/ Офіційний сайт Міністерство соціальної політики України Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/news/12932.html>
2. Демченко Ю.Ю. Поняття переміщена особа: стан проблеми, шляхи вирішення, особливості адаптації//Екологія +, 2016. – №6 (57). – с. 34-38
3. Дмитренко Ю. Адаптація внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища засобами студентського самоврядування [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.oblrada.pl.ua/uploads/lstud/2015/12.pdf>
4. Іванюк І.Я. Проблеми адаптації студентів [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.confcontact.com/2007nov/ivanyuk.php>
5. Закіров М. Деякі аспекти розв'язання проблем внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс]/ М. Закіров // Резонанс. – 2016. – № 39. – С. 5-10. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/rezonans/2016/rez39.pdf>
6. Кращенко Ю. П. Виховання лідерських якостей майбутніх учителів у системі студентського самоврядування: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ю. П. Кращенко ; Ін-т проблем виховання НАПН України. — К., 2012. — 20 с.
7. Короткий курс лекцій з дисципліни «Технологія соціальної роботи» [Електронний ресурс] Режим доступу: https://studme.com.ua/12281128/sotsiologiya/sotsialnaya_adaptatsiya.htm
8. Морозов А.В. Деловая психология. Курс лекций. Морозов А.В. СПб.: Союз, 2000 – 576 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://bibliograph.com.ua/psihologia-4/index.htm>
9. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту: навчально-методичний посібник. – К. : Агентство "Україна". – 2015. – 176 с. Режим доступу: http://www.psyua.com.ua/doc/ato/simyi_z_ditmyi_v_period_viysk_konfliktu.pdf
10. Як живуть переселенці у Полтавській області: цифри та факти/ Офіційний веб-портал Полтавська обласна державна адміністрація Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/news/yak-zhivut-pereselenci-u-poltavskiy-oblasti-cifri-ta-fakti>

Стаття надійшла до редакції 30.04.2017 р.

КРАЩЕНКО Ю., ДЕМЧЕНКО Ю.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко, Україна

СОЗДАНИЕ ОПТИМАЛЬНЫХ УСЛОВИЙ ДЛЯ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦЕВ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

В статье проанализированы особенности адаптации вынужденных студентов-переселенцев к новым социальным условиям. Определены основные проблемы переселенцев, которые возникают при адаптации. Разработаны рекомендации преподавателям и студентам, которые помогут создать благоприятный микроклимат в университете для успешной адаптации студентов-переселенцев.

Ключевые слова: адаптация, внутренне перемещенные лица, студенческое самоуправление

KRASCHENKO YU., DEMCHENKO YU.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Ukraine

CREATION OF OPTIMUM CONDITIONS FOR ADAPTATION OF STUDENTS-MIGRANTS IN THE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

The article analyzes the features of adaptation of forced migrant students to new social conditions. The main problems of settlers that arise during adaptation are identified. Recommendations are developed for teachers and students who will help create a favorable microclimate at the university for the successful adaptation of student immigrants.

Successful adaptation of migrant students to the university environment is considered as a complex, long-term process, which is possible provided that it establishes friendly relations with the surrounding students, faculty and administration of the educational institution. Therefore, it is necessary to create the most favorable field for the development of constructive relations between the student migrants and the academic community of higher educational institutions.

The Poltava National Pedagogical University is a vivid example of the successful adaptation of immigrant students to study. In working with students, his teaching staff and student council effectively apply pedagogical, psychological methods to overcome the problems faced by students resettled while adapting, engaging in socially useful and interesting work in the interests.

Keywords: adaptation, internally displaced persons, student self-government

УДК 34:378.4(477.54) «1805/187»

SERGEI KULISH

V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

FORMATION OF LEGAL EDUCATION AT KHARKOV UNIVERSITY (1805 - EARLY 70 S XIX CENTURY)

The article briefly considers the development of legal education at Kharkov University over a 60-year period. The University staff efforts to significantly improve the scientific and pedagogical process by gradually overcoming the legal education unscientific concepts and the lack of experienced faculty are traced. The author has come to a reasoned conclusion on the formation of the University research schools and on combining theory and practice in the educational process.

Keywords: moral and political department, Faculty of Law, law, polyhistory, specialization, debates

Problem relevance and statement. Modern period of the Ukrainian society development and signing of treaties with the EU require reforms in all spheres of public life and the system

of law enforcement authorities (courts, public prosecution service, and police) in the first place. To that end, it is necessary to train new staff in higher and vocational secondary educational establishments of the corresponding profile. At the same time, the best practices established by the Kharkov University Faculty of Law staff should not be neglected.

The aim of the article is to show the development of legal education using the examples of the Kharkov University academic staff activities within the 60-year period of the University existence.

For a long time, legal categories and concepts did not appear to be widely used because of the dominance of religious philosophy canons in the Russian Empire. As stated by K. S. Aksakov in 1855, law was considered of secondary importance, as salvation by faith was at the forefront. As emphasized by M. B. Smolenskii, the existing laws negligence was widely spread while respecting the regulations set. One can agree with P. I. Novgorodtsev, that the perfect legal status could not be an objective in Russia, not only because of the supreme power autocracy, but also because of the religious consciousness of the overwhelming majority of the population. Faith, truth, justice were considered to be more important concepts, than law provisions chicanery.

At the same time, the analysis of legal concepts historical development proves: the notion of "justice" was very often perceived not only as a moral category, but also as a legal one. The word «*justitiae*» meant both justice and jurisprudence in Latin; German «*die Gerechtigkeit*» is translated as legality, justice, jurisprudence, adherence to law. The term «*legitime*» means law, justice, legality in the French language. Not accidentally, the Faculty of Law was called the Faculty of Moral and Political Sciences (ethical and political department) in the University Statute of 1804. However, already in the 20s the name "law" could be found in various documents, apparently following the example of German Universities where the documents were not otherwise named. Let us remind that "Jus" (Lat.) is the law, and the notion "lawyer" meant legal scholar, lawyer, jurist in V. Dal language dictionary. Since 1835, the name "Faculty of Law" has become legitimate.

If German universities trained barristers, judges and other practical workers at Law Faculties, the Russian Empire adopted the Austrian model, with broader approach to general scientific education. But, until the beginning of 30s the "law art" school: a practical jurisprudence policy had dominated at Moscow University. The officials, who were experts in record keeping, secretaries, and solicitors were educated there. As noted by modern researcher S. A. Egorov, the law was not split into separate categories. The students were not given research training assignments; learning from the state institutions previous experience was considered to be the pinnacle of knowledge.

According to the subjects taught, only three out of seven departments appeared to be juridical at the Kharkov Imperial University moral and political department. It is about the departments of political, natural and national law; civil and criminal court proceedings in the Russian Empire; noblest ancient and contemporary nations' laws. For some time J. B. Schad (Ivan Egorovich, as he was called in Kharkov), Dean of the Faculty had only three lecturers: two junior scientific assistants (J. Lang, J. F. Hamperle) and Professor I. F. Timkovskii. As early as 1802, the latter compiled the "Systematic Location of Russian Laws" innovative legal document. Starting that autumn, he was to deliver lectures on civil and criminal Russian law, as well as on common and private law at Kharkov University; according to other sources, political law, the science of legislation, basic concepts of ancient and new nations' laws [1, p. 266]. I. F. Timkovskii was going to teach students two hours from 05:00 p.m. to 07:00 p.m. on Mondays, Tuesdays and Fridays, in accordance with the syllabus. As he spent the majority of time having been on business trips to supervise educational establishments of Kharkov educational area (*vyzytatorstvo*), he actually did not lecture for the most part. It is also unknown, how many students attended his lectures, as in the early 19th century they were free to choose the lecturer and the

subject. As I. F. Timkovskii spoke too ornately and in a bizarre manner, it was difficult for students to learn from his lectures. Moreover, the student number was scanty at the moral and political department. For example, in 1809 there was one graduate, in 1811 – two, in 1813 – three, in 1814 – four graduates, etc.

The Faculty insufficient staffing was also explained by the refusal of some Western law scholars to come to Kharkov. For example, a lawyer A. F. Thibault preferred Heidelberg University; a law professor, G. Tsahariia did not arrive from Wittenberg; G. Terlaych died in 1805. F. Filipovich, who was offered to deliver lectures on natural and national law in Latin, did not start classes. Moreover, J. W. von Goethe and Friedrich Schiller recommended J. B. Schad to the department of morality, natural and common public law. Instead, the latter specialized in the field of philosophy, and quite successfully. Apparently for those reasons I. F. Timkovskii became the moral and political department dean in 1807 (re-elected in 1810 and 1811). In 1807, a teacher from Voronezh, G. P. Uspenskii was invited to teach Russian history; however, he began to teach civil and criminal law, judicial proceedings in Russia. In addition, he had an extensive legal practice in Kharkov [2].

In the first quarter of the 19th century the high staff turnover took place at the Faculty of Law for different reasons. Thus, a master K. F. Mikhailovskii died at the age of 34 (he lectured on both noblest ancient and contemporary nations' law). Prof. L. G. Jacob, author of the "Fundamentals of Police Legislation and Police Institutions" textbook and competent comments to the draft Russian Empire Criminal Code of 1913, was transferred to the public service in St. Petersburg that year [3].

Generally, the course subjects were taught based on the textbooks by foreign scientists, often with the lecturer's additions. According to the University Statute of 1804, the Faculty of Law provided its students with discussions in Latin, as well as with debates [4]. However, such classes were held very rarely, as the teaching process of that period was not binary, but subject-subjective and was based on authoritarian methods.

For a long time a multidisciplinary approach prevailed at the Russian Empire universities, polyhistory was a common feature of the majority of lecturers. Until 1828, the Law Faculty students studied rhetoric, theology, philosophy, logic, mathematics, physics, Latin, Greek, French and Germans, fundamentals of economic knowledge. To partially reduce study load, the Faculty offered a new syllabus draft with a different number of weekly hours to the trustee, however it was declined. 19 lectures were scheduled weekly in the first year, 17 – in the second, 16 – in the third, but the trustee demanded another workload – 21, 19 and 18 hours respectively. Moreover, A. A. Perovskii considered it necessary to introduce one more foreign language, rhetoric, and to give students translations of institutions and pandects [5, p. 13].

The level of academic professional skills of the Faculty lecturers was, of course, different, as well as their manner of presenting material. For example, a criminal law junior scientific assistant A. K. Babichev, who had worked in Odessa till 1830, delivered lectures without any theoretical provisions. Moreover, his interpretation of real criminal cases was more of a funny story. Besides, the students had to invite him to the lectures, as he woke up too late. In 1833, the University fired him but, he obtained a Principal position in Taganrog grammar school. On the contrary, I. N. Danilovich, Professor of Diplomacy who had been teaching the Russian and provincial law since the beginning of 1835, was famous for his sound scientific scepticism and adequacy of analysis. Prof. K. P. Paulovich carried out the natural jurisprudential doctrine in his lectures and works, in support of the idea of public relations transformation [6, p. 340-342].

Before his transfer to Kharkov University, K. P. Paulovich was a teacher in Cherkasy grammar school, then in that of Slobodska Ukraine, where he taught natural history, technology, commerce, Latin. After his studies at four faculties of the University of Pesht, he got a Doctor of Liberal Arts and Philosophy degree. Since 1809, he had been giving a

course in Roman law to the officials at Kharkov University on a part-time basis and, since 1811 he had become a junior scientific assistant at the Roman law department here. He later wrote a textbook on Roman law [7].

Because of teacher shortage, K. P. Paulovich delivered lectures on 7 subjects, such as history of Roman law, natural law, criminal law, Russian law. Somehow self-confidently, he considered himself to be an expert in all juridical sciences. Taking into account that at that stage there was a continuous internal struggle between the lecturers, in 1817 the three scientific papers written by K. P. Paulovich were strongly criticized. In particular, B. Reight called them "primitive material collection" which was not true. They were by no means worse than the works of other lecturers. Moreover, they involved concepts which were advanced for that time: separation of powers into legislative, legal executive and state regulatory. As he mentioned, all unfair adjudgments appeared to be immoral. K. P. Paulovich advocated the necessity of the death penalty abolition, with its replacement for life imprisonment, and criticised tortures. To him, the worst crime of all was infanticide. At the same time, the comments on his lectures from students were negative. Perhaps, the reason for that was that he had a bad command of Russian and was constantly using his native Serbian. It is possible that he could not outline his scientific theories clearly to the students [8].

The teaching system of the early 19th century lacked systematic approach, conceptuality, diagnosticity, deep awareness. Therefore, it was difficult to develop the students' high level of informative and communicative skills. The lecturers could not be independent in their judgements; it was risky to criticize this or that law provision, especially if it affected the Russian laws. While explaining the history of political law, it was prohibited to tell about "some agreements" (a social contract was meant). Social structure was considered to be not the prerogative of society but of the divine providence. Social progress was to be explained solely as a result of the divine institutes in the classroom [9, p. 370-373].

On May 14, 1826 "any voluntary teaching of doctrines using groundless books and notebooks" was banned by the order of Nicholas I. In the spring of 1833, the Minister of National Education S. Uvarov established a committee to check the academic syllabi on natural law. In fact, it served as a philosophy of law then. Meanwhile, the lectures on common and private natural law, natural law of nations were suspended. 16 years later, a similar decision on state law of Western Europe was made at St. Petersburg and Kazan Universities. At Moscow, Kharkov, Kiev St.Vladimir universities it was decided not to create such a department at all [10, p. 12-15].

It was difficult for lecturers and students to systematically update their knowledge because of the lack of publications in the library and book shops. Some students took very detailed notes of the professors' lectures, although it was hard to read them because of poor handwriting legibility. In that case, the students had to publish lithographic editions of lectures, and often in the large amount: up to 700 - 1200 pages. But there were other examples: student P. K. Skordelli took notes of the lectures on civil legislation by Prof. S. V. Pahman by quite a calligraphic hand. It was he who made notes of Prof. D. I. Kachenovskii's lectures on international law in 1868 (with the aid of students Golitsyn and Viskovich). The records listing state-authority powers, their features in different countries and containing the legal form of the executive power subject activities, etc. are very detailed. The evolution of shaping French people, their difference from British ones is presented accurately and in an interested manner. The author's deep sympathy for the French is quite apparent in the text. There are a lot of marginal additions, examination questions are highlighted [11, p. 29, 44].

Among the Law Faculty lecturers there were as devotees of science, romantic idealists as well as those who didn't want or were unable to become highly qualified educators. For example, A. V. Kunitsyn had a reputation as a talented scholar, but he lectured in an

extremely boring, listless, monotonous manner [12, p. 619]. On the contrary, S. V. Pahman, who taught police and civil law, often questioned his students to find out their level of learning. If the answers revealed that some legal regulations were understood not well enough or misunderstood, the explanations followed. Such easy deviation from the acroamatic method facilitated close contact between lecturer and audience, as well as student understanding of certain complex legal concepts [13, p. 41-42].

In the 70s, the declamatory pathetic style of teaching used by a majority of teachers, passed into oblivion. Although Prof. L. E. Vladimirov lectured on criminal law and court procedures almost poetically, using sophisticated metaphors and counterintuitive examples, at the same time he taught his listeners to be skilled in creative investigation. In particular, he conducted 'court hearing' simulations with them, which were followed by error analysis. As for Prof. K. K. Gattenberger, he opposed picturesque phrases and any mysterious conflicts, not by any means trying to be liked by his audience. His lectures were not easy to listen, they required continuous mental efforts. K. K. Gattenberger often held debates on the problems of police law, persuading the students to independently find scientific solutions, to develop critical thinking and to identify contradictions in scientific theories [14, p. 15-17].

In 1805-1863, 66 theses were defended at the University Faculty of Law. The scope of specializations was significantly extended, having caused a shortage of lecturers (by 1917 there were 25 of them, including 7 freelance university lecturers). Whereas G. S. Gordeenko gave psychological grounds for the dogmas of criminal law, I. N. Danilovich focused on the historical and philosophical foundations of jurisprudence. Prof. A. I. Poliumbetskii used the Hegelian theory in presenting the material. The historical and law schools of D. I. Kachenovskii, M. M. Kovalevskii, A. M. Stoyanov, M. N. Petrov, M. I. Petrov appeared, what served as evidence of the significant progress in theory and practice, in teaching juridical disciplines.

Thus, for the 60-year existence of Kharkov University, by gradually overcoming unscientific concepts of legal education, the faculty laid the foundations of law, set up scientific schools and prepared a number of teaching staff.

Список використаних джерел

1. Куліш С. М. Традиції та новації у процесі підготовки науково-педагогічних кадрів Харківського університету у XIX – на початку XX століття / С. М. Куліш, Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 552 с.
2. Записки о Харьковском университете // Відділ книжкових пам'яток... ЦНБ імені В. Н. Каразіна, 1115 с. – спр. 603. – 28 а.
3. Перечень читаемых дисциплин и профессоров, которые их читали с 1805 по 1922 гг. // Відділ книжкових пам'яток... ЦНБ імені В. Н. Каразіна, 945 с. – спр. 586. – 8 а.
4. Степанов Ю. По поводу пересмотра Устава университетов / Ю. Степанов. – Казань :В универс. Тип., 1878. – 47 с.
5. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования. – Х.: САГА, 2007. – 374 с.
6. Фелдштейн Г. С. Главные течения в истории науки уголовного права в России / Г. С. Фельдштейн. – Ярославль : Тип. губерн. правл., 1909. – 693 с.
7. Паулович К. П. Конспект римского правоведения / К. П. Паулович. – Х.: В универс. тип., 1828. – 77 с.
8. Биографический словарь профессоров и преподавателей юридического факультета // Юридический факультет... за первые сто лет его существования. – Х.: САГА, 2007. – 167 с.
9. Андросов В. О пределах / В. Андросов // Журнал Министерства народного просвещения (СПб.). – 1834. – Ч. 4, С. 367-385.

10. Яснопольский Н. П. Специализация учебных планов преподавания и занятий науками юридическими / Н. П. Яснопольский. – К. Тип. Импер. унив. Св. Владимира, 1907. – 306 с.
11. Записи лекций студентами П. К. Скорделли... / Институт рукописів нац. бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. 147, спр. 29, 44, 167 а.
12. Багалеј Д. И. Опыт истории Харьковского университета... / Д. И. Багалеј. – Т. 2. X. : паровая тип. и литогр. М. Зильберберг и с-вья, 1904. – 1007 с.
13. Воронов А. Г. Воспоминания бывшего студента Харьковского университета 1860-х годов / А. Г. Воронов // Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах... Т. 2. – X. : «Вид-во Saga», 2010. – 550 с.
14. Гаттенбергер К. К. Профессор Харьковского университета (1844 – 1893). – X. : Тип и лит. Зильберберг и с-вья, 1905. – 78 с.

References

1. Kulish S. M. Tradizij ta novazij u proesi pihotovki naukovo-pedahohichnich kadriv Kharkivskoho universitetu u XIX – na pocatku XX stolittja / S. M. Kulish. // Kharkiv: HNU im. V. N. Karazina, 2013. – P. 552.
2. Zapiski o Kharkovskom universitete // Viddil knizhkovich pamjatok...SNB im. V. N. Karasina (dale – VKP CNB im. V. N. Karazina), 1115 c. – d. 603. – 28 l.
3. Perechen chitajemich disziplin i professorov, kotorije ich chitali s 1805 po 1822 g. // VKP CNB im. V. N. Karazina, 943 c. – d. 586. – p. 8.
4. Stepanov Y. Po povodu peresmotra Ustava universitetov / Y. Stepanov, Kazan: v univers. tip., 1878, 47 p.
5. Yuridicheskij fakultet Kharkovskoho universiteta za pervie sto let jeho suzhestvovanija // Kharkov: SAGA, 2007. – P. 374.
6. Feldshtein G. S. Glaunie techenija v istoriji nauki uholovnoho prava v Rossiji ( ), Yaroslave : Tip. Gubern. Pravl., 1909. – 693 p.
7. Paulovich K. P. Konspekt rimskoho pravovedenija... ( ), Kharkov :V univers. tip., 1828. – 77 p.
8. Biographicheskij slovar professorov i prepodavatelej yuridicheskoho fakulteta ( ) // Yuridicheskij fakultet... za pervie sto let..., Kharkov: SAGA, 2007. – 167 p.
9. Androsov V. O predelach... // Zurnal MNP, 1834, ch. Cetvertaja, P. 367 – 385.
10. Yasnopolskij N. P. Spezialisatija uchebnich planov prepodavanija i zanjatij naukami Yuridicheskimi... ( ), Kyiv: Tip. Imperat. univ-ta Sv. Vladimira, 1907, 306 p.
11. Zapiski lekzij studentami P. K. Skordeli... ( ) // Institut rukopisiv NBU im. V. I. Vernadskovo, f. 147, d. 29, 44, 167 p.
12. Bagalej D. I. Opit istorii Kharkovskoho universiteta... T, 2 ( ). Kharkov: parovaja tip. i litogr. M. Silberberg i S-vja, 1904, P. 1007.
13. Voronov A. S. Vospominanija bivsego studenta Kharkovskogo universiteta 1806-h godov ( ) // Kharkovskij universitet XIX – pochatku XX stolittja u spogadah... – T. 2, Kharkiv: "Vid-vo Saga", 2010. – P. 550.
14. Gattenberger K. K. Professor Kharkovskoho universiteta (1844 – 1893) ( ), Kharkov: Tip. i litogr. Silberberg i S-vja, 1905, P. 78.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2017 р.

КУЛІШ С.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ В ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (1805 - ПОЧАТОК 70-Х РР. XIX СТ.)

У статті стисло розглянуто процес розвитку юридичної освіти в Харківському університеті протягом більше ніж 60 років. Простежено, як поступово, долаючи антинаукові концепції правової освіти, брак досвідчених викладачів, колектив університету домагався суттєвого

поліпшення науково-педагогічного процесу. Автор дійшов мотивованого висновку щодо формування в університеті наукових шкіл, поєднання у навчальному процесі теорії та практики.

Ключові слова: морально-політичне відділення, юридичний факультет, право, енциклопедичність, спеціалізація, диспути.

КУЛИШ С.

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ХАРЬКОВСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ (1805 - НАЧАЛО 70-Х ГГ. XIX В.)

В статье кратко рассмотрен процесс развития юридического образования в Харьковском университете на протяжении более чем 60 лет. Исследовано, как постепенно, преодолевая антинаучные концепции правового образования, отсутствие опытных преподавателей, коллектив университета достигал существенного улучшения научно-педагогического процесса. Автор пришел к мотивированному заключению касательно формирования в университете научных школ, совмещения в учебном процессе теории и практики.

Ключевые слова: морально-политическое отделение, юридический факультет, право, энциклопедичность, специализация, диспути

УДК 378.22.013.42

ОКСАНА КУТОРЖЕВСЬКА

Комунальний заклад «Полтавська загальноосвітня школа I-III ступенів №20 імені Бориса Серги»

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЩОДО РОБОТИ З УРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

У статті розкривається значущість формування інформаційної компетентності майбутніх учителів початкової школи щодо роботи з уразливими категоріями населення, проаналізовано різні підходи до трактування поняття «компетентність», подано основні форми організації навчання у вищій школі, схарактеризовано спецкурс «Соціальна робота з уразливими категоріями населення».

Ключові слова: підготовка, компетентність, майбутні учителі початкової школи, уразливі категорії населення

Постановка проблеми. Уступивши в XXI століття, міжнародна спільнота, політологи, соціологи усвідомлюють зміну укладів суспільного розвитку, що зумовлена стійкою тенденцією переходу людства від індустріальної соціальної формації до інформаційної. Характерними ознаками нової інформаційної цивілізації є інформаційний ресурс, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційне суспільство, інформаційна діяльність. Знання в інформаційному суспільстві, – зауважує Л. Калініна, – дедалі більше стають безпосередньою продуктивною силою [9, с. 3]. Це вимагає від суспільства в цілому, а також від окремої людини, від фахівця вміння застосовувати нові знання у власній практичній діяльності. У наш час необхідним є перехід від кваліфікації до компетентності, яка дасть змогу знаходити

рішення в будь-яких професійних і життєвих ситуаціях та набути інформаційної компетентності. Трактуювання поняття «компетентність» знаходимо у тлумачних і енциклопедичних словниках. Зокрема: у «Словнику іншомовних слів» компетентність тлумачиться як «обізнаність, поінформованість, авторитетність» [17, с. 282]; за «Великим тлумачним словником сучасної української мови», компетентний – який має достатній рівень знань у якій-небудь галузі; кваліфікований, ґрунтується на знанні, з чим-небудь гарно обізнаний, тямущий» [3, с. 445].

Аналіз останніх досліджень. На підставі аналізу наукової літератури (дослідження О. Кучай, А. Хуторського [19], М. Головань [6]), перелічимо основні підходи до трактування поняття «компетентність»: «сукупність взаємозалежних якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності), що задаються до певного кола предметів і процесів і необхідних для якісної, продуктивної діяльності щодо них», – називає О. Кучай [12, с. 45]; «інтегративне поняття, що містить такі аспекти: готовність до цілепокликання; «властивості або якості, потенційні здатності особи, вимоги щодо знань та досвіду діяльності у певній сфері», – виділяє М. Головань [5, с. 20]; поєднання відповідних знань і здібностей, що дають підставу робити обґрунтовані висновки про цю сферу й ефективно діяти в ній; володіння людиною відповідною компетенцією, що включає його особисте ставлення до неї та предмета діяльності (А. Хуторський) [19]. На думку В. Калініна, компетентність характеризує і визначає рівень професіоналізму особистості, а її досягнення відбувається через здобуття необхідних компетенцій, що становлять мету професійної підготовки фахівця [9, с. 8]. О. Кучай зазначає, що компетентність – володіння людиною відповідною компетенцією, що охоплює її особисте ставлення до неї та предмета діяльності [12, с. 45]. Дослідник наголошує, що хоча поняття «компетентність» і «компетенція» мають різне значення, однак сукупно вони відображають цілісність і сукупну, інтеграційну суть як результату освіти, так і результату діяльності людини. Професійна компетентність, – стверджує І. Підласий, – «індивідуальна інтегративна характеристика фахівця, яка відображає готовність і спроможність здійснювати на належному рівні професійну діяльність, виконувати професійні обов'язки, кваліфіковано вирішувати професійні проблеми, застосовуючи увесь спектр необхідних знань, умінь і навичок, ефективно мобілізуючи власні здібності та досвід залежно від конкретної професійної ситуації» [16, с. 165].

Незважаючи на велику кількість трактувань поняття «професійна компетентність», науковці однак узгоджені у визначенні характерних ознак, а саме:

багатофункціональність (компетентність застосовується для розв'язання як професійних задач, так і для вирішення проблемних ситуацій у повсякденному житті); належність до мета освітньої галузі (компетентності є міждисциплінарними та надпредметними); інтелектуальність (наявність загального та професійного інтелекту, абстрактного та професійного мислення, саморефлексії, самоідентифікації, самооцінювання тощо); багатовимірність (включає різні види розумових процесів: комунікативні, аналітичні, креативні тощо).

Проаналізувавши різні підходи до трактування та розуміння поняття «професійна компетентність», у руслі нашого дослідження приходимо до висновку: компетентність – якість особистості майбутнього вчителя початкової школи, її певні надбання, що ґрунтуються на знаннях (які студент здобуває у виші), досвіді (студент набуває за час педагогічної практики), моральних засадах, що виявляються в умінні знаходити зв'язок між ситуацією та знаннями в ухваленні рішень щодо соціально-педагогічної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, основними формами організації навчання у вищій школі є лекції, семінарські, лабораторні, практичні

заняття, індивідуальні навчальні заняття, тьюторські заняття, консультації, колоквіуми, самостійна робота студентів, виробнича практика. У вищих навчальних закладах України впродовж десятиріч склалися певні форми науково-дослідної роботи студентів: науково-дослідна робота студентів у наукових гуртках; участь студентів-дослідників у постійних наукових проблемних групах; участь у науково-практичних конференціях, наукових читаннях, семінарах. Багаторічний досвід діяльності вітчизняних ВНЗ, – стверджує А. Кузьмінський, – дає підстави виокремити такі види науково-дослідної роботи студентів: аналіз наукової літератури; систематизація матеріалів опрацювання літературних джерел; добір наукової літератури, складання бібліографій з визначених тем; підготовка наукових повідомлень і рефератів; наукові доповіді, тези; наукові статті; методичні розробки з актуальних питань професійної діяльності; наукові звіти про виконання елементів досліджень під час практики; курсові; дипломні; магістерські роботи [119, с. 392].

Головною ланкою дидактичного циклу є лекція: частина вчених вважають, що лекція є методом навчальної роботи; інші схильні ототожнювати це поняття з формою навчальної роботи; має місце думка, – стверджує А. Кузьмінський, – це вид навчальної діяльності, який проводиться у рамках традиційних форм навчання [119, с. 268]. А. Алексюк стоїть на позиції, що лекція – це «форма організації і метод навчання» [2]; академік С. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» дає таке визначення лекції: «Лекція – систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмета, методів науки» [56, с. 189]. Науковці вказують на суттєві переваги лекційної системи у ВНЗ, а саме: лекція дає можливість реалізувати одну зі сто рижневих ідей гуманної педагогіки (творча співпраця педагога зі студентами, спільна емоційна взаємодія); лекція активізує мисленнєву діяльність студентів; у лекції акумульовано великий обсяг наукової інформації з урахуванням новітніх досягнень науки; у процесі читання лекції можна врахувати специфіку професійної підготовки студентів, їхні інтереси; зміст лекції, процес читання містять у собі значні виховні можливості з погляду розвитку інтелекту студентів, формування морально-духовних якостей, культури спілкування, становлення професійної культури майбутніх фахівців; лекція вирізняється своєю економічністю: за порівняно короткий час студент отримує значний обсяг інформації [119, с. 269-270].

Вивчення спецкурсу «Соціальна робота з уразливими категоріями населення» має на меті сформувати у студентів – майбутніх фахівців – уміння і навички забезпечувати посередництво між особистістю, сім'єю і соціумом, між різними громадськими та державними структурами, виконуючи соціальну роботу з уразливими категоріями населення, серед яких – родини майбутніх вихованців. Унаслідок вивчення спецкурсу «Соціальна робота з уразливими категоріями населення» студенти мають набути загальні компетентності: здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово у професійній діяльності; навички використання інформаційних і комунікаційних технологій; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми, здатність приймати обґрунтовані рішення; фахові компетентності: здатність аналізувати існуючу нормативно-правову базу стосовно соціальної роботи та соціального забезпечення; здатність до діяльності з попередження соціальних ризиків, складних життєвих обставин, запобігання та вирішення соціальних конфліктів; здатність до розуміння організації та функціонування системи соціального захисту і соціальних служб; здатність розробляти шляхи подолання проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення; здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб,

вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей; здатність дотримуватися етичних принципів та стандартів соціальної роботи; здатність до сприяння підвищення добробуту і соціального захисту осіб, здійснення соціальної допомоги та підтримки тим, хто перебуває у складних життєвих обставинах.

У педагогіці та психології вищої школи неперервно досліджується професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя початкових класів як компетентного, здатного до саморозвитку: підготовка майбутнього вчителя початкових класів до роботи в умовах нової структури і змісту початкової освіти (Н.М.Бібік, О.Я.Савченко), загальні принципи організації педагогічного процесу та основні напрями конструювання змісту психолого-педагогічної підготовки, що забезпечують формування вчителя-дослідника, який перебуває у постійному пошуку ефективних і раціональних методів навчання і виховання (Л.О.Хомич), формування творчої особистості майбутнього вчителя (Н.В.Кічук, С.О.Сисоєва), організація професійного самовиховання майбутніх вчителів початкових класів (О.Г.Кучерявий), формування етичної компетентності майбутніх вчителів початкових класів (Л.Л.Хоружа) та ін. Базовими для майбутнього фахівця є також знання про соціально-психологічні механізми надання допомоги уразливим категоріям населення, серед яких – сім'ї майбутніх вихованців, адже учителям початкової школи крім навчально-виховної діяльності доводиться (змушує виробнича діяльність) відвідувати учнів за місцем їхнього проживання, оформляти документи, надавати послуги, які пов'язані з адаптацією і соціалізацією дітей, консультуванням батьків щодо потреб дітей, переводити учнів до інших закладів, представляти інтересів учнів у державних установах. Іноді виконання таких специфічних обов'язків негативно позначається на якості надання навчально-виховних послуг учителями початкової школи, насамперед тому, що вимагає значних часових витрат, а іноді й перебування в умовах психологічного стресу. Тому в рамках вивчення спецкурсу «Соціальна робота з уразливими категоріями населення» студенти опрацьовують змістовий модуль 1: «Професійна діяльність соціального працівника з уразливими категоріями населення» (теми «В.Г.Короленко – захисник уразливих категорій населення», «Особливості професійної діяльності соціального працівника», «Етична регламентація професійної поведінки») та змістовий модуль 2: «Уразливі категорії населення» (теми «Формування системи соціального захисту вразливих категорій населення в Україні», «Державна молодіжна політика та гарантії соціального захисту молодих громадян», «Соціальний захист інвалідів», «Багатодітні сім'ї, вихованці інтернатних закладів освіти – уразливі категорії населення», «Маргінали як вразлива категорія населення», «Допомога внутрішньо переміщеним особам як уразливі категорії населення»).

Так, лекція «В.Г.Короленко – захисник уразливих категорій населення» знайомить студентів з полтавським періодом діяльності В.Г.Короленка щодо соціального захисту населення від більшовицького терору; майбутні фахівці знайомляться з літературною діяльністю В.Г.Короленка (зображення життя безпритульних дітей), створенням організації «Ліга порятунку дітей» у Полтаві, боротьбою письменника проти антисемітизму. Улітку 2012 року з'являється у «Книзі відгуків...» запис громадянки Ізраїлю Рахель Вольф: «7/8/2012. Я щаслива, що через 70 лет мне удалось посетить Полтаву и в особенноти Дом-музей Короленко. ... Мой дед до 1917 г. был раввином Полтавы и В.Г. Короленко много помогал деду в решении еврейских проблем. (Урожденная Рабинович). Израиль. Рахель Вольф».

Тема «Особливості професійної діяльності соціального працівника» знайомить студентів із сутністю понять «соціальна робота», «соціальний працівник», «клієнт

соціальної роботи»; роллю та функціями соціального працівника, зокрема, соціальний працівник – професійно підготовлений спеціаліст, що працює в державних та недержавних органах соціального захисту та підтримки, посередник у різних сферах соціальної допомоги сім'ї, окремим її членам, групам людей, в тому числі дітям, молоді, людям похилого віку, інвалідам і хворим, а також в усіх видах загальної підтримки населення. Соціальний працівник здійснює консультування, охорону здоров'я, проводить роботу в притулках, на вулиці, з мігрантами та емігрантами, психіатричну соціальну роботу, допомагає соціально знедоленим або занедбаним дітям, підліткам, молоді. Студенти дізнаються, що клієнт соціальної роботи – це особа, яка особисто звернулася до соціальної служби чи спеціаліста і користується її послугами для розв'язання певних проблем. Клієнтами соціальної роботи можуть бути: бездомні особи, жертви насильства, занедбані діти, подружні пари, які мають серйозні сімейні конфлікти, неповні родини, Віл-інфіковані громадяни, які перебувають у в'язницях або щойно вийшли з них, малолітні матері, особи, які мають соматичні та психічні захворювання, інваліди, залежні від алкоголю, наркотиків та їх родини, мігранти і меншини, що мають недостатні ресурси, особи похилого віку, діти-сироти, діти, що мають проблеми з навчанням у школі та їхні родини, особи, що знаходяться у стресовому стані, пов'язаному з травматичними подіями тощо.

Тема «Етична регламентація професійної поведінки соціального працівника» знайомить студентів з основними категоріями етики соціальної роботи (професійні етичні стосунки, етична свідомість, етичні дії та професійний обов'язок фахівців), фундаментальними положеннями професійної діяльності соціального працівника, функціями етики соціальної роботи та внутрішніми причинами етичної регламентації професійної поведінки, етичними принципами та цінностями соціальної роботи, в яких відображаються основні вимоги та критерії поведінки і дій соціального працівника, які диктуються специфічними умовами і змістом його діяльності.

Висновки. Таким чином, вивчення спецкурсу «Соціальна робота з уразливими категоріями населення» розкриває сучасні наукові уявлення про спеціальність соціального працівника, формує у студентів уміння і навички забезпечувати посередництво між особистістю, сім'єю і соціумом, між різними громадськими та державними структурами, виконуючи соціальну роботу з уразливими категоріями населення, адже базовими для майбутнього вчителя початкової школи є знання про соціально-психологічні механізми надання допомоги уразливим категоріям населення, серед яких – сім'ї майбутніх вихованців.

Список використаних джерел

1. Алексюк А. М. Методи навчання і методи учіння / А. М. Алексюк. – К. : Рад. шк., 1983. – 206 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с.
3. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять / М. С. Головань // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2011. – № 8. – С. 224-233.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К., 1997. – 374 с.
5. Калініна Л. М. Інформаційне управління загальноосвітнім навчальним закладом: системи, процеси, технології : монограф. / Л. М. Калініна. – К. : Інформавтор, 2008. – 472 с.
6. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.

7. Кучай О. В. Компетенція і компетентність – відображення цілісності та інтеграційної суті результату освіти / О. В. Кучай // Рідна школа. – 2009. – № 11. – С. 44-48.
8. Підласий І. Педагогічні інновації / І. Підласий, А. Підласий // Рідна школа. – 1998. – № 12. – С. 3-17.
9. Словник іншомовних слів [за заг. ред. акад. О. С. Мельничука]. – К. : Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1985. – 968 с.
10. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты : доклад А. В. Хуторского на отдел. философ. образотворческой и теорет. пед., РАО, 23 апреля 2005 г. [электронный ресурс] / А. В. Хуторской; Центр «Эйдос». – Режим доступа: www.eidos.ru/news/compet.htm.

Стаття надійшла до реакції 17.03. 2017 р.

КУТОРЖЕВСКАЯ О.

Коммунальное учреждение «Полтавская общеобразовательная школа I-III ступеней №20 имени Бориса Серги», Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ ПО РАБОТЕ С УЯЗВИМЫМИ КАТЕГОРИЯМ НАСЕЛЕНИЯ

В статье раскрывается значимость подготовки будущих учителей начальной школы к работе с уязвимыми категориями населения, проанализированы различные подходы к трактовке понятия «компетентность», представлены основные формы организации обучения в высшей школе, охарактеризована учебная дисциплина «Социальная работа с уязвимыми категориями населения».

Ключевые слова: подготовка, компетентность, будущие учителя начальных классов, уязвимые категории населения.

KUTORZHEVSKA O.

Municipal institution "Poltava general secondary school school of I-III degrees №20 named after Boris Serga", Ukraine

FORMATING INFORMATIONAL COMPETENCY TO WORK WITH MARKET CATEGORIES OF POPULATION OF FUTURE TEACHERS IN THE PRIMARY SCHOOL

The article reveals the importance of training future social workers to work with vulnerable populations, analysis of different approaches to the interpretation of the concept of "competence" are the main forms of organization of teaching in higher education, Author determined discipline "Social work with vulnerable populations."

The course "Social work with vulnerable populations" is intended to reveal the modern scientific understanding of the profession of social worker and form students and skills to provide mediation between the individual, the family and society, between public and government agencies performing social work with vulnerable populations. Future specialists acquire general competencies: the ability to apply knowledge in practical situations; ability to communicate national language both orally and in writing in professional activities; ability to use information and communication technologies; the ability to search and analyze information from different sources; ability to identify, set and solve problems, the ability to make informed decisions. Professional competence: the ability to analyze the existing legal framework for social work and social security; ability to work on preventing social risks difficult circumstances, prevent and resolve social conflicts; ability to understand the organization and functioning of social protection and social services; ability to develop ways to overcome problems and find effective ways to solve them.

Keywords: training, expertise, future social workers and vulnerable populations, social work, difficult life circumstances.

УДК 37.013.42

МАРИНА ЛЕХОЛЕТОВА

Київський університет імені Бориса Грінченка

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Висвітлено методологічні підходи до навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах та необхідність їх застосування до формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери під час професійної підготовки. До таких підходів віднесено: аксіологічний, валеологічний, діяльнісний, особистісно-орієнтований, компетентнісний підходи.

Поєднання висвітлених методологічних підходів, разом з врахуванням окреслених особливостей у навчально-виховному процесі, дозволять вмотивувати та зорієнтувати майбутніх фахівців соціальної сфери до здоров'язберігальної діяльності, сформувати здоров'язберігальну компетентність під час професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

***Ключові слова:** фахівець соціальної сфери; вищий навчальний заклад; здоров'язберігальна компетентність; підхід; методологія; аксіологічний, валеологічний, діяльнісний, особистісно-орієнтований, компетентнісний підходи.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства вимагає пошуку нової парадигми через освіту, для забезпечення потреб людини, пошуку свого місця та самореалізації у житті тощо. Разом з цим, здійснення здоров'язберігальної діяльності в освіті потребує міждисциплінарного, багатоаспектного і довготривалого процесу, шляхом спеціальної підготовки усіх учасників навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах.

Беручи до уваги чисельні визначення науковців щодо трактування поняття «здоров'язберігальна компетентність» та її складових, ми визначаємо її як важливу складову професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, яка дасть можливість зберігати та реалізовувати знання, уміння, навички, спрямовані на здоров'язберігальну діяльність, що сприятиме професійному становленню [10, с. 64]. Необхідно багато зусиль, засобів, умов, підходів щоб організувати у вищому навчальному закладі здоров'язберігальну діяльність.

Актуальність дослідження зумовлене необхідністю визначення та обґрунтування методологічних підходів до навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах як засобу формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням загальнонаукових підходів, їх характеристик та значенню у системі вищої освіти присвячено багато праць, як вітчизняних, так і зарубіжних науковців: сучасні методологічні підходи в педагогіці (Б. Долинський, В. Краєвський, В. Россоха та ін.); аксіологічний підхід (Ю. Бойчук, О. Соколенко та ін.); валеологічний підхід (О. Бондаренко, І. Конельська, Н. Недодатко та ін.); діяльнісний підхід (В. Байлук, А. Москальова, В. Шахов); особистісно-орієнтований підхід (В. Артемов, Р. Вайнола, Н. Денисенко, О. Єжова,

В. Рибалка, О. Шмирко та ін.); компетентнісний підхід (В. Болотов, О. Овчарук, О. Пометун, В. Серіков).

В контексті нашого дослідження нам необхідно виділити методологічні підходи до навчально-виховного процесу які будуть необхідні при формуванні здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери під час професійної підготовки.

Метою статті є висвітлити методологічні підходи до навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах та аргументувати необхідність їх застосування до формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери під час професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери може здійснюватись шляхом денної, заочної та дистанційної професійної підготовки у вищих навчальних закладах. Процес такої підготовки можливий за умов запровадження відповідних навчально-методичних програм для засвоєння основ здоров'язберігальної діяльності, а також потребує застосування певних методологічних підходів які будуть найбільш продуктивними для створення здоров'язберігального освітнього середовища в навчальному закладі.

У словниках поняття «підхід» трактується як «сукупність способів, прийомів розгляду, впливу, ставлення до кого-, що-небудь» [16], а поняття «методологія» тлумачиться як «сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання» [14, с. 178].

Серед науковців існують різні точки зору щодо сутності методології. Так, під методологією розуміють «сукупність тих загальних правил, принципів і методів, що використовуються у науковому дослідженні в тій чи тій галузі науки незалежно від того, з яким ступенем точності вони сформульовані і чи взагалі сформульовані...» (Б. Долинський) [7, с. 116]; «система знань про структуру педагогічної теорії, про принципи підходу і способи добування знань, що відображають педагогічну дійсність, а також система діяльності з отримання таких знань і обґрунтування програм, логіки, методів і оцінки якості дослідницької роботи» (В. Краєвський) [9, с. 3]; «концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища» (В. Россоха) [19, с. 52]. Однак в основному всі дослідники єдині у думці, що методологія – це базова основа пізнання і перетворення реальної дійсності.

На основі проведеного аналізу, в контексті нашого дослідження, ми визначаємо поняття «методологія здоров'язберігальної компетентності» як систему знань про здоров'я, його складові та способи збереження; принципи підходу і способи добування теоретичних знань здоров'язберігального спрямування, що відображають соціально-педагогічну дійсність, а також система діяльності з отримання таких знань; обґрунтування програм і методів оцінки якості наукових досліджень з формування здоров'язберігальної компетентності.

Аналіз наукових досліджень щодо найпоширеніших загальнонаукових підходів у системі вищої освіти, дозволив визначити методологічні підходи до навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах. Провідне місце посідають наступні підходи: аксіологічний, валеологічний, діяльнісний, особистісно-орієнтований, компетентнісний.

З позиції аксіологічного підходу формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери під час професійної підготовки актуалізується через: вчення про цінності пізнання і перетворення соціально-педагогічної дійсності через знання, які відображають пріоритети, ідеали, цінності,

цілі, принципи, норми і правила та основні знання в соціально-педагогічній діяльності; спрямованість людини, як носія соціально-педагогічного знання, на вибір позитивної стратегії взаємодії з навколишнім світом.

Аксіологічний підхід є теоретичною основою формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я, у світлі якого здоров'я розглядається як індивідуальна цінність, що історично склалася та вимагає усвідомленого ставлення до себе як мети і способу життя [20, с. 12]. Цінності особистості залежать від того, які речі, вчинки мають найбільше значення в даний момент життя і роль цих речей та вчинків в житті людини. Тому, рівень сформованості здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери регулюється їх ціннісними орієнтаціями які пов'язані з мотиваційною системою студентів та їх спрямованістю.

Реалізація аксіологічного підходу забезпечує переведення, трансформацію певних соціально-значущих цінностей на рівень конкретних ціннісних пріоритетів особистості. В результаті ціннісна установка майбутніх фахівців соціальної сфери на здоров'язберігальну діяльність перетворюється в суб'єктивне їх надбання і цінність стає індивідуальною реальністю, яка значима тільки для суб'єкта, який її переживає [2, с. 123]. Формування ціннісного ставлення до здоров'я залежить від діяльності керівництва, колективу освітнього закладу, мотивації студентів та педагогів щодо дотримання правил здоров'язберігання.

Отже, аксіологічний підхід передбачає сформованість здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери через: систему соціально-спрямованого ціннісного ставлення до власного здоров'я та здатність до об'єктивної оцінки своїх можливостей; усвідомлення необхідності дотримуватися основних правил здоров'язберігання, що дозволить найбільш ефективно виконувати завдання власної здоров'язберігальної діяльності у майбутній професії.

З позиції валеологічного підходу формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери під час професійної підготовки актуалізується шляхом створення у вищому навчальному закладі педагогічних умов, які сприятимуть збереженню та зміцненню здоров'я усіх суб'єктів освітнього процесу і вплинуть на формування в них здоров'язберігальної компетентності.

Досліджуючи проблеми валеологічної освіти, науковці розглядають її як неперервний процес навчання, виховання та розвитку здоров'я людини, а валеологічну культуру – як індивідуальну якість життя, виражену у особистісному позитивному ставленні до здорового способу життя, активній та свідомій діяльності щодо збереження власного здоров'я [13, с. 115; 4, с. 202].

З огляду на зазначене, валеологічний підхід передбачає сформованість у майбутніх фахівців соціальної сфери, знань, методів і засобів здоров'язберігання та вміння пропагувати ці знання.

Діяльнісний підхід є ключем до розуміння сутності проблеми технологізації процесу базової педагогічної підготовки майбутніх фахівців і забезпечує ефективне засвоєння змісту базової педагогічної освіти завдяки інтерактивній модульно-варіантній технології та поетапному входженню майбутніх фахівців в контекст реальної практичної діяльності [21, с. 7]; розглядає діяльність як головне джерело формування особистості і фактор її розвитку. У діяльності студент набуває досвід, який, актуалізуючи, викликає розгортання внутрішніх структур особистості і надає тим самим професійної діяльності особистісну суть [12, с. 16]. Діяльнісний підхід повинен діяти на всіх рівнях професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, доповнювати функції та задачі які вже існують.

Реалізація діяльнісного підходу у формуванні здоров'язберігальної компетентності передбачає побудову навчально-виховного процесу таким чином,

щоб розвинути у студентів творчий потенціал за допомогою послідовного включення їх в навчальну діяльність; активну позицію майбутніх фахівців у ставленні до власного здоров'я та способу життя, їх орієнтованості на розвиток творчого потенціалу. При цьому необхідно враховувати індивідуальні та вікові особливості кожного студента. Головним завданням викладачів при реалізації діяльнісного підходу у формуванні здоров'язберігальної компетентності – це сформуванню у майбутніх фахівців соціальної сфери власну навчальну потребу засвоювати знання щодо здоров'язберігання та сформуванню умінь і навички здоров'язберігальної діяльності.

З позиції особистісно-орієнтованого підходу формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери під час професійної підготовки актуалізується шляхом створення здоров'язберігальних умов, а саме: розвиток пізнавальних процесів, формування психічних станів, вільний природний прояв позитивних емоцій, розвиток особистісних якостей, подолання негативного ставлення до особистого здоров'я, життя, себе та інших людей [6, с. 8-10].

Науковці розглядають особистісно-орієнтований підхід як засіб формування професійної компетентності особистості, а результат – реалізація сутнісної сторони професійної підготовки, створення умов для знаходження фахівцем розуміння змісту власної професійної діяльності (В. Артемов) [1, с. 18-19]; методологічний інструментарій, своєрідну сукупність концептуальних уявлень, психологічних та педагогічних технологій, метою яких є забезпечення більш глибокого, цілісного розуміння особистості та закономірностей особистісного розвитку (Р. Вайнола) [5, с. 65]; засіб організації здоров'язберігального освітнього процесу, в якому пріоритет надається інтересам і потребам особи, створенню безпечних і комфортних умов для її особистісного розвитку, саморегуляції, відповідальності за своє здоров'я, життя і здоров'я інших людей (О. Єжова) [8, с. 54]; як певна сукупність концептуальних підходів та система методичних засобів (В. Рибалка) [18, с. 82]; такий, що визначає наукове підґрунтя організації професійної освіти в університеті (О. Шмирко) [22, с. 64].

Особистісно-орієнтований підхід дає змогу студенту зайняти позицію активного суб'єкта навчального процесу у вищих навчальних закладах, в яких організовується здоров'язберігальний освітній процес, коли пріоритет надається інтересам і потребам майбутніх фахівців, створенню безпечних і комфортних умов для розвитку їх особистості. Під час професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, викладачі передають особистий досвід здоров'язберігальної діяльності, який отримується через поступове розширення сфери спілкування і діяльності між викладачами та студентами. Їх відносини у силу відмінностей віку, досвіду, соціальних ролей ніколи не можуть бути абсолютно рівними. Рівність обов'язково повинна проявлятися в вираженні викладачем почуття щирості і відкритості по відношенню до студентів. Така суб'єктність відносин сприяє розвитку особистості, впливає на підвищення рівня здоров'язберігальної компетентності, розвиток у студентів рефлексії і саморегуляції стосовно власної здоров'язберігальної діяльності, утвердження почуття власної гідності, відповідальності, толерантності тощо.

В контексті нашого дослідження, основні ідеї аксіологічного, валеологічного, діяльнісного та особистісно-орієнтованого підходів інтегровані в компетентнісному підході, головним освітнім результатом якого є фахівець соціальної сфери із сформованою професійною та здоров'язберігальною компетентністю.

Компетентнісний підхід спрямовує освітній процес на формування та розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей особистості, підсилюючи при

цьому його практичну орієнтацію, що передбачає набуття цілісного досвіду вирішення життєвих проблем.

На думку дослідників, в компетентнісному підході «відображений такий вид змісту освіти, який не зводиться до знаннево-орієнтовному компоненту, а передбачає цілісний досвід вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, компетенцій» (В. Болотов) [3, с. 11]; його можна розуміти як такий, що передбачає «не просту передачу знань та вмінь від викладача до студента, а формування в майбутніх випускників професійної педагогічної компетентності» (О. Овчарук) [15, с. 56]; підхід, що «акцентує увагу на результатах освіти, які визнаються вагомими за межами системи освіти, висуває на перше місце не інформованість людини, а її вміння розв'язувати практичні проблеми» (О. Пометун) [17, с. 6].

У компетентнісному підході на першому місці не інформованість майбутніх фахівців соціальної сфери, а їх вміння вирішувати труднощі, що можуть виникати в професійній діяльності. Серед них, труднощі у пізнанні і поясненні явищ дійсності; виборі професії та оцінці своєї готовності до навчання у вищому навчальному закладі; освоєнні та використанні сучасних технологій; взаєминах з клієнтами, етичними нормами, при оцінці власних вчинків; життєдіяльності орієнтованої на здоров'язберігання через власний приклад; контролі на самооцінці професійної та здоров'язберігальної діяльності; способах вирішення конфліктів тощо.

Реалізація компетентнісного підходу у формуванні здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери під час професійної підготовки передбачає розробку відповідних навчальних курсів, їх програмно-методичного супроводу, в структурі навчальних програм розширити компоненти здоров'язберігальної компетентності (мотиваційного, інформаційного, технологічно, рефлексивного). Зміст такої підготовки сприятиме оволодінню майбутніми фахівцями соціальної сфери професійними способами діяльності та професійними якостями, формування яких є метою компетентнісного підходу.

Дотримання компетентнісного підходу у навчально-виховному процесі пов'язане із створенням відповідних ситуацій, коли студенти мають можливість набуті знання і уміння з питань здоров'язберігальної діяльності застосовувати у практичній діяльності. Результатом такої професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери є високий рівень сформованості їх здоров'язберігальної компетентності та перехід її у професійну діяльність; здатність практично використовувати отримані знання, уміння і навички із проблем здоров'язберігання, приймати обґрунтовані рішення, вирішувати життєві проблеми тощо.

На нашу думку, саме означені підходи будуть найбільш продуктивними при формуванні здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери під час професійної підготовки.

У визначенні провідних елементів формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, ми виходили з того, що одним із них є дотримання студентами основних правил здоров'язберігання, яке включає в себе [11, с. 339]: гармонійне поєднання роботи та відпочинку; рухова активність; відсутність шкідливих звичок; раціональне харчування; особиста гігієна; загартовування організму.

Висновки. Для ефективної роботи з формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах вищих навчальних закладах необхідно враховувати наступні особливості: відсутність у студентів ціннісних орієнтацій на збереження і зміцнення власного здоров'я; недостатній рівень їх поінформованості щодо існуючих методів, технологій здоров'язберігання; позитивні зміни, що відбуваються в організмі завдяки здоров'язберігальній

діяльності, помітний не відразу, іноді потрібен час для прояву позитивної динаміки; відсутність у студентів об'єктивної самооцінки, самовдосконалення та контролю власної здоров'язберігальної діяльності.

Поєднання висвітлених методологічних підходів (аксіологічного, валеологічного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, компетентнісного), разом з врахуванням окреслених особливостей у навчально-виховному процесі, дозволять вмотивувати та зорієнтувати майбутніх фахівців соціальної сфери до здоров'язберігальної діяльності, сформувати здоров'язберігальну компетентність під час професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці програми з формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери під час професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Артемов В. Ю. Особистісно-орієнтований підхід та модель світу інформаційного аналітика / В. Ю. Артемов // Педагогічний процес: теорія і практика. Зб. наук. праць. – К.: Видавництво П/П «ЕКМО», 2005. – Випуск 2. – 215 с.
2. Бойчук Ю. Д. Культурологічний і аксіологічний підходи до формування еколого-валеологічної культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Юрій Бойчук // Філософія. Психологія. Педагогіка: зб. наук. праць, 3/2009, С. 121-127.
3. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогіка. – 2003. – № 10. – С. 8-14.
4. Бондаренко О. М. Психолого-педагогічні підходи до визначення поняття «валеологічна компетентність майбутніх учителів» / О. М. Бондаренко // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: педагогіка, психологія і соціологія. – Донецьк: ДонНТУ, 2009. – Випуск 5(155). – С. 200-204.
5. Вайнола Р. Х. Особливості професійної підготовки майбутнього педагога в контексті особистісного підходу / Р. Х. Вайнола // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : сер. 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління : зб. наук. пр. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – Випуск 4. – С. 61-71.
6. Денисенко Н. Ф. Освітній процес має бути здоров'язбережувальним / Н. Ф. Денисенко // Дошкільне виховання. – 2007. – №7. – С. 8-10.
7. Долинський Б. Т. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до здоров'язбережувальної діяльності з учнями молодших класів / Б. Т. Долинський // Педагогіка: теорія і методика фізичного виховання. – «Наука і освіта», №4, 2013. – С. 115-117.
8. Єжова О. О. Педагогічні фактори і умови формування ціннісного ставлення до здоров'я / О. О. Єжова // Вісник Глухівського державного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки. – Глухів: ГДПУ. – 2009. – Вип. 14. – С. 159-164.
9. Краевский В. В. Методология педагогики: прошлое и настоящее / В. В. Краевский // Педагогіка. – 2002. – №1. – С. 3-10.
10. Лехолетова М. М. Технології при формуванні здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери як педагогічна умова професійної підготовки у вищих навчальних закладах / М. М. Лехолетова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Додаток 3 до Вип. 36, Том II (18): Тематичний випуск «V Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання», 2(36), – 2016. – С. 62-69.

11. Маруненко І.М. Health-preserving methodologies as a condition of health promotion students / Ірина Маруненко, Марина Лехолетова // Transformations in Contemporary Society: Social Aspects. Monograph. – Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2017. – С. 337-343.
12. Москалева А. С. Формирование готовности к здоровьесберегающей деятельности у будущих социальных педагогов [Текст]: автореферат дис... канд. пед. наук : 13.00.08 / Анна Сергеевна Москалева ; науч. рук. В. В. Байлук ; Рос. гос. проф.-пед. ун-т. – 2010. – 27 с.
13. Недодатко Н. Г., Професіоналізм учителя – запорука його власного здоров'я / Н. Г. Недодатко, І. М. Конельська // Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (квітень, 2006 р.) / М-во освіти і науки України, Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна: У 2-х т.: за ред. проф. М. С. Гончаренко. – Харків, 2006. – Т. 2. – С. 114-118.
14. Новый тлумачний словник української мови: у 3-х т. / [уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко]; наук. ред. Л. І. Андрієвський. – К.: Аконтіт, 2000. – Т. 2. – 926 с.
15. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: Світовий досвід та українські перспективи / О. В. Овчарук // Бібліотека з освітньої політики. – Київ : КІС, 2004. – 112 с.
16. Педагогічний словник / [гол. ред. М. Д. Ярмаченко]. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
17. Пометун О. І. Компетентнісний підхід до оцінювання рівнів досягнень учнів / О. І. Пометун. – К.: Презентація на нараді Центру тестових технологій 19.10.04. – 10 с.
18. Рибалка В. В. Особистісний підхід як психолого-педагогічний принцип організації профільної та професійної підготовки учнівської молоді // Психологія особистісно-орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді: Науково-методичний посібник. – Київ, Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – С. 80-90.
19. Россоха В. В. Методологія та її роль в сучасних економічних дослідженнях / В. В. Россоха // Агроінком. – № 1-4, 2009. – С. 50-55.
20. Соколенко О. І. Формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 / О. І. Соколенко. – Луганськ, 2008. – 20 с.
21. Шахов В. І. Теоретико-методологічні основи базової педагогічної освіти майбутніх учителів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / В. І. Шахов; ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2008. – 44 с.
22. Шмирко О. С. Педагогічні умови професійного розвитку майбутніх вчителів іноземної мови у системі університетської педагогічної освіти : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / О. С. Шмирко. – Хмельницький, 2016. – 285 с.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2017 р.

ЛЕХОЛЕТОВА М.

Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ЗДОРОВЬЕСОХРАНЯЮЩЕЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Освещены методологические подходы к учебно-воспитательному процессу в высших учебных заведениях и необходимость их применения к формированию здоровьесохраняющей компетентности будущих специалистов социальной сферы во время профессиональной подготовки. К таким подходам отнесены: аксиологический,

валеологический, деятельностный, личностно-ориентированный, компетентностный подходы.

Сочетание освещенных методологических подходов, вместе с учетом определенных особенностей учебно-воспитательного процесса, позволят мотивировать и сориентировать будущих специалистов социальной сферы к здоровьесохраняющей деятельности, сформировать здоровьесохраняющую компетентность во время профессиональной подготовки в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: *специалист социальной сферы; высшее учебное заведение; здоровьесберегающая компетентность; подход; методология; аксиологический, валеологический, деятельностный, личностно-ориентированный, компетентностный подходы.*

LEKHOLETOVA M.

Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine

MODERN APPROACHES TO SHAPING THE HEALTH-PRESERVING COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS OF SOCIAL SPHERE: THEORETICAL ASPECT

The complexity of the process of formation of health-preserving competence in the future specialists of social sphere caused by the specifics of their professional activities through. Formation of students' health-preserving competence is possible provided that methodological and didactic materials are used in the teaching and educational process of higher educational institutions. The above requires the study and solution of the problem on both the scientific and the practical levels.

Based on the theoretical provisions of the studies analyzed, methodological approaches to the educational process in higher education institutions are outlined. Such approaches include: axiologicacig, valeologic, activity, personality-oriented, competence-based approach.

The combination of illuminated methodological approaches and certain activities in the teaching and educational process will make it possible to motivate and orient students towards health-preserving activities, and to create health-preserving competence during training in higher education institutions.

The combination of illuminated methodological approaches, together with taking into account specific features in the teaching and educational process, will help motivate and orient future specialists of the social sphere towards health-preserving activities; form health-preserving competence during vocational training in higher educational institutions.

Keywords: *specialists of social sphere; higher education institution; health-preserving competence; an approach; axiologicacig, valeologic, activity, personality-oriented, competence-based approach.*

УДК 37.013.83

ІРИНА ЛИТОВЧЕНКО

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

АНДРАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ДО НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ: АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано можливості використання інноваційних ідей американського досвіду щодо підготовки педагогічного персоналу до навчання дорослих; акцентується увага на педагогічних ідеях американського андрагога М. Ноулза щодо андрагогічної підготовки педагогів для дорослих.

***Ключові слова:** андрагогічна підготовка, фасилітатор, андрагог, М. Ноулз, дорослий учень, технології навчання дорослих*

Вступ. Активні зміни в соціальному та економічному житті нашої держави зумовлюють посилення ролі освіти дорослих як провідного чинника суспільного прогресу. Традиційні підходи до навчання дорослих вимагають кардинального перегляду, а отже виникає потреба в запровадженні спеціальної підготовки педагогічного персоналу для сфери освіти дорослих в Україні. З огляду на це набуває актуальності вивчення педагогічної спадщини видатного американського науковця, засновника науки про навчання дорослих, андрагогіки, Малколма Ноулза (Malcolm Knowles) та можливостей використання його ідей в організації андрагогічної підготовки педагогічного персоналу до навчання дорослих в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів підготовки педагогічного персоналу для сфери освіти дорослих займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Н. Бідюк, С. Брукфілд, У. Галленбек, Є. Григор'єва, М. Громкова, Г. Дженсен, С. Змейов, С. Імел, О. Кукуєв, Ю. Кулюткін, Д. МакКерон, Г. Мітіна, О. Огієнко, С. Сисоева, С. Хоул, О. Чугай та ін. Проте проблема андрагогічної підготовки викладачів для вітчизняної системи вищої освіти досліджена недостатньо. З огляду на це, метою нашого дослідження є аналіз можливостей використання інноваційних ідей американського досвіду щодо підготовки педагогічного персоналу до навчання дорослих в Україні.

Виклад основного матеріалу статті. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в Україні здійснено низку важливих кроків на шляху розвитку освіти дорослих як важливої й перспективної галузі освіти. Важливу роль у її розбудові відіграють наукові пошуки вчених, які доводять ефективність застосування андрагогічних засад навчання в системі освіти дорослих та вищих навчальних закладах нашої країни. Останніми десятиліттями, коли інтеграція та інтернаціоналізація стають наріжним каменем усіх трансформацій у галузі освіти, особливо актуальним у модернізації системи освіти дорослих в Україні, на нашу думку, є використання ідей видатного педагога, засновника андрагогіки М. Ноулза.

Практична значимість ідей М. Ноулза зумовлює необхідність їхнього подальшого розвитку. Так, обґрунтовані ним положення про суб'єктні позиції дорослих в організації та реалізації навчання знаходять відображення у сформульованих Майєю Громковою основних закономірностях освітнього процесу,

які, на нашу думку, важливо враховувати в роботі з дорослими в нашій країні. До таких закономірностей належать:

- особиста зацікавленість студента в освітній послугі, розуміння власної проблеми, яку можна вирішити в освітньому процесі;
- реальність очікувань від участі в навчальному процесі, їх коректування в процесі самовизначення, а також позитивне налаштування на діяльність;
- шанобливі стосунки, взаємодія в моделі діалогу та партнерства, навчання дії в організаційно-діяльничому режимі, залучення до навчальної діяльності емоцій, інтелекту, волі;
- робота в групах – моделювання реальних подій у командах, тренінг у вирішенні конфліктів, досягнення взаєморозуміння;
- усвідомлення учнем особистої відповідальності за результат (самооцінка), усвідомлення можливостей використання результату на практиці [2, с. 25 – 26].

З огляду на це, важливого значення набуває започаткування андрагогічної підготовки фахівців для роботи з дорослою аудиторією та можливості творчого використання педагогічних ідей М. Ноулза в її організації. Такої підготовки, на нашу думку, потребує широке коло викладачів, які працюють з контингентом дорослих учнів в Україні.

Насамперед це – викладачі вищих навчальних закладів. Враховуючи специфіку сучасного етапу розвитку суспільства, коли все більша кількість дорослих у нашій державі повертаються до навчання на різних етапах свого життя, коли підвищення кваліфікації та отримання не лише однієї, а й другої та третьої вищої освіти стають звичним явищем, а середній вік студентів закладів вищої освіти, відповідно, зростає, вважаємо слушною думку О. Кукуєва, що організовувати навчальний процес у студентській аудиторії ВНЗ слід так само, як із працюючими дорослими, тобто спираючись на андрагогічні принципи. А це означає, що викладач ВНЗ повинен бути андрагогом або мати андрагогічну підготовку [4].

Необхідність такої підготовки насамперед зумовлена зміною ролі студента вищого навчального закладу. Якщо раніше його задовольняло пасивне сприйняття інформації від викладача, то тепер він використовує різноманітні інформаційні ресурси і самостійно здійснює пошук необхідної інформації з метою задоволення своїх освітніх потреб, тим самим виявляючи ініціативу у своєму навчанні. Студент сучасного українського ВНЗ стає рівноправним суб'єктом навчального процесу, який сам навчає себе під керівництвом та контролем викладача, а заклад лише створює належні умови для ефективного навчання.

Необхідно також звернути увагу на те, що в умовах більш широкого використання інформаційних технологій значно зростає частка самостійної роботи студентів, яка є не менш важливою складовою процесу навчання, ніж аудиторна форма занять. Цей фактор також зумовлює зміну ролі викладача, який перестає бути джерелом інформації і перетворюється на помічника, фасилітатора в процесі самостійного навчання та особистісного розвитку студента [4]. Саме такою бачив роль викладача в суспільстві змін М. Ноулз, і саме його андрагогічні ідеї, на нашу думку, сприятимуть усвідомленню вітчизняними викладачами необхідності переходу від традиційних підходів у навчанні до побудови демократичних, партнерських стосунків зі студентами, а також сприятиме вирішенню певних проблем у навчанні самих викладачів.

З огляду на серйозність цих проблем, Є. Григор'єва називає фахівців із педагогічною освітою особливою категорією дорослих учнів. Робота з цим контингентом дорослих, за її словами, має свою специфіку, пов'язану з тим, що в ролі учнів вони нерідко не вміють сконцентруватися, не можуть сприймати точку зору вченого, мають звичку говорити та повчати, швидко розчаровуються в

заняттях, якщо їхні сподівання не виправдовуються, характеризуються особистою та службовою амбіційністю, схильні критично порівнювати свій досвід із запропонованим навчальним матеріалом, бояться критики на свою адресу тощо [1].

Категорія дорослих учнів із педагогічною освітою, а особливо викладачів вищих навчальних закладів, є найменш вивченою. З одного боку, для них характерні всі ті особливості, що й для інших дорослих учнів. З іншого – вони представляють педагогічну еліту, маючи кандидатські й докторські вчені ступені та працюючи зі студентами, тобто майбутньою професійною елітою держави. Проте інтереси, освітні потреби та освітні можливості викладачів ВНЗ вивчені недостатньо. Нерідко їм апіорі приписують риси, які вони мусять мати, але не обов'язково мають насправді [4].

Отже, існує серйозна проблема щодо відповідності викладачів вищих навчальних закладів вимогам часу. Ми цілком приєднуємося до думки О. Кукуєва про те, що сьогодні саме контингент фахівців з педагогічною освітою насамперед потребує андрагогічної підготовки, побудованої на основі особистісноорієнтованої освітньої парадигми, оскільки від рівня його готовності до андрагогічної освітньої діяльності залежить якість підготовки студентів – майбутніх фахівців [4].

У цьому контексті втілення ідей М. Ноулза у вітчизняну практику вищої освіти сприятиме не лише оптимізації процесу навчання студентів, а й підвищенню професійного рівня педагогів. На цей аспект звертає увагу Сергій Змейов, стверджуючи, що організація процесу навчання на основі андрагогічних принципів має позитивний вплив на розвиток викладача, який у процесі спільної зі студентами діяльності з організації та здійснення навчання отримує величезні можливості для ефективної реалізації своїх умінь, знань, навичок та особистісних якостей з метою досягнення більш вагомих результатів у своїй професійній діяльності [3, с. 179 – 180].

У наш час, коли відбувається переосмислення методологічних основ освіти дорослих та вищої освіти в нашій країні, особливої актуальності набувають ідеї М. Ноулза про те, що педагог для дорослих мусить мати спеціальну підготовку, а саме: знання, вміння та навички, необхідні для здійснення освітньої діяльності з дорослими учнями з урахуванням їхніх вікових особливостей, освітніх потреб та мети. У контексті ідей М. Ноулза важливо, щоб викладач у системі вищої освіти усвідомлював, що його основною функцією в сучасних умовах є спільна з дорослими учнями діяльність з організації та реалізації процесу навчання, яка полягає в колективній діагностиці навчальних потреб учнів, плануванні, реалізації та оцінюванні процесу навчання дорослих людей.

Спеціальні андрагогічні знання, навички та вміння, які мусить мати будь-який сучасний фахівець-андрагог, у тому числі й в Україні, – це сукупність знань про дорослу людину як учня, зокрема, як зазначав М. Ноулз, про її освітні потреби, інтереси, мотивацію, можливості, здібності, критеріальні особливості, а також спеціальні методи, прийоми та форми роботи, які забезпечують якнайповніше залучення учнів до роботи на всіх етапах процесу навчання, розвивають в учнів почуття солідарності, колективізму, спільної відповідальності та взаємодопомоги.

Розвиваючи ідеї М. Ноулза, окреслимо ряд завдань, що постають перед педагогами для дорослих на сучасному етапі, а саме: (1) враховувати в навчальних програмах інтереси та потреби дорослих учнів, створювати умови для індивідуалізації навчання; (2) виявляти та стимулювати їхнє прагнення до навчання та саморозвитку; (3) забезпечувати сприятливі для навчання фізичні умови та психологічний клімат; (4) активно використовувати в навчанні їхній попередній життєвий досвід; (5) враховувати в процесі навчання часовий фактор як чинник успішного навчання.

На необхідності використання попереднього досвіду дорослих учнів та врахування фактору часу наголошує також Ганна Мітіна. Поділяючи думку М. Ноулза про те, що досвід є багатим джерелом навчання і має потужний позитивний вплив на його результати, дослідниця слушно зауважує, що навчання завжди повинно починатися з активізації минулого досвіду в новій ситуації. Крім того учні повинні бачити перспективи застосування досвіду, набутого в процесі навчання, у своєму майбутньому житті [6].

Г. Мітіна також слушно звертає увагу на необхідність врахування фактору часу, який, за М. Ноулзом, має суттєвий вплив на навчання дорослих, адже вони, на відміну від дітей, прагнуть до негайного застосування знань для вирішення своїх нагальних проблем [6]. У цьому контексті наголосимо на важливості переходу від предметної до проблемної спрямованості навчання дорослих у нашій країні.

Ідеї М. Ноулза також лягли в основу визначених С. Змейовим основних умінь сучасного викладача-андрагога: (1) визначення освітніх потреб учнів; (2) виявлення рівня підготовки учнів; (3) виявлення обсягу та характеру життєвого досвіду учнів і можливості його використання в процесі навчання; (4) використання різноманітних методик та засобів психолого-андрагогічної підготовки; (5) визначення мети навчання конкретних учнів; (6) визначення стратегії навчання; (7) відбір та структурування змісту навчання; (8) відбір джерел, засобів, форм та методів навчання; (9) розробка навчальних планів, програм або контрактів; (10) створення комфортних фізичних і психологічних умов навчання; (11) забезпечення навчального процесу необхідними навчально-методичними джерелами та засобами навчання; (12) організація спільної діяльності всіх учасників процесу навчання та ін. [3, с. 198 – 199].

Підкреслимо також важливість застосування у практиці вищої освіти в Україні обґрунтованого М. Ноулзом самоспрямованого навчання дорослої людини. Як стверджує Олена Огієнко, самоспрямоване навчання посідає провідне місце в навчанні дорослої людини, оскільки воно формує найважливіше на сьогодні вміння – вміння навчатися, яке є необхідною умовою виживання в сучасному суспільстві змін [7].

Особливе значення для фахівців-андрагогів у нашій країні має опановування спеціальних інтерактивних методів навчання дорослих, які, за словами Світлани Сисоевої, найбільш ефективно забезпечують комунікаційні зв'язки того, хто навчає, з тим, хто навчається, сприяють утвердженню партнерських відносин та врахуванню професійного і життєвого досвіду обох суб'єктів педагогічної взаємодії [8, с. 9]. У цьому контексті важливим джерелом для них, на нашу думку, є Ноулзова модель інтерактивного навчання, зокрема такі запропоновані вченим методи, як метод групової дискусії (group discussion), кейс-метод, або метод аналізу ситуацій (case method), методи проблемного навчання, ігрові методи: ділові ігри (simulation exercises) та рольові ігри (role playing), метод проектів (projects) та ін.

Крім методів навчання, андрагог, безперечно, повинен мати в своєму арсеналі певні форми роботи з дорослими учнями. На нашу думку, першочергове значення для вітчизняних фахівців має вміння застосовувати групову форму роботи, яку М. Ноулз вважав основною і найбільш оптимальною для навчання дорослих. Підтвердження цієї точки зору знаходимо у Ю. Кулюткіна, який виокремлює чотири типи групових форм роботи з дорослими, а саме:

- групові дискусії (наприклад, обговорення, диспути з досліджуваної проблеми), спрямовані на аналіз проблемної ситуації;
- форми, що базуються на поєднанні дискусії з грою (наприклад, мозковий штурм) з метою розробки проектів рішення;
- тренінгові форми (наприклад, психотренінг);

- рольові ігри (наприклад, ділові) з метою відтворення процесу прийняття колективних рішень [5, с. 29].

Необхідність застосування адекватних технологій, форм та методів навчання дорослих, як слушно стверджує О. Огієнко, вимагає розпочати ґрунтовну підготовку андрагогічного персоналу, яка має стати важливою складовою української педагогічної освіти [7]. Для цього, на нашу думку, у класифікатор напрямів та спеціальностей вищої професійної освіти необхідно внести спеціальність «Андрагогіка». Важливо, щоб дисципліни цієї спеціальності розкривали сутність основних понять теорії навчання дорослих, а також знайомили з історією розвитку андрагогічних концепцій, психологічними особливостями навчання дорослих та їхніми функціональними можливостями, принципами навчання дорослих, педагогічною та андрагогічною моделями навчання, технологією навчання дорослих, особливостями дистанційного навчання як специфічної форми організації навчання дорослих.

Ми вважаємо, що для підвищення ефективності функціонування системи освіти дорослих в Україні освітнім закладам вищої та додаткової професійної освіти у нашій державі необхідно створити умови для всебічної та фундаментальної підготовки фахівців-андрагогів. У цьому контексті вважаємо слушною думку О. Огієнко, яка стверджує, що особливо актуальним є створення кафедр андрагогіки та андрагогічної творчості, які сприятимуть фундаментальній підготовці андрагогів та розвитку наукових досліджень у цій галузі [7]. У педагогічних закладах, на нашу думку, доцільно створити такі кафедри на кожному факультеті.

Андрагогіка мусить входити до складу основних дисциплін у програмах підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців різного профілю. Особливо актуальним є вивчення цієї дисципліни для працівників освіти. На нашу думку, на особливу увагу заслуговує ідея О. Огієнко щодо можливості надання кваліфікації «андрагог» не лише після закінчення університету чи інституту, а й після закінчення навчальних курсів різної тривалості людям з педагогічною освітою [7].

Безперечно, крім запропонованих вище, існують також і інші способи організації андрагогічної підготовки фахівців для системи освіти дорослих у нашій країні. Але за будь-якого способу організації зміст андрагогічної підготовки, з нашого погляду, повинен будуватися на основі ідей М. Ноулза, видатного теоретика та блискучого практика, чий особливий внесок у розвиток галузі освіти дорослих визнаний в усьому світі.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновки про те, що:

- важливого значення набуває започаткування андрагогічної підготовки фахівців для роботи з дорослою аудиторією та можливості творчого використання педагогічних ідей М. Ноулза в її організації;

- в сучасних умовах навчальний процес у студентській аудиторії ВНЗ слід організовувати так само, як із працюючими дорослими, тобто спираючись на андрагогічні принципи, тому викладач ВНЗ повинен мати андрагогічну підготовку;

- сучасний фахівець-андрагог мусить мати знання про дорослу людину як учня, зокрема, про її освітні потреби, інтереси, мотивацію, можливості, здібності, критеріальні особливості, а також спеціальні методи, прийоми та форми роботи, які забезпечують якнайповніше залучення учнів до роботи на всіх етапах процесу навчання. Це вимагає запровадження ґрунтовної підготовки андрагогічного персоналу на основі ідей М. Ноулза, яка має стати важливою складовою української педагогічної освіти.

Проведене дослідження не вичерпує зазначеної проблеми. Особливо перспективним може бути вивчення американського досвіду підготовки педагогічного персоналу для сфери корпоративної освіти.

Список використаних джерел

1. Григорьева Е. А. Андрагогическое позиционирование профессионального развития педагога / Е. А. Григорьева // Сибирский учитель. — 2007. — № 6. — С. 25—27.
2. Громкова М. Т. Андрагогика: теория и практика образования взрослых: Учебное пособие для системы дополнительного профессионального образования; учебное пособие для студентов вузов / Майя Тимофеевна Громкова. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. — 495 с.
3. Змеёв С. И. Андрагогика: основы теории, истории и технологи обучения взрослых / Сергей Иванович Змеёв. — М: ПЕР СЭ, 2007. — 272 с.
4. Кукуев А. И. Андрагогический подход в педагогике: Монография / Александр Иванович Кукуев. — Ростов-на-Дону : ИПО ПИ ЮФУ, 2010. — 328 с.
5. Кулюткин Ю. Н. Диалог в образовании взрослых / Ю. Н. Кулюткин // Новые знания: Журнал по проблемам образования взрослых. — 1999. — № 4. — С. 28—30.
6. Митина А. М. Дополнительное образование взрослых за рубежом: Концептуальное становление и развитие / Анна Мееровна Митина. — М. : Наука, 2005. — 303 с.
7. Ogienko O. The American experience of preparation of adult educators /O. Ogienko, N. Terokhina // Euro-American Scientific Cooperation: International Scientific Journal. —2014. — V. 7. — P. 51–54.
8. Сисоева С. О. Интерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / Світлана Олександрівна Сисоева. — К.: ВД «ЕКМО», 2011. — 320 с.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2017 р.

ЛИТОВЧЕНКО И.

Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»,

АНДРАГОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПЕРСОНАЛА К ОБУЧЕНИЮ ВЗРОСЛЫХ: АМЕРИКАНСКИЙ ОПЫТ ДЛЯ УКРАИНЫ

В статье проанализированы возможности использования инновационных идей американского опыта подготовки педагогического персонала к обучению взрослых; акцентируется внимание на педагогических идеях американского андрагога М. Ноулза относительно андрагогической подготовки педагогов для взрослых.

Ключевые слова: андрагогическая подготовка, фасилитатор, андрагог, М. Ноулз, технологии обучения взрослых, взрослый обучающийся.

LYTOVCHENKO I.

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute",

ANDRAGOGICAL TRAINING OF ADULT EDUCATORS: AMERICAN EXPERIENCE FOR UKRAINE

At the end of the 20th – beginning of the 21st century, a number of important steps were made in Ukraine for the development of adult education as an important and promising field of education. Particularly significant in this process were scientific researches that prove the effectiveness of using the andragogical approach in adult and higher education in our country. In recent decades, when the integration and internationalization have become the cornerstone of all transformations in education, it is especially important for the modernization of adult education in Ukraine to initiate andragogical training of adult educators and use progressive pedagogical ideas of M. Knowles in its organization. The implementation M. Knowles' ideas in the national practice of adult and higher

education will not only optimize the learning process, but also improve the professional level of teachers, give them opportunities for the effective implementation of their knowledge, skills, and personal qualities and thus achieve more significant results in their professional development. Today the adult educator should have knowledge of adults as learners, particularly, their learning needs, interests, motivation, abilities, characteristic features, as also special methods and techniques that provide the most active involvement of learners at all stages of the learning process. All this requires the introduction of comprehensive preparation of teaching personnel for adult education based on the American experience and, particularly, M. Knowles' ideas of andragogical training of adult educators.

Key words: *andragogical training, facilitator, adult educator, M. Knowles, adult learning techniques, adult learner*

УДК 37.013.42+378.937:504.75

СВІТЛАНА ЛУКАЩУК-ФЕДИК

Тернопільський національний економічний університет

МЕНЕДЖМЕНТ ФОРМУВАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Надана публікація є частиною пошукової роботи «Соціально-педагогічні аспекти формування та збереження репродуктивного здоров'я студентської молоді». В роботі представлено досвід Тернопільського національного економічного університету з питань підготовки молоді до подружнього життя, формування навичок безпечної поведінки у статевому спілкуванні, визначенні ролі відповідального батьківства у збереженні репродуктивного здоров'я майбутніх поколінь. Запропоновано до використання в освітньому процесі вузів немедичного спрямування відповідні програми.

Ключові слова: *здоров'я, репродуктивне здоров'я, студентська молодь, сім'я, викладач, професійні якості*

Постановка проблеми. Завдання вижити і відтворити собі подібних вирішуються лише репродуктивно здоровими людьми.

Натепер основними проблемними питаннями репродуктивного здоров'я в усьому світі та в Україні зокрема є: висока материнська та малюкова смертність, високий рівень абортів, невиношування вагітності, ускладнення вагітності та пологів, значна поширеність жіночого й чоловічого безпліддя, та інфекцій, що передаються статевим шляхом, онкологічна патологія репродуктивної сфери, тощо [3. с. 28; 9. с. 17-19].

Таку ситуацію, із кризою у сфері репродуктивного здоров'я підростаючого покоління можна пояснити тим, що останні десятиріччя незалежності України та поступу до демократії й ринкової економіки відбулися кардинальні зміни, що торкнулися соціальних, економічних та політичних процесів розвитку. Трансформаційні процеси в державі призвели до виникнення як нових проблем, так і нових можливостей української молоді. Поряд із цим існуючі труднощі, з якими сьогодні зустрічається молодь (студентська, зокрема), пов'язані із виникненням таких ризиків, яких раніше не існувало. А саме – зростання безробіття та бідності (особливо у молодіжному середовищі), майнова нерівність, погіршення доступу до основних соціальних послуг, до якісного навчання та медичного обслуговування,

зростання злочинності серед неповнолітніх, нестабільність та кризовий стан відносин у сім'ях [5. с. 71; 8. с. 89; 13. с. 168; 14. с. 79].

Криза в проблемі здоров'я, репродуктивному зокрема, обумовлена ще й недостатнім рівнем обізнаності молоді у статевій сфері, одержанням відповідної інформації від однолітків, проявом масової сексуальної розпусти і всездозволеності, проституцією та злочинністю на статевому ґрунті. Також викликає занепокоєння швидке зростання кількості вагітностей, абортів, сексуального насилля, захворювань, що передаються статевим шляхом серед неповнолітньої молоді. Значний вплив на молодь мають порнографія, кіно- і телепродукція сексуальної тематики, що безперечно руйнує їх психіку. Не викликає сумніву, що негативні наслідки може мати й некомпетентне використання молоддю літератури про процеси пов'язані із зачаттям, дітонародженням, правилами попередження непланової та небажаної вагітності. Отже, враховуючи вищевикладене, безперечно потрібно змінити пріоритети у засобах і шляхах вирішення проблеми репродуктивного здоров'я, особливо у студентському середовищі [1. с. 5-7; 3. с. 29-30; 5. с.81].

Аналіз останніх досліджень і публікацій: дає можливість зазначити, що проблема виховання молоді у напрямку збереження репродуктивного здоров'я завжди була об'єктом серйозних аналітичних роздумів і дискусій філософів Б. Ананьєва, М. Бердяєва, І. Бєха, І. Зязюна, І. Кона, В. Кременя та інших [1; 2; 8; 12].

Необхідність виховання репродуктивно здорових батьків доведена психологічними дослідженнями А. Запорожець, А. Леонтьєв, В. Петровський, Н. Подд'яков [2; 6; 7; 8]

Питання гендерного підходу до питання збереження репродуктивного здоров'я відображені у працях відомих науковців Т. Говорун, О. Кікінеджи, В. Кравець, Я. Мудрий, Л. Яценко, О. Яременко [4; 7; 12].

Особливості соціальної роботи з молоддю, розглядають О. Балакірева, І. Беріско, В. Захарченко, Д. Кобринський, Н. Максимова, Б. Назарнеко, Т. Осипова, Т. Трофанова, С. Страшко, О. Яременко [7; 7; 11; 12; 13].

Проблемами удосконалення організаційних форм і методів навчання займалися А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Онищук, О. Савченко [7; 8].

Турбота про здоров'я населення України відображена у низці правових документів: «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Закон України «Про збереження санітарного та епідемічного благополуччя», Закон України «Про охорону праці», Закон України «Про забезпечення рівності прав жінок і чоловіків»; Програма економічних реформ на 2010-2014 рр.

Прийняті й активно впроваджуються Державна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Конвенція національного виховання, Національний проект «Нове життя – нова якість охорони материнства та дитинства» (2014-2017 рр.), проект Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір».

З метою поліпшення стану здоров'я молоді (репродуктивного зокрема) в Україні було прийнято низку комплексних і цільових програм, а саме: Національна програма «Діти України», Комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації», Національна програма «Планування сім'ї 1999-2000 рр.», Національна програма «Репродуктивне здоров'я 2001-2005», «Репродуктивне здоров'я нації 2006-2015».

Також, на виконання Європейської регіональної стратегії ВООЗ із сексуального та репродуктивного здоров'я в Україні комітетом з питань охорони здоров'я обговорено розроблений Міністерством охорони здоров'я України проект Концепції нової державної програми «Репродуктивне та статеве здоров'я нації на 2017-2021 рр.», метою якої є комплексне вирішення більшості нагальних проблем у сфері

охорони репродуктивного здоров'я населення та планування сім'ї відповідно до заходів, передбачених Європейським планом дій ВООЗ з посилення охорони сексуального, репродуктивного здоров'я та прав на 2017-2021 рр.

Проте все ж таки основна роль у збереженні репродуктивного здоров'я молоді (студентської зокрема), визначенні ціннісних життєвих орієнтирів, формуванні навичок безпечної поведінки, без сумніву належить викладачам вищих навчальних закладів, які наділені знаннями методик педагогічного і психологічного впливу на молоду людину, завдяки чому набуті знання стають дійсно дієвими, мотивованими і у подальшому визначають правильну поведінку, позбавлену девіантних проявів та потягу до шкідливих звичок.

У цьому контексті безперечно є потреба створення дієвої методологічної бази та розробка науково-методичних і перспективних освітніх програм, які здатні будуть забезпечувати високу якість процесу формування та збереження репродуктивного здоров'я студентської молоді.

Тому, мета пропонованої публікації полягає у спробі поділитись досвідом і одночасно довести необхідність посилення уваги до формування та збереження репродуктивного здоров'я молоді, особливо у студентському середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усвідомлення важливості вивчення соціальних і педагогічних засад та їх ролі у формуванні і збереженні репродуктивного здоров'я студентської молоді в плані доцільності структурних змін в освітніх технологіях, узгодження обсягів і структури освітніх програм з реальними потребами населення, запровадження сучасних інноваційних освітніх технологій посприяло розробці та запровадженню навчальної програми: «Проблеми сексуальної та репродуктивної поведінки молоді» в освітній процес Тернопільського національного економічного університету.

На базі секції БЖДЛ кафедри психологічних та педагогічних дисциплін Тернопільського національного економічного університету (ТНЕУ) розроблено і з 2007 року введено в навчальний процес дисципліну «Проблеми сексуальної і репродуктивної поведінки молоді» (ПСРПМ). Дисципліна ПСРПМ – це є практична реалізація Національної програми «Репродуктивне здоров'я 2006-2015», зорієнтована на загальнолюдські цінності та становить певний логічний взаємозв'язок різних дисциплінарних знань, діапазон яких поглиблюється і розширюється з віком та індивідуальним досвідом.

Науковий зміст дисципліни – теоретичні основи сексуальності людини, які сприяють самовизначенню особистості в таких системах: людина – сім'я, людина – репродуктивне здоров'я, людина – культура сексуальної поведінки.

Основна мета дисципліни – надання можливості студентській молоді вільно та відповідально приймати рішення у розв'язанні питань пов'язаних із дітонародженням, вибором раціональних інтервалів між народженням дітей і часом їх народження, мати необхідну інформацію і засоби щодо здійснення цього, наявність доступності до всього спектру безпечних і ефективних методів контрацепції, профілактика захворювань, що передаються статевим шляхом, а також попередження девіантної поведінки.

Завдання дисципліни:

- формування у молоді відповідального ставлення до репродуктивного здоров'я;
- пропагування здорового способу життя, цивілізованого планування сім'ї, відповідального батьківства та безпечного материнства;
- проведення наукових досліджень, спрямованих на визначення стану репродуктивного здоров'я, визначення основних факторів його порушень (проведення НПК на базі кафедр, вузу із залученням провідних спеціалістів з

питань планування сім'ї та громадських й релігійних організацій, а також творча пошукова робота студентів);

- надання повноцінної інформації стосовно сучасних методів контрацепції;
- надання інформації, щодо захворювань, які передаються статевим шляхом.

Навчальна стратегія дисципліни базується на поєднанні аудиторної та самостійної навчально-пізнавальної роботи студентів, що здійснюється на денній формі навчання при постійній координації з боку викладача.

Також розуміючи, значущість сім'ї, як соціального інституту життєдіяльності людини, системи цінностей її творення, функціонування і розвитку та стурбованість щодо рівня готовності молодого покоління до майбутнього сімейного життя на основі традиційних для України сімейних цінностей, родинних традицій і звичаїв спонукали до запровадження в освітній процес ТНЕУ спецкурсу «Медико-соціальні аспекти проблем сім'ї, безпеки материнства та дитинства» в рамках викладання нормативної дисципліни «Медико-соціальні основи здоров'я» (для студентів денної та заочної форм навчання, спеціальність 7.040.202 «Соціальна робота»).

Метою даного спецкурсу визначено: підготовка студентської молоді до майбутнього подружнього життя на основі традиційних для України сімейних цінностей, родинних традицій і звичаїв, подружніх і батьківських взаємин.

У процесі досягнення мети передбачено реалізацію таких завдань:

- усвідомлення студентською молоддю (юнаками і дівчатами) традиційних для українського народу сімейних цінностей, як моральної основи життєдіяльності кожної сучасної людини;
- підвищення відповідальності молодих людей у шлюбно-сімейних стосунках, та підготовка до відповідального батьківства.

Виходячи з поставлених завдань, процес підготовки студентської молоді до сімейного життя повинен включати певні аспекти: загальносоціальний, етичний, правовий, психологічний, фізіолого-гігієнічний, педагогічний, естетичний, економічно-побутовий.

Загальносоціальний аспект підготовки студентів спрямовано на розкриття основних орієнтирів сімейної політики в Україні, суспільної сутності та значущості шлюбно-сімейних відносин, суспільновизнаних цінностей, соціальних ролей подружжя та батьків.

Етичний аспект включає виховання у студентів певних моральних якостей: поважливого ставлення до людини іншої статі, батьків і родичів шлюбного партнера; потреби у вихованні дітей; вірності, правдивості, стриманості, поступливості; почуття відповідальності перед чоловіком (жінкою), сім'єю, дітьми; культури інтимних почуттів; вірних уявлень про ідеального чоловіка, жінку, батька, матір.

Правовий аспект роботи зі студентами включає їхнє ознайомлення з основами законодавства про шлюб і сім'ю, з найважливішими положеннями сімейного кодексу України, обов'язками подружжя відносно один одного, дітей, суспільства.

Психологічний аспект підготовки — це формування у студентів знань про психологічні особливості відносин, спілкування людей різної статі, вміння розуміти психологію іншої людини; розвиток навичок спілкування; емоційно-почуттєвий світ, що є дуже необхідним для подружнього і сімейного життя.

Фізіолого-гігієнічний аспект включає знання фізіологічних особливостей чоловічого та жіночого організмів; питань особистої гігієни, підготовки подружжя до народження дитини; валеології харчування; гігієни житла; домашньої медицини тощо.

Педагогічний аспект підготовки студентів зорієнтований на формування в них уявлень про роль сім'ї у вихованні дитини, її педагогічний, потенціал, специфіку сімейного виховання дитини (з акцентом на особливості піклування, догляду та виховання дитини в перші роки її життя), виховні функції батька та матері, про шляхи підвищення педагогічної культури молодих батьків.

Естетичний аспект включає формування у молодих людей ставлення до сімейного життя як до естетичної цінності, уявлень про естетичну культуру житла, естетику зовнішнього вигляду та стиль одягу чоловіка, жінки, дитини в різних життєвих обставинах тощо.

Економічно-побутовий аспект — це оволодіння студентами знаннями про бюджет сім'ї, вміння вести домашнє господарство.

Зупинимося детальніше на програмі, яка складається з чотирьох тем:

Тема 1. "Теоретико-методологічні аспекти, що визначають особливості подружніх взаємовідносин на сучасному етапі".

Зміст теми: концептуальні підходи та фактори, що визначають сімейно-шлюбні стосунки. Характеристика форм зв'язків між чоловіком та жінкою – як історичні етапи розвитку шлюбу. Аналіз та ознаки, за якими сім'ї вирізняються одна від одної, особливості взаємовідносин сім'ї та сучасного суспільства, соціально-культурний аспект підготовки молоді до сімейного життя.

Особлива увага у цій темі приділена психологічним проблемам першого періоду життєдіяльності молодої сім'ї: етика спілкування, попередження, ідеал сім'ї, розв'язання та подолання конфліктних ситуацій у родині, розлучення та його соціальні наслідки. Особливий напрямок у змісті теми має проведення соціальної роботи з різними типами проблемних сімей, аналізується досвід соціального захисту сім'ї у різних країнах світу.

Тема 2. "Контроль репродуктивної функції".

Проведено детальний ретроспективний аналіз медико-демографічної ситуації в Україні: перспективи її розвитку. Розглядається фізіологія репродуктивної системи чоловіка та жінки, методи контрацепції, штучне переривання вагітності, кримінальний аборт.

Особливе значення звертається на підтему про сексуальну культуру та шляхи її формування, сексуальну несумісність, її причини та профілактику, розлади статевої функції чоловіка та жінки, фактори ризику виникнення розладів та їх лікування.

Подані дані про організацію, структуру та завдання служби планування сім'ї в Україні.

Тема 3. "Навколишнє середовища, професійна зайнятість та здоров'я".

Зміст теми націлений на особливості шкідливого впливу факторів навколишнього середовища на репродуктивну функцію людини: робоче місце та здоров'я, фактори професійного ризику для жінки, методи контролю виробництва, що викликають розлади репродуктивної функції, соціальний захист на виробництві та в період вагітності, система пільг для жінки з дитиною. Цікава і значима підтема про формування здорового способу життя, науково-методичні та організаційні проблеми, шляхи їх вирішення.

Тема 4. "Захворювання, що передаються статевим шляхом".

Основний зміст теми: визначення понятійного апарату, класифікація та шляхи передачі хвороб, що передаються статевим шляхом (ХПСШ), симптоматика, особливості надання медичних послуг та морально-етичні аспекти.

З метою формування у студентської молоді відповідального ставлення до збереження свого репродуктивного здоров'я було розроблено навчальний посібник для студентів денної форми навчання, а до нього навчальну програму «Основи репродуктивної поведінки молоді».

Мета дисципліни:

- надання допомоги молоді у розв'язанні питань, пов'язаних із дітонародженням, збереження здоров'я батьків та дітей, навчитися забезпечувати добробут у сім'ї, вибір раціональних інтервалів між народженням дітей і часом їх народження, а також дотримання відповідної дітородної поведінки (із урахування демографічних, релігійних особливостей і традицій населення даного регіону).

Основні завдання дисципліни:

формування у молоді відповідального ставлення до репродуктивного здоров'я; пропагування до позитивної мотивації на здоровий спосіб життя, планування сім'ї, відповідального батьківства, безпечного материнства;

проведення наукових досліджень, спрямованих на визначення стану сформованості репродуктивного здоров'я, визначення основних факторів його порушення, проведення науково-практичних конференцій за участі студентів із залученням провідних спеціалістів;

ознайомлення із сучасними засобами цивілізованого планування сім'ї, регулювання дітородної активності людини;

надання повноцінної інформації щодо захворювань, які передаються статевим шляхом, особливості основних методів профілактики ЗСШ;

ознайомлення із екологічними факторами регіону проживання, регіонів України, як бази для задоволення потреб в реабілітації репродуктивної функції статі.

У ході читання спецкурсів було визначено групи професійних умінь, якими мають володіти педагоги у підготовці та забезпеченні освітнього процесу формування та збереження репродуктивного здоров'я студентської молоді.

1. Дидактичні: знаходити у наукових, публіцистичних джерелах, періодичній пресі інформацію про формування та збереження репродуктивного здоров'я студентської молоді й включати її до змісту основного навчального матеріалу; відбирати та використовувати необхідну інформацію у здійсненні просвітницької роботи серед студентів, адаптувати передовий досвід профілактичної роботи.

2. Комунікативні: створювати довірливу атмосферу спілкування зі студентами; налагоджувати співпрацю з медичними закладами, громадськими організаціями з метою інтеграції зусиль всієї соціально-педагогічної діяльності; надавати консультативну допомогу молодим людям; налагоджувати продуктивні контакти зі студентами, які вживають психоактивні речовини; попередження і вирішення конфліктних ситуацій.

3. Діагностичні: з'ясовувати стан репродуктивного здоров'я студентської молоді, виявляти соціально-педагогічні детермінанти та фактори ризику; аналізувати причини негативного ставлення студентської молоді до свого репродуктивного здоров'я; визначати вплив соціального статусу студентів; визначати потреби молоді у проведенні профілактичної роботи; визначати домінуючі серед інтересів, здібностей, життєвих планів студентів; діагностувати прояви адиктивної поведінки (схильність до вживання психоактивних речовин); проводити моніторинг профілактичних проектів; добирати діагностичний інструментарій.

4. Перцептивні: передбачати реакцію студентів на виховну дію; прогнозувати можливі варіанти поведінки студентської молоді у створених педагогічних ситуаціях та ситуаціях, що виникають спонтанно; уміти відчувати внутрішній стан молодих людей; володіти прийомами емпатії.

5. Сугестивні: на основі власного авторитету, прикладу і аргументованої інформації переконувати студентів у згубності, недоцільності обраних ними установок, ліній поведінки; створювати домінуючі у системі життєвих планів та інтересів молоді; володіти психокорекційними прийомами впливу на особистість, її ціннісно-мотиваційну сферу, способами і прийомами навіювання і переконання.

6. Організаційні: планувати і організовувати профілактичні заходи, спрямовані на збереження репродуктивного здоров'я; проводити організаційно-позитивну діяльність серед студентів, залучати їх до активної просвітницької діяльності; використовувати інноваційні методики та зарубіжний досвід у збереженні та зміцненні репродуктивного здоров'я; використовувати педагогічні можливості соціуму у підвищенні авторитету здорового способу життя серед студентів; забезпечувати координацію діяльності організацій і спеціалістів, що працюють у напрямі збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я студентської молоді.

7. Рефлексивні: здійснювати самоаналіз своєї особистості як фахівця, критично оцінювати адекватність і доцільність власних дій; бачити і усвідомлювати позитивні і негативні сторони своєї діяльності; аналізувати результати своєї роботи і діяльності інших суб'єктів збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я; будувати перспективи особистісного і професійного зростання.

8. Спеціальні: (професійно-методичні): надавати як очну, так і дистанційну, індивідуальну, консультативну психолого-педагогічну допомогу студентам; застосовувати різноманітні форми педагогічної корекції і терапії; володіти груповими і масовими формами роботи; здійснювати педагогічне керівництво процесом збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я студентської молоді.

9. Академічні: розширювати науковий світогляд і сферу інтересів; займатися самоосвітою; здійснювати науково-дослідну діяльність, розробляти нові технології збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я студентської молоді.

Таким чином, на підставі вищевикладеного можна зробити **висновок**, що освітній процес формування та збереження репродуктивного здоров'я (особливо у студентському середовищі) – це проблема, яка виходить за межі суто медичної, педагогічної, філософської, соціальної. У сучасних умовах тільки системний підхід може надати нові можливості щодо реалізації профілактичних освітніх заходів у напрямку формування та збереження репродуктивного здоров'я студентської молоді. Актуальним та доцільним є подальше розроблення, вдосконалення та запровадження в освітній процес вищих навчальних закладів нових програм, методик, проектів, які допоможуть сучасній молодій людині зберегти власне здоров'я, реалізувати свій репродуктивний потенціал та стати повноцінним членом суспільства.

Список використаних джерел

1. Ананьев. Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста / Б.Г. Ананьев // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. – Л.: Из-во ЛГУ, 1974. – с. 5-7.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: [наук. вид.] / І. Д. Бех – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
3. Гойда Н.Г. Методичні підходи до вивчення складових формування репродуктивного здоров'я / Н.Г. Гойда, В.І. Чебан / Охорона здоров'я України. – 2002. - №2 (5). – С. 27-30.
4. Кравець В.П. Психологія сімейного життя / В.П. Кравець. – Тернопіль, 1995. – Ч.ІІ. – с. 204-296.
5. Лещук Н.О. Статеве виховання і репродуктивне здоров'я підлітків та молоді: навч. посіб. / Н.О.Лещук, Ж.В. Савич, О.А. Голоцван, Я.М. Сивохоп. – К., 2014. – С. 69-82.
6. Лукашук-Федик С.В. Репродуктивна культура особистості. Навчальний посібник / С.В. Лукашук-Федик.– Тернопіль: «Астон», 2004. – с. 70-123.
7. Методичні рекомендації соціальним працівникам щодо удосконалення соціальної роботи із сім'ями, де є конфліктні стосунки між батьками і дітьми (з досвіду практичної діяльності центру підтримки сім'ї Українського інституту соціальних досліджень) / О.О. Яременко, А.М. Ноур, Р.Г. Драпушко та ін.. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2003. – 140 с.

8. Осипова Т.Ю. Виховна робота зі студентською молоддю: навч. посіб. / Т.Ю. Осипова, І.О. Бартенєва, О.О. Біла та ін.; За заг. ред. Т.Ю. Осипової. – Одеса: Фенікс. 2006. – с. 93-96.
9. Прогноз статево-вікової структури населення України до 2026 року. // К.: ДНДИМЕ. – 1997. – 31 с.
10. Психологія сімейних відносин взаємин: навч. посіб. / [М.С. Корольчук, П.П. Криворучко, В.І. Осьодло та ін.]; за заг. Ред. М.С. Корольчука. – К.: Ніка-Центр, 2010. – 296 с.
11. Страшко С.В. Інфекційні хвороби, що набули соціального значення / С.В. Страшко, І.П. Кривич та ін. – К.: Освіта України, 2006. – 56 с.
12. Трофанова Т.Г. Вткористання традиційних та сучасних інноваційних технологій у підготовці учителів основ здоров'я до формування та збереження репродуктивного здоров'я в учнів загальноосвітньої школи / Т.Г. Трофанова // Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту. Серія педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – Чернігів.: ЧНПУ. 2013 – Вип. 107. Том 3. – с. 108-111.
13. Явоненко О.Ф. Комплексний підхід до розв'язування проблем фахової підготовки студентів педвузу / О.Ф. Явоненко, В.Ф. Савченко// Педагогіка і психологія. – К., 1996. - №4. – с. 167-173.
14. Якубока Ю.А. Проблемні сім'ї: діти та батьки / Ю.А. Якубока та ін. // К.: Студцентр. – 1998. – 168 с.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2017 р.

ЛУКАЩУК-ФЕДИК С.

Тернопільський національний економічний університет, Україна

МЕНЕДЖМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ И СОХРАНЕНИЯ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Публикация является частью исследования «Социально-педагогические аспекты формирования и сохранения репродуктивного здоровья студенческой молодежи». В работе представлен опыт Тернопольского национального экономического университета по вопросам подготовки молодежи к семейной жизни, формирования навыков безопасного поведения в половом общении, определения роли ответственного отцовства в сохранении репродуктивного здоровья будущих поколений. Предложены к использованию в образовательном процессе вузов немедицинского направления соответствующие программы.

Ключевые слова: *здоровье, репродуктивное здоровье, студенты, семья, преподаватель, профессиональные качества.*

LUKASCHUK-FEDYK S.

Ternopil national economic University Ukraine

MANAGEMENT OF DEVELOPMENT AND PRESERVATION OF REPRODUCTIVE HEALTH OF YOUNG STUDENTS

The information of published is the part of the search, work as: "Socio-pedagogical aspects of formation and reproductive health of students". The paper presents the experience of Ternopil National Economic University of preparing young people for the married, the skills of safe behavior sexual intercourse, defining the role of responsible parenthood in reproductive health of future generations. Proposed for use in the education, universities non-medical perspective, various programs and give the attention on professional quality teacher on formation and reproductive health of students. It is argued that the educational process of formation and preservation of reproductive health (especially in the student environment) is a problem that goes beyond purely medical, pedagogical, philosophical, and social. The author is urgent and expedient to further develop, improve and introduce new programs, techniques, projects that will help modern young people to maintain their own health, realize their reproductive potential and become a full member of society in the educational process of higher educational institutions.

Keywords: *health, reproductive health, students, family, teacher, professional quality.*

УДК 371.134:371.388

ІРИНА МАНЬКУСЬ

ЛЮДМИЛА НЕДБАЄВСЬКА

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

ТЕХНОЛОГІЯ МАЙСТЕР-КЛАСУ – ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИКЛАДАЧА ФІЗИКИ

Запропоновано впровадження технологій контекстного навчання, а саме, технології майстер-класу, в системі підготовки майбутніх викладачів фізики. Розроблена контекстна модель професійно спрямованої підготовки майбутніх викладачів фізики з метою формування професійних компетентностей. Подальші дослідження мають забезпечити удосконалення розробленої моделі та підвищення рівня сформованості професійної майстерності майбутніх викладачів фізики.

***Ключові слова:** технологія, компетентність, контекстне навчання, майстер-клас, професійна майстерність.*

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями . У Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років визначені численні проблеми системного характеру, які накопичувалися протягом усього періоду існування незалежної України в освітньому секторі країни.

Серед них особливо гострими для системи вищої освіти є:

зниження якості освіти та падіння рівня знань і вмінь студентів;

моральне старіння методів і методик навчання;

повільне і безсистемне оновлення змісту освіти;

зниження якості педагогічних кадрів і криза педагогічної освіти;

зниження якості навчальної літератури;

критичний брак передових технологій в освітньому просторі [7].

Освіта має перетворитися на ефективний важіль економіки знань, на інноваційне середовище, у якому студенти отримують навички і вміння самостійно оволодівати знання протягом життя та застосовувати це знання в практичній діяльності. Освіта має продукувати індивідів, здатних забезпечити прискорене економічне зростання і культурний розвиток країни, свідомих, суспільно активних громадян, конкурентоспроможних на європейському і світових ринках праці [7].

Реалізація цих єдиних для всієї освіти завдань має здійснюватися різними шляхами – через розмаїття освітніх інституцій, форм і методів навчання та впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів сучасних технологій педагогічної освіти.

Таким чином, одним із пріоритетних напрямів реформування сучасної вищої освіти є впровадження технологій педагогічної освіти, орієнтованих на формування готовності до перетворення дійсності шляхом розвитку таких якостей особистості, як компетентність, комунікативність, технологічна культура. Інноваційні технології, на відміну від традиційних навчальних технологій, є більш цілеспрямованими та інтенсифікованими процесами, які забезпечують формування кращих за своїми якостями і властивостями знань та умінь завдяки практичному використанню нових ідей.

Аналіз досліджень і публікацій проблеми. Результати численних досліджень учених-методистів (С.П. Величка, В.П. Вовкотруба, О.І. Іваницького, М.І. Садового,

В.Д. Шарко) свідчать, що використання у навчальному процесі інноваційних технологій є передумовою переходу від знаннєво-просвітительської парадигми фізичної освіти до парадигми продуктивного навчання, коли студенти засвоюють не готовий досвід досліджень в галузі фізики, а беруть активну участь у самостійному вивченні та дослідженні навколишнього світу методами фізичної науки.

Вирішення завдань, які наразі постали перед освітянами, потребує перегляду ряду фундаментальних понять, принципів, теорій і технологій навчання.

Визначення та урахування особливостей професійної підготовки майбутніх викладачів фізики з використанням контекстного підходу та моделювання ситуацій професійної діяльності дає можливість сформувати технологічну культуру майбутнього фахівця.

Контекстний підхід, що спирається на теорію та технології знаково-контекстного (контекстного) навчання, є одним з найбільш перспективних для підвищення якості професійної підготовки майбутніх викладачів фізики.

У педагогіці існує ціла низка робіт, присвячених різним моделям навчання, як у межах вітчизняного культурного контексту, так і у межах контексту інтернаціонального. Це роботи А.О.Вербицького, І.О.Зимньої, В.В.Серікова, І.С.Якиманської, Н.І.Геза, Г.А.Китайгородської, А.А.Леонтьєва, Є.І.Пасова, Г.В.Рогової та інших.

Метою статті є особливості впровадження технологій контекстного навчання в систему професійної підготовки майбутніх викладачів фізики.

Виклад основного матеріалу. Проектуючи та реалізуючи модель контекстного навчання під час професійної підготовки, ми виходимо з того, що методична та технологічна підготовка майбутніх викладачів фізики є органічним елементом загальної системи професійної підготовки студентів, має міцні зв'язки зі змістом інших дисциплін, крім цього, необхідно також створювати дидактичні умови, які сприяють формуванню та розвитку пізнавальної мотивації та її трансформації в професійну.

Розроблена нами контекстна модель професійно спрямованої підготовки майбутніх викладачів фізики з метою формування їх технологічної культури базується на таких загальних принципах:

- забезпечення особистісного включення студента у процес навчання;
- моделювання змісту та умов професійної діяльності у процесі формування професійної компетенції;
- проблемності змісту навчання та його розгортання в освітньому процесі;
- адекватності форм навчальної діяльності студентів цілям та змісту освіти;
- ведучої ролі спільної діяльності, міжособистісної взаємодії та діалогічного спілкування суб'єктів освітнього процесу;
- обґрунтованого впровадження нових та традиційних педагогічних технологій;
- єдності навчання та виховання особистості фахівця.

Найбільші можливості у розвитку пізнавального інтересу студентів до методики навчання фізики та продуктивності її засвоєння мають технології контекстного навчання, такі як майстер-клас, тренінг, конкурс, обираються залежно від етапу, мети та змісту навчання. Ці технології мають імітаційну модель майбутньої професійної діяльності; вони націлені як на розвиток фахової та соціально-комунікативної компетенцій майбутніх викладачів фізики, так і на формування їх технологічної культури. Дослідження, пов'язані з розробкою і впровадженням зазначених технологій свідчать про наявність у них значних можливостей щодо підвищення ефективності підготовки спеціалістів у вищій школі.

Майстер-класи – це творчість і праця, в ході яких у студентів формуються професійні вміння, виробляються звички зосереджуватися, мислити творчо та самостійно, розвиваються увага, потяг до знань, формується технологічна культура майбутнього викладача.

Використання майстер-класів у проведенні занять з методики навчання фізики є цікавим, доцільним та ефективним. Такі заняття активізують мислення й діяльність студентів, пізнавальні процеси, прищеплюють інтерес до майбутньої професії, розвивають комунікативні навички, саме тому вони потребують ретельної підготовки. Заняття доцільно проводити на етапах повторення, узагальнення та систематизації матеріалу, а також при проведенні практикуму з фізичного експерименту.

Майстер-клас – це практичне заняття, яке моделює різні аспекти професійної діяльності майбутнього викладача фізики та забезпечує умови комплексного використання знань предмета професійної діяльності, а також вдосконалює їх практичні та технологічні вміння щодо використання фізичного експерименту.

Майстер-клас має особливі риси: моделювання умов та самої професійної діяльності студентів (їх імітування); поетапний розвиток, у результаті якого виконання завдань попереднього етапу впливає на хід наступного; наявність конфліктних ситуацій; обов'язкова спільна діяльність учасників конкурсу, які виконують передбачені його умовами завдання, опис об'єкта конкурсного імітаційного моделювання; контроль часу; систему оцінювання ходу та результатів конкурсу, яку було раніше розроблено; правила, які регулюють хід змагання.

Майстер-клас з фізичного експерименту проходить в одній із сфер професійної діяльності майбутнього викладача фізики, а саме: техніка та методика постановки шкільного фізичного експерименту. При цьому моделювання умов професійної діяльності є обов'язковим. Основна мета – формування та підвищення професійної компетенції студентів. При підготовці до майстер-класу обов'язковим є урахування наступних моментів:

- визначення проблеми, теми, предметного змісту та навчальної мети.
- визначення основних ознак професійної діяльності студентів, які потрібно моделювати;
- виділення основних етапів;
- визначення конкретних цілей діяльності;
- підготовка сценарію;
- визначення правил;
- розробка системи критеріїв оцінювання результатів;
- складання інструкції для організатора, суддів та учасників; розробка відповідних загальних та індивідуальних матеріалів для учасників.

Майстер-клас з фізичного експерименту – це спосіб навчання, коли студенту надається можливість творчо проявити себе у створенні матеріалу. Кожен студент, майбутній викладач фізики, обирає одну з трьох особливо актуальних тем щодо методики і техніки постановки демонстраційного фізичного експерименту:

розробка, створення та застосування саморобного фізичного обладнання для постановки демонстраційного фізичного експерименту;

особливості впровадження сучасних комп'ютерних технологій в фізичному експерименті;

використання фізичного експерименту в гуртках.

Індивідуальна робота кожного студента над технікою і методикою фізичного експерименту в лабораторії методики навчання фізики сприяє розвитку його технологічної культури і підвищує рівень професіоналізму майбутнього викладача. Творча робота студентів дозволяє підготувати і використати експеримент, як

основний метод навчання, з урахуванням усіх вимог щодо техніки і методики його постановки, а саме: наочність, науковість, достовірність, надійність, перебіг у часі.

Спостереження за роботою студентів за моделлю контекстного навчання показують, що навчальна діяльність щодо засвоєння змісту програми вже на першому етапі роботи приймає якісно інший характер у порівнянні із традиційною моделлю. Здійснюється особистісне включення в освітній процес, навчання набуває творчого характеру, що підвищує рівень пізнавальної мотивації та зацікавленість у оволодінні технікою і методикою постановки шкільного фізичного експерименту; формуються не тільки пізнавальні, а й професійні мотиви та інтереси; починає складатися уявлення про можливості використання фізичного експерименту як одного із важливих засобів здійснення майбутньої професійної діяльності.

Студенти активно працюють над розробкою майстер-класів різного направлення, такі як: «Закохані в фізику», «Фізика у світі професій» (кастинг професій), «Створюємо шедевр», «Зоряні шляхи» та інші.

З метою ознайомлення молоді із сучасним спектром конкурентоспроможних професій був розроблений і активно впроваджується майстер-клас «Кастинг професій». Команди презентували професії (водії, лікарі, військові, пілоти, дипломати тощо). Було показано, що фізика тісно пов'язана з усіма професіями, і діяльність фахівців пояснюється з фізичної точки зору, наприклад принцип дії електрофорезу, зонду та ін.

Майстер-клас на тему «Закохані в фізику», на якому засобами фізичного експерименту були представлені природні стихії (повітря, вогонь, пустеля, світло, вода), був проведений з вчителями Миколаївської області. Метою майстер-класу був обмін досвідом між студентами та вчителями фізики. Вчителям було запропоновано працювати з фізичним експериментом в різних стихіях, створити освітні продукти та їх презентувати. Наприкінці цього надзвичайного заходу вчителів нагороджували дипломом учасника майстер-класу.

Прямий контакт студентів з педагогами, які працюють за сучасними педагогічними технологіями, дає можливість усвідомити необхідність технологізації навчання та ознайомитись на прикладах з певними моделями втілення педагогічних технологій у викладанні фізики.

Кращі викладачі фізики міста та області запрошуються на науково-практичні студентські конференції та майстер-класи. Спільна робота студентів і викладачів фізики в майстер-класі дає можливість живого обміну досвідом впровадження технологій навчання фізики.

Майстер-клас дозволяє організувати творчу роботу професіоналів різного рівня підготувати і оцінити результати роботи професіоналами більш високого рівня.

Висновки. Засвоєні в процесі контекстного навчання знання постають як засіб регулювання студентом базових форм діяльності, а саме: навчальної, навчально-професійної, професійної, що послідовно змінюють одна одну. Щоб одержати статус знання, інформація від самого початку повинна «примірюватися» до дії, засвоюватися в її контексті. Це наповнює процес навчання майбутніх викладачів фізики особистим змістом, створює можливості для формування та реалізації мети, руху діяльності від минулого через теперішнє в майбутнє, від навчання до праці, до професії. Запропонована контекстна модель підготовки майбутніх викладачів фізики є джерелом формування їх технологічної культури та професійної майстерності.

Список використаних джерел

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М. : Высш. шк., 1991. – 207 с.

2. Грищенко О.А. Педагогічні технології як компонент професійної культури майбутнього вчителя фізики / О.А.Грищенко, Т.В.Іванова // Актуальні проблеми вдосконалення сучасної вузівської освіти: Наук.-метод. Зб. – Миколаїв, 2000. – С. 17-20.
3. Іваницький О.І. Теоретичні і методичні основи підготовки майбутнього вчителя фізики до впровадження інноваційних технологій навчання. Автореф. дис... доктора пед. наук: 13.00.02. – К., Нац. пед. ун-т., 2005. – 43 с.
4. Освітні технології: вчитель фізики : навчально-методичний посібник / О.М.Пехота, І.В. Манькусь. – Миколаїв : Іліон, 2011. – 247с.
5. Педагогічні технології в шкільній освіті. Навчальний посібник / С. П. Бондар, Л. Л. Момот, Л. А. Липова, М. І. Головка ; за заг. ред. С. П. Бондар. – Рівне : Ред. видав. центр «Теніс» Міжнар. ун-ту «РЕГ» ім. акад. С. П. Дем'янчука, 2003. – 200 с.
6. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: Навчальний посібник / За ред. І.А.Зязюна, О.М. Пехоти . – К. : А.С.К., 2003. – 240 с. – С.82.
7. <http://mon.gov.ua/> (Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років).

Стаття надійшла до редакції 04.04.2017 р.

МАНЬКУСЬ И., НЕДБАЕВСКАЯ Л.

Николаевский национальный университет имени В.А.Сухомлинского, Украина

ТЕХНОЛОГИЯ МАСТЕР-КЛАССА – ИСТОЧНИК ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ФИЗИКИ

Предложено внедрение технологий контекстного обучения, а именно, технологии мастер-класса, в системе подготовки будущих преподавателей физики. Разработана контекстная модель профессионально направленной подготовки будущих преподавателей физики с целью формирования профессиональных компетенций. Дальнейшие исследования должны обеспечить совершенствование разработанной модели и уровня сформированности профессионального мастерства будущих преподавателей физики.

Ключевые слова: технология, компетентность, контекстное обучение, мастер-класс, профессиональное мастерство.

MANKUS I., NEDBAYEVSKA L.

Mykolayiv National University named after Vasyl Sukhomlynsky, Ukraine

TECHNOLOGY OF MASTER CLASS AS THE SOURCE OF FORMATION PROFESSIONAL COMPETENCIES OF A PHYSICS TEACHER

Education should produce individuals that are to capable to produce economical growth and cultural development of the country, that are conscious, socially active citizens and are competitive in the European and global labor markets. While solving problems currently faced by educators the needs to revise the fundamental concepts, principles, theories and technology education occurred.

Master Class is a practical lesson that simulates various aspects of the professional activity of the future physics teacher and provides comprehensive terms of knowledge of the subject of professional activity, as well as improving their practical and technical skills on the use of physical experiment.

An introduction of contextual education technology, namely, technology of master class in training future physics teachers. Developed contextual model of directed professionally training of future physics teachers in order to develop professional competencies.

Further research should ensure the improvement of the model and increase formation of professional skills of physics teachers.

Keywords: technology, competence, contextual training, master class, professional skills.

УДК 37.013

ВАЛЕНТИНА МАРУЩАК

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ДО ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПРИ ВИВЧЕННІ УКРАЇНОЗНАВСТВА

У статті розглянуто проблему відродження духовної та національно свідомої особистості. Вирішувати цю проблему має учитель з високою духовною культурою, від якого залежить психологічне почуття учнів. Духовні потреби, як мотиваційна система особистості, стали об'єктом даного дослідження.

***Ключові слова:** морально-духовні цінності, моральне-духовне становлення, духовність, духовний потенціал, антропология, духовні потреби, саморозвиток, детермінованість.*

Постановка проблеми. Нині з особливою гостротою постає проблема духовного відродження суспільства, виховання духовно багаті та національно свідомої особистості. У Національній доктрині розвитку освіти визначено провідні напрями пошуків нових шляхів та засобів розвитку педагогічної освіти, формування у молоді сучасного світогляду, духовності, художньо-естетичної культури, розвитку творчих здібностей і навичок самоосвіти і самореалізації особистості.

Сучасна парадигма «людина – людство» передбачає, що об'єктом виховання та суб'єктом розвитку суспільства є людина, яка являє собою генетичне, біологічне, соціальне, культурне поєднання. Тому проблема відродження духовно багаті та національно свідомої особистості є актуальною. Розв'язувати цю проблему має учитель із високою духовною культурою, від якого залежить психологічний стан учнів, духовне здоров'я всієї нації.

Аналіз наявної літератури з проблемами формування духовності особистості доводить, що визначенню «духовність» приділяється багато уваги у філософській, психологічній та педагогічній літературі.

Поняття духовності належать до найбільш загальних, граничних характеристик людини та її життя. Сміслові контури духовності, які найчіткіше окреслені в релігії, містицизмі, мистецтві, проявляються як здатність і потреба орієнтуватись на вищі, універсальні цінності Істини, Добра, Краси в їх єдності. У цьому розумінні духовність – це певний ідеал, до якого прагне людина та суспільство у власному духовному самовдосконаленні. Таких поглядів дотримуються філософи Арістотель, Платон, Сократ. Духовний світ людини глибоко осягнутий у «філософії серця» Г.С. Сковороди, який розумів духовність через релігійне забарвлення й звернення людини через любов серця – внутрішнього світу людини – до Бога. Ця «філософія серця» знайшла своє продовження в релігійно-моральній концепції П.Д. Юркевича.

У філософській етиці кінця XIX – поч. XX ст. (М.О. Бердяєв, О.Ф. Лосєв, В.С. Соловйов) поняття «духовність» розглядається як основа формування світоглядної культури особистості. Такої думки дотримується філософ А.І. Комарова, вважаючи, що цілеспрямоване підвищення рівня духовності суспільства й вдосконалення естетичної культури являє собою не самоціль, а необхідну умову формування гармонійної особистості, подальшого зміцнення матеріальних і духовних основ життя, подолання негативних явищ [3, с. 17].

Проблема духовності та особливості формування духовних цінностей знайшла своє відображення у дослідженнях таких вітчизняних педагогів, як С. Русова, І. Огієнко, Я.Чепіга. У Росії значну увагу вихованню у молоді духовності приділяли О.Льїн, а також К. Ушинський, Н. Крупська. Проблеми морального виховання особистості займають провідне місце у творчості Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, М. Коцюбинського, Л. Толстого.

Окремим явищем у дослідженні духовності молоді, її ідеалів та моральних переконань є педагогічна спадщина В. Сухомлинського. Видатний педагог наголошував, що «одуховнення виховного процесу є важливим шляхом розвитку чуттєво-емоційної сфери учнів. Відсутність духовності призводить до порожнечі душі» [6, с. 284].

Проблема духовності особистості висвітлена також у з позицій психолого-педагогічних дослідженнях І. Беха, Г. Балла, І. Зязюна, Г. Костюка, Л. Масол, М. Фіцули, О. Рудницької, С. Гончаренка, А. Богуш.

Представників педагогічної науки об'єднує спільне прагнення досліджувати процеси формування духовності. молоді на засадах нових педагогічних підходів. Так, А Богуш зазначає, що духовність – це «своєрідний інтелектуально-чуттєвий, емоційний стан особистості, що протікає на позитивному тлі поведінки і діяльності людини, і характеризує її як цілісну особу [1, с.7].

С. Гончаренко розглядає духовність як індивідуальну вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідейної потреби пізнання й соціальної потреби жити «для інших». «Формування духовних потреб особистості є найважливішим завданням виховання» [2, с. 106].

Отже, підсумовуючи погляди і переконання вищезгаданих авторів, відзначаємо, що духовність – це внутрішня сутність людини, яка розкривається через світоглядну позицію особистості, її розуміння смислу життя, постійної внутрішньої роботи над своїми моральними якостями, прагнення до активної діяльності. Духовність передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є розкриття теоретичних і методичних аспектів виховання духовної особистості майбутнього учителя початкових класів. Актуальність дослідження зумовлена об'єктивною необхідністю формування духовних потреб особистості і необхідністю якісно нових підходів і педагогічних технологій виховання студента як особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сформованість духовно-цілісної особистості визначається через систему мотивів, цінностей, які поступово перетворюються у потреби. Психологію потреб людини розглядають як явище, що властиве індивідуальному буттю, як форму цього буття, його активність, детермінацію та регуляцію.

Із філософського погляду «потреба – це стан суб'єкта, що виникає на підставі протиріччя між наявним і необхідним (або тим, що здається суб'єкту необхідним і що спонукає його до діяльності з усунення його протиріччя)». [3, с. 36].

У педагогічній літературі поняття «потреба» визначається як «стан живого організму, людської особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності і е рушійною силою їхньої активності». [4, с. 266].

Отже, духовні потреби, як мотиваційна система особистості передбачають: пізнання себе; розуміння сенсу життя; самовдосконалення, самореалізації; чуттєво-емоційне переживання творів мистецтва; спілкування.

Формування духовних потреб реалізується через активну діяльність та пізнання особистістю духовних цінностей. «Духовні цінності – витвори людського духу, зафіксовані у здобутках науки, мистецтва, моралі, культури». [2, с.106].

На тлі гуманістичної кризи актуалізується роль вищої школи, базовим компонентом якої стає гуманізація особистості у контексті духовно-морального становлення, засвоєння культурних загальнолюдських і національних цінностей. Умови життєдіяльності людини, що змінилися у зв'язку із політичною ситуацією в країні, світі (економічна криза, соціальний розподіл суспільства, переоцінка духовних цінностей), перешкоджають у вихованні як особистості учня, студента, так і формуванню їх духовного ідеалу. Залишається без попиту великий виховний потенціал національної культури, літератури, мистецтва, що упродовж багатьох віків мали могутній виховний вплив на духовність молоді людини. Людина, що підростає, гостро потребує певних етичних, моральних орієнтирів, тоді як у реальному житті вона зустрічається з негативними явищами і відсутністю стійкого морального стрижня. Але ж наш народ має стійкі національні традиції, цілісне уявлення про духовний ідеал, етичні вимоги до людини як особистості. Духовне виховання, пошуки якісно нових підходів до духовного становлення особистості молоді є головним завданням викладачів, кураторів академічних груп вишів.

Складність формування духовності в молоді на сучасному етапі пов'язана з тим, що певна частина її взагалі негативно ставиться до формування будь-яких ідеалів. І зрозуміло, що проблема формування духовності особистості, духовних цінностей розглядається з позицій нових завдань педагогічної освіти: виховання неповторної особистості, здатної до самовдосконалення та самовиховання, усвідомлення духовних цінностей, сприйняття їх як своїх власних, до життя відповідно до них.

Проблема духовного виховання молоді у виші на матеріалі вивчення української мови і літератури набуває нової якості в сучасних умовах. На заняттях викладачі ознайомлюють із кращими зразками літератури, формують активну життєву позицію у молоді. Проте зазначимо, що ще не розв'язана проблема духовних цінностей, ідеалів як система моральної рефлексії. Певна частина студентів має низький рівень сприйняття моральних понять, норм поведінки, а найголовніше така частина молоді не відчуває духовної потреби в самовихованні моральних цінностей на прикладі духовного ідеалу нації.

Наголосимо, що духовний потенціал занять української мови і літератури у формуванні духовності особистості використовується не повністю. Розрізнені спроби підвищити рівень духовності студентів не завжди мають позитивний результат. Для цього необхідна технологія, нові підходи в гуманізації навчально-виховного процесу, зокрема, особистісно зорієнтований підхід, що полягає у створенні викладачем умов для вияву в студентів потреби у самопізнанні і саморозвитку.

Якщо знання студентів є продуктом їхньої власної діяльності, то вони стають їхніми переконаннями, вони бачать у них особистісний смисл. Отже, виникає особистісне ставлення до того, чим займається кожен студент окремо, формуються стійкі позитивні якості особистості на основі власного досвіду.

Одним із джерел, що дозволяє зрозуміти особливості морально-духовного виховання, усвідомлення практичного втілення його у навчально-виховний процес є морально-духовний досвід поколінь. Позааудиторна робота передбачає співпрацю викладача-куратора і студента, суб'єкт-суб'єктні відносини у пошуково-пізнавальній колективній праці, виховання особистості на народних традиціях, формування активної життєвої позиції. Необхідно залучати студентів до проведення свят, конкурсів, підготовки виставок, конференцій. Такий досвід роботи маємо у Миколаївському національному університеті імені В.О. Сухомлинського. Підготовлені і проведені викладачами і студентами День Матері, музично-літературна композиція «Заквітчаймо нашу Україну», виставка робіт-вишиванок студентів і їхніх батьків, конкурси-покази проектів: «Народні обереги»,

«Вінок – знахар дівочої душі», «Українське жіноче вбрання», «Видатні жінки в Україні», «І на тім рушникові», «Мій дім, моя земля». Створено зусиллями викладачів та студентів кабінет українознавства.

Система роботи за програмою «Українознавство: мова, література, культура, традиції», складеною в Миколаївському національному університеті імені В.О. Сухомлинського, виявила певні результати і підтвердила свою дієвість. Відомо, що навчаючись, студент сам себе виховує. Студент, відчувши успіх від власних зусиль під час педагогічних тренінгів чи від власноруч виготовленої і захищеної моделі духовного ідеалу, буде прагнути до саморозвитку та самореалізації, а здобуті самостійно знання стають переконаннями, запорукою морально-духовного становлення особистості в умовах вищої школи.

Програма «Українознавство: мова, література, культура, традиції» передбачала формування мовної культури студентів, вміння їх спілкуватися. Виховний напрямок цієї програми передбачав: виховання національної самосвідомості студентів, поваги до української мови як складової української культури.

У рамках діяльності Центру українознавства було проведено конкурси на кращий реферат на тему: «А мова як море...», «Бо ти не просто мова...» серед студентів 2-3 курсів; на кращий твір: «Вчитель – моє покликання» серед студентів 1 курсу.

Традицією на факультеті дошкільної та початкової освіти стало проведення свят, присвячених Дню української мови та писемності, Дню слов'янської писемності. Свята готувались за проектною методикою. Це вид групової творчої роботи, спрямований на досягнення загальної мети і розрахований на достатньо тривалу взаємодію студентів і педагогів у команді. На відміну від класичної навчальної методики, коли кожний член групи здобуває інформацію для вирішення свого завдання, інтерпретує його і представляє на груповій презентації, наші вихованці повинні були не тільки підготувати сценарій, але й скласти легенди, оповідання, описи квітів, що мають цілющі властивості, створити проект, наприклад «Вінок – знахар дівочої душі». Підготували студенти й такі проекти, «Народні українські обереги», «Вінок – знахар дівочої душі...», «І на тім рушникові...», «Видатні жінки України», «Мій рідний дім, моя земля». Студенти створили виставки вишиваних робіт, демонстрували національні жіночі костюми різних регіонів України.

На сучасному етапі розвитку освіти усвідомлюємо необхідність реформування національної системи освіти з тим, щоб ученя або студент дійсно став основною фігурою навчально-виховного процесу.

Висновки. Отже, проблема духовного виховання майбутнього вчителя у вищій сьогодні набуває нової якості. Духовний потенціал занять з української, літератури, поза аудиторні заходи повинні широко використовуватися у формуванні духовної особистості. Для підвищення рівня духовності студентів важливим є особистісно зорієнтований підхід, що полягає у створенні викладачем умов для виявлення у студентів потреби в саморозвитку. Проведена нами робота показала, що аудиторні та позааудиторні заняття з мови та літератури є провідними формами утвердження духовного ідеалу, моральних цінностей. Духовні цінності повинні бути поза політикою, тому головне завдання сучасної вищої школи – формувати нову духовну особистість. Викладачі повинні передавати своїм вихованцям духовні цінності, накопичені старшими поколіннями. Але, при цьому, безперечно спонукати особистість до саморозвитку й самовиховання.

Список використаних джерел

1. Богуш А.М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання / А.М. Богуш // *Культура*. – 2001. - №1. – С.5.

2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К., Либідь, 1997. – 376с.:
3. Комарова А.І. Україна і духовність/ А.І. Комаров // Духовність і художньо-естетична культура. – К., 1999. – Т.14. – С.15:
4. Крымский С.Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации/ С.Б. Крымский // Вопросы философии. – 1992. - №12:
5. Національна доктрина розвитку освіти України XXI століття/ Освіта України. - №29. – 18 липня 2001р. – С.4:
6. Сухомлинский В.А. Избранные произведения : В 5-ти Т. – К.: Рад. школа, 1979-1980. Т.5. – 678с.:
7. Тюріна Т.Г. Духовне виховання й самовиховання цілісної людини / Т.Г. Тюріна// Педагогіка і психологія. – 1999. - №2. – С. 99
8. Щербань П. М. Формування духовної культури особистості / П.М. Щербань // Рідна школа. – 1999. - №7-8. – С.23.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2017 р.

МАРУЩАК В.

Николаевский национальный университет имени В.А.Сухомлинского, Украина

О ПРОБЛЕМЕ ДУХОВНОГО ВОСПИТАНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ УКРАИНОВЕДЕНИЯ

В статье рассмотрена проблема возрождения духовной и национально сознательной личности. Решать эту проблему должен учитель с высокой духовной культурой, от которого зависит психологическое настроение учащихся. Духовные потребности, как мотивационная система личности, являются объектом данного исследования.

Ключевые слова: морально-духовные ценности, духовность, духовно целостная личность, антропология, духовная потребность, саморазвитие.

MARUSHAK V.

Mykolayiv National University named after Vasyl Sukhomlynsky, Ukraine

ABOUT THE PROBLEM OF SPIRITUAL EDUCATION OF FUTURE TEACHERS WHEN STUDYING COUNTRY LEARNING

In the article the problem of spiritual revival and national conscious individual. To solve this problem a teacher with high spiritual culture, which depends on psychological feelings of students. Spiritual needs as the motivational system of the individual, the object of this study.

The author states that the problem of spiritual education of the future teacher in higher education is gaining new qualities today. The spiritual potential of classes in Ukrainian, literature, and outside classroom activities should be widely used in the formation of a spiritual personality. To raise the level of students 'spirituality, an individually oriented approach is essential, which is to create a teacher's conditions for identifying students' self-development needs. Our work showed that classroom and non-audition lessons in language and literature are the leading forms of strengthening the spiritual ideal, moral values. Spiritual values should be out of politics, so the main task of the modern high school is to form a new spiritual personality. Teachers should convey to their pupils the spiritual values accumulated by older generations. But at the same time, it is undeniable to induce a person to self-development and self-education.

Key words: moral revival, spiritual needs, spiritual potency, sociocultural determination, anthropology.

УДК 378:51(091)(477.53)

ОЛЕКСАНДР МОСКАЛЕНКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ІСТОРІЯ МАТЕМАТИКИ ЯК ТРАДИЦІЙНИЙ МОТИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ НА ПОЛТАВЩИНІ

Обстоюється думка, що доповнення курсу «Історія математики» вивченням науково-педагогічної спадщини видатних математиків минулого, проведення тематичних виховних заходів в академічних групах, наукових студентських конференцій сприяє: підвищенню рівня теоретичних знань майбутніх учителів математики з історії математики, підвищенню зацікавленості й формуванню у студентів позитивного ставлення до використання науково-педагогічної спадщини вчених-математиків, почуття гордості за вагомий внесок відомих особистостей рідного краю у розвиток світової математики.

***Ключові слова:** навчання математики, історія математики, формування інтересу і мотивів навчання математики.*

Останнім часом дуже гостро постають проблеми реформування освіти в цілому, змісту навчальних програм, підготовки нових кадрів, державні стандарти в освітній галузі та інше...

Аналіз досліджень з вивчення різних аспектів історично-математичної підготовки студентів свідчить, що професійна підготовка вчителя потребує ще більшого її об'єднання з науково-історичним дослідженням для розширення можливостей удосконалення математичного навчання. Дослідження історичних основ педагогізації історично-математичної підготовки майбутніх педагогів дозволили зробити наступний висновок: основне, що може дати вчителю математики знання історії науки – це можливість використовувати у навчанні історично-генетичний метод. Суть методу полягає у тому, щоб: 1) допомогти учням повторити важливі етапи розвитку досліджуваних ними математичних понять, ідей; 2) надати навчанню форму повторного відкриття, а не простої передачі інформації; 3) зробити процес навчання математики цікавішим та ефективнішим за допомогою включення у нього елементів історії науки [2].

Однак, стосуючись процесів навчання у ВНЗ, окреслена концепція потребує суттєвого доповнення: професійно-педагогічна спрямованість курсу «Історія математики» буде неповною, якщо не задіяти квазіпрофесійну діяльність студентів у застосуванні знань з історії науки. У квазіпрофесійній установці навчання присутній фактор, який визначає і предметний, і соціальний зміст майбутньої професії. Як зазначає А. Вербицький, розпочинати слід не з частинного фрагменту змісту, а з цілісної моделі майбутньої професійної діяльності фахівця та цілісної моделі його підготовки. Причому «моделюється повний цикл мислення – від зародження проблемної ситуації, породження пізнавальної мотивації до знаходження способів вирішення проблеми і доведення його правильності» [3, с. 54].

Мета статті – проаналізувати курс історії математики, як один із засобів зацікавлення та формування мотивів у навчанні математики для студентів фізико-математичного профілю.

У процесі моделювання навчального процесу необхідно враховувати, що властивості процесу в цілому визначаються властивостями його окремих розділів.

Моделюванню підлягає як предметна сторона майбутньої професійної діяльності, яка задається за допомогою квазіпрофесійних задач, так і загальнокультурна – відтворюється у роботі з історичним матеріалом. Зокрема, через використання структурних моделей та завдань професійної спрямованості у процесі навчання вищої математики активізується діяльнісний підхід, який сприяє стійкому засвоєнню змісту навчання та прикладному використанню його розділу, теми, задачі [4, с. 57 – 66; 5, с. 116 – 120].

Модельне дослідження навчального процесу починається з визначення змісту підготовки фахівця того чи іншого профілю. Професійна підготовка через курс «Історія математики» сприяє майбутньому вчителю:

- в удосконаленні його загальної культури;
- у встановленні індивідуального стилю навчання;
- в оволодінні історично-генетичним методом.

Методологічне значення курсу «Історія математики» полягає у тому, що ретроспектива математичних основоположень простежує розвиток понять, теорій та виявляє методи, які сприяють формуванню поглядів на науку «математику» в цілому. Засвоїти знання глибше, міцніше допомагає орієнтація навчальної дисципліни на історію даної науки: історія науки підказує правильну послідовність викладу та оживлення матеріалу реальними подіями; вона показує, що за кожним науковим результатом прихована праця дослідника з тривалими спостереженнями, кропіткими пошуками, складними розрахунками. Матеріали про життя та діяльність видних вчених, розвиток наукових математичних шкіл – не лише наочний показник цінності наукового знання, але й засіб для виховання загальної культури, становлення високих моральних якостей студентів.

Тепер слід підкреслити, що особливе значення мають дві обставини, пов'язані з історично-математичною підготовкою майбутніх педагогів. По-перше, наукові факти, закони структурують математичні знання, а принцип науковості є основним у навчанні предмету. Що цілком виправдано: відображення у людській свідомості оточуючого середовища починається з відчуття, далі – через сприйняття та представлення – формулюється у поняттях. Під терміном «визначення поняття» можна розуміти як процес розкриття змісту, обсягу поняття, так і процес одержання визначення змісту. По-друге, вивчення процесу розвитку понять, їх збагачення та зв'язків з іншими об'єктами є важливою особливістю математичної підготовки у вищій школі, оскільки за рівнем оволодіння студентами понятійним апаратом можна судити про ступінь сформованості не лише математичних методів, але й методів навчання.

Спостереження за уроками у період педагогічних практик дозволяє відмітити прихильність майбутніх педагогів до технократичних підходів та формалізованості способів передачі знань учням: зміст шкільного курсу математики викладається без історичних основ та узагальнень; часто не аналізується предмет математики та не розкривається історична обумовленість виникнення понять, а також метод дослідження реальних процесів; використання історично-математичної інформації має не систематичний, а епізодичний характер. Обумовлено це, на наш погляд, недостатнім знанням історії виникнення, розвитку понять (ідей, символів), що викладаються, та недооцінки педагогічного призначення історії математики. Оскільки правильне застосування історично-математичних знань дозволяє вчителю детальніше викладати дисципліну та методично послідовно координувати навчальний процес.

Нам імпонує думка німецького вченого Ф. Клейна, що навчання математики повинно у розумних межах повторяти історію розвитку науки, пристосовуватися до вікових особливостей учнів та підводити послідовно до поняття абстрактних ідей.

Іншими словами, вчитель та учні стають так би мовити учасниками процесу математичного відкриття: вони реконструюють історичну реальність на шляху людства, який пройдений у здобутті знань. Тим самим історично-генетичний метод у навчанні математики, сприяє реалізації гуманітарної спрямованості навчального процесу, значно посилює ефективність заняття.

Історично-генетичний метод активізує професійну підготовку педагога, оскільки:

1. дозволяє ознайомлювати учнів з математикою поступово, надаючи допомогу у пропедевтиці складних понять (вчитель обґрунтовує уведення поняття; вказує на задачі практики, які привели до відкриття; розповідає про праці вчених, які розвивали це поняття);

2. спрямовує діяльність педагога, спираючись на знання історії математики та історії шкільної математичної освіти, при розв'язанні методичних проблем (наприклад, як краще спланувати вивчення навчального матеріалу; якій методичній розробці надати перевагу; у якій послідовності вивчати теми);

3. сприяє у подоланні складностей з засвоєння математики (знання того, що математичні поняття та факти проходять певний етап свого розвитку, допомагає у викладі матеріалу);

4. сприяє реалізації евристичного прийому навчання (учнів підводять до відкриття математичного факту, «відтворюючи» історичний шлях його появи).

Педагогічне перетворення науки у світлі сказаного виступає неодмінною умовою успішного та плідного навчання. Реалізувати викладачу зворотний зв'язок з засвоєння студентами знань історії математики допомагає моделювати квазіпрофесійну діяльність.

Історія математики може відіграти ключову роль у зацікавленні молоді до вивчення математичних дисциплін. Найважливіші функції історії математики як науки розкрито у статті А. Боголюбова і М. Пустовойтова «Антологія історії математики» [1]. Автори, окрім іншого зазначають, що історія математики перш за все, як і будь-яка інша історія, реалізує функцію самопізнання, осмислення власних цілей, джерел і методології, допомагає упорядкуванню і класифікації задач, ідей, методів, результатів.

Крім того, з кожним століттям тематика одного дослідника стає все більш локальною – а по мірі заглиблення втрачаються горизонти і ландшафти. Цьому природному процесу диференціації математики протистоїть її історія, яка ... дає її загальну панораму, допомагає оцінити тенденції її розвитку [1, с. 9].

На нашу думку, якщо історія безпосередньо пов'язана і одухотворена чимось близьким, рідним, тим що стосується безпосередньо самої особистості, то ефект підвищення мотивації та інтересу до навчання математиці буде яскравішим.

На основі парадигмального підходу, який зумовлює дослідження науково-педагогічної спадщини видатних вітчизняних учених-математиків, уродженців Полтавщини, другої половини XIX століття та з позицій аналізу трансформації їхніх концептуальних наукових і педагогічних теорій, принципів, форм і методів навчання у зміст сучасної освіти нами проаналізовано державні освітні документи кінця XX (90-ті роки) – початку XXI століття (Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», «Національна доктрина розвитку освіти», «Програма перспективного розвитку медичної освіти в Україні на 2001–2013 рр.». У попередніх розділах було виявлено освітні погляди вчених другої половини XIX–XX століття, що не втратили своєї актуальності на сучасному етапі розвитку вищої школи (обґрунтування пріоритетного значення освіти в еволюції суспільства, визначення джерел і принципів оновлення змісту вищої освіти; прагнення до забезпечення навчального процесу у вищих закладах інноваційними методами й технологіями

навчання, реалізація поетапного здійснення неперервності освіти, інтеграційні процеси у сфері освіти, виховний вплив навчання на формування студентів як майбутніх учителів тощо). Аналіз знань випускників фізико-математичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка засвідчив факти недостатньої обізнаності студентів з науково-педагогічним доробком учених-математиків Полтавського краю кінця XIX–XX століття й водночас бажання творчого використання в своїй майбутній педагогічній діяльності досвіду та біографічних матеріалів відомих педагогів-математиків досліджуваного періоду.

Викладене вище, а також необхідність відродження колишніх та створення нових традицій в математичній освіті та рух в напрямку педагогічно-біографічного краєзнавства, зумовило потребу використати досягнення педагогічного краєзнавства Полтавщини, інтегрувати до курсу «Історія математики» й апробувати у процесі підготовки майбутніх вчителів математики.

Введення досягнень педагогічного краєзнавства Полтавщини до курсу «Історія математики» дає змогу передбачити, що його опанування сприятиме:

підвищенню рівня теоретичних знань студентів математичного профілю з математики, історії математики та основ педагогіки;

піднесенню зацікавленості, мотивації і формуванню у майбутніх вчителів математики позитивного ставлення до використання науково-педагогічної спадщини вчених-математиків Полтавщини кінця XIX – XX століття;

розширенню знань з історії України та теорії педагогіки;

розумінню гострих суперечностей педагогічної теорії і практики та пошуку шляхів їх подолання;

формуванню умінь і навичок проведення науково-пошукової діяльності.

Курс «Історія математики» в педагогічному університеті має два взаємопов'язані аспекти – загальнонауковий і фаховий. Загальнонаукова складова вивчення курсу «Історія математики» полягає в тому, щоб висвітлити історію формування, розвитку і трансформації математичної науки. Вивчення історії математики в рамках фахової підготовки має своїм завданням дати майбутнім учителям історико-математичні знання, необхідні їм для правильного вирішення методологічних і методичних питань, які виникають у процесі навчання математики в школі.

Метою цього курсу бачимо розкриття у часі – з найдревніших епох до XXI сторіччя – послідовність виникнення, накопичення і розвиток математики. Розкрити і вивчити доробок вчених математиків світу та відомих математиків Полтавщини у скарбницю світової математики. Застосувати знання з математичного аналізу, диференціальних рівнянь, алгебри, геометрії, функціонального аналізу, математичної фізики, теоретичної механіки, інформатики та шкільної математики, які були отримані у школі та на першому, другому, третьому і початку четвертого курсів фізико-математичного факультету. Розкрити зв'язок математики сьогодення з усією математикою попередніх часів.

Змістова частина курсу викладена в робочій навчальній програмі, розробленій на кафедрі математичного аналізу та інформатики ПНПУ імені В.Г. Короленка. Під час розробки цієї програми були взяті за основу вимоги освітньо-професійної програми і освітньо-кваліфікаційної характеристики підготовки фахівця (вчителя математики).

Нині, враховуючи сучасні тенденції в освіті, ми прагнемо під час проведення семінарських занять приділяти увагу дослідженню і висвітленню, так би мовити, «історії математики рідного краю».

Насамперед, Полтавщина дуже багата на видатні постаті в світовій математиці, це такі відомі особистості як Я.П. Козельський, М.В. Остроградський, В.А. Євтушевський,

К.М. Щербина, В.М. Глушков, Г.Ф. Вороний, їх ще можна назвати уродженцями Полтавського краю, а також Ф.І. Симашко та М.М. Боголюбов, це ті науковці, біографія і наукова діяльність яких безпосередньо та нерозривно пов'язана з Полтавщиною.

Отже, дана проблематика має великий потенціал для подальшого дослідження. Результати такої роботи мають відображатися у монографіях і посібниках, оскільки, є важливими як для сучасної педагогіки, так і для математики.

Список використаних джерел

1. Боголюбов А.Н., Пустовойтов Н.А. Антология истории математики / А.Н. Боголюбов, Н.А. Пустовойтов // Праці ІМ НАН України. Т. № 39: Нариси з історії математики і математичного природознавства– К.: ІМ НАН України, 2001. – С. 8 - 20.
2. Белобородова С. В. Профессионально-педагогическая направленность историко-математической подготовки учителей математики в педвузах: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук / С. В. Белобородова. – М., 1999. – 20 с.
3. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: Контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М. : Высш. шк., 1991. – 207 с.
4. Дорофеев А. В. Моделирование как средство обучения математике будущих педагогов / А. В. Дорофеев // Современные проблемы физико-математического и методического образования : труды Всерос. науч. конф., (Стерлитамак, 16-18 сент. 2004 г.). – Уфа, 2004. – Т. 3. – С. 116–120.
5. Дорофеев А. В. Реализация профессиональной направленности в математической подготовке будущего педагога / А. В. Дорофеев // Образование и наука : Известия Уральского отделения РАН. – 2004. – № 1 (25). – С. 57–66.
6. Крутієнко О.М., Опис досвіду «Особистісно зорієнтоване навчання: сучасні підходи»: Історичні нариси. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://krutienko.ucoz.ua/opis_dosvidu_roboti.pdf

Стаття надійшла до редакції 22.04.2017 р.

МОСКАЛЕНКО А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко, Україна.

ИСТОРИЯ МАТЕМАТИКИ КАК ТРАДИЦИОННЫЙ МОТИВАЦИОННЫЙ АСПЕКТ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ НА ПОЛТАВЩИНЕ

Обосновывается мнение, что дополнение курса «История математики» изучением научно-педагогического наследия выдающихся математиков, проведение тематических воспитательных мероприятий в академических группах, научных студенческих конференций способствует: повышению уровня теоретических знаний будущих учителей математики, повышению заинтересованности и формированию у студентов положительного отношения к использованию научно-педагогического наследия ученых-математиков. Таким образом, педагогическая краеведческая работа является значительным и сегодня окончательно еще не освоенным ресурсом усовершенствования содержания профессиональной подготовки педагогов.

Ключевые слова: обучение математике, истории математики, формирование интереса и мотивов обучения математике.

MOSKALENKO O.

Poltava National V.G. Korolenko Pedagogical University, Poltava, Ukraine.

THE HISTORY OF MATHEMATICS AS A TRADITIONAL MOTIVATIONAL ASPECT OF TEACHING MATHEMATICS IN HIGH SCHOOL IN POLTAVA

In this article the idea that the analysis of the development of scientific and methodological foundations use teaching local history of Poltava in the preparation of future teachers of mathematics makes it possible to argue that supplements the course "History of Mathematics" study of scientific and educational heritage of outstanding mathematicians Poltava late nineteenth and

twentieth century, thematic educational activities in academic groups, student scientific conference raises your level of theoretical knowledge of future teachers of mathematics from East Rhee Poltava mathematics; increasing interest and formation of students' positive attitude to scientific and educational heritage of scientists, mathematicians Poltava since the late nineteenth century; pride for significant contribution to his native land famous people to the world of mathematics.

It is very rich in Poltava prominent figures in the world of mathematics is such celebrities as Y. Kozelskii, N. Ostrogradsky, V. Yevtushevskyy, K. Shcherbina, V. Glushkov, G. Blackie, they can still be called natives Poltava region, and F. Symashko and M. Bogolyubov, those scientists, biography and scientific activities directly and inextricably linked to the Poltava region.

Thus, educational and local history work is significant and today has not yet mastered resource for improving the content of training teachers.

Keywords: *learning mathematics, history of mathematics, the formation of interest and motivation of teaching mathematics.*

УДК 37.07.005.2

МИКОЛА НАБОК

Національна академія педагогічних наук України

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Основним змістом дослідження є аналіз спрямованості розвитку загальної середньої освіти України в умовах державотворення. Основна ідея дослідження полягає в тому, що розвиток загальної середньої освіти України перебуває в руслі загальноосвітніх тенденцій. Встановлено, що головний стратегічний напрям розвитку системи шкільної освіти полягає у розв'язанні проблеми особистісно-орієнтованого навчання, яке відображає гуманістичний напрям у філософії, психології та педагогіці.

Ключові слова: *тенденції, розвиток, загальна середня освіта, особистісно-орієнтоване навчання, гуманізація.*

Постановка проблеми. Так звані "класичні системи" шкільної освіти переважної більшості країн світу сформовані під впливом поширених у науці і практиці філософських ідей педагогічної системи Я. Коменського та інших засновників наукової педагогіки і ще й наразі зберігають незмінними свої основні риси. Серед них особливо виділяється консервативність як фундаментальна властивість школи. Середня загальноосвітня школа України саме завдяки своїй консервативності ще й сьогодні зберігає риси середньої школи, яка обслуговувала політичну систему колишньої імперії. Однак сучасний глобалізований світ вносить істотні корективи загалом в освіту, і, насамперед, в шкільну. Адже системи шкільної освіти в будь-якій країні покликані сприяти реалізації основних завдань її соціально-економічного і культурного розвитку, оскільки саме школа, а після неї професійні навчальні заклади готують людину до активної діяльності в різноманітних сферах економічного, культурного, політичного життя суспільства. З огляду на це роль школи як базової ланки освіти є ключовою. Наразі для України здатність загальноосвітніх навчальних закладів адекватно реагувати на запити суспільства має вирішальне значення. За твердженням В.Г. Кременя, перед сучасною освітою стоїть важливе завдання: "людина, формуючись як патріот своєї країни, усвідомлювала реалії глобалізованого світу, була здатною жити і діяти в цьому

світі, нести частку відповідальності за нього, бути, по суті, не тільки громадянином країни, а й громадянином світу” [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз поглядів дослідників тенденцій розвитку загальної середньої освіти упродовж періоду незалежності свідчить про те, що за їх майже одноставним твердженням середня школа і наразі багато в чому зберігає риси, що утвердилися у тоталітарній державі і спричинили нівелювання природних задатків і можливостей, інтересів усіх учасників освітнього процесу. Так, зокрема Л. Овдієнко вказує на те, що в сучасній школі “поряд з позитивними надбаннями, що витримали зміну суспільних трансформацій, лишилося багато негативного” [11]. Це підтверджує і нинішнє керівництво галузевого міністерства, яке, подаючи в грудні 2016 року на засіданні уряду так звану нову політичну пропозицію «Концептуальні засади реформування середньої освіти» вказує на те, що “як і 10, 20, 50 років тому, пересічний український школяр здобуває в школі застарілі знання” [3].

О. Дем’яненко стверджує, що в умовах трансформування простору комунікації й освіти, зміни системи культури в цілому, лише розсудлива, мисляча людина спроможна оцінити спостережувані процеси, виявити їх негативні й позитивні аспекти для побудови нових освітніх моделей, спрямованих на збереження й розвиток культури. А тому головна мета шкільної освіти сьогодні – навчити людей спілкуватися і спільно виконувати загальні для них завдання на основі отриманих знань. З огляду на це величезний масив природничо-наукових знань є зайвим, тому гуманітарне спрямування шкільної освіти має бути основою побудови нової моделі школи [8].

О. Локшина у своєму дослідженні проаналізувала філософсько-теоретичні засади добору та структурування змісту шкільної освіти і визначила напрями його розвитку в державах-членах ЄС. Водночас охарактеризовано сучасні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в Україні та висвітлено еволюцію його теоретичних і регулятивних засад. На основі цього зроблено висновки щодо перспективності досвіду країн ЄС для модернізації національної школи [10].

Низка досліджень тенденцій розвитку сучасної шкільної освіти відзначає інформатизацію освіти як глобальну тенденцію у всьому світі. Однак нестримний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій супроводжується небезпекою втрати людських контактів, що неминуче приведе до деградації людських відносин і комунікацій як основи взаєморозуміння. Тому перед освітою в умовах впровадження інформаційно-комунікаційних технологій стоїть завдання розробки таких методів і способів навчання, за яких не втрачається гуманітарний аспект освіти - розвиваючий ефект в становленні особистості. Адаже жодний механізм чи пристрій не став основним чинником соціального життя, а лише збільшує роль і значення людини. Про це йдеться в соціологічних дослідженнях експертів «Ліги Культури», учасників стратегічної дорадчої групи "Освіта", яка розробила проект «Концепції розвитку освіти в Україні 2015 - 2025 роки» ще у 2014 році [12].

Дійсний член Національної академії педагогічних наук України Г. Філіпчук стверджує, що у другій половині ХХ століття підходи розвинених держав до підготовки і збереження людських ресурсів радикально змінилися. З огляду на це освіта перетворилася на фундаментальний чинник поступу націй, забезпечуючи їх конкурентоспроможність і успішність. Відзначаючи у кожній країні наявність національної специфіки для розвитку освіти, створення сприятливого інформаційно-знанневого соціокультурного середовища, Г. Філіпчук зауважує, що в Україні ця суспільно значуща проблема упродовж тривалого часу вирішується незадовільно. Підтвердженням цьому є те, що “із 18 тис. бібліотек України тільки 2 тис. умонтовані та підключені до Інтернет-мережі (11%)...Практично поза увагою

залишилася абсолютна більшість бібліотек шкіл та інших освітніх закладів” [14, с. 280]. Ці факти свідчать про наявність регресивних тенденцій в інформаційній та культурно-освітній сферах.

Н. Вишнеvsька у своїх працях висвітила загальні тенденції розвитку і удосконалення освітніх систем США, ФРН, Великобританії, Франції та інших країн. З-поміж інших виділено стандартизацію змісту освіти як домінанту більшості освітніх реформ 1980 – 1990-х рр. Серед головних причин, що перешкоджають входженню пострадянських республік до європейської спільноти, виділено низький науково-технологічний та культурно-освітній рівні населення, успадковані від тоталітарного режиму стереотипи. Аналіз концепцій шкільної освіти країн Східної Європи свідчить про те, що всі вони, маючи свої особливості розвитку, намагаються підвищити роль освіти в суспільстві та спрямувати її на розвиток інтелектуального потенціалу, моральної та емоційної сфер, а також творчої уяви особистості. Однак попри наявні різні підходи до перспектив розвитку освіти спільним для дослідників є те, що утвердження України як держави, що має власну ідентичність, національний характер і культуру, потребує нової парадигми розвитку середньої освіти і виховання підростаючого покоління [6].

З огляду на зазначене метою статті є дослідження тенденцій розвитку загальної середньої освіти України в умовах державотворення, європейського вектору її розвитку і водночас різкого ускладнення внутрішнього життя країни у зв'язку з реформуванням соціально-економічної сфери та агресивними військовими діями Росії на Сході України та в Криму.

Виклад основного матеріалу

З проголошенням незалежності перед Україною постала проблема розбудови української державності, культурного та духовного відродження українського народу. Очевидно, що існуюча на той час система освіти перестала задовольняти вимогам державотворення. Невідповідність освіти, насамперед, запитами особистості, суспільним потребам та світовим досягненням людства дало підставу багатьом дослідникам стверджувати вичерпаність класичної моделі шкільної освіти і спонукати до пошуку нових філософських і педагогічних концепцій та освітніх парадигм. Зазначимо, що за 25 років незалежності українськими філософами В.Г. Кременем, І.Д. Бехом та іншими окреслено сутність нової освітньої парадигми, парадигми особистісно-зорієнтованого навчання, головними ознаками якої є орієнтація на інтереси особистості та адекватність сучасним тенденціям суспільного розвитку [9;5]. Сутність парадигми полягає не тільки у зміні пріоритетів: від навчання всіх основам всіх наук до задоволення потреб особистості. Нова освітня парадигма передбачає індивідуалізований характер навчання, який дозволяє враховувати можливість кожного конкретного учня і сприяти його самореалізації та розвитку. Це стане можливим за допомогою розробки різних освітніх програм відповідно до різних індивідуальними можливостями як учнів, так і вчителів. Важливим чинником у цьому напрямку розвитку освіти є формування в учнів умінь вчитися, умінь самостійної когнітивної діяльності з використанням сучасних і перспективних засобів інформаційних технологій.

Як зазначено у Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року “проблемою, яка потребує розв'язання, є суттєве погіршення якості загальної середньої освіти протягом 1992-2016 років, що є наслідком ряду таких факторів: зменшення обсягів фінансування; зниження рівня оплати праці вчителя; незадовільне матеріально-технічне забезпечення шкіл; бюрократизація системи управління освітою; застарілі зміст освіти та методики викладання”. Це зумовило

появу негативних тенденцій у розвитку шкільної освіти, що проявилися у збільшенні частки молоді, яка здобуває освіту за кордоном та у зниженні показників України у міжнародних дослідженнях конкурентоспроможності та інноваційної привабливості, які впливають на економічний розвиток України” [2]. Водночас характерними ознаками нинішньої загальної середньої освіти є наявність переважно у великих містах навчальних закладів, що надають високоякісну (елітарну) освіту, насамперед, природничо-математичну. Однак переважаючим є домінування в системі освіти шкіл з невисокою якістю освітніх послуг. Крім того, стали проявлятися територіальні відмінності в якості загальної середньої освіти, зокрема між сільськими та міськими школами, між окремими регіонами.

Характерною особливістю розвитку загальної середньої освіти України на початку третього тисячоліття є те, що до розробки стратегій і програм її розвитку державна влада підходить з урахуванням досягнень інших країн у цій сфері з метою формування єдиної освітньої стратегії європейського простору. Вивчаючи особливості побудови, організації та управління, технології шкільної освіти, переймаючи досягнення та досвід розвитку інших національних систем середньої освіти, Україна тим самим сприяє їх зближенню, взаєморозумінню, співробітництву.

Основою і головним стимулом цього процесу є глобалізація – нова світова тенденція, за допомогою якої спосіб життя, розповсюдження товарів і послуг, стають стандартизованими в усьому світі. Оскільки глобалізація впливає на всі сфери суспільного життя – поліпшуються технології та комунікації, змінюється характер транспорту і послуг, збільшується масова міграція і переселення народів, зростає рівень економічної активності, об'єднання капіталу виходить за межі держав і національних ринків, розширюються сфери і кордони для ведення бізнесу, то врахування її вимог щодо розвитку освіти є першочерговим завданням не тільки для однієї або групи країн, а для всіх країн континенту. З огляду на це в європейському просторі триває інтенсивна розробка головних принципів глобальної освітньої політики та здійснюється реальна інтеграція національних освітніх систем, які поступово зближуються одна з одною. Ця тенденція притаманна і системі загальної середньої освіти України, адже загальноосвітні навчальні заклади, насамперед, міські беруть участь у різних проектах, спільних заходах з партнерами з навчальних закладів різних країн Європи та світу і така кількість учасників лише зростає. Розвиток партнерства, обмін делегаціями загалом є дієвим і досить поширеним механізмом розвитку шкільної освіти. Для загальноосвітніх навчальних закладів прикордонних районів більш поширеним є міжнародне партнерство, для інших шкіл більш притаманним є міжрегіональне партнерство, яке набуло особливої актуальності в умовах воєнних дій на Сході України. Тому одним із завдань органів управління освітою є стимулювання участі шкіл у міжрегіональних освітянських обмінах і міжнародних програмах та проектах.

З іншого боку розвиток партнерства спонукає до все більшої “відкритості” освіти і самої країни, яка рухається до все більш повної та ефективної інтеграції у світове співтовариство. Адже учні отримують можливості порівнювати умови і методи навчання, організацію управління, і, відкриваючи для себе нове, відкривають і свої переваги і потреби в знаннях, стають відкритими для доповнень і змін, що залежать від культурних, регіональних, етнічних та інших умов функціонування загальноосвітніх навчальних закладів. З огляду на це, учні, їх батьки, учителі можуть впливати на формування навчальних планів у напрямку розширення спектру освітніх послуг, на вибір форм і змісту навчання, на вибір форм отримання освіти тощо. Загалом значно зростає рівень свободи вибору всіх учасників освітнього процесу – фундаментального людського права.

Крім того, тенденція до “відкритості” середньої освіти стимулює кардинальну зміну ролі батьків, громадських об’єднань, насамперед, професійних асоціацій вчителів та керівників шкіл та сприяє розбудові нових громадських інститутів, які відіграють все більш активну роль в оновленні освіти та реально впливають на освітню політику. Це зумовлює істотні зміни у сфері управління світою, характерними ознаками якої стають динамічність і гнучкість, відкритість та здатність оперативно реагувати на ініціативи окремих педагогічних колективів, об’єднань батьків, громадських організацій. Тому завдання щодо підтримання і розвитку горизонтальних партнерських зв’язків, мережевої взаємодії, замість ієрархічних зв’язків та делегування повноважень загальноосвітнім навчальним закладам, залучення учнів до укладення угод, участі в проектах, програмах є одним із актуальних завдань чинної системи управління загальною середньою освітою, яка в цих процесах виступає лише в ролі посередника. Таким чином перехід від управління людьми, від прямого адміністрування до управління процесами, делегування повноважень та налагодження мережної взаємодії, значне зростання ролі батьків, громадських об’єднань, інших громадських інститутів свідчить про наявність тенденції до децентралізації та демократизації управління, що перебуває, хоч і з певним запізненням, в руслі загальносвітових тенденцій у розвитку шкільної освіти.

Як зазначають автори Національної доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (до 25-річчя незалежності України) “шкільна освіта перебуває в зоні неперервних змін (реформ, модернізацій, трансформацій), зумовлених ідеологічними, соціально-економічними чинниками, потребами суспільства, дітей, батьків, пріоритетами перспективного розвитку країни з урахуванням провідних міжнародних тенденцій освітніх трансформацій. Магістральний напрям цих змін – побудова національної школи як гуманної, демократичної, особистісно орієнтованої” [4, с. 52]. Національна спрямованість освіти полягає у невіддільності освіти від національної основи, в органічному поєднанні освіти з історією і традиціями українського народу, збереженні та збагаченні його національних цінностей. При цьому слід зауважити, що національний характер освіти і виховання є важливим складником всіх важливих державних документів про освіту і спрямований на формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, на утвердження національної ідеї, сприяння національній самоідентифікації, розвиток культури українського народу, оволодіння цінностями світової культури та загальнолюдськими надбаннями. “В основу національного виховання мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, єдності сім’ї і школи, наступності та спадкоємності поколінь”, зазначено в Державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI століття”) [1]. Національний характер розвитку шкільної освіти також є однією із тенденцій розвитку загальної середньої освіти України початку третього тисячоліття, який тим самим стимулює розвиток своєї національної культури та мови із збереженням культурних та економічних зв’язків із зарубіжними країнами, що неодмінно активізує інтеграційні процеси. З огляду на поліетнічність і полікультурність соціального середовища всередині країни кожен освітній заклад має стати школою діалогу культур. Тому українська освіта в умовах глобалізації має зосередитись на пошуку шляхів реалізації двоєдиної місії – плекати українського громадянина і громадянина світу.

Однією із знакових тенденцій розвитку загальної середньої освіти у кінці ХХ століття та на початку ХХІ століття стало створення шкільних округів у сільській місцевості. Їх поява зумовлена, насамперед, низькою якістю освіти та зменшенням кількості дітей шкільного віку, наслідком якого стала критично невисока

наповнюваність шкіл і класів у них. Причому це явище характерне і для деяких міських шкіл у окремих регіонах держави.

З плином часу демографічна ситуація ще більше ускладнилася, якість навчання погіршилася, що спонукало уряд до пошуку ефективних моделей функціонування територіальних громад у сільській місцевості, тому розв'язання проблеми рівного доступу до якісної освіти для сільських школярів стало розглядатися у контексті утворення об'єднаних територіальних громад, спроможних забезпечити конкурентоспроможну освіту випускникам загальноосвітніх навчальних закладів, які мають стати опорними для всіх дітей шкільного віку, що проживають у населених пунктах – суб'єктах утворення таких громад. Згідно з урядовою Концепцією реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні має бути побудована проста та логічна система місцевого самоврядування, освітні заклади якої здатні забезпечити учням відповідної території якісну загальну середню освіту. Тому паралельно з реформою місцевого самоврядування для підвищення якості освіти, раціонального та ефективного використання ресурсів, модернізації навчальних закладів розпочато реорганізацію системи освіти в сільській місцевості. Метою реорганізації визначено консолідацію мережі шкіл шляхом точкового покращення матеріального стану опорної школи, пониження ступеня або закриття наближених шкіл та організації підвезення учнів шкіл-філій до опорної школи. З огляду на це формування ефективної структури виконавчої влади громад і, зокрема, органу управління освітою, є найбільш складним викликом для новостворених об'єднаних територіальних громад. Таким чином розпочатий в кінці 90-х років XX століття процес утворення шкільних освітніх округів поступово трансформувався у процес створення опорних шкіл об'єднаних територіальних громад.

“З 135 опорних шкіл в Україні 39 – заклади в об'єднаних територіальних громадах. Уже зараз зрозуміло, що опорні школи дають кращі результати у здобутті якісної освіти та створенні умов для навчання дітей”. Про це зазначила Міністр освіти і науки України Лілія Гриневич під час виступу на конференції «Від утворення об'єднаних територіальних громад – до розумного зростання» сьогодні, 24 лютого 2017 року. [13]. У їх складі діють 511 філій. У освітньому міністерстві вважають, що опорні школи – це початок створення єдиного освітнього простору на рівні об'єднаних територіальних громад, яке комплексно розв'язує питання освітньої децентралізації. Це створює можливість доступу до конкурентної освіти для усіх школярів, незалежно від місця проживання. Єдиний освітній простір передбачає системну комунікацію опорних шкіл на рівні кожної об'єднаної територіальної громади в межах адміністративно-територіальної одиниці. Крім того, на базі окремих із цих шкіл діти разом займатимуться у кращих творчих гуртках, зможуть отримувати поглиблені знання з окремих дисциплін на базі кращих опорних шкіл. Тому створення опорних шкіл як освітніх центрів в округах сільської місцевості має вирішувати питання забезпечення якісної освіти, а в перспективі опорна школа повинна стати ядром сільської громади. Очевидно, що процес утворення опорних шкіл в складі об'єднаних територіальних громад триватиме, адже саме завдяки децентралізації органи місцевого самоврядування отримують значні повноваження, у тому числі у сфері управління освітою. Однак серйозним викликом є поки ще їх інституційна слабкість, до того ж яка ускладнена тим, що процес утворення об'єднаних територіальних громад реалізовується в сільських регіонах України. З огляду на це створення опорних шкіл у об'єднаних територіальних громадах є однією із важливих тенденцій розвитку загальної середньої освіти України на початку XXI століття.

Важливою тенденцією розвитку загальної середньої освіти в Україні початку XXI століття є гуманізація освіти як невід'ємна частина реформування та демократизації суспільного життя. Під гуманізацією освіти ми розуміємо процес створення необхідних умов задля самореалізації особистості учня в такій школі, яка має здійснити величну місію, притаманну школі в усі часи її існування: допомогти людині навчитися жити у гармонії з собою, з природою, з іншими людьми, з суспільством. Тенденція гуманізації шкільної освіти, як і всієї освіти держави загалом, зумовлює запровадження принципу дитиноцентризму, тобто орієнтацію всього навчально-виховного процесу на потреби учня. Це потребує створення сучасного освітнього середовища, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, вчителів і батьків. Крім того необхідно створити умови для навчання учнів безпосередньо за місцем їх проживання, зокрема у сільській місцевості, або забезпечення регулярного підвезення до шкіль. Це передбачає зокрема те, що «духовним стрижнем» такої освіти має бути свобода – свобода вибору власної освітньої траєкторії, свобода вибору вчителем педагогічних технологій, свобода творення власної навчальної програми, свобода і можливість вибору типу навчального закладу будь-якої форми власності, свобода від упереджень та стереотипів, свобода від брехні, вільний вибір підручників чи посібників, свобода вибору форми здобуття загальної середньої освіти, нарешті, свобода бути самим собою. Все це зумовлює зміну ролі вчителя і учня, які вступають у взаємодію як партнери, де кожен вчиться і кожен вчить. При цьому відбувається зміщення акцентів з навчальної діяльності педагога на навчально-пізнавальну, трудову, художню, пошукову, дослідницьку та іншу діяльність вчителя у співпраці з учнем, тобто діяльнісний підхід до навчання стає основним на шкільному уроці. Саме діяльнісний підхід надає навчально-виховному процесу осмисленості та стимулює, спонукає, активізує творчий розвиток особистості учня, а в широкому розумінні означає запровадження у навчання дитиноцентризму, тобто орієнтації на потреби учня. Крім того, такий підхід передбачає, що дуже важливо, мотивацію пізнавальної діяльності, а наявність педагогічної підтримки створює умови для самореалізації особистості. Це дає можливість учневі пережити радість від усвідомлення власного зростання і розвитку, від досягнення власних цілей. Загалом, задіяння школою ресурсу свободи, насамперед, досягнення нового якісного рівня свободи всіх учасників освітнього процесу, є тим ключовим чинником, що дає змогу динамізувати розвиток загальної середньої освіти і є головним критерієм оцінки успішності роботи освітніх систем нового тисячоліття. Цим самим забезпечується посилення його компетентнісної спрямованості, як однієї з умов конкурентоспроможності, що також відповідає сучасним глобальним тенденціям розвитку шкільної освіти. Однак для цього пізнавальний процес у школі має бути максимально індивідуалізованим. На це націлена докорінна та системна реформа, що має зупинити негативні тенденції та перетворити українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку і конкурентоспроможності України.

Однією з помітних сучасних тенденцій розвитку шкільної освіти є гуманітаризація її змісту. Вона зумовлена політичними та соціокультурними змінами в суспільстві. Як зазначають автори Національної доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (до 25-річчя незалежності України) недосконалість змісту шкільної освіти, недостатня його орієнтованість на формування здатності використовувати здобуті знання в житті і практичній діяльності залишаються наразі нерозв'язаною проблемою загальної середньої освіти. Серед істотних вад змісту шкільної освіти виділяються «недостатньо реалізована ідея компетентнісної спрямованості навчання, зміст освітніх галузей в

основному зорієнтований на формування предметних компетентностей, а ключові (уміння вчитися, громадянська, інформаційно-комунікаційна та ін.) практично залишилися поза їх дидактичною реалізацією. ... Зберігається типологічне розмаїття навчальних предметів і курсів, що веде до перевантаженості учнів, яка зумовлена, крім іншого, недосконалою структурованістю змісту, особливо в старшій школі, перенасиченістю його в ряді випадків другорядним матеріалом, недостатнім урахуванням вікових і пізнавальних можливостей учнів у добірї навчального матеріалу” [4, с. 53]. Крім перевантаженості навчальних програм, спостерігається ще і певна розбалансованість змісту різних навчальних предметів у межах навіть однієї освітньої галузі, а формулювання вимог до результатів навчання не відповідають засадам компетентнісного підходу. Загалом зміст більшості підручників не підпорядковано головній стратегічній меті – формуванню здатності учнів використовувати здобуті знання в житті, у практичній і навчальній діяльності, як засіб розв’язання різноманітних проблемних ситуацій. Сучасна середня школа хибує ще і незбалансованістю структури, зокрема основної ланки і старшої школи, що породило додаткові труднощі у формуванні змісту то 11-річної, то 12-річної середньої школи. Це зумовило активізацію репетиторства як запоруки отримання ширших, ніж у школі, знань, потрібних для вступу до вищого навчального закладу. Однак проблема взаємин школи і вищого навчального закладу – особлива проблема, яка в багатьох європейських країнах вирішується наявністю між школою і вищим навчальним закладом спеціалізованого закладу професійної освіти, адже студентом вишу стає і повинен ставати не кожен колишній учень. За словами Гриневиц, “потрібно розуміти, що 10-11 класи - це вже профільна школа і діти, як правило, на цей момент вже визначилися чи гуманітарії вони, чи вони будуть йти, наприклад, в природно-математичну освіту. Тому, останні два роки в школі дітям повинні дати можливість сконцентруватися на тих предметах, які їм необхідні для продовження своєї освіти, а не на 19 предметах в однаковому обсязі”. [7].

Загалом проблема інтеграції змісту окремих предметів і курсів та розширення можливостей вибору кожним учнем для розвитку і самореалізації особистості, особливо в старшій школі, є наразі досить актуальною. При цьому, слід зауважити, що певний консерватизм учительського середовища цьому перешкоджає. Тому Концепцією передбачено перехід до 12-річної середньої школи із трирічною профільною школою академічного або професійного спрямування. Профільна школа академічного спрямування сприятиме забезпеченню поглибленого вивчення окремих шкільних предметів з урахуванням здібностей та освітніх потреб учнів і продовженню їх навчання у вищих навчальних закладах, а професійного спрямування - здобуттю першої професії та можливості вступу до вищих навчальних закладів [2].

Важливою тенденцією у освіті XXI століття стає, на думку вчених, тенденція до безперервності освіти, сутність якої полягає у постійному поглибленні загальноосвітньої і фахової підготовки, перетворенні набуття освіти у процес, що триває упродовж всього життя людини. Це зумовлено тим, що новий тип економічного розвитку, який утверджується в суспільстві, спонукає працівників кілька разів упродовж життя змінювати професію та постійно підвищувати свою кваліфікацію. Адже сфера освіти стала впливовим і вагомим чинником економічного розвитку суспільства. Крім того, і теоретичне знання є стратегічним на ресурсом розвитку України, який впливає на суверенітет і національну безпеку держави. Тому освіта протягом життя в усьому світі й особливо в розвинених країнах стає усе більш важливою сферою освітніх послуг. Безперервність у наш час є історичною необхідністю, від повноти усвідомлення і ступеня реалізації якої багато

в чому залежить подальший прогрес людства. Адже розвиток зупинити неможливо, його треба зрозуміти, а освіта і наука повинні його очолити. Роль освіти на сучасному етапі розвитку України визначається завданнями переходу до демократичної та правової держави з ринковою економікою, усуненням відставання від високорозвинених, передових країн світу. Саме в добу глобалізації як ніколи стає зрозумілим, що освіта є соціальною технологією виробництва людини, її здібностей та вмій. Тому неперервність в освіті є запорукою соціально-економічного розвитку суспільства, а інвестиції в людський капітал – важливим чинником приросту національного багатства.

Висновки. Таким чином головний стратегічний напрям розвитку системи шкільної освіти в Україні полягає у створенні умов для розвитку і становлення людини, її особистості, суспільства та цивілізації в цілому, адже освіта покликана навчити людину знайти своє місце в житті, в соціумі, культурі. Основною тенденцією сучасної освіти є поступова заміна викладання на пізнавальну діяльність, яка має стати провідною, де особистість учня знаходиться в центрі уваги педагога, психолога, де учні відкривають і конструюють ще не існуючі знання. Створення таким чином творчо-інтелектуального середовища означатиме розв'язання проблеми особистісно-орієнтованої освіти. Вона відображає гуманістичний напрям у філософії, психології та педагогіці. Саме так побудовані системи освіти у країнах розвинених демократій.

Список використаних джерел

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 Про затвердження Державної національної програми "Освіта" ("Україна XXI століття"). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-p>
2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249613934>
3. Міністерство освіти і науки України. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konceptczya.pdf>
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Авшенюк Н. М. ... Кремень В. Г. ... Луговий В. І. ... Слюсаренко О.М. ... Таланова Ж.В. та ін. / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 448 с. – Бібліогр.: с. 21. – (до 25-річчя незалежності України).
5. Бех І. Д. Дві експериментально-виховні стратегії – два етапи розвитку педагогічної науки / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2000. – №3. – С. 5–15.
6. Вишневіська Н. Головні тенденції реформування шкільної освіти в країнах світу в 80-90-х роках ХХ століття / Н. Вишневіська // Нова педагогічна думка. - 2014. - № 1. - С. 10-15. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2014_1_4.
7. Гриневич розповіла про зміни в старшій школі. Режим доступу: <http://ua.censor.net.ua/n425228>
8. Дем'яненко О.О. Тенденції розвитку загальної середньої освіти в Україні крізь призму філософсько-освітніх питань. Режим доступу: http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2419
9. Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ століття / В. Кремень // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 23. – С. 7-8.
10. Локшина О.І. (2011) Тенденції розвитку змісту шкільної освіти в країнах Європейського Союзу / Олена Ігорівна Локшина. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/7121/>

11. Овдієнко Л. Політична культура учнів: когнітивна складова / Л. Овдієнко // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2005. – № 1. – С. 106–111.
12. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років. Розроблений Стратегічною дорадчою групою «Освіта», створеною в рамках спільного проекту Міжнародного фонду «Відродження» та БФ «Інститут розвитку освіти» в липні 2014 року для надання консультативної й експертної підтримки Міністерству освіти і науки в розробці Дорожньої карти освітньої реформи. Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/>
13. «Сьогодні в ОТГ функціонує 39 опорних шкіл, що дають дітям реальний шанс на якісну освіту та освітнє середовище», – Лілія Гриневиц. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/02/24/«sogodni-v-otg-funkczionue-39-opornix-shkil-shho-dayut/>
14. Філіпчук Г.Г. Освітні стратегії: глобальні і національні тенденції / Г.Г. Філіпчук // Духовність особистості: методологія, теорія і практика Збірник наукових праць / Гол. редактор Г.П. Шевченко. – Вип. 6 (75). – Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. – С. 273-288.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2017 р.

НАБОК Н.

Национальная академия педагогических наук Украины

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ

Основным содержанием исследования является анализ направленности развития общего среднего образования Украины в условиях государства. Основная идея исследования заключается в том, что развитие общего среднего образования Украины находится в русле общемировых тенденций. Установлено, что главное стратегическое направление развития системы школьного образования заключается в решении проблемы личностно-ориентированного обучения, которое отражает гуманистическое направление в философии, психологии и педагогике.

Ключевые слова: *тенденции, развитие, общее среднее образование, личностно-ориентированное обучение, гуманизация.*

НАВОК М.

National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

MODERN TRENDS OF DEVELOPMENT OF GENERAL BASIC EDUCATION OF UKRAINE

The main content of the study is an analysis of the direction of development of general secondary education in Ukraine in the conditions of state formation.

The main idea of the research is that the development of general secondary education in Ukraine is in line with world trends. It was established that the main strategic direction of the development of the system of school education is solving the problem of person-oriented learning, which reflects the humanistic direction in philosophy, psychology and pedagogy. It is determined that the main tendency of modern education is the gradual replacement of teaching in cognitive activity, which should become the leading, where the student's personality is at the center of the attention of the teacher, the psychologist, where the students open and construct the knowledge that is not yet available. Creating a creative and intellectual environment in this way will mean solving the problem of personality-oriented education.

Key words: *trends, development, general secondary education, person-oriented learning, humanization.*

УДК 577.2:378.14

ОКСАНА ОВЧАРЕНКО

Вищий державний навчальний заклад України "Українська медична стоматологічна академія", м. Полтава

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МЕДИЧНОЇ БІОЛОГІЇ АНГЛОМОВНИХ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ

Розглянуто питання теорії і методології тестового контролю знань іноземних студентів-медиків на кафедрі медичної біології. Поєднання сучасних технологій навчального процесу та традиційних форм і методів організації навчання розглядається як важлива передумова досягнення мети щодо отримання якісної освіти іноземними студентами в Україні. Розглядаються особливості організації процесу тестового контролю знань під час проведення практичних занять. Підкреслюється, що тестові технології заслуговують на особливу увагу, адже це ефективний спосіб перевірки рівня якості знань студентів з різних країн світу. Подаються пропозиції щодо вирішення проблеми якості контролю знань в медичному вузі з урахуванням національних та культурологічних особливостей категорії іноземних громадян.

***Ключові слова:** тестовий контроль, іноземні студенти, медична біологія*

Постановка проблеми. Останніми роками контингент іноземних студентів у вітчизняних вузах значно збільшився порівняно з першими роками незалежності України. На сьогоднішній день актуальною постає проблема підготовки майбутніх висококваліфікованих фахівців-медиків іноземних громадян англомовної форми навчання. Адже від ступеня підготовленості студентів із інших країн залежить не лише їх майбутня професійна майстерність, але й ставлення світової спільноти до рівня медичної освіти в Україні.

Зважаючи на це, актуальними залишаються питання щодо якісної підготовки майбутніх фахівців, зокрема вибору оптимальних методів, форм, засобів і педагогічних технологій. На сьогодні важливою задачею є підвищення якості вищої професійної освіти громадян, що здійснюють навчання англійською мовою. Враховуючи значну кількість іноземних студентів англомовної форми навчання, актуальними залишаються такі важливі питання, як організація навчального процесу, впровадження нових форм навчання в систему практичних і семінарських занять, якісне комплексно-методичне забезпечення навчальної дисципліни. У цьому контексті значне місце займають тестові технології, які забезпечують контроль знань на різних рівнях та етапах вивчення дисципліни. Крім того, система тестового контролю надає можливість об'єктивно визначити якість отриманих знань, умінь та навичок, що є неможливим під час усного опитування студентів чи в процесі письмового контролю, тому що результат, значною мірою, залежить від суб'єктивної оцінки викладача-предметника. Сучасна система організації навчального процесу передбачає розробку та впровадження якісно нових підходів щодо оцінювання навчальних досягнень студентів.

Аналіз джерел та публікацій. В різний час теоретичними питаннями та особливостями педагогічної методології на основі тестового контролю займались

такі науковці, як: В.П. Безпалько, А.І.Майоров, О.А. Федотов, В.Ю. Переверзев та інші. На думку багатьох авторів, застосування тестового контролю надає можливість масово, ефективно та об'єктивно оцінити знання студентів. У багатьох наукових працях детально проаналізовані і обгрунтовані основні функції тестового контролю: контролююча, виховна і навчальна. Доведено, що тестовий контроль дозволяє виявити типові помилки та їх причини, надає можливість з'ясувати види знань та вмінь, якими володіє окремий студент. Отже, по результатам тестування можливо індивідуалізувати навчання, реалізуючи одну з найважливіших сучасних тенденцій освіти.

Метою роботи є вивчення питання тестового контролю знань, спрямованого на поліпшення сприйняття студентами-іноземцями навчального матеріалу з медичної біології для подальшого вивчення клінічних дисциплін в ході професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу і результатів досліджень. Медична біологія є однією із фундаментальних медико-біологічних дисциплін, яка поряд з іншими навчальними предметами створює теоретичні основи для опанування клінічних дисциплін, формує базовий рівень знань і навичок студентів, розвиває фахові здібності щодо клінічного мислення майбутнього лікаря-спеціаліста. Поряд з цим медична біологія, як навчальна дисципліна надає студентам фактичний матеріал для набуття практичних вмінь та навичок, що необхідно для розуміння закономірностей розвитку органічного світу, природи хвороб людини та питань впливу екологічних чинників на здоров'я людини. Головною метою вивчення медичної біології на першому курсі є підготовка студента до самостійної роботи шляхом засвоєння теоретичних, методичних та практичних навичок, а також формування фундаменту знань для вивчення теоретичних та клінічних дисциплін в подальшому навчанні. Під час вивчення медичної біології чітко простежується інтеграційний зв'язок з іншими науками, такими як гістологія, фізіологія, анатомія, біохімія, мікробіологія, фармакологія тощо. З метою покращення підготовки майбутніх лікарів-спеціалістів колективом кафедри медичної біології створений і постійно оновлюється комплекс навчально-методичного забезпечення аудиторної та самостійної роботи. Видані навчальні посібники англійською мовою, які окрім теоретичного матеріалу до кожного практичного заняття включають тести першого рівня складності (з однією правильною відповіддю), тести другого рівня складності (з багаточисельним вибором відповідей), тести із бази даних ліцензійного іспиту "Krok-1. Medicine" та "Krok-1. Stomatology" за попередні роки, та тести, розроблені професорсько-викладацьким складом кафедри. Така організація навчально-методичного матеріалу мотивує студентів-іноземців до вивчення кожної теми, стимулює самостійну роботу, підвищує рівень зацікавленості у досягненні високих результатів навчання.

Система тестового контролю знань забезпечує перевірку рівня теоретичної підготовки з певної теми чи розділу програми, засвоєння матеріалу винесеного до самостійної роботи, володіння студентом науковою термінологією з даного розділу, здатність до аналізу отриманих теоретичних знань. Крім того, тестовий контроль має значні переваги над іншими видами контролю знань, так як дає можливість за короткий термін перевірити вхідний, проміжний та вихідний рівень якості знань з певної теми. Використання тестових завдань на початку практичного заняття дає можливість визначити рівень засвоєння теоретичного матеріалу, зазначити недоліки в знаннях з теми, окреслити комплекс понять, які не засвоєні студентами.

Слід зазначити, що систематичне застосування тестового контролю під час практичних занять дає можливість перевірити знання усіх студентів групи одночасно, за короткий термін і з високим рівнем об'єктивності. Структура

тестових завдань не дає можливості відхилитися від конкретної теми, тому що система запитань формується за чітко визначеною темою або окремим розділом. Однозначність кількості правильних відповідей, лаконічне формулювання тестових завдань, обмеженість завдань певною темою, полегшують оцінювання студентів-іноземців. А той факт, що перевірка тестових завдань не є довготривалою і є можливість швидко отримати результати, робить цей вид контролю популярним серед студентів. Питання тестових завдань ретельно аналізуються на кожному практичному занятті і від студентів вимагається не тільки назвати правильну відповідь, але й обґрунтувати її, враховуючи засвоєний теоретичний матеріал, що безперечно сприяє формуванню у них потреби якісної підготовки до кожного практичного заняття. Серед багатьох позитивних рис тестового контролю знань варто зазначити його ефективність та надійність як показника стійкості та точності результатів при багаторазовому застосуванні. Враховуючи, що контингент іноземних студентів має різний рівень початкової підготовки на батьківщині, а також рівень володіння англійською мовою, доцільно зазначити, що такі зовнішні чинники як почерк або граматичні помилки студентів не впливають на кінцеву оцінку при застосуванні тестового контролю, виключаючи при цьому й можливе упереджене ставлення викладача. Крім того, оскільки відповіді на тестові завдання однозначні й відомі заздалегіть, то питання стосовно стандартів і неузгодженість в оцінках фактично зникає. Таким чином, тестовий контроль рівня знань здатний забезпечити валідне оцінювання на рівні відтворення.

Поряд з цим, застосування даного комплексу перевірки рівня засвоєння знань суперечить розвивальній, творчій спрямованості дисципліни, яка сприяє активізації пізнавальної активності, інтелектуальному розвитку та забезпечує можливість творчої діяльності. Серед недоліків тестового контролю знань слід зазначити ускладнення досягнення навчальних цілей у повному обсязі, необхідність відведення значного часу і зусиль викладача на організацію і вчасне застосування даного виду діяльності. Отже, тестовий контроль не повинен бути основним, а тільки одним із методів перевірки навчальних досягнень з дисципліни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналізуючи результати систематичного проведення тестового контролю на кафедрі медичної біології слід зазначити, що даний вид роботи дозволяє здійснювати регулярний і оперативний контроль, здатний забезпечувати швидко, об'єктивно і надійне оцінювання знань, насамперед на рівні відтворення, що в подальшому спонукає студентів-іноземців до систематичної підготовки, мотивує інтерес до навчання, а також підвищує, в цілому, об'єктивність як поточного так і підсумкового контролю. Але, слід зазначити, що тільки поєднання сучасних технологій навчального процесу та традиційних форм і методів організації навчання іноземних громадян є запорукою досягнення мети отримання якісної освіти студентів з урахуванням наявності постійного рейтингу кожного студента в групі.

Отже, можливі шляхи удосконалення процесу підготовки іноземних громадян і підвищення якості навчання в цілому полягають у поєднанні теоретичних знань з їх практичним застосуванням, активному впровадженні у навчальний процес сучасних інформаційних технологій, забезпеченні спадкоємності між теоретичними і клінічними дисциплінами протягом навчання.

Список використаних джерел

1. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / за ред. В.Г.Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2004. - 383 с.
2. Психолого-педагогічні проблеми удосконалення навчального процесу / [І.К.Попеску, А.В. Магльований, І.В. Бесклубенко, І.М.Фостяк] - Львів, 1998. - 59 с.

3. Дубінін С.І. Особливості викладання медичної біології іноземним студентам за кредитно-модульною системою : матеріали наук.-практ. конф. [«Європейський вибір — невід’ємна складова розвитку вищої медичної освіти України»] / Дубінін С.І., Ващенко А.В., Пілюгін В.О. - Полтава, 2013. - С.48-50.
4. Манаева Г. Адаптація іноземних студентів к новій соціокультурній і освітній середі і роль виховної роботи в вирішенні проблеми : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції [«Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів»] / Г.Манаева, І.Новикова, Н.Куйда. - Київ, 2014. - С.85-86.
5. Кардашевская, А. Э. Иностранные студенты в медицинском ВУЗе. Проблемы адаптации. Тезисы Всеукраинской научно-практической конференции ДонНУ (6 сентября 2013 г.). – Донецк, 2013.
6. Федотова Л.О., Рыкова Е.А. Оценка качества начального профессионального образования. Академия профессионального образования. Журн. Профессиональное образование. М.: Издательский центр АПО, 2000. – 54 с.
7. Майоров А.Н. Теория и практика создания тестов для системы образования. – М.: Народное образование, 2000. – 352 с.
8. Переврзев В.Ю. Критериально-ориентированное педагогическое тестирование: Учеб. пособие. – М.: Логос, 2003. – 120 с.
9. Шмоніна Т.А. Педагогічні умови природничо-наукової підготовки іноземних студентів на підготовчих факультетах вищих навчальних закладів; дис. к.пед.н.: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Т.А. Шмоніна. – Тернопіль, 2012. – 241 с.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2017 р.

ОВЧАРЕНКО О.

Высшее государственное учебное заведение Украины "Украинская медицинская стоматологическая академия", г. Полтава, Украина

ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ МЕДИЦИНСКОЙ БИОЛОГИИ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ.

В статье рассмотрены вопросы теории и методологии тестового контроля знаний иностранных студентов-медиков на кафедре медицинской биологии. Тенденция к увеличению количества иностранных студентов в нашей стране предусматривает решение проблемы оптимизации учебного процесса и повышения качества медицинских кадров. Сочетание современных технологий учебного процесса и традиционных форм и методов организации обучения является важным вопросом достижения цели для получения качественного образования иностранными студентами в Украине. Рассматриваются особенности организации процесса тестового контроля знаний при проведении практических занятий. Подчеркивается, что тестовые технологии заслуживают особого внимания, так как это эффективный способ проверки уровня знаний студентов из разных стран мира. Подаются предложения по решению проблемы качества контроля знаний в медицинском вузе с учетом национальных и культурологических особенностей категории иностранных граждан.

Ключевые слова: тестовый контроль, иностранные студенты, медицинская биология

OVCHARENKO O.

State Higher Educational Establishment "Ukrainian Medical Stomatological Academy" Poltava, Ukraine

PECULIARITIES OF THE TEST CONTROL IN THE PROCESS OF MEDICAL BIOLOGY STUDYING OF ENGLISH-SPEAKING MEDICAL STUDENTS.

The article considers the questions of the theory and methodology of test control of knowledge of foreign medical students at the Department of Medical Biology. The last tendency to increase the number of foreign students in our country involves solving the problem of optimizing the educational process and improving the quality of future medical specialists. The proper combination

of modern technologies of the educational process and traditional forms and methods of organizing of training process is an important issue of achieving the main goal for obtaining quality education by foreign students in Ukraine. The peculiarities of the organization of the process of test control of knowledge during conducting practical classes are considered. It is emphasized that test technologies deserve special attention because this is an effective way to check the level of knowledge of students from different countries of the world. Improving of the quality of education implies a combination of theoretical knowledge with practical application, the active implementation of modern information technologies.

to the learning process. Proposals are made to solve the problem of the quality of knowledge control in a higher medical institution, taking into account the national and cultural characteristics of the category of foreign citizens.

Key words: test control, foreign students, medical biology.

УДК 372.035.6

НІНА ПИВОВАР

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІДЕАЛУ В СИСТЕМІ ДОПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ (З ДОСВІДУ РОБОТИ)

У статті розглядаються питання, пов'язані з визначенням рівня сформованості професійного ідеалу майбутнього вчителя, як важливої умови ефективності його професіоналізації, головного мотиву самовдосконалення педагога, у різних системах допрофесійної підготовки та діагностикою їх дієвості.

Ключові слова: професійний ідеал, допрофесійна підготовка вчителя, професійна спрямованість студентів, математична модель професійного ідеалу.

Постановка проблеми. Досвід останніх років показує, що відбір у педвузи носить випадковий характер, а прийняті критерії не забезпечують виявлення схильностей та здібностей до педагогічної діяльності. Однак, накопичений досвід ПНПУ імені В. Г. Короленка у 80-х роках минулого століття у рамках реалізації Цільової комплексної програми «Вчитель», де пропонувався відбір абітурієнтів у педагогічні навчальні заклади здійснювати шляхом ранньої підготовки учнів через включення їх у діяльність з реальним педагогічним змістом, заслуговує на увагу та модернізацію у зв'язку з новими історичними умовами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз відповідних наукових джерел, сучасної системи формування професійних орієнтацій школярів показує, що робота у цій галузі проводилася вже давно. Про це свідчать дані дослідження А.М. Баскакова, В.Б. Бондаревського, Л.Г. Борисової, І.А. Вельковської, М.Д. Конаєва, С.П. Крягжде, В.Ф. Сахарова, В.О. Сластьоніна. У 80-х роках ХХ ст. активізувалась робота щодо втілення довготривалих форм роботи з майбутніми абітурієнтами, зокрема: школи юних педагогів, факультативи майбутніми учителями та ін., випускники яких швидше й легше за інших адаптувалися до навчання у ВНЗ. Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних учених (Ю.К. Васильєва, М.М. Зброцького, М.С. Горностая, Л.А. Михащенко, І.Л. Кобзаря, Є.І. Ромашкової, В.І. Чаполева) дозволив визначити коло завдань, що стоять перед системою допрофесійної

підготовки, а також сформулювати основні вимоги до різних форм роботи зі школярами з метою професійно-педагогічної орієнтації та ознайомлення їх із специфікою педагогічної діяльності і принципами організації. Знайомство з роботами різних авторів (В.В. Анісімова, Н.П. Волкової, Т.А. Горюнова, П.А. Жильцова, Л.Д. Денисяко, Т. Дербішалієва, Л.А. Бойко, Л.А. Ковальової, З.Г. Сазонової, Я.Ф. Райца, А.С. Адамчика, В.Н. Кухарева, С.В. Краєвої, А.Л. Михашенка та ін..) дозволило виявити цікаві й результативні форми, які використовуються для організації профорієнтаційної роботи у допрофесійній підготовці майбутнього учителя. В.В. Антиповим, А.А. Гоброїдзе, Л.Д. Денисяко, П.А. Жильцовим, В.Я. Запольських, Г.М. Каржаспіровою та ін. накопичений значний досвід організації роботи факультативів майбутнього учителя (ФМУ), обґрунтована їх ефективність. Цей досвід був покладений в основу використаної у даному дослідженні системи допрофесійної підготовки.

Метою статті є спроба аналізу та діагностики оптимальних форм організації профорієнтаційної роботи з учнями на вчительську професію засобами вивчення стану сформованості їхніх професійних ідеалів

Виклад основного матеріалу. Підготовка учителя до виконання своїх складних функціональних обов'язків – процес, який не може обмежуватися лише вузом. Вирішення цієї проблеми можливе лише за умови сумісної координації діяльності усіх ланок педагогічної системи. Одним із важливих напрямків цієї роботи є формування у школярів зацікавленості педагогічною професією, що сприяє підвищенню їх готовності до свідомого вибору професії і суттєво впливає на поліпшення підготовки вчительських кадрів.

Аналіз професійної спрямованості студентів педагогічних закладів показав її неоднорідний склад. За даними В. А. Семиченко, для студентів педінститутів характерні сім основних типів професійної спрямованості: 1) педагогічна; 2) похідна від професії; 3) похідна від спеціальності; 4) непрофільна; 5) наукова; 6) амбівалентна; 7) невизначена. Причому, окремі види спрямованості можуть суттєво видозмінюватися залежно від умов навчання і життя студентів. Виявлено, що найбільш несприятливим для індивідуального розвитку є невизначений тип спрямованості, коли у студентів немає чітких критеріїв професійного росту, вони інфантильні у спецпідготовці, їхня діяльність підпорядковується впливу різних локальних факторів, на розвиток особистості здійснюється недостатньо ефективно.

І якщо більшість студентів у процесі навчання все ж знаходять своє покликання у праці вчителя, то деякі з них нерідко змінюють первинну спрямованість, розчаровуючись у зробленому виборі. Особливо інтенсивно цей процес проходить після педагогічної практики, тобто після зіткнення з першими труднощами чи навіть невдачами.

У ході нашого дослідження студенти різних курсів педінституту вказували, де їм хотіли б вони працювати після закінчення вузу. При цьому фіксувалась кількість осіб, які володіють одним із типів професійної спрямованості залежно від того, чи були вони задіяні в тих чи інших формах допрофесійної підготовки. Виявилось, що студенти, які пройшли повний цикл допрофесійної підготовки, в основному зберігають педагогічну спрямованість протягом усього періоду навчання у вищому закладі. Слід відзначити, що зберігається не тільки абстрактна орієнтація на певний тип діяльності, але й бажання працювати в сільській школі, повернутися в той колектив, який рекомендував студента на навчання.

Відомо, що професійний ідеал є важливою складовою готовності студентів до педагогічної діяльності, яка впливає на їхню активність у навчанні та професійній підготовці в цілому. Виходячи з рівня знань та уявлень щодо професії вчителя, структури його суб'єктивних (індивідуальних) та професійних якостей, студент

аналізує зміст навчального процесу і залежно від розуміння ним логічних законів приймає певну стратегію поведінки, яка формується під тиском зовнішніх або внутрішніх факторів, основаних на саморегуляції. Тому наявність та рівень сформованості професійного ідеалу є важливою умовою ефективності професіоналізації, головним мотивом самовдосконалення вчителя.

У дослідженні нами була реалізована програма вивчення професійних ідеалів школярів, абітурієнтів, студентів, незалежно від їх навчання у системі допрофесійної підготовки. Оцінка рівня сформованості профідеалів здійснювалася за допомогою методики, розробленої В. А. Семіченко.

Методика відбору емпіричних даних передбачала декілька етапів. Учасникам експерименту пропонувалося у відкритій формі відповісти на запитання: «Які якості, на Вашу думку, необхідні для успішної професійної діяльності в обраній Вами галузі?» Відкрита форма відповіді ускладнювала процес опрацювання результатів, але підвищувала прогностичність методики, давала можливість виявити індивідуальні особливості та загальні тенденції формування професійних ідеалів у різних групах опитаних, при цьому дозволяючи проаналізувати відповіді наступним чином. Розраховувався об'єм професійних ідеалів, притаманних у середньому кожній групі. Це дозволило визначити кількість структурних одиниць, які постійно включаються у відповіді, однак не давало інформації про змістову внутрішню будову ідеалів. Тому додатково проводилася така процедура опрацювання одержаних даних:

1. У кожній групі перелік якостей диференціювався за такими блоками: спрямованість особистості учителя (X1); педагогічні здібності, елементи педагогічної майстерності (X2); особливості характеру й емоційно-вольової сфери (X3); особливості пізнавальної діяльності вчителя (X4); загальний розвиток особистості (X5).

2. Для кожного блоку були розраховані умовні коефіцієнти, які визначалися через відношення кількості змістових одиниць, що ввійшли в цей блок, до кількості учасників опитування у кожній конкретній групі. Ці коефіцієнти відображали вагомість відповідного блоку у структурі професійного ідеалу. Одержані результати пропонувалися у вигляді математичної моделі:

$$Y = K1X1 + K2X2 + K3X3 + K4X4 + K5X5,$$

де Y – узагальнений професійний ідеал;

K1...K5 – коефіцієнти вагомості кожного блоку;

X1...X5 – блоки структури професійного ідеалу [26, 35].

За допомогою охарактеризованої методики збору та опрацювання емпіричного матеріалу перевірялася ефективність системи допрофесійної підготовки, що впроваджувалася в Полтавському педінституті. Зіставлення велося між такими групами:

Школярі десятих класів полтавських шкіл, які не орієнтовані на професію вчителя як життєву перспективу.

Школярі десятих класів, які орієнтуються на професію вчителя (бажаючи поступити в педвузи), але не займаються цілеспрямованою підготовкою для реалізації цього наміру (пасивно орієнтовані).

Учні десятих класів, яких спрямовували на педагогічну професію протягом багатьох років (звичайно, розпочавши цю роботу з молодших класів) і, які займаються самоосвітою та самопідготовкою, але не задіяні систематичною допрофесійною підготовкою.

Школярі, які навчаються у факультативі «Юний педагог» під керівництвом учителя в сільській школі.

Школярі, які навчаються на «Факультеті майбутнього вчителя» при природничому факультеті ПДПІ за узагальненою програмою (переважають аудиторні лекційні заняття).

Школярі, що працюють в експериментальному факультативі «Юний педагог» (II ступень підготовки) при кафедрі педагогічної майстерності ПДПІ.

Школярі, які беруть участь в експериментальній школі «Юний педагог» – III ступінь з перевагою індивідуальних форм роботи.

Учні педагогічних класів при Карагандинському університеті.

Учні педагогічних класів шкіл м. Миколаєва.

Учні педагогічних класів шкіл м. Джанкоя.

Учні педагогічних класів шкіл м. Луганська.

Учні педагогічних класів при Сиктивкарському університеті.

Учні педагогічних класів шкіл м. Саранська.

Порівняння результатів 1-7 груп дозволяє зробити висновок, чи має впорядкована система допрофесійної підготовки результативність у плані розвитку особистості слухачів, та які організаційні форми дозволяють досягти кращих результатів. Зіставлення даних 4-13 груп допомагає виявити, чи має використана у процесі експерименту система переваги у порівнянні з іншими формами. У таблиці 1 запропоновані одержані кількісні параметри:

Таблиця 1

Узагальнені дані дослідження

Групи	Блоки					Середній обсяг професійного ідеалу
	X1	X2	X3	X4	X5	
1	0,03	0,7	2,8	0,03	0,03	3,6
2	0,3	0,8	2,6	0	1,15	3,85
3	0,6	1,0	3,5	0,7	0,5	6,3
4	0,5	1,1	3,3	0,2	0,3	5,4
5	0,9	2,0	2,5	0,05	0,5	5,95
6	1,1	3,3	3,5	0	0,2	8,1
7	2,0	2,0	4,0	0,5	0,5	9,0
8	0,8	0,8	3,0	0,25	0,05	4,9
9	0,2	1,3	3,0	0,1	0,1	4,7
10	1,1	2,0	3,5	0,7	3,0	7,6
11	0,5	1,9	3,3	0,3	0,2	6,2
12	0,75	0,9	2,3	0,3	0,05	4,3
13	0,75	0,6	2,1	0,05	0,15	3,65

З одержаних даних чітко видно, що учні не орієнтовані на професію вчителя як життєву перспективу, володіють мінімальним показником насиченості професійного ідеалу, не бачать складності й різнобічності педагогічної діяльності. Структурний склад їхніх ідеалів бідний, малозмістовний. Пасивна орієнтація на педагогічну роботу не сприяє якісним змінам у професійному ідеалі (дані по 2 групі). Дещо інша тенденція спостерігається в групі школярів, які протягом довгого часу були орієнтовані на професію вчителя та, які систематично займалися самовихованням і самоосвітою. Більш глибоке знайомство зі змістовим та

функціональним складом педагогічної діяльності призводить до суттєвого росту об'єму профідеалів (5,9 якостей у порівнянні з 3,85 і 3,6 у попередніх групах).

Міжгрупове зіставлення показників, одержаних від школярів, які навчаються в факультативі «Юний педагог» за скороченою програмою (зокрема з додатковим уключенням у роботу «Факультету майбутнього вчителя» при ВНЗ), показує, що ця форма підготовки характеризується також певною ефективністю, хоча за ступенем впливу відрізняється від процесу професійного самовиховання школярів. Можна зробити висновок, що відсутність систематичного предметного профілювання, абстрактна орієнтація школярів на професію вчителя, яка не підкріплюється відповідною діяльністю, перевага групових аудиторних форм над індивідуальними, скорочення циклів навчання перешкоджають появі різкого якісного стрибка у формуванні психологічних основ професійної діяльності у порівнянні з самостійними, навіть неупорядкованими формами роботи.

Найбільш високі результати одержані в групі школярів, які навчалися в експериментальному факультативі «Юний педагог», що працював за суворо повною програмою при кафедрі педагогічної майстерності ПДП імені В. Г. Короленка. Порівняння даних у 6-7 групах свідчить, що у процесі переходу на вищий ступінь навчання відмічається і подальший розвиток (зміна) аналізованого показника.

Дослідження профідеалу у студентів першого курсу зафіксувало, що до кінця навчального року у групі, яка має допрофесійну підготовку, він дещо зростає (6,1 проти 5,7). Аналіз змістового складу моделей також підтвердив тенденцію випереджаючого розвитку професійного ідеалу в експериментальному факультативі, який ведеться за предметно-орієнтованою програмою. У процесі навчання у вузі група студентів, які пройшли допрофесійну підготовку, проявляють більшу орієнтованість на знання, уміння, навички, спеціальні здібності (розрив з іншою групою в 2 рази) [1, 2, 3].

Організація експериментальної роботи здійснювалась у рамках Цільової комплексної програми «Вчитель». Участь автора у роботі цієї системи полягала в методичному керівництві вчителями шкіл, які вели факультативи (підготовка й поширення методичних посібників, організація навчання) та здійсненні формуючого експерименту, у межах якого розроблялись і реалізувались оптимальні програми організації факультативу.

Список використаних джерел

1. Пивовар Н.М. Влияние психолого-педагогических факторов на учебную деятельность и образ жизни студентов вуза / Н.М. Пивовар // Здоровый образ жизни: прикладные психологические проблемы. – Сыктывкар, 1989. – С. 52-63.
2. Пивовар Н.М. Влияние профессионального идеала на учебную активность студентов педвуза / Н.М. Пивовар // Психологические аспекты пропаганды здорового образа жизни. – Сыктывкар, 1989. – С. 103-107.
3. Пивовар Н.М. Психологічні можливості системи допрофесійної підготовки у формуванні контингенту студентів педвузу / Н.М. Пивовар // Вища і середня педагогічна освіта. – К.: Вища школа, 1989. – №14. – С. 95-99.
4. Пивовар Н.М. Факультатив «Юний педагог» у системі допрофесійної підготовки вчителя // Шляхи удосконалення психолого-педагогічної підготовки учителя у світлі основних напрямків реформи загальноосвітньої та професійної школи. – Полтава, 1985. – С. 133-135.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2017р.

ПИВОВАР Н.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОЕССИОНАЛЬНОГО ИДЕАЛА В СИСТЕМЕ ДОПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ (ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ)

В статье рассматриваются вопросы, связанные с определением уровня сформированности профессионального идеала будущего учителя, как важного условия эффективности его профессионализации, главного мотива самосовершенствования педагога, в различных системах допрофессиональной подготовки и диагностики их действенности.

Ключевые слова: профессиональный идеал, допрофессиональная подготовка учителя, профессиональная направленность студентов, математическая модель профессионального идеала.

PIVOVAR N.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Ukraine

FORMATION OF THE PROJECTIVE IDEAL IN THE SYSTEM OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF THE TEACHER (FROM EXPERIENCE)

The article deals with issues related to determining the level of the professional ideal of the future teacher as an important condition for the effectiveness of his professionalization, the main motivation for the teacher's self-improvement, in various pre-professional training systems and the diagnosis of their effectiveness.

The results of studies of the profideal in first-year students are presented, which proved that by the end of the academic year in the group having pre-professional training, it increases.

An analysis of the contents of the models also confirmed the tendency of a progressive development of a professional ideal in an experimental elective course conducted by a subject-oriented program. In the process of studying in high school, a group of students who have undergone pre-professional training, have a greater focus on knowledge, skills, skills, and special abilities.

The organization of experimental work was carried out within the framework of the Target Complex Program "Teacher". The author's participation in the work of this system was in the methodological guidance of the teachers of schools, who conducted electives (preparation and distribution of methodical manuals, organization of training) and the implementation of a forming experiment, within which the optimal programs of the organization of electives were developed and implemented.

Keywords: professional ideal, pre-professional teacher training, professional orientation of students, mathematical model of professional ideal

УДК 375.5:005.336.3:001.895

СЕРГІЙ РОМАНОВСЬКИЙ

Ліцей «Інтелект», м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ НОВОЇ ШКІЛЬНОЇ ПРАКТИКИ І ОСВІТНІ РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Розкриваються особливості створення нетрадиційної шкільної практики Київського ліцею «Інтелект» у контексті освітніх реалій сьогодення: акцентується увага на трьох проблемах української освіти та нових освітніх стандартах; розкриваються окремі питання навчально-педагогічного самоменеджменту (самопізнання); пропонується авторський погляд на такі складові освіти, як якість, системність і комплектність, фундаментальність, ефективність; акцентуються окремі аспекти освітніх реалій і державних процесів модернізації системи освіти; пропонується інтегрована модель освіти «середня школа – вища технічна школа», розкриваючи завдання та принципи її створення, а також елементи змісту практичної роботи в ліцеї за новою запропонованою схемою. У статті також подані пропозиції щодо можливого покращення роботи середнього ЗНЗ з урахуванням зворотнього зв'язку з ВНЗ; визначені окремі перспективні можливості щодо модернізації вищої технічної освіти та середньої профільної.

***Ключові слова:** середня освіта, управління якістю освіти, інноваційна діяльність, інновації.*

Сучасна освіта перебуває у нестійкому швидко змінюваному стані. За 25 років незалежності накопичено певний досвід у сфері реформ та модернізації освітньої галузі України. Останні прагнення суспільства стати Європейською країною в черговий раз заторкують і питання готовності освітньої галузі до Європейських стандартів. Проблемам модернізації освіти вже присвячено ряд наукових праць теоретиків і практиків педагогічної галузі, в яких акцентується увага на окремих проблемах модернізаційних процесів в освіті. Проблеми модернізації вищої освіти вже більше 10 років розглядаються на щорічних науково-практичних конференціях [2], [3], загальним проблемам модернізації освіти також приділяють багато уваги на конференціях [4] та ін. З метою вдосконалення української системи освіти досліджували також досвід окремих зарубіжних країн О. В. Шаповалова (Велика Британія) [8], О.Г. Калініна (США) [1] та інші. Але проблеми пов'язані з досягненням якісних результатів в освіті шляхом модернізації (впровадженням інновацій, поширенням експериментів) педагогічного процесу до цих пір не знайшли остаточного рішення і залишаються актуальними. Тому метою статті стало розкрити де-які особливості роботи зі створення нової (нетрадиційної) шкільної практики в контексті об'єктивних освітніх реалій.

Керуючись 28 – річним експериментально-педагогічним досвідом роботи в площині середня школа-вища технічна школа, про що ми вже частково згадували у попередніх публікаціях [5], [6], а також досвідом стажування в зарубіжних країнах (Бразилія, Велика Британія, Фінляндія, Швеція, ФРН та інших) ми готові поділитись своїми окремими спостереженнями, результатами експерименту, висновками і пропозиціями з колегами науково-педагогічного кола.

Тож, беручи до уваги те, що теорія є узагальненням об'єктивних фактів, способом опису та пояснення закономірностей реальної дійсності [7, с.10]

розкриємо окремі проблеми і факти та подамо де-які висновки, отримані нами у ході експериментально-педагогічної діяльності в Київському ліцеї «Інтелект» (автор – директор ліцею).

Три проблеми української середньої освіти.

1. Конфлікт між: потребами розвитку країни та напрямками діяльності освіти, ринками освітніх послуг і праці, рівнями та видами освіти, державною та приватною освітою.

2. Застаріла система економічних відносин між: бюджетами різних рівнів, оплатою вчителів та їх пенсійним забезпеченням, інвестуванням в освіту та податковим кодексом.

3. Відсутність рівного доступу до якісної освіти через відмінності у: доходах батьків, типах навчальних програм і навчальних закладів, місцях проживання.

Викладання у школі перетворюється на передавання інформації шляхом запам'ятовування, не залишаючи можливості поставити запитання, зробити самостійно нове. Учні закінчують школу з малим концептуальним розумінням науки. Вони вивчили факти, але не розуміють ідеї, які за ними стоять. Чим більше викладач прагне охопити академічний матеріал, тим більше програма нагадує поверхневий огляд матеріалу. Що ти знаєш стає менш важливим за те, що ти можеш робити з цими знаннями. У ліцеї «Інтелект» вчать навчатися самостійно тут і зараз, потім застосовувати знання.

Середня школа зобов'язана взяти випускника початкової школи не залежно від того, як спрацювала остання. Старша школа, об'єм навчальної інформації якої знаходиться за межами розуміння teenager, зобов'язана взяти випускника середньої школи. Навчальний план школи не пов'язаний із життєвим досвідом teenager, не дає йому відповіді з упередженням на майбутнє.

Умови життя і трудової діяльності висувають нові підходи до конкурентоспроможності спеціалістів на ринку праці і реалізації особистості в соціумі. Це розвиток аналітичних здібностей та критичного мислення, вміння сприйняти знання, встигати за змінами. Школа не бере на себе відповідальність за якість, з якою учень буде випущений. Як результат абітурієнти 7 класу ліцею «Інтелект» не можуть пройти співбесіду з математики і англійської мови, не вміють слухати, думати, задавати запитання і розуміти відповіді, формулювати думки.

Шкільні стандарти (переповнені вимогами предметного характеру) усереднюють освітній рівень. Проблема не в передачі знань, а в прищепленні інтересу до самоосвіти, вміння працювати з інформацією. Нові освітні стандарти - це новий навчальний план і новий зміст освіти; нові технології і нові підходи в оцінці знань учнів; нові вимоги до результатів навчання, які вбирають універсальні вміння та навички, особисті результати; нові вимоги до матеріально-технічного забезпечення.

В ліцеї «Інтелект» для розробки критеріїв інноваційної моделі навчально-виховного комплексу почали з вчителя, який повинен відповідати певним професійним компетенціям: особистісні: мотивація професійної діяльності, морально-етична позиція; організаційні: вміння управляти своєю діяльністю і діяльністю учнів; комунікативні: співробітництво з учнями і батьками, ефективна спільна професійна діяльність; інтелектуальні: вирішувати професійні проблеми, використовувати інформаційне забезпечення учня.

Батьки учнів ліцею відслідковують, з якого соціального прошарку суспільства учні класу, де навчається їх дитина. Батьків цікавить наступність «школа-університет», відсоток абітурієнтів, які посіли бюджетні місця в університеті. Батьки бажать, щоб їх спадкоємців знайшов своє місце в житті. Раніше роботодавець, приймаючи на роботу, на свої гроші перевчав працівника. Потім

працівник починав шукати високо оплачувану роботу. Зараз наймають кращих фахівців.

У ліцеї відбувається моніторинг викладання предметів, створена педагогічна школа, в рамках якої викладачі удосконалюють професійні навички. В основі педагогічної школи лежить система наставництва, завдяки якій вчителі переймають досвід в університетських викладачів ліцею, адаптуються до вимог ліцею. Інформаційно-педагогічні технології – це умови креативного мислення. Для викладання за авторськими програмами викладачі розробили навчальні електронні мультимедійні посібники, які залучають ліцеїстів до самостійної навчально-пізнавальної діяльності. В ліцеї відбувається боротьба за кваліфікованого викладача і здібного учня, вивчаються можливості створення бізнес-інкубатора: освіта-наука-техніка-виробництво-smart money- венчурний бізнес, який не терпить втручання держави.

Самопізнання дозволило ліцею ідентифікувати помилки, знайти шляхи виправлення. Інформаційна система моніторингу якості характеризує академічні досягнення ліцеїстів, задоволення навчальними програмами, якісний склад і ефективність роботи викладачів, характеристики і якісний склад учнів, навчальні та матеріальні ресурси, працевлаштування випускників ліцею після закінчення університету.

Попереднє узгодження рішень, випереджувальне виявлення проблем обумовлюють зворотні зв'язки, якими є тематичні і соціологічні опитування, які дозволяють отримати об'єктивну оцінку суб'єктивного бачення вчителів і ліцеїстів. Критерії ефективності опитувань: виникнення конфліктних ситуацій, незрозуміння - розуміння учнями і батьками рішень та дій. Довіра до результатів анкетування, сприйняття їх важливості для вдосконалення діяльності. Відчуття у ліцеїстів причетності до забезпечення якості навчального процесу є фактором формування взаємних партнерських стосунків.

В умовах глобалізації світової економіки необхідні спеціальні знання у спеціалістів, які швидко приймають ефективні рішення. У ліцеї набуває значення незалежне мислення, вчать думати, слухати, задавати запитання. Вчать за короткий проміжок часу отримувати сильний розв'язок поставленої задачі, стимулюють учнів самостійно вчитися, проводити дослідження, піддавати критичному аналізу те, що вивчається, знаходити інформацію. Аудиторні заняття доповнюються дискусіями в неформальній обстановці, де учень обмінюється думками з викладачем. В ліцеї відбуваються спільні конференції викладачів, учнів, роботодавців, батьків, метою яких є ідентифікація вимог до потенційного працівника, розробка програм розвитку навичок, які задовольняють цим вимогам. Відбувається зростання міжкультурного співробітництва. Відсутність культури слухати - це прояв незрозуміння і виникнення конфліктів, причина неефективного спілкування. Відсутність толерантності – це бар'єр у спілкуванні. В ліцеї навчаються громадяни 12 країн. Це вимагає від ліцеїстів поваги до інших культур, комунікабельності, доброзичливості, толерантності, сучасного мислення.

В ліцеї готують випускника до життєдіяльності в інформаційному суспільстві. Випускник знає, що життя обдурити неможливо, що друзі його сім'ю годувати не будуть. Він повинен розраховувати тільки на себе. Він повинен тримати удар. Якщо зіб'ють з ніг, повинен зуміти встати, швидко адаптуватися в навколишньому середовищі. Випускник ліцею конкурентоспроможний на ринку праці.

Якість. Сучасна школа – це не тільки сучасна будівля з електронною екіпіровкою. Сучасна школа – це нові освітні технології і електронні підручники, конкурентоспроможні викладачі, стимулювання якості праці.

Системність і комплектність. Необхідно бачити взаємозв'язок проблем. Обирати напрямки, які дозволять діяти на усю сукупність факторів.

Фундаментальність. Знання стають смертними. Сьогоднішній факт нерідко завтра стає непотрібним судженням. Це не заперечення проти вивчення фактів. Необхідно знати, чим замінити застарілі ідеї. Неосвічена людина не та, яка не вміє читати, а та, яка не навчилася переучуватися.

Ефективність. Отриманням максимально можливих результатів при мінімальних затратах часу і сил. Відомча освітня стратегія зацікавлена в отриманні від держави максимальних ресурсів для своєї діяльності, що прирікає відомчу освітню стратегію на неефективність. Необхідний пошук відповідей на питання, якими формами, методами, засобами можна досягти поставлених цілей. Оцінка ефективності форм та методів досягнення цілей, на основі яких відбираються найбільш ефективні.

Стратегія модернізації середньої освіти потребує розв'язання наступних проблем.

1. Малоєфективний зміст не відповідає вимогам сучасного життя. Процесом навчання незадоволені.

Учні – догми сидять на догмах та догмами поганяють.

Учителі – не готові до сучасного освітнього технологічного середовища, не встигають за прогресом. Будемо втоптувати учителів у протестний електорат, чи зробимо з учителів ядро середнього класу. Й електорам, чи зробимо з них ядро середнього класу.

Батьки – 10-15 років вчать дитину. На фініші людина безробітна, не затребувана, не пристосована до життя.

Держава – витрачає гроші на освіту, але постійно чує критику і докори. «Школа не забезпечує рівень знань, визначений державними стандартами освіти. Час кричати SOS» (І.Лікарчук).

2. Освіта не зістиковується з потребами в кваліфікованих кадрах. Диспропорції між освітою та потребами економіки. Впав інтерес до технічних спеціальностей (НТУУ-КПІ-2015: 800 бюджетних місць на 1 курсі залишилися вільними). Це зниження інтелектуального і економічного потенціалу країни, brain-drain. Для Європи ця тенденція знаходиться в руслі державної політики - «у станка» емігрант, керівну посаду обіймає громадянин Євросоюзу. Якщо так буде розвиватися Україна, то хто буде працювати на наших підприємствах, чи будуть вони існувати? Готова Україна створити таку систему відносин один до одного, до суспільства, в якому існує праця для емігрантів і для своїх? Якою буде ціна такої політики?

3. Застаріла система соціально-економічного забезпечення. Освіта коштує грошей, але нецтво дорожче. В умовах міждержавної конкуренції освітніх послуг держава повинна підтримувати успішні освітні заклади – «точкове фінансування успішного освітнього проекту».

Ліцей «Інтелект» здійснює маркетинг і моніторинг ринку освітніх послуг, націлюється на освоєння ринку за рахунок інновацій, які ліцей виробляє відповідно до вимог життя, виробляє організаційні зміни освітньої моделі, спираючись на свої вивірені часом ефективні засоби проведення навчального процесу. Ліцей адаптований до вимог ринку праці, орієнтований на відслідковування динаміки зростаючих потреб споживача освітніх послуг.

Ліцей освоює ринок освітніх послуг за рахунок введення в навчальний процес затребуваних предметів і навчально-методичних розробок викладачів, час існування яких диктується схемами життєвого циклу. Internet, супутникові антени ліцею приймають освітні програми, які передаються на комп'ютер викладача –

важлива свіжа інформація без затримок і перекручень потрапляє до навчально-виховного процесу.

Набуває значення розробка стандартів ліцею технічного профілю з поглибленим вивченням англійської мови, яка повинна стати прелюдією науково-освітнього об'єднання «Середня школа–вища технічна школа». Для створення стандартів необхідні: а) автономія вибору форм навчально-виховного процесу, варіативні програми, самоосвіта; б) стажування вчителів у відомих навчальних закладах, запрошення закордонних викладачів; в) ознайомча практика учнів в європейських навчальних закладах. Стажування студентів, які володіють англійською мовою, в науково-технічних центрах, де підготовлено інженерний корпус Японії, Кореї, ФРН, Фінляндії; г) баланс між універсальністю знань, їх фундаментальним характером та прагматичністю зорієнтованою на вимоги ринку праці та потреби економіки; д) освіта повинна стати частиною добробуту держави, економіки, науки, інакше освітня доктрина буде виглядати, як утопія; є) досвід роботи в учбових закладах різних профілів, в учбових закладах Євросоюзу, знання порівняльних характеристик; ж) диференціація шкіл на ординарні ліцеї і ліцеї, які відповідають вимогам відомих середніх учбових закладів. У рейтингу «50 кращих шкіл України» 6% ліцеїв, 3% гімназій; з) наступність «школа-університет». Вищої школи без середньої школи не буває.

Завдання навчально-виховного об'єднання «Середня школа–вища технічна школа». 1. Залучення обдарованих дітей, сучасних педагогів, професійна підготовка вчителів за пріоритетними для об'єднання напрямками. 2. Розвиток умов для реалізації інтелектуального і особистого потенціалу, професійного самовизначення та становлення дітей незалежно від місця проживання, соціального положення, фінансових можливостей сімей. 3. Розвиток форм залучення обдарованих дітей в інтелектуальну, спортивну, художню, громадську діяльність. 4. Створення системи «соціальних ліфтів» для талановитої молоді, яка для професійного становлення об'єднає профорієнтаційні, освітні, спортивні, творчі і дослідницькі ресурси. 5. Формування стимулів для партнерства, залучення педагогів, експертів, нових учасників. 6. Створення центру консультативної допомоги батькам та педагогам, які працюють з обдарованими учнями.

Принципи об'єднання «Середня школа–вища технічна школа»: 1. Підтримка обдарованих дітей сильними педагогами, провідними діячами науки, мистецтва, спорту. 2. Слідкування за досягненнями випускників та їх працевлаштуванням. 3. Підвищення ефективності взаємодії наставників і дітей. Вмінням керувати власними проектами, професійним зростанням, розвиток фізико-математичного та творчого мислення, культурне самовизначення, підтримка здоров'я. 4. Збереження отриманих знань і вітчизняних доробок з метою створення ефективних педагогічних практик. 5. Акумулювати досвід кращих шкіл з метою створення навчально-методичного центру, який буде розробляти професійні програми для педагогів, які пройшли підвищення кваліфікації в об'єднанні. 6. Орієнтація на спеціалізовану підготовку, знайомство з науковими досягненнями, культурною спадщиною України. 7. Синтез науки, мистецтва, спорту є умовою виховання і всебічного розвитку лідера: мистецтво, література, самопрезентація, історія, творчі майстерні, англійська мова. 8. Працювати з учнями, які виявили здібності в мистецтві, науці, сприяти розвитку творчих, комунікативних і соціальних навичок, формуванню гармонічної особистості. 9. Прозорі критерії відбору здібних учнів. 10. У рамках індивідуальної, групової проектної роботи учні знайомляться з передовими вітчизняними технологіями, реалізують соціальні проекти в регіонах, відпрацьовують навички публічних презентацій. 11. Учні повинні брати участь у професійних загальноосвітніх програмах, в роботі наукових лабораторіях під

керівництвом провідних вчених і експертів-практиків, майстер-класах, які проводять видатні вчені, викладачі кращих університетів, фізико-математичних і хіміко-біологічних шкіл.

Переважає кількість ліцеїв, які декларують поглиблене вивчення предметів, залишилися «посередніми» навчальними закладами. Низький відсоток випускників ліцеїв підтверджують медаль на першому курсі університету. Коефіцієнт кореляції медаль - диплом з відзнакою прямує до нуля.

Ліцеї «спеціалізуються на ІКТ» (фізика, електроніка, математика, кібернетика). Але розрив між шкільною інформатикою і ІКТ подолати неможливо. В школі не знають, до чого готувати учнів – програмісти чи користувачі. Не маючи науково-лабораторної бази, кадрового забезпечення, ліцеї пропонують спеціалізації з біотехнології (математика, інженерія, біофізика, біохімія), з економіки. Економіка виробництва – це внутрішні заводські зв'язки, служба головного інженера, головного технолога, комерційного директора, СКТБ, знання параметричних та теплових комп'ютерних розрахунків, розуміння фізичних ефектів, які покладені в основу технологій, а потім складні відносини ринку. Холнборнський коледж в Лондоні, який готує спеціалістів з маркетингу та менеджменту, без ступеня бакалавра з інженерії до магістратури не приймає.

Ліцей «Інтелект» займає достойне місце на міжнародному ринку освітніх послуг. Викладачі читають лекції в університетах світу, приймають участь в міжнародних конференціях і семінарах, стимулюють учня вивчати самостійно літературу, піддавати критичному осмисленню те, що вивчає. Для ліцею характерна етика «ти можеш», «атмосфера високих сподівань». Викладач повинен з'ясувати, до яких предметів учень схильний, зробити ставку на сильні сторони учня. Важливо знаходити інформацію, ефективно працювати з нею.

В ліцеї «Інтелект» розроблена віртуальна карта досягнень Розвиток–Освіта–Соціалізація–Творчість, яка дозволяє зрозуміти стан освітньої діяльності та побудувати траєкторію змін. On Line Education відслідковує, як поводить себе ліцеїст під час навчання, як склав On Line тести, аналізує результативність в Educational Testing Service, Out-comes focused education. Ліцей вчить розуміти слова: «наша справжня національність - людство» (Г. Вельс), виховує розуміння того, що особиста свобода нероздільна з особистою відповідальністю, допомагає учням реалізувати свій потенціал.

У ліцеї створена педагогічна школа, в рамках якої викладачі удосконалюють професійні навички. В її основі лежить система наставництва, завдяки якій вчителі переймають досвід у університетських викладачів ліцею, адаптуються до вимог ліцею. Інформаційно-педагогічні технології – це умови креативного мислення. Для викладання за авторськими програмами викладачі розробили навчальні електронні мультимедійні посібники, які залучають ліцеїстів до самостійної навчально-пізнавальної діяльності. В ліцеї відбувається боротьба за кваліфікованого викладача і здібного учня, вивчаються можливості створення бізнес-інкубатора: освіта–наука–техніка–виробництво-smart money- венчурний бізнес.

У 8 фізико-математичному класі з поглибленим вивченням англійської мови доцент, кандидат фізико-математичних наук викладає англійською Physical Science, спираючись на матеріал, який викладається в 7-8 класах українською – механіка, будова речовини, електрика, магнетизм, структура атомного ядра. Учень користується англійським підручником і DVD диском (запитання, тести, підручник).

У 9-11 фізико-математичних класах з поглибленим вивченням англійської мови відбуваються семінари з фізики англійською мовою. Лекції з фізики (9-11 класи), які російською мовою читає доцент кандидат фізико-математичних наук, виводяться на дисплей (мови англійська, українська, російська). Семінар (половина

класу) українською мовою веде асистент, вчитель-методист. Лектор повторює матеріал англійською (Physics, advanced level).

Лекції з англійськими субтитрами англійських професорів виводяться на дисплей (у ліцеїста англійський DVD диск). У 9 класі асистент спеціалізується з механічних форм руху. У 10 класі - з електромагнітних і теплових форм руху. У 11 класі - коливання і хвилі, оптика, атомна і ядерна фізика.

При викладанні механіки (9 клас) лектор на понятійному рівні торкається питань теоретичної та технічної механіки (момент інерції), опору матеріалів (види деформацій, модуль Юнга). При викладанні теплопровідності, конвективного теплообміну (10 клас) лектор торкається питань, пов'язаних з коефіцієнтом теплопередачі. При викладанні матеріалу пов'язаного з електромагнітними полями (10-11 клас) лектор торкається питань, пов'язаних з теоретичними основами електротехніки (розрахунки електричних мереж, імпеданс). Це стає в нагоді випускникам ліцею, коли вони на 1-3 курсах НТУУ-КПІ починають слухати відповідні дисципліни.

Доцент, який веде семінари з фізики англійською мовою, оцінює рівень підготовки з алгебри, геометрії, фізики, англійської мови, що є підказкою предметникам, на що необхідно звернути увагу. Викладання фізики трьома мовами це: повторення, активізація англійської лексики (технічний переклад подається фізиком), володіння ліцеїстами трьохмовною технічною термінологією.

На сайті Intellect.com.ua. розміщені лекції доцентів ліцею. Контрольні роботи складає лектор. За структурою (кількість завдань, розподіл балів), за часом виконання (180 хв.) контрольні роботи моделюють реальні умови вступних іспитів. Неможливо навчитися писати трьох годинні атестаційні роботи з математики чи фізики, проводячи 45 хвилинні контрольні роботи. За результатами контрольних робіт (учень має право на апеляцію) здійснюється моніторинг успішності виконання кожного завдання. Це дозволяє визначити завдання і теми, які учні засвоїли не досить глибоко, усунути недоліки.

Лекції з алгебри (9-11 класи) українською мовою читає кандидат фізико-математичних наук, доцент. Семінар (половина класу) веде російською асистент, вчитель-методист. Лектор контролює проведення семінарських занять, стимулює професійну конкуренцію асистентів. За такою схемою інша команда викладачів викладає геометрію. Тестування з фізико-математичного і англійського циклів здійснюється через Internet.

Актуально створення університетських комплексів, які передбачають різні форми інтеграції середньої і вищої освіти (Science-Mathematics). Для підвищення якості підготовки і скорочення освітніх траєкторій у комплексах будуть розроблятися освітні програми різних рівнів. Комплекс забезпечить створення перспектив професійного росту, спілкування університетських викладачів із учителями, підвищення якості викладання, соціального статусу, мобільності учнів і викладачів, ефективність використання матеріальних та кадрових ресурсів, швидку і гнучку адаптацію освіти до змін ринку праці.

Заможні українці посилають своїх дітей після закінчення гуманітарних українських ліцеїв вчитися за кордон. Виникає питання, що будуть роботи ці діти після отримання закордонної освіти. Проблематично, що молоді люди за кордоном зроблять серйозну кар'єру, бо вони не резиденти країни. Повертаючись в Україну, вони не знають технологій українського виробництва. Виробничі особливості українських підприємств та їх служб для молодих людей будуть не знайомі. Вони закінчили гуманітарні ліцеї в Україні та гуманітарні університети за кордоном. Бути спеціалістами з міжнародної економіки та банківської справи, які в Україні не витримують серйозної критики, досить складно. Про яку міжнародну економіку іде мова?

Необхідні дослідницько-технологічні центри (Technology-Engineering), для створення яких бажано використати провідні технічні ліцеї і технічні університети. Для профільного навчання в центрах необхідно зібрати сучасне обладнання і сучасних спеціалістів. Це допоможе розв'язати проблему профорієнтації.

Центри допоможуть підготувати випускників технічних університетів, які володіють англійською мовою, для стажування в науково-технічних центрах розвинутих країн, де вони оволодіють сучасними технологіями. Після повернення в Україну конкурентоздатна інженерна генерація допоможе закупити сучасне технологічне обладнання, налагодити його, навчити, як експлуатувати (Science-Technology-Engineering). Не потрібно запрошувати закордонних спеціалістів. Це збереже для країни валюту.

Лектори ліцею знайомі з проблемами першокурсників НТУУ-КПІ. В ліцеї на лекціях з фізики (9-11 класи) увага приділяється явищам, фактам, поняттям, законам. Характеризуються методи наукового пізнання: спостереження, побудова гіпотез і моделей, висновки (наслідок, перевірка). На семінарах увага надається плануванню, проведенню експерименту (віртуальний), спостереженням, фіксації отриманих даних, їх систематизації (графіки, таблиці, діаграми), інтерпретації результатів, формулюванню висновків. Електронні навчальні посібники виводяться на LCD дисплей (англо-українська версія).

Фонд цифрових освітніх ресурсів дозволив налагодити у ліцеї централізовану систему самостійної роботи ліцеїстів, вести облік засвоєного матеріалу, кількості вирішених завдань. При розробці цифрових освітніх ресурсів головне зрозумілі і короткі тексти, завдання в тестовій формі різного рівня складності. Учні зможуть самостійно вчитися, розв'язувати завдання з використанням РС, що дозволить індивідуалізувати навчальний процес, зробити його ефективним. Але цифрові освітні ресурси потребує підвищення кваліфікації викладачів.

Викладаючи у НТУУ-КПІ, доценти ліцею бачать недоліки в підготовці випускника школи: неспроможність відрізнити наукові знання від віри, нерозуміння різниці між знанням і істиною, нерозуміння відмінностей міри ймовірності і категорій наукової інформації (факти, гіпотези, закони, моделі, теоретичні висновки, результати експерименту), відсутність мислити моделями, теоретично пояснювати і передбачати. Вагу набувають особистісно-орієнтовані форми адаптивної освіти, нові освітні технології, тести, колоквиуми, форми розвитку і саморозвитку. Завдяки теоретичним знанням, які ліцеїсти отримують на лекціях, вони достойно виходять із ситуації, коли для розв'язання задачі використовують нестандартний підхід. Ліцеїсти швидко адаптуються в університеті, успішно складають екзаменаційну сесію з вищої математики.

Резюмуючи, зауважимо, що перспективами переходу до нового якісного рівня освіти України могло б стати: впровадження елементів досвіду роботи учбових закладів Євросоюзу різних профілів, можливих до застосування в наших умовах; диференціація шкіл на ординарні ліцеї і ліцеї, які відповідають вимогам відомих середніх учбових закладів; застосування розроблених авторських програм з природничих дисциплін до застосування в закладах з поглибленим вивченням англійської мови; створення дослідницько-технологічних центрів (Technology-Engineering) з сучасним обладнанням і сучасними спеціалістами; залучення гнучких фахівців вишів до співпраці (роботи за сумісництвом з учнями 8-11 класів) з ЗНЗ.

Список використаних джерел

1. Калініна О.Г.. Система управління якістю освіти у вищих навчальних закладах США [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Олена Геннадівна

- Калініна; Держ. закл. "Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка". – Старобільськ, 2015. – 21 с.
2. Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців [Текст] : тези доп. міжнар. наук.-метод. конф., присвяч. 65-річчю з дня народж. д-ра техн. наук, проф., чл.-кор. ВАСГНІЛ Беляєва М.І., 19 листопада 2003 р. / Харківський держ. ун-т харчування та торгівлі ; відп. ред. О. І. Черевко. – Х. : [б.в.], 2003. – 220 с.
  3. Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців [Текст] : матеріали VII Всеукр. наук.- метод. конф., 24 вересня 2009 р. / відп. ред. О. І. Черевко ; Харківський держ. ун-т харчування та торгівлі. – Х. : [ХДУХТ],
  4. Модернізація освіти: пошуки, проблеми, перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ – Переяслав-Хмельницький, 22-25 травня 2006 року). – Київ – Переяслав-Хмельницький, 2006. – 320 с.
  5. Романовський С.В. Двомовна система освіти в лиці «Інтелект» / С.В.Романовський // Директор школи, лицею, гімназії. – 2002. – № 1-2. – С. 132-134.
  6. Романовський С.В. Підвищена увага до обдарованих в лиці «Інтелект» / С.В. Романвський // Директор школи, лицею, гімназії. – 2003. – №2. – С.16-20.
  7. Сидоренко В.К., Дмитренко П.В. Основи наукових досліджень / В.К. Сидоренко, П.В. Дмитренко. Навчальний посібник для вищих педагогічних закладів освіти. – Київ. – 2000. – 259 с.
  8. Шаповалова, О.В. Управління якістю освітніх послуг у системі середньої освіти Великої Британії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ольга Віталіївна Шаповалова ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2015. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2017 р.

РОМАНОВСКИЙ С.

Лицей «Интеллект», г.Киев, Украина

ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЯ НОВОЙ ШКОЛЬНОЙ ПРАКТИКИ И СОВРЕМЕННЫЕ РЕАЛИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Раскрываются особенности создания и усовершенствования нетрадиционной школьной практики Киевского лицея «Интеллект» в контексте современных реалий образования: акцентируется внимание на трех проблемах украинского образования и новых образовательных стандартах; раскрываются отдельные вопросы учебно-педагогического менеджмента (самопознания); предлагается авторский взгляд на такие характеристики образования, как качество, системность и комплексность, фундаментальность, эффективность; делается акцент на отдельных аспектах реалий образования и государственных процессов модернизации системы образования; предлагается интегрированная модель образования «средняя школа школа – высшая техническая школа», раскрываются задачи и принципы её создания, а также элементы содержания практической работы в лицее по новопредложенной схеме. В статье также поданы некоторые предложения касательно возможного улучшения работы среднего учебного заведения с учётом обратной связи с высшим учебным заведением; определены перспективные возможности модернизации высшего технического образования и среднего профильного.

Ключевые слова: среднее образование, управление качеством образования, инновационная деятельность, инновации.

ROMANOVSKIY S.

Lyceum «Intellect», Kyiv, Ukraine

THE PECULIARITIES OF LAUNCHING A NEW SCHOOL PRACTICE AND CURRENT REALITIES OF EDUCATION

In his article the author touches upon the peculiarities of improving and pursuing a unique school practice at lyceum 'Intellect', Kyiv.

He focuses his attention on three key problems of Ukrainian education system and new educational standards; considers certain issues of educational self-management (self-actualization); offers his own opinion of such educational characteristics as quality, consistency, integration and efficiency. Also, the author emphasizes specific aspects of educational and state processes of improving the system of school education; suggests an integral model of education 'secondary school – high technical school', highlighting the tasks and principles of launching a new school practice following a revolutionary innovative scheme. The article entails valuable ideas regarding the improvement of secondary school activity and getting a proper feedback from higher educational establishments. Moreover, the article offers the possibilities of getting high technical and secondary specialized education upgraded.

Key words: *secondary education, education quality management, innovative activity, innovations*

УДК 37.091.4.59

ПАРАСКОВИЯ САХНО

ДАРЬЯ БЕРЕЖНАЯ

ТАТЬЯНА КОРОБКОВА

Сумской государственный университет

**РОЛЬ НАСЛЕДИЯ А.С. МАКАРЕНКО В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
СОВРЕМЕННОГО СТУДЕНЧЕСКОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ
В УНИВЕРСИТЕТЕ**

Студенческое самоуправление в университете является гарантированным государством правом студентов самостоятельно или через представительские органы решать вопросы, отнесенные к их полномочиям. Одним из важных факторов формирования готовности студентов к участию в деятельности органов самоуправления является использование наследия А.С. Макаренко относительно организации самоуправления в коллективе.

Ключевые слова: *самоуправление, студенческое самоуправление, социальная адаптация, деятельность студенческого самоуправления, функции студенческого самоуправления, коллектив, институты самоуправления, органы студенческого самоуправления.*

Актуальность темы. Самоуправление – это добровольное объединение студентов, которое самостоятельно и под свою ответственность решает вопросы, касающиеся интересов студенчества. Деятельность органов студенческого самоуправления направлена на усовершенствование учебного процесса, повышение его качества, обеспечение воспитания духовности и культуры студентов, роста у студенческой молодежи социальной активности.

Повсеместное расширение социального самоуправления народа предполагает широкое вовлечение в этот процесс молодежи, в том числе и учащейся. Участие в студенческом самоуправлении способствует приспособлению студентов к новым условиям жизнедеятельности, адаптации к обучению в университете, как мы это наблюдаем, в частности, в Сумском государственном университете.

Целью статьи является исследование путей повышения эффективности участия в студенческом самоуправлении, в частности – связанных с использованием педагогического наследия выдающегося отечественного педагога А.С. Макаренко.

Изложение основного материала. Студенческое самоуправление в современном высшем учебном заведении – неотъемлемая часть общественного самоуправления, которая обеспечивает защиту прав и интересов лиц, обучающихся в высшем учебном заведении и их участие в управлении высшим учебным заведением.

Надо обратить внимание на роль органов самоуправления в организациях студенческих коллективов: от групповых органов самоуправления к университетским.

Самоуправление студенческой группой должно быть направленно как на исполнение каждым членом группы своих прямых обязанностей, так и на корректирование групповых наставлений и позиций, которые влияют на отношения членов группы и отдельных микро-групп, улучшает настроение, поддерживает позитивный микроклимат, облагораживает групповые традиции.

Бывает, что идеи, предложения предоставляет куратор группы, кафедра или деканат, но они должны быть приняты группой.

В Законе Украины «О высшем образовании» определены задачи студенческого самоуправления: «Обеспечение и защита прав и интересов студентов, в частности относительно организации учебного процесса, обеспечение выполнения студентами своих обязанностей, содействие учебной, научной и творческой деятельности, содействие созданию соответствующих условий для проживания и отдыха студентов, содействие деятельности студенческих кружков, обществ, объединений, клубов по интересам, организация сотрудничества со студентами других высших учебных заведений и молодежными организациями, содействие трудоустройству выпускников, участие в решении вопросов международного обмена студентами» [4].

Функции студенческого самоуправления: обеспечение нормальной учебной работы, выполнение ежедневных задач с учетом интересов студентов; подготовка студентов как специалистов с высшим образованием в управленческой и организаторской деятельности; обеспечение в работе каждого члена органа самоуправления направленности. Успех в работе органов самоуправления обеспечивают: участие в органах самоуправления большинства студентов, а не только актива; нужна поддержка преподавателей на принципах партнерства и равенства; результаты работы органов самоуправления должны быть заметны для всех студентов.

Однако сегодня есть недостатки и в работе самоуправления: во-первых, большинство студентов не участвует в органах самоуправления, а потому происходит ограничение возможности для их самореализации. Во-вторых, студенты тяжело адаптируются к социально-экономическим реалиям, не готовы к решению бытовых и материальных проблем. В-третьих, для актива часто характерен большой прагматизм в отношениях с ровесниками, попытки во всем иметь выгоду, даже в ущерб общественным интересам [5, с. 112-114].

Чтобы устранить эти недостатки, целесообразно обеспечить управление учебной деятельностью студентов и их воспитанием с учётом педагогического наследия А.С. Макаренко, который одним из первых в отечественной педагогике разработал и внедрил в практику систему самоуправления в детско-юношеском коллективе.

Важным является то, что теория самоуправления, раскрытая в трудах великого педагога, непосредственно выростала из практики. А.С. Макаренко предложил

новый поход к организации самоуправления в коллективе воспитанников: все ребята непременно должны быть охвачены работой в органах самоуправления, каждый из них – организатор. Участие в самоуправлении – не только право каждого воспитанника, но и его обязанность.

Творческое использование идей А.С. Макаренко об ученическом самоуправлении в современной общеобразовательной школе помогает вовлекать учащихся в управление и руководство делами своего коллектива, развивать активность и самостоятельность. Та же проблема стоит сегодня и перед отечественной высшей школой и требует последовательного научного обоснования.

В ходе правильного развития самоуправления проявляется интересная тенденция, впервые прослеженная А.С. Макаренко. Речь идет о самом способе привлечения учащихся к выполнению организаторских функций. Способ этот изменится – от прямого назначения педагогами ответственных за определенный участок к выборности на демократических началах и от выборности к простой очередности в исполнении тех или иных функций. При внедрении принципа простой очередности каждый ученик получает опыт полномочного и ответственного организатора многих сторон жизни. А.С. Макаренко отмечал, что в детском коллективе нельзя допускать такого положения, чтобы одни ребята были лишь исполнителями, а другие – организаторами и контролерами. Он указывал на разлагающее коллектив явление – фигуры детей-контролеров, которые с блокнотами в руках наблюдают, как другие трудятся. Функции организации любого дела, исполнение его и контроль за ним практически должны совпадать. «Я старался как можно больше переплести зависимость отдельных уполномоченных коллектива друг с другом так, чтобы подчинение и приказание как можно чаще встречались бы», – писал Макаренко.

Обществу нужны люди, которые в одних ситуациях могли бы быть и руководителями, и исполнителями. Общество обеднеет, если мы будем учить только руководить и контролировать, а не будем развивать у них творческую инициативу, самостоятельность в принятии решений и решительность.

Макаренко достиг того, что воспитатель был членом коллектива, а не пассивным наблюдателем и руководителем. Он добился того, что учитывалось общественное мнение каждого члена коллектива: отношения формировались по принципу: коллектив зависит от всех, все зависит от коллектива.

Самоуправление – лучший способ развития коллективной ответственности, активности, организаторских способностей, дисциплины и других качеств [1, с. 43-45]. Ребята больше любят учить друг друга и самостоятельно решать возникшие проблемы, чем подчиняться кому-то. «Ребятам очень нравится, когда они чувствуют себя в чем-то более опытными, чем педагоги». Поэтому надо прислушиваться к мнению учеников, принимать их советы. Одно дело, когда учащийся выполняет «чужие» требования, учится подчиняться чужой воле, другое – когда он сам добивается от товарищей выполнения законов жизни своего коллектива, разработанных и принятых самими учащимися.

А.С. Макаренко подчеркивал необходимость активной позиции педагога в создании детского коллектива. Все его мысли были направлены на решение проблемы взаимодействия, общего участия в совместной деятельности педагогов и детей, педагогического сотрудничества.

А.С. Макаренко отводил важную роль общему собранию детского коллектива. Определяющей темой собрания «должно быть продвижение вперед».

Большое значение великий педагог придавал регламенту собрания. Он писал: «Этот, казалось бы, небольшой вопрос имеет огромное значение. Во-первых, мы могли сказать на общем собрании обо всем. Во-вторых, каждый приучался говорить

только то, что необходимо. При таком жестком регламенте люди приучаются говорить очень коротко, не размазывая, не говорить лишних слов. Человек приучается к деловитости» [1, с. 43-45].

Для обеспечения регулярности и важности всех институтов самоуправления имеет неоспоримое значение ряд моментов, которые подчёркивал Атон Семёнович:

1. Ни руководство, ни педагоги не должны подменять органы самоуправления в решении вопросов, которые входят в их компетенцию, даже если первые могут сделать это быстрее и компетентнее.

2. Каждое решение органа должно быть безоговорочно выполнено.

3. Если администрация считает решение таким, которое нельзя исполнить, она не имеет права его отменять, а может обратиться к общему собранию.

4. Основным способом влияния администрации на органы самоуправления является работа в них. Если кто-то с ними систематически конфликтует, то он непригоден для работы в этом заведении.

5. Работа в органе не должна забирать у воспитанника много времени, чтобы он не превратился в бюрократа.

6. Нельзя перегружать орган самоуправления мелочами, которые могут быть легко решены административно.

7. Необходимо четко организовать учёт работы органа самоуправления, и все решения должны быть записаны [2, с. 284; 3, с. 274].

Самоуправление в вузе, естественно, отличается многими чертами от описаного А.С. Макаренко. И середя, и сами объекты самоуправления довольно далеки от тех, на которые направлялось его внимание. Однако педагогические основы студенческого самоуправления должны вобрать в себя наиболее объективные наработки выдающегося педагога, неоднократно подтвердившие свою жизнеспособность.

Студенческое самоуправление в Сумском государственном университете функционирует с целью обеспечения выполнения студентами своих обязанностей, защиты их прав и способствует гармоничному развитию личности студента, формированию у него навыков будущего организатора, руководителя. Оно является гарантированным государством правом студентов самостоятельно или через представительские органы решать вопросы, отнесенные к их полномочиям.

В студенческом самоуправлении принимают участие студенты, которые обучаются в университете, не зависимо от формы обучения. Каждый студент имеет право избирать и быть избранными в органы студенческого самоуправления.

Органы студенческого самоуправления способствуют организации учебной, научной, культурно-просветительской, спортивно-массовой и другой деятельности с участием студентов университета. Самоуправление осуществляется на уровне группы, курса, факультета, общегития. ОСС создаются на добровольных избирательных засадах по инициативе студентов.

В своей деятельности органы студенческого самоуправления руководствуются законодательством Украины, уставом Университета. Руководство университета должно создавать условия для обеспечения деятельности и развития студенческого самоуправления.

В рамках исследовательской работы мы провели закрытое анкетирование среди студентов СумГУ, целью которого являлось дать оценку работе студенческого самоуправления; определить эффективность работы студенческого самоуправления как части системы управления вузом; определить степень доверия к студенческому самоуправлению как представителя интересов студентов.

Были предложены следующие вопросы:

1. Как Вы оцениваете работу студенческого самоуправления?

2. Хотели бы Вы принять активное участие в студенческом самоуправлении?

3. Существуют ли негативные явления в студенческом самоуправлении?

Всего было опрошено 142 студента разных факультетов, специальностей, разных курсов.

Ответы на первый вопрос: оценивают работу студенческого самоуправления позитивно – 90,8 %; не могут чётко ответить – 4,2 %; негативно – 3,6 %; не ощущал на себе – 1,4 %.

Ответы на второй вопрос: хотели бы принимать активное участие в студенческом самоуправлении – 39,4 %; нет – 60,6 %.

Ответы на третий вопрос: негативные явления в студенческом самоуправлении существуют – 45,8 %; не существуют – 45 %; не могут чётко ответить – 9,2 %.

Результаты анкетирования показали, что большая часть опрошенных позитивно оценивает работу студенческого самоуправления. Это значит, что студенческое самоуправление СумГУ играет важную роль в системе управления вузом. Однако почти половина опрошенных отметила негативные явления в работе ОСС. Из этого можно сделать вывод, что студенческое самоуправление не достаточно эффективно в сфере реализации интересов студентов, защиты их прав. Это может привести к снижению степени доверия к студенческому самоуправлению как их представителю. Нежелание студентов принять участие в работе студенческого самоуправления указывает на невысокий уровень активности студентов.

Выводы. Устранение отмеченных недостатков требует изучения опыта самоуправления, в частности, его педагогических аспектов, и одним из направлений в решении этой проблемы мы считаем научно обоснованную экстраполяцию идей А.С. Макаренко в условия современной высшей школы.

Список использованной литературы

1. Сахно П.И. Проблемы организации самоуправления в школьном коллективе в наследии А.С. Макаренко / П.И. Сахно, А.А. Сахно // Тезисы докладов областной научно-практической конференции учителей, руководителей школ, преподавателей и научных работников, посвященной педагогическому творчеству А.С. Макаренко и проблемам воспитания в современной школе и семье. – Сумы, 1991. – 73 с.
2. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. – 320 с.
3. Кудояр Л.М. Психологічні погляди А.С. Макаренка: Особистість. Діяльність. Соціальні об'єднання. Колектив / Л.М. Кудояр. – Суми: Вид-во СумДУ, 2005. – 340 с.
4. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. Т. 1. / Сост.: Л.Ю. Гордин, А.А. Фролов. – М.: Педагогика, 1983. – 368 с.
5. Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004. – стаття 38.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2017 р.

САХНО П., БЕРЕЖНА Д., КОРОБКОВА Т.

Сумський державний університет, Україна

РОЛЬ СПАДКУ А.С. МАКАРЕНКА В ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УНІВЕРСИТЕТІ

Студентське самоврядування в університеті є гарантованим державою правом студентів самостійно або через представницькі органи вирішувати питання, віднесені до їх повноважень. Одним з важливих чинників формування готовності студентів до участі в діяльності органів самоврядування є використання спадщини А.С. Макаренка щодо організації самоврядування в колективі

Ключові слова: самоврядування, студентське самоврядування, соціальна адаптація, діяльність студентського самоврядування, функції студентського самоврядування, колектив, інститути самоврядування, органи студентського самоврядування

SAKHNO P., BEREZHNA D., KOROBKOVA T.

Sumy State University, Ukraine

THE ROLE OF THE SEDER A.S. MAKARENKA IN THE DILY STUDIO STUDENTSKY SAMOVRYADOVANNYA IN UNIVERSITY

Student's self-adherence to the University - guaranteeing the right of students to self-reliance through the representation of the organization virishuvati pittany, vidnesheni up to ix obnovazhen. One of the most important things is in the form of student readiness before the part in the organization of self-adherence - the vicarities of the fall of AS Makarenko schodo organizatsii self-comprehension in the collective.

The results of research on the effectiveness of student government in Sumy State University are considered.

Key words: self-admittance, student self-sufficiency, social adaptation, student self-sufficiency, student self-sufficiency, collegiality, institute of self-sufficiency, student self-discipline

УДК 378.147:371.134

ОЛЕНА СЕМЕНІХІНА

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В МАТЕМАТИЧНІЙ ОСВІТІ: АНАЛІЗ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті проведено аналіз докторських дисертаційних досліджень останнього десятиліття, пов'язаних з підготовкою вчителя математики. Окреслено тенденції, які науковцями вважаються провідними в галузі математичної освіти. Серед них актуальними є тенденції інформатизації, інтелектуалізації та гуманітаризації, що обумовлені розвитком інформаційного суспільства і суспільства знань, запитами суспільства на формування у молоді навичок високого мислення, усвідомлення потреби навчатися протягом життя і бути конкурентоспроможним на ринку праці, «мода» на самоосвіту, самовдосконалення і самореалізацію особистості в соціумі на базі ІТ.

Ключові слова: математична освіта, підготовка вчителя математики, тенденції математичної освіти, аналіз дисертаційних робіт, фахова підготовка вчителя математики.

Постановка проблеми. Одним із чільних завдань вищої освіти є підготовка компетентного фахівця, який володіє сучасними надбаннями науки у профільній галузі і суміжних з нею галузях, орієнтується у інформаційному просторі, є конкурентноздатним на ринку праці, готовий виконувати професійні завдання на рівні світових стандартів і зорієнтований на постійне професійне зростання. У зв'язку із цим важливим у сфері вищої освіти є надання якісних освітніх послуг щодо оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками, оскільки для кожної особистості професійна освіта є визначальною в реалізації особистості у соціумі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Розуміння цього обумовлює постійні реформування й зміни парадигм освітньої галузі. Зокрема,

Міністерством освіти і науки України у 2015 році було представлено до обговорення Проект Концепції розвитку освіти на період 2015-2025 років як один із шляхів реалізації Дорожньої карти освітньої реформи в Україні. У цьому документі, зокрема, зазначено, що у відповідь на накопичення системних негараздів, серед яких занепад матеріально-технічної бази, низький рівень зарплат, зниження престижу роботи у сфері освіти, сформувалися три основні моделі відповіді. До першої відносять творення нових форм організації освітньої діяльності у відповідь на виклики сьогодення – модель поширена у закладах, які займаються навчально-виховною діяльністю. Друга модель – трансформація наявних інституцій, технічне пристосування до нових умов існування й діяльності. Модель є спонтанною реакцією на появу проблеми. Третя модель – імітація змін [1]. При цьому акцентується увага на тому, що в освітній галузі України кінця XX – початку XXI ст. більш поширеними є, на жаль, друга і третя моделі. Забезпечення ж сталого розвитку країни, вихід її на щабель розвинених країн світу потребує більшої ваги першої і другої моделей змін. Тобто затребуваними стають саме оновлення моделей освітньої діяльності та вдосконалення професійної підготовки. Це стимулює пошук у сфері освіти таких стратегій підготовки фахівців, рівень професійних якостей яких дозволяв би реальне швидке реагування на виклики інформаційного суспільства.

У сфері математичної освіти парадигма такого оновлення має охоплювати вищі педагогічні навчальні заклади і орієнтуватися на підготовку конкурентоздатного сучасного вчителя математики, який в умовах постійного розвитку інформаційних технологій буде спроможний демонструвати сучасне бачення власного предмету, застосовувати сучасні методи навчання, залучати існуючі програмні засоби для поліпшення якості навчального процесу, зацікавлювати молодь своїм предметом, нарощувати професійну досконалість і власний інтелектуальний, технологічний і творчий потенціал.

Формулювання **мети** статті. Розв'язання означених тез вимагає детального аналізу останніх напрацювань у сфері підготовки вчителя математики і виокремлення з них таких, які становитимуть підґрунтя для реформування освітньої галузі.

Виклад основного матеріалу. З цією метою нами проведено аналіз докторських дисертаційних робіт і монографій, які виконувалися в Україні і стосувалися професійної підготовки вчителя математики (табл. 1).

Аналіз наведених у таблиці дисертаційних робіт, а також науково-методичних монографій, збірників наукових робіт в галузі педагогіки, психології, методик навчання дозволяє виокремити тенденції гуманітаризації, фундаменталізації, інформатизації математичної освіти.

Так, у роботі В. Моторіної [2] обґрунтовано концептуальні засади діяльності вищих навчальних закладів з реформування шляхів, умов і засобів професійної підготовки учителів математики в умовах реформування освітньої галузі. Науковцем запропоновано структурно-змістовну модель професійної підготовки вчителя математики й обґрунтовано доцільність її функціонування в умовах модернізації освіти в Україні, розроблено педагогічну технологію навчання майбутніх учителів математики, особливостями якої є інтеграція, цілісність змісту і діяльнісний підхід до професійної підготовки.

У дослідженні С. Ракова [7] відзначено потребу інформатизації математичної галузі знань, наголошено на появі нової парадигми математичної освіти, де активними співтворцями знань стають і студенти, і викладачі. Відзначено потребу у використанні інтерактивних комп'ютерних засобів математичного спрямування у підготовці вчителя математики.

Ю.Триус [9] сучасну освітню парадигму розглядає у тріаді: «студент – інформаційні ресурси і технології – викладач», яка реалізується на основі діяльнісного підходу, активних та інтерактивних методів навчання, упровадження сучасних педагогічних технологій у контексті адекватних особистісно-орієнтованого і гуманістичного підходів.

Таблиця 1

Напрями дослідження проблеми підготовки вчителя математики

Напрямок	Автор, рік	Тема дослідження
Аспекти професійної підготовки вчителя математики	Моторіна В.Г., 2005 [2]	Дидактичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів математики у вищих педагогічних навчальних закладах
	Семенець С.П., 2011 [3]	Теорія й практика розвиваючого навчання у системі методичної підготовки майбутніх учителів математики
	Коростіянець Т.П., 2013 [4]	Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін за індивідуальними освітніми траєкторіями
	Самойленко О.М., 2014 [5]	Теоретичні і методичні засади підготовки бакалаврів-учителів математики за дистанційною формою навчання
Питання фундаменталізації та гуманітаризації математичної освіти	Ковтонюк М.М., 2011 [6]	Фундаменталізація професійної підготовки майбутнього вчителя математики-бакалавра
Формування фахових якостей вчителя математики	Раков С.А., 2005 [7]	Формування математичних компетентностей учителя математики на основі дослідницького підходу в навчанні з використанням інформаційних технологій
	Петрук В.А., 2008 [8]	Теоретико-методичні засади формування базових професійних компетенцій у майбутніх фахівців технічних спеціальностей
Аспекти інформатизації математичної освіти	Триус Ю.В., 2005 [9]	Комп'ютерно-орієнтовані методичні системи навчання математичних дисциплін у вищих навчальних закладах
	Рагуліна М.І., 2008 [10]	Комп'ютерні технології в математичній діяльності педагога фізико-математичного спрямування

Напря́м	Автор, рік	Тема дослідження
	Мартиросян Л.П., 2010 [11]	Теоретико-методичні основи інформатизації математичної освіти
	Горошко Ю.В., 2013 [12]	Система інформаційного моделювання у підготовці майбутніх учителів математики та інформатики
Проблема формування професійної та інформаційної культури вчителя математики	Михалін Г. О., 2004 [13]	Формування основ професійної культури вчителя математики у процесі навчання математичного аналізу
	Рамський Ю.С., 2013 [14]	Методична система формування інформаційної культури майбутніх учителів математики
	Лаврентьева О.О., 2015 [15]	Теоретичні і методичні засади розвитку методологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі професійної підготовки

Інформатизацію математичної освіти Л. Мартиросян [11] характеризує як цілеспрямований організований процес створення та використання науково-педагогічних, навчально-методичних, програмно-технологічних розробок, орієнтованих на досягнення цілей навчання математики в умовах реалізації можливостей використання інформаційних і комунікаційних технологій з урахуванням педагогічно-ергономічних умов безпечного їх застосування.

Авторка зазначає, що інформатизація у процесі навчання математики забезпечує: 1) розвиток особистості суб'єктів навчання за рахунок їх залучення до експериментально-дослідної діяльності; 2) формування пізнавального інтересу в умовах особистісно орієнтованого навчання математики; 3) виконання соціального замовлення суспільства за рахунок залучення молоді до використання інформаційних технологій як інструментів дослідження в умовах прикладної спрямованості навчання математики; 4) підвищення якості процесу навчання математики за рахунок реалізації дидактичних можливостей інформаційних і комунікаційних технологій.

На думку М. Сподарець, активна інформатизація актуалізує проблему зміни парадигми предметної діяльності в інформаційному суспільстві, що є відображенням об'єктивного процесу сучасного розвитку науки і практики в умовах бурхливої експансії інформаційно комунікаційних технологій [16]. В інформаційному суспільстві змінюються не лише виробництво, а і стиль мислення – актуальними стають формалізація, алгоритмізація, візуалізація тощо.

М. Рагуліна [10] наголошує, що завдяки інформатизації освіти використання спеціалізованих програмних інструментів, зокрема математичних, стає невід'ємною частиною роботи вчителя математики, а навички володіння інструментальними засобами – невід'ємним складником підготовки цих фахівців. Додатково автором порушується питання про оптимальне співвідношення фундаментальних, технологічних і гуманістичних компонентів і підходів у організації навчання інформатико-математичних дисциплін, створення умов для самостійного, діяльнісного освоєння нового досвіду. Також відзначається, що зростає потреба у формуванні широкого набору базових і спеціальних компетенцій – від

фундаментальних знань і методів досліджень до технологічних умінь, які забезпечують успішну діяльність учителя математики на ринку праці.

У дисертаційному дослідженні М. Солдатенка зазначається про зміну функції викладача і вчителя, який сьогодні є не скільки інформатором, скільки організатором, консультантом, співучасником процесу пізнання, що вимагає їх спеціальної підготовки до професійної діяльності, у тому числі стосовно передавання знань. Таке передавання може і має спиратися в інформаційному суспільстві на комп'ютерні технології і засоби. Дослідник зазначає, що саме у загальноосвітніх навчальних закладах мають формуватися «...перші уміння, перші бажання і так званий смак до знань» [17, с.32].

У іншій своїй роботі автор стверджує, що у випадку відображення змісту гуманітарних видів знань текст є домінуючим і адекватно фіксує цей зміст, але у випадку науково-технічного знання найбільш суттєва інформація подається через креслення, схеми, технічні рисунки, формули, діаграми, графіки тощо, а текст тут має сполучну функцію для розуміння використаних позатекстових форм і робить висновок про те, що «...щоб суб'єкт учіння міг найбільш легко, повно і зрозуміло засвоїти потрібну йому інформацію, необхідно подбати про вдосконалення форм пред'явлення останньої» [18, с.7]. Тому варто відзначити потребу у підготовці такого вчителя математики, який би міг використовувати спеціалізовані програмні засоби для передавання або подання математичних знань не скільки текстовою, скільки іншими формами.

У роботі Г. Михаліна [13] акцентується особлива увага на формуванні професійної культури майбутнього вчителя математики, яка включає інформаційну складову. Ним запропоновано авторську методичну систему навчання, яка забезпечує підвищення рівня професійної культури вчителя і яка спирається на різні форми і методи навчання, але автором окремо наголошується на виваженому використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій навчання і акцентується увага на можливих помилках, які можуть бути допущені при недостатньо сформованому рівні математичної культури поряд з використанням комп'ютерних засобів.

Усвідомлюючи проблеми і потреби, які несе інформатизація та інтелектуалізація у сферу математичної освіти І. Роберт [19, с.2] стверджує, що наразі варто опікуватися методологією, технологією та практикою розробки та оптимального використання інформаційних технологій.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проведений аналіз досліджень дає підстави виявити тенденції у галузі сучасної математичної освіти.

Математична галузь знаходиться під особливим впливом інформаційних технологій. Цей вплив виявляється у постійній появі спеціалізованих математичних комп'ютерних засобів, поширенні математичних інформаційних ресурсів, використанні комп'ютерних середовищ для організації навчання математики тощо. Затребуваними є діяльнісні та компетентнісні підходи і особлива увага до розвитку інтелектуального потенціалу особистості як головного багатства країни в інформаційному суспільстві. Це стає провідною ідеєю сучасної математичної освіти, а отже, проблема якості підготовки сучасного вчителя математики набуває особливої актуальності.

Потребу у вдосконаленні підготовки вчителя математики зумовлюють: інформатизація суспільства і освітньої галузі; інтеграція науки і практики завдяки активному використанню ІТ; запит на інтелектуалів з навичками мислення високого рівня, які використовують ІТ як інструмент досягнення цілей; інтенсифікація навчання; орієнтація на особистість та її компетентність в обраній галузі; усвідомлення потреби навчатися протягом життя і бути

конкурентоспроможним на ринку праці; «мода» на самоосвіту, самовдосконалення і самореалізацію особистості в соціумі на базі ІТ.

Означені процеси зумовлюють особливі вимоги щодо підготовки вчителя математики: володіння інформатико-математичними знаннями, операційними вміннями і професійними навичками, які забезпечують ефективність навчання математики; умотивованість використовувати комп'ютерні засоби математичного спрямування у професійній діяльності; володіння інструментарієм комп'ютерних засобів математичного спрямування; наявність стійкої потреби у використанні таких засобів при розв'язуванні математичних задач і професійних завдань; творча спрямованість і високий рівень рефлексії до впровадження комп'ютерних засобів математичного спрямування.

З урахуванням тенденцій інформатизації, інтелектуалізації та гуманітаризації математичної освіти вирішення проблеми можливе через урахування розвитку інформаційних технологій, запитів суспільства на формування оновленого стилю мислення молоді (актуальними стають формалізація, алгоритмізація, систематизація, узагальнення, візуалізація і т.д.), особистісні якості і уподобання кожного суб'єкта навчання.

Усе зазначене неможливе без визначення стратегії якісної підготовки сучасного вчителя математики, яка, окрім фундаментальності інформатико-математичних знань, забезпечить формування технологічних умінь використовувати математичний комп'ютерний інструментарій.

Список використаних джерел

1. Проект концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/news/43501/>
2. Моторіна В. Г. Дидактичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів математики у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / В. Г. Моторіна ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2005. – 45 с.
3. Семенець С. П. Теорія и практика розвиваючого навчання у системі методичної підготовки майбутніх учителів математики : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / С. П. Семенець ; Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2011. – 510 с.
4. Коростіянець Т. П. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін за індивідуальними освітніми траєкторіями : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Т. П. Коростіянець. – Одеса, 2013. – 43 с.
5. Теоретичні і методичні засади підготовки бакалаврів-учителів математики за дистанційною формою навчання : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Олександр Миколайович Самойленко. – Житомир : [б. в.], 2014. – 44 с.
6. Ковтонюк М. М. Фундаменталізація професійної підготовки майбутнього вчителя математики – бакалавра : монографія / М. М. Ковтонюк. – Вінниця : Фірма «Планер», 2013. – 424 с.
7. Раков С. А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ / С. А. Раков. – Харків : Факт, 2005. – 360 с.
8. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування базових професійних компетенцій у майбутніх фахівців технічних спеціальностей : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / В. А. Петрук ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 43 с.
9. Тріус Ю. В. Комп'ютерно-орієнтовані методичні системи навчання математики : монографія / Юрій Васильович Тріус. – Черкаси : Брама-Україна, 2005. – 400 с.

10. Рагулина М. И. Компьютерные технологии в математической деятельности педагога физико-математического направления : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / М. И. Рагулина. – Омск, 2008. – 47 с.
11. Мартиросян Л. П. Теоретико-методические основы информатизации математического образования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Л.П. Мартиросян. – К., 2010. – 312 с.
12. Горошко Ю. В. Система інформаційного моделювання у підготовці майбутніх учителів математики та інформатики : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Ю.В. Горошко ; НПУ ім. М. П. Драгоманова, Чернігів. – 2013. – 470 с.
13. Михалін Г. О. Формування основ професійної культури вчителя математики у процесі навчання математичного аналізу : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Г. О. Михалін. – Київ : [б.в.], 2004. – 37 с.
14. Лаврентьева О. О. Теоретичні і методичні засади розвитку методологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... д-ра наук : 13.00.04 / О. О. Лаврентьева. – Київ, 2015. – 40 с.
15. Триус Ю. В. Комп'ютерно-орієнтовані методичні системи навчання математичних дисциплін у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Ю. В. Триус. – Київ, 2005. – 61 с.
16. Сподарец М. П. ИКТ-компетентность педагогических кадров : монография / М.П. Сподарец. – Омск : Изд-во ОмГПУ, 2007. – 120 с.
17. Солдатенко М. М. Теоретико-методологічні основи розвитку самостійної пізнавальної діяльності майбутнього вчителя : дис... д-ра наук: 13.00.04 / М.М. Солдатенко ; Институт педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2007. – с.
18. Солдатенко М. М. Інформаційні технології і засоби навчання . 2011. №1 (21). С.7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу : <http://www.journal.iitta.gov.ua>
19. Роберт И. В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты) / И. В. Роберт. – 3-е изд. – М. : ИИО РАО, 2010. – 356 с.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2017 р.

СЕМЕНИХИНА Е.

Сумский государственный педагогический университет имени А. С. Макаренко, Украина

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В МАТЕМАТИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ: АНАЛИЗ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

В статье приведен анализ докторских диссертационных исследований последнего десятилетия, связанных с подготовкой учителя математики. Определены тенденции, которые учеными считаются ведущими в области математического образования. Среди них называются тенденции информатизации, интеллектуализации и гуманитаризации образования, обусловленные развитием информационного общества и общества знаний, запросами общества на формирование у молодежи навыков высокого уровня мышления, осознания необходимости учиться в течение жизни и быть конкурентоспособным на рынке труда, «мода» на самообразование, самосовершенствование и самореализацию личности в социуме на базе ИТ.

Ключевые слова: математическое образование, подготовка учителя математики, тенденции математического образования, анализ диссертационных работ, профессиональная подготовка учителя математики.

SEMENIKHINA O.

Sumy Makarenko State Pedagogical University, Ukraine

MODERN TRENDS IN MATHEMATICAL EDUCATION: AN ANALYSIS OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL STUDIES

One of the leading problems of higher education is to prepare competent professionals, who owns modern achievements of science, who is focused in the information space, who is ready to perform professional tasks at international standards and focused on continuous professional development. In this connection it is important in higher education is to provide quality educational services for mastering professional knowledge, abilities and skills, because each individual professional education is crucial to the realization of the individual in society. Solving this task requires a detailed analysis of the latest developments in the field of teacher training in mathematics and selection those that constitute the basis for reforming the educational sector.

The article analyzes the doctoral dissertations of the last decade related to the training of a mathematics teacher. Trends are determined by scientists who are considered to be leading in the field of mathematical education. Among them are the tendencies of informatization, intellectualization and humanization of education, conditioned by the development of the information society and the knowledge society, the demands of the society for the formation of young people's skills of a high level of thinking, the awareness of the need to learn during life and be competitive in the labor market, the "fashion" for self-education, self-improvement And self-realization of the person in the society on the basis of IT.

Given the trends of informatization, intellectualization and humanization of mathematics education possible to solve the problem by taking into account the development of information technology, demands of society on the formation of the updated style thinking young man characteristics and preferences each subject of study. All of the strategies is impossible without determining quality of preparation of modern teacher of mathematics, which promote the formation of technological skills to use mathematical computer tools.

Key words: *mathematical education, mathematics teacher training, mathematical education trends, dissertational work analysis, vocational training of the mathematics teacher.*

УДК 159.923.2

АЛЬОНА СИЗОНЕНКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ЧИННИКИ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню актуальної проблеми професійної ідентичності як результату професійного самовизначення. Розкрито зміст феномену професійної ідентичності як інтегративного поняття, в якому виражається взаємозв'язок когнітивних, мотиваційних і ціннісних характеристик особистості. Розглянуто підходи до розуміння поняття професійної ідентичності. Описано процес становлення професійної ідентичності, рівні її розвитку, зовнішні та внутрішні детермінанти її формування.

Ключові слова: *ідентичність, професійна ідентичність, професійна самопрезентація, самовизначення, персоналізація, ідентифікація, саморефлексія, професіограма.*

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Становлення власної ідентичності завжди було однією з основних

проблем, що постають перед людиною в процесі самоактуалізації. Важливою сферою соціального життя, де людина може визначити перспективи й реалізувати себе, є професійне середовище. Професійна ідентичність є актуальним в науковому та практичному плані предметом сучасних психологічних досліджень. Це явище постає як інтегративне поняття, в якому виражається взаємозв'язок когнітивних, мотиваційних і ціннісних характеристик особистості, що забезпечують орієнтацію в світі професій, професійному співтоваристві і широкому соціальному оточенні, а також дозволяє більш повно реалізовувати особистісний потенціал у професійній діяльності. Сформована професійна ідентичність слугує надійною системою координат для осмислення як професійного, так і особистого майбутнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існують різні підходи до розуміння проблеми професійної ідентичності з точки зору педагогічного підходу: пояснення з позицій професійних устремлень особистості (П. А. Аза, А. А. Ручка), а також в контексті вивчення життєвих планів молоді та життєвих перспектив особистості (К. А. Абульханова-Славская, Є. І. Головаха, В. В. Єрмолін, Е. А. Клімов, Т. В. Кудрявцев, Н. С. Пряжников, Є. В. Шорохова, В. Н. Шубкин, Г. А. Чередниченко, В. А. Ядова); вивчення проблеми професійних схильностей (І.С. Кон, М. Н. Руткевич) і психологічних механізмів розвитку трудового і професійного самовизначення (А.І. Сухарев); аналіз процесу формування професійної придатності людини (А.Т. Ростунов) і особистісних факторів професійного самовизначення (П.А. Шавир).

Визначення професійної ідентичності як складової самосвідомості особистості займалися І.Дружиніна, А. Сергеева. Компоненти професійної ідентичності розглядаються в роботах В. Кириченка, Ю. Поваренкова, С.Каліщук та ін. Рівні розвитку професійної ідентичності та її функції описані в роботах О. Єрмолаєвої, В. Овсянникова, М. Пряжникова, Л. Шнейдер та ін.

Метою нашої статті є теоретичний аналіз поняття професійної ідентичності, дослідження механізмів, етапів та чинників становлення професійної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку Л.Б. Шнейдер, професійна ідентичність – це результат процесів професійного самовизначення, персоналізації і самоорганізації, що виявляється в усвідомленні себе представником певної професії і професійного співтовариства, певна ступінь ототожнення-диференціації себе зі «Справою» та «Іншими», що виявляється в когнітивно-емоційно-поведінкових самоописах «Я». Професійна ідентичність звернена в сьогодення і майбутнє. У.С. Родигіна [5] відмічає, що в психології її визначають як складний, багатовимірний інтеграційний психологічний феномен, що забезпечує людині цілісність, визначеність і тотожність (з професійною групою), як провідну характеристику її професійного розвитку та засіб самореалізації [4; 6]. Вона розвивається у процесі професійного навчання, є результатом професійного самовизначення, персоналізації і самоорганізації; проявляється в когнітивно-емоційно-поведінкових самоописах свого "Я" [6] та містить мотиваційні та ціннісні характеристики особистості, які забезпечують орієнтацію у професійній спільноті і в широкому соціальному оточенні та дозволяють більш повно реалізовувати особистісний потенціал в професійній діяльності, прогнозувати можливі наслідки професійного вибору та намічати перспективи розвитку фахівця [4]. Отже, основна суть профіідентичності визначається через мотиваційно-ціннісний компонент особистості професіонала.

Профідентичність детермінована професійним спілкуванням і професійним досвідом, репрезентується за допомогою мовних засобів через образ «Я». Професійна ідентичність – по суті, аспект специфічної інтеграції особистісної та соціальної ідентичності в професійній реальності. Вихідною є самосвідомість. Виконавчим механізмом є процеси ідентифікації-відчуження. Професійна

ідентифікація – це об'єктивна і суб'єктивна єдність з професійною групою, справою, яка обумовлює передачу професійних характеристик (норм, ролей і статусів) особистості. Тоді зворотний процес, пов'язаний з об'єктивним і суб'єктивним відкиданням цієї єдності і відокремленням професійних характеристик особистості, є професійне відчуження або професійне відокремлення. Образ «Я» є способом вираження профієдентичності [6].

За Н.Аринушкіною, становлення професійної ідентичності, професіоналізація свідомості опосередковані тривалим, поетапним розвитком індивіда як суб'єкта, і полягає в усвідомленні себе в професії. Спочатку – це етап навчання, накопичення досвіду, освоєння і систематизації теоретичних знань. Далі підключається психологічна складова професіоналізації, коли особа спостерігає, привласнює і представляє себе і майбутню професію. Наступний етап – саморефлексії, усвідомлення реальної ситуації, її прийняття або неприйняття нею, а також визнання або не визнання професійним співтовариством людини як фахівця. Важливим є те, що набуття професійної ідентичності відбувається в процесі навчання, стає можливим через творчу пізнавальну активність особистості, а також її психологічну підготовку до ефективного здійснення професійної діяльності. Крім цього, побічно впливають на її поступальний розвиток саморефлексія, моделювання, наслідування професійних зразків майбутньої професії, чітке визначення свого місця і ролі в ньому [1].

Л. Шнейдер виділяє етапи становлення професійної ідентичності, що співвідносяться з етапами психічного розвитку дитини й історичного розвитку профієдентичності в соціогенезі:

- допрофесійний – у період дитинства набуваються фрагментарні й несистематичні знання про світ професій; вибори й переваги ситуативні та випадкові;

- передпрофесійний – до моменту закінчення шкільного дитинства підліток досить непогано розбирається в зовнішніх професійно диференціюючих ознаках. У період отрочства починається професійне самовизначення, що полягає в ідентифікації зі своєю професією й відокремленні від інших видів професійної діяльності;

- обізнаний – у процесі професійного навчання юнак докладно диференціює професійні групи й може ідентифікуватися з однією з них. У цей період відбувається професійна персоналізація, яка полягає в ідентифікації зі своїм співтовариством і відокремленні від інших спільнот, професійне самовизначення під час успішного розвитку може бути завершено в загальному вигляді, починається професійна самоорганізація. Професійна ідентичність може формуватися вже в повному обсязі;

- професійний – у післявузівський період молода людина долучається до самостійної професійної діяльності. Більш глибоке засвоєння професійних нормативів і стереотипів диференціює, впорядковує образ «ідеального професіонала», який доповнюється образом «себе як професіонала», все більш уточнюється в ході професійного самопізнання – від стереотипів поведінки в типових обставинах до моделей продукування творчих рішень у непередбачуваних ситуаціях, самореалізації й розвитку особистості в праці [6].

Професійна ідентичність має різні джерела формування. Одним з них є об'єктивні межі професійної ідентичності, які визначені нормативними державними документами про освіту. Так, людина, що навчалася на певному факультеті і отримала диплом фахівця сприймається як професійно ідентична своїй професії. Ключовими складовими професійної ідентичності виступають освітньо-професійна спільність долі і професійна обізнаність. З іншого боку, дослідники наголошують на необхідності розробки професіограми особистих якостей

професіонала, тобто в становленні профідентичності певну роль відіграє виражений особистісний радикал. Свою роль в становленні професійної ідентичності відіграють певні очікування і переваги, певні ідеальні образи обраної професії і себе в ній у кожної людини [4; 6].

Становленню переживання професійної ідентичності сприяє визнання індивіда оточуючими як професіонала. Як складову професійної ідентичності в цьому випадку визначають професійну самопрезентацію. В якості професійно диференціюючих ознак виділяють володіння певною термінологією, використання певного професійного лексикону, цінності і норми, професійні міфи, уявлення про альма-матер, про своїх вчителів і професійних попередників, професійно важливі якості фахівця, професійні навички та уміння, професійні прикмети, в деяких випадках професійний інструментарій

Зовнішні джерела формування професійної ідентичності можна вважати необхідними, але не достатніми. Основою подальшого розвитку професійної ідентичності стають внутрішні умови і детермінанти. На думку Г.В. Гарбузової, внутрішніми детермінантами процесу формування професійної ідентичності є:

- біопсихічні та індивідуально-психологічні якості особистості: статеві, вікові особливості, властивості темпераменту, характеру, здібностей;
- особливості психічних процесів і властивостей: відчуттів, пам'яті, уяви, емоцій, почуттів;
- досвід: знання, уміння, навички, звички, стиль діяльності;
- особливості спрямованості: інтереси, мотиви, ідеали, світогляд [2].

До внутрішніх джерел становлення професійної ідентичності Л.Б. Шнейдер відносить: емоційно-позитивний фон, на якому відбувалося отримання первинної і наступної інформації про свою професію; позитивне сприйняття себе як суб'єкта професійної діяльності; емоційно-позитивне прийняття своєї належності до професійного співтовариства; успішне засвоєння прав і обов'язків, норм і правил професійної діяльності [6].

Ініціювання становлення професійної ідентичності залежить: від ступеня відповідальності, яку фахівець готовий на себе взяти, співвідношення процесуальної та цільової активності; рівня особистісного і «технологічного» розвитку; характеру вираженості і самоприйняття екзистенціального і функціонального «Я»; сильної мотиваційної готовності до реалізації себе в обраній професійній галузі, до входження в професійне співтовариство, до постійного самодослідження і розвитку своєї особистості, образу «Я».

О.Я. Емельянова підкреслює, що на формування професійної ідентичності впливають наступні чинники: 1) зростання мотивації до самопізнання; 2) усвідомлення власних потреб, можливостей, професійних інтересів і цінностей; 3) створення позитивних образів і перспектив професійного та особистісного майбутнього; 4) постановка цілей для підтримки і розвитку образу Я; 5) надання індивіду максимального зворотнього зв'язку в його особистісних проявах, професійній поведінці [3].

До найбільш значущих аспектів процесу становлення професійної ідентичності можна віднести: виховання у відповідності зі сформованими традиціями в сім'ї (зокрема, династії) та найближчому оточенні; отримання інформації про професійну приналежність «значущих інших» і переробка цієї інформації; отримання інформації про особливості різних професій та її оцінювання; формування образу професії, який, можливо, багато в чому залежить від емоційного забарвлення отриманої інформації.

В якості узагальненої детермінанти становлення професійної ідентичності в сучасних умовах можна назвати інформаційно насичене навколишнє середовище, з

якого черпаються уявлення про об'єкт і суб'єкт праці, його цілі та завдання, способи отримання освіти або набуття необхідних навичок, вимоги професії до людини тощо, тобто слід визнати пріоритет зовнішніх джерел розвитку професійної ідентичності на початковому етапі.

Висновки. Отже, професійна ідентичність – це певний стан особистості, який людина сама собі задає і до якого прагне. Тому можна говорити про так звану ідентифікаційну активність людини, яка спрямована на пошук тих особистісних характеристик, які їй необхідні. Таким чином, професійну ідентичність особистості можна розглядати як інтегративну якість людини, яка характеризує значимість для людини професії та професійної діяльності як засобу задоволення своїх потреб і розвитку свого індивідуального потенціалу.

Список використаних джерел

1. Аринушкина Н. С. Об определении и типах идентичности / Н.С. Аринушкина // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С. 48 – 53.
2. Гарбузова Г. В. Процесс формирования профессиональной идентичности студентов / Г. В. Гарбузова // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. – 2007. – № 44. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/protsess-formirovaniya-professionalnoy-identichnosti-studentov>
3. Емельянова О. Я. Формирование профессиональной идентичности с целью адаптации работника к деятельности по специальности / О. Я. Емельянова // Вестник ВГУ. – 2005. – № 2. – С. 153 – 156.
4. Кочкурова О. В. Динаміка професійної ідентичності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки / О. В. Кочкурова // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12. – Вип. 25 (49). – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – С. 200-205.
5. Родыгина У. С. Психологические особенности профессиональной идентичности студентов / У. С. Родыгина // Психологическая наука и образование. – 2007. – № 4. – С. 39 – 48.
6. Шнейдер Л.Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики / Л.Б. Шнейдер. – М.: Изд-во МПСИ, 2007. – 128 с.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2017 р.

СИЗОНЕНКО А.

Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленка, Украина

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И ФАКТОРЫ ЕЕ СТАНОВЛЕНИЯ

Статья посвящена исследованию актуальной проблемы профессиональной идентичности как результата профессионального самоопределения. Раскрыто содержание феномена профессиональной идентичности как интегративного понятия, в котором выражается взаимосвязь когнитивных, мотивационных и ценностных характеристик личности. Рассмотрены подходы к пониманию понятия профессиональной идентичности. Описан процесс становления профессиональной идентичности, уровни ее развития, внешние и внутренние детерминанты ее формирования.

Ключевые слова: *идентичность, профессиональная идентичность, профессиональная самопрезентация, самоопределение, персонализация, идентификация, саморефлексия, профессиограмма*

SYZONENKO A.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Ukraine.

PROFESSIONAL IDENTITY AND FACTORS OF ITS FORMATION

The article deals with the actual problems of professional identity as a result of professional self. The approaches to understanding the concept of professional identity are considered. The

process of formation of professional identity, its levels of development, external and internal determinants of its formation are described. It was solved the content of the phenomenon of professional identity as an integrative concept which expresses the relations of cognitive, motivational and value characteristics of the personality that provide orientation in the world of professions and realization of personal potential in the professional activities. The main psychological mechanisms of professional identity such as the identification and exclusion are determined. As the interior determinants of the professional identity formation are characterized biopsychic and individual psychological features of personality; features of mental processes and properties; experience; features of orientation; emotional and positive background for receiving the information about their profession; positive self-perception as the subject of professional activity; emotionally positive acceptance of belonging to the professional community; the successful assimilation of rights and responsibilities, rules and regulations of professional activity. As the external factors of professional identity formation are considered the surrounding recognition of the individual as a professional and information rich environment. The stages of professional identity development including the training phase, the accumulation of experience, personalization stage, the stage of self-reflection, modeling are analyzed.

Key words: *identity, professional identity, professional self-presentation, self-determination, personalization, identification, self-reflection, profессиogram*

УДК 371.13:373.3:37.014.5(477)

ІРИНА СІЧКО

Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті окреслено проблеми підготовки майбутнього вчителя до реалізації ідей сталого розвитку суспільства та розкрито суть освіти в контексті сталого розвитку. Доведено, що лише його синергетична модель є умовою прогресивного розвитку людства. Також визначено провідну роль вчителя початкової школи у забезпеченні якості сучасної освіти та наголошено на важливості цілеспрямованої підготовки майбутніх вчителів в означеному напрямі, що здійснюється через увесь спектр різноманітних видів діяльності у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: *сталий розвиток, особистість, суспільство, освіта для сталого розвитку, підготовка майбутнього вчителя, початкова школа*

Постановка проблеми. Людство дедалі все більше усвідомлює необхідність перетворення свого життя на безпечне, здорове й якісне. Глобальною потребою ХХІ століття є формування такого способу життя, який став би основою довготривалого розвитку людства. Реалізація стратегії сталого розвитку цивілізації, яка визнана ключовою для ХХІ століття й передбачає збалансований екологічний, економічний та соціальний прогрес світової спільноти протягом тривалого часу, збереження умов існування людського суспільства, цілісності й життєздатності біосфери, стабільності соціальних і культурних систем та їх подальше поліпшення [1], потребує подолання розбалансованості, характерної для різних сфер сучасного буття. Науково-технічний прогрес, нові технології самі по собі не здатні подолати загрозу екологічної катастрофи, що нависла над людством. Потрібні нова філософія, нова політика, нові моральні імперативи – зобов'язання кожної людини й людства в

цілому. Загалом ідеться про систему цінностей, складову культурного світобачення, яка не залежала б від економічних сплесків чи занепадів, зміни політичної влади, у якій би захист і збереження природи вважались такими ж важливими, як і, власне, життя. Саме на таких засадах сформувався поняття «стійкий», або «сталий розвиток» [4].

Виключно важлива роль у вирішенні окреслених завдань належить освіті як найпотужнішому засобу виховання людини, гармонізації її відносин зі світом, що має створювати умови для стійкого особистісно-соціального розвитку суспільства у вирішенні нагальних проблем, знаходженні нових потенціалів людяності, а не втраті наявних [3, с. 2].

Саме освіта і виховання мають стати фундаментом сталого розвитку, забезпечуючи формування в дітей та молоді світогляду, що ґрунтується на засадах сталості, розуміння основних орієнтирів розвитку сучасної цивілізації.

З огляду на це підготовка майбутнього вчителя до реалізації стратегії сталого розвитку суспільства нині набуває безперечної актуальності. Однак, практична реалізація цієї вимоги в педагогічному досвіді вчителів початкових класів є не досить досконалою. Це зумовлене багатьма причинами, серед яких головними, на наш погляд, є недостатня розробка науково - теоретичних основ технології уроків для сталого розвитку у початковій школі та брак науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо їх використання [6, с.7].

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Слід зазначити, що розвиток особистості, здатної до гармонійної взаємодії з природою і світом, завжди був одним з найважливіших завдань системи освіти, важливою складовою цілей навчання на кожному уроці.

Проблемам розвитку й саморозвитку майбутнього вчителя в процесі його професійної підготовки до реалізації освіти для сталого розвитку в початковій школі присвячено наукові дослідження І.В.Андрусенко, О.І.Башкір, М.В.Гриньової, А.М. Крамаренко, С.Ю.Масіч, О.В.Онопрієнко, О.І.Пометун, Л.С.Рибалко, Н.О.Ткачової.

Концептуальні засади освіти для сталого розвитку розроблені в працях О.І. Пометун.

В умовах посилення особистісної та соціальної розбалансованості, що притаманна сьогодні більшості країн світу й набуває характеру загальносвітової тенденції, сталий розвиток має стати «стрижневим поняттям педагогічної науки» [7, с. 31], її домінуючою, провідною ідеєю в аспекті невідкладності вирішення проблеми переходу суспільства на засади сталого розвитку. Причому мова йде про необхідність реалізації стратегії сталого розвитку на всіх рівнях – особистості, соціальної групи, суспільства, цивілізації, що потребує цілеспрямованої діяльності з підготовки вчителя в означеному напрямі.

Мета статті – дослідження проблеми підготовки майбутнього вчителя до реалізації ідей освіти для сталого розвитку у початковій школі, визначення основних орієнтирів його діяльності в досліджуваному контексті.

Виклад основного матеріалу. Визначення основних шляхів підготовки майбутнього вчителя до реалізації стратегії сталого суспільного розвитку потребує, насамперед, усвідомлення суті означеного поняття. Проведений науковий пошук свідчить, що поняття сталого розвитку (sustainable development) як такого, що сприяє задоволенню потреб сучасності, не ставлячи під загрозу інтереси і потреби наступних поколінь, було введено до наукового обігу наприкінці ХХ століття (Г. Х. Брундланд, 1987) у зв'язку з загостренням екологічної кризи й усвідомленням її небезпечності для існування людства.

Слід звернути увагу на певну суперечливість процесу розвитку стосовно його результатів. З огляду на складність багатьох об'єктів та систем (зокрема, людини та

суспільства) зрозуміло, що маючи в цілому прогресивну спрямованість й відображаючи рух системи до вдосконалення, розвиток у певному напрямі може призводити до негативних регресивних наслідків в інших сферах (наприклад, прискорений розвиток науково-технічного прогресу та виробництва зумовив катастрофічне руйнування природного середовища й становить загрозу здоров'ю і життю людини), що свідчить про можливість дисгармонійності, розбалансованості розвитку й актуалізує звернення до поняття сталості.

Сталість (sustainability) визначається як впорядкування технічних, наукових, екологічних, економічних та соціальних ресурсів таким чином, щоб система була здатна підтримуватися в стані рівноваги в просторі й часі.

Г.Х. Брундланд визначає сталий розвиток як такий розвиток суспільства, що задовольняє потреби нинішніх поколінь і не ставить під загрозу можливості наступних поколінь задовольняти свої потреби.

Сталий розвиток передбачає ощадливе ставлення до довкілля, коли люди братимуть від природи лише необхідне для їхнього життя, обов'язково зважаючи на те, чи зможе природа відновити даний ресурс.

Забезпечити сталий прогресивний розвиток цивілізації може лише його синергетична модель. А саме взаємодоповнюючий, взаємозбагачуючий гармонійний розвиток особистості, соціальних груп, суспільства, де системоутворювальним ядром є духовність [7].

А. Тойнбі стверджує, що ефективність означеної стратегії, її розуміння як єдино можливої лінії сталого розвитку людства підтверджується всією історією цивілізації: доля людства залежить від самої людини, способів взаємодії людей між собою, рівня духовності та моральних устоїв суспільства й кожної окремої особистості; найстійкішими й найжиттєздатнішими є спільноти, що діють на основі одухотвореного розуму, культури і соціальної солідарності.

Для забезпечення сталого розвитку – чи не найважливішого завдання, що будь-коли стояло перед людством, – особливі надії покладаються на освіту. Це питання постійно обговорюється на рівні глав держав і урядів, у рамках міжнародних і міждержавних, неурядових і просвітницьких організацій протягом останнього десятиріччя. Проте найбільш чітко про необхідність міжнародних угод і дій в царині освіти було заявлено на Всесвітньому саміті зі стійкого розвитку (Йоганнесбург, 1992 р.). У прийнятій на форумі заяві наголошувалось: «Освіта для сталого розвитку має заохочувати формування у людей почуття особистої і колективної відповідальності, а отже, і зміни в поведінці, якщо вони необхідні» [5].

Освіта для сталого розвитку передбачає певні зміни в організації навчального процесу:

- для вчителів – це перехід від передачі знань до створення умов для їх активного засвоєння та отримання практичного досвіду;
- для учнів – це перехід від пасивного засвоєння знань до активного їх пошуку, практичного осмислення;
- для керівництва навчальним закладом – це зміни у використанні ресурсів закладу, впровадження принципів сталості та демократизації в управлінні, налагодження діалогу із зацікавленими групами громадськості.

Глибоке розуміння наведених положень є особливо важливим для майбутнього вчителя, який має бути здатним сприяти реалізації стратегії сталого суспільного розвитку через стимулювання до сталого розвитку особистості й соціальних груп, до яких вона належить. Він має переконливо доводити до свідомості підростаючого покоління те, що альтернативою якісного шляху розвитку суспільства може бути тільки життя за законами істини, добра, краси та любові, котрі є ознаками гармонії

Всесвіту, є умовою досягнення як особистого щастя, так і висхідного розвитку людства [8].

Завданнями Національної доктрини розвитку освіти у XXI ст., Концепції екологічної освіти України передбачено формування екологічно доцільної поведінки учнів початкової школи. На екологічну освіту покладаються значні надії щодо виховання нової генерації людей з екологічно відповідним мисленням, високою екологічною культурою, екоцентричним підходом до створення умов для взаємин між людиною і природою. Все це зумовлює необхідність формування в учнів початкових класів екологічно доцільного способу життя, вироблення екологічних умінь, що є складником природознавчої компетентності.

Освіта для сталого розвитку – це концепція переходу сучасної освіти на засади сталого розвитку з врахуванням основних тенденцій соціальних змін, серед яких найбільш актуальними є поширення ситуацій несталості та екологічних, соціальних, економічних ризиків. Сутність цієї концепції полягає в тому, щоб таким чином перебудувати зміст та методику навчального процесу на всіх рівнях освітньої діяльності (а в початковій школі це особливо важливо), щоб зміст навчання став своєчасно готувати дитину до нових умов існування, давати їй такі знання та вміння, які б дозволили успішно та ефективно діяти в інформаційному середовищі, а також впливати на суспільні процеси в ім'я збереження людства та природного оточення.

Екологічна освіта в інтересах стійкого розвитку в початковій школі не зводиться лише до охорони природи і раціонального природокористування, натомість виконує надпредметну функцію, забезпечуючи підґрунтя для формування системи універсальних знань, умінь, навичок, досвіду самостійної діяльності й особистої відповідальності учнів як складників ключових компетентностей [2].

Мета уроків для сталого розвитку в початковій школі – формування в учнів екологічно активної позиції, прагнення діяти для збереження довкілля, сприяти забезпеченню стійкого розвитку особистості учня, його родини, гармонізації відносин з оточуючими.

На уроках для стійкого розвитку створюються такі умови організації дії та вироблення моделей поведінки школярів, які відповідають потребам екологічного виховання.

Дуже важливо на цих уроках використовувати принцип тут і зараз: обговорюється власний досвід, який отримали діти, а не екологічні проблеми взагалі. Щоб реалізувати мету кожного уроку важливо правильно організувати навчальний процес. І важливою умовою успіху, приміром, буде можливість легко пересувати меблі, зручно розташувати їх для роботи малих груп постійного складу. Ці уроки за типом є інтерактивні і відповідно широко використовуються інтерактивні методи, як от робота в малих групах і парах, обговорення у загальному колі, уявний мікрофон, мозковий штурм та інші. Основними формами організації навчання є урок, екскурсія, дослідницька робота, навчальний проект, свято.

На уроках для стійкого розвитку школярі – рівноправні партнери вчителя, більшість часу на заняттях говорять вони, їм має належати ініціатива і наміри щодо будь-якої діяльності. Учителю не можна тиснути на них, примушувати їх до чогось, поводитись авторитарно чи зверхньо. Учитель виступає як організатор процесу навчання, консультант, який ні за яких обставин не «замикає» навчальний процес на собі. Головними у процесі навчання стають зв'язки між учнями, їх взаємодія і співпраця. Отже, для досягнення результативності навчальної діяльності учителю необхідно створити на заняттях атмосферу комфорту і безпеки. Тільки сприятлива психологічна атмосфера дасть змогу учням поступово адаптуватися до нових для них методів та змісту навчання.

Пріоритетними цілями навчання учнів в інтересах стійкого розвитку є такі: учитися аналізувати та вирішувати проблеми, діяти, учитися жити і співпрацювати у колективі.

У процесі такого навчання роль вчителя змінюється. Він виступає організатором дій учнів, надихає їх, підбадьорює і скеровує їхні зусилля. Учні самі обирають спосіб діяльності, виконують обрані дії, обговорюють їх, приймаючи самостійні рішення. Учитель лише створює умови для безпечного і ефективного процесу навчання, запрошує взяти в ньому участь. Він повинен вміти слухати учня, чути його і не оцінювати прилюдно його особисті досягнення. Важливим чинником є і демонстрація вчителем моделей поведінки, орієнтованої на стійкий розвиток, а також удосконалення в учнів навичок критичного мислення. Визначення проблемних питань спонукає їх до пошуку відповідей. Маючи знання, отримані самостійно, вони краще підготовлені до нових викликів і наступних дій.

Одним із шляхів реалізації завдань стійкого розвитку є включення у систему початкової освіти курсу за вибором «Уроки для стійкого розвитку. Школа друзів планети», який спрямований на формування в учнів 1-4-х класів екологічно активної позиції, прагнення діяти для збереження довкілля і досягнення стабільного розвитку суспільства, позитивного сприйняття майбутнього [5].

Підготовка майбутніх вчителів до реалізації стратегії сталого розвитку має здійснюватися через увесь спектр видів діяльності у вищому навчальному закладі – навчальну, виховну, практичну, дослідницьку, самоосвітню, й волонтерську, й має бути спрямована на:

- чітке усвідомлення майбутніми педагогами основних стратегічних орієнтирів розвитку сучасної цивілізації, сталого розвитку;
- розуміння власної місії, а також ролі особистості і соціальних груп у досягненні сталого розвитку;
- набуття системи знань, оволодіння прийомами, методами й технологіями, стратегіями діяльності зі стимулювання до сталого розвитку особистості;
- переведення самого вчителя на рівень сталого розвитку, формування в нього здатності до сталого саморозвитку.

Відзначимо, що в процесі такої підготовки педагогічні дисципліни відіграють інтегральну, об'єднуючу роль, оскільки, на відміну від фахових, вузько спрямованих дисциплін у певній галузі, надають найважливіші орієнтири діяльності вчителя щодо виховання духовно багатой, творчо активної особистості, здатної знаходити рівновагу з природою та суспільством.

При цьому провідними стратегіями як у підготовці майбутнього вчителя, так і його подальшій професійній діяльності мають стати діяльнісний та діалогічний підходи, що створюють найсприятливіші умови для духовно-творчого розвитку особистості, формування в неї стійкого прагнення до вдосконалення, виявлення себе в позитивних вчинках і творчій праці на благо всього суцього [3, с.5].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Реалізація стратегії сталого суспільного розвитку може здійснюватися лише на основі його синергетичної моделі – взаємного прогресивного розвитку особистості як відповідального соціального суб'єкта, представника сім'ї, громади, нації, цивілізації, а також соціальних груп як складових суспільства, що визначають спрямованість його розвитку; їхньої здатності об'єднувати зусилля з метою позитивних суспільних перетворень. Провідна роль у забезпеченні означених процесів належить вчителю, і зокрема, вчителю початкової школи. Вони мають чітко усвідомлювати основні закони і закономірності сталого суспільного розвитку, усвідомлювати свою роль, а також роль особистості та різних соціальних груп у його досягненні й, відповідно, розробляти ефективні засоби виховання духовно мислячої людини, а також

сприяти зміцненню сім'ї, громади, нації як важливих соціальних груп, що становлять основну соціальну структуру суспільства й визначають його прогресивний розвиток.

Перспективою подальших досліджень в цьому напрямі є розробка технології, методичних рекомендації для підготовки майбутнього вчителя до реалізації ідей сталого розвитку та активне впровадження їх у практику навчально-виховного процесу початкової школи.

Список використаних джерел

1. Agenda 21: United Nations Conference on Environment and Development. Rio de Janeiro, Brazil, June 3-14, 1992, 351 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>
2. Андрусенко І.В. Всеукраїнська газета для вчителів початкових класів / І.В. Андрусенко // Початкова освіта. – 2014. – № 14 (734).
3. Гриньова В.М. Підготовка майбутніх фахівців у системі вищої педагогічної освіти / В.М. Гриньова // Актуальні питання навчання і виховання особистості : збірник наукових статей. – Вип. 2. – Харків: Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2008. – С. 1-10
4. Карамушка В.І. Вступ до практики стійкого розвитку : Навчальний посібник. УМО АПН України / В.І. Карамушка. – Київ ; Львів : Край, 2009. – 240 с.
5. Пометун О. І. Моя щаслива планета: Уроки для стійкого розвитку: Навчальний посібник з курсу за вибором учнів 3-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів / О. І. Пометун, О. В. Онопрієнко, А. Д. Цимбалару. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2011. – 144 с.
6. Попова О. В. Сутність педагогічних інновацій та їх класифікація / О. В. Попова // Актуальні питання навчання і виховання особистості : збірник наукових статей. – Вип. 2. с Харків : Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2008. – С. 95-105.
7. Сисоєва С.О. Вектор розвитку особистості у постіндустріальному суспільстві / С. О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: науково-методичний журнал. – 2001. – Вип. 1. – С. 32-39.
8. Пометун О. І. Уроки для сталого розвитку : посібник для вчителя з навчального курсу за вибором для учнів 8-го класу загальноосвітніх шкіл / О. І. Пометун, Л. М. Пилипчатина, І. М. Сущенко. – Д. : «ЛІРА», 2013. – 100 с.

Стаття надійшла до редакції 15.03. 2017 р.

СИЧКО И.

Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского, Украина

ПОДГОТОВКА БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ К РЕАЛИЗАЦИИ ЗАДАЧ ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В статье обозначены проблемы подготовки будущего учителя к реализации идей устойчивого развития общества и раскрывается суть образования в контексте устойчивого развития. Доказано, что лишь его синергетическая модель является условием прогрессивного развития человечества. Также подчеркивается определяющая роль учителя начальной школы в обеспечении качества современного образования и акцентируется важность целенаправленной подготовки будущих учителей в указанном направлении, что осуществляется через весь спектр различных видов деятельности в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: устойчивое развитие, личность, общество, образование для устойчивого развития, подготовка будущего учителя, начальная школа

SICHKO I.

V.O.Sukhomlynsky Mykolayiv National University, Ukraine

FUTURE TEACHER'S PREPARATION TO REALIZATION OF EDUCATIONAL IDEAS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL

Humanity is increasingly aware about the need of further transformation of its own life into more safe, healthy and high quality. The global need for the 21-st century is the creation of such lifestyle that would become the basis for a long-term human development. Extremely important role in solving of this task belongs to education. Future teacher's training to realization the strategy of society's sustainable development becomes undoubtedly actual now. However, the practical realization of this requirement in the pedagogical experience of primary school teachers is not quite ideal. This is due to many reasons, including not enough developed scientific and theoretical bases of technology for sustainable development lessons in primary school and the lack of scientifically based methodical recommendations for their use.

Education for sustainable development is a concept of modern education transition to sustainable development foundations including the main trends of social change, the most actual of which are spreading of sustainable situations and environmental, social and economic risks. The essence of this concept lies in such reconstruction of the content and methodology of educational process at all levels of the educational activities (in primary school it is particularly important) that the content of education will prepare the child to the new conditions of existence in time, giving him such knowledge and skills, which would allow successfully and effectively functionate in the information environment, and influence on social processes for humanity and the natural environment saving.

The aim of lessons for sustainable development in primary school - formation of pupils' active ecological position, intention to act for environment safety, promote sustainable development of pupil's personality, his family, harmonization of relations with people around.

***Key words:** sustainable development, personality, society, education for sustainable development, future teacher's training, primary school*

УДК 314.151-054.73-057.875:364-787.522

ГАЛИНА СОРОКІНА

АННА ПЕТРЕНКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ПРОЕКТУВАННЯ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СТУДЕНТІВ

Розглядається досвід адаптації внутрішньо переміщених студентів через проектування соціокультурного простору міста як адаптивного середовища. Визначені особливості проблем адаптації внутрішньо переміщених студентів, механізм включення особистості у соціокультурне середовище. Запропонована проектна стратегія спрямована на розробку сценаріїв за участі студентів із числа внутрішньо переміщених осіб, що розвивають творчу уяву, фантазію, комунікативні навички, які формують соціальний оптимізм, світогляд, позитивні установки зі створення системи соціальних стосунків, заснованих на базових поняттях про систему людських цінностей.

***Ключові слова:** внутрішньо переміщені особи, студентська молодь, адаптація, середовище, соціокультурне проектування.*

Актуальність проблеми. Внаслідок подій, що тривають на сході України, значна кількість людей змушена була залишити місця свого проживання та потребує

різного роду підтримки від держави та приймаючих громад. За даними Департаменту соціального захисту населення Полтавської ОДА і відповідно до вимог постанови Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб», станом на кінець 2016 року в Єдиній інформаційній базі внутрішньо переміщених осіб у Полтавській області зареєстровано 29496 осіб (19494 сімей) [15].

На Полтавщині доволі позитивні показники забезпечення внутрішньо переміщених осіб соціальною допомогою. Рівень доступності освіти у вищих навчальних закладах у регіоні один із найвищих (понад 200 студентів із зони конфлікту перевелися на бюджет у Полтавські ВНЗ) [9]. Проте залишаються невирішеними проблеми у ключових сферах – економічні, побутові, соціальні та психологічні. Разом із цим, все частіше піднімаються питання полегшення процесу соціально-психологічної адаптації та залучення внутрішньо переміщених студентів до повноцінної життєдіяльності в новому соціальному оточенні.

Згідно аналітичної записки Національного інституту стратегічних досліджень особливої актуальності набувають питання формування соціокультурної політики. Враховуючи гуманітарні наслідки останніх подій, окрему увагу треба приділити питанням соціокультурної реінтеграції переселенців та зміцненню національної злагоди. Необхідно подбати про започаткування історико-культурних та просвітницьких проектів, спрямованих на формування громадянської позиції [4]. Отже, актуальним наразі стає вироблення основ нової стратегії, яка була б спрямована на побудову стабільного консолідованого суспільства та, поряд з цим, спиралася на традиційні цінності українського народу.

Метою статті є представлення результатів соціокультурного проектування адаптації внутрішньо переміщених студентів.

Молодь – специфічна соціально-демографічна група суспільства, яка за своїм складом є дуже неоднорідною, має внутрішню диференціацію, визначається особливостями діяльності, способом життя, динамічністю та інноваційним потенціалом [13]. Особливої уваги в цьому аспекті потребує студентство.

Наразі ситуація внутрішньої еміграції містить у собі низку чинників, різномірних як за масштабами, та і за змістом, що ушкоджують нервово-психічне функціонування молоді, зокрема студентства, які змушені повністю змінювати свій звичний спосіб життя, оточення, систему навчання тощо, адже переведення до нового навчального закладу в більшості випадків пов'язане зі стресом, страхом перед змінами, новим колективом та новим місцем тощо.

Період навчання у вищому навчальному закладі припадає на вік 17-23 роки. Це час найбільш активного розвитку моральних та естетичних почуттів, становлення і стабілізації характеру і, що особливо важливо, – оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини, соціально-професійних, громадянських та ін. Із цим періодом також пов'язаний початок «економічної» активності, під якою демографи розуміють включення людини в самостійну продуктивну діяльність, створення власної сім'ї [13, С. 17].

За даних умов необхідне формування нового типу комунікаційних форм, засобів, структур, процесів, створення нового середовища соціальної взаємодії. Це зумовлює проблеми щодо функціонування та розвитку нових типів культурних платформ, їхньої подальшої інтеграції до системи соціальних комунікацій суспільства.

Узагальнюючи дані українських моніторингових груп, які дають певну картину загальних проблем адаптації внутрішньо переміщених студентів, на перших позиціях перебувають, безумовно, соціально-економічні, вирішення яких сформує позитивний мотив і до участі в суспільно-політичному житті міста [1, 5]. Крім того, існують психологічні проблеми, пов'язані з руйнуванням колишнього звичного

способу життя, раптовим розривом соціальних зв'язків, невизначеністю свого майбутнього, культурними відмінностями нового середовища, занепокоєнням, відсутністю бачення особистих і професійних перспектив, які пригнічують студентів-переселенців однаковою мірою як проблеми матеріального характеру [8, 10, 11].

За результатами наших опитувань, студенти-переселенці серед труднощів, із якими вони стикаються, виявлені наступні: апатія – 56%; бар'єри, дискомфорт у спілкуванні з оточуючими, відповідно – вузьке коло спілкування – 38%; відчуженість нового колективу, групи, тощо – 39%; складнощі соціальної адаптації на новому місці – 45%; соматичні прояви психічних станів – 69%; внутрішній страх перед новим, самоневизначеність та невпевненість, зосередженість на собі – 53%; страх виявити свої творчість здібності та неможливість їх розвитку й реалізації – 41%. Крім того, дослідження показало, що переміщені студенти не бажують відкрито говорити про свої проблеми. Багатьом із них не комфортно, або навіть соромно звертатися за допомогою, навіть якщо це їм необхідно. Переважна більшість студентів мають посттравматичний синдром, викликаний постійною тривогою за своїх рідних та близьких.

Наявність соціокультурного середовища – необхідна та обов'язкова умова соціалізації особистості. Саме соціокультурне середовище формує певні очікування щодо поведінки особистості [2, С. 109]. Вище зазначене означає, що студенти з числа внутрішньо переміщених осіб вимагають залучення до соціокультурного простору міста як адаптивного середовища.

Під соціокультурним середовищем більшість дослідників (М. Гагарін, О. Малишев, В. Ремізов, Н. Хілько та ін.) розуміють складну структура суспільних, матеріальних і духовних чинників, через які реалізується діяльність студентів; систему ключових факторів, що визначають освіту і розвиток, які впливають на освітні процеси; природне середовище; засоби масової інформації; випадкові події. Соціокультурне середовище є цілісним, автономним і відкритим культурно-освітнім простором із пріоритетом гуманістично-моральних цінностей.

Як засвідчує практика та аналіз наукової літератури, найбільш невимушено й органічно формується і проявляється соціальна активність студентів у культурно-просвітницькій сфері. З одного боку, молодь має змогу провести вільний час, відпочити, діяти за інтересами, а з другого – організатори соціального виховання мають змогу змоделювати таку культурно-просвітницьку сферу, в якій кожна молода людина матиме змогу не лише задовольняти свої інтереси і потреби, але й бути активним учасником у створенні і реалізації соціальних проектів, які є важливим фактором формування соціальної активності [3, 7, 14]. Таке розуміння і використання факторів впливу на особистість робить дозвілля специфічною формою самовираження, коли вільний час перетворюється у засіб активного розвитку молоді.

Вагомий внесок у сучасні дослідження розвитку означеної проблеми зробили В. Білоконь, О. Бойко, Ю. Боловацька, В. Бочелюк, А. Жарков, Ю. Красильников, Н. Максимовська, Г. Михайлів, І. Петрова, М. Рутинський, О. Сасихов, Ю. Стрільцов, Н. Цимбалюк та ін., у яких аналізуються форми реалізації багатофункціональних проектів, розробляються моделі культурно-просвітницької діяльності, принципи функціонально-планувальної організації закладів дозвілля, визначається їх освітній потенціал та педагогічні умови функціонування тощо. Отже, наразі зростає увага до соціальних проектів.

Поділяємо думку І. Петрової щодо причин зростаючого попиту на соціокультурні проекти і погоджуємось із її визначенням: «...проект – це реакція соціокультурної сфери на зміни зовнішнього середовища» [12, С. 12].

Соціокультурне проектування будемо розглядати як засіб адаптації внутрішньо переміщених студентів шляхом формування в особистості індивідуально та соціально значущих якостей, які сприяють діяльній, творчій засвоєнню й розвитку культурних цінностей, духовному збагаченню, гармонізації особистості з навколишнім середовищем. При цьому, соціокультурне середовище охарактеризоване як сукупність соціальних, культурних, а також спеціально організованих психолого-педагогічних умов, у результаті взаємодії яких відбувається становлення особистості студента та його адаптація до умов життєдіяльності.

Аналіз наукових позицій дозволив зробити висновок про те, що механізм включення особистості у соціокультурне середовище є своєрідним джерелом її духовного потенціалу. Всі компоненти середовища перебувають у постійному взаємозв'язку, забезпечуючи цілісність культури як системи і створюючи основу для взаємозв'язку джерел формування духовного потенціалу соціокультурної сфери особистості, серед яких найістотнішими є саморозвиток, засоби масової інформації та спілкування. Цим і визначаються особливості проектування соціокультурної діяльності для адаптації внутрішньо переміщених студентів.

Багатогранність факторів соціокультурного середовища сприяє формуванню у молоді таких якостей, як інтелектуальна мобільність, готовність засвоювати нову інформацію, рівень освіченості, культури і почуттів, об'єктивне і наукове пізнання світу. Фактори культурної сфери допомагають молодій людині продуктивно взаємодіяти з іншими сферами життєдіяльності і з іншими соціальними інституціями.

Погоджуємося з думкою В. Казіміренка про те, що помітним фактором впливу соціокультурного середовища на формування соціальної активності студентів з числа внутрішньо переміщених осіб є інформаційне оточення. Молода людина потребує постійного розширення інформаційної сфери, оскільки вона повинна орієнтуватися у широкому інформаційному полі. Формування інформаційної культури молоді є обов'язковою умовою розвитку особистості загалом. Поінформованість молоді – не «нав'язування» певних моделей поведінки, уподобань, політичних поглядів, це й підтримка народних традицій, це формування світоглядної цілісності, це збереження мовної культури, сприйняття державної атрибутики, позитивне ставлення до громадянства, прояв етнічної толерантності, терпимості. Безперечно, в кожній із означених сфер життєдіяльності студентської молоді домінують ті чи інші фактори. Так, у культурно-просвітницькій чи фізкультурно-оздоровчій сферах особливо значущим є фактор спілкування, який допомагає формуванню у молоді навичок мовленнєвої взаємодії, прояву ставлення до інших людей [6, с. 77].

Значення соціокультурного середовища у становленні соціально активної особистості не є єдиною умовою успішної адаптації внутрішньо переміщених студентів, але, водночас, органічне й адекватне конкретній сфері використання соціально-педагогічних факторів – все це створює духовно-моральну атмосферу в молодіжному мікросоціумі. Особливо ефективні проекти за участі студентського самоврядування.

У межах наукової теми «Адаптація внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища засобами студентського самоврядування» реалізується соціальний проект «Літературно-музичне кафе», цільовою аудиторією якого стали студенти-переселенці із Донецької і Луганської областей, вимушено переміщені особи, яким бракує знань про культурні особливості м. Полтава та які почуваються чужими, а також мешканці Полтави, що безпосередньо спілкуються з вимушено переміщеними особами та потребують розуміння і прийняття ситуації, що склалася.

Проектна стратегія спрямована на розробку сценаріїв за участі студентів із числа внутрішньо переміщених осіб, що розвивають творчу уяву, фантазію,

комунікативні навички, які формують соціальний оптимізм, світогляд, позитивні установки зі створення системи соціальних стосунків, заснованих на базових поняттях про систему людських цінностей.

Метою проекту визначено: інтегрувати внутрішньо переміщених студентів у культурне середовище м. Полтави та сприяти їхній адаптації.

Завданнями проекту стало:

Об'єднати зусилля державних і недержавних організацій, які працюють у сфері культури, освіти та допомоги вимушено переміщеним студентам для повноцінної інтеграції у соціокультурний простір міста.

Розробити систему соціокультурної адаптації студентської молоді із числа внутрішньо переміщених осіб шляхом культурних і просвітницьких заходів, спрямовану на формування української ідентичності.

На базі існуючих закладів створити простір для самореалізації та самозайнятості внутрішньо переміщених студентів (творчі майстерні, студії, центри тощо), самоідентифікації та налагодження соціокультурних зв'язків між внутрішньо переміщеними студентами та громадами м. Полтава.

Напрямки проекту "Літературно-музичне кафе":

1. Культурно-історична спадщина (або історичне середовище проживання людини, міра її освоєння і попиту);

2. Художнє середовище проживання людини, що забезпечує відповідні форми її активності з освоєння і розвитку предметів та цінностей художньої культури, якість мистецького життя;

3. Соціально-психологічне середовище проживання (характер міжособистісних відносин найближчого оточення, форм і способів спільної життєдіяльності людей – їх виробничі і сімейні, формальні і неформальні зв'язки і відносини);

4. Духовно-моральне місце життєдіяльності (як у формі громадської моралі, так і на інтерсуб'єктивному рівні – як внутрішньо особистісний зміст духовно-моральних цінностей, норм, ідеалів, смислів людського життя).

Проектуючи соціально-виховні процеси, важливим є визнання того, що соціальна активність молоді проявляється як досить ґрунтовна життєва установка особистості, котра усвідомлює, що все необхідне вона отримує від суспільства, завдячуючи своїй соціально значущій діяльності, причому результатами цієї діяльності вона обмінюється з іншими людьми.

Повертаючись до питання суб'єктності молоді у соціально-виховних процесах і проявах соціальної активності, слід наголосити на тому, що соціальна активність особистості (з притаманними ознаками лише кожній конкретній особистості) проявляється у різних сферах її соціального життя.

Літературно-музично кафе – явище для нашого суспільства ще досить нове. Про це свідчить і скромна кількість пропозицій. Літературно-музичне кафе – заклад, який поєднує в собі безпосередньо кафе (ресторан, бар) з книжковим та/або музичним магазином, бібліотекою, де також передбачається живе спілкування з виконавцями літературних та музичних творів.

Простір літературного кафе – середовище, де мистецтво втілюється у життя самим процесом експонування, це пошук зворотного зв'язку від оточення до людей, які в ньому знаходяться і сприймають запропоноване мистецтво.

Головна особливість такого кафе полягає в тому, щоб розважати своїх відвідувачів з високою унікальністю, для того, щоб люди знову і знову хотіли прийти і побачити новий захід – живу музику як маловідомих груп, так і іменитих виконавців; поетичний вечір або гумористичний стендап-жанр. У такий спосіб тематичний заклад (кіно-, бібліотечний, артистичний) стає вже не стільки об'єктом харчування, скільки клубом для однодумців.

У межах цієї проектної стратегії були використані різні форми роботи, наприклад, ігрові та театралізовані дійства, в яких брали участь студенти-переселенці та студенти з органів студентського самоврядування університету, завдяки зусиллям яких організовувалися заходи. Так, студенти-переселенці взяли участь у театралізованих виставах до Дня Всіх Святих (Хелоуїну), що передбачало різні за характером та настроєм ролі. Можливість перевтілюватися як в позитивних, так і в негативних персонажів покликана допомогти студентам краще адаптуватися в суспільстві, звикати до різних емоцій і легше переживати можливі стреси, спричинені життєвими реаліями. У цьому спільному процесі реалізувався інтелектуально-творчий потенціал у різних напрямках: у підготовці сценаріїв, режисурі, в акторській майстерності, в підборі музичних творів, ігровій розвиваючій діяльності, в художньому оформленні закладу тощо.

Цікавою для студентів-переселенців стала вулична акція «Горнятко енергоефективності», що була приуроченою Міжнародному дню енергозбереження та вторинної переробки. За кожні 3 кг відсортованої вторсировини (макулатура, ПЕТ-пляшки) ПП «Львівська кав'ярня» пригощала горнятком гарячої кави, а літературно-музичне кафе підготувало лекцію про те, як, здаючи сміття на переробку, можна оплачувати комунальні послуги та як ефективно економити енергію вдома, а також майстер-класи з виготовлення хендмею зі вторсировини. Такі заходи спрямовані на формування екологічного світогляду молоді, залучення їх до економічних проблем держави та їх вирішення на регіональному та індивідуальному рівні.

Активно залучилися студенти й до акції з нагоди Дня студента, яка передбачала участь у конкурсі креативних фотографій академічних груп. Переможців чекала чайна церемонія. Головний результат таких проектів полягає у формуванні креативної, соціально активної особистості, здатної створювати соціокультурний простір.

Наступна проектна стратегія полягала у створенні умов для формування особистісних якостей, необхідних для самоствердження та розвитку вольових навичок при взаємодії із соціумом. Поширені в суспільстві тенденції до конформізму, пасивності вимагають нового соціального досвіду для надбання якостей соціально активних лідерів, відповідальних й ініціативних професіоналів. Студенти, які беруть участь у подібних проектних стратегіях можуть, передусім, позиціонувати себе, як досвідчені організатори, ініціатори громадської активності, які стимулюють формування та прояв ціннісних життєвих орієнтацій. Дана проектна діяльність студентів здійснюється на базі волонтерської практики у різноманітних благодійних акціях, громадських заходах тощо за принципом: «допомагаєш самореалізовуватись іншим – самореалізовуєшся сам».

Наприклад, студенти із числа внутрішньо переміщених осіб жваво залучилися до літературника, що відбувся до Дня української писемності. Літературник «Поезія за чашкою кави». За чашкою запашної кави слухали твори класиків та сучасників української літератури (вірші Тараса Шевченка, Івана Франка, Володимира Сосюри, Грицька Чубая, Сергія Жадана, Юрія Іздрика, Зази Пауалішвілі, Михайла Жаржайла), що прозвучали не лише у виконанні учасників незалежного мистецького об'єднання «Magnum Opus», а й талановитих полтавців та гостей заходу.

Багато студентів-переселенців відвідали презентацію книги «Донбас – arena війни» видання якої було здійснено в рамках інформаційної кампанії «Почути – Зрозуміти – Порозумітися», що проводилася у межах проекту «Сприяння плюралізму та діалогу в українському суспільстві». У презентації брали участь автори збірника – переселенці, викладачі та студенти полтавських вишів.

У межах круглого столу «Захист прав людини – гарантія розвитку громадянського суспільства», проводилися консультації «Захист внутрішньо

переміщених осіб» для учасників заходу – переселенців. Поряд з цим, у літературному кафе проводилися навчально-тренінгові курси для студентської молоді віком від 18 до 24 років, у т.ч. вимушених переселенців. Метою курсів було сприяння розвитку творчого потенціалу студентської молоді та підвищення рівня їх психологічної стабільності.

У межах зазначеної діяльності для студентів-переселенців також проводилися тренінги особистісного зростання, комунікативного розвитку, організаційних навичок, впевненості у собі та ін. Таким чином, проектується певний соціальний простір, сприятливий, у першу чергу, для формування молодіжного лідерства з числа студентства.

Отже, у пропонуваному проекті реалізується унікальна можливість розвитку та адаптації внутрішньо переміщених студентів: а) індивідуальних, б) групових, в) колективних, г) допрофесійних.

Поряд із іншим, реалізація проекту на місцевому рівні сприяла інтеграції внутрішньо переміщених студентів у культурне середовище через:

підтримку молодіжних художніх ініціатив, що представляють художнє бачення культурних, наукових і соціальних проблем;

розширення кола кураторів сучасного мистецтва через надання їм можливостей освіти в поєднанні з практичним досвідом;

пошук нових імен і талантів в сфері сучасного мистецтва;

збільшення кількості залучених студентів у культурно-дозвілєву сферу.

Саме через організацію роботи арт-майстерень, публічних майстер-класів, фотовиставок, виставок хендмею, проведення DJ-set, лекторіумів, спілкуванні з однолітками, впровадження інтерактивних механізмів розширення творчих та економічних можливостей, постійній участі у культурних, мистецьких та екологічних заходах міста, у кав'ярні створюються ефективні умови щодо подолання непередбачуваних негативних соціальних наслідків, сприяння налагодженню діалогу та порозуміння внутрішньо переміщених студентів з місцевою спільнотою.

Список використаних джерел

1. Аналітичний звіт за результатами опитування, ВПО та приймаюча громада [Електронний ресурс] // Підготовлено Європейською дослідницькою асоціацією (ERA). – 2015. – Режим доступу: https://cloud.mail.ru/public/3mSh/81srznM6k/ERA_InMind_ВПО%20та%20приймаюча%20громада_Листопад%202015_Ukr.pdf
2. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О.В. Безпалько – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
3. Бушуев С. Д. Динамическое лидерство в управлении проектами / С. Д. Бушуев, В. В. Морозов. – К.: Украинская ассоциация управления проектами, 2014. – 312 с.
4. Валевський О.Л. Актуальні проблеми державної підтримки інновацій у культурній політиці: [Аналітична записка] / Валевський О.Л. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень. – № 11. – Серія «Гуманітарний розвиток». – Електронний ресурс: Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1651/>
5. Зінченко О. С. Теоретичні засади дослідження соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс] / О.С. Зінченко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2015. – № 4. – С. 47–53. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2015_4_10
6. Казміренко В.П. Програма дослідження психолого-соціальних чинників адаптації молоді до навчання у ВНЗ та майбутньої професії / В.П. Казміренко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №6. – С. 76–78.

7. Каменец А. В. Моделирование ситуаций социокультурного взаимодействия как пространство самореализации молодежи / А.В. Каменец, И.А. Урмина, Е.Н. Селезнева. – М: Изд-во РГСУ, 2011. – 80 с.
8. Коробка І. Організаційно-правові засади соціальної захисту переселенців (внутрішньо переміщених осіб) як основа реалізації соціальної політики держави, механізми формування соціально-ефективної державної економічної політики в умовах демократизації суспільства / І. Коробка, В. Павлюк. – 2015. – № 4. – С. 136.
9. Костира О. Реалії життя внутрішньо переміщених осіб у Полтавській області / Костира Олена. // Трибуна : незалежна преса Полтави. – 2016. –Електронний ресурс : Режим доступу : <https://tribuna.pl.ua/news/realiyi-zhittya-vnutrishno-peremishhenih-osib-u-poltavski-oblasti/>
10. Міхеєва О. Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації /О. Міхеєва, В. Серєда // Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні : Збірка аналітичних матеріалів. – Львів : Галицька видавнича спілка, 2015. – С. 9-49.
11. Надгара В. І. Проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в контексті концепції «суспільства ризику» / В.І. Надгара // Український соціум. – 2015. – № 1. – С. 134-141.
12. Петрова І. В. Проектування в соціально-культурній сфері : навчальний посібник / І. В. Петрова. – К. : Вид-во КНУКіМ, 2007. – 372 с.
13. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам. Вип. 3 / [укладачі : Л. М. Яворовська, Р. Ф. Камишнікова, О. Є. Поліванова, С. Г. Яновська, С. М. Куделко]. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 88 с.
14. Шабанова М.А. Социальная адаптация в контексте свободы / М.А. Шабанова // Социологические исследования. – 2015. – № 9. – С.81–88.
15. Як живуть переселенці у Полтавській області: цифри та факти. – Електронний ресурс : Режим доступу : <http://www.adm-pl.gov.ua/news/yak-zhivut-pereselenci-u-poltavskiy-oblasti-cifri-ta-fakti>

Стаття надійшла до редакції 27.04.2017 р.

СОРОКИНА Г., ПЕТРЕНКО А.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Украина

СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ ПРОЕКТИРОВАНИЕ АДАПТАЦИИ ВНУТРЕННЕ ПЕРЕМЕЩЕННЫХ СТУДЕНТОВ

В статье рассматривается опыт адаптации внутренне перемещенных студентов через проектирование социокультурного пространства города как пространства адаптивного. Определены особенности адаптации внутренне перемещенных студентов, механизм включения личности в социокультурное пространство. Предложена проектная стратегия, направленная на разработку сценариев с участием студентов из числа внутренне перемещенных лиц, развивающая творческое воображение, фантазию, коммуникативные навыки, формирующая социальный оптимизм, мировоззрение, позитивные установки по созданию системы социальных отношений, основанных на базовых понятиях о человеческих ценностях.

Ключевые слова: внутренне перемещенные лица, студенческая молодежь, адаптация, среда, социокультурное проектирование.

SOROKINA G., PETRENKO A.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Ukraine

SOCIO-CULTURAL DESIGN OF ADAPTATION OF INTERNALLY DISPLACED STUDENTS

Taking into account the humanitarian consequences of recent events in Ukraine, the article deals with the issues of designing socio-cultural reintegration of migrant students in order to

strengthen national accord and develop the foundations of a new strategy aimed at building a stable, consolidated society.

The data on the problems of adaptation of internally displaced students are summarized and the socioeconomic and psychological problems connected with the destruction of the former habitual lifestyle, the sudden rupture of social ties, the uncertainty of their future, the cultural differences of the new environment are found in the first positions. , anxiety, lack of vision of personal and professional perspectives, which suppress migrant students equally, as well as problems of material and everyday character.

The article presents the results of the implementation of the social project "Literary and Musical Cafe", the target audience of which was students from the Donetsk and Luhansk oblasts, displaced persons who lack knowledge about the cultural features of Poltava and who feel strangers, as well as residents of Poltava, who directly communicate with internally displaced persons and need to understand and accept the situation. The goal of the project is to integrate internally displaced students into the cultural environment of Poltava and promote their adaptation. The proposed project strategy is aimed at developing project scenarios involving internally displaced students who develop creative imagination, fantasy, communication skills that form social optimism, world outlook, positive setting for building a system of social relationships based on basic concepts of the system of human values .

Key words: *internally displaced persons, student youth, adaptation, environment, socio-cultural design*

УДК 378

АЛЕКСАНДР ТЕСЛЕНКО

Казахский гуманитарно-юридический университет, г. Астана, Республика Казахстан

МЕСТО И РОЛЬ СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ В ЦЕЛОСТНОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

В статье рассматривается социализация как неотъемлемый элемент целостного педагогического процесса. Социализация в целостном педагогическом процессе требует перехода от педагогики авторитарной к педагогике сотрудничества, от обучения – к развитию личности, от восприятия молодого человека как объекта воздействия – к пониманию его как активного субъекта.

Ключевые слова: *социализация, целостный педагогический процесс, молодежь, социальный / воспитательный потенциал, объект / субъект социализации*

В процессе развития любой науки постоянно возникает необходимость во введении новых терминов и понятий для более четкого и точного описания реальных научных фактов и явлений, их взаимных связей и взаимозависимостей. Нередко это становится необходимым при изучении тех или иных проблем находящихся на стыке различных наук, что непременно приводит к необходимости более четкого установления границ между данным понятием и другими, близкими по смыслу, по звучанию и т.д. Термин «социализация» как педагогическая категория уже занял свое место в педагогике, однако его употребление имеет широкий спектр применения.

Новая парадигма педагогики в рамках концепции личностно-ориентированного образования стремится осмыслить социализацию как явление педагогическое.

Воспитание представляет собой систему целенаправленных воздействий на личность, процесс предъявления ему социально значимых ценностей и образцов поведения; он является одним из главных путей осуществления социализации. Самовоспитание, как в высшей степени осознанная и самостоятельная деятельность человека, созревающая в процессе воспитания, обеспечивает личности позицию субъекта социализации. Эти два взаимосвязанных процесса гармонизируются в рамках целостного педагогического процесса, представляющего собой внутренне связанную совокупность многих процессов, суть которых состоит в том, что социально ценностный опыт превращается в качество формируемого человека (М.А.Данилов, Н.Д.Хмель). Отсюда, образование (результат обучения) можно рассматривать как гармонию двух сущностно различных процессов социализации и индивидуализации личности и выстроить взаимосвязь по линии: социализация – образование – воспитание – самовоспитание [1, с.101].

Социализация – самое широкое понятие в становлении личности, оно предполагает не сколько сознательное усвоение готовых форм и способов социальной жизни, сколько выработку собственных ценностных ориентаций, своего стиля поведения, позволяющих человеку самореализоваться как личности.

Таким образом, под социализацией мы понимаем включение личности в систему общественных отношений и самостоятельное воспроизводство индивидом этих отношений [2, с.151]. Социализация включает все многообразие воздействий социальной среды на личность стихийных и целенаправленных, субъективированных и формальных, контролируемых и спонтанных, но она также предполагает и реакции самой личности на эти воздействия. Этот своеобразный «внутренний» план социализации, прежде всего, и интересует педагогику.

При этом объектом исследования становятся отношения ответственной зависимости всех субъектов процесса социализации. Это позволяет нам учесть нетождественность социального и воспитательного потенциалов. Воспитательный потенциал включает в себя только позитивный (с точки зрения той или иной эпохи) опыт, в то время как социальный потенциал может содержать и опыт отрицательный или нейтральный. Уже это обстоятельство делает не допустимым отождествление воспитательного и социального потенциалов. Именно разница этих потенциалов и делает возможным такой важный атрибут человеческой личности, как свобода выбора. Процесс социализации в данном случае понимается как непрерывный процесс выбора, осуществляемого субъектом в условиях наличия нескольких альтернатив. В этом случае мы можем говорить об ответственности индивида перед обществом и общества – перед личностью. Следовательно, при наличии адекватных социокультурных условий может быть успешно решена проблема наращивания и материализации воспитательного потенциала общества и государства, создающего предпосылки для успешной социализации личности в условиях реальной свободы.

В то же время история мировой науки красноречиво свидетельствует о безуспешности любых попыток решения частных проблем без детальной предварительной проработки проблем теоретико-методологического характера. Игнорирование проблем методологии (в силу субъективных или объективных причин) неизбежно ведет к стагнации, а то и деградации науки, превращая ее в квази-науку, оторванную от жизни и практики.

В качестве новой формирующейся парадигмы социально-гуманитарных наук, по утверждению ряд исследователей, можно выделить следующие основные черты: сближение естествознания и социально-гуманитарных наук, в том числе их методологическое взаимообогащение; все более тесное сближение и взаимодействие противоположенных концептуально-методологических подходов;

резкое расширение внутринаучной рефлексии в самих социально-гуманитарных науках; широкое внедрение аппарата герменевтики, культурологии, поминающих методик, что вызывает – и чем дальше, тем больше – сближение объяснительного и интерпретационного подходов; активное внедрение в социальное познание идей и методов синергетики и возрастание в связи с этим статистически-вероятностных методов и др. [3].

Наиболее перспективный путь создания новой парадигмы социальной методологии – синтез, целостное единство разнообразных методологических подходов. Педагогика как гуманитарная наука в настоящее время совершенствует уже имеющиеся подходы, принципы и методы социально-гуманитарного познания и ищет новые методологические подходы и средства, адекватные объекту и предмету педагогического исследования; прорабатываются различные варианты новой парадигмы педагогической теории и практики: гуманистическая, социокультурная, аксиологическая и др.

При рассмотрении проблемы упорядочивания процесса и результатов педагогического воздействия на человека в системах «человек-природа», «человек-социум», «человек-техника», «человек-культура», «человек-человек» востребован синергетический подход. Основными понятиями синергетики являются: нелинейность, сложность, вероятностный характер событий, их принципиальная непредсказуемость в точках бифуркации.

Синергетика, теория самоорганизации (И. Пригожин, И. Стенгерс) показывают несостоятельность идеи полного и всеохватывающего контроля над социальными процессами. Управляющее воздействие со стороны субъекта лишь включается в процесс социальной самоорганизации по кибернетическому принципу «черного ящика» [4, с.91]. Сложность процесса социализации проявляется не только в трудности проведения границы между биологическими и социальными детерминантами, но и в том, что выходная реакция не обязательно связана с входящей социальной информацией и сама не влияет на свое последующее изменение. Выход зачастую определяется ее внутренней переработкой и следует собственным законам. Входной толчок запускает цепь структурных рекурсивных изменений, итог которых зависит не от входа, а от индивидуальных свойств личности, от ее поведенческого репертуара. Среда воспринимается им выборочно: какие-то сигналы игнорируются, другие воспринимаются, но конечный результат – поведение, определяется внутренними потребностями. Такая субъективная позиция личности предполагает ценностное отношение человека, что влечет за собой широкое использование личностно-ориентированного, аксиологического и других инновационных подходов.

Социализация в этих условиях, ее изучение предполагает неклассический взгляд на социокультурную действительность; центр тяжести с анализа «оснований» и причинно-следственных связей переносится на изучение реальных жизненных проявлений человеческого взаимодействия [5]. С этих позиций понятие «молодежь» должно рассматриваться как многомерный феномен, который может быть адекватно интерпретирован лишь с нескольких позиций, а не с точки зрения какой-то одной, отдельно взятой научной дисциплины. Только на этой основе может быть выработано целостное, интегральное определение молодежи.

Важнейшее значение в решении проблем социализации молодежи имеет новая, гуманистическая и личностно-ориентированная парадигма молодежи, развивающаяся с учетом особенностей макропарадигмы общества как его социокультурные основания «культура – социализация – история» [6, с. 99]. Проявлениями мегатенденций развития современного общества являются тенденции перехода от этногосударств – к государствам-нациям, от индустриальной

моделі – к постіндустріальної моделі общества, базуючого на нових знаннях и общепланетарних принципах мышления, от машинных технологий – к социальным, от автономной массы – к гражданскому «открытому» обществу.

Главным концептуальным конструктом современной теории социализации является положение о молодежи, как о субъекте (а не только объекте) социальной действительности. Тем самым радикально трансформируется и цель, и содержание процесса социализации. Целью социализации становится не подгонка индивида под желательные для общества параметры, и не превращение индивида в конформистски настроенную личность, лояльную ко всем государственным институтам, а формирование социально активного и ответственного гражданина, способного творчески перерабатывать социальный опыт и не только адаптироваться к действительности, но и изменять эту действительность. Таким образом, центр тяжести с педагогики авторитарной переносится на педагогику отношений, считающей личность активным субъектом двухстороннего процесса социализации. Сущностный смысл социализации в этом контексте раскрывается как сложное и взаимозависимое переплетение процессов подражания, адаптации, интеграции, саморазвития и самореализации. С содержательной же стороны, социализация предстает как пересечение действия врожденных механизмов, социальных условий и сознательно направляемого обучения и воспитания [1].

Соответственно, существенно изменяется и соотношение процессов организации и самоорганизации в молодежной среде. Социальная деятельность институциональных механизмов организации утрачивает свой самодовлеющий характер и патерналистский настрой, и главной целью этих и других механизмов становится создание условий (юридических, материальных, организационных и т.д.) для самораскрытия потенциала молодежи. Самоорганизация выходит на первый план как эффективное средство социализации молодежи, средство социальных инноваций, источник пробуждения инициативы, способ самореализации и самоутверждения молодежи.

Важно отметить, что механизмы организации и самоорганизации дополняют друг друга (в соответствии с принципом дополнительности). Гомеостаз в этой сфере не обязательно гарантирует оптимальное и здоровое протекание процесса социализации. Развитие всегда предполагает наличие противоречий. На этом пути возможны и неблагоприятные крайности – либо тотальное доминирование механизмов организации (что возможно и в условиях демократии), либо деградация механизмов самоорганизации и их перерождение на анархических или криминальных началах. К сожалению, часто только ассоциальные действия молодежи заставляют «взрослое общество» вспомнить о проблемах молодежи (хотя бы из инстинкта самосохранения).

Социализация в целостном педагогическом процессе требует перехода от педагогики авторитарной к педагогике сотрудничества, от обучения – к развитию личности, от восприятия молодого человека как объекта воздействия – к пониманию его как активного субъекта процесса социализации, от простой передачи готовой суммы знаний – к развитию творческого и познавательного потенциала личности, к обучению способам поиска и обработки информации, от безальтернативного процесса образования – к постоянной ситуации выбора. Только в этом случае возможна сама постановка вопроса о социальной ответственности школьной молодежи. Не может быть социально ответственной личностью, которой не дают принимать решения или которая не научена принимать решения по принципиальным вопросам ее существования и развития. Такая личность, относясь к молодежной когорте, чувствует себя ущемленной, неполноценной; однако главные трудности начинаются с момента ее перехода в

кагорту зростлого поколення. То, что воспринимается в юности как нечто само собой розумеющеся, во зростлой личности обнаруживается как инфантилизм, как незавершенность процесса социализации, как неготовность к деятельности и самореализации.

Сегодня, осозная свою ответственность перед будущими поколениями, казахстанский социум вплотную подошел к формированию целостной общественно-государственной системы социального воспитания, социализаторская деятельность которой обеспечит необходимые параметры для самосохранения и воспроизводства общества.

В этих условиях управление процессами социализации могут быть эффективными при условии:

объективного учета особенностей предшествующего и современного состояния процессов воспитания, менталитета и поведенческих реакций молодежи;

своевременного блокирования и устранения факторов, тормозящих процесс социализации молодежи;

наличия научно обоснованной ювенальной стратегии и эффективных механизмов ее реализации.

Список использованных источников

1. Хмель Н.Д. Образование как фактор формирования социально ответственной личности / Н.Д. Хмель, А.Н. Тесленко // Интеграция науки и практики в образовательном процессе. – Алматы: АГУ им.Абая. –2003. –С. 98-103
2. Тесленко А.Н. Социализация молодежи: педагогика отношений в социуме. Монография / А.Н. Тесленко. – Алматы-Астана: АГУ им.Абая, Институт управления, Изд-во «Полиграф-НС», 2002. –236 с.
3. Князева Е., Синергетика как новое мировоззрение. / Е. Князева, С. Курдюмов // Вопросы философии. –1992. -№12. –С.3-16
4. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой/ И.Пригожин, И. Стингерс / Пер. с англ. –М., 1986.
5. Бочарова В.Г. О некоторых методологических подходах к пониманию целостного процесса социализации, воспитания и развития личности. / В.Г. Бочарова // Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт. –М.-Тула. –1993. –С.34-48
6. Тесленко А.Н. Культурная социализация молодежи: казахстанская модель. Монография / А.Н. Тесленко . – Саратов: Саратовский гос. тех. университет, изд-во АкмЦНТИ, 2007. -556 с.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2017 р.

ТЕСЛЕНКО О.

Казахський гуманітарно-юридичний університет, м. Астана, Республіка Казахстан

МІСЦЕ І РОЛЬ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В ЦІЛІСНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розглядається соціалізація як невід'ємний елемент цілісного педагогічного процесу. Соціалізація в цілісному педагогічному процесі вимагає переходу від педагогіки авторитарної до педагогіки співробітництва, від навчання – до розвитку особистості, від сприйняття молоді людини як об'єкта впливу – до розуміння його як активного суб'єкта.

Ключові слова: соціалізація, цілісний педагогічний процес, молодь, соціальний / виховний потенціал, об'єкт / суб'єкт соціалізації

TESLENKO A.

Kazakh humanitarian & low university, Astana-city, Republic of Kazakhstan

PLACE AND ROLE OF YOUTH SOCIALIZATION IN COMPLETE PEDAGOGICAL PROCESS

Socialization as an inalienable element of the integrated pedagogical process is considered in the article. Socialization in the complete pedagogical process demands crossing from authoritative pedagogy to pedagogy of cooperation, from teaching to leaning, from perception of young personality as object to subject of socialization.

The modern Kazakh society has come very close to the formation of an integral social and state system of social education, the socialization activity of which will provide the necessary parameters for the self-preservation and reproduction of society. It is determined that the management of the processes of socialization can be effective provided that the features of the previous and current state of the upbringing, mentality and behavioral responses of young people are objectively taken into account; timely blocking and eliminating factors hindering the process of socialization of young people; availability of scientifically based juvenile strategy and effective mechanisms for its implementation.

Keywords: *socialization, integrated pedagogical process, youth, social / educational potential, object /subject of socialization.*

УДК 81'26(091) "19"

ОЛЬГА ТЄВІКОВА

СВІТЛАНА ДОРОШЕНКО

АЛЛА ЛИСЕНКО

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка,

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ПРОТЯГОМ 50-60-Х РР. ХХ СТ.

У статті розглянуто особливості мовної ситуації в Україні протягом 50-60 років ХХ століття. Особливу увагу звернено на те, що серед населення побутував україно-російський говір, що був наслідком активного впровадження російської мови в суспільне життя УРСР. Двомовність, що склалася через цілеспрямовану русифікацію, стала загрозою консолідації нації. Унаслідок цього ми маємо справу з мовною некомпетентністю мільйонів українців, які потрапили в залежність від історичних реалій.

Ключові слова: *мовна політика, засоби русифікації, національна ідентичність, ужиткова мова, книговидання, двомовність, суржик.*

Постановка проблеми. Тоталітаризм і панування офіційної ідеології у 50-60-х рр. ХХ ст. зумовлювали обмежений розвиток більшості галузей духовного життя населення. Яскраво ці процеси простежуються в мовленнєвій сфері буття. Мовне питання висвітлюють «Закон про рівноправність мов на Україні» (червень 1927 року), статті 40, 110, 121 Конституції СРСР 1936 року та аналогічні статті 109 і 120 Конституції УРСР 1937 року. За ними дозволялося оформлювати законодавчі акти, вести судове провадження та навчальний процес рідною (українською) мовою. Офіційний статус мала й російська мова як мова міждержавна. Відповідно загальноновживаними мовами на території республіки були українська й російська.

Аналіз останніх досліджень. Мовну ситуацію в повоєнній Україні в контексті комплексних історичних досліджень цього періоду розглядали проф. Ю. Шаповал, В. Баран, О. Бажан, Л. Шевчук та ін. Автори провели серйозну роботу щодо з'ясування суті й методів політики радянського тоталітарного режиму в різних сферах життя суспільства, наголосили на цілеспрямованій русифікації українського населення.

Мета статті – схарактеризувати особливості мовної ситуації в Україні протягом 50-60 років ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. У 50-60-х рр. ХХ ст. серед населення повсюдно побутував україно-російський говір, що був наслідком активного впровадження російської мови в суспільне життя УРСР. К. Д. Ушинський зазначав: «Відберіть у народу все — і він все може повернути, — але мови — ніколи, і коли вимерла мова в устах народу — помер і народ» [12, с. 56]. Розуміючи важливість української мови як основи формування нації, радянська влада намагалася максимально звузити сферу її використання. Тогочасний представник української діаспори В. Свистун із цього приводу зазначав: «На Україні немає ніякої української держави [...]. Усе тільки російською мовою. Українську культуру Москва нищить, а свою «московську» насаджує» [10, с. 75].

Русифікацію відображають Закон СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР», прийнятий 25 грудня 1958 року (відповідний Закон було затверджено в УРСР 17 квітня 1959 року) та нова національна програма, ухвалена ХХІІ з'їздом КППС (17-31 жовтня 1961 року). Документи проголошували ідею «повного злиття націй» та формування нової історичної спільності — «радянського народу», для якого спільною мовою має стати російська, зважаючи на виняткову роль російського народу в радянській історії та соціалістичних звершеннях [13, с. 345].

Офіційна мовна політика сприяла збільшенню російськомовних шкіл у мережі загальноосвітніх закладів й одночасному зменшенню кількості українських. У великих містах та індустріальних регіонах республіки, де проживало багато росіян і представників інших націй, було лише кілька українських шкіл. Наприклад, у Кримській області зафіксовано 3 такі навчальні заклади, а в Торезі, Жданові, Комунарську, Севастополі — їх зовсім не було. Російськомовних шкіл було більше й у тих містах, де значною була питома вага українців у національно-етнічному складі, зокрема, у Львові, де частка українців становила 85%, а росіян — 8,5%, шкіл з українською та російською мовами навчання 1956 року налічувалося 43% і 52% відповідно.

Варто зауважити, що російськомовні школи мали значно кращу матеріально-технічну базу, а отже, і умови праці; були краще укомплектовані кадрами, бо вчителям російської мови й літератури встановлювали вищу заробітну плату.

Крім кількісного зменшення україномовних шкіл, у системі освіти відбувалися внутрішні процеси, що зумовлювали усунення української мови з навчання. На початку 1960-х років чітко окреслилася тенденція зменшення кількості годин, відведених на вивчення української мови й літератури в школі. У школах із українською мовою навчання кількість годин на викладання скоротилася на 90 годин, у школах із російською мовою — на 119 годин [9, с. 269].

Починаючи з 1954 року знання української мови перестало бути обов'язковою вимогою при вступі до ВНЗ УРСР. Крім цього, переважно російською проводився весь навчальний процес, хоча українці становили понад 60% студентів, зарахованих до вишів України..

Витісненню рідної мови з ужитку сприяла книговидавнича політика радянської влади, спрямована на зменшення кількості українськомовних підручників,

різноманітної літератури й періодичних видань. Наприкінці досліджуваного періоду частка україномовної друкованої продукції становила менше половини всіх видань. У подальшому названі диспропорції лише зростали. Громадяни часто звертали увагу на необхідність збільшення в Україні україномовних багатотиражних газет та іншої продукції.

Заслуговує на увагу той факт, що українською мовою переважно друкували літературу художнього, масово-політичного, літературознавчого й мовознавчого характеру. Натомість доволі незначними були видання технічної, навчальної, а також наукової літератури з різних галузей знань (крім лінгвістичної). Зокрема, 1958 року АН УРСР не видало українською мовою жодної наукової праці з вищої математики, астрономії, фізики, механіки, хімії, фізіології, медицини тощо. План на 1960 рік щодо технічно-інформаційних матеріалів, які видавали в Україні, передбачав 510 друкованих аркушів, із них українською мовою — 102 (20%). Б. Антоненко-Давидович, звертаючись до учасників республіканської конференції з питань культури української мови, котра відбулася 11-15 лютого 1963 року в Київському державному університеті, з цього приводу зазначав: «Дуже погано, що на сьогодні майже не випускається технічна література нашою рідною мовою. А коли який-небудь наполегливий автор усе ж таки зуміє домогтися, щоб його книжка була надрукована нашою мовою, то тираж такої книжки визначають дуже малий, 500-1000 примірників» [1, с. 155].

Подібною була ситуація з підручниками. Республіканські видавництва відмовлялися від видання підручників українською мовою, мотивуючи це їхньою збитковістю. У результаті фонди книжкових крамниць, кіосків і бібліотек склалися переважно з літератури російською мовою. Наприклад, у Полтавській обласній бібліотеці імені І. Котляревського станом на 1 січня 1956 року україномовних книг було 45 111, а російськомовних — 180 510. У 1959 році в Харківську наукову бібліотеку імені В. Г. Короленка надійшло 117 193 друкованих одиниць, із них книги українською мовою становили всього 3,6%, а російською — 84,8% і т. д. Аналізуючи наявні книжки в бібліотеках столичних шкіл, К. Гриб у «Літературній газеті» писав: «Заходимо до 118-ї школи. Її вважають кращою в Подільському районі столиці. У шкільній бібліотеці 6 136 книжок. З української класичної і сучасної літератури лише 400 книг. Видання давні. Це для старшокласників. А для дітей молодших і середніх класів (школа восьмирічна) жодної української книжки» [2, с. 1].

Як засоби русифікації активно використовували радіо, театр і кіно. Зокрема, республіканське радіо значну частину свого ефірного часу віддавало трансляціям із Москви (московське радіо вело передачі тільки російською мовою), та й решта програм були переважно російськомовними. Б. Антоненко-Давидович щодо театрів наголошував, що в Україні, мабуть, більше російських театрів, аніж українських [1, с. 155]. Практично всі вистави ставилися російською мовою, що, з одного боку, популяризувало російську мову та культуру, але з іншого – уможливило виїзд без особливих ускладнень українських майстрів сцени на гастролі до Москви, Воронежа, Саратова, Тули, Челябінська тощо. «Найпопулярнішим із мистецтв» і майже цілком російським також було кіно. Навіть фільми українських студій подавали в російському дубляжі, а не навпаки.

Відбувалося втручання у внутрішню будову української мови, започатковане ще національно-мовною політикою Й. Сталіна (постанова РМ СРСР «Про затвердження українського правопису, наближеного до російського» (1946 рік)). Так, українську частину 6-томного академічного «Українсько-російського словника» за редакцією І. Кириченка 1953-1963 років видання (бл. 122 тис. слів) було насичено російськими словами. А 1961 року набув чинності «Український правопис» 1960-1961 років (4-та

редакція), де українські правила було наближено до «Правил російської орфографії та пунктуації»), що вийшли друком 1956 року.

У результаті в словниковий склад та фонетику було штучно впроваджено чимало невластивих українській мові слів і термінів, лексичних і навіть граматичних елементів російського походження. Це простежується в підручниках з української мови, довідниках з українського правопису, тогочасних книгах, статтях тощо. Зокрема, загальнопоширеним правилом було (і нерідко лишається сьогодні) вживати «тираж» замість «наклад», «у якості» замість «як», «підписка» замість «передплата», «чоловік» замість «осіб», «точка зору» замість «погляд» або «кут зору», «виключно» замість «винятково» і т. д. Л. Лук'яненко звертав увагу, що тогочасний письменник Б. Харчук, як і багато його колег, на зрусифікований манер пише: «колінах», «чоботах» замість «колінях», «чоботях», «черпаком» замість «ополонником», «козирком» — «дашком» [8, с. 138]. Натомість використання власне українських слів у друкованих виданнях та засобах масової інформації оцінювалося негативно, як таке, що може призвести до відриву української мови від російської.

Цілеспрямованій русифікації сприяло прагнення самих українців опанувати російською мовою. Знаходимо чимало підтверджень тому, що громадяни УРСР надавали перевагу саме російській мові. Зокрема, у таємній доповідній записці заввідділу науки, вузів і шкіл ЦК КПРС В. Кириліна першому секретареві ЦК КПУ М. Підгорному йшлося про велику кількість прохань та скарг від громадян, що надійшли до редакції газети «Правда» з України, про недостатню кількість російськомовних шкіл та неможливість через це влаштувати дитину в школу з російською мовою викладання. Зважаючи на таку ситуацію, ставилася вимога збільшити кількість саме російськомовних шкіл.

Фіксуємо зростання контингенту учнів російськомовних шкіл, особливо після реформи 1958 року. Закон про школу містив положення про те, що батьки мають право самі обирати, якою мовою повинні навчатися їхні діти. Результати цього вибору відображають наступні показники: у середньому на одну українську школу припадало 190 учнів, а на кожен російську — 524 [7, с. 427]. Навіть у Сумах, Хмельницькому, Житомирі, Вінниці, де представники російської національності становили менше 10% населення, у російськомовних школах навчалася понад 50% усіх учнів. Прикметно, що навіть ті міські школи, які називали українськими, насправді ними не були. «Досить побувати у будь-якій «українській» школі в Києві, – писав І. Дзюба, – щоб пересвідчитися в тому, що поза викладанням усе внутрішнє життя ведеться в них російською мовою і навіть самі вчителі по-українському «соромляться» говорити, не кажучи вже про учнів» [4, с. 176]. Українська мова як мова навчання й спілкування поступово ставала прерогативою сільських шкіл.

Прагнення опанувати російською мовою насамперед пояснювалося її пріоритетним становищем: більшість книг, журналів, газет, брошур, фахова література й навіть белетристика писалася нею. Навчання російською вигідніше й перспективніше, оскільки легше було вступати у виші, проходити військову службу, вести діловодство, будувати кар'єру. Знання російської мови в Радянській Україні стало обов'язковим для службовців.

Небажання розмовляти українською мовою також зумовлювалося статусом другосортності, який вона мала. Про її низький авторитет і малопrestiжність свідчать доволі розповсюджені в 1953-1964 рр. такі вислови й епітети, як «Хохландія», «хохлацький язык», «бандеровський язык», «научись говорить по-человечески» (тобто по-російськи), «кугуты» (ті, хто розмовляв українською) тощо. Ті, хто розмовляв українською мовою, неофіційно належали до «нижчого» пласту населення, а ті, хто послуговувалися російською — до «вищого». Гостро мовні суперечності проявилися між консервативним українським селом і піддатливим до змін зрусифікованим містом.

Сприйняття української мови, як «мови селяків», «мови мужицької, некультурної», спонукало багатьох у побуті спілкуватися російською. Саме тому більшість сільської молоді, потрапляючи в міста на навчання або на виробництво, швидко пристосовувалася до зросійщеного міського населення та його порядків, позбавляючись рис провінційності або власне українських національних. І. Дзюба, аналізуючи ситуацію в країні, зауважував, що завдяки активній міграції селян, які спілкувалися «гарною українською мовою», «був шанс «українізувати край», але «від україномовної стихії не лишилося й сліду» [3, с. 88].

Як наслідок, використання російської мови в побуті значно розширювалося, зростала кількість російськомовних українців. Так, найнижчий відсоток україномовного населення зафіксовано в Кримській, Донецькій, Луганській, Одеській областях. Водночас близько 80% населення розмовляли українською мовою у Вінницькій, Житомирській, Кіровоградській, Полтавській, Сумській, Чернігівській, Хмельницькій областях — там, де переважало сільське населення. Своєю україномовністю з-поміж інших регіонів України вирізнявся Захід.

Зробити точні висновки щодо національної ідентичності українців цього періоду досить важко. У переписі населення 1959 року рідну мову громадян УРСР визначали за допомогою запитання до відповідача, сформульованого так: «Яку мову ви вважаєте своєю рідною?», а не, наприклад, «Яку ви краще знаєте?» або «Якою мовою ви користуєтесь у повсякденні?». Тобто, ті, хто назвали своєю рідною мовою українську, в реальному житті могли послуговуватися нею мало або взагалі не використовувати.

При цьому беззаперечною є констатація того, що швидка й повсюдна мовна русифікація не вдалася. Українською активно послуговувалися в сільській місцевості, схильність у культурі та побуті до національних рис зберігалася й у більшості зрусифікованих регіонів республіки, де українською мовою практично не користувалися. Своєю україномовністю відрізнялися західні області УРСР.

Загалом населення не було готовим до повного переходу на російську мову, а тому ужитковою мовою для багатьох українців стає суржик — нелітературна й насичена неправильними українськими та російськими словами мова. Такою, наприклад, можна назвати мову опитаних нами респондентів. Як наслідок – ми маємо справу з мовною некомпетентністю мільйонів українців, які потрапили в залежність від історичних реалій.

Глибокі деформації в національно-мовній політиці сприяли відновленню руху на захист рідної мови та викликали протест серед значної групи свідомих українців. Зокрема, до центральних органів влади республіки, редакцій газет та інших видавництв надходило багато листів з приводу витіснення української мови або нерівноправності існування російської й української мов [2, с. 1]. Відвертішими були висновки громадян щодо русифікації в Україні, висловленні в неформальних розмовах чи особистих щоденниках.

Своє невдоволення мовною політикою радянської влади та заклики й вимоги поширювати українську мову, боротися за її культуру, підносити красу і милозвучність висловлювала в листах до центральних газет і журналів українська інтелігенція (М. Бажан, О. Гончар, Л. Дмитерко, С. Крижанівський, Н. Рибак, М. Рильський, М. Руденко, Т. Франко, М. Шумило та ін.). З гіркою сумом писав О. Довженко в щоденнику: «На сороковому році будівництва соціалізму в столиці сорокамільйонної Української Радянської Соціалістичної Республіки викладання наук провадиться руською мовою. Такого нема ніде в світі... Яка нечувана аморальність... Який жорстокий обман... І жаль, і сором...» [5, с.413].

Центральним виявилось питання про загальний стан української мови в суспільстві й на республіканській конференції в Києві 1963 року з питань культури

української мови, що була організована Київським державним університетом імені Т. Г. Шевченка та Інститутом мовознавства АН УРСР. У роботі конференції взяли участь понад 800 учителів, письменників та науковців. Учасники засудили теорію двомовності націй та необхідності ліквідації національних мов, наполегливо говорили про розширення сфери вживання української мови та усунення штучних перешкод для її розвитку. З метою подолання наявних у мовній політиці в Україні деформацій члени конференції висунули ряд вимог до державних і партійних структур. Ішлося про те, щоб в усіх освітніх закладах здійснювати навчання українською мовою, нею ж пропонувалося вести виховну роботу в дошкільних установах, де є діти українського населення, сприяти поширенню рідної мови в установах і на підприємствах, на транспорті й у торгівлі, забезпечити державною підтримкою пріоритет української мови у видавничій справі, кіновиробництві та ін. [6, с. 2]. Однак рекомендації конференції так і не знайшли свого втілення.

Проте ці заклики й вимоги не знайшли широкої організованої підтримки чи бодай «розуміння» з боку властей і класифікувалися як «вияви націоналізму», «політично неправильні» та «ідеологічно нездорові» висловлювання. Поширення радикальних настроїв у суспільстві та «небезпечність» думок окремих осіб стосовно офіційної мовної політики викликала відповідну реакцію керівництва країни. Упродовж 1961-1964 років органами КДБ при РМ УРСР викриті й притягнуті до відповідальності групи з числа молоді та інтелігенції Києва, Дніпропетровська, Львова, Івано-Франківська. Їхні члени сумнівалися у правильності національної політики КПРС в Україні, а у практичній діяльності намагалися протидіяти здійснюваній русифікації України [1, с. 153].

Питання української мови хвилювало й тих українців, які мешкали за кордоном і могли більш відкрито й категорично висловлюватися на цю тему. Зокрема, згадану проблему порушив В. Гришко у брошурі «Хто з ким і проти кого? Відкритий лист-відповідь Юрію Смоличу». Полемізуючи з українським письменником щодо цього, В. Гришко наводив чимало фактів зменшення накладів українських книг. Він зауважував, що наклад українськомовної літератури, зокрема художньої, в УРСР для сорокамільйонної нації дорівнюють накладам українських видань еміграції, здійснюваних власним коштом авторів лише для кількохсот тисяч українців на чужині. А нерідко чисельність українських книжок тут буває навіть більшою, ніж в республіці. Автор звернув увагу і на те, що майже 8-10 млн. українців поза межами країни в Радянському Союзі позбавлені взагалі будь-якого українського культурного життя, оскільки не мають ні українських шкіл, ні українських видань, ні українських театрів [11, с. 163].

Висновки. Отже, сфера мовлення характеризувалася активним цілеспрямованим зрощенням усіх сфер життя населення, яке проводило тогочасне керівництво, виходячи з загальних засад ідеологічної концепції тоталітарної системи. Гальмування розвитку української мови та не збереження ареалу її вживання змалювало національну гідність і рівень самоідентифікації українців. Прикметно, що окреслені процеси мали далекосяжні за своєю дією наслідки для українського суспільства. У результаті на сьогодні маємо суржик, низьку мовну стійкість, домінуючу позицію російської мови, що свідчить про залежність українського народу від того народу (держави), мовою якої він розмовляє. Крім того, двомовність, що склалася через цілеспрямовану русифікацію, стала загрозою консолідації нації.

Список використаних джерел

1. Бажан О. Г. Наростання опору політиці русифікації в Українській РСР у другій половині 1950-х – 1960-ті рр. / Олег Григорович Бажан // УІЖ. — 2008. — № 5. — С. 147—159.

2. Гриб К. Що читати дітям? / Кузьма Гриб // Літературна Україна. — 1964. — 28 жовтня. — С. 1.
3. Дзюба І. Спогади і роздуми на фінішній прямій / Іван Дзюба // Рукопис: Український альманах спогадів, щоденників, листів, документів, світлин: у 2 т. / [під заг. ред. І. М. Дзюби]. — К.: Криниця, 2004. — Т. 1. — С. 8—264.
4. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? / Іван Дзюба. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. — 336 с.
5. Довженко О. П. Господи, пошли мені сили: щоденник, кіноповісті, оповідання, фольклорні записки, листи, документи / Олександр Петрович Довженко / [ред. рада: В. О. Шевчук та ін.]. — Харків: Фоліо, 1994. — 655 с.
6. Коптілов В. За високу культуру української мови / В. Коптілов // Літературна Україна. — 1963. — 26 лютого. — С. 2.
7. Кордон М. В. Українська та Зарубіжна культура: курс лекцій / М. В. Кордон. — Київ: Цул, 2003. — 508 с.
8. Лук'яненко Л. Вірую в Бога і в Україну / Левко Лук'яненко. — Софія-А, 2007. — 308 с.
9. Сворак С. Д. Загальноосвітня школа західноукраїнського регіону в контексті суспільно-політичного життя другої половини 40-х — першої половини 60-х років ХХ століття: дис. ... доктора іст. наук: 07.00.01 / Сворак Степан Дмитрович. — К., 1999. — 386 арк.
10. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 4922. — Арк. 75.
11. Шевченко Л. А. Наукові і культурно-освітні процеси: деформації, пошуки / Л. А. Шевченко // Україна: друга половина ХХ століття: нариси історії. — К.: Либідь, 1997. — С. 146—164.
12. Юрчук В. І. Культурне життя в Україні у повоєнні роки: світло і тіні / Василь Ісакович Юрчук. — К.: Асоціація «Україно», 1995. — 80 с.
13. XXII съезд КПСС. Стенографический отчет: в 3-х т. — М.: Госполитиздат, 1962. — Т. 2. — 608 с.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2017 р.

ТЕВИКОВА О., ДОРОШЕНКО С., ЛЫСЕНКО А.

Полтавский национальный техничный университет имени Юрия Кондратюка, Украина

ОСОБЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ НА ПРОТЯЖЕНИИ 50-60-Х ГГ. ХХ ВЕКА

В статье рассмотрены особенности языковой ситуации на протяжении 50-60 гг. ХХ века. Особое внимание уделено тому, что среди населения использовался украино-российский говор, который был следствием активного введения русского языка в общественную жизнь УССР. Двухязычность, которая была следствием целенаправленной русификации, стала угрозой консолидации нации. Вследствие этого мы имеем дело с языковой некомпетентностью миллионов украинцев, которые попали в зависимость от исторических реалий.

Ключевые слова: языковая политика, средства русификации, национальная идентичность, прикладной язык, книгоиздания, двуязычность, суржик.

TIEVIKOVA O., DOROSHENKO S., LYSENKO A.

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

PECULIARITIES OF NATIONAL LANGUAGE POLICY DURING THE 50S - THE 60S XX CENTURY

The article reviewed peculiarities of language situation in Ukraine during the 50s-the 60s xx cent. Special attention was paid to the fact that Ukrainian Russian dialect existed among the population and it was the consequence of active introduction of the Russian language in social life of USSR. The sphere of speech was characterized by active purposeful Russification of all spheres of

the population's life. It was led by the government of that time and based on general principles of ideological conception of totalitarian system. Retardation of the Ukrainian language development and not saving its survival area diminished national human worth and level of Ukrainians' self-indication. Acute speech contradictions showed up between conservative rural Ukrainians and Russified inhabitants of urban area who were amenable to changes.

Publishing policy of the Soviet government which was orientated to reducing amount of Ukrainian textbooks, various literature and periodicals, contributed to supplantation of native language from usage. Profound deformations of national language policy contributed to renewal of movement to protect native language and triggered a protest among a vast group of conscious Ukrainians. Bilingualism, which was created because of purposeful Russification, became a danger of nation's consolidation. As a consequence we deal with linguistic incompetence of millions of Ukrainians who fell into a position of dependence of historical realities.

Key words: language policy, means of Russification, national identity, used language, book publishing, bilingualism, Surzhik.

УДК 37.015.31–027.561–053.5

МАРІЯ ТИМЕНКО

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ШКОЛЯРІВ У ПРАЦЯХ БРИТАНСЬКИХ УЧЕНИХ

Автор розкриває особливості професійного самовизначення, профорієнтаційної орієнтації та кар'єрного навчання у працях британських учених. Визначає її послідовні етапи, навчально-методичні заходи, які проводяться у середніх навчальних закладах, показує місце та значення професійного самовизначення, профорієнтаційної роботи в школах країни.

Ключові слова: професійне самовизначення, профорієнтація кар'єрне навчання, Велика Британія, профконсультанти, навчально-методичні заходи, середня школа, навчання, світ професій, учителі-профконсультанти.

Постановка проблеми. Перехід України до нових форм економічних відносин супроводжується інтенсифікацією підприємництва, конкуренції, зростанням вимог до рівня професійної підготовки та мобільності кадрів, сформованості відповідної системи цінностей, знань та умінь, ініціативності, здібності брати на себе відповідальність тощо. Успішне вирішення цих завдань значною мірою залежить від ефективності профорієнтаційної роботи як однієї з головних умов активного професійного самовизначення та трудового становлення особистості.

Важливість свідомого вибору особистістю майбутньої професії підкреслюється в низці державних нормативно-правових документів, а саме: законах України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Постанові Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2009–2015 роки", Національній програмі виховання дітей і молоді в Україні, наказі Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається" тощо.

Основною професійного самовизначення є набуття людиною знань про професії, самопізнання та самооцінка індивідуальних особливостей, зіставлення знань про себе та професійну діяльність. Значення адекватної інформації щодо професій об'єктивно зростає у зв'язку з докорінними змінами в змісті більшості професій, удосконаленням знарядь праці, введенням елементів підприємницької діяльності та інформаційного забезпечення технологічних процесів.

Проблема професійного самовизначення учнівської молоді є актуальною для всіх високорозвинених держав світу, оскільки це пов'язане з об'єктивно існуючими потребами суспільства в збалансованій структурі кадрів. Тобто за своїм призначенням система профорієнтації повинна справити істотний вплив на раціональний розподіл трудових ресурсів, вибір життєвого шляху молоддю, адаптацію її до професії.

Орієнтація на певну професійну діяльність, свідомий вибір свого життєвого шляху є невід'ємною складовою всього навчально-виховного процесу в школах Великої Британії, адже обирається не просто професія, а разом із цим і певний спосіб та стиль життя. Відомо, що справжнього успіху досягають тільки ті люди, які люблять свою справу. Тому саме профорієнтація учнів в школі може допомогти їм на шляху вибору своєї майбутньої професії. І, окрім знання того, чим би хотілося займатися в цьому житті, вони також повинні вміти поводитись у різних життєвих ситуаціях, пов'язаних із кар'єрою. Як зазначає британський фахівець із професійної орієнтації та кар'єрного навчання Д. Ендрюс (D. Andrews), профорієнтаційне та кар'єрне навчання спрямовує учнів на:

- розвиток своїх умінь та інтересів, впевненості у собі та вміння приймати рішення;
- отримання певних знань у світі професій, урахування своїх індивідуальних можливостей та використання їх на майбутніх перехідних етапах розвитку кар'єри;
- розуміння того, якою іншою професією чи справою вони могли б оволодіти, та прогнозування можливих наслідків цих дій для себе та свого стилю життя;
- розуміння того, які можливості може мати професія у подальшому кар'єрному зростанні;
- готовність до чогось нового та вміння пристосовуватися до перехідних етапів кар'єри протягом життя;
- вміння справлятися із незадоволенням, розчаруванням і відмовою у кар'єрному зростанні;
- усвідомлення того, що знання які отримали у школі можуть допомогти у подальшому професійному розвитку.

У середніх навчальних закладах Великої Британії створюються всі умови для професійного самовизначення учнів, для вільного й свідомого вибору ними майбутньої професії. З цією метою наприкінці ХХ століття вони не лише почали тісно співпрацювати з підприємствами, ввели до своїх штатів посади профконсультантів, які допомагають школярам обрати професію та навчальний заклад для здобуття подальшої освіти, а й створили фонди профорієнтаційної літератури, проводили чимало профорієнтаційних заходів. Окрім того, в позашкільних закладах працюють профконсультаційні пункти, які також допомагають учням у виборі майбутньої професії. Значну допомогу у виборі майбутньої професії надають електронні шкільні професійні бібліотеки, тематичні шкільні конференції, які регулярно проводяться для батьків і учнів.

На 2-ому ключовому етапі навчання у віці 8–11 років предмети з курсу профорієнтаційного та кар'єрного навчання не входять до розкладу занять, але на уроках з таких предметів як «мистецтво та дизайн» та «дизайн та технології» присутні елементи профорієнтаційної діяльності. На цьому ключовому етапі

навчання, як зазначає британський учений Б. Бессот (B. Bassot), у дітей домінує асоціативне мислення і так зване «мрійне мислення», тому завданням учителя-класного керівника є спостереження за поведінкою учня, за тим, як учень проявляє себе у колективі, які має досягнення. І все це має фіксуватися у особовій справі кожного учня. На цьому етапі учні вчать позитивного ставлення як до навчання, так і до будь-якої трудової та професійної діяльності, розуміння того, що кожна професія є важливою; вчителі допомагають учням побачити та зрозуміти зв'язок між школою та життям [2].

На 3-му ключовому етапі навчання (11–14 років) учні вже детальніше вивчають світ професій та свої кар'єрні можливості у ньому. На цьому етапі елементи курсу профорієнтації та кар'єрного навчання входять до предметів «громадянство», «особистісно-соціальна освіта, здоров'я та економіка» (PSHE), мистецтво та дизайн, дизайн і технології, а також профорієнтація та кар'єрне навчання може бути представлене як окремий предмет. За словами Е. Барнса (A. Barnes), цей етап передбачає формування в учнів ціннісних орієнтацій, мотивації самопізнання, установки на власну активність у професійному самовизначенні; ознайомлення з поширеними професіями; формування умінь самооцінки, самоаналізу з метою розуміння своїх сильних і слабких сторін, усвідомлення власної професійної спрямованості. На цьому етапі учні не тільки обирають певні профілі навчання та додаткові предмети вивчення, а й активно починають брати участь у різних шкільних і позашкільних проектах та заходах, відвідувати підприємства та різні бізнесові структури, знайомлячись ближче з різними видами професій і спеціальностей.

Як зазначає фахівець з професійної орієнтації та кар'єрного навчання Е. Вотс (A.), на 4-ому ключовому етапі (14–16 років) навчання передбачає оволодіння методиками самопізнання, самооцінки, розвитку індивідуальних професійно важливих якостей; формування умінь зіставляти вимоги професій із власними можливостями та кон'юктурою ринку праці; створення умов для професійної проби в різних видах професійної діяльності. Цей етап навчання характеризується самовизначенням учнів щодо подальшого навчання, професійних намірів, планів оволодіння професією та своєї професійної перспективи. На цьому етапі всі учні обов'язково проходять психометричні та профорієнтаційні діагностики з наданням аргументованих рекомендацій профконсультантами.

Британські школи працюють над розв'язанням таких завдань профорієнтації та кар'єрного навчання: допомогти учням досягнути інтелектуальної, емоційної та соціальної зрілості; сприяти розумінню свого потенціалу й подоланню власних недоліків; розвивати комунікативні здібності; накопичувати знання, що допоможуть у виборі майбутньої професії.

Ефективна модель будь-якого профорієнтаційного та кар'єрного навчання, на думку британських учених Ненсі Роу (N. Rowe), Ентоні Уілкіна (A. Wilkin), акцентує на наступних трьох ключових сферах.

Добре навчальне середовище – спокійне, дисципліноване, безпечне та захищене. Воно має позитивну атмосферу; цілеспрямоване, заохочувальне та добре організоване, та передбачає відповідне приміщення з яскравим екраном.

Ефективні підходи до навчання: мають бути інтерактивними (соціальний конструктивізм), з безліччю діалогів учитель/учень і моніторингом успішності учнів; передбачають увагу до оцінки їх навчальних досягнень, дотриманням принципів учнівського посередництва та права голосу, добре планування та організацію; навчання, що ґрунтується на підтримці та будується на попередніх знаннях і досвіді; особистісно зорієнтоване, поєднане з навчанням удома, новими

технологіями та принципами співробітництва, а також використовують зовнішні ресурси (наприклад, лекторів та гостей) у творчій спосіб.

Кваліфіковані фахівці, вчителі-професіонали, які мають добрі знання з предмету, високий рівень віри у власні сили та високі очікування; здатні мотивувати; дають можливість учням проявити себе у розв'язанні складних ситуацій; – спокійні, турботливі, чутливі та готові похвалити; використовують гумор як інструмент навчання та заохочення; виховують довіру та взаємну повагу; вони також проявляють гнучкість (де це доречно).

Проведений аналіз уможливило стверджувати, що в умовах варіації підходів до професійного самовизначення, організації викладання профорієнтації та кар'єрного навчання в середніх навчальних закладах Британії спільними акцентами є:

саморозвиток (учні розуміють себе та вплив на них, розвивають свої можливості через досвід і досягнення);

дослідження кар'єри (учні досліджують і розглядають різні можливості подальшого навчання та роботи, отримуючи знання про професії і різні умови роботи);

планування кар'єри та набуття вміння долати перехідні етапи життя (учні можуть приймати власні усвідомлені рішення щодо планування кар'єри, виходячи із розуміння власного потенціалу та своїх інтересів).

Мобільні пристрої стають все більше потужними та різноманітними, а «графічне обчислення» та різноманітні інтернет-програми відкривають більше можливостей для організації профорієнтації та кар'єрного навчання, що, в свою чергу, зумовило виникнення інтерактивного навчання, яке заохочує:

– навчання за принципом рівного з рівним або «парагогіку», за Д. Корнелі та Л. Данофф, коли учні генерують власний контент (зміст, наповнення) та навчаються один у одного, а особливо у осіб, з якими вони відчують спорідненість;

– колективізм, за Д. Сіменс, коли учні, які знають, як здобувати знання, досліджують мережі та навчаються спільно з іншими (включаючи можливості спільного навчання з учителями);

– самовизначене навчання або «хьютагогіку», за П. Хасе та Р. Кеньон, коли студенти, які регулюють власне навчання, поліпшують свої навчальні навички у його процесі та навчаються як у формальному, так і неформальному оточенні.

Користуючись методом інтерактивного навчання, учні потребують допомоги при оцінці он-лайн джерел, щоби не заблукати у безлічі інформації в Інтернеті. Одним із шляхів уникнення цього є створення віртуальної бібліотеки з профорієнтації та кар'єрного навчання або центру шкільного віртуального навчального середовища (ВНС), або навчальної платформи та обрання лише найкращих сайтів із профорієнтації та кар'єрного навчання та інформації для відвідування. Для спеціалістів із профорієнтації та кар'єрного навчання необхідно розподілити час для розроблення, підтримання та оновлення своїх он-лайн сторінок, порталів і платформ. До цього процесу можуть бути залучені учні. Нова технологія не виключає стару, тобто інтерактивне навчання становить не альтернативу безпосередньому контактному навчанню, а його посилення. Як зазначає британський вчений з профорієнтації та кар'єрного навчання Б. Бессот, використовуючи метод інтерактивного навчання, учням потрібно лише 1% часу викладача, щоб упоратись із технологією, яку вони використовують.

У школах Британії широко застосовуються цифрові технології для інтерактивного навчання, особливо у профорієнтаційному та кар'єрному навчанні. Приклади, пов'язані з кар'єрою та світом праці, включають вправи із вхідною та вихідною кореспонденцією; моделювання розробки-та-виконання; моделювання виробництва; проблемно орієнтовані навчальні приклади; ділові та рольові ігри.

Інформація, яка стосується професійної орієнтації, професійного та кар'єрного розвитку, досить широко представлена та є доступною в Інтернеті. Це такі веб-сторінки як: www.nationalcareersservice.direct.gov.uk – сайт, де зібрано велику кількість інформації щодо різних напрямів професійного розвитку в Англії, необхідні кваліфікації для певної професії, приклади оформлення документів при працевлаштування, різного роду поради щодо кар'єрного розвитку, а також можливість скористатись безкоштовною он-лайн консультацією; www.fasttomato.com – сайт, програмне забезпечення якого широко використовується в середніх навчальних закладах Англії з 2014 року для проведення психометричних та професійно-орієнтаційних тестів; www.accessprofessions.com – сайт, який містить інформацію щодо відкритих днів або тижнів, різних подій у вищих навчальних закладах, підприємствах, бізнесових структурах та ін.; www.careersbox.co.uk – сайт, який містить інформацію у формі відеосюжетів щодо різних професій і можливостей побудови кар'єри; www.careerpilot.org.uk – інформаційний сайт щодо можливостей у подальшому навчанні та світі професій; www.icould.com – сайт, який містить багато відеосюжетів про досвід розвитку кар'єри, інформацію для батьків, статті на теми кар'єри та безкоштовне он-лайн тестування з визначення психотипу за методикою «Маєрс-Брігс» (Mayers-Briggs); www.barclayslifefskills.com – сайт, що містить інформаційну допомогу у питаннях працевлаштування, розвитку необхідних умінь і навичок для певної професії, кар'єрного розвитку; <http://www.jobsandcareersmag.com>, www.movingonmagazine.co.uk – сайти, створені для випускників середніх навчальних закладів, де можна знайти всю необхідну інформацію щодо можливостей освітньої та професійної орієнтації тощо.

Висновки. Значна увага навчальних закладів Великої Британії до вибору учнями майбутньої професії зумовлена тим, що країна зорієнтована на підготовку молоді до життя у мінливому майбутньому. Тому школи забезпечують засвоєння знань на рівні діючих стандартів, допомагають визначити сферу майбутньої професійної діяльності, піклуються про розвиток здібностей і нахилів своїх вихованців; дбають про виховання вільної, незалежної особистості з розвинутим почуттям власної гідності, вірою у свої можливості, власні сили та підготовку до життя у суспільстві. Тобто, допомагають кожній дитині реалізувати власний потенціал, застосовувати на практиці свої здібності та реалізовувати поставлені життєві цілі.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2017 р.

ТИМЕНКО М.

Інститут педагогіки НАПН України, г. Київ, Україна

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ ШКОЛЬНИКОВ В ТРУДАХ БРИТАНСКИХ УЧЁНЫХ

В статье автор раскрывает особенности профессионального самоопределения, профессиональной ориентации и карьерного обучения, освещённые в трудах британских учёных. Определяет её последовательные этапы, учебно-методические мероприятия, проводимые в средних учебных заведениях, показывает место и значение профессионального самоопределения, профориентационной работы в школах страны.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, профориентация, карьерное обучение, Великобритания, профконсультанты, учебно-методические мероприятия, средняя школа, обучение, мир профессий, учителя-профконсультанты

ТИМЕНКО М.

Institute of Education of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, Ukraine

PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF SCHOOLCHILDREN IN THE WORK OF BRITISH SCIENTISTS

In the article the author reveals the features of professional self-determination, career guidance and career training in the writings of British scientists. It determines its successive stages,

educational and methodological activities conducted in secondary schools, shows the place and importance of professional self-determination, career-oriented work in the country's schools. It is concluded that the great attention of British educational institutions to the choice of students of the future profession is due to the fact that the country is focused on preparing young people for life in a changing future. Therefore, schools provide assimilation of knowledge at the level of existing standards, help determine the scope of future professional activities, take care of the development of abilities and inclinations of their pupils; they care about the education of a free, independent person with a developed sense of self-esteem, faith in their capabilities, their own strength and preparation for life in society. That is, they help each child to realize their own potential, apply their abilities in practice and realize their life goals.

Keywords: *professional self-determination, career guidance, career training, UK, professional advisors, educational and methodical events, high school, training, world of professions, teachers-professional advisers*

УДК 378.22.61-027.561

АНАСТАСІЯ ТІТОВА

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СІМЕЙНИХ ЛІКАРІВ

У статті розглядаються основні підходи до формування професійної компетентності майбутніх сімейних лікарів. З'ясовується сутність поняття «майбутній сімейний лікар», обґрунтовуються загальні компоненти професійної компетентності у вигляді низки визначених професійних компетенцій, які складають цілісну картину вдосконалення процесу формування професійно-кваліфікованих кадрів у галузі медицини.

Ключові слова: *професійна компетентність, професійна компетентність сімейного лікаря, професійні компетенції, сімейний лікар, веб-технології, активні методи навчання*

Професійна освіта сьогодення зосереджена на пошуку шляхів оптимізації, прискорення та розширення методів та засобів навчання з метою підвищення рівня підготовки професійних кадрів у різних напрямках трудової діяльності, зокрема медичного працівника, а саме сімейного лікаря.

Сімейний лікар – це дипломований медичний працівник, який особисто надає первинну медико-санітарну допомогу та безперервну допомогу окремим хворим, сім'ям, незалежно від віку, статі та виду захворювання. [7]

Актуальним стає питання використання в процесі професійного навчання майбутніх сімейних лікарів, поряд із традиційними дидактичними методами - активних методів навчання, зокрема із використанням інноваційних підходів за допомогою веб-технологій. Аналіз літератури доводить доцільність застосування активних форм та методів навчання в практиці підготовки фахівців у тому числі й сімейних лікарів.

У дослідженнях N. Saeed, Y. Yang, S. Sinnappan, M.J. Viju [9, 10] значна увага приділяється пошуку ефективних методів професійної підготовки спеціалістів, серед яких передове місце посідають активні методи навчання, такі як, інтерактивні веб-технології. Більшість з них зауважує, що активні методи навчання суттєво підвищують рівень підготовки спеціаліста, допомагають формуванню його

професійної компетентності, спрямованості, розвитку творчого потенціалу, попередження професійного “вигорання”. Проте, поза увагою дослідників залишається проблема впровадження навчання майбутніх сімейних за допомогою веб-технологій у практику при формуванні професійної компетентності у процесі навчання студентів вищих медичних закладів освіти з урахуванням внутрішньої інфраструктури навчальних закладів та системи освіти України зокрема.

У системі вітчизняної освіти проблему компетентності розробляла група відомих науковців (О.Савченко, Н.Бібік, Л.Ващенко, О.Локшина, О.Овчарук, Л.Парашенко, О.Пометун, С.Трубачова та ін.), які визначили ключові компетенції у навчанні: навчальна; громадянська; загальнокультурна; інформаційна; соціальна; здоров'язберігаюча [1], О.Бігич, О.Бірюк, Л.Хоружа (різновиди компетентності). У Росії - І.Зимняя, В.Кальней, А.Хуторський, В.Шадриков, С.Шишов (ключові компетентності), Н.Гришанова, Л.Луценко, А.Субетто, Ю.Татур (професійну компетентність) [8].

До формування визначення дефініції “професійна компетентність” існують різні варіативні підходи. Передовий вітчизняний та західний досвід моделювання компетентностей представлено дослідженнями Тимофєєвої М.П. Н. Хомського (1965 р., Массачусетський університет), Дж. Равена (Лондон, 1984 р.). У матеріалах Ради Європи (1990 р.), один із розробників компетентнісного підходу Г. Галажа визначив п'ять ключових компетенцій, якими повинні володіти молоді європейці: політичні і соціальні; міжкультурні, комунікативні, ІКТ-компетенції та компетенції до самоосвіти [8].

У вітчизняній педагогічній науці проблема професійної компетентності майбутнього сімейного лікаря на етапі вражаюче швидких змін та постійного вдосконалення. Враховуючи специфіку професійної діяльності сімейного лікаря, його професійна компетентність базується на ключових компонентах, а саме: професійних, комунікативних, саморегуляційних, дослідницьких та наукових навичках.

Формування професійної компетентності у контексті становлення майбутнього сімейного лікаря, як невід'ємно-важливої ланки нашого суспільства, потребує обґрунтування інтегрованої моделі та удосконалення змісту, структури, форм, методів і середовищ професійної підготовки студентів до виконання лікарської діяльності, педагогічних умов підвищення професійної компетентності у стрімкому потоці технологічного прогресу в Україні.

Метою статті є визначення сутності поняття «професійна компетентність сімейного лікаря», визначення основних складових компетенцій професійної компетентності сімейного лікаря, теоретичне визначення педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх сімейних лікарів у освітньому середовищі за допомогою веб-технологій як складової форми навчального процесу.

Аналіз досліджень та публікацій. Тематика формування професійної компетентності майбутніх лікарів протягом останніх років починає активно розвиватися, як у нашій країні так і за кордоном, що втілюється у працях багатьох науковців. Проведений аналіз наукових досліджень показує принципово різні підходи до визначення педагогічних умов формування професійної компетентності лікарів за працями (О.М. Гуменюк, Р. С. Гуревич, К. І. Делегей, Н. В. Жаркова, І. Г. Сосюк, Д. Белл, А. А. Вербицький, Т. П. Вороніна, К. К. Колін, А. Тоффлер й ін.). Водночас дидактичний потенціал веб-технологій висвітлено в низці дисертаційних досліджень вітчизняних (В. М. Андрієвська, А. М. Коломієць, К. Р. Колос, Ю. П. Ткаченко, Н. В. Лобач та ін.) і зарубіжних (А. Марфуга, Н. І. Аршинова, М. Б. Бетуганова, А. Д. Гарцов й ін.) дослідників. Комплексне обґрунтування педагогічних умов та складових професійної компетентності лікаря дозволить, на

нашу думку, зорієнтувати освітньо-кваліфікаційні вимоги для майбутніх сімейних лікарів при інтеграції освітнього медичного простору до європейських держав.

Основна частина: На основі проведеного констатувального експерименту на базі Вищого державного навчального закладу України “Української медичної стоматологічної академії” було опитано 100 респонденти різного рівня підготовки (70 – студенти 1-го – 3-го року навчання, 21 – клінічний ординатор, 9 – практикуючих сімейних лікарів) для визначення основних слабкостей, проблемних місць у процесі формування професійної компетентності. За результатами опитування визначено, що 34% опитаних не достатньо вмотивовані до навчання (трудова діяльність), 73% – мають складнощі з пошуком інформації за допомогою веб-ресурсів, 25% – мають труднощі з аналізуванням та відтворенням поставлених до них вимог.

Узагальнюючи вимоги до професіоналізму сімейного лікаря з різних літературних джерел, ми виокремили основні елементи залежно від навчальних, організаційних та психолого-педагогічних умов їх формування. Таким чином, професійно компетентному майбутньому сімейному лікареві, на нашу думку, мають бути властиві такі компетенції:

- когнітивна – володіння обсягом навчальної інформації та професійними знаннями, способами засвоєння та поповнення новою інформацією;
- професійно-релевантна – усвідомлення майбутніми сімейними лікарями необхідності продовження навчання протягом усього їхнього життя і постійного вдосконалення своєї професійної майстерності.
- операційна – здатність до реалізації знань на практиці через сформовану систему, навичок і умінь, фундаментально-прикладних дій та операцій;
- аксіологічна – інтеграція системи особистісно важливих якостей і професійно важливих властивостей у професійну діяльність сімейного лікаря.
- інформаційна, яка визначає способи сприйняття, зберігання і передачі інформації;
- проектувальна, що відображає способи визначення цілей, ресурсів, дій і термінів;
- аналітична, яка включає порівняння, класифікацію, абстрагування, прогнозування, систематизацію і конкретизацію;
- комунікативна, за допомогою якої здійснюється передача інформації, визначається взаємодія, спілкування;
- креативна (творча) – знання, уміння та навички продуктивно-творчої діяльності;
- соціальна (соціально-професійна позиція і ролі, які виконує фахівець у медичній галузі: лікар-ординатор, завідувач, керівник та ін.);
- рефлексивна (орієнтація на успішність майбутньої професійної діяльності);
- саморегуляційна – здатність людини до оволодіння процедурою цілісного процесу навчання [3].

Загальноприйнятими педагогічними умовами формування професійних компетенцій фахівців є соціальні, психолого-педагогічні та організаційно-методичні. Соціальні фактори характеризуються сучасними вимогами до особистості, потребами людини в діяльності, постійному підвищенні кваліфікації, розробкою професіограми фахівця як еталонної моделі. До психолого-педагогічних факторів належать особливості змісту і характеру діяльності особистості як суб'єкта і об'єкта освітнього процесу; рівень готовності до діяльності. Організаційно-методичні фактори показують особливості процедури і організації освітнього процесу.

Формування професійної компетентності сімейного лікаря у вищому медичному навчальному закладі будемо розуміти, як процес оволодіння стійкими, інтегрованими,

системними знаннями з природничо-гуманітарних, фундаментальних та клінічних дисциплін; уміння застосовувати їх у нових, нестандартних ситуаціях; розвиток особистісно важливих якостей, особливо здатність до саморегуляції, що забезпечить комплексне становлення майбутнього сімейного лікаря.

Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх сімейних лікарів можна об'єднати у такі групи:

– організаційно-процесуальні: навчальний план підготовки, графіки навчального процесу, розклад занять, матеріально-технічне забезпечення, визначення критеріїв рівня професійної компетентності; відбір змісту навчальних занять, інтеграція різних тем, розробка веб-орієнтованого інтерактивного навчально-методичного забезпечення дисциплін; форми, методи і засоби навчання студентів і оцінки успішності;

– психолого-педагогічні: здійснення діагностики особистісного розвитку студентів, визначення критеріїв, показників, рівнів сформованості компетентності майбутніх сімейних лікарів.

– мотиваційно-саморегуляційні: встановлення оптимальних умов для формування мотивації у студентів.

Класифікуючи професійні компетентності, ми обрали ті, які, на наш погляд, при створенні відповідних педагогічних умов забезпечить особистісне становлення майбутнього сімейного лікаря і відповідатиме усім складових професійної діяльності сімейного лікаря. У структуру професійної компетентності нами включені: прогностично-проективний, когнітивний, організаційно-комунікативний, інформаційно-аналітичний та рефлексивно-саморегуляційний компоненти.

У процесі отримання вищої освіти випускник медичного ВНЗ має володіти наступними професійними компетенціями за видами діяльності.

Профілактично-медичної допомоги: використання занять фізичною культурою і спортом для збереження власного здоров'я та пропаганди здорового способу та стилю життя; використання методів статистичного, історичного, економічного аналізу у вивченні та прогнозуванні показників здоров'я населення, в оцінці діяльності організацій охорони здоров'я та лікарів, у визначенні ефективності лікувально-профілактичних заходів та диспансеризації населення; здійснення обґрунтованого лікування; застосування прийомів і методів відновного лікування; здійснення консультативної допомоги лікарям інших спеціальностей відповідно до профілю своєї медичної діяльності; здійснення діагностичної допомоги населенню з використанням сучасного медичного обладнання.

Науково-дослідної діяльності: уміння працювати з науковою літературою і створення особистої науково-практичної інформаційної бази даних; планування та проведення наукових досліджень за фахом; оформлення та підготовки результатів наукових досліджень до опублікування; організації своєї праці на науковій основі з використанням веб-технологій обробки інформації у сфері професійної діяльності.

Організаційно-управлінської діяльності: використання нормативно-правових актів та організаційно-розпорядчих документів в організаційно-управлінській діяльності у сфері охорони здоров'я; правильного оформлення медичної та організаційно-розпорядчої документації, оформлення рецептів; організації та наданні медичної допомоги населенню з використанням сучасних інформаційних технологій та ресурсів; самостійного прийняття професійних рішень та організації роботи виконавців, використання глобальних інформаційних ресурсів та сучасних засобів телекомунікації.

Висновки. Сімейний лікар – це поліфункціональний професіонал-діагностик, діяльність якого зосереджується на довготривалому наданні медичних,

діагностичних послуг хворим незалежно від віку, статі, стану здоров'я та інших супроводжуючих факторів.

Сформованість вищезазначених компетенцій у майбутнього сімейного лікаря протягом навчання у медичних ВНЗ, дозволить оволодіти відповідними діагностичними алгоритмами, здатністю приймати адекватні терапевтичні рішення, здатністю розпізнавати патологічні стани і надавати невідкладну допомогу, можливістю проводити диференційну діагностику найбільш поширених захворювань та складати протокол лікування, можливістю використання нових інформаційних технологій з метою діагностики і лікування хворих.

Отже, професійна компетентність майбутнього сімейного лікаря - на нашу думку, це теоретична, практична і психологічна сформованість особистості на основі персональних і професійно важливих компетенцій, що ґрунтується на комплексі сформованих професійних знань, умінь та навичок, ціннісних орієнтацій, культури мовлення, стилю спілкування, аналітичних, прогностичних, проєктувальних, саморегуляційних здібностей, необхідних для професійної повсякденної діяльності сімейного лікаря.

Список використаних джерел

1. Любіна Л. А. Формування професійної компетентності майбутніх лікарів (Гендерний підхід) [Електронний ресурс] / Любіна Л. А. // Буковинський державний медичний університет, Україна, м. Чернівці. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://int-konf.org/konf012015/989-lyubna-l-a-formuvannya-profesyanoi-kompetentnost-maybutnh-lkarv-genderniy-pdhd.html>.
2. Лобач Н. В. Педагогічні умови формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів у освітньому середовищі вищого медичного навчального закладу / Н. В. Лобач // Наукові записки. – Серія: Педагогічні науки. – Випуск 141. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – Ч. 1. – С. 124- 128.
3. Кліщ Г. І. Професійна компетентність як мета підготовки лікарів у мета підготовки лікарів у медичному університеті Відня [Електронний ресурс] / Г. І. Кліщ. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp8/Klish.pdf.
4. Гуменюк О. М. Формування професійної компетентності студента – майбутнього лікаря та провізора / О. М. Гуменюк // Освітологічний дискурс. - 2014. - № 4. - С. 121-129. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2014_4_14
5. Галочкіна О. О. Веб-технології як засіб модернізації навчального процесу у ВНЗ [Електронний ресурс] / Галочкіна О. О.. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://confcontact.com/2013_04_11/37_Galochkina.htm.
6. Smart-освіта: ресурси та перспективи : матеріали Міжнар. наук-метод. конф. (Київ, 16–17 жовтня 2014 р.) : тези доповідей. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – С 140-143. – Укр., рос. та англ. мовами.
7. Тернопільський Д. М. Курс лекцій з соціальної медицини [Електронний ресурс] / Державний Медичний університет Тернопільський. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/internal/socmedic/lectures_stud/uk/med/lik/ptn/%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BE%D0%BE%D0%B7/4/08.%20%D1%81%D1%96%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D1%82%D0%B0%20%D1%97%D1%97%20%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.ht.
8. Філоненко М. М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря [Електронний ресурс] / Мирослава Мирославівна Філоненко // - К. : Центр учбов.

- л-ри, 2013. - 240 с. – Режим доступу до ресурсу:http://pidruchniki.com/2015060965025/psihologiya/profesiyna_kompetentnist_maybutnogo_likarya.
9. Nauman S. Emerging Web Technologies in Higher Education: A Case of Incorporating Blogs, Podcasts and Social Bookmarks in a Web Programming Course based on Students' Learning Styles and Technology Preferences / S. Nauman, Y. Yun, S. Suku. // Educational Technology & Society. – 2009. – №12. – С. 98–109.
10. Viju M.J. The Role of Web Technologies and Social Media at Higher Education level in India [Електронний ресурс] / Viju M.J. // Internet Journal of English Language, literature and humanities. – 2016. – Режим доступу до ресурсу:<http://ijellh.com/the-role-web-technologies-and-social-media-higher-education-level-india>.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2017 р.

ТИТОВА А.

Полтавский национальный педагогический университет им. В. Короленко, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СЕМЕЙНЫХ ВРАЧЕЙ

В статье рассматриваются основные подходы к формированию профессиональной компетентности будущих семейных врачей. Выясняется понятие будущего семейного врача, обосновываются общие компоненты профессиональной компетентности в виде ряда определенных профессиональных компетенций, которые составляют целостную картину совершенствования процесса формирования профессионально-квалифицированных кадров в области медицины.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, профессиональная компетентность будущего семейного врача, семейный врач, веб-технологии, активные методы обучения.

ТИТОВА А.

Poltava National Pedagogical University named after V. Korolenko, Ukraine

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE FAMILY DOCTORS

The article considers the main approaches to the formation of professional competence of future family doctors. The concept of the future family doctor is clarified, general components of professional competence are substantiated in the form of a number of certain professional competencies that constitute an integral picture of the improvement of the process of formation of professionally qualified personnel in the branch of medicine.

Pedagogical conditions of formation of professional competence of family doctors can be grouped into the following groups:

-organized and procedural: training curriculum, training process schedule, learning schedule, logistics, definition of criteria of professional competence; selection of content classes, integration of different topics, web-based interactive teaching of subjects; forms, methods and means of teaching students and evaluating success;

- psychology pedagogical: diagnostics of the personality development of students, definition of criteria, indicators, the levels of competence of the future family doctors.

- motivational and self-regulatory: establishing optimum conditions for the formation of motivation in students.

Ranging professional competence, we have chosen those which, in our opinion, with the creation of appropriate pedagogical conditions provide personal formation of the future family doctor and meets all the components of the professional activity of the family doctor. The structure of our professional competence includes: prognostically-projective, cognitive, organizational and communicative, analytical and information-reflexive self-regulatory components.

Key words: professional competence, professional competence of the future family doctor, family doctor, web technology, active learning methods

УДК 37.091.4:005

АНДРІЙ ТКАЧЕНКО

ПЕТРО ВОРОНА

ОЛЕНА ЖДАНОВА-НЕДІЛЬКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

УПРАВЛІННЯ ПЕДАГОГІЧНИМ КОЛЕКТИВОМ: СУЧАСНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ І КОНЦЕПЦІЯ А. МАКАРЕНКА

Ефективність діяльності сучасного закладу освіти значною мірою залежить від працездатності педагогічного колективу, що забезпечується насамперед якістю менеджменту, його відповідністю запитам сучасності і творчим використанням кращих управлінських набутків минулого. Констатовано, що серед останніх найбільш повного змістового висвітлення, подальшого всебічного вивчення і теоретичного узагальнення на теренах вітчизняної освіти набув насамперед управлінський досвід А.С. Макаренка. З'ясовуються причини, чому, попри свою безумовну ефективність, належної управлінської інтерпретації він досі не знайшов, залишаючись одним із не використаних ресурсів у теорії й практиці освітнього менеджменту та окреслюючи значущі напрями сучасних макаренкознавчих досліджень, і проєктуються шляхи такого використання.

Ключові слова: А.С. Макаренко, макаренкознавство, менеджмент, керівник педагогічного колективу, соціальна адаптація

Макаренкознавство як наука, освітня практика та самобутній спосіб педагогічного мислення – порівняно молода галузь, але її поприще – вже ціла історія майже безперервних та неодмінно запеклих ідеологічних, педагогічних і етичних колізій, місце постійного зіткнення максималістів: прибічників теорії і практики, поціновувачів традицій і інновацій, романтиків-ідеалістів і прагматиків. Не дивно, адже досвід Антона Макаренка надзвичайно складний передусім методологічно. Саме в особливостях підходів до вирішення виховних завдань ми маємо шукати підстави для розуміння унікальності його постаті серед плеяди провідних просвітителів людства.

Феноменальний резонанс, викликаний ідеями Макаренка в різних кутках планети, дозволяє говорити про їхній позачасовий, загальноцивілізаційний потенціал. Вважаємо, що й сьогодні досвід А. Макаренка в змозі втілювати в життя справді творчо працюючий вчитель, який виступає не лише «джерелом знань», а й великим оптимістом-вихователем, що власним життєвим прикладом, своєю громадською позицією і переконаннями впливає на свідомість і поведінку своїх вихованців. Так само й управлінський досвід видатного педагога креативний менеджер може і повинен реалізувати і в сучасних умовах.

Проте розглядати постать Антона Макаренка або як лише педагога, або ізольовано як організатора-управлінця є найбільшою методологічною помилкою в будь-якому макаренкознавчому дослідженні. Суто педагогічна результативність його інновацій є не що інше, як продукт авторського освітнього менеджменту, і разом з тим, управлінські проєкти та прагнення Макаренка виступають закономірним результатом його педагогічної творчості.

Намагаючись віднайти та осмислити чинники створеного Макаренком виховного прецеденту, дослідники неодмінно повертаються до характеристики

його як професіонала-педагога і професіонала-керівника. Серед найгрунтовніших оцінок особистості Макаренка у професійному вимірі особливий науковий авторитет мають праці І. Зязюна, Н. Тарасевич, І. Кривоноса та ін.

Спираючись на наукові дослідження та власні практичні напрацювання, визначаємо мету цієї статті як з'ясування можливостей використання управлінської концепції А. Макаренка в контексті сучасного освітнього менеджменту на засадах органічного поєднання та взаємодоповнення їхніх основних підходів та положень.

Аналізуючи з позицій організації ефективної підготовки управлінця освітньої галузі витоки управлінської майстерності А.С. Макаренка, вважаємо важливим для її об'єктивної трактовки урахування специфічних умов формування практичного досвіду цього видатного освітнього керівника та індивідуальних особливостей його управлінського професіоналізму.

Серйозний фактологічний аналіз широкого кола архівних джерел, періодики, мемуаристики, літературної та епістолярної спадщини А. Макаренка дозволив виокремити принаймні декілька визначальних умов формування його професіоналізму як менеджера: надзвичайно напружений і нерегламентований характер діяльності; безпрецедентність і новизна поставлених управлінських завдань; перманентне протистояння з численною кількістю несприятливих суб'єктивних і об'єктивних чинників; необхідність оперування великими обсягами управлінської інформації з урахуванням суперечливого характеру останньої тощо. При цьому ми змогли накреслити хоча б загальні обриси кількох сторін його управлінської кваліфікації: здатність усвідомлювати проблему і конструювати шляхи її вирішення; здатність до участі у масштабних і складних соціальних проектах; здатність оперувати матеріальними даними; здатність гармонізувати різні за характером цілі діяльності тощо.

Сучасний керівник педагогічного колективу так само працює в умовах, що далеко не завжди можна розцінювати як цілком сприятливі. Регулюючи їх управлінськими засобами, він виступає, перш за все, як педагог-менеджер, тому повинен бути висококласним фаховим управлінцем, що виконує важливі функції (за однією із класифікацій): адміністраторську, стратегічну, експертно-консультативну, представницьку, виховну, психотерапевтичну, комунікативно-регульовальну, інноваційну, дисциплінарну. Детально зупинимось на кількох з них на тлі конкретних аспектів управлінської спадщини А. Макаренка.

Так, зокрема, виховну функцію менеджер здійснює шляхом його реальних повсякденних вчинків. Основу цієї функції складають: принцип єдиної моралі, який означає визнання менеджером тієї обставини, що моральні норми, на які належить орієнтуватися людям у повсякденному житті (зокрема – у самій організації), слід застосовувати в абсолютно рівній мірі як керівникам, так і підлеглим; єдність слова і справи менеджера; використання фундаментальних законів соціального навчання людей; адаптація робітників до колективу; культура внутрішньоорганізаційних відносин; створення і підтримка у колективі позитивних традицій [6].

Єдність моральних принципів А. Макаренка, як провідний виховний імператив керівника, у своєму сконцентрованому вигляді, найбільш рельєфно представлена в формі етичної домінанти його професіогенетичної концепції. Етична константа у професійному самоусвідомленні видатного педагога пов'язана, у першу чергу, з такими поняттями, як якість праці та відповідальність за результати своєї діяльності – тобто, базовими категоріями у галузі трудової моралі. Як і аксіологічним орієнтирам, своїм моральним новоутворенням у даній царині А. Макаренко, очевидно, має завдячувати великій ролі трудової і професійної свідомості в забезпеченні кінцевої результативності створеної ним педагогічної

системи. Пізніше власну позицію щодо цього він називав логікою громадянина, який хоче відповідати за свою роботу [5, с. 148].

Пов'язуючи свої моральні вимоги у сфері праці, перш за все, з результативністю людської діяльності, А.Макаренко не міг не висувати певні претензії на адресу як освіти в цілому, так і практики сімейного виховання щодо т.з. «педагогічного браку» [5, с. 47, 65, 329]. Сконструювавши з невеликою управлінською командою безпрецедентно ефективну систему виховання, він фактично ставив під сумнів професійний статус багатьох освітян – чиновників, учених та низькопрофесіональних педагогів-практиків. Крім того, А.Макаренко послідовно натякав на кардинальну хибність ідеологічних, педагогічних, моральних інститутів, що сформувалися в перші роки революції, а своїми досягненнями пропонував певну альтернативу їм. У процесі своїх етичних експериментів педагог знайшов більш універсальні основи психологічного забезпечення якості праці, де головний упор робився на такі моральні категорії, як честь, обов'язок і колективна солідарність. Привертає увагу запропонований ним перелік складових моральної виробничої поведінки людини, діапазон яких він розширює за рахунок оперативності, діловитості, уміння добирати кадри, дбайливого ставлення до технічного устаткування тощо [5, с. 421, 423]. Таким самим важливим компонентом професійної етики А.С.Макаренко вважає і пунктуальність працівника, яку він виводить під поняттям «точність». «Точність – це велика справа у боротьбі за наше багатство. [...] Точність – це продуктивність праці, це речі, це багатство, і це пошана до себе» [5, с. 438, 439].

Єдність слова і справи теж була одним із найпоширеніших відстоюваних принципів управлінської практики А.Макаренка. Вся його педагогіка, так само як і весь його педагогічний менеджмент – це бездоганна ілюстрація позиції людини, відповідальної за свої слова. Лише демонструючи такі форми поведінки, він мав моральні підстави вимагати аналогічних вчинків як від своїх підлеглих, так і вихованців.

Наступним важливим аспектом управлінської практики Макаренка виступає проблема соціальної адаптації. Проблема адаптації особистості до цінностей створеної Макаренкою общини вирішувалася через низку щоденних суто прагматичних педагогічних або господарських завдань. Що до педагогів, то тут адаптаційні механізми створювалися і постійно вдосконалювалися самим Макаренкою; він, цілеспрямовано формуючи власну управлінську команду, широко використовував психологічні, матеріальні і навіть фінансові важелі виховання готовності своїх колег до участі у започаткованому ним безпрецедентному виховному експерименті. Щодо вихованців, то варто підкреслити, що лише можливість зорієнтуватися і прокласти свій індивідуальний успішний шлях у світі професій об'єктивно виступала головною гарантією попередження рецидиву в поведінці колишніх правопорушників. Тому не дивно, що у всі роки соціально-педагогічної діяльності А.Макаренка здійснювався активний пошук форм адаптації підлітків до змісту і цінностей їх професійного майбутнього.

Традиції як колективна цінність були ще однією з найхарактерніших управлінських домінант Макаренка. «Ніщо так не скріплює колектив, як традиція» – писав педагог [5, с. 138]. При цьому під категорією традицій А.Макаренко розумів стиль стосунків у колективі, норми субординації, правила поведінки, зовнішність, символи, ритуали – тобто саме те, що сьогодні об'єднується поняттям корпоративної культури великих компаній.

Виконуючи психотерапевтичну функцію, менеджер створює в колективі атмосферу психологічного комфорту, основними елементами якою є: відчуття безпеки у працівників; відсутність у працівників неспокою за майбутнє; оптимістичний погляд на події, що відбуваються у колективі; бажання зберегти

членство в організації; впевненість у підтримці і захисті з боку керівництва та колег у складній ситуації [6].

Але й коли справа доходить до дисциплінарних дій, керівник не повинен відступати від зазначеної функції. Цінними є з цього приводу міркування А. Макаренка, де він характеризує «тон, у якому керівництво організовує свої дисциплінарні зіткнення з колективом. Це повинен бути тон серйозний, простий, точний, рішучий, але в той же час довірливий, прихильний до вихованця, іноді прикрашений усмішкою і жартом і завжди супроводжуваний особливою увагою до кожної людини» [3, с. 287].

Це зауваження є цілком закономірним у контексті макаренківської концепції колективу, яка, на противагу тривіальному розумінню колективу як форми підкорення індивідуальності груповим інтересам, саме і передбачала створення комфортних, максимально сприятливих соціально-психологічних умов для самореалізації кожного його члена. Разом з тим Макаренко відстоював ще одну принципово важливу перевагу свого колективу – захищеність особистості. З цього приводу педагог писав: «Жоден вихованець, який би він не був малий та слабосильний або новий у колективі, не має відчувати свого відокремлення або незахищеності. У колективі має бути міцним законом, що ніхто не тільки не має права, але не має і можливості безкарно знущатися, куражитися або насильничати над найслабшим членом колективу» [3, с. 318]. Психологічна захищеність будь-якого члена колективу розповсюджувалася Макаренком навіть на таку специфічну сферу, як покарання. З цього приводу він говорив, що дисципліна, заснована на примусі від імені колективу, в той же час повинна бути пов'язана з повагою до вихованця і до його роботи [3, с. 93]. Взагалі складну діалектику стосунків між колективом і особистістю Макаренко пояснював за допомогою такої формули: «Захищаючи колектив у всіх точках його зіткнення з егоїзмом особистості, колектив тим самим захищає і кожну особистість і забезпечує для неї найбільш сприятливі умови розвитку» [3, с. 142].

Вельми актуальну для сучасного менеджменту ідею колективного або корпоративного оптимізму А. Макаренко виводив за допомогою категорії перспективи. Справжнім стимулом людського життя, є завтрашня радість, – писав педагог, – спочатку потрібно організувати саму радість, викликати її до життя і поставити як реальність, потому потрібно наполегливо втілити простіші види радості в складніші і по-людськи значимі [4, с. 397]. Саме побудова цієї «завтрашньої радості» колективу, організаційне забезпечення його перспективних шляхів є одним із найскладніших але й найнеобхідніших тактичних завдань сучасного керівника.

Визначною особливістю наукового доробку Макаренка щодо організації навчально-виховної діяльності колективу є його великий життєвий і фаховий досвід. У творах педагога знайшли своє відображення особливо багато суто технологічних моментів управлінської взаємодії. У книзі «Методика організації виховного процесу», наприклад, наводяться рекомендації щодо проведення педагогічних зібрань та нарад:

зібрання повинні бути завжди суворо діловими, не забирати і їхніх учасників зайвого часу;

для проведення зібрань на початку їх встановлюють чіткий регламент; він привчає говорити по-діловому, стисло, у відведений час;

не слід допускати обмеження списку тих, що виступають, аби почути думку кожного;

на зборах повинна панувати сувора дисципліна, без викриків з місця, ходіння по залу, – в такому разі головуєчий повинен більш жорстко впливати на аудиторію.

Макаренко вважав, що підірвати стягненням справжній авторитет неможливо, практично в будь-якій ситуації можна його лише підняти [3, с. 272–273].

Шляхом практичних порад, що зорієнтовані на гуманітарну складову праці менеджера, ідуть сьогодні чимало фахівців цієї галузі. Так, відомий фахівець у галузі проектного менеджменту Стенлі І. Портні дає 10 порад, завдяки яким управлінець більш глибоко осмислює кожен крок своєї діяльності. Саме на таких, ніби дрібних, а насправді істотних моментах діяльності свого часу зосереджував увагу й А. Макаренко.

Щоб успішно керувати, потрібно знати не лише що робити, але і як, – пише Портні, – від вашої поведінки і ставлення до людей залежить, як вони будуть сприймати вас. Отже:

1. Будьте людиною «Чому?». Вникайте в суть питань і подій. Глибоке розуміння дає можливість діяти адекватно, що викликає до Вас довіру і підвищує мотивацію учасників роботи .... Зрозуміли самі – поділіться з іншими.

2. Будьте людиною «Можу!». Дивіться на труднощі як на випробування і шукайте шляхи їхнього подолання. Будьте гнучкими і наполегливими, проявляйте творчість. Умійте доводити справу до кінця.

3. Не покладайтесь на домисли. Знайдіть можливість з'ясувати дійсні факти, а припущеннями користуйтеся лише в крайніх випадках. Кожне припущення містить фактор ризику. Чим менше невизначеностей, тим надійнішим є ваш план.

4. Говоріть, що думаєте; думайте, що говорите. Висловлюйтесь зрозуміло. Будьте конкретними, щоб звучала впевненість, щоб Вас правильно зрозуміли. Повідомляйте людям все, що їм потрібно знати. Пояснюйте, як краще братися за роботу і чим ви зможете їм допомогти...

5. Намагайтесь бачити в інших союзників, а не суперників. Націлюйтесь на спільні задачі, а не на особисті інтереси. Сприятливий морально-психологічний клімат сприяє колективному вирішенню проблем, творчому осмисленню, прагненню до нового. Якщо ж ви будете ставитись до інших як до суперників, то не дивуйтесь їхній замкнутості й ворожості.

6. Рахуйтеся із іншими. Помічайте в інших, перш за все, позитивні риси й переваги, а не лише недоліки. Кожен якоюсь мірою заслуговує на повагу. Люди працюють з великою віддачею і цілеспрямованістю, якщо це є кому оцінити.

7. Уявляйте «загальну картину». Вмійте оцінити перспективу. Майте уявлення, скільки часу займе робота і як її виконати. Поділіться вашими поглядами з іншими.

8. Міркуйте детально. Будьте досконалі. Якщо не ви, то хто...?

9. Заохочуйте хорошу роботу. Знайдіть час визнати хороше, якісне виконання роботи так, щоб про це почув виконавець, узнав його керівник і колеги, інші учасники проекту.

10. Будьте керівником і лідером. З людьми, так само як і із інформацією, організацією й системами, теж потрібно працювати. Діліться з ними своїми поглядами і намірами, а не лише розумінням порядку і доцільності [2].

Управлінська практика показує, що керівники будь-яких сфер суспільної діяльності, які мають педагогічні знання та досвід, є набагато успішнішими у організації роботи трудових колективів. Загальні закономірності управлінського впливу на підлеглих виходять за межі професійного педагогічного середовища, але передбачають збереження його рис, що відповідають основним вимогам організації колективної діяльності та сприяють самоорганізації її суб'єктів у контексті вирішення спільних завдань.

Є певним недоліком, що не всі керівники педагогічних колективів проходять належний професійний відбір та мають сучасну, засновану на наукових засадах управлінську підготовку, володіють належними знаннями і професійним досвідом;

але, використовуючи педагогічний досвід своїх попередників, усвідомлюючи значення самоосвіти і здійснюючи її повсякчас, можна досягти значних управлінських успіхів і належного морально-психологічного стану колективу, оптимістично націленого на виконання найскладніших завдань навчально-виховного процесу. Держава, зі свого боку, має створювати умови для таких досягнень, у т.ч. в питанні спеціальної підготовки управлінських освітніх кадрів, нормативно і фінансово закріпивши цей процес.

Підсумовуюче сказане, констатуємо очевидне положення, що впливає зі змісту проведеного дослідження: одним із шляхів вирішення проблеми підготовки ефективного керівника педагогічного колективу є на сьогодні творче використання управлінсько-педагогічного досвіду А.Макаренка як суголосного сучасним тенденціям у менеджменті.

Список використаних джерел

1. Ворона П. В. Використання педагогічних напрацювань А.С.Макаренка в державному управлінні / П.В.Ворона // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. – Вип. 3(22). – С. 59–64.
2. Ворона П. В. Технологія управління проектами: підручник для слухачів магістерської підготовки денної та заочної форм навчання за спеціальністю «Управління проектами» / Ворона П. В. – Полтава : ПП «Шевченко», 2013. – 172 с.
3. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. Т. 1 / А. С. Макаренко ; сост. : Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1983. – 368 с.
4. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. Т. 3 / А. С. Макаренко ; сост. : Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1984. – 512 с.
5. Макаренко А. С. Публичные выступления (1936–1939 гг.). Аутентичное издание / А. С. Макаренко ; сост., автор комментариев : Гётц Хиллиг. – Елец : ЕГУ им. И. А. Бунина, 2012. – 502 с. (Серия: Научные публикации в Елецком и Марбургском университетах)
6. Функції менеджера. ManagerHelp. Режим доступу: <http://www.managerhelp.org/hoks-684-1.html>.

Стаття надійшла до редакції 14.04. 2017 р.

ТКАЧЕНКО А., ВОРОНА П., ЖДАНОВА-НЕДИЛЬКО Е.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко, Україна

УПРАВЛЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИМ КОЛЛЕКТИВОМ: СОВРЕМЕННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ И КОНЦЕПЦИЯ А. МАКАРЕНКО

Эффективность деятельности современного учебного заведения в значительной степени зависит от работоспособности педагогического коллектива, обеспечивается прежде всего качеством менеджмента, его соответствием запросам современности и творческим использованием лучших управленческих достижений прошлого. Констатируется, что среди последних наиболее полного смыслового освещения, дальнейшего всестороннего изучения и теоретического обобщения в контексте отечественного образования заслуживает прежде всего управленческий опыт А.С. Макаренко. Выясняются причины, почему, несмотря на свою безусловную эффективность, надлежащей управленческой интерпретации он до сих пор не нашел, оставаясь одним из неиспользованных ресурсов в теории и практике образовательного менеджмента и очерчивая значимые направления современных макаренковедческих исследований, и проектируются пути такого использования.

Ключевые слова: А.С. Макаренко, макаренковедение, менеджмент, руководитель педагогического коллектива, социальная адаптация

TKACHENKO A., VORONA P., ZHDANOVA-NEDILKO E.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Ukraine

MANAGEMENT OF THE PEDAGOGICAL COLLECTIVE: CONTEMPORARY MANAGEMENT AND THE CONCEPT A. MAKARENKO

The effectiveness of a modern educational institution depends to a great extent on the efficiency of the teaching staff, which is ensured primarily by the quality of management, its relevance to the demands of the present and the creative use of the best managerial achievements of the past. It was stated that among the last of the most comprehensive content coverage, further comprehensive study and theoretical generalization in the field of native education, acquired primarily management experience AS. Makarenko The reasons for why, despite its unconditional efficiency, it has not yet been found to be an adequate managerial interpretation, remains one of the untapped resources in the theory and practice of educational management, and outlines the important directions of modern makarenko studies, and ways of such use are projected.

Key words: AS Makarenko, makarenko, management, head of the pedagogical team, social adaptation

УДК 378.14: 372.857

ГАННА ТКАЧУК

Хмельницький національний університет

ТЕМАТИЧНИЙ ТЕЗАУРУС У СИСТЕМІ САМООСВІТИ

Перехід вітчизняної вищої освіти, науки, техніки і технологій до європейських принципів створює необхідність розроблення та запровадження цілісної науково обґрунтованої методичної системи організації позааудиторної самостійної роботи студентів (СРС). Складність завдань з організації навчального процесу у вищих закладах освіти, заснованих на Болонських принципах, потребують якісно нових ідей і підходів, що розвивають перспективи пошуку оптимальних технологій освітньої діяльності. Автор пропонує принципи автодидактики як технології самоосвіти спрямувати на вирішення проблеми організації позааудиторної СРС. Розглянуті особливості та дидактичні можливості тематичного тезаурусу навчальної дисципліни як необхідного дидактичного елементу в системі самоосвіти. Запропонована структура тематичного тезаурусу. Показано, що тезаурус при ефективному використанні є не лише скарбницею понять і термінів, але й керівництвом автодидакта до дії.

Ключові слова: автодидактика, позааудиторна самостійна робота студентів, самоосвіта, дидактика вищої школи, освітні технології, тематичний тезаурус

Наближення освіти і науки в нашій державі до інтеграції з передовими європейськими досягненнями викликало гостру необхідність оптимізації та розвитку методичної системи організації позааудиторної СРС. Складність завдань з організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, заснованих на Болонських принципах, потребують нових ідей і підходів, що розвивають перспективи пошуку оптимальних технологій освітньої діяльності. Тому пропонується принципи автодидактики як технології самоосвіти спрямувати на вирішення проблеми організації позааудиторної СРС. У цій статті розглянуті

особливості та дидактичні можливості тематичного тезаурусу навчальної дисципліни як необхідного дидактичного елемента в системі самоосвіти [1].

Тезаурус посідає визначне місце в системі пізнання об'єктивного світу. Такою системою є наука як сфера людської діяльності і одна з форм суспільної свідомості. Її предмет становлять здобуття і накопичення знань про закони розвитку природи та суспільства. Науку як систему можна представити у вигляді схеми взаємодії її головних компонентів (рис. 1). Ними є:

- предмет науки (П), який відповідає на питання, що саме вивчається, і які при цьому завдання (задачі) вирішуються;
- наукові факти (Ф), до яких належить все те, що статистично вірно спостерігається в даній галузі науки;
- теорія (Т), що пояснює, як і чому відбуваються події і явища, тобто прогнозує результати;
- методи, способи, засоби та шляхи досягнення результатів (М), тобто технологія наукової діяльності;
- тезаурус (ТЗ) – мова або словник науки. Всі ці компоненти науки перебувають у постійному зв'язку та взаємодії.

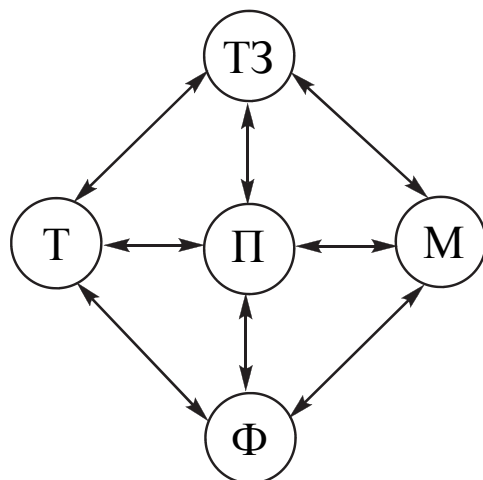

Рис. 1. Загальна структура науки як системи

Тезаурус є скарбницею понять. Це слово, як зазначає В. О. Курінський [2], раніше широко вживалося в колах інтелігенції, однак, на жаль, лише в другій половині минулого століття його знову стали використовувати у спілкуванні науковців і освітян. Офіційне тлумачення тезаурусу як наукового поняття дає енциклопедичний словник [3], згідно з яким тезаурус подається як одномовний (тлумачний або тематичний) словник, що максимально охоплює лексику даної науки. Тому тезаурус ще називають словником науки, бо кожна наука має свою мову.

Все це так і є, але таке тлумачення цього важливого терміну звужує його зміст і не розкриває закладені в ньому можливості. Потрібно звернути увагу на те, що в перекладі з латини *thēsauros* – це скарбниця понять. Причому ця скарбниця є системним накопичувачем пов'язаних між собою понять. Тезаурус разом із встановленням асоціативних зв'язків понять дозволяє виявити механізм їх накопичення та реалізувати творче мислення під час учіння.

Тезаурус є необхідним інструментом для ефективної організації самоосвіти. Асоціативні зв'язки, які виявлені між поняттями, автодидакт має використовувати

для неперервного накопичення понять, що ним осмислені в процесі учіння як предметно-мисленні символи. Тезаурус в системі автодидактики виступає одним із основних інструментів для організації мислення як процесу пов'язування понять в учінні. У цьому полягає основна відмінність тезаурусу як динамічної системи, що перебуває у стані безперервного руху, від звичайного тлумачного словника.

Скарбниця понять, що нею є тезаурус, відкриває можливості підтримувати актуалізований інтерес під час учіння, а також використовувати асоціативний імператив та переходити від зацікавленості попереднім об'єктом уваги до зацікавленості наступним об'єктом уваги, не очікуючи, поки зовсім згасне попередня зацікавленість і, таким чином, продовжуючи ланцюжок спалахів зацікавленості, а відтак процес неперервного творчого мислення.

Активне використання тезаурусу в учінні сприяє тому, що автодидакт поступово набуває інерцію повторів, що виявляє себе у виникненні невідворотного бажання повторення матеріалу даного питання і, як наслідок, сприяє підвищенню результативності розумової праці. Важливо, що завдяки інерції повторів, на що звертає увагу В. О. Курінський [1], автодидакт мимохідь, не відчуваючи цього, підвищує свій дослідницький потенціал і в пошуках розв'язання самоосвітніх проблем поступово переходить до індивідуальної творчості.

Працюючи з тезаурусом і переходячи від одного об'єкта уваги до іншого, автодидакт, чи студент, який активно займається самостійною роботою (СР), завжди подумки, як кажуть «про себе», відзначає на цьому шляху лише йому відомі власні здобутки та втрати. Звичайно, що знаковими моментами в цьому є відмічені у тезаурусі поняття, які автодидакт має опанувати. При цьому опановані поняття тезаурусу слід вважати здобутками автодидакта, а протилежне – втратами. Все це має пряме відношення до проблеми інтенції (від лат. *intentio* – прагнення, намір) як реально осмисленого наміру здійснити певну дію, зокрема в нашому випадку, опанувати певне поняття тезаурусу навчального предмета або його розділу. Слід пам'ятати, що інтенція в автодидактиці має завершуватися спробою її реалізації, тобто конкретною дією. Набір має виконуватись, інакше невиконання наміру пов'язане з певними, ледь помітними негативними емоційними станами, що її отримує організм при переживаннях моральних прикросців, пов'язаних з невиконанням наміру, а це все в інтегралі відноситься до проблем валітету і нашого здоров'я.

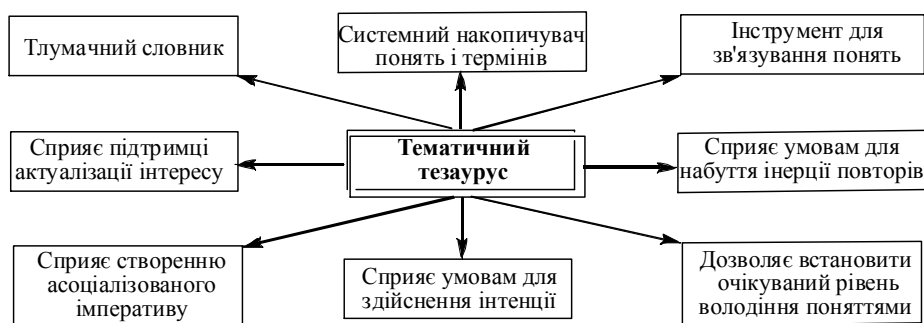

Рис. 2. Структура можливостей тематичного тезаурусу в системі самоосвіти

У структурі можливостей тематичного тезаурусу навчальної дисципліни має бути присутній елемент, що послуговує для автодидакта орієнтиром на очікуваний рівень оволодіння ним поняттями та термінами. Цей елемент безпосередньо відноситься до проблеми інтенції, тобто виконання наміру.

Розглянуті вище особливості та дидактичні можливості тематичного тезаурусу як навчально-організаційного та методичного документа дають підстави вважати його одним із необхідних складових елементів системи самоосвіти. За такою схемою нами пропонується тематичний тезаурус як навчально-методичний документ для організації та супроводу самоосвіти та СРС з навчальної дисципліни «Хімія». Фрагмент побудови та змісту тезаурусу поданий в таблиці 1. Його схема відрізняється від прийнятих в педагогічній практиці подібних за призначенням схем такими ознаками: – назви тем та літературні джерела навчальної дисципліни в тезаурусі прив'язані до її робочої програми; – поряд із символами терміну в стовбці 4 подається конкретний приклад речовин чи сполук з використанням хімічних символів; – в окремому стовбці 6 тезаурусу подається характеристика очікуваного рівня засвоєння та володіння названим терміном. Описаний вище тематичний тезаурус застосовують в практиці організації позааудиторної СРС на кафедрі хімії Хмельницького національного університету [4, 5, 6].

Тезаурус увійшов в систему науки і освіти як скарбниця понять та термінів. Але, як показано вище, тематичний тезаурус в запропонованій нами структурі додатково має крім цього також інші властивості, що відкривають можливість використовувати його як своєрідний алгоритм – керівництво до дії в самоосвіті на рівні навчального предмета.

Таблиця 1

Тематичний тезаурус з навчальної дисципліни

№ з/п	Назва теми за робочою програмою	Назва терміну	Символ терміну або приклад	Словесне визначення поняття або формула	Очікуваний рівень засвоєння та володіння поняттям
1	2	3	4	5	6
2	Класи неорганічних сполук 1. Телегус В. С. Основи загальної хімії / В. С. Телегус, О. І. Бодак, О. С. Заречнюк, В.В. Кінжибало. – Львів : «Світ». – 2000. – 424 с: іл. 2.Ткачук Г. С. Збірник вибраних задач із загальної хімії / Г. С. Ткачук, Г. Т. Бубенц	II. Речовина 1. Прості речовини	Вода, сірка Zn, Cu, P, S, Cl ₂ , O ₂	це будь-яка сукупність атомів і молекул (стосовно хімії) складаються з атомів одного хімічного елемента	Знає визначення речовини; основні закони хімії, Періодичний закон, метод валентних зв'язків, метод молекулярних орбіталей, теорію кристалічного поля. Вміє відрізнити хімічну речовину від фізичного тіла, матеріалу, суміші, системи, наводить приклади хімічних речовин; вміє пояснювати і передбачати властивості речовин Знає визначення простих речовин, положення відповідних речовинам хімічних елементів в Періодичній системі. Вміє наводити приклади та хімічні формули, за електронною будовою передбачати фізичні та хімічні властивості

<p>и-кова. – Львів : «Новий Світ – 2000». – 2009. – 224 с.</p> <p>3. Хімія : Зошит для лабораторних робіт, методичні вказівки до виконання практикуму, питань для контролю знань з курсу для студентів усіх напрямів, які вивчають хімію Ткачук Г. С. – Хмельницький : ХНУ, 2011. – 68 с.</p>	2. Алотропія	кисень O_2 та озон O_3 ; графіт і алмаз	здатність атома елемента утворювати різні прості речовини	Знає визначення алотропії, фізичні та хімічні властивості алотропних видозмін, наводить приклади алотропних видозмін карбону, кисню, фосфору, сульфуру, олова
	2.1. Метали	Zn, Cu, Ca, K	клас простих речовин з такими хімічними та фізичними властивостями: добре проводять електричний струм і тепло; непрозорі, але здатні відбивати світло; ковкі; пластичні; при участі у хімічних реакціях є донорами електронів	Знає визначення металів, положення відповідних металічних елементів в Періодичній системі, їхню кількість, електронну будову, будову кристалічних ґраток, фізичні та хімічні властивості, способи добування, класифікацію, застосування, наводить приклади, хімічні формули
	2.2. Неметали	P, S, Cl_2 , O_2	прості речовини, які не мають властивостей металів, а саме: металічного блиску, непридатні для кування, погано проводять тепло, електричний струм	Знає визначення неметалів, положення відповідних неметалічних елементів в Періодичній системі, їхню кількість, електронну будову, будову кристалічних ґраток, фізичні та хімічні властивості, способи добування, класифікацію, застосування, наводить приклади, хімічні формули
	2.3. Металоїди	B, Si, Ge, As, Sb, Te, Po	прості речовини-напівпровідники, які за своїми властивостями займають проміжне положення між металами і неметалами	Знає визначення металоїдів, положення відповідних хімічних елементів в Періодичній системі, їхню кількість, електронну будову, будову кристалічних ґраток, фізичні та хімічні властивості, способи добування, класифікацію, застосування, наводить приклади, хімічні формули
	3. Складні речовини	$CaCO_3$, $Fe(OH)_3$, CaO , HCl	складаються з атомів різних хімічних елементів	Знає визначення складних речовин; правила техніки безпеки у хімічній лабораторії, правила поводження з хімічними речовинами. Вміє наводити приклади складних речовин, складати хімічні формули

				сполук, описати якісний і кількісний склад речовин за хімічними формулами, встановити приналежність до певного класу хімічних сполук, а також хімічний характер сполук; називати сполуки за номенклатурами IUPAC, тривіальною та раціональною. Володіє технікою хімічного експерименту, основами кількісного та якісного визначення представників класів неорганічних сполук; навичками надання першої домедичної допомоги у разі виникнення ураження
3.1. Оксиди	Fe ₂ O ₃ , CaO, P ₂ O ₅	сполуки елементів з Оксигеном у ступені окиснення -2, причому атоми O не зв'язані між собою безпосередньо	Знає визначення та класифікацію оксидів; методи добування, фізичні та хімічні властивості, застосування. Вміє наводити приклади, складати хімічні формули, описувати їхній якісний і кількісний склад за хімічними формулами, встановлювати їхній хімічний характер теоретично та експериментально, називати їх за номенклатурами IUPAC, тривіальною та раціональною, складати відповідні рівняння реакцій та описувати явища, що супроводжують ці реакції. Володіє технікою хімічного експерименту, та його опису в даній темі	
3.1.1. Несолетворні оксиди	SO, SiO, CO, NO, N ₂ O	малочисельна група оксидів неметалів із низькими ступенями окиснення, які є мало реакційноздатними	Знає визначення несолетворних оксидів; методи добування, фізичні та хімічні властивості, застосування. Вміє наводити приклади, складати хімічні формули, описувати їхній якісний і кількісний склад за хімічними формулами, називати їх за номенклатурами IUPAC, тривіальною та раціональною, складати відповідні рівняння реакцій та описувати явища, що супроводжують ці реакції. Володіє технікою хімічного експерименту, та його опису в даній темі	

				турами IUPAC, тривіальною та раціональною, складати відповідні рівняння реакцій та описувати явища, що супроводжують ці реакції. Володіє технікою хімічного експерименту та його опису в даній темі, володіє навичками щодо запобігання отруєння чадним газом
	3.1.2. Солетворні оксиди	Fe_2O_3 , CaO , P_2O_5	це оксиди, яким відповідають солі	Знає визначення та класифікацію оксидів; методи добування, фізичні та хімічні властивості, застосування. Вміє наводити приклади, складати хімічні формули, описувати їхній якісний і кількісний склад за хімічними формулами, встановлювати їхній хімічний характер теоретично та експериментально, називати їх за номенклатурами IUPAC, тривіальною та раціональною, складати відповідні рівняння реакцій та описувати явища, що супроводжують ці реакції. Володіє технікою хімічного експерименту та його опису в даній темі
	3.1.2.1. Основні оксиди	Li_2O , BaO , CrO , CdO	це оксиди, яким відповідають основи; це оксиди лужних і лужноземельних металів металів побічних підгруп у низьких ступенях окиснення	-//-

Висновки. Показані можливості тематичного тезауруса як скарбниці і системного накопичувача пов'язаних між собою понять і термінів, що дозволяє на основі використання асоціативних зв'язків та актуалізованого інтересу виявити і використовувати механізм їх утворення та накопичення як інструмент для пов'язування понять.

Виявлені додаткові дидактичні можливості тезауруса, що практично до останнього часу залишалися поза увагою учасників самоосвітнянського навчального процесу. Зокрема, застосування тезауруса при належному рівні його використання

автодидактом, сприяє: актуалізації інтересу, умовам для набуття інерції повторів, умовам для здійснення інтенції, а також дозволяє автодидакту прогнозувати очікуваний рівень володіння поняттями і термінами.

Запропонована структура тематичного тезаурусу, що дозволяє реалізувати перераховані вище його дидактичні можливості і вважати його не лише скарбницею понять і термінів, але й практичним керівництвом до дії.

Тематичний тезаурус має стати обов'язковим і невід'ємним організаційно-методичним документом в системі самоосвіти.

Список використаних джерел

1. Ткачук Г. Проблеми позааудиторної самостійної роботи студентів та автодидактичні можливості їхнього вирішення / Г. Ткачук // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць. – Полтав. нац. пед. ун-т. : 2016. – вип. 17. – 228 с.
2. Курінський В. О. Самоосвітні роздуми / В. О. Курінський // К. : Товариство «Знання» України, серія 5 (ВДК). – № 11. – 47 с.
3. Советский энциклопедический словарь. – М. : Изд-во «Советская энциклопедия», 1980. –1323 с.
4. Телегус В. С. Основи загальної хімії / В. С. Телегус, О. І. Бодак, О. С. Заречнюк, В. В. Кінжибало. – Львів : «Світ». – 2000. – 424 с: іл.
5. Ткачук Г. С. Збірник вибраних задач із загальної хімії / Г. С. Ткачук, Г. Т. Бубенщикова. – Львів : «Новий Світ – 2000». – 2009. – 224 с.
6. Хімія : Зошит для лабораторних робіт, методичні вказівки до виконання практикуму, питання для контролю знань з курсу для студентів усіх напрямів, які вивчають хімію Ткачук Г. С. – Хмельницький : ХНУ, 2011. – 68 с.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2017 р.

ТКАЧУК Г.

Хмельницький національний університет, Україна

ТЕМАТИЧЕСКИЙ ТЕЗАУРУС В СИСТЕМЕ САООБРАЗОВАНИЯ

Переход отечественного образования, науки, техники и технологии к европейским принципам вызвал необходимость создания и внедрения целостной научно обоснованной методической системы организации внеаудиторной самостоятельной работы студентов. Сложность задач относительно организации учебного процесса в вузах, основанного на Болонских принципах, требует новых идей и подходов, которые развивают перспективы поиска оптимальных технологий образования. Автор предлагает принципы автодидактики как технологии самообразования направить на решение проблемы организации внеаудиторной самостоятельной работы студентов. Рассмотрены особенности и дидактические возможности тематического тезауруса учебной дисциплины как необходимого дидактического элемента в системе самообразования. Предложена структура тематического тезауруса. Показано, что тезаурус при эффективном использовании является не только сокровищницей понятий и терминов, но и руководством автодидакта к действию.

Ключевые слова: автодидактика, внеаудиторная самостоятельная работа студентов, самообразование, дидактика высшей школы, образовательные технологии, тематический тезаурус

ТКАЧУК А.

Khmelnytsky National University, Ukraine

THEMATIC THESAURUS IN THE SYSTEM OF SELF-EDUCATION

Domestic higher education's, science's, technique's and technologies' transfer to European principles makes a necessity to create and implement a whole, scientifically substantiated,

methodical system of organizing the out-of-auditorium independent student work. Complexity of tasks in organizing educational process in institutions of higher education, based on Bologna principles, qualitatively needs new ideas and approaches which develop perspectives of searching optimal technologies of educational activity. A

uthor suggests principles of autodidactics as technologies of self-education to be directed for solving a problem of organizing the out-of-auditorium independent student work. It is the author's opinion that thesaurus is a necessary tool for effective organization of self-education. Author showed capabilities of thematic thesaurus as a depository and system hoarder of the interconnected notions and terms. That allows, applying associative connections and the actualized interest, to reveal and use a mechanism of forming those notions and terms as a tool for binding notions. Additional didactical capabilities of thesaurus are disclosed, although that recently was beyond attention of participants in self-educational teaching process. Particularly, application of thesaurus with an appropriate rate of its usage by an autodidact facilitates in the following: the interest actualization, conditions for acquiring inertia of repetitions, conditions for realizing an intention, and also it allows for the autodidact to forecast an expected level of managing the notions and terms. A structure of the thematic thesaurus is suggested, which allows to realize the said above its didactical capabilities, and to regard it not only as a depository of notions and terms, but as a practical guidance to act. In the author's opinion, the thematic thesaurus should become a compulsory and imprescriptible organizational-methodical document in the self-education system.

Key words: *autodidactics, extra-auditing independent work of students, self-education, didactics of higher education, educational technologies, thematic thesaurus*

УДК 378:159.923

ОЛЕНА ФАЙЧУК

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

РОЛЬ КУРАТОРА У ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА» ДО УМОВ ВНЗ

У статті розглядається проблема адаптації студентів до умов університету. Виокремлюються та розкриваються декілька видів адаптації студента: професійна та соціальна. Подано результати діагностичного дослідження на визначення рівня стресостійкості та соціальної адаптації серед студентів спеціальності «Соціальна робота». Проаналізовано причини дезадаптації та виховані заходи у роботі куратора щодо покращення цього процесу.

Ключові слова: *адаптація, вищий начальний заклад, студент, куратор, виховна діяльність*

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Адаптація студентів до умов університету є досить актуальним питанням. Особливо гостро дана проблема стосується студентів спеціальності «Соціальна робота», зважаючи на специфіку обраної професії та особливостей навчання. Вступаючи до ВНЗ молодь зустрічається з низкою труднощів: відрив від сім'ї, особливий графік навчання, більша кількість викладачів та аудиторій, нові та складні навчальні дисципліни, зміна кола спілкування, збільшення обсягу самостійної роботи тощо. Все це накладає відбиток на процес звикання студента до нових умов – умов університету, і вимагає посиленої уваги з боку викладачів. Адже успішна адаптація студентів до умов університету є запорукою їх успішного подальшого навчання, соціалізації та входження в світ професії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми, виділення невіршених її частин. Питання адаптації студентів до університетського середовища досить актуальне сьогодні, про що свідчить значна частина наукових праць, серед яких: О. Борисенко, А. Захарова, М. Левченко, О. Мороз, В. Штифурак досліджували педагогічні аспекти адаптації молоді до навчання у вищому навчальному закладі; Т.Алексеева, В.Демченко, О.Кузнецова, Л.Литвінова, В.Скрипник розкривають психологічні аспекти адаптації; В.Семиченко розробила концепцію системного погляду на процес адаптації особистості; В. Петровський, А. Симоненко, Т. Середа, М. Лісін у своїх дослідженнях піднімають питання адаптації сучасної молоді до нових умов. Але на зважаючи на таку чисельність наукових доробок з окресленої проблеми, посиленої уваги потребує питання ролі кураторів у процесі адаптації студентів різних спеціальностей, зокрема «Соціальна робота»,

Метою статті є визначення особливостей ролі куратора у процесі адаптації студентів спеціальності «Соціальна робота» до умов ВНЗ.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Європейська інтеграція України характеризується значними змінами в освітній сфері, зокрема, приєднання до Болонської конвенції ставить перед нами нові завдання. Ці завдання стосуються, в першу чергу, якості підготовки фахівців. Що вимагає внесення змін у систему професійної підготовки, застосування нових форм і методів навчання. Разом із цим посилюється інтерес до соціально-психологічного становища студентів, у зв'язку з цими змінами. В центрі уваги науковців постає питання покращення процесу адаптації студентів, виявлення факторів успішної адаптації, ролі кураторів у покращенні цього процесу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що поняття «адаптація» використовується в різних галузях наукового знання. Дослідники А. Гришанов та В. Цуркан під адаптацією студента розуміють процес приведення основних параметрів його соціальних і особистісних характеристик у відповідність до стану динамічної рівноваги з новими умовами вузівського середовища як зовнішнього фактору по відношенню до студента. До основного змісту процесу адаптації студентів молодших курсів, на їх думку, належать: формування нового ставлення до професії, засвоєння нових навчальних форм, оцінок, способів і прийомів самостійної роботи, пристосування до нового типу навчального колективу, його звичаям і традиціям, пристосування до нових умов побуту, нової студентської «культури», новим формам використання вільного часу тощо [2].

Ми ж дотримуємось точки зору більшості, що адаптація – це процес активного пристосування індивіда за допомогою різних засобів та на основі взаємодії з іншими.

У науковій літературі розрізняють чотири основних види адаптації студентів до умов університету:

- професійна адаптація, яка передбачає заохочення особистості до обраної професії, що виражається в надбанні знань, умінь, навичок, необхідних для майбутньої професії;

- соціальна адаптація, яка відображає процес пристосування індивіда до групи, студентського викладацького колективу; прийняття нормативно-правових та моральних вимог навчального закладу; засвоєння традицій навчального закладу; адаптація до умов проживання у гуртожитку тощо;

- біологічна адаптація, спрямована на врахування у процесі навчання змін, пов'язаних зі здоров'ям студентів, режимом дня, відпочинку, сну, соціально-побутових умов.

– психологічна адаптація відображає стан психологічного задоволення, відчуття комфорту та впевненості в обраній професії та ВНЗ, а також вміння психологічної регуляції своїх емоцій та поведінки у процесі здійснення навчальної діяльності.

Перехід студентів до нових форм у ВНЗ часто супроводжується певними труднощами: переживання, пов'язані з відривом від шкільного колективу та батьків; недостатня психологічна підготовка; нові умови діяльності у навчальному закладі; налагодження самостійного побуту тощо. Все це актуалізує необхідність вживання додаткових заходів з боку ВНЗ в цілому, та кураторів зокрема з метою полегшення та покращення адаптації студентів.

З метою визначення рівня соціальної адаптації студентів спеціальності «Соціальна робота» нами було використано «Методику визначення стресостійкості та соціальної адаптації Холмса і Раге» та власно розроблену анкету. Дослідження проводилося серед студентів спеціальності «Соціальна робота» Чорноморського національного університету імені Петра Могили та включало в себе збір емпіричних даних. Результати дослідження показали, що у 48% опитаних засвідчено високу дезадаптацію з імовірністю у 75-85% та низьку стресостійкість. У 25 % респондентів виявлено середній рівень дезадаптації з імовірністю у 47% та середню стресостійкість. У 16 % студентів виявлено найвищі показники стресостійкості та низький показник дезадаптації з імовірністю у 28%. Високу стресостійкість було зареєстровано у 12% респондентів.

Також було проведено анкетування з метою з'ясувати труднощі в адаптації серед студентів спеціальності «Соціальна робота». Результати анкетування продемонстрували наявність таких проблем адаптації:

- насиченість навчальної програми (вказали 49 % опитаних). У своїх відповідях респонденти зазначили, що їм важко звикнути до ритму студентського життя, зокрема: темпу читання лекцій, необхідності конспектувати, постійно відвідувати бібліотеки та готуватись до складних семінарських занять.

- складність пристосування до нових соціально-побутових умов та колективу (зазначили 20% респондентів). Вказуючи дану проблему студенти зазначали, що в них виникають складнощі у пристосуванні до умов гуртожитку, налагодження контактів з одногрупниками та викладачами. Вони відчують себе самотніми.

- стан здоров'я вказали 13 % опитаних. У своїх коментарях студенти називали такі погіршення стану здоров'я, як: недосипання, зменшення рухової активності, збільшення навантаження на органи зору тощо.

- інші обставини вказали 18% студентів. До цих обставин опитані відносили: відрив від батьківської сім'ї, невпевненість у виборі професії, відсутність розваг тощо.

Отже, аналіз результатів діагностичного опитування засвідчує наявність проблем у процесі адаптації студентів до умов університету. Відповідно постала необхідність у розробці низки виховних заходів, спрямованих на покращення даної ситуації. Адже мета роботи куратора — створення зовнішніх умов і сприяння актуалізації внутрішніх резервів молодої людини для повноцінної творчої самореалізації як в професійній, так і в інших доступних сферах життєдіяльності [3, с. 24]. Слід зазначити, що серед основних форм виховної роботи кураторів є: виховні години, бесіди, кругли столи, культпоходи до музеїв, на виставки, до театрів, індивідуальна виховна робота зі студентами за потребою.

Зміст діяльності куратора регламентується такими основними нормативно-правовими актами: Законом України «Про освіту», Державною національною програмою «Освіта. Україна XXI сторіччя», «Концепцією виховання дітей та молоді у національній системі освіти», «Національною доктриною розвитку освіти України у

XXI столітті», відповідними інструктивно-методичними документами Міністерства освіти і науки України, а також положеннями, розробленими ВНЗ.

Як зазначає В. Щербатюк напрямками організаційно-педагогічних заходів, які дозволяють кураторові оптимізувати роботу і швидше досягти необхідних результатів, є: проведення роботи з ознайомлення студентів з особливостями навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, професійного орієнтування; ознайомлення куратора з соціально-демографічними характеристиками студентів, вивчення рис характеру, рівня знань і суспільної активності; вивчення системи міжособистісних стосунків, що формується; розвиток у першокурсників організаторських умінь і навичок; надання допомоги у науковій організації праці студентів; надання допомоги студентам в організації самовиховання [5, с. 18-21].

На думку вітчизняних дослідників, куратор вищого навчального закладу виконує такі функції:

- організаторську (керівник, провідник у лабіринті знань, умінь, навичок);
- інформаційну (носієй найновішої інформації);
- трансформаційну (перетворення суспільно значущого змісту знань в акт індивідуального пізнання);
- орієнтовно-регулятивну (структура знань педагога визначає структуру знань студента);
- мобілізуючу (переведення об'єкта виховання у суб'єкт самовиховання, саморуку, самоутвердження) [3, с. 14].

З метою визначення виховних заходів, які були б корисними для покращення процесу адаптації студентів спеціальності «Соціальна робота», нами було проведено анкетування серед викладачів та студентів. Зокрема, результати письмового та усного опитування показали, що основними пропозиціями викладачів були: введення до спецкурсу «Вступ до спеціальності «Соціальна робота» питань стосовно організації навчальної діяльності студента, особливостей їх нової соціальної ролі; залучення студентів до організації та проведення заходів, спрямованих на полегшення процесу адаптації (Дні здоров'я, тематичні брейн-ринги, вікторини, стінгазети та ін.); виховний вплив на студентів (кураторські години, індивідуальні бесіди, запрошення студентів старших курсів, перегляд тематичних відеофільмів); узгодження тематичного змісту дисциплін з метою наповнення їх відповідним змістом, серію тренінгових занять на згуртування групи, круглі столи з викладачами кафедри та студентами старших курсів та ін.

Також слід зазначити, що розробка заходів щодо покращення процесу адаптації студентів спеціальності соціальна робота має відбуватись відповідно до видів адаптації (професійна, соціальна, біологічна, психологічна): ознайомлення першокурсників зі змістом, перспективами обраної ними професії; адаптація до умов групи, всього студентського колективу; створення у студентській групі сприятливої морально-психологічної атмосфери; залучення студентів до занять фізкультурою і спортом; допомога в організації побуту, харчування, відпочинку; врахування характерологічних особливостей і якостей особистості; заходи корекції процесу адаптації студентів тощо.

На наш погляд, умовами, що забезпечують успішну адаптацію майбутніх соціальних працівників до ВНЗ є:

- позитивне ставлення студентів до обраної професії та ВНЗ;
- постійне бажання вдосконалювати свої знання та вміння в обраній професії;
- розвиток навичок самостійного навчання;
- створення умов для застосування отриманих знань на практиці;
- професійна компетентність викладачів навчального закладу;

- наявність інституту кураторства;
- індивідуальний підхід до студентів;
- відсутність конфліктів у студентській групі та з викладачами;

насиченість навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності «Соціальна робота» питаннями адаптаційного змісту.

На нашу думку, успішність адаптації в першу чергу залежить від організованої та злагодженої діяльності викладачів ВНЗ. З самого першого дня в університеті студенти повинні відчувати, що їм тут раді, що їм допоможуть. Тому процес адаптації варто починати зі знайомства студента з самим ВНЗ, складом та особливостями роботи факультету, академічною групою. Куратори мають постійно контролювати всі процеси, які відбуваються в групі, вчасно реагувати на появу конфліктів чи інших негараздів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок із напрямку. Адаптація студентів до умов університету є цілеспрямованим процесом пристосування індивіда до нових соціальних умов. Виділяють два основні види адаптації студентів: професійна та соціальна. Проведене діагностичне дослідження серед студентів спеціальності «Соціальна робота» засвідчує наявність високого рівня імовірності виникнення дезадаптації та переважно середній рівень стресостійкості. Тому виникла необхідність у розробці вихованих заходів роботи куратора з метою покращення процесу адаптації студентів з урахуванням специфіки обраної професії. У подальших дослідженнях буде представлено детальний аналіз ефективності виховних заходів у роботі куратора.

Список використаних джерел

1. Асиркіна Г.П. Організаційно-педагогічна структура соціальної адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищих закладах освіти / Г.П. Асиркіна // Проблеми освіти. - № 44. - 2006. - С. 55 – 59.
2. Гришанов А.К., Цуркан В.Д. Социологические проблемы адаптации студентов младших курсов // Психолого-педагогические аспекты адаптации студентов к учебному процессу в вузе. - Кишинёв, 1990. - С.29 – 41.
3. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академічної групи/ Методичні рекомендації /Під редакцією Н.К. Желябіної – Запоріжжя: ЗДІА, 2007.– 67 с.
4. Щербань П. Українська національна ідея і сучасні проблеми виховання учнівської та студентської молоді / П.Щербань // Вища освіта України. – 2005. – №4. – С. 62 – 68
5. Щербатюк Б. А. Методика дослідження особистості / Б. А. Щербатюк // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 1. – С. 18 – 21.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2017 р.

ФАЙЧУК Е.

Черноморський національний університет імені Петра Могили, г. Николаев, Україна

РОЛЬ КУРАТОРА В ПРОЦЕСЕ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА» К УМОВИМ ВУЗА

В статті розглядається проблема адаптації студентів до умов університету. Виділяються і розкриваються декілька видів адаптації студента (професійна та соціальна). Представлені результати діагностичного дослідження на визначення рівня стресостійкості та соціальної адаптації серед студентів спеціальності «Соціальна робота». Проаналізовані причини дезадаптації та виховні заходи куратора по покращенню цього процесу.

Ключові слова: адаптація, вище навчальне заклад, студент, куратор, виховна діяльність

FAYCHUK O.

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine.

THE ROLE OF THE CURATOR IN THE PROCESS OF ADAPTATION OF STUDENTS OF THE SPECIALTY "SOCIAL WORK" TO THE CONDITIONS OF THE UNIVERSITY

The article discusses the problem of students' adaptation to the conditions of the University. Several types of adaptation have been revealed: professional adaptation and social adaptation. Presents the results of the diagnostic study to determine the level of stress tolerance and social adaptation among students of the specialty «Social work». Analyzed the causes of maladjustment and educational activities curatorial work to improve this process. Indicates what a special role in solving problems of freshmen belongs to curator. The success of the freshmen's tutor mostly depends on a clear understanding of the problem, right choice of main directions of work, optimal selection of forms and methods of education. A characteristic of the main forms of work of the curator with students: conversation, educational classes, trainings, meetings with teachers and senior students and other. A characteristic of head of the year reveals its main functions: supervising learning activities, educational activities, work with information. Notes the conditions of successful adaptation of students of the specialty «Social work»: individual approach, positive attitude to learning, a gradual transition to the profession and other.

Keywords: adaptation, educational institution, student, curator, educational activities

УДК 37.011.3–051:57

ОЛЕНА ХАРЧЕНКО

Департамент освіти і науки Полтавської обласної адміністрації

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ ШКОЛИ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

Професійна компетентність вчителя біології школи сільської місцевості є сукупністю специфічних здатностей для ефективного виконання конкретної дії у педагогічній діяльності, яка охоплює вузькоспеціальні знання, уміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії. У статті охарактеризовано структуру професійної компетентності вчителя біології школи сільської місцевості.

Ключові слова: професійна компетентність, вчитель біології, структура професійної компетентності, школа, сільська місцевість

Одним із найважливіших завдань реформування та модернізації вітчизняної системи освіти України є впровадження нових підходів до процесу розвитку професійної компетентності вчителів, адже нині вчитель-професіонал – це фахівець, який має високий рівень професійної компетентності, здатний удосконалюватися і самовдосконалюватися у процесі педагогічної праці, роблячи свій індивідуальний творчий внесок у професію і стимулюючи в суспільстві інтерес до результатів своєї діяльності.

Звернення посиленої уваги науковців (Н. Баюрко, М. Бирка, С. Іванова, А. Коробченко, Т. Кухарчук, Ю. Линник, С. Люленко, М. Мартинюк, В. Оніпко, О. Чалий) до проблеми розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості обумовлена низкою чинників:

оскільки XXI століття визнане століттям біології, то актуалізується необхідність формування в учнів природничої грамотності, а значить, і постійний розвиток професійної компетентності вчителів біології;

соціальний запит сучасного суспільства зорієнтований на природничо грамотну молодь, яка має цілісне уявлення про сучасну природничо-наукову картину світу, роль і місце людини в навколишньому світі як невід'ємної частини природи, її моральну відповідальність за збереження природи [3];

здійснені у останні десятиліття відкриття у галузях природничих наук посилюють значущість світоглядної функції природничої освіти у цілому [7].

Педагогічна діяльність вчителя школи сільської місцевості за своїм змістом, методами, засобами, формами організації освітнього процесу школярів відрізняється від діяльності вчителя повнокомплектного загальноосвітнього навчального закладу, наприклад, у місті, що зумовлено особливостями освітнього процесу в малочисельному навчальному закладі, й потребує спеціальної підготовки, відтак, і подальшого розвитку професійної компетентності вчителів, зокрема, вчителів біології, які мають забезпечувати оволодіння учнями систематизованими знаннями про природу, природоохоронну діяльність, тобто якісну природничу освіту.

Нині у школах сільської місцевості вчитель біології забезпечує реалізацію завдань не лише біологічної, але й природничої освіти, яка є більш ширшим поняттям. У специфічних умовах школи сільської місцевості вчитель біології може навчати учнів і фізиці, й географії, й хімії, й інформатиці, й математиці, а іноді навіть предметам гуманітарного спрямування чи фізичної культури, при цьому вчителю доводиться застосовувати різноманітні форми роботи: індивідуальні, колективні, групова самостійна робота тощо.

Наголосимо, що у таких складних умовах значно зростає рівень професійної відповідальності вчителя біології школи сільської місцевості, оскільки для його діяльності характерною є поліфункціональність: вчитель-предметник, класний керівник, вихователь, психолог, управлінець (іноді, керівник школи), а також поліпредметність [6].

Саме тому вчитель біології в школі сільської місцевості має бути фахівцем високого рівня, широкого профілю та спеціалізації, мати високий рівень професійної компетентності, щоб забезпечувати: варіативність та особистісну орієнтацію освітнього процесу через послідовне, педагогічно доцільне проектування індивідуальних освітніх програм розвитку кожного учня; практичну орієнтацію освітнього процесу через введення інтерактивних, ефективних педагогічних технологій, проектно-дослідницьких методів, поширення навчального співробітництва; професійне самовизначення школярів і формування здібностей та компетентностей, необхідних для продовження професійної освіти [7].

Аналізуючи ґрунтовно праці науковців (Т. Бондаренко, М. Гриньова, Н. Грицай, Ю. Линник, С. Люленко, А. Маркова, М. Соснова, А. Теплицька), ми дійшли висновку, що професійна компетентність вчителя біології шкіл сільської місцевості – це інтегративна якість особистості, що поєднує в собі сукупність різнобічних біологічних знань, практичних навичок природоохоронної діяльності, умінь зацікавити учнів вивченням біологічного матеріалу, умінь формувати постійну потребу в удосконаленні біологічних знань, педагогічних здібностей, а також готовність і здатність вчителя самостійно здобувати та поглиблювати знання з різноманітних галузей природничих наук, діяти у складній ситуації та вирішувати професійні завдання з високим ступенем невизначеності, здатність до досягнення більш якісного результату праці, ставлення до професії вчителя як до цінності [1; 2].

Спираючись на дослідження С. Новописьменного, професійну компетентність вчителя біології шкіл сільської місцевості доцільно розглядати у таких 4-х аспектах: 1) компетентність як набуття вчителем вмінь і навичок для педагогічної діяльності; 2) компетентність як здатність вчителя визначатися, яку саме діяльність здійснювати і яким чином; 3) компетентність повинна відповідати

рівню, прийнятому в педагогічній діяльності вчителя біології, який працює в школі сільської місцевості; 4) компетентність як розуміння природи тієї чи іншої діяльності і того, наскільки вона бажана й необхідна для даного вчителя [5].

За М. Сосною та А. Хуторським, структура професійної компетентності вчителя біології школи сільської місцевості може бути представлена такими компонентами:

загальнокультурна компетентність – досить широке коло питань, стосовно яких вчитель біології повинен бути добре обізнаний, мати уявлення й досвід діяльності: особливості національної й загальнолюдської культури, духовно-моральні основи життя людини й людства, окремих народів, культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, роль науки й релігії в житті людини, їх вплив на світ; роль природи в житті людини, основи природоохоронної та природозбережувальної діяльності тощо;

предметна компетентність – це сукупність здатностей вчителя у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що містить елементи логічної, методологічної, загальнодидактичної діяльності;

інформаційно-комунікаційна компетентність – здатність вчителя за допомогою ІКТ самостійно шукати, аналізувати й відбирати необхідну інформацію, організувати, перетворювати, зберігати й передавати її у процесі педагогічної діяльності та формувати ці вміння у своїх учнів;

комунікативна компетентність передбачає знання з мови (рідної, іноземної), способів взаємодії з оточуючими людьми, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями в колективі;

соціальна компетентність визначає володіння знаннями й досвідом у сфері суспільної діяльності, у соціальній сфері, у сфері сімейних відносин і обов'язків, у питаннях економіки й права, в галузі професійного самовизначення [9].

За С. Люленко, можна розглядати наступну структуру професійної компетентності вчителя біології шкіл сільської місцевості:

соціальна компетентність (комунікативні навички вчителя біології, уміння працювати в команді, уміння адекватної поведінки в соціумі, мотивації до захисту та збереження природи);

інформаційна компетентність (вчитель біології повинен володіти ІКТ, добувати інформацію з різних джерел – довідкової, енциклопедичної, науково-популярної, художньої літератури, періодичної преси, електронних засобів масової інформації, комп'ютерних баз даних, Інтернету; уміти поєднувати різні джерела інформації, вдосконалювати свої знання; вміти використовувати нові ІКТ та швидко адаптуватися до їх змін);

психолого-педагогічна компетентність (вчитель біології має бути здатним до використання психологічних, педагогічних та біологічних знань в організації взаємодії в освітній діяльності);

інтелектуальна компетентність (вчитель біології має брати участь у науково-дослідній роботі з біології, працювати з науковою літературою, вміти користуватися визначниками рослинного і тваринного світу, Червоною книгою тощо);

методична компетентність (вчитель біології повинен досконало знати методику викладання біології, педагогіку й дидактику як основу педагогічної діяльності, педагогічні технології, вміти проводити нестандартні та інтерактивні уроки, організувати дослідницьку роботу відповідно до теми уроків з біології тощо);

загальнокультурна компетентність (вміння вчителя біології аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдських цінностях, визначати толерантну поведінку щодо оточуючого середовища);

фахова компетентність (знання програм і підручників з природничо-наукових предметів, знання змісту і принципів побудови шкільного курсу біології тощо);

управлінська компетентність (вміння вчителя біології організувати власну діяльність та діяльність учнів в освітньому процесі сучасної сільської школи, оцінювати педагогічний процес і його результати) [2].

Л. Армейська та Л. Покроєва наголошують, що нині сільська освіта в Україні не може конкурувати з міською з багатьох причин, серед яких: недостатнє матеріально-технічне та навчально-методичне забезпечення шкіл сільської місцевості; низька якість знань випускників шкіл сільської місцевості та їх конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг; низька кваліфікація та професійна компетентність педагогічних кадрів шкіл сільської місцевості. З іншого боку, дослідниці звертають увагу на той факт, що школа в сільській місцевості має й ряд переваг перед міською:

природа (можливості для виховання учнів засобами природи, оскільки ліси, поля, луки, річка, озеро, ставки, а також свіже повітря, чиста вода створюють сприятливі можливості для фізичного, естетичного, екологічного, трудового, сімейного виховання, розвитку і навчання школярів;

місцеві національні традиції (сільська місцевість та її мешканці у значній мірі ще зберегли національні традиції навчання й виховання, властиву українському народу ментальність, тому діти зі шкіл сільської місцевості ближче й міцніше пов'язані зі старовинними легендами, традиціями, обрядами, піснями, що побутують у конкретному селі);

українська етнопедагогіка (учні школи сільської місцевості мають можливість виховуватися на принципах та засадах української етнопедагогіки, численних традиціях родинно-побутової культури – шанобливе ставлення до батька і матері, дідуся і бабусі, інших родичів, культури праці, любові до природи тощо) [8].

Слід зазначити, що українська етнопедагогіка, притаманна нині лише школам сільської місцевості, є символом створення української національної школи, національного відродження, відтворення прогресивних народних традицій, і саме тут, наголошує В. Мосіяшенко, криється потужний виховний потенціал, бо в духовно-моральній єдності батьків, дітей, дідів, онуків, з природою та її мудрістю, вічністю самого дерева життя, безсмертя українського народу, нації, їх минуле, сучасне та майбутнє [4].

У зв'язку з цим, на нашу думку, доцільно виокремити одним із структурних елементів професійної компетентності вчителя біології шкіл сільської місцевості етнопедагогічну компетентність. За О. Ткаченко, етнопедагогічна компетентність вчителя – це особистісне утворення, яке є показником якісного оперування педагога досвідом народної педагогіки [10]. Тобто, етнопедагогічна компетентність може розглядатися як здатність вчителя біології оперувати досвідом української народної педагогіки у своїй повсякденній педагогічній діяльності.

Таким чином, у нашому дослідженні ми пропонуємо розглядати структуру професійної компетентності вчителя біології шкіл сільської місцевості, яка складається з таких 6 компонентів: спеціальної, психолого-педагогічної, інформаційно-комунікаційної, особистісно-індивідуальної, етнопедагогічної та поліфункціональної компетентності. Узагальнюючи досвід науковців, ми пропонуємо унаочнити структуру професійної компетентності вчителя біології шкіл сільської місцевості у вигляді функціональної діаграми (рис. 1).

Висновки. Аналізуючи структуру професійної компетентності вчителя біології школи сільської місцевості ми виявили, що наші дослідження підтвердили думку британського вченого Дж. Равена (John Raven), який зазначає, що компетентність багатокомпонентна, її складові незалежні, але володіють властивостями взаємозамінності [11].

Рис. 1. Структура професійної компетентності вчителя біології школи сільської місцевості

Як можна спостерігати з рисунку 1, професійна компетентність вчителя біології школи сільської місцевості є сукупністю специфічних здатностей для ефективного виконання конкретної дії у педагогічній діяльності, яка охоплює вузькоспеціальні знання, уміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії.

Список використаної літератури

1. Бондаренко Т. Визначення змісту, структури та етапів формування методичної компетентності у майбутніх вчителів біології / Т. Бондаренко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. - 2012. - № 5(2). - С. 150-155.
2. Люленко С. О. Компетентісна підготовка майбутнього вчителя біології / С.О. Люленко // Природничі науки в системі освіти: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конференції, (Умань, 26 березня 2015 р.). – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2015,- С. 30-33.
3. Мартинюк М. Взаємозв'язок і взаємодія фізичних і астрономічних знань у процесі формування природничо-наукової грамотності молоді / М. Мартинюк // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. - 2012. - Ч. 4. - С. 246-256.
4. Мосіяшенко В.А. Українська етнопедагогіка : навч. посіб. / В.А. Мосіяшенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 176 с.
5. Новописьменний С. А. Формування базових компетентностей майбутніх учителів з основ здоров'я у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Новописьменний Сергій Анатолійович. – Кіровоград, 2016. – 302 с.
6. Онишків З. М. Система підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в загальноосвітніх навчальних закладах сільської місцевості: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Онишків Зіновій Михайлович ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. - Тернопіль, 2016. – 439 с.
7. Оніпко В. Структура змісту підготовки майбутнього вчителя природничих дисциплін до реалізації біотехнологічного профілю у ЗНЗ / В. Оніпко // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки. – 2012. – Вип. 9. – С. 159-166.
8. Покроєва Л.Д. Розвиток професійної компетентності вчителів малокомплектних шкіл в системі післядипломної освіти [Електронний ресурс] / Л. Д. Покроєва, Л. В. Армейська // Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp20/2/pokroehva.pdf
9. Соснова М. А. Формування ключових компетентностей майбутніх молодших медичних спеціалістів у медичних коледжах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Соснова Мирослава Андріївна. – Кропивницький, 2016. – 368 с.
10. Ткаченко О. Принципи формування етнопедагогічної компетентності вчителя / О. Ткаченко // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки. - 2012. - Вип. 106. - С. 154-162.
11. Raven, J. (1982). Education and the competencies required in modern society. Higher Education Review, 15, 47-57.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2017 р.

ХАРЧЕНКО Е.

Департамент образования и науки Полтавской областной администрации, Украина

СТРУКТУРА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЯ БИОЛОГИИ ШКОЛЫ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

Профессиональная компетентность учителя биологии школы сельской местности является совокупностью специфических способностей для эффективного выполнения конкретного действия в педагогической деятельности, которая охватывает узкоспециальные знания, умения, способы мышления, а также ответственность за свои

действия. В статье на основе анализа теоретической литературы охарактеризованы структуру профессиональной компетентности учителя биологии школы сельской местности.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, учитель биологии, структура профессиональной компетентности, школа, сельская местность

KNARCHENKO E.

The Department of Education and Science of Poltava Oblast Administration, Ukraine

STRUCTURE OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A TEACHER OF BIOLOGY OF A SCHOOL OF RURAL LOCATION

On the basis of analysis of theoretical literature describes the structure of professional competence biology teacher schools in rural areas.

The professional competence of the teacher of biology of the school of rural area is defined as a set of specific abilities for the effective implementation of a specific action in pedagogical activity, which covers the narrow specialized knowledge, skills, ways of thinking, as well as responsibility for their actions.

The structure of professional competence of the teacher of biology of the school of rural area is analyzed. Studies have confirmed the opinion of British scientist J. Raven, who points out that competence is multicomponent, its components are independent, but possess properties of interchangeability.

Keywords: professional competence, biology teacher, structure of professional competence, school, countryside

УДК 376:001.895

ЛЮДМИЛА ЧЕРНІЧЕНКО

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

СТРУКТУРА, КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛОГОПЕДІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядається та теоретично обґрунтовується структура готовності майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклюзивного навчання. Розкрито зміст мотиваційно-цільового, когнітивно-операційного, результативно-оціночного та креативного компонентів готовності. Також описано критерії та рівні готовності майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклюзивного навчання.

Ключові слова: готовність логопедів, компоненти готовності, критерії готовності, інноваційна діяльність.

Постановка проблеми дослідження. Перед системою вищої професійної освіти стоїть завдання підготовки фахівців, здатних швидко адаптуватися до постійно мінливих інноваційних вимог освітнього процесу, стійко орієнтованих на компетентне рішення професійних завдань, здатних здійснювати в рамках даної професійної діяльності саморегуляцію і саморозвиток, а так само мають позитивну мотивацію до педагогічної логопедичної діяльності.

Успішність інноваційної діяльності передбачає, що логопед усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі освіти не лише на професійному, а

й на особистісному рівні. Однак включення логопеда в інноваційний процес часто відбувається спонтанно, без урахування його професійної та особистісної готовності до інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Готовність до інноваційної педагогічної діяльності розглядалися у працях І. Дичківської, В. Сластьоніна, Л. Подимової, Н. Дуки, С. Воробйової, І. Піскарьової, І. Гавриш В. Бондар, Л. Гренюк, С. Миронової, Н. Назарової, Л. Прядко, Л. Руденко, В. Синьова та ін. Проте у їх дослідженнях існують певні розбіжності у визначенні стану готовності до інноваційної педагогічної діяльності, її компонентів, критеріїв та показників.

Метою нашої статті є теоретичне обґрунтування та виділення компонентів, критеріїв та рівнів готовності майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Результатом професійної підготовки є готовність. Готовність людини до діяльності стала об'єктом дослідження наприкінці XIX століття. Досліджуючи цю проблему, С. Геллерштейн висунув ідею створення професіографії як науки про вивчення професій. У своїх працях він розглядав проблему виникнення умінь у процесі діяльності. Педагог стверджує, що в основі будь-якої діяльності лежить готовність людини до її здійснення [1]. Найчастіше термін "готовність" тлумачать як певну здатність до здійснення діяльності. У контексті підготовки майбутніх педагогів С. Гончаренко [2] дає таке формулювання поняття: професійна готовність студента – це інтегративна особистісна якість і істотна передумова ефективності діяльності після закінчення ВНЗ.

Проблема підготовки логопедів до інноваційної діяльності в першу чергу пов'язана з формуванням готовності до майбутньої професійної діяльності або складної динамічної освіти особистості, що дозволяє певному суб'єкту успішно здійснювати педагогічну діяльність.

Важливим для нашого дослідження є аналіз структури готовності логопедів до інноваційної діяльності. У вітчизняній науці широке визнання отримав підхід до виявлення компонентів готовності, відбитий в роботах Є. Богданова, П. Гальперіна, М. Дяченко, Л. Кандибович, Н. Кузьміна, В. Сластьоніна. [3] На основі досліджень цих вчених ми виділили такі структурні компоненти готовності: мотиваційно-цільовий, когнітивно-операційний, результативно-оціночний та креативний. Ці основні компоненти змісту професійної підготовки майбутніх логопедів взаємопов'язані і взаємозумовлені.

Важливою складовою підготовки майбутнього вчителя є мотиваційно-цільовий компонент. Як зазначає Ю. Пінчук, мета професійної підготовки майбутнього логопеда полягає в тому, щоб підготувати фахівця, який має зацікавленість та позитивне ставлення до логопедичної діяльності, здатний забезпечити організаційну, змістову, методичну складову логопедичного сегменту в єдиному освітньому просторі навчального закладу, об'єднувати зусилля та взаємодію дорослих щодо максимального розвитку дітей, діагностувати і долати мовленнєві порушення та здійснювати їх профілактику, проводити просвітницьку роботу. [4]

Когнітивно-операційний компонент підготовки логопеда включає в себе сукупність професійних знань, умінь та навичок як загальних, так і спеціальних. Цей компонент представлений у вищих навчальних закладах традиційними для вищої освіти методами, формами та засобами навчання. До основних форм організації навчального процесу у вищих навчальних закладах належать лекційні, семінарські, лабораторні і практичні заняття, самостійна робота студентів. Також впроваджуються і нетрадиційні форми: лекція – прес-конференція, семінар – «мозковий штурм», семінар – «круглий стіл», семінар – «ділова гра» тощо.

Креативний компонент відображає творчу активність і особистісні особливості педагога, що дозволяють створювати нові матеріальні та духовні цінності, а так само розвивати творчий потенціал дітей з обмеженими можливостями, керуючись їх можливостями.

Результативно-оціночний компонент підготовки майбутніх логопедів передбачає досягнення випускником певного рівня професійної компетентності – інтегративної якості особистості, яка виявляє готовність максимально ефективно здійснювати діагностику, корекцію та особистісний розвиток дітей з вадами мовлення.

Кожен з цих компонентів визначає критерії та показники, за якими оцінюється готовність логопеда до інноваційної діяльності. Ми розробили критерії, які відображають специфіку інноваційної діяльності логопеда, як засіб та умову підготовки до неї.

До мотиваційно-цільового компоненту можна віднести такі критерії: ціннісні орієнтири, ідеали, пізнавальний інтерес логопедів, професійний інтерес, направленість особистості (показниками можуть бути: пізнавальний інтерес до інновацій, особистісно-значущий сенс застосування інноваційної діяльності тощо).

Когнітивно-операційний можна представити наступними критеріями: загально-теоретичні знання, уміння, навички; володіння методами, формами та засобами навчання, методиками і прийомами пізнання; здатність до творчої перебудови, формування власної педагогічної філософії. Показниками когнітивно-операційного компоненту виступають: методологічна культура, ширина, глибина, системність знань, комплекс умінь, навичок логопеда, позитивний педагогічний досвід.

Критеріями креативного компоненту можна визначити відкритість до педагогічних інновацій, нетрадиційні підходи до організації корекційного процесу, здатність до творчості, критичність мислення. Показниками цих критеріїв можуть бути гнучкість та критичність мислення, творча уява, здатність до генерування нових ідей, до імпровізації, проектування та моделювання новацій

Рефлексивний компонент характеризує сформованість у логопеда рефлексивної поведінки, здатність до аналізу та самоаналізу, самооцінку, саморозвиток.

Описані критерії та показники тісно пов'язані та взаємообумовлені. Їх цілісність свідчить про розвиток тих особистісних і професійних якостей майбутнього логопеда, що характеризують його інноваційний потенціал.

Виділення критеріїв та їх показників є необхідним для встановлення рівнів сформованості професійної готовності логопеда до інноваційної діяльності. Під рівнем звичайно розуміється ступінь розвитку якої-небудь якості. Наш підхід до визначення рівнів готовності базується на дослідженнях В. Кан-Калика, М. Никандрова, С. Сисоевої, В. Загвязинського, В. Бухвалова, О. Козлової, І. Дичківської, К. Макагон та визначається динамікою засвоєння педагогічних інновацій як засобу підготовки логопедів до інноваційної діяльності. [5] Тому, на нашу думку, слід узагальнити існуючі підходи та визначити ключові рівні, які будуть відповідати особистості професіонала.

Високий рівень (прагматичний рівень) готовності логопеда до інноваційної діяльності характеризується тим, що:

логопед володіє системою знань про виховання і навчання дітей з вадами мовлення, використовує їх у своїй роботі, вираженою стійкою творчою активністю і продуктивністю, утвердженням цінностей творчості в педагогічному колективі (що забезпечується створення відповідної атмосфери творчої, пошукової, інноваційної діяльності в педагогічному колективі окремого навчального закладу – відповідного інноваційно-освітнього середовища);

логопед уміє самостійно планувати та організовувати свою діяльність і діяльність дітей; методично грамотно проводити корекційні заняття та загальноосвітні заходи, використовуючи при цьому спеціальні прийоми та засоби навчання; проявляє творчість при проведенні корекційної роботи з дітьми; оволодіє технікою організації і проведенні дослідно-експериментальної роботи, що приводить до моделювання нового педагогічного досвіду, розробки власних інноваційних корекційних методик;

логопед уміє встановлювати контакт із будь-якою дитиною, враховує при цьому її індивідуальні особливості; вміє оцінити свій індивідуальний стиль діяльності та може побудувати план розвитку своєї корекційної діяльності; зацікавлений в діловому співробітництві з колегами, вступає з ними у взаємодію; вміє встановити доброзичливі стосунки з батьками, включати їх у корекційну роботу;

логопед здатний вибрати оптимальне рішення в різних педагогічних ситуаціях, помічає свої помилки в роботі та прагне їх виправити.

Середній рівень (репродуктивний рівень) готовності логопеда до інноваційної діяльності характеризується тим, що:

логопед володіє окремими знаннями про виховання і навчання дітей із проблемами в розвитку, використовує деякі з них у своїй роботі; володіє новими педагогічними технологіями та має установку на творчу взаємодію з колегами, прагнення виділяти цілі і задачі власної пошукової інноваційної роботи, використовувати наявні досягнення в корекційній інноватиці;

логопед може самостійно планувати окремі освітньо-виховні процеси, але планування здійснюється на основі неповного аналізу результатів попередньої діяльності; зазнає труднощів у реалізації своїх задумів; творче відношення до роботи проявляється не завжди, в основному відбувається запозичення прийомів корекційно-виховної роботи від колег;

логопед не завжди вміє знайти підхід до дітей, іноді ставить до дітей неадекватні вимоги; розуміє необхідність взаємозв'язку з колегами по роботі, але зазнає труднощів у встановленні ділових контактів; спілкування з батьками вихованців частіше виникає стихійно, за необхідністю; рівень підготовки до інноваційної діяльності оцінюється педагогом як задовільний, однак, впевненості в позитивному впливі цієї діяльності на успіхи в роботі, як правило, немає.

логопед недостатньо володіє необхідними вміннями, бачить свої недоліки в роботі, але не завжди здатний встановити їх причини.

Низький рівень (адаптивний рівень) готовності логопеда до інноваційної діяльності характеризується тим, що:

знання з питань діагностики, корекції та навчання дітей з вадами мовлення відрізняються обмеженістю, фрагментарністю відсутністю чи слабкою вираженістю творчої направленості; відсутня сформованість цілей власної діяльності;

при плануванні логопед допускає серйозні помилки, воно здійснюється формально, безсистемно, без урахування досягнутих дітьми результатів, при проведенні роботи з дітьми не враховується принцип корекційної спрямованості та системності; логопед на цьому рівні володіє окремими діагностичними прийомами, але використовує їх без аналізу ситуації, творчість у пошуковій інноваційній діяльності лише в обов'язковому порядку;

робота з дітьми ведеться без урахування їх індивідуальних особливостей, зв'язок з колегами, співробітниками та батьками відсутній або носить випадковий характер;

низька оцінка педагогом своєї підготовленості і заперечення ним можливості позитивного впливу участі в інноваційній діяльності на результати власної праці, допущені помилки в роботі не помічає.[6]

Висновки. Отже, розвиток системи інклюзивної освіти дозволяє дати дітям з обмеженими можливостями здоров'я можливість навчання нарівні зі своїми здоровими однолітками. Суспільство чекає на логопеда, який володіє системою професійних знань і вмій, вміє підтримувати рівень психолого-педагогічної та фахової підготовки, знайомий з новітніми досягненнями і науково-педагогічними дискусіями на національному та світовому рівнях, прагне до постійного саморозвитку та самовдосконалення, тобто є готовим до педагогічної діяльності.

Визначено та розкрито компоненти (їх критерії та показники) готовності майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклюзивної освіти: мотиваційно-цільовий, когнітивно-операційний, результативно-оціночний та креативний.

На основі вивчених компонентів ми визначили три рівні готовності майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклюзивної освіти. Відповідно, високий рівень – це осмислене відношення логопедів до інновацій, яскраво виражена творча активність, системні та глибокі знання, висока здатність до рефлексії. Логопеди середнього рівня в основному мають не чітко визначені цілі власної діяльності, епізодично використовують знання і навички інноваційної діяльності, невпевнені у необхідності застосування інновацій. Для логопедів низького рівня характерний слабкий творчий потенціал, відсутність методологічних знань щодо інноваційної діяльності, низька здатність до самооцінки.

Досліджуючи проблему підготовки майбутніх логопедів до інноваційної діяльності, можна з упевненістю стверджувати, що ця сфера досліджена недостатньо. Тому подальші дослідження передбачається провести у напрямку вивчення аналізу інклюзивного складника в змісті професійної підготовки майбутнього логопеда дошкільного навчального закладу.

Список використаних джерел

1. Геллерштейн С.Г. Проблема переноса упражнений // Бюлл. ВИЭМ. – М, 1939. – №6. С.34;
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге доповнене і виправлене / С.У. Гончаренко. – Рівне: Волинські береги, 2011. – 552 с.;
3. Сінопальнікова Н. М. Структура професійної підготовки вчителя- логопеда / Н.М. Сінопальнікова // Зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф. «Педагогіка здоров'я» (7 квітня, м. Харків). — Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди. — 2011. — С. 331–334;
4. Пінчук Ю. В. Готовність студентів-логопедів до професійної діяльності.// Дефектологія. — 2004. — №3. — С. 41–4;
5. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник / Дичківська І.М. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с. – ISBN 966-8226-17-8. с. 344;
6. Уруський В. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності: Методичний посібник. – Тернопіль: ТОКІППО, 2005 – 96 с.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2017 р.

ЧЕРНИЧЕНКО Л.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тьchini, Україна

СТРУКТУРА, КРИТЕРИИ И УРОВНИ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ ЛОГОПЕДОВ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

В статье рассматривается и теоретически обосновывается структура готовности будущих логопедов к инновационной деятельности в условиях инклюзивного обучения. Раскрыто содержание мотивационно-целевого, когнитивно-операционного, результативно-оценочного и креативного компонентов готовности. Также описаны критерии и уровни

готовности будущих логопедов к инновационной деятельности в условиях инклюзивного обучения.

Ключевые слова: *готовность логопедов, компоненты готовности, критерии готовности, инновационная деятельность.*

CHERNICHENKO L.

Uman State Pedagogical University Paul Ticina, Ukraine

THE STRUCTURE, CRITERIA AND LEVELS OF FUTURE SPEECH THERAPISTS TO INNOVATE IN TERMS OF INCLUSIVE EDUCATION

In the article grounded in theory and structure of future speech therapists to innovate in terms of inclusive education. Because before the system of higher education is the task of training specialists able to quickly adapt to ever-changing innovation requirements of the educational process, consistently focused on competent decision professional tasks that can be carried out in the framework of the professional activities of self-regulation and self-development, as well as with positive motivation for teaching speech therapy activities. Successful innovation provides that the speech therapist is aware of the practical significance of various innovations in education not only in professional, but also on a personal level. However, the inclusion of a speech therapist in the innovation process often occurs spontaneously, without regard to his professional and personal readiness for innovation. Besides teaching innovations, like any other innovation, give rise to problems associated with the need to combine innovation programs with national programs.

Also in the article the content-based motivational, cognitive-operational, effectively, evaluation, and creative components described criteria and levels of future speech therapists to innovate in terms of inclusive education.

Keywords: *speech therapists readiness, preparedness components, criteria of readiness, innovation, inclusive education.*

УДК 811'243:316.77]:796-051

ТЕТЯНА ЧЕРНЮК

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв,

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Стисло характеризуються поняття «компетентність», «компетенція» та «іншомовна комунікативна компетентність». Показана необхідність формування і вдосконалення іншомовної комунікативної компетентності в сукупності її складових. Визначено, що для забезпечення іншомовної підготовки майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту необхідно використовувати такі складові комунікативної компетентності: лінгвістичну, графічну, комунікативну, соціокультурну, навчальну, фахову та суб'єкту. Виявлено, що іншомовна комунікативна компетентність виступає лише інструментом, за допомогою якого професійна компетентність фахівця з фізичної культури і спорту дасть змогу виконувати фахові завдання, які стоять перед ним.

***Ключові слова:** компетентність, компетенція, іншомовна комунікативна компетентність, складова комунікативної компетентності.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах, коли відбувається повне перетворення економічних, соціальних, політичних й суспільних відносин, необхідна модернізація змісту і структури професійної освіти відповідно до вимог суспільства і держави до рівня підготовки фахівців. Сьогодні перед вищими навчальними закладами стоїть задача виховати таку особистість, яка буде усвідомлювати і практично реалізовувати своє покликання і призначення в різних видах і сферах майбутньої діяльності.

З кожним роком сучасні вищі навчальні заклади збільшують свій соціалізуючий потенціал, розширюють перспективи для діалогу і співпраці з іншими сферами діяльності, а також виховують у студентів такі якості як самостійність, мобільність та конкурентоспроможність. Також сучасний студент, у зв'язку із розвитком міжнародних контактів, повинен володіти іноземною мовою у професійно-трудовій сфері на досить високому рівні.

Покращення якості іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців продиктовано необхідністю розробки нових підходів до навчання іноземним мовам в вищих навчальних закладах, розвитком компетентності, успішне засвоєння якої дозволить їм побудувати базу свого особистого та соціального життя з практичними навичками та вміннями реалізувати їх в професійній діяльності.

Проблема вдосконалення іншомовної підготовки майбутніх фахівців різного професійного спрямування у вищих навчальних закладах набула особливої актуальності й стала предметом багатьох наукових досліджень.

Аналіз досліджень і публікацій. Такі науковці як: О. Бодальов, Ю. Ємельянов, Н. Кузьміна, С. Макаренко, В. Черевко та ін. вивчали психологічні аспекти формування комунікативної компетенції; В. Борщовецька, Ю. Пасов, Т. Симоненко, В. Бухбіндер, О. Тарнопольский та ін. досліджували дидактичні аспекти; Г. Архіпова, О. Павленко, А. Андрієнко, Н. Гез, Н. Чернова та ін. з'ясовували сутність і структуру іншомовної професійної комунікативної компетенції; Н. Бібік, А. Хуторський, О. Локшина, О. Пометун, О. Овчарук та ін. займалися впровадженням компетентнісного підходу в систему освіти.

Мета нашого дослідження полягає у розкритті сутності і структури іншомовної компетентності фахівця з фізичної культури і спорту.

Виклад основного матеріалу. У педагогіці існують такі два поняття, як “компетентність” та “компетенція”. Слід розрізняти ці два поняття.

У словнику іншомовних слів ми можемо бачити наступні визначення даних термінів: “компетентність” – поінформованість, обізнаність, авторитетність, а “компетенція” – (від лат.competentia, від compero – взаємно прагну, відповідаю, підходжу) – це коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи; коло питань, в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід [4]. Відповідно, ми можемо зробити висновок, що термін «компетентність» є поняттям ширшим і більш загальним, ніж термін «компетенція».

В широкому розумінні, “компетентність” означає відповідність спеціаліста вимогам, які висуваються, встановленим критеріям та стандартам у відповідних областях діяльності та при вирішенні конкретного типу завдань; володіння необхідними активними знаннями, здатність впевнено домагатися результатів і володіти ситуацією. Компетентність включає необхідну суму знань, умінь та навичок, що визначають діяльність, спілкування та особистість спеціаліста [3].

Під компетентністю також розуміють рівень освіченості спеціаліста, достатній для самоосвіти і самостійного вирішення виникаючих при цьому проблем і визначення особистісної позиції.

У сучасних дослідженнях комунікативну компетентність тлумачать як необхідний людині рівень сформованості досвіду міжособистісної взаємодії, щоб успішно функціонувати в суспільстві з огляду на власні здібності й соціальний статус. Професійну компетентність майбутнього фахівця науковці розглядають як:

здатність здійснювати міжкультурне професійно-спрямоване спілкування, взаємодіяти з носіями іншої культури, беручи до уваги національні цінності, норми та уявлення; створювати позитивний настрій спілкування для комунікантів; вибирати комунікативно цілеспрямовані способи вербальної та невербальної поведінки на основі знань про науку і культуру інших народів [1];

результат затрачених зусиль, спрямованих на формування таких іншомовних знань і вмінь, які відображають лінгвістичний, професійно-контекстуальний, психологічний, соціальний та ситуативний стан мови як засобу професійного спілкування та особистісного спілкування [2];

володіння індивідом необхідною сумою знань, умінь і навичок, що визначають ступінь сформованості його професійної діяльності, стилю професійного спілкування та його особистості як носія визначених цінностей, ідеалів і професійної свідомості [5].

Іншомовна комунікативна компетентність – здатність і готовність до іншомовного спілкування з носіями мови, сприйняття і розуміння партнерів, адекватного і своєчасного вираження своїх розумових намірів.

Отже, іншомовна комунікативна компетентність є інтегральною характеристикою професійної діяльності фахівця. Вона має такі підструктури:

діяльнісну, яка включає в себе знання, уміння, навички і способи здійснення професійної діяльності;

комунікативну, яка включає в себе знання, уміння, навички й способи здійснення професійного спілкування.

Якщо компетентність характеризують знання, уміння, навички та способи організації спілкування, то компетенцію – здатність фахівця використовувати набуті знання й сформовані вміння.

Компетентність індивіда включає в себе наступні компоненти:

знання;

навички;

уміння;

професійно важливі якості;

досвід, який дозволяє негайно вирішувати завдання та проблеми, які виникають у процесі професійної діяльності.

Для забезпечення іншомовної підготовки майбутнього фахівця з фізичного культури і спорту, на нашу думку, необхідно використовувати наступні складові комунікативної компетентності:

Лінгвістична складова – це знання фонетичної, лексичної, граматичної та орфографічної системи іноземної мови, комбінаторних і варіативних можливостей вживання лексичних одиниць, комплекс знань, навичок і умінь, які забезпечують оволодіння мовними засобами, визначення комунікативного змісту розуміння окремих мовних одиниць, їхніх значень, форми і структури, зв'язків між ними, мовні знання і володіння певними правилами перетворення цих знань у процесі міжособистісної комунікації.

Ця складова охоплює чотири види мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, письмо та говоріння.

В методиці викладання іноземних мов затвердилась позиція активного володіння мовою в усіх видах мовленнєвої діяльності [8].

Мовленнєва діяльність є самостійним видом діяльності, засобом здійснення вербального спілкування як форми взаємодії людей. Вона визначається як об'єкт навчання, за посередництвом якої досягається ціль навчання – сформована комунікативна здатність реалізувати основні форми спілкування [7].

Мовленнєва діяльність – це засіб досягнення мети навчання іноземної мови – спілкування іноземною мовою.

Для здійснення іншомовної мовленнєвої діяльності необхідним є формування мовних навичок і розвиток мовленнєвих умінь, що дозволяє студентам спілкуватися з викладачем і один з одним іноземною мовою.

У методичній літературі виділяють наступні види мовленнєвої діяльності: усні (аудіювання й говоріння) та письмові (читання й письмо).

Говоріння та письмо – це продуктивні (творчі) види мовленнєвої діяльності, які активно здійснюють повідомлення і стимулюють до читання та слухання.

Слухання та читання – це рецептивні (репродуктивні) види мовленнєвої діяльності, які здійснюють прийом і подальшу переробку мовного спілкування. Кожен вид мовленнєвої діяльності має свою специфіку і свої механізми, для кожного з них існують свої системи вправ і свої прийоми навчання.

Усі види мовленнєвої діяльності тісно пов'язані один з одним. Вони виступають компонентами єдиного цілого. Так, говоріння передбачає аудіювання, а аудіювання неможливе без говоріння, читання неможливе без письма.

Отже, для здійснення нормального мовного спілкування необхідно в однаковій мірі оволодіти всіма видами мовленнєвої діяльності. Викладач повинен враховувати специфіку того чи іншого виду мовленнєвої діяльності та застосовувати вправи і завдання відповідно до кожного з цих видів.

Графічна складова – це знання графічної системи текстів і письма, що охоплює два види мовленнєвої діяльності – письмо та читання, забезпечує сприйняття та розуміння графічної системи іноземної мови в читанні і адекватного відтворення його на письмі.

Комунікативна складова – це використання мовних знань, навичок, вмінь та здатність спілкування залежно від середовища, умов і потреб комунікації. Вона

полягає в здатності здійснювати усну і письмову комунікацію у конкретних умовах, відповідно до сфери і ситуацій професійного спілкування.

Метою навчання іноземної мови є формування у студентів комунікативної компетенції. Комунікативну компетенцію студента можна розглядати як здатність здійснювати мовленнєву діяльність через реалізацію комунікативної, мовленнєвої поведінки на основі фонологічних, лексико-граматичних, соціологічних і країнознавчих знань та навичок відповідно до різноманітних завдань і ситуацій спілкування [6].

Для розвитку комунікативних умінь необхідно створювати певні умови – це знання теми, володіння відповідним мовним матеріалом, розуміння ситуації та наявність стимулу для висловлювань. Матеріал для розвитку усного мовлення повинен засвоюватися до рівня повного автоматизму. Для досягнення цієї мети викладач повинен підготувати студентів до комунікації в реальних життєвих ситуаціях та навчити їх самостійно здобувати знання. Викладач іноземної мови повинен формувати у студентів вміння та навички іншомовного спілкування для отримання достатнього рівня комунікативної компетентності, щоб здійснювати спілкування в реальному житті та орієнтуватися у соціокультурних аспектах країни, мова якої вивчається.

На заняттях іноземної мови викладачу потрібно застосовувати особистісно-орієнтоване спілкування, створювати позитивну атмосферу для комунікацій, даючи можливість кожному студенту проявити себе та свої знання.

Соціокультурна складова – це знання іншої культури, соціальних і культурних особливостей в країні, мова якої вивчається, необхідних для здійснення міжособистісної взаємодії.

Значна роль в соціально-культурному формуванні особистості належить саме вищим навчальним закладам. Вищий навчальний заклад повинен формувати не тільки професійні навички у студентів, але й виховувати особистість.

Соціально-культурне формування особистості студента, як майбутнього фахівця в інформаційному співтоваристві, здійснюється переважно в процесі вироблення в нього стійких здібностей до комунікації з певним рівнем мовної компетенції.

В процесі соціально-культурного розвитку особистості викладачем виховується загальна і професійна культура майбутніх фахівців, розширюється їхній світогляд, виховується особисте ставлення до іншої культури в процесі опанування цієї культури, виховується у студентів культура спілкування, ціннісні орієнтації, почуття, емоції, позитивне ставлення до іноземної мови, культури народу, який розмовляє цією мовою.

Навчальна складова – це здатність до освіти та самоосвіти, самовдосконалення і задоволення пізнавальних інтересів у сфері іноземної мови.

Проблема формування вміння вчитися є актуальною в усіх вищих навчальних закладах України. Вона обумовлена зростанням потоку інформації, швидкою зміною та необхідністю сучасної людини оперативно опрацювати її. В таких умовах перед педагогами постає завдання зосереджувати увагу студентів на засвоєнні часто не пов'язаних між собою фактів, на самостійному відборі інформації, критичному її осмисленні та інших складових.

Фахова складова – це складова, що спрямована на використання іноземної мови для вирішення фахових завдань.

Суб'єктна складова – це здатність до рефлексії та саморефлексії у вирішенні професійних завдань.

Висновки. Отже, комунікативна компетентність має цілком чітку структуру, основними складовими якої є компетенції з різних точок зору, які характеризують і

дають в сукупності загальну, досить повну характеристику поняття "іншомовна комунікативна компетентність".

Також слід зазначити, що іншомовна комунікативна компетентність виступає лише інструментом, за допомогою якого професійна компетентність фахівця з фізичної культури і спорту дасть змогу виконати фахові завдання, які будуть стояти перед ним. Важливо розуміти, що невід'ємним завданням є також формування професійної готовності фахівця з фізичної культури і спорту, де б кожна із дисциплін, що вивчається, була представлена в необхідній пропорції та інтегрально забезпечувала як фахову, так і іншомовну комунікативну компетентність. Інакше кажучи, ці два елементи повинні бути дуже тісно взаємопов'язаними.

Список використаних джерел

1. Андриенко А.С. Развитие иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности студентов технического вуза (на основе кредитно-модульной технологии обучения) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / А.С. Андриенко. – Ростов н/Д, 2007. – 282 с.
2. Клименко Е.В. Формирование иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности будущих финансистов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Е.В. Клименко. – Калуга, 2004. – 200 с.
3. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь / Г. М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М.: АСАДЕМА, 2003. – С. 62
4. Словник іншомовних слів – Головна редакція української радянської енциклопедії – Київ, 1977 – С. 347 – 665
5. Сура Н.А. Навчання студентів університету професійно орієнтованого спілкування іноземною мовою : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н.А. Сура. – Луганськ, 2005.
6. Федоренко Ю. Комунікативна компетентність як найважливіший елемент успішного спілкування // Рідна школа. – 2002. – 1(864). – С. 63-65.
7. Хом'як А. П. Мовленнєва діяльність як засіб вербального спілкування. / А. П. Хом'як, П. А. Кліш. // Науковий вісник. Серія : Педагогічні науки. – 2010. – №23. – С. 34–40.
8. Шаповал А.Н. Взаимосвязанное обучение лексическим навыкам устной речи и чтения: монография / А.Н. Шаповал. – Н. Новгород, 2000 – С.17

Стаття надійшла до редакції 04.03.2017 р.

ЧЕРНЮК Т.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, г. Николаев, Україна

СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СПЕЦИАЛИСТА ПО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ И СПОРТУ

В статье дана краткая характеристика понятий «компетентность», «компетенция» и «иноязычная коммуникативная компетентность». Показана необходимость формирования и совершенствования иноязычной коммуникативной компетентности в совокупности ее составляющих. Определено, что для обеспечения иноязычной подготовки будущего специалиста по физической культуре и спорту необходимо использовать следующие составляющие коммуникативной компетентности: лингвистическую, графическую, коммуникативную, социокультурную, учебную, профессиональную и субъектную. Выявлено, что иноязычная коммуникативная компетентность выступает лишь инструментом, с помощью которого профессиональная компетентность специалиста по физической культуре и спорту позволит выполнять профессиональные задачи, которые будут стоять перед ним.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, иноязычная коммуникативная компетентность, составляющая коммуникативной компетентности

TCHERNIUK T.

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

THE SUBSTANCE AND STRUCTURE OF THE FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE SPECIALIST IN PHYSICAL TRAINING AND SPORTS

The article gives a brief description of the concepts of "competence", "competency" and "foreign language communicative competence." It is pointed the necessity of formation and improvement of foreign language communicative competence in the combination of its components. It is determined that for foreign-language training of future specialist in physical training and sports you need to use the following components of communicative competence: linguistic, graphic, communicative, socio-cultural, educational, professional and subjective. It is revealed that foreign language communicative competence is performed only as a tool by which professional competence of specialist in physical training and sport will help to carry out professional tasks that will appear in the future.

Keywords: *competence, competency, foreign language communicative competence, communicative competence component*

УДК 37.018.5 : 339 (477.85) "18/19"

АННА ШАЙНЕР

Національний університет «Львівська Політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТОРГІВЕЛЬНОГО ШКІЛЬНИЦТВА ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Здійснено ретроспективний аналіз генезису комерційної освіти Буковини в контексті визначальних західноєвропейських тенденцій та регіональних особливостей розвитку національної школи. Відтворено особливості організації навчальної діяльності учнів у провідних фахових, зокрема комерційних, школах в контексті державного освітнього законодавства. Визначено головні методи й засоби, які забезпечували комплексний підхід до оволодіння професійною майстерністю у провідних фахових установах. Виокремлено пріоритетні ідеї та принципи організації навчально-виховної діяльності учнівської молоді з метою їх імплементації в сучасний освітній простір України.

Ключові слова: *Північна Буковина, товариство, комерційна освіта, фахове шкільництво, навчальні заклади, реальна школа, реальна гімназія, комерційна школа*

Постановка проблеми. Об'єктивне вивчення історії зародження, становлення та розвитку національної школи у різних регіонах України актуалізується сучасними реформаційними процесами в освітній сфері, спрямованими на формування самобутньої моделі новітнього вітчизняного шкільництва. Обґрунтування його основних концептуальних засад вимагає аналітичного переосмислення змісту та методики навчання і виховання підростаючого покоління на усіх українських етнічних територіях. Історія шкільництва Північної Буковини продемонструвала намагання українців, незважаючи на складні соціально-економічні та політичні умови життя впродовж тривалого історичного періоду, зберегти національну

ідентичність. На особливу увагу заслуговує історико-педагогічний досвід другої половини XIX — початку XX століття, коли Північна Буковина перебувала у складі Австро-Угорської монархії. Освітня державна політика передбачала розбудову розгалуженої багатофункціональної структури шкільництва на основі поєднання теорії та практики у навчанні, підвищення статусу фахової освіти, зокрема комерційної та кооперативної, врахування регіональної специфіки економічного розвитку краю. Такі нововведення позитивно вплинули на підвищення освітнього кваліфікаційного рівня не тільки панівної національності — румунів, а також і корінного населення. Конкретно-історичний аналіз та інтерпретація змісту навчально-виховного процесу в буковинських освітніх закладах надасть можливість виокремити прогресивні європейські тенденції та національні особливості розвитку шкільництва з метою критичного переосмислення та імплементації позитивних здобутків у сучасну освітню концепцію української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська історіографія неодноразово зверталася до аналізу проблем розвитку шкільництва Північної Буковини, однак обмежувалася висвітленням окремих питань цієї складної теми та не вивчала загальних положень, концепцій та принципів навчально-виховного процесу в освітніх установах краю. Майже недослідженою залишається діяльність фахових навчальних закладів та їх вплив на зміцнення фінансово-економічного статусу автохтонного українського населення. Окремі аспекти функціонування фахових, зокрема комерційних, шкіл розкрито у наукових роботах В. Ботушанського, О. Ботушанського, О. Пенішкевич, І. Петрюк [1; 14; 15; 16].

Метою даної статті є провести ретроспективний аналіз генезису торгівельного шкільництва Північної Буковини у другій половині XIX – на початку XX століття, визначити особливості його розвитку для окреслення перспективи творчого використання позитивних ідей у сучасному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу. Промисловий переворот XIX ст. в Європі значно підвищив статус фахової освіти, зокрема комерційної та кооперативної, яка була покликана обслуговувати громіздкий промисловий та аграрний сектори економіки. Загальноєвропейські тенденції призвели до революційних перетрубацій освітньої системи Австро-Угорщини, які спричинили кардинальні зміни умов організації різнопрофільних навчальних закладів на усіх етнічних територіях де проживали національні меншини.

Упродовж другої половини XIX – початку XX ст. у Північній Буковині в умовах конституційного ладу Габсбурзької монархії зароджуються ринкові відносини, розбудовується інфраструктура регіону, формується конкурентне середовище на ринку праці, що потребувало висококваліфікованих працівників для ефективного виконання професійних обов'язків у різних секторах економіки. Такі суспільні запити могла задовільнити розгалужена мережа фахових навчальних закладів, історія заснування яких сягає 70-их рр. XIX ст. Однак, в освітніх домаганнях перевага надавалася панівній національності — румунам, що й стало основною перепорою у підвищенні освітнього рівня та здобутті фахових, зокрема комерційних, знань. Тому, українська національна меншина Північної Буковини, намагаючись відстояти власне право на рідномовну школу, створювала різноманітні національно-культурні, економічні та політичні товариства й організації. Процеси національного відродження у Північній Буковині протікали у вкрай несприятливих умовах, про що свідчать статистичні дані: напередодні Першої світової війни чисельність української інтелігенції не перевищувала 1100 осіб (0,36% населення краю) [14, с. 24].

Центром патріотичного виховання української спільноти краю після проголошення Австрійської конституції стало культурно-просвітнє товариство «Руська бесіда», у якому активно працювали Ю. Федькович, брати Г. і С. Воробкевичі, С. Смаль-Стоцький та ін. Товариство розпочало нову віху у процесі пробудження національної свідомості буковинців та повною мірою задовольняла їхні духовні і культурні потреби. Головою «Руської Бесіди» обрано С. Смаль-Стоцького, секретарем – О. Попович. До його першого відділу увійшли І. Винницький, О. Попович, М. Шкурган, Ю. Пігуляк та ін. Товариство «Руська Бесіда» стало праматір'ю усіх наступних національно-просвітніх та господарських товариств. Кинуті зерна проросли в діяльності політичного об'єднання «Руська Рада» (1870 р.), академічних товариств «Союз» (1875 р.), «Народний Дім» (1884 р.), «Руське драматично-літературне товариство» (1884 р.), «Руська Школа» (1887 р.) (з 1908 р. – «Українська школа»). До війни «Українська школа» нараховувала 12 філій, центральним завданням яких було ширити освіту серед населення, відкриваючи приватні школи. У 1908 р. товариство започаткувало «Курс для подальшої освіти української молоді» в Чернівцях, який 1909 р. став приватною українською учительською дівочою семінарією з підготовчими курсами. З ініціативи І. Герасимовича у 1912 р. Вашковецька філія «Української школи» заснувала приватну українську реальну гімназію у Вашківцях над Черемошем [17, с. 4]. Обидві приватні школи розвивались досить успішно до їх закриття румунською владою в 1922 р. Чернівецька філія «Української школи» видавала «Крейцарову Бібліотеку для дітей» за редакцією Ілярія Карбулицького (1900–1914), а згодом – дитячу бібліотеку. За сприяння «Української школи» в селах діяли громадські товариства «Шкільна поміч», які допомагали українській незаможній, але талановитій молоді вступати до середніх та вищих навчальних закладів.

Прогресивну національно-орієнтовану діяльність проводили українські молодіжні об'єднання «Січ» і «Союз», члени яких відкривали хати-читальні та організовували культурно-освітні заходи [12]. Значну роль відіграв також «Український Народний Дім» у Чернівцях, при якому засновано бурсу, друкарню та українську приватну дівочу семінарію товариства «Українська школа» [6, арк. 1–21].

Товариство «Вільна організація українського учительства на Буковині» (1908 р.) стало правозахисною інституцією буковинських педагогів. На членів товариства покладалося завдання «зблизити ся до народу і працювати для его добра... повинен учитель свою працю, почату в школі, безперервно продовжати із доростаючою молодіжню і господарями, давати ініціативу до всяких хосенних організацій, служити помічю і порадою так у всіх проявах громадянського і товариського життя як рівнож бути радником і приятелем в справах приватних, особистих своїх громадян...» [19]. Виконати покладені обов'язки передбачалось за допомогою заснування читальні, «Шкільної помочі», райфайзенських кас, крамниць системи Рочдель та кооперативів [3, с. 4]. Пріоритетним напрямом роботи буковинського учительства визначалось проведення господарсько-економічних викладів з кооперації, господарської та торгівельної науки для покращення матеріального становища українців. Педагогічні та кооперативні діячі, розуміючи необхідність економічного піднесення краю, вбачали нагальну потребу у відкритті української приватної торгівельної школи, яка б на національних засадах виховувала покоління діловодів, крамарів, правників, спілкових працівників та приватних підприємців, «які працювали би в наших екон. товариствах, ми могли би при їх помочи видерти торгівлю з чужих рук і стати почасти економічно вільними» [13].

У період 1895–1914 рр. відбувся перелом у розвитку українського шкільництва Північної Буковини, що позначився зміною постановки мети навчання і виховання національно свідомої молоді. Цей процес пришвидшило прийняття Закону «Про

приватну середню освіту» прийнято 4 квітня 1911 р. 3-поміж різнопрофільних навчальних закладів успішною роботою відзначалась перша українська агрономічна школа, відкрита 1871 р. за сприяння Х. Петровича – президента товариства крайової культури. З 1895 р. її реорганізовано в середній сільськогосподарський заклад із трирічним терміном навчання [15, с. 138-139]. Однак, українські культурно-просвітні й господарські товариства Північної Буковини не змогли втілити в життя задекларовані освітні завдання через цілковиту румунізацію усіх освітніх ланок, відсутність масової національної свідомості серед корінного населення регіону та початок воєнних дій у 1914 р. [21, с. 47].

Розвиток освіти Північної Буковини регламентував шкільний буковинський крайовий закон (1873 р.), який стимулював розвиток фахового шкільництва, представленої реальними школами, які носили комерційно-технічне спрямування [11, с. 54–55]. З 1870-х років з'явилися також реальні гімназії, які готували молодь до вступу у фахові та вищі технічні школи. Економічний напрям навчання в таких закладах набув пріоритетного значення і забезпечувався впровадженням у навчальні програми таких дисциплін, як комерційна діяльність, бухгалтерія, вексельне право, товарознавство та купецькі рахунки [15, с. 138]. Окрім того, до навчальних програм загальнообов'язкових предметів для реальних школах Північної Буковини були включені окремі теми з торгівельних наук. Наприклад, у початкових класах, вивчаючи арифметику, учні ознайомлювалися з векселями, цінними паперами та митними розрахунками, курсом національної валюти щодо закордонних грошових знаків і навпаки, розрахунком доходів та видатків тощо. У старших класах акценти ставили на політехнічних дисциплінах: креслення, машинобудування та інженерія. [4, арк. 19; 5, арк. 2]. На кінець XIX ст. у Північній Буковині діяло 4 реальних гімназій і реальна школа [18].

Фунціонування фахових навчальних закладів Північної Буковини перейшло на якісно новий та ефективніший рівень лише на початку XX ст. Фахове шкільництво регламентувалося законами та положенням «Про професійну освіту» (16 лютого 1910 р.), згідно яких при МВО діяли відділи і спеціальні курси, які забезпечували методично-дидактичною базою торгівельні школи, призначали директора і педагогічний склад, брали участь у прийнятті статутів та навчальних планів. [2, с. 12–14].

Процеси зародження торгівельного шкільництва Північної Буковини пов'язані з ініціюванням Буковинською палатою торгівлі і ремесла та МВО відкриття Чернівецької державної промислової школи (1873 р.), до складу якої входили будівельне й технічне відділення [8]. У зв'язку з нагальною потребою у працівниках торгівлі та комерції при промисловій школі в Чернівцях з 1883 р. почала діяти підготовча комерційна школа і трирічне торгівельне відділення [15, с. 219]. Останнє функціонувало у формі однорічної підготовчої і трирічної основних шкіл, куди приймали учнів від 13 років за результатами вступних випробувань. Випускників гімназій або реальних шкіл зараховували на перший курс торгівельного відділення без вступних випробувань. Новаторським підходом шкільної адміністрації було запровадження поодиноких іспитів наприкінці кожного навчального семестру. Повний курс навчання завершувався випускними екзаменами й отриманням атестату зрілості, який надавав можливість вступати до технічних, будівельних та торгівельних академій. Майбутні комерсанти і діловоди здобували фахові знання з банківської справи та товарознавства. Навчальна програма освітнього закладу з 28-годинним тижневим навантаженням охоплювала комерційну арифметику, бухгалтерський облік, торгівельну кореспонденцію, комерційне і вексельне право, товарознавство й торгівельну справу. Згодом через зростаючий попит на фахівців

торгівельної справи курс було продовжено до чотирьох семестрів, а у 1892/1893 н.р. відкрито підготовчий клас. [10, арк. 1].

У 1892 р. для підвищення кваліфікації комерсантів-практиків при школі організовано спершу дворічний, а згодом трирічний вечірній курс. Навчання відбувалось тричі на тиждень по дві години у вечірній час та охоплювало лише фахові дисципліни комерційного спрямування, які викладали німецькою мовою. У стінах навчального закладу здобували освіту учні з Буковини, Східної Галичини, Румунії, Угорщини та Росії.

Директорську посаду обіймав Йозеф Лайцнер, під патронатом якого діяльність школи проводилась на високому науково-педагогічному рівні. У складі педагогічного колективу були як штатні так і запрошені викладачі. Зокрема, К. Бехіні вів курс товарознавства, Г. Вігліцький читав бухгалтерський облік, Е. Гаусвальд викладав каліграфію, Л. Грабшайд – вексельне та комерційне право і торгівельну справу, банківський працівник Г. Грудер – комерційну арифметику та бухгалтерський облік. Хоча навчальний заклад фінансувався за рахунок приватних коштів, контроль над діяльністю торгівельних навчальних закладів Північної Буковини, згідно з розпорядженням від 1880 р., здійснювало МВО.

Діяльність комерційних шкіл регіону узгоджувалася з головними нормами Закону та Положення «Про комерційну освіту» від 14 серпня 1909 р. та «Про елементарні комерційні школи» від 14 вересня 1909 р. Згідно цих законопроектів було уніфіковано навчальні програми спеціалізованих освітніх закладів шляхом затвердження циклу обов'язкових дисциплін: румунської, французької, німецької, італійської мов, комерційного листування, бухгалтерської справи, географії, арифметики, історії та природознавства [9, арк. 2, 21].

Особливостями організації навчально-виховного процесу в комерційних освітніх закладах були неперервність, комплексний підхід до оволодіння фаховою майстерністю, зорієнтованість на формування практичних умінь та навичок, відповідність навчальних планів нормам державного законодавства.

Отже, середня ланка освіти Північної Буковини була виключно державною, про що свідчить статистика: серед 14 державних середніх шкіл на теренах краю нараховували реальну гімназію, реальну школу, 3 жіночі ліцеї та 9 класичних гімназій, де навчалось 6617 учнів [15, с. 51]. Приватне торгівельне шкільництво в регіоні обмежувалось фаховими викладами та курсами, що зумовило масовий відтік студентської молоді до навчальних закладів Східної Галичини та Закарпаття.

Вищу школу Північної Буковини представляв Чернівецький університет як важливий осередок науки і культури краю, посередник у залученні молоді до надбань європейської цивілізації. Вищий навчальний заклад формально мав усі права, якими користувалися аналогічні виші, хоча його робота ускладнювалася недостатнім матеріально-технічним оснащенням, браком необхідних приміщень, недосконалістю навчальних планів та програм. В університеті діяло три факультети: юридичний, філософський і теологічний. За національною приналежністю переважна частина студентів була румунського походження. У 1875 р. у стінах вишу навчався 191 студент, з них 40 українців (5 – на теологічному, 12 – на філософському та 23 – на юридичному факультетах) [7, арк. 4–6]. Вони разом з учнівською молоддю поповнювали лави української інтелігенції, брали активну участь у суспільному русі, пропагували просвіту серед широкого загалу. Викладання дисциплін математичного циклу розпочалось із введенням у грудні 1876 р. семінарів з математики та математичної фізики [20, с. 9].

З відкриттям університету там були засновані кафедра політичної економії та кафедра статистики. Першим професором кафедри політекономії був Фрідріх Кляйнвехтер з Празького університету. У своїх працях вчений досліджував

організацію промислового виробництва та здійснював порівняльний аналіз різних економічних систем. Окрім нього, в різний період часу там працювали Ю. Платтер, Й.-А. Шумпетер, С. Смаль-Стоцький.

На філософському факультеті проводили лекції і практичні заняття з історії римського приватного права, римського цивільного процесу, німецької історії і права, церковного права, австрійського приватного сімейного права, торгівельного та вексельного права.

Висновки. Розвиток комерційної освіти у Північній Буковині був складним процесом, на який вплинули суспільно-політичні й економічні чинники, європейські та вітчизняні підходи до організації навчально-виховного процесу у фахових школах. Наприкінці XIX – на початку XX ст. відбувся переломний момент у реформуванні освітньої галузі. Серед суспільних проблем у конституційній Австро-Угорщині першій посила справа середнього і професійного шкільництва. Упродовж досліджуваного періоду спостерігалось підвищення соціальної ролі та ваги в економічному житті краю прикладних знань і забезпечення запитів суспільства через відкриття різноступеневих торгівельних навчальних закладів. Цілісна структура торгівельного шкільництва, яка складалась з початкової, середньої та вищої ланок, функціонувала на основі загальнодержавних нормативно-правових актів. Специфічною особливістю розвитку фахового шкільництва Північної Буковини був його виключно державний характер, оскільки українська національна еліта краю була нечисельною та не мала можливості повноцінно розвивати національну культуру й освіту. Нагромаджений історичний та педагогічний досвід у продукуванні висококваліфікованих кадрів є цінним і повчальним у контексті цілісної реорганізації професійної освітньої системи в незалежній українській державі.

Строкатість тогочасних ідей актуальна і нині, а їх критичне наукове переосмислення та застосування на практиці допоможе в розбудові економічного напрямку освіти, дозволить визначити й обґрунтувати стратегії та перспективи розвитку комерційних освітніх установ у XXI ст. Зокрема, цінним досвідом може стати уніфікація навчальних планів та створення єдиних загальнодержавних навчальних програм вузькоспеціалізованих, профільних дисциплін, які б застосовувалися в усіх діючих технічних, агрономічних та комерційних навчальних закладах різного рівня акредитації, оскільки такий підхід до організації навчання забезпечив високий рівень підготовки висококваліфікованих спеціалістів у буковинських фахових школах, які функціонували впродовж другої половини XIX — на початку XX ст.

Список використаних джерел

1. Ботушанський В. М., Ботушанський О. В. Розвиток сільської кооперації на Буковині у 80-их рр. XIX – на початку XX ст. / В. М. Ботушанський, О.В. Ботушанський. – Чернівці : Зелена Буковина, 2002. – 260 с.;
2. Вістник законів і розпоряджень для воєводства Буковини. – Чернівці, 1912. – 32 с.
3. Герасимович І. Подрібний розклад праці укр. народн. учительства по громадах / І. Герасимович // Каменярі. – Мамаївці, 1909. – Чис. 3. – 20 лютого, С. 4–5; 5 березня. – Чис. 4. – С. 4–5.
4. ДАІФО, ф. 553, оп. 1, спр. 1, 50 арк.
5. ДАІФО, ф. 553, оп. 1, спр. 2, 11 арк.
6. ДАЧО, ф. 3, оп. 1, спр. 6829, 21 арк.
7. ДАЧО, ф. 3, оп. 1, спр. 4070, 6 арк.
8. ДАЧО, ф. 211, спр. 210, арк. 4–9.
9. ДАЧО, ф. 879, оп. 1, спр. 1, 34 арк.
10. ДАЧО, ф. 211, оп. 1, спр. 1532, 1 арк.

11. Курляк І. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX ст.), історико-педагогічний аспект / Ірина Курляк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. – 328 с.
12. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / І. Лисяк-Рудницький. – Київ : Основи, 1994. – Т. 1. – 554 с.
13. Нам треба заснувати укр. приватну торговельну школу // Каменярі. – Чернівці, 1921. – Чис. 16. – С. 2.
14. Нариси з історії Північної Буковини / Ботушанський В. М. [та ін.]. – К. : Наукова думка, 1980. – 389 с.
15. Пенішкевич О. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX ст.) : монографія / О. Пенішкевич. – Чернівці : Рута, 2002. – 520 с.;
16. Петрюк І. Розвиток загальної середньої освіти на Буковині (1774–1918 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / І. Петрюк – Чернівці, 1998. – 277 с.].
17. 50-ліття «Української Школи» на Буковині // Рідна школа. – Львів, 1937. – Чис. 20. – С. 318–321.
18. Саф'янюк З. Розвиток теорії та практики реальної освіти на західноукраїнських землях (1849–1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. – 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / З. Г. Саф'янюк. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.
19. Статут «Вільної організації українського учительства на Буковині» // Каменярі. – Мамаївці, 1909. – 1 цвітня. – Чис. 1. – С. 10–11.
20. Чернівецький державний університет / редкол. : Червінський К. О. (гол.) [та ін.]. – Львів : Вища школа, 1975. – 192 с. : іл., портр. – (МВ ССО УРСР. 100 років ЧДУ).
21. Школа політичної економії // Економіст. – Львів, 1904. – Чис. 3. – С. 45–50.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2017 р.

ШАЙНЕР А.

Національний університет «Львівська політехніка», Україна

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ТОРГОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ СЕВЕРНОЙ БУКОВИНЫ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX — В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

В статье осуществлен ретроспективный анализ генезиса коммерческого образования Буковины в контексте определяющих западноевропейских тенденций и региональных особенностей развития национальной школы. Определены главные методы и средства комплексного подхода к овладению профессиональным мастерством в ведущих образовательных учреждениях. Выделены приоритетные идеи и принципы организации учебно-воспитательной деятельности ученической молодежи с целью их имплементации в современное образовательное пространство Украины.

***Ключевые слова:** Северная Буковина, общество, коммерческое образование, профессиональное образование, учебные учреждения, реальная школа, реальная гимназия, коммерческая школа.*

SHAYNER A.

Lviv Polytechnic National University

PECULIARITIES OF COMMERCIAL SCHOOLING DEVELOPMENT IN NORTH BUKOVYNA AT THE END OF THE XIXTH AND THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

The article is a retrospective analysis of the genesis of commercial education in Bukovyna at the end of the XIXth and the first third of the XXth century. The defining Western European values and trends as well as regional peculiarities of national schools development had an impact on the development of the system of commercial schooling in the Austro-Hungarian monarchy. The main directions of the activities of the Ukrainian national and elucidative as well as economic societies and organizations are characterized. They are stated to have enhanced cultural and educational level of the indigenous population and their impact on strengthening their financial and economic

status. The article deals with the preconditions that dramatically influenced the changes in the official state policy on reforming the educational system towards the development of multi-branched structure of schooling through a combination of theory and practice in education, raising the status of vocational education, in particular commercial and cooperative, taking into account the regional specifics of economic development of the region. The peculiarities of organizing learning activities of students in the leading vocational, including commercial schools, in the context of the state educational legislation are depicted. The basic methods and means are defined to have provided an integrated approach to mastering professional skills in leading professional institutions. On the basis of the analysis of curricula a series of compulsory disciplines for all commercial educational institutions is outlined. They included commercial arithmetic, accounting, trade correspondence, bills and commercial law as well as commodity trading business. It is proved that the benefit of public secondary schools in the local education system had a negative impact on the development of private schooling. The prospective ideas as well as principles of organization of students' educational activities are determined to be implemented in the modern educational space of Ukraine.

Keywords: Northern Bukovyna, society, commercial education, vocational schooling, educational institutions, realni schools, realni gymnasiums, commercial school

УДК 796.077.4:796.382–055.25

ЄВГЕНІЯ ШАПОВАЛ

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ПЛАНУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЖІНОЧОЇ ФУТЗАЛЬНОЇ КОМАНДИ ВИЩОЇ ЛІГИ

Розглядаються особливості організації тренувального процесу в роботі з дівчатами–гравцями команди з фут залу. Аналізуються вимоги до роботи тренера – як спортивного, так і психолого-педагогічного характеру. В основі опису планування навчально-тренувального процесу жіночої футзальної команди вищої ліги лежать спостереження за навчально-тренувальним процесом та виступами у вищій лізі та кубку України жіночої команди Полтавського заводу медичного скла впродовж ігрового сезону 2016-2017 років.

Ключові слова: футзал, жіноча команда з футзалу, тренер, тренування, планування тренувального процесу, професійна майстерність тренера

Постановка проблеми. Для досягнення максимальної ефективності ігрової діяльності командою вищої ліги потрібно чітко планувати її навчально-тренувальний процес, урахувавши значну кількість різнорідних обставин: специфіку складу команди, особливості жіночого організму, терміни змагань, а в ряді випадків і кліматичні умови та інше. Сьогодні також дуже важливо ураховувати можливості клубу – фінансове забезпечення, специфіку матеріально-технічної бази, інвентарю тощо – та максимально їх використати.

Планування тренувального процесу є основою тренерської роботи в професійній команді. Це найскладніша частина роботи тренера. Планування вимагає глибоких педагогічних, управлінських та спеціальних знань, уміння правильно обирати засоби і методи тренування, розраховувати необхідний для їх виконання час, беручи до уваги цілу низку обставин, які виступають щоразу в новому поєднанні.

Створений план підготовки на сезон визначає форми контролю за його виконанням і методи аналізу результатів.

Планування спортивного тренування здійснюється як для команди, так і для кожного гравця окремо. Складаються командні та індивідуальні плани.

Під час розробки плану враховуються масштаби змагань, у яких братиме участь команда, кваліфікація команд суперників, з котрими буде зустрічатися команда, використовується система контрольних завдань і вправ, за допомогою яких оцінюється рівень фізичної, технічної, тактичної та ігрової підготовленості окремих гравців і команди в цілому.

Для футзалу характерною є командна боротьба з суперником, що вимагає вдосконалення не тільки індивідуальних, але й командних ігрових дій. З урахуванням цих особливостей спрямованість навчально-тренувального процесу розподіляється на фізичну, технічну, тактичну та ігрову підготовку. Зростає важливість технічної та тактичної за рахунок деякого скорочення часу на фізичну підготовку. Тому тренерів необхідно правильно спланувати навчально-тренувальні збори (НТЗ), бо саме там гравці отримують базову фізичну підготовку, якої повинно вистачити на весь ігровий сезон.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Підготовка висококваліфікованих футзалісток вимагає від тренерів високої педагогічної майстерності. У навчально-тренувальному процесі з футзалу на ігровий сезон до змісту тренування відноситься: періодизація тренування в річному циклі, спрямованості тренувального процесу, засоби і методи тренування, визначення понять обсягу та інтенсивності, методи відновлення, організація тренувальних занять, планування [4, 11 та інші].

Теоретичні і методичні засади з побудови навчально-тренувальних занять з урахуванням їх змісту та спрямованості з футзалу (міні-футболу) вивчали Г. Лисенчук, В. Соломонко, В. Левчук, Г. Максименко та інші. Окремі аспекти розвитку технічних елементів в контексті вдосконалення технічної підготовки у футзалі (міні-футболі) стали предметом вивчення Г. Лисенчука, С. Андреева, Б. Без'язичний, В. Соломонко, В. Левчук, Д. Випріков та інших. Є. Шаповал (2015) досліджує проблему формування рухових навичок дівчат 11-14 років засобами міні-футболу у дитячо-юнацьких спортивних школах [11].

Однак, як зазначають Г. Лисенчук (2007), В. Левчук (2006) та інші досліджень з питань навчально-тренувального та змагального процесу з міні-футболу (футзалу) проведено небагато [10 та інші].

Наукові дані щодо навчально-тренувального процесу команд вищої ліги України жіночого футзалу практично відсутні. У цьому й полягає актуальність нашого дослідження.

Результати досліджень та їх обговорення.

Для опису планування навчально-тренувального процесу жіночої футзальної команди вищої ліги ми спостерігали за навчально-тренувальним процесом та виступами у вищій лізі та кубку України за жіночою командою «ПЗМС» м. Полтава протягом ігрового сезону 2016-2017 років.

В побудові багаторічної підготовки В. Платонов розділяє чотири етапи підготовки: початкової підготовки, попередньої базової підготовки, спеціалізованої базової, підготовки до вищих досягнень [9]. Оскільки ми спостерігаємо за командою вищої ліги, то безсумнівно нас цікавить етап підготовки до вищих досягнень.

Етап підготовки до вищих досягнень припадає на період життя спортсменки-футзалістки, коли переважно завершується формування всіх функціональних систем, що забезпечують високу працездатність та імунітет організму до несприятливих чинників, що виявляється в процесі напруженого тренування.

Значно збільшується частка засобів спеціальної підготовки в загальному обсязі тренувальної роботи, різко зростає змагальна практика.

Основне завдання етапу – максимальне використання засобів, здатних викликати бурхливе протікання адаптаційних процесів. Сумарні величини обсягу і інтенсивності тренувальної роботи досягають максимуму, широко використовуються заняття з великими навантаженнями, кількість занять в тижневих мікроциклах може досягти 15-20 і більше, різко зростає обсяг спеціальної психологічної, тактичної і інтегральної підготовки.

Принципово важливим моментом є забезпечення умов, при яких період максимальної схильності спортсмена до досягнення найвищих результатів співпадає з періодом найінтенсивніших і складніших і координаційному відношенні тренувальних навантажень. При такому збігу спортсменові вдається досягти максимально можливих результатів [6, 7, 8, 9 та інші].

Однією з основних умов високої ефективності системи підготовки жінок, які займаються футзалом полягає в чіткому дотриманні вимог щодо вікових та індивідуальних анатомо-фізіологічних особливостей організму. Це дозволяє правильно вирішувати вибір засобів та методів тренування, дозування тренувальних і змагальних навантажень, прогнозування можливих досягнень в ігровому сезоні та в підготовці до нього: навчально-тренувальний процес в річному циклі у всіх періодах (підготовчий, змагальний, перехідний) [3, 6, 7, 9 та ін.].

Підготовка команди жфк «ПЗМС» у межах одного макроциклу виглядає таким чином: фізична підготовка – 25-30 % часу, на технічну – 35-40 %, на тактичну та ігрову – 30 %.

У поточному плануванні навчально-тренувального процесу команди, яка грає у вищій лізі України, жфк «ПЗМС», макроциклом є один рік. Початок макроциклу припадає на початок перших тренувальних зборів (середина серпня, початок вересня), а кінець на останній день відпочинку наприкінці поточного сезону. Планування тренувального процесу на наступний сезон слід починати наприкінці поточного макроциклу.

Перш за все, перед плануванням нового макроциклу дуже важливо визначитися зі складом команди на майбутній ігровий сезон. Потрібно проаналізувати недоліки (аналізуючи минулий ігровий сезон) кожної ігрової позиції та підібрати нових гравців необхідного амплуа (воротар, захисник, нападник, універсал), враховуючи те, що деякі з нових гравців можуть не підійти команді. Тому кандидатів на кожне ігрове амплуа завжди повинно бути більше, ніж потрібно команді. У кінці підготовчого періоду треба остаточно визначитися зі складом команди на майбутній ігровий сезон. Невід'ємною частиною планомірного тренувального процесу є навчально-тренувальні збори (НТЗ). Спортивна підготовка у командах дитячо-юнацьких спортивних шкіл, першої та вищої ліги протягом річного циклу здійснюється за окремими розділами, які мають самостійні ознаки, а саме сторони підготовки: фізична, технічна, тактична, теоретична, морально-вольова та інтегральна [5 та інші].

НТЗ планують з виїздом у більш придатні для підготовки місця. Організація, що проводить навчально-тренувальні збори, орієнтується на краще забезпечення проживання, повноцінний харчовий режим, забезпечення засобів відновлення (лазні, бані, масажні кабінети та інше), зосереджуючи увагу спортсменок, головним чином, на навчально-тренувальній роботі, акліматизації тощо. Найчастіше збори бувають короткочасними (10-14 днів), але залежно від завдань, ця робота іноді продовжується понад місяць.

Тренери жіночої футзальної команди «ПЗМС» в навчально-тренувальному процесі річного циклу на підготовчому етапі планують тренувальний процес з

урахуванням окремих сторін підготовки, що дозволяє більш систематизовано підібрати засоби і методи підготовки, а також визначити критерії контролю за рівнем підготовленості спортсменок. В основі змагального та перехідного етапу використовують інтегральну підготовку.

Сутністю інтегральної підготовки є об'єднання в одне ціле умінь та навичок, фізичних якостей, знань, досвіду, рівня підготовленості, що дозволяє здійснювати комплексну (інтегральну) підготовку [5, 9 та інші].

При плануванні змісту НТЗ особлива увага приділяється фізичній підготовці. Вона повинна бути спланована так, щоб фізичної підготовки вистачило до кінця ігрового сезону. В командах високого рівня, так і в команді «ПЗМС» є необхідність проведення двох (трьох) навчально-тренувальних зборів.

Перший збір проводиться на загально-підготовчому етапі підготовчого періоду. Головне завдання – формування передумов для розвитку спортивної форми. Основна увага на цьому зборі приділяється загальній та спеціальній фізичній підготовці. Важливим завданням спеціальної підготовки на першому етапі підготовчого періоду є підвищення здатності спортсмена витримувати значні навантаження.

Другий збір проводиться на спеціально-підготовчому етапі. На цьому зборі в основному проводиться робота над технічною та техніко-тактичною підготовкою. В ході цього збору команда відпрацьовує усі технічні елементи та тактичні взаємодії з свого арсеналу, проводяться контрольні ігри з іншими командами. Тренер остаточно визначається зі складом команди на майбутній сезон. Цим етапом закінчується підготовчий період [2, 4, 5 та інші].

Також потрібно підібрати правильні засоби лікарського контролю. Лікарський контроль дуже важлива частина НТЗ та протягом всього ігрового сезону. Лікар команди повинен стежити за станом гравців протягом усього річного циклу. Лікар підбирає засоби відновлення після навантажень, для продовження інтенсивного тренування. Правильно організований та достатньо поглиблений лікарський контроль дає необхідні дані для індивідуалізації тренування згідно з урахуванням типу нервової діяльності та стану здоров'я футзалісток [5, 8, 9 та інші].

Головна мета навчально-тренувального процесу у змагальний період – збереження спортивної форми і реалізація її в ігровій діяльності. Тривалість змагального періоду визначається календарем головних змагань.

Відносно календаря змагань вищої ліги, де бере участь жфк «ПЗМС» ігровий сезон триває з жовтня по травень. В цей період є місячний перерив – у січні місяці, тому в такому випадку, тренери, навіть за відсутністю ігор згідно календаря змагань, планують товариські зустрічі чи проводять турніри, які мають велике навантаження (фізичне, техніко-тактичне та психологічне), що забезпечує ритмічність навчально-тренувального процесу та змагань, ураховуючи календар змагань вищої ліги та кубку України.

Висновки. Таким чином, планування навчально-тренувального процесу жіночої футзальної команди вищої ліги вимагає від тренера чималої професійної та психолого-педагогічної компетентності, аби цей процес набув вигляду цілісної, всебічно вивіреної системи впливів на подальший розвиток майстерності спортсменок.

Список використаних джерел

1. Андреев С. Н. Мини-футбол. Подготовка юных футболистов в спортивных школах и любительских командах / С. Н. Андреев, В. С. Левин. – Липецк: ГУ РОГ «Липецкая газета», 2004. – 496 с.

2. Без'язичний Б. І. Дослідження особливостей змагальної діяльності у міні-футболі / Б. І. Без'язичний, О. В. Сірій // Педагогіка, психологія та мед.-біол. проблеми фіз. виховання і спорту. – 1999. – № 20. – С. 14–15.
3. Волков Л. В. Теория и методика детского и юношеского спорта / Л. В. Волков – К. : Олимпийская литература, 2002. – 293 с.
4. Выприков Д. В. Построение учебно-тренировочного процесса на основе комплексной оценки нагрузок квалифицированных спортсменов в мини-футболе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Дмитрий Викторович Выприков. – Малаховка, 2008. – 161 с.
5. Костюкевич В. М. Теорія і методика тренування спортсменів високої кваліфікації: Навчальний посібник / В. М. Костюкевич . – Вінниця: «Планер», 2007.– 273 с.
6. Лисенчук Г. А. Упражнения для технико-тактической подготовки в мини-футболе : метод. рекомендации / Г. А. Лисенчук, А. В. Ромко, С. Г. Лисенчук. – К., 1998. – 231 с.
7. Лисенчук Г. А. Управление подготовкой футболистов / Г. А. Лисенчук. – К. : Олимпийская литература, 2003. – 271 с.
8. Никитушкин В. Г. Многолетняя подготовка юных спортсменов : монография / В. Г. Никитушкин. – М. : Физическая культура, 2010. – 240 с.
9. Платонов В. Н. Периодизация спортивной тренировки. Общая теория и ее практическое применение / В. Н. Платонов. – Киев : Олимплит., 2013. – 624 с.
10. Чернобай І. М. Швидкість виконання технічних прийомів з м'ячем гравцями у міні-футбол команд майстрів та студентських команд / І. М. Чернобай, Т. В. Кузь // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. праць. – Харків: ХДАДМ, 2009. – С. 134-138.
11. Шаповал Є. Ю. Формування рухових навичок дівчат 11-14 років засобами міні-футболу у дитячо-юнацьких спортивних школах: дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я) / Є. Ю. Шаповал. – Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х. – 2015. – 266 с.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2017 р.

ШАПОВАЛ Е.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко, Україна

ПЛАНИРОВАНИЕ УЧЕБНО-ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА ЖЕНСКОЙ ФУТЗАЛЬНОЙ КОМАНДЫ ВЫСШЕЙ ЛИГИ

Рассматриваются особенности организации тренировочного процесса в работе с девушками-игроками команды по футзалу. Анализируются требования к работе тренера - как спортивного, так и психолого-педагогического характера. В основе описания планирования учебно-тренировочного процесса женской футзальной команды высшей лиги лежат наблюдения за учебно-тренировочным процессом и выступлениями в высшей лиге и кубке Украины женской команды Полтавского завода медицинского стекла в течение игрового сезона 2016-2017 годов.

***Ключевые слова:** футзал, женская команда по футзалу, тренер, тренировка, планирование тренировочного процесса, профессиональное мастерство тренера*

SHAPOVAL E.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Ukraine

PLANNING OF TRAINING PROCESS WOMEN'S FUTAL TEAM OF HIGH LEAGUE

The peculiarities of the organization of the training process in working with the girls-players of the futsal team are considered. The requirements for the work of the trainer - both sporting and psychological and pedagogical - are analyzed.

It is noted that the planning of the training process is the basis of coaching in the professional team. This is the most difficult part of the coach's work. Planning requires profound pedagogical,

managerial and specialist knowledge, the ability to correctly choose the means and methods of training, to calculate the time necessary for their implementation, taking into account a variety of circumstances that occur each time in a new combination.

The basis of the description of the planning of the training process of women's futsal team of the higher league is the observation of the training process and performances in the higher league and Ukrainian Cup of women's team of the Poltava factory of medical glass during the game season 2016-2017.

Keywords: *futsal, female futsal team, coach, training, coaching planning, professional coaching skills*

УДК 378.147:373.3.011.3 - 051

ЗОЯ ШЕВЦІВ

Рівненський державний гуманітарний університет

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовується актуальність проблеми формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя загальноосвітньої школи з інклюзивною формою навчання, розглядається її сутність, структурні компоненти і базові компетенції.

Ключові слова: *соціально-педагогічна компетентність, компетенції, майбутній вчитель початкових класів, інклюзивне навчання.*

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямом освітньої реформи в Україні є впровадження інноваційної форми навчання - інклюзивного навчання, яке забезпечує право кожної дитини з особливими освітніми потребами отримати загальну освіту за місцем проживання, що вимагає від вчителя початкових класів оволодіння інноваційною професійною діяльністю. Погоджуємося з думкою Віт. Бондаря, який наголошує на тому, що майбутній учитель початкових класів при виконанні професійної діяльності в інклюзивному класі «повинен набути високого рівня професійної кваліфікації, інтегрованих наукових знань про особистість та її соціалізацію, зокрема про особистість із психофізичними порушеннями розвитку в контексті корекційної педагогіки. Він має бути компетентним учасником педагогічного процесу, здійснювати кваліфіковану професійну діяльність з різними колективами та соціальними групами учнів, їхніми батьками, колегами, громадськими організаціями» [1, с.13]. Саме тому формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя інклюзивної загальноосвітньої школи як умови ефективної професійної діяльності набуває актуальності.

Аналіз джерел і публікацій. Проблема формування професійної компетентності майбутніх учителів розглядається різними вченими, результати дослідження яких широко представлені у наукових працях О. Абдуліної, В. Введенського, Н. Голуб, М. Гриньової, Н. Дем'яненко, М. Євтуха, С. Золотухіної, І. Зязюна, В. Коваль, Н. Кузьміної, В. Лозової, В. Нестерова, Н. Побірченко, О. Семенов, С. Сисоєвої, Л. Хомич, М. Ярмаченка та інших.

Привертають увагу дослідження компетентності випускників університетів (І. Зимня), студентів педагогічних вишів і коледжів (Н. Борбич, С. Краснокутська,

О. Спірін та ін.), старших підлітків (М. Докторович), дорослих людей (М. Лук'янова), студентів вищого навчального закладу економічного профілю (І. Зарубінська).

У контексті нашого дослідження слід розглянути теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності вчителя початкових класів, які розкрито в наукових працях О. Будник, І. Демчук, С. Литвиненко та інших; соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору (М. Чайковський), а також особливості проектування й моделювання системи соціально-педагогічної роботи в закладах освіти (О. Безпалько, О. Караман, С. Савченко, С. Харченко). Нині обґрунтовано формування корекційної компетентності вчителя загальноосвітнього закладу з інклюзивною формою навчання (О. Гноєвська), формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки (І. Хафізулліна), соціальної компетентності (А. Маркова, О. Овчарук), соціально-психологічної компетентності (Н. Кузьміна).

Узагальнивши дослідження науковців дійшли висновку, що проблема цілісного визначення сутності соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів загальноосвітньої школи з інклюзивною формою навчання є мало дослідженою.

Мета статті – визначити сутність соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи як умови ефективної професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка вчителя загальноосвітньої школи до роботи в інклюзивному класі є складною, багатоаспектною, комплексною проблемою, а процес формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя є динамічним і багатограним, який має спрямовуватися на кінцевий результат. Найбільш сучасним методологічним підходом формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів вважаємо компетентнісний підхід, що змушує викладачів вищих навчальних закладів акцентувати увагу на посилення діяльнісної спрямованості процесу навчання, а саме зміщення акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування здатності практично діяти, застосовувати знання у змодельованій на практичних заняттях соціально-педагогічної діяльності, як в стандартних, так і нестандартних ситуаціях. Беручи до уваги дослідження вчених [3,4], які розкривали зміст «компетентність» та «компетенція» здійснили спробу власного визначення компетентності та компетенцій.

Під компетентністю будемо розуміти оволодіння особистістю нормативною теоретично-практичною базою знань, умінь та навичок, здатністю їх застосовувати у стандартних і нестандартних ситуаціях, відповідно до видів робіт, які виконуються під час здійснення основного виду діяльності; наявністю особистісно значущих якостей, передбачених психологічним профілем професіограми фахівця. Компетенція – уміння використовувати знання, уміння та навички в конкретних видах робіт, які визначаються функціями, пов'язаними з виконанням основної діяльності фахівця. Такий підхід до розуміння компетентності та компетенцій дозволив з'ясувати сутність соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи і визначити ключові компетенції.

Соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи – це інтегроване особистісне новоутворення, що характеризується синтезом знань і навичок необхідних для успішного здійснення соціально-педагогічної діяльності та умінь вчителя використовувати фахові знання, уміння і навички для розв'язання стандартних і нестандартних

соціально-педагогічних задач і проблем, пов'язаних із спільним навчанням дітей з різним рівнем психофізичного розвитку. Уважаємо, що в площині професійної діяльності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи лежать три базові компетентності: педагогічна, розвитково-корекційна і соціально-реабілітаційна.

Задля оволодіння соціально-педагогічною компетентністю, майбутній вчитель початкових класів повинен оволодіти, окрім педагогічних знань навчання молодших школярів, відповідними знаннями, навичками та уміннями, методами і прийомами встановлення взаєморозуміння і співробітництва; методами дослідження соціальних зв'язків у соціумі, збору інформації про склад учнів класу, їх проблеми, соціальний статус сім'ї, аналізу документів (психологічних, медичних, педагогічних); спостереженням, опитуванням; реалізовувати особистісно орієнтований підхід до організації спільної навчальної діяльності дітей з різними пізнавальними можливостями, добирати зміст, методичні прийоми і навчально-корекційні завдання надання корекційної допомоги учням в урочний час; інноваційними навчальними технологіями, методом контекстного навчання; методами здоров'язберігальних технологій: використовувати на перервах абілітаційні вправи, а на уроках – фізкультхвилинки із застосуванням оздоровчих вправ; уміннями координувати партнерські зв'язки між усіма учасниками навчального процесу; розробляти і впроваджувати індивідуальні навчальні програми для окремих учнів за згодою батьків, аналізувати труднощі, які виникають у пізнавальній діяльності молодших школярів в інклюзивному класі та ін.

Відповідно до виокремлених ученими компетенцій (В. Введенський, М. Докторович, В. Куницина, Н. Казарінова, І. Зарубінської, В. Погольша, І. Трухіна та ін.) визначили когнітивну, діяльнісну та особистісно фахову компетенції як складові компоненти у структурі соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи. Визначаючи їх, виходили з логічної структури, напрямів та функцій соціально-педагогічної діяльності вчителя початкових класів [2].

Разом з тим виокремили види та базові елементи соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи: комунікативний, сутність якого полягає у налагодженні взаємодії в інклюзивному класі між молодшими школярами з різним рівнем психофізичного розвитку і пізнавальних можливостей; діагностичний, за допомогою якого вивчається особливості діяльності і спілкування молодших школярів в інклюзивному класі, ступінь і спрямованість впливу соціокультурного освітнього середовища; організаційний, при оволодінні яким вчитель початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи організовує процес учіння, соціально корисну діяльність, враховуючи при цьому різний рівень можливостей молодших школярів, формує толерантну систему взаємостосунків в учнівському середовищі, серед членів команди і батьками; прогностичний, який спрямовується на передбачення і прогнозування результатів процесу навчання з урахуванням порушень у розвитку особистості; попереджувально-профілактичний, який передбачає і приводить у дію юридичні, психолого-педагогічні механізми попередження і подолання негативних явищ; охоронно-захисний, який спрямований на відстоювання прав та інтересів дітей з особливими освітніми потребами, надання соціотерапевтичної допомоги тим, хто її потребує; корекційно-реабілітаційний, сутність якого полягає у зміні та удосконаленні якостей особистості, особливостей життєдіяльності; адаптаційний, що дозволяє соціалізуватися дитині з особливими освітніми потребами у соціумі, взаємодіяти з іншими членами шкільного колективу, самореалізуватися у процесі навчання.

Ми переконані, що виокремлені види соціально-педагогічної компетентності є умовою підготовки висококваліфікованого майбутнього вчителя початкових класів до виконання професійної діяльності в інклюзивних класах.

На процес формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи впливає соціокультурне освітнє середовище вищого навчального закладу, яке може функціонувати на основі цілеспрямованого управління, шляхом удосконалення та інтеграції змісту навчальних дисциплін. Вплив соціокультурного освітнього середовища буде таким, якщо дотримуватися комплексу педагогічних умов: побудови змісту та структури навчального процесу відповідно до завдань та складових соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи; створення логічної структури кожної педагогічної дисципліни, визначення компетентності та компетенцій; розвитку в майбутнього учителя почуття громадянської відповідальності, формуванні позитивної мотивації до соціально-педагогічної діяльності, особистісно фахових якостей; розробки соціально-педагогічних ситуацій, що моделюють майбутню професійну діяльність; відбору методів навчання і засобів впливу на особистість студента з урахування емоційного стану кожного студента; варіативності форм організації навчальної діяльності на заняттях з моделюванням провідних видів соціально-педагогічної діяльності вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи та інші.

Ідея міждисциплінарного підходу до формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя загальноосвітньої школи з інклюзивною формою навчання реалізувалася нами у навчальній програмі дисципліни «Основи соціально-педагогічної діяльності», до якої підготовлено однойменний навчальний посібник [5]. Посібник містить лекції, що розкривають сутність соціально-педагогічної діяльності з дітьми з різними видами порушень, висвітлюються основні засади технологій соціально-педагогічної діяльності. Другий розділ складається з двох частин: перша - містить зміст і методики проведення практичних занять, які сприяють засвоєнню і розширенню теоретичних знань, формують уміння та навички соціально-педагогічної компетентності; друга - практикум соціально-педагогічної діяльності, спрямований на свідоме засвоєння студентами методів та технік роботи на індивідуально-особистісному рівні; наводяться приклади соціально-педагогічних ситуацій та їх розв'язання. Якість формування соціально-педагогічної компетентності визначалася умінням застосовувати знання, уміння та навички у модельовану поліфункціональну професійну діяльність вчителя початкових класів в інклюзивному класі під час практичних.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. На основі теоретичного аналізу проблеми дослідження визначено складові компонентами соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи та базові компетенції, які у подальшому визначатимуть ефективність професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання молодших школярів. Перспективу подальших наукових досліджень пов'язуємо з розробкою ситуацій для моделювання соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на формування соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи.

Список використаних джерел

1. Бондар В.І. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен / В.І. Бондар // Рідна школа. – 2011. - №3 (березень). – С. 10-14.

2. Будник О.Б. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності : автореф... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Олена Богданівна Будник. – Житомир, 2015. – 34 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене / С.У. Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
4. Зарубінська І.Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю: дис...д-ра пед. наук: 13.00.04 / Зарубінська Ірина Борисівна. – К., 2011. – 505 с.
5. Шевців З.М. Основи соціально-педагогічної діяльності: навчальний посібник / З.М. Шевців. – К. : Центр учбової літератури, 2012. - 248 с.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2017 р.

ШЕВЦІВ З.

Ровенский государственный гуманитарный университет, Ровно, Украина

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ИНКЛЮЗИВНОЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ КАК УСЛОВИЕ ЭФФЕКТИВНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье обосновывается актуальность проблемы формирования социально-педагогической компетентности будущего учителя общеобразовательной школы с инклюзивной формой обучения, рассматривается ее сущность, структурные компоненты и базовые компетенции.

Ключевые слова: социально-педагогическая компетентность, компетенции, будущий учитель начальных классов, инклюзивное обучение.

SHEVTSIV Z.

Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine

SOCIAL-PEDAGOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHER OF PRIMARY SCHOOL IN INCLUSIVE COMPREHENSIVE SCHOOL AS A CONDITION OF THE EFFECTIVENESS OF PEDAGOGICAL ACTIVITY

In the article was grounded the urgency of the problem. Defined objective of preparing a qualified primary school teacher in terms of educational reform in Ukraine. Made the analysis of the scientific literature of leading researchers on the study. It was found that the problem of socio-pedagogical competence of future primary school teacher of inclusive secondary school is not fully researched.

The author defines the purpose of the article - the essence of social-pedagogical competence of future primary school teacher of secondary school with inclusive learning.

The material in the article is logical, consistent. Revealed the essence of the concept of "competence" leading foreign and domestic scientists. Based on analysis grounded understanding of nature and the concept of "social-pedagogical competence of future primary school teacher of inclusive secondary school." Established that components of socio-pedagogical competence is pedagogical competence, corrective competence and social competence. The article presents the basic indicators of social-pedagogical competence.

The article defined components of competencies of social-pedagogical competence: cognitive, active, professional. Characterized types and elements of competencies. Grounded importance of social-pedagogical skills for future careers of inclusive primary school teacher of secondary school. Author analyzed the pedagogical conditions and the role of the textbook "Fundamentals of inclusive pedagogy" for creation of social-pedagogical competence of future teachers.

Keywords: social-pedagogical competence, competence, future primary school teacher, inclusive education.

УДК 159.923.2 : 373

СВІТЛАНА ЯЛАНСЬКА

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА В АВАНГАРДІ СУСПІЛЬНИХ ЗМІН

Стаття присвячена проблемі педагогіки партнерства в умовах нової української школи. Представлено програму розвитку толерантності, що спрямована на: створення толерантного середовища, партнерської взаємодії між учителем, учнем та батьками, мотивацію до творчої самореалізації, доброзичливого, терпимого ставлення до оточуючих, взаєморозуміння та взаємодопомоги; розвиток позитивного мислення; розкриття здібностей і можливостей особистості в освітньому середовищі. Розкрито психологічні особливості розвитку педагогічної творчості, що сприяють реалізації завдань педагогіки партнерства.

***Ключові слова:** педагогіка партнерства, психологія партнерської взаємодії, нова українська школа, толерантність, педагогічне мислення, педагогічна активність, педагогічна творчість.*

Постановка проблеми. Складні суспільні трансформаційні процеси сьогодення ставлять нові вимоги щодо функціонування нової української школи. Згідно концепції «Нова українська школа», що ухвалена рішенням колегії МОН від 27.10.2016 року, освітні заклади мають працювати на засадах «педагогіки партнерства», зокрема: доброзичливості і позитивного ставлення; поваги до особистості; діалогу – взаємодії – взаємоповаги; довіри у відносинах, стосунках; розподіленого лідерства; принципів соціального партнерства [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст партнерства в освітньому просторі розкрито у дослідженнях: Ш.Амонашвілі (особливості гуманної педагогіки); О.Коханової (психологія партнерської взаємодії в освіті); С.Максименка (психологічні проблеми модернізації освіти в Україні); В.Моргуна (педагогіка співпраці, психологія толерантності); Г.Татаринцевої (методологічні підходи до визначення поняття «партнерство»); Н.Шигонської (філософський, психологічний, соціологічний та педагогічний аспекти сутності категорії «професійна взаємодія») та ін. Вивченню проблеми розвитку толерантної особистості в освітньому середовищі сприяли: розуміння змісту толерантності (Р.Інглехарт, К.Поппер, В.Моргун); специфіки міжетнічної толерантності (В.Павленко, М.Пірен, Т.Стефаненко); генетико-моделюючий метод вивчення цілісної особистості, яка саморозвивається (С.Максименко); розгляд психологічних аспектів гуманізації освіти (Г.Балл); розкриття психологічних механізмів розвитку особистості (М.Боришевський); дослідження соціально-психологічних основ особистісного розвитку (О.Бондарчук); з'ясування особливостей психології праці (О.Малхазов) та ін.

Метою статті є психолого-педагогічний аналіз проблеми педагогіки партнерства, формування та розвитку толерантної особистості, визначенні основних шляхів її розв'язання в освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з економічними, політичними, освітніми трансформаціями найбільш затребуваними на ринку праці будуть: вміння вчитися впродовж життя; ставити цілі та досягати їх; критично, творчо мислити; працювати самостійно і в команді; толерантно спілкуватися в мультикультурному середовищі.

Педагогіка партнерства в умовах нової української школи передбачає співпрацю учасників навчально-виховного процесу, що не заперечує відмінностей в їх життєвому досвіді, компетентностях, але враховує рівність у праві на доброзичливе, толерантне ставлення, взаємоповагу, емпатію, взаєморозуміння.

А. Макаренко у праці «Книга для батьків» зазначав, що «Виховання дітей – це велика, серйозна і дуже відповідальна справа, і ця справа, звичайно, важка. Відбутися тут легким трюком не можна. Ви повинні бути не тільки батьком і шефом своїх дітей, ви повинні бути ще й організатором свого власного життя, поза вашою діяльністю як громадянина, поза вашим самопочуттям як особистості не може існувати й вихователь» [3, с.15].

В. Сухомлинський писав, що найважливішим завданням школи є подолання негативних впливів і створення простору для позитивних. А для цього необхідно, щоб особистість педагога здійснювала найбільш яскравий і дієвий вплив на особистість учня ... [5, с.5]. Педагог стверджував, що кожен, хто вирішує присвятити своє життя вихованню людини, повинен бути терплячим до дитячих слабинок. Мудра здатність старшої людини – матері, батька, вчителя – розуміти і відчувати найтонші спонукальні мотиви і причини дитячих проступків [5, с.8].

О. Коханова у своїй праці «Психологія партнерської взаємодії в освіті» пропонує програму оптимізації партнерської взаємодії студентів як суб'єктів професійного навчання. Зміст програми включає інформаційний, та діагностично-розвивальний компоненти. Програма орієнтована на психологічний супровід професійного становлення майбутніх фахівців [2].

Ефективність реалізації ідей педагогіки партнерства пов'язана з глибоким розумінням психологічних основ толерантної взаємодії та співпраці між учителем, учнем і батьками, які об'єднані спільною метою та завданнями.

Було здійснено анкетування студентів, магістрантів, аспірантів Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (310 осіб) щодо розуміння проблеми толерантності особистості. На питання «Які основні риси толерантної особистості?» отримали такі відповіді: милосердя (54,0%); емпатія (52,0%); повага (84,3%); гуманізм (73,4%); відповідальність (51,0%); рефлексія (69,0%); саморегуляція (48,9%); терпимість (85,8%).

Толерантність особистості – це доброзичливе та терпиме ставлення до оточуючих і навколишніх подій, що не порушують прав людини й не завдають шкоди навколишньому середовищу. Визначено, що структура толерантності особистості базується на основних структурних компонентах: когнітивному (знання про об'єкти і ситуації життєдіяльності, що є результатом набуття індивідуального досвіду); емоційному (емоційні стани, які передують виникненню поведінкового компоненту, сприяючи систематизації знань і появі певної поведінки); поведінковому (призводить до актуалізації елементарних фіксованих установок, ціннісних орієнтацій та етнічних цінностей. Показниками толерантності є особистісна відповідальність, емпатія та конструктивна взаємодія з оточуючими і природним середовищем. Критеріями досягнення толерантності є: визнання різноманіття поглядів, життєвих принципів, цінностей інших людей; терпимість до оточуючих і навколишніх подій, що не порушують прав людини та не завдають шкоди природному середовищу; готовність допомогти [6].

На основі визначених показників, критеріїв, психолого-педагогічних засобів розроблено програму розвитку толерантності особистості у навчально-виховному процесі ЗНЗ та ВНЗ, яку розкрито у посібнику з грифом вченої ради ПНПУ імені В.Г. Короленка «Tolerance, Volunteerism and Leadership», (authors. : Inga Kapustian, Svitlana Yalanska, Tetiana Nikolashina et.al.), 2016 [6].

Розроблена програма спрямована на: створення толерантного середовища, партнерської взаємодії між учителем, учнем та батьками, розвиток прагнення до самовдосконалення; мотивацію до творчої самореалізації; розвиток позитивного мислення; організацію навчально-виховного процесу, що обумовлює глибоке володіння загальнолюдськими цінностями; мотивацію доброзичливого, терпимого ставлення до оточуючих; забезпечення мотивації до уникнення агресії, заздрощів; мотивацію до позитивних вчинків, взаєморозуміння та взаємодопомоги; забезпечення конструктивного постійного зворотного зв'язку; розкриття та розвитку здібностей і можливостей кожної дитини нової української школи.

Створити толерантне середовище може лише творчий, креативний учитель. Серед психологів і педагогів є різні погляди на підготовку вчителів до професійної творчої діяльності. Її розглядають як розвиток педагогічної креативності (В. Лісовська, К. Кричєтніков, В. Крутецький, В. Павленко, М. Поташник); педагогічної активності, педагогічного, професійно-педагогічного мислення (Л. Лісіна, Б. Лихачов, В. Сластьонін, Г. Щукіна); прогнозування розвитку творчих здібностей особистості, здатність до інноваційності (І. Зязюн, В. Кан-Калик, Н. Федорова); як формування творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя (О. Казанжи, Н. Кичук, В. Рибалка); формування і розвиток творчих здібностей, вивчення проблеми обдарованості (В. Моляко, О. Музика, П. Перепелиця, М. Холодна).

У підручнику для вищих педагогічних навчальних закладів «Педагогічна майстерність» (автори: І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос та ін.) зазначено, що джерелом, яке забезпечує творчу активність майбутніх педагогів, є мотиви самоактуалізації особистості у сфері професійної діяльності. Механізмом виникнення таких мотивів є система професійно-ціннісних орієнтацій особистості педагога, в якій найважливішу роль відіграє гуманістична спрямованість діяльності вчителя-професіонала [4].

На кафедрі загальної, вікової та практичної психології розроблено посібник «Психологія розвитку педагогічної творчості» (автори: С. Яланська, Т. Пільгук). У посібнику розкрито психологічні особливості розвитку творчості особистості та основні концептуальні підходи до розуміння розвитку педагогічної творчості. Подано авторські програми розвитку творчої компетентності майбутніх учителів та вчителів-початківців, які можуть сприяти реалізації завдань педагогіки партнерства, формуванню теоретичної і практичної готовності педагога до професійної діяльності на високому фаховому рівні. Посібник складається із двох розділів: розділ I. «Підходи до вивчення творчості», розділ II. «Психолого-педагогічні програми розвитку педагогічної творчості». Окремою частиною посібника є добірка афоризмів та поетичних творів про педагогічну діяльність, які спонукають кожного з нас замислитися над власними можливостями, досягненнями в навчальній чи науковій практиці, умовами партнерської взаємодії в освітньому середовищі. У додатках розкрито різнорівневі тестові завдання з психології творчості та тренінгові вправи з розвитку творчої компетентності особистості [7].

Психологічні аспекти ефективної взаємодії між учителем, учнем та батьками неодноразово розглядалася на конференціях, що відбувалися на базі кафедри загальної, вікової та практичної психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, зокрема: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психологічної науки у вимірах сучасного освітнього простору» (24-25 квітня 2014 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Становлення і розвиток особистості в умовах освітнього простору: теорія і практика» (14-15 травня 2015 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психологічні координати розвитку особистості: реалії та перспективи» (20 травня 2016 року).

Теми «Психологія толерантності», «Психологія творчості в освітньому середовищі» неодноразово розглядалися на засіданнях наукової студії «Шлях до успіху» фізико-математичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Під час заходів здійснювався акцент на значущості потреби в креативних особистостях з орієнтацією на особистісну відповідальність, емпатію, незалежність, свободу, власні ідеї, судження та визнання різноманіття поглядів, життєвих принципів інших людей, з глибокою інтерналізацією цінностей різних культур.

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок із напрямку. Психологічну основу педагогіки співробітництва становлять суб'єкт-суб'єктні стосунки учасників навчально-виховного процесу, їх співпраця побудована на толерантній взаємодії в освітньому середовищі, що функціонує на засадах творчості. Така взаємодія є ефективною для навчально-виховного процесу, бо зберігає за педагогом функцію управління і надає школяру можливість діяти самостійно і творчо. Проблема педагогіки партнерства є надзвичайно актуальною, потребує подальшого теоретичного вивчення і практичного втілення в умовах нової української школи.

Список використаних джерел

1. Концепція «Нова українська школа» <http://mon.gov.ua>. 202016/12/05/konczerczzya.pdf. Електронний ресурс.
2. Коханова О.П. Психологія партнерської взаємодії в освіті : навчально-методичний посібник / О.П. Коханова, – К. : Вид-во ПП Щербатих О. В. – 2011. – 104 с.
3. Макаренко А.С. Книга для батьків. Лекції про виховання дітей / А.С. Макаренко, К.– 1973 – 335 с.
4. Педагогічна майстерність / І.А. Зязюна, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. / За ред. І.А.Зязюна. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
5. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю / В.А. Сухомлинский – К., – 1984 – 254 с.
6. Tolerance, Volunteerism and Leadership : textbook / authors. : Inga Kapustian, Svitlana Yalanska, Tetiana Nikolashina et.al. – Poltava : Publishing House «Simon», 2016. – 50 p.
7. Яланська С. П. Психологія розвитку педагогічної творчості: Навчальний посібник / С. П. Яланська, Т.С. Пільгук – Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2015. – 138 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2017 р.

ЯЛАНСКАЯ С.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Украина

ПЕДАГОГИКА ПАРТНЕРСТВА В АВАНГАРДЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Статья посвящена проблеме педагогики партнерства в условиях новой украинской школы. Программа развития толерантности направлена на: создание толерантной среды, партнерского взаимодействия между учителем, учеником и родителями, мотивацию к творческой самореализации, доброжелательное, терпимое отношение к окружающим, взаимопонимание и взаимопомощь; развитие позитивного мышления; раскрытие способностей и возможностей личности в образовательной среде. Раскрыты психологические особенности развития педагогического творчества, способствующие реализации задач педагогики партнерства.

Ключевые слова: педагогика партнерства, психология партнерского взаимодействия, новая украинская школа, толерантность, педагогическое мышление, педагогическая активность, педагогическое творчество.

YALANSKA S.

Poltava National Pedagogical University named after V. Korolenko, Ukraine

PARTNESHIP PEDAGOGY AT THE FOREFRONT OF SOCIAL CHANGE

The article deals with the problem of pedagogy of partnership in the new Ukrainian school, including the following aspects: kindness, positive attitude, mutual respect of the members of the educational process; constructive engagement; principles of social partnership. It was proved that the efficiency of the ideas of partnership pedagogy is associated with a deep understanding of the psychological foundations of tolerant interaction and cooperation between a teacher, a student and parents who share a common purpose and objectives. It was determined that the structure of individual tolerance is based on the main structural components: cognitive (knowledge of objects and situations of life resulting from the acquisition of individual experience); emotional (emotional state prior to the occurrence of the behavioral component contributing to the systematization of knowledge and the performance of a certain behavior); behavioral (leading to the actualization of basic fixed attitudes, values and ethical values). The indicators of tolerance is a personal responsibility, empathy and constructive interaction with others and the natural environment. The criteria for achieving tolerance are: recognition of the diversity of opinions, life principles and values of others, tolerant attitude to others and surrounding in order not to violate human rights and not to do harm to the environment, and willingness to help. The introduction of the program of personal tolerance development within the educational process in general educational institutions and universities will help to aim the educational process at : creation of tolerant environment of partnership among teachers, students and parents , motivation for creative self performance , tolerant attitude towards others, mutual understanding and mutual support, the development of positive thinking, disclosure of personal abilities and capacity in an educational environment. The program is introduced in the students textbook which is assessed and approved by Academic Council of PNPU named V.G. Korolenko «Tolerance, Volunteerism and Leadership», (authors: Inga Kapustian, Svitlana Yalanska, Tetiana Nikolashina et.al., 2016). The psychological peculiarities of educational work which contribute to achieve the objectives of Partnership Pedagogy and the theoretical and practical eagerness of teachers to the professional activities at a high professional level were determined and defined.

Keywords: *partnership pedagogy, partnership psychology, the new Ukrainian school, tolerance, pedagogical thinking, teaching activities, pedagogical creative work.*

УДК 37.371.38.145

НАТАЛІЯ САЙКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У НІМЕЧЧИНІ

У статті розкривається специфіка, зміст професійної підготовки соціальних педагогів у Німеччині та виокремлюються актуальні для України аспекти такої підготовки у вищих навчальних закладах Німеччини. Також розглядається структура професійної підготовки соціальних педагогів, яка передбачає такі рівні: допрофесійна підготовка, підготовка у професійних училищах, середня спеціальна освіта та вища освіта. Автором підкреслюються спільні аспекти навчальних програм підготовки соціальних педагогів різними вищими навчальними закладами Німеччини.

***Ключові слова:** професійна підготовка, зміст професійної підготовки, структура та рівні професійної підготовки*

Соціальна робота у будь-якій країні зберігає свою національну специфіку, обумовлену соціально-економічними та політичними умовами, історичними, духовно-моральними, культурними й етичними особливостями. Сучасна система професійної підготовки соціальних педагогів в Україні характеризується бурхливими змінами, які іноді мають хаотичний, не досить виважений характер, тому доцільним є звернення до досвіду зарубіжних країн, які мають давню історію підготовки соціальних педагогів. У світі існує кілька тисяч вищих шкіл соціальної роботи та спеціалізованих факультетів при університетах, що здійснюють підготовку професійних соціальних працівників. Тільки в Європі налічується понад 500 навчальних закладів, які забезпечують освіту в галузі соціальної роботи. У більшості країн це освіта, що фінансується державою, проте існує й чимало приватних навчальних закладів, наприклад, в Італії, Франції. У деяких країнах приватний характер шкіл обумовлений їх приналежністю до певної релігійної конфесії. Наприклад, у Португалії, Іспанії та країнах Латинської Америки число шкіл, що належать Римській католицькій церкві, помітно перевищує число світських установ [2].

Особливо цікавим і актуальним для України є досвід Німеччини у підготовці фахівців соціальної та соціально-педагогічної роботи. Саме у Німеччині гармонійно поєднується функціонування двох фахівців таких, як соціальний педагог та соціальний працівник. Вони взаємодоповнюють один одного, без утворення конкуренції вирішують завдання соціально-педагогічної діяльності. Існує програма «Sozial wesen», яка об'єднує елементи як соціальної роботи, так і соціальної педагогіки. Тобто в цій країні збережено інститут соціальної педагогіки, як науки та спеціальності, що потрібно врахувати в системі професійної підготовки соціальних педагогів в Україні.

Різним аспектам вивчення досвіду професійної підготовки соціальних педагогів/соціальних працівників у Німеччині присвятили свої праці вітчизняні та німецькі дослідники: Н. Абашкіна, А. Капська, С. Хлеб'як, Л. Коваль, І. Зверева, Л. Гончар, М. Приходько, В. Поліщук, О. Пришляк, Л. Бьоніш, К. Вількер, О. Вільманн, А. Гейне, Х. Клумкер, Г. Ланге, К. Лаурман, П. Люссі, К. Молленгауер, А. Мюлюм, К. Німаєр, Г. Тірш, Ю. Реєр, П. Ріхтер, Л. Рьоснер, А. Саломон, Ю. Тілман, Й. Тевс, А. Фішер, Й. Шайпль, У. Шааршідт, Й. Шіллінг, А. Фішер та інші.

Функціонує ієрархічно впорядкована структура професійної підготовки кадрів соціальних педагогів чотирьох освітньо-професійних рівнів:

– допрофесійна підготовка, яку майбутні соціальні працівники отримують в основному під час діяльності у різних добровільних організаціях: Червоний Хрест, організація католицької церкви Карітас тощо;

– рівень професійних училищ, який передбачає: навчання у однорічній професійній школі для підготовки вихователів дитбудинків сімейного типу (термін навчання 1 рік); під час навчання в однорічній школі вихователів дитбудинків багато уваги приділяється формуванню світогляду слухачів, розширенню їхніх знань про світ. Вивчення суспільних предметів допомагає вихователям краще орієнтуватися в суспільному і громадському житті, чіткіше визначати власну громадянську позицію. Завдяки цьому спілкування вихователів з дітьми має значний або й вирішальний вплив на процес формування у дітей громадянських установок та на формування у них майбутньої адекватної позиції в суспільстві; навчання у професійному спеціалізованому училищі впродовж двох років, що надає право працювати помічником вихователя у догляді за дітьми, а також право вступу до підвищеного спеціалізованого училища;

– рівень середньої спеціальної освіти, що передбачає професійну підготовку працівників дитячих садків, молодіжних центрів і надомного догляду за малюками. У підготовці вихователів для дитячих містечок одним із найважливіших елементів є поєднання теоретичного і практичного психолого-педагогічного навчання. Професійним складником діяльності вихователів є навченість брати на себе відповідальність за виховання дітей, створювати навколо них атмосферу стабільності та захищеності. Вихователь у дитячому містечку є центральною постаттю виховного процесу, тож головним завданням його професійної підготовки є формування творчого, відповідального, гуманного мислення та умінь правильно діяти при розв'язанні найрізноманітніших практичних проблем виховання;

– рівень вищої освіти, на якому здійснюється підготовка соціальних педагогів у вищій спеціальній школі з терміном навчання 4 роки та підготовка соціальних педагогів на факультетах «соціальна педагогіка» університетів, які готують до викладацької діяльності у професійних школах соціально-педагогічної сфери (термін навчання 5 – 6 років). Професійну підготовку соціальних педагогів здійснюють такі типи вищих навчальних закладів: вищі фахові школи (ВФШ), університети та фахові академії.

Підготовка соціальних працівників за різними спеціалізаціями у професійних училищах та середньому спеціальному рівні передбачає вивчення таких фахових предметів: основи виховання, основи охорони здоров'я, бухгалтерський облік, основи домашнього господарства, основи харчування, соціально-доглядова практика тренування по догляду за здоров'ям, художнє та ремісничє навчання, музика, виховання, рухливі ігри, приготування їжі, догляд за квартирою і текстилем. Під час навчання багато уваги приділяється формуванню світогляду майбутніх фахівців, розширенню їхніх знань про світ, поєднанню теоретичного та практичного психолого-педагогічного навчання, умінню брати на себе відповідальність за виконувану роботу тощо [6].

Особливого значення в підготовці цих фахівців у Німеччині набуває комбінування декількох суміжних навчальних спеціальностей. Професійна підготовка соціальних працівників у вищих спеціальних школах терміном 6–8 семестрів дає право працювати в державних закладах. Навчання на відповідних факультетах університетів (термін 8–12 семестрів) не дає такого права, але надає можливість викладати у вищій спеціальній школі.

Навчальні програми з підготовки соціальних педагогів та соціальних працівників передбачають таке спрямування навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців соціальної роботи і соціально-педагогічної діяльності: соціальна робота та соціальна педагогіка (історія, теорія, організація й інститути, методи); соціальні науки (соціологія, соціальна політика, політична наука, економіка, статистика, емпіричні соціальні дослідження); психологія та педагогіка (прогресивна психологія, терапевтичні методи, теорія і практика освіти, теорія соціалізації); здоров'я (надання медичної допомоги, медичне обстеження); юридичне та суспільне управління (законодавство стосовно сім'ї, молоді, соціального забезпечення, соціальних гарантій, праці й управління); засоби масової інформації, мистецтво, спорт [7].

У вищих навчальних закладах процес професійного навчання регулюється навчальними та екзаменаційними розпорядженнями та додатками до екзаменаційних розпоряджень – модульними книгами. Навчальними програмами бакалавра передбачається вивчення обов'язкових груп навчальних дисциплін («загальна педагогіка», «соціальна педагогіка», «психологія», «соціологія», «дидактика та методика соціальної роботи»), спеціальних («право», «соціальна медицина», «економіка», «естетика та комунікація») та факультативних. Найбільш розвиненим напрямом соціальної педагогіки в Німеччині є педагогіка виробництва - галузь професійної педагогіки, яка досліджує проблеми професійного навчання. Проблематика, що розробляється в цій сфері, відповідає практичним вимогам виробництва. Вони пов'язані з питаннями професійного визначення молоді, її професійної орієнтації, безпосереднього включення молодого покоління до світу праці, адаптації до умов виробництва. Завданням соціальних педагогів є створення на виробництві сприятливого психологічного клімату, прийняттого стилю керівництва й управління, щоб кожний працівник відчував себе співучасником загальної справи, зацікавленим партнером. Дослідження навчальних предметів для майбутньої соціальної роботи у вишах Німеччини підтверджує наявність таких тем, як професійний портрет соціального працівника, проблем клієнта, специфіка роботи з різними групами населення, методи соціальної роботи, починаючи з класичних методів індивідуальної, групової та общинної роботи і закінчуючи більш сучасними групами методів: терапевтичними, соціально- психологічними [5].

У процесі підготовки соціальних педагогів переважають методи бесіди, дискусії, самостійної роботи з книгою, робота в малих групах, рольові ігри. Особлива перевага надається дискусії, оскільки цей метод привчає самостійно мислити, формулювати власну точку зору і відстоювати її. У ході семінарів і практичних занять у вишах Німеччини застосовуються рольові ігри, які розглядаються і як метод, і як соціально-педагогічний засіб. Курс «Ігри» є складником предмета «Педагогіка медій», що передбачає засвоєння студентами традиційних рухових, настільних, комунікативних ігор і створення нових. У більшості вишів Німеччини популярним є метод роботи в малих групах, за якого студентська група (10-12 осіб) поділяється на мікрогрупи для виконання одного великого завдання або різних завдань, а потім, у процесі загального обговорення, підводяться підсумки і приймаються рішення [10].

Як зазначає У. Штрауб у своїй статті «Соціальна робота і зв'язки з громадськістю в Німеччині» особливе місце у підготовці соціальних працівників/соціальних педагогів займають PR-технології, тобто «паблік релейшенз технології», що позначають процес комунікації, створення соціальних зв'язків із громадськістю. Студенти навчаються використовувати різні PR-методи в соціальній роботі: флаєри, постери, готові звіти, Інтернет-сайти, безпосередні контакти, пресу, телебачення тощо. У. Штрауб зазначає, що це підвищує соціальний статус професії

соціального педагога, привертає увагу суспільства до невирішених проблем, слугує більшій конкретизації практичних результатів соціальної роботи [8].

Також особливістю навчального процесу вищих навчальних закладів Німеччини є тенденція до скорочення лекційного часу в загальному обсязі навчального навантаження студента. Перевага надається навчанню в малих групах та індивідуальним заняттям. Домінантними формами організації навчання соціальних педагогів є інтегровані семінари, практичні заняття, самостійна робота, робота в команді, робота з випадком, практикуми, робота над проектом. Інноваційною формою організації навчання є інтегрований семінар, що забезпечує розвиток рефлексивних здібностей, інтеграцію теоретичних знань і практичних умінь студентів, їхню корекцію. Інтенсивно використовуються віртуальні форми навчання: відеолекторії, відеоконференції, робота в електронних бібліотеках, у мережі Інтернет, а також поєднання стаціонарної й дистанційної форм навчання, професійної діяльності з навчанням тощо. Організація навчального процесу здійснюється з урахуванням індивідуальних навчальних програм студентів.

У німецькій моделі навчання центральне місце займає студент як первинний реципієнт. Увесь навчальний процес зорієнтований на формування професійних компетенцій; використання інноваційних технологій та інтерактивних методів навчання; встановлення партнерської взаємодії між закладами освіти й соціальними установами як базами практичного навчання і потенційними роботодавцями; запровадження інтердисциплінарних спеціалізацій.

Позитивними здобутками соціальної/соціально-педагогічної роботи у Німеччині є варіативність навчальних програм, їхня побудова на основі принципу індивідуалізації навчального процесу; розширення діапазону спеціалізацій; забезпечення рефлексивності навчання; орієнтацію змісту й технологій професійної освіти на поточні й перспективні завдання професійної діяльності; єдність теоретичної і практичної підготовки.

Особливого значення в підготовці фахівців соціальної роботи/соціальної педагогіки у Німеччині нині набуває комбінування навчальних спеціальностей. Останнім часом статистичні довідники зафіксували значну кількість студентів, які виявили бажання поєднати професію з соціального виховання з іншими напрямками підготовки [1].

Навчальні програми з підготовки соціальних педагогів у кожному вищому навчальному закладі Німеччини мають свою специфіку, але можна виокремити спільні елементи:

соціальна робота і соціальна педагогіка: історія, теорія, організація, соціальні інститути, методи роботи;

соціальні науки: соціологія, соціальна політика, політичні науки, емпіричні соціальні дослідження;

психологія/педагогіка: прогресивна психологія, терапевтичні методи, теорія і практика освіти, теорії соціалізації;

здоров'я: надання медичної допомоги, медичне обстеження, патронаж;

юридичне і суспільне управління: законодавство у справах сім'ї, молоді, соціального забезпечення, соціальних гарантій у сфері зайнятості і самоврядування;

музика, драматургія, спорт, образотворче мистецтво, кінематографія, робота із засобами масової інформації, курси іноземних мов – англійська, іспанська, французька, курси мов іммігрантів [9].

Значна роль у професійній підготовці фахівців Німеччини, як і США й Великобританії, належить практичному компоненту. У цілому, на практику відводиться від 30 до 50% усього навчального часу, який студенти повинні

проводити в закладах соціальної сфери, у діяльності різних асоціацій та органів влади. Багато університетів самі співпрацюють із певними закладами, тому студенти мають можливість пройти там стажування.

На сьогоднішній день у Німеччині здійснюється підготовка соціальних педагогів/соціальних працівників до широко диференційованої сфери соціально-педагогічної діяльності, що включає заклади для підтримки сімейного виховання, дитсадки, групи продовженого дня, виховання в дитбудинках та інтернатах, центри позашкільної дитячої й підліткової діяльності та ін.

Особлива увага приділяється підготовці соціальних педагогів/соціальних працівників до роботи з дітьми підліткового віку, що традиційно об'єднується єдиним поняттям «дитячо-юнацька допомога». Ця ділянка роботи має два аспекти: «турбота про підлітків» і «допомога у вихованні» та передбачає реалізацію таких завдань: 1) формування у клієнта внутрішньої готовності, здатності до саморозвитку і вирішення проблем на основі розвитку творчих здібностей; 2) гармонізація взаємостосунків між людьми, групами та соціальними системами; 3) сприяння ефективній і гуманній дії тих чи інших систем; 4) допомога у розвитку та поліпшенні соціальної політики країни та захисту дітей і підлітків [3; 4]. Основна мета роботи соціального педагога / соціального працівника полягає у допомозі дитині сформувати внутрішню готовність і бажання бути господарем власної долі.

Отже, особливостями німецької моделі професійної підготовки соціальних педагогів / працівників, що є актуальними для України, є паралельне функціонування зазначених фахівців у професійній сфері; у змісті підготовки передбачено вивчення особливостей використання у професійній діяльності PR-технологій, що надає можливість привертати увагу суспільства до соціальних проблем та залучати додаткові ресурси; великий відсоток навчального часу, що відводиться на практичну підготовку; переважання індивідуальних інтерактивних форм навчання у вищих навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Абашкіна Н. В. Підготовка соціальних педагогів у Німеччині : метод. рек. щодо удосконалення підготовки соціальних педагогів в Україні на основі використання німецького досвіду / Н.В. Абашкіна. – Київ : Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, 2003. – 23 с.
2. Козлов Л. А. Социальная работа за рубежом: состояние, тенденции, перспективы / Л. А. Козлов. – Москва, 1997. – 125 с.
3. Кубицький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах в схемах і таблицях : навч. посіб. / С. О. Кубицький. – Київ : ДАКККіМ, 2010. – 124 с.
4. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / С. С. Пальчевський. – Київ : Кондор, 2005. – 560 с.
5. Приходько М. І. Професійна підготовка соціальних педагогів у Німеччині [Електронний ресурс] / М. І. Приходько. – Режим доступу: <http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/...2/154-158.pdf> (дата запиту 30.11.2014).
6. Пришляк О. Ю. Змістовий компонент професійної підготовки соціальних педагогів у Німеччині / О. Пришляк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. : Педагогіка. – 2007. – № 1. – С. 39–44.
7. Пришляк О. Ю. Соціальна політика і соціальна педагогіка у Німеччині / О. Ю. Пришляк // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. – 2007. – Вип. 47. – С. 177–181.
8. Штрауб У. Социальная работа и связи с общественностью в Германии // Журнал исследований социальной политики. – 2002. – № 5 (1). – С. 75–87.

9. Amthor R.Ch. Die Geschichte der Berufsausbildung in der Sozialen Arbeit: Auf der Suche nach Professionalisierung und Identität / R. Ch. Amthor. – Weinheim u. München : Juventa, 2003. – 656 p.
10. Badry G., Buchka M., Knapp R. Padagogik Grundlagen und Arbeitsfelder / G. Badry, M. Buchka, R. Knapp. – Berlin : Luchterhand, 1992. – 389 s.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2017 р.

САЙКО Н.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко, Україна

СИСТЕМА ПРОФЕСІОНАЛЬНОЇ ПОДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В ГЕРМАНІЇ

В статті розкривається специфіка і зміст професійної підготовки соціальних педагогів в Німеччині, а також підкреслюються актуальні для України аспекти такої підготовки висшими навчальними закладами Німеччини. Також розглядається структура професійної підготовки соціальних педагогів, яка включає такі рівні: допрофесійна підготовка, підготовка в професійних училищах, середнє спеціальне навчання і вище навчання. Автором підкреслюються загальні аспекти навчальних програм підготовки соціальних педагогів різними висшими навчальними закладами Німеччини.

***Ключевые слова:** професійна підготовка, зміст професійної підготовки, структура і рівні професійної підготовки*

SAYKO N.

Poltava National Pedagogical University named after V. Korolenko, Ukraine

THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF SOCIAL PEDAGOGUES IN GERMANY

The article reveals the specifics, content of professional training of social pedagogues in Germany, and highlights the actual for Ukraine aspects of such training in higher education institutions in Germany such as the parallel functioning of these specialists in the professional sphere; in the content of training it is envisaged the studying of the peculiarities of using PR-technologies in the professional activity, which provides an opportunity to attract public attention to social problems and to attract additional resources; a large percentage of educational time is given to practical training; the predominance of individual interactive forms of study in higher education institutions.

Also, the structure of professional training of social pedagogues is considered, which provides for the following levels: pre-professional training, which takes place in various charitable organizations; level of professional schools (vocational school and specialized school); the level of secondary specialized education, which involves the vocational training of kindergarten workers, youth centers and home care for babies; level of higher education (higher professional schools (HPS), universities and professional academies).

The author emphasizes the common aspects of training programs for preparing of social pedagogues by different higher educational institutions of Germany, namely, psychological, medical and pedagogical. The positive achievements of social/socio-pedagogical work in Germany are mentioned, such as the variability of training programs, their construction on the basis of the principle of individualization of the educational process; an expansion of the range of specializations; provision of the reflective learning; orientation of content and technologies of vocational education for current and future tasks of professional activity; the unity of theoretical and practical training. It was underlined a particular attention in the process of vocational training of social educators in Germany to social and pedagogical work with adolescents.

***Key words:** professional training, content of professional training, structure and levels of professional training.*

Наші автори

Авраменко Квітослава Богданівна, кандидат педагогічних наук, доцент Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

Артюх Михайло Степанович, кандидат педагогічних наук, доцент Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Атаманчук Ніна Михайлівна, кандидат психологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Балахтар Валентина Візиторівна, кандидат педагогічних наук, асистент Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича

Барбінова Алла Володимирівна, аспірант Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Бардінов Андрій Васильович, кандидат педагогічних наук, працівник Полтавської міської ради

Бардінов Олексій Васильович, здобувач Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Баріло Олена Андріївна, кандидат педагогічних наук, доцент (ліцей «Інтелект», м. Київ)

Беляєва Наталія Вячеславівна, кандидат педагогічних наук, ст. викладач Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Бережна Дарія Володимирівна, студентка Сумського державного університету

Білоус Валентина Степанівна, директор бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Варданян Анаїт Оганезівна, аспірант Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Веприк Тетяна Василівна, асистент ДВНЗ «Івано-Франківський національний медичний університет»

Ворона Петро Васильович, доктор наук з державного управління, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Гавриленко Анастасія Олегівна, аспірант Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв

Гриньова Марина Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПНУ, декан природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Грицай Наталія Богданівна, доктор педагогічних наук, доцент Рівненського державного гуманітарного університету

Гришко Ольга Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Гуменюк Ольга, кандидат педагогічних наук, доцент Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

Гуменюк Василь, кандидат педагогічних наук, викладач Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

Гурська Ольга Василівна, кандидат педагогічних наук, заст. директора з навчально-виховної роботи Полтавської спеціалізованої школи-інтернату №1 I-III ступенів Полтавської обласної ради

Даниско Оксана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, викладач Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Демченко Юлія Юріївна, магістрант Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Дерев'янка Тетяна Василівна, кандидат біологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Держач Тетяна Анатоліївна, викладач Відокремленого структурного підрозділу «Агротехнічний коледж Уманського національного університету садівництва»

Діденко Євгенія Павлівна, аспірант Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Довжук Натела Шарденівна, асистент Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, м. Київ

Дорошенко Світлана Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Дрожик Людмила Володимирівна, кандидат педагогічних наук, викладач Національного фармацевтичного університету, м. Харків

Дяченко-Богун Марина Миколаївна, доктор педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Жданова-Неділько Олена Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Зуєва Лариса Євгеніївна, суддя Одеського апеляційного адміністративного суду, кандидат юридичних наук, докторант Одеського національного політехнічного університету

Ільчук Марина Ярославівна, викладач Відокремленого структурного підрозділу «Агротехнічний коледж Уманського національного університету садівництва»

Ісаєнко Тетяна Костянтинівна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Іщенко Володимир Іванович, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Калюжна Юлія Іванівна, кандидат психологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Камбур Андрій Васильович, кандидат соціологічних наук, доцент Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Клевака Леся Петрівна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна»

Коломієць Алла Миколаївна, кандидат фізико-математичних наук, доктор педагогічних наук, проректор з наукової роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Коробкова Тетяна Миколаївна, студентка Сумського державного університету

Король Тетяна Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Кращенко Юрій Петрович, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Куліш Сергій Миколайович, доктор педагогічних наук, професор Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Куторжєвська Оксана Анатоліївна, вчитель комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа I-III ступенів №20 імені Бориса Серги»

Лазаренко Наталія Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, ректор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Лехолетова Марина Миколаївна, викладач Київського педагогічного університету імені Бориса Грінченка

Лисенко Алла Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Литовченко Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Лукашук-Федик Світлана Володимирівна, кандидат медичних наук, доцент Тернопільського національного економічного університету

Манькусь Ірина Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського

Мартинюк Володимир Микитович, кандидат філософських наук, доцент Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Маруцак Валентина Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського

Мироненко Леонід Леонідович, кандидат педагогічних наук, заст. директора з виховної роботи Полтавської спеціалізованої школи-інтернату №1 I-III ступенів Полтавської обласної ради

Москаленко Олександр Миколайович, кандидат педагогічних наук, старший викладач Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Набок Микола Васильович, кандидат педагогічних наук, доцент, учений секретар Відділення вищої освіти Національної академії педагогічних наук України

Недбаєвська Людмила Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського

Овчаренко Оксана Василівна, викладач Вищого державного навчального закладу України "Українська медична стоматологічна академія", м. Полтава

Петренко Анна Олександрівна, магістрант Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Пивовар Ніна Михайлівна, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Романовський Сергій Васильович, кандидат фізико-математичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України, директор ліцею «Інтелект», м. Київ

Сайко Наталія Олександрівна, докторант Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Сахно Парасковія Іванівна, старший викладач Сумського державного університету

Свертнів Олександр Анатолійович, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Семеніхіна Олена Володимирівна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Сизоненко Альона Віталіївна, асистент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Січко Ірина Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

Сорокіна Галина Юріївна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Тесленко Олександр Миколайович, доктор педагогічних наук, доктор соціологічних наук, професор Казахського гуманітарно-юридичного університету, м. Астана, Казахстан

Тєвікова Ольга Валентинівна, кандидат історичних наук, доцент Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Тименко Марія, науковий співробітник відділу порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України

Тітова Анастасія В'ячеславівна, аспірант Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Ткаченко Андрій Володимирович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Ткачук Ганна Сергіївна, кандидат технічних наук, доцент Хмельницького національного університету

Файчук Олена Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв

Харченко Олена Вікторівна, директор департаменту освіти і науки Полтавської обласної адміністрації

Цюра Світлана, кандидат педагогічних наук, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка

Черніченко Людмила Анатоліївна, аспірант Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Чернюк Тетяна Іванівна, аспірант Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв

Шайнер Анна Ігорівна, кандидат педагогічних наук, доцент національного університету «Львівська політехніка»

Шатовал Євгенія Юрївна, кандидат педагогічних наук, ст. викладач Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Шевців Зоя Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент Рівненського державного гуманітарного університету

Яланська Світлана Павлівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ЗМІСТ

Авраменко К.	Теоретичні засади підготовки майбутніх педагогів до інноваційної діяльності	5
Артюх М.	Проблеми відбору до резерву керівних кадрів для формування управлінських компетентностей	11
Атаманчук Н.	Рейтингове оцінювання навчальних досягнень студентів першого курсу викладачами педагогічного вишу	16
Балахтар В.	Кризові стани у процесі професійного становлення фахівця соціальної роботи	22
Барбінова А.	Особистісний підхід до виховання сімейних цінностей в учнів професійно-технічних навчальних закладів	27
Бардінов А.	Підготовка (перепідготовка) фахівців з професії «гувернер» в умовах інституту післядипломної педагогічної освіти	32
Бардінов О.	Кредитно-модульна система як важливий інструментарій оцінки рівня сформованості ключових компетентностей з менеджменту туристичної діяльності у майбутніх фахівців фізичної культури	42
Барило О.	Розвиток ідеї свідомості української культури у працях С Русової та К Ушинського	48
Беляєва Н.	Формування компетентностей майбутнього менеджера в контексті студентоцентрованого навчання	55
Білоус В., Лазаренко Н., Коломієць А. Веприк Т.	Університетська наука у міжнародному інформаційному просторі	60
Гавриленко А.	Комунікативна компетентність – інтегрально значуща якість майбутнього лікаря	67
Гриньова М. Варданян А. Грицай Н.	Мотивація як дидактична умова підвищення професійної компетентності в студентів філологічних спеціальностей	73
Гришко О. Клевака Л. Гуменюк О. Гуменюк В. Цюра С.	Сучасні підходи до формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів вищих навчальних закладів	78
Гурська О. Мироненко Л. Даниско О. Свертнев О.	Підготовка майбутніх учителів біології у франкомовних університетах Бельгії	83
Дерев'яно Т.	Супровід навчання студентів з особливими освітніми проблемами у вищому навчальному закладі	90
Деркач Т. Льчук М. Діденко Є.	Особливості підготовки магістрів у вищих медичних навчальних закладах України: наскрізна підготовка	96
	Особливості родинно-сімейного виховання в умовах школи-інтернату	102
	Формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх учителів фізичної культури як передумови підвищення якості освіти	108
	Роль «Парку агробіостанції Полтавського педуніверситету» в еколого-естетичному вихованні студентської молоді	115
	Сучасні підходи щодо контролю рівня навчальних досягнень студентів коледжу при вивченні економічних дисциплін	121
	Дослідницька компетентність майбутнього товаровознавця-експерта: аспекти формування	130

Довжук Н.	Експериментальне дослідження професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі магістерської підготовки	137
Дрожик Л.	Упровадження ділової гри як активного методу навчання у підготовку майбутніх фахівців охорони здоров'я	142
Дяченко-Богун М.	Реалізація здоров'язбережувальних технологій через педагогічні принципи підготовки майбутніх учителів біології в освітньому середовищі вищого педагогічного навчального закладу	147
Зуєва Л.	Педагогічна майстерність І. А. Зязюна – підґрунтя психопедагогічного супроводу особистісно-професійного самовдосконалення судді	153
Ісаєнко Т.	Моделювання професійної діяльності у процесі виховання моральної культури особистості	159
Мартинюк В.	Самоменеджмент як технологія вдосконалення ділової культури керівника	166
Іщенко В.	Особливості розвитку пізнавальних інтересів підлітків та старшокласників	171
Калюжна Ю.	Вплив соціально-психологічних умов на процеси соціальної адаптації особистості	177
Камбур А.	Особливості контролю рівня сформованості майбутніх перекладачів англomовної компетентності у читанні	183
Король Т.	Створення оптимальних умов для адаптації студентів-переселенців у вищому навчальному закладі	189
Кращенко Ю.	Формування правової освіти в Харківському університеті (1805-поч. 70 рр. XIX ст.)	195
Демченко Ю.	Формування інформаційної компетентності майбутніх учителів початкової школи щодо роботи з уразливими категоріями населення	201
Куліш С.	Формування інформаційної компетентності майбутніх учителів початкової школи щодо роботи з уразливими категоріями населення	201
Куторжевська О.	Сучасні підходи до формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери: теоретичний аспект	207
Лехолстова М.	Андрагогічна підготовка педагогічного персоналу до навчання дорослих: американський досвід для України	215
Литовченко І.	Менеджмент формування та збереження репродуктивного здоров'я студентської молоді	221
Лукашук-Федик С.	Технологія майстер-класу – джерело формування професійних компетентностей викладача фізики	229
Манькусь І.	До проблеми духовного виховання майбутнього учителя при вивченні українознавства	234
Недбаєвська Л.	Історія математики як традиційний мотиваційний аспект навчання математики у вищій школі на Полтавщині	239
Марущак В.	Сучасні тенденції розвитку загальної середньої освіти України	244
Москаленко О.	Особливості проведення тестового контролю у процесі навчання медичної біології англomовних студентів-медиків	254
Набок М.	Формування професійного ідеалу в системі допрофесійної підготовки вчителя (з досвіду роботи)	258
Овчаренко О.	Особливості створення нової шкільної практики і освітні реалії сьогодення	264
Пивовар Н.	Роль спадку А. С. Макаренка в діяльності сучасного студентського самоврядування в університеті	273
Романовський С.		
Сахно П.		
Бережна Д.		
Коробкова Т.		

Семеніхіна О.	Сучасні тенденції в математичній освіті: аналіз науково-педагогічних досліджень	278
Сизоненко А.	Професійна ідентичність та чинники її становлення	285
Січко І.	Підготовка майбутнього вчителя до реалізації ідей освіти для сталого розвитку у початковій школі	290
Сорокіна Г.	Соціокультурне проектування адаптації внутрішньо	296
Петренко А.	переміщених студентів	
Тесленко О.	Місце і роль соціалізації молоді в цілісному педагогічному процесі	304
Тевікова О.	Особливості національної мовної політики в Україні	309
Дорошенко С.	протягом 50 – 60 - х рр. XX ст..	
Лисенко А.		
Тименко М.	Професійне самовизначення школярів у працях британських учених	316
Тітова А.	Формування професійної компетентності майбутніх сімейних лікарів	321
Ткаченко А.	Управління педагогічним колективом: сучасний менеджмент і концепція А.Макаренка	327
Ворона П.		
Жданова-Неділько О.		
Ткачук Г.	Тематичний тезаурус у системі самоосвіти	333
Файчук О.	Роль куратора у процесі адаптації студентів спеціальності «соціальна робота» до умов ВНЗ	341
Харченко О.	Структура професійної компетентності вчителя біології школи сільської місцевості	346
Черніченко Л.	Структура, критерії та рівні готовності майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклюзивного навчання	352
Чернюк Т.	Сутність і структура іншомовної комунікативної компетентності фахівця з фізичної культури і спорту	358
Шайнер А.	Особливості розвитку торговельного шкільництва Північної Буковини в другій половині XIX – на початку XX століття	363
Шаповал Є.	Планування навчально-тренувального процесу жіночої футзальної команди вищої ліги	370
Шевців З.	Соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи як умова ефективної професійної діяльності	375
Яланська С.	Педагогіка партнерства в авангарді суспільних змін	380
Сайко Н.	Система професійної підготовки педагогів у Німеччині	385

СОДЕРЖАНИЕ

Авраменко К.	Теоретические основы подготовки будущих педагогов к инновационной деятельности	5
Артюх М.	Проблемы отбора в резерв руководящих кадров для формирования руководящих компетентностей	11
Атаманчук Н.	Рейтинговое оценивание учебных достижений студентов первого курса преподавателями педагогического вуза	16
Балахтар В.	Кризисные состояния в процессе профессионального становления специалиста социальной работы	22
Барбинова А.	Личностный подход к воспитанию семейных ценностей у учеников профессионально-технических учебных заведений	27
Бардинов А.	Подготовка (переподготовка) специалистов профессии гувернёр в условиях института последипломного педагогического образования	32
Бардинов Ал.	Кредитно-модульная система как важный инструмент оценки уровня сформированности ключевых компетентностей менеджмента туристической деятельности у будущих специалистов физической культуры	42
Барило Е.	Развитие идеи сознания украинской культуры в работах К.Ушинского и С. Русовой	48
Беляева Н.	Формирование компетентности будущего менеджера в контексте студентцентрированного обучения	55
Белоус В., Лазаренко Н., Коломиец А., Вепрык Т.	Университетская наука в международном информационном пространстве	60
Гавриленко А.	Коммуникативная компетентность – интегрально значимое качество будущего врача	67
Гринёва М. Варданян А.	Мотивация как дидактическое условие повышения профессиональной компетентности студентов филологических специальностей	73
Грицай Н.	Современные подходы в процессе формирования профессионально-речевой компетентности студентов высших учебных заведений	78
Гришко О. Клевака Л.	Подготовка будущих учителей биологии в франкоязычных университетах Бельгии	83
Гуменюк О. Гуменюк В. Цюра С.	Сопровождение обучения студентов с особыми образовательными потребностями в высшем учебном заведении	90
Гурская О. Мироненко Л.	Особенности подготовки магистров в высших медицинских учебных заведениях Украины: сквозная подготовка	96
Даниско О. Свертнев А.	Особенности родственно-семейного воспитания в условиях школоу-интерната	102
Дервянко Т.	Формирование информационно-коммуникативной компетентности будущих учителей физической культуры как предпосылки повышения качества образования	108
Деркач Т. Ильчук М.	Роль «Парка агробиостанции Полтавского педуниверситета» в эколого-эстетическом воспитании студенческой молодёжи	115
	Современные подходы к контролю уровня учебных достижений студентов колледжа при изучении	121

	экономических дисциплин	
Диденко Е.	Исследовательская компетентность будущего товаровед-эксперта: аспекты формирования	130
Довжук Н.	Экспериментальное исследование профессиональной адаптации будущих преподавателей медико-биологических дисциплин высших учебных заведений в процессе магистерской подготовки	137
Дрожик Л.	Внедрение деловой игры как активного метода обучения в подготовку будущих специалистов здравоохранения	142
Дьяченко-Богун М.	Реализация здоровьесберегающих технологий через педагогические принципы подготовки будущих учителей естественных дисциплин в образовательной среде высшего педагогического учебного заведения	147
Зуева Л.	Педагогическое мастерство И.А. Зязюна – основа психолого-педагогического сопровождения личностно-профессионального самоусовершенствования судьи	153
Исаенко Т.	Моделирование профессиональной деятельности в процессе воспитания нравственной культуры личности	159
Мартынюк В.	Самоменеджмент как технология совершенствования деловой культуры руководителя	166
Ищенко В.		
Каложная Ю.	Особенности развития познавательных интересов подростков и старшекласников	171
Камбур А.	Влияние социально-психологических условий на процессы социальной адаптации личности	177
Король Т.	Особенности контроля уровня сформированности англоязычной компетентности в чтении у будущих переводчиков	183
Кращенко Ю.	Создание оптимальных условий для адаптации студентов-переселенцев в высшем учебном заведении	189
Демченко Ю.		
Кулиш С.	Формирование правового образования в Харьковском университете (1805- начало 70-х гг. XIX в.)	195
Куторжевская О.	Формирование информационной компетентности будущих учителей начальной школы по работе с уязвимыми категориям населения	201
Лехолетова М.	Современные подходы к формированию здоровьесберегающей компетентности будущих специалистов социальной сферы: теоретический аспект	207
Литовченко И.	Андрагогическая подготовка педагогического персонала к обучению взрослых: американский опыт для Украины	215
Лукашук-Федик С.	Менеджмент формирования и сохранения репродуктивного здоровья студенческой молодежи	221
Манькусь И.	Технология матер-класса – источник формирования профессиональных компетентностей преподавателя физики	229
Недбаевская Л.	О проблеме духовного воспитания будущих учителей при изучении украиноведения	234
Марущак В.		
Москаленко А.	История математики как традиционный мотивационный аспект обучения математике в высшей школе на Полтавщине	239
Набок Н.	Современные тенденции развития общего среднего образования Украины	244
Овчаренко О.	Особенности проведения тестового контроля в процес се обучения медицинской биологии англоязычных студентов-медиков	254
Пивовар Н.	Формирование профессионального идеала в системе	258

Романовский С.	допрофессиональной подготовки учителя (из опыта работы) Особенности создания новой школьной практики и современные реали образования	264
Сахно П.	Роль наследия А.С. Макаренко в деятельности	273
Бережная Д.	современного студенческого самоуправления в	
Коробкова Т.	университете	
Семенихина Е.	Современные тенденции в математическом образовании: анализ научно-педагогических исследований	278
Сизоненко А.	Профессиональная идентичность и факторы её становления	285
Сичко И.	Одготовка будущего учителя к реализации задач образования для устойчивого развития в начальной школе	290
Сорокина Г.	Социокультурное проектирование адаптации внутренне	296
Петренко А.	перемещённых студентов	
Тесленко А.	Место и роль социализации молодёжи в целостном педагогическом процессе	304
Тевикова О.	Особенности национальной языковой политики в	309
Дорошенко С.	Украине на протяжении 50-60-х гг. XX века	
Лысенко А.		
Тименко М.	Профессиональное самоопределение школьников в трудах британских учёных	316
Титова А.	Формирование профессиональной компетентности будущих семейных врачей	321
Ткаченко А.	Управление педагогическим коллективом: современный	327
Ворона П.	менеджмент и концепция А. Макаренко	
Жданова-		
Недилько Е.		
Ткачук А.	Тематический тезаурус в системе самообразования	333
Файчук Е.	Роль куратора в процессе адаптации студентов специальности «Социальная работа» к условиям вуза	341
Харченко Е.	Структура профессиональной компетентности учителя биологии школы сельской местности	346
Черниченко Л.	Структура, критерии и уровни готовности будущих логопедов к инновационной деятельности в условиях инклюзивного обучения	352
Чернюк Т.	Сущность и структура иноязычной коммуникативной компетентности специалиста по физической культуре и спорту	358
Шайнер А.	Особенности развития торгового образования Северной Буковины во второй половине XIX – в начале XX века	363
Шаповал Е.	Планирование учебно-тренировочного процесса женской футзальной команды высшей лиги	370
Шевцов З.	Социально-педагогическая компетентность будущего учителя начальных классов инклюзивной общеобразовательной школы как условие эффективной профессиональной деятельности	375
Яланская С.	Педагогика партнерства в авангарде социальных изменений	380
Сайко Н.	Система профессиональной подготовки педагогов в Германии	385

CONTENTS

Avramenko K..	The theoretical aspects in future teachers training to innovative activity	5
Artiukh M.	Problems of selection are in reserve of leading shots for forming of administrative competence	11
Atamanchuk N.	Rating of the first-year students scientific achievements by the teachers of pedagogical institutions of higher education	16
Balakhtar V.	Crisis conditions in the professional development of social work specialist	22
Barbinova A.	A personal approach to family values education among students of vocational educational school	27
Bardinov A.	Preparation (retraining) of specialists on profession of governer in conditions of institute of postgraduate pedagogical education	32
Bardinov O.	Credit-module system as important tools for estimation of level of formation of key competencies of management of tourism activity for future physical cultural specialists	42
Barylo H.	The development of idea of consciousness of ukrainian culture in work of k.ushinskogo and s.rusovoi	48
Belyaeva N.	The formation of future managers' competence based on student-centered approach	55
Bilous V. Lazarenko N. Kolomietc A.	University science in the international information space	60
Vepryk T.	Communicative competence - quality integrated significant future doctor	67
Havrylenko A.	Motivation as a didactic condition to increase the professional competence of students of philological specialties	73
Hryniova M.	Modern approaches to formation of professional-speech competence in students of higher educational establishments	78
Vardanian A . Hrytsai N..	Training the future teachers of biology in the french-speaking belgian universities	83
Grishko O. Klevaka L.	Support training of students with special education alneeds in higher education	90
Humenyuk O., Humenyuk V. Tsyura S.	Features of masters training in higher medical educational institutions of ukraine: pass-through training	96
Hurska O., Myronenko L.	Features family education in conditions of boarding schools	102
Danyisko O. Svertnyv A.	Informational-communicative competence formation of future physical culture teachers as preconditions of education quality refinement	108
Derevyanko T.	The role of «park of agrobiostation of poltava pedagogical university» in ecological and aesthetic education of student youth	115
Derkach T., Ilchuk M.	Current approaches to controlling the level of educational achievements of college students in the study of economic disciplines	121

Didenko E.	Research competence of the future expert's product: aspects of formation	130
Dovzhuk N.	Experimental study of future teacher's professional adaptation of medical and biological disciplines of higher education institutions in the preparation of master	137
Drozhik L.	introduction of business game as active method of training in training of future experts of health care	142
Dyachenko-Bohun M.	Ealization health through technology pedagogical principles of training future teachers of natural sciences in the educational environment teacher training institutions	147
Zueva L.	Pedagogical workshop ia zizuuna - the basis of psychological and pedagogical supply of the personal and professional self-administration of the court	153
Isaenko T.	Modeling of professional activitiy in the process of the personal moral culture education	159
Martyniuk V.	Self-management as a technology for improving the business culture of a manager	166
Ischenko V.		
Kaliuzhna Yu.	Peculiarities of development of teenagers' and senior school pupils' cognitive interests	171
Kambur A.	The impact of social and psychological conditions on processes of social adaptation of a personality	177
Korol T.	Peculiarities of assessment of future translators' and interpreters' english reading competence level	183
Kraschenko Yu., Demchenko Yu.	Creation of optimum conditions for adaptation of students-migrants in the higher educational institution	189
Kulish S.	Formation of legal education at kharkov university (1805 - early 70 s XIX century)	195
Kutorzhevska O.	Formating informational competency to work with market categories of population of future teachers in the primary school	201
Lekholetova M.	Modern approaches to shaping the health-preserving competence of future specialists of social sphere: theoretical aspect	207
Lytovchenko I.	Andragogical training of adult educators: american experience for Ukraine	215
Lukaschuk-Fedyk S.	Management of development and preservation of reproductive health of young students	221
Mankus I., Nedbayevska L.	Technology of master class as the source of formation professional competencies of a physics teacher	229
Marushak V.	About the problem of spiritualeducation of future teachers when studying country learning	234
Moskalenko O.	The history of mathematics as a traditional motivational aspect of teaching mathematics in high school in poltava	239
Nabok M.	Modern trends of development of general basic education of Ukraine	244
Ovcharenko O.	Peculiarities of the test control in the process of medical biology studying of english-speaking medical students	254
Pivovar N.	Formation of the projective ideal in the system of the professional training of the teacher (from experience)	258
Romanovskiy S.	The peculiarities of launching a new school practice and	264

	current realities of education	
Sakhno P., Berezhna D., Korobkova T.	The role of the seder A.S. Makarenka in the dily studio studentsky samovyriadovannya in university	273
Semenikhina O.	Modern trends in mathematical education: an analysis of scientific and pedagogical studies	278
Syzonenko A.	Professional identity and factors of its formation	285
Sichko I.	Future teacher's preparation to realization of educational ideas for sustainable development in primary school	290
Sorokina G., Petrenko A.	Socio-cultural design of adaptation of internally displaced students	296
Teslenko A.	Place and role of youth socialization in complete pedagogical process	304
Tievikova O., Doroshenko S., Lysenko A.	Peculiaritis of national language policy during the 50s – the 60s XX century	309
Timenko M.	Professional self-determination of schoolchildren in the work of british scientists	316
Titova A.	Formation of professional competence of the future family doctors	321
Tkachenko A., Vorona P., Zhdanova-Nedilko E.	Management of the pedagogical collective: contemporary management and the concept A. Makarenko	327
Tkachuk A.	Thematic thesaurus in the system of self-education	333
Faychuk O.	The role of the curator in the process of adaptation of students of the specialty "social work" to the conditions of the university	341
Kharchenko E.	Structure of professional competence of a teacher of biology of a school of rural location	346
Chernichenko L.	The structure, criteria and levels of future speech therapists to innovate in terms of inclusive education	352
Tcherniuk T.	The substance and structure of the foreign language communicative competence of the specialist in physical training and sports	358
Shayner A.	Peculiarities of commercial schooling development in north bukovyna at the end of the sixth and the beginning of the xx century	363
Shapoval E.	Planning of training process women's futal team of high league	370
Shevtsiv Z.	Social-pedagogical competence of future teacher of primary school in inclusive comprehensive school as a condition of the effectiveness of pedagogigal activity	375
Yalanska S.	Partneship pedagogy at the forefront of social change	380
Sayko N.	The system of professional training of social pedagogues in germany	385

Наукове видання

ВИТОКИ

педагогічної майстерності

Збірник наукових праць

Випуск 19

Редактор *О. Г. Жданова-Неділько*

Художньо-технічний редактор *І. М. Ковальова*

Комп'ютерна верстка *О. М. Нарижна*

Підписано до друку 20.06.2017 р. Формат 70x100/16.

Гарнітура Cambria. Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум-друк. арк. 32,57. Обл.-вид. арк. 32,75.

Наклад 300 прим. Зам № 1718.

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка,
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
серія ДК № 3817 від 01.07.2010 р.